خۇاڭ جيەنخۇا

گومنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

责任编辑：卡哈尔·普拉提
封面设计：金　一　刘晓玉

ISBN 7-105-07114-1

9 787105 071142 >

خوالاق جىيەنجۇ

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى

مىللەتلەر نەشرىياتى

خۇاڭ جيەنخۇا

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى

تەرجىمە قىلغۇچى : ئەخمەت پاسار

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

كىرىش سۆز

1

1928 - يىلى 6 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باشلىقى ياڭ زىڭشىن مىللىي ھۆكۈمەت (گومىن جېڭفۇ)نى ھىمايە قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا تېلېگراممىا يوللىغاندىن تارتىپ، 1949 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا 21 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان. مۇشۇ 21 يىللىق شىنجاڭ تارىخىغا ئائىت ئەسەرلەر ئاز ئەمەس. مەملىكىتىمىزدىكىلەردىن جاڭ داجۈننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»[1] دېگەن كىتابى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ ئورنى تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» ئۈچ قىسىم[2]، بەي جېنشېڭ بىلەن لىيۇەن شىنيى مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»[3]، جۇ پېيمىن يازغان «شىنجاڭنىڭ ئىنقىلابىي تارىخى»[4]، لى شېڭ يازغان «شىنجاڭنىڭ سوۋېت (روسىيە) بىلەن بولغان سودا تارىخى (1600 - 1990 - يىللار)»[5]، سەي جىنسۈڭنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا»[6] دېگەن ئەسىرى، شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى تۈزۈش ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى»[7]، چېن خۇيشېڭ بىلەن چېن چاۋ يازغان «مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭ تارىخى»[8] دېگەنلەر بار: چەت ئەللىكلەردىن فوربېس يازغان «شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار: 1911 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى»[9] دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلەر بار. ئەمما بۇ ئەسەرلەر ئۆزىنىڭ تېمىسى ۋە تۈزۈلۈشى بىلەن چەكلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلاردا گومىنداڭ

هۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن سىياسىتى مەخسۇس، سىستېمىلىق تەتقىق قىلىنمىغان. مۇشۇ مەخسۇس تېمىغا ئائىت ماقالىلەردىن پېقىرنىڭ «گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى هەققىدە مۇلاهىزە»[10]، «مىللىي هۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭنى شېڭ شىسەي قولىدىن پەم بىلەن تارتىۋېلىش يولىدىكى ئىككى قېتىملىق پىلانى ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشىدىكى سەۋەبلەر توغرىسىدا تەهلىل»[11] دېگەن ماقالىلىرىنى هېسابقا ئالمىغاندا، مۇشۇ مەسىلە مەخسۇس مۇهاكىمە قىلىنغان ماقالە تا هازىرغىچە كۆرۈلۈپ باقمىدى. گومىنداڭ هۆكۈمىتى ئىچكى جەهەتتە مىللىي ماجىرا بولۇۋاتقان، تاشقى جەهەتتە خەلقئارا مۇهىتى مۇرەككەپ بولۇۋاتقان شىنجاڭنى كۆزدە تۇتۇپ، ۋاقىت ۋە يەر شارائىتىغا قاراپ بىر مۇنچە سىياسەت، تەدبىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ياكى ساقلاپ قېلىشنى كۆزلىگەن. گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ مەزمۇنى، ئۇنىڭ ئۆزگىرىش يوللىرى ۋە پايدا-زىيانلىرىنى مۇهاكىمە قىلىش بۇگۈنكى كۈندە چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەهكەملەپ، شىنجاڭنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈشىمىز ئۈچۈن مۇهىم ئەينەكلىك قىممىتىگە ئىگە.

بۇ تېما ئۇستىدىكى تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش مەلۇم دەرىجىدە قىيىن: بىرىنچىدىن ئىلىم ساهەسىدە ئۆرنەك قىلىشقا بولىدىغان تەييار تەتقىقات رامكىسى كەمچىل؛ ئىككىنچىدىن مۇشۇ مەخسۇس تېمىغا ئالاقىدار ماتېرىياللارنىڭ تېپىلىشى هەم رەتلىنىشى يېتەرسىز، بىر مۇنچە ماتېرىياللار تولىمۇ تارقاق جايلاشقانلىقى ئۈچۈن يىغىش، رەتلەش بەكمۇ تەس؛ ئۈچىنچىدىن گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە ئەهمىيەت بېرىش دەرىجىسى شۇ چاغدا شىنجاڭنىڭ جۇڭگو ۋە دۇنيادا تۇتقان مۇهىم ئورنىغا تولىمۇ زىت بولغان[12]، شىنجاڭ هەققىدىكى بىر مۇنچە

سىياسەتلەر ۋاقىت ۋە ئىشقا قاراپ تۈزۈلگەچكە ئۇلارنى سىستېمىلىق رەتلەش تەس. پېقىر ئۆزۈم ئۇچراتقان ئازغىنە كىتاب - ماتېرىياللارنى تور يېيىتىش شەكلىدە يىغىپ باققان بولسامۇ، لېكىن يەنىلا ماتېرىيال يېتىشمەسلىكىدىن ئەپسۇسلاندىم، ئۇمىدىمنى كەلگۈسىدە تېخىمۇ كۆپ يېڭى ماتېرىياللار تېپىلسا شۇنىڭ بىلەن تولۇقلاشقا باغلىدىم، خالاس.

2

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا نامدا 21 يىل ھۆكۈمرانلىق قىلغان. ئەمما 1928 - يىلى 6 - ئايدىن 1944 - يىلى 8 - ئايغىچە، شىنجاڭ ئەمەلىيەتتە مىلىتارىست ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەرنىڭ كونترول‌لۇقى ئاستىدا تۇرغان. ئۇلار كۆرۈنۈشتە مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بويسۇنغاندەك قىلغان، ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىمۇ مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن «كېيىن ئېتىمراپ قىلىنغان»؛ ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇلارنى مەركىزىي ھۆكۈمەت كونترول قىلالمىغان، ئۇلار شىنجاڭ سەددىچىنىڭ سىرتىدا تەنھا تۇرۇۋاتقان بېكىنمە جۇغراپىيەۋى شارائىتتىن پايدىلىنىپ بۆلۈنمە ھالەتتە ھۆكۈم سۈرگەن، مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەمىر - پەرمانلىرىنىڭ ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولغانلىرىنى ئىجرا قىلىپ، ئۆزلىرىگە پايدىلىق بولمىغانلىرىغا كۆرۈنۈشتە ئىتائەت قىلغان بولۇپ، ئاستىرىتتىن خىلاپلىق قىلغان، يا بولمىسا شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە دېگەننى باھانە قىلىپ ئۇنى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلغان. شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى بىلەن مەركىزىي ھۆكۈمەت ئارىسىدا خەت - ئالاقە يۈرۈشۈپ تۇرغان، ئەمما ئۇنىڭ تولىسى يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ چوڭ - چوڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ئۇقتۇرۇپ قويۇش ياكى ئەنگە ئالدۇرۇش توغرىسىدىكى خەت - ئالاقىلەرلا بولغان، ئىچكى

ئىشلار ۋە دىپلوماتىيىگە ئائىت مەسىلىلەرنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بىلدۈرۈشنى ئەپسىز كۆرگەنلىرىنى مەخپىي تۇتۇپ ئاشكارىلىمىغان. مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر-پەرمانلىرى بىلەن شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئىش-ھەرىكەتلىرى ئارىسىدا جەزمەن مەلۇم باغلىنىش بار دېگەننى كۆزلىگەن ھەمدە ئۇنىڭغا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى دېگەن نامنى بېرىشنى لازىم تاپقان بولسا، كۆپىنچە زورمۇزور قۇراشتۇرۇپ، شەكىلنى ئوخشاتقانۇ، روھىنى باشقىچە قىلىۋەتكەن. ئەمما بۇ ھال شۇ كەمىلەردە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا قارىتا سىياسەت قوللانمىغان دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ، قوللانغان سىياسىتى ئاساسەن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭنى قانداق يول بىلەن كونترول قىلىشى ئۈستىدىلا ئىپادىلەنگەن. 1944-يىلى 9-ئايدا جۇ شاۋلياڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ «ۋاقىتلىق مۇۋەققەت» رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغان چاغدىن تارتىپ 1949-يىلى 9-ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭنى چىن مەنىدە كونترول قىلغان دېيىشكە بولىدۇ. شۇڭا بۇ كىتابتا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ بايان قىلىندى: بىرىنچى قىسمى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش ئۈچۈن قانداق ئامالالارنى قىلغانلىقى (1928-يىلى 6-ئايدىن 1944-يىلى 8-ئايغىچە)، ئىككىنچى قىسمى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا قانداق يول بىلەن بۇزاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغانلىقى (1944-يىلى 9-ئايدىن 1949-يىلى 9-ئايغىچە).

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا بۇزاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان بەش يىلدا، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسىنى يادرو قىلىپ تەشكىل تاپقان يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇقى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلگەن، مەركەز يەرلىك ھوقۇقنى يىغىۋېلىش ۋە قويۇپ بېرىشتە يۇقىرى دەرىجىدىكى مۇستەقىللىق ھوقۇقىغا، يەرلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئاخىرقى قارار قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇپ، يەرلىك

هۆكۈمەتنىڭ ھەر قانداق دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى مۇستەقىل بىر تەرەپ قىلىشىغا يول قويمىغان.[13] شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىگە شەرتسىز بويسۇنۇپ، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىنى ئىجرا قىلغان.[14] ھەممىدىن مۇھىم نۇقتا شۇكى، مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسىنى خالىغاندا ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغان ۋە ۋەزىپىدىن ئېلىۋېتىدىغان مۇتلەق ھوقۇققا ئىگە بولغان. ئەنە شۇ جەھەتلەردىن كۆزىتىدىغان بولساق، شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئەمەلىيەتتە مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ «ۋاكالەتلىك» ئورگىنى بولغانلىقىنى كۆرۈمىز. شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ شۇ چاغدا تۇتقان ئەنە شۇ ئەمەلىي ئورنىنى نەزەرگە ئېلىپ، بۇ كىتابتا شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەتلىرىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىگە تەۋە قىلىندى.

شىنجاڭ ئۇلكىسىگە رەئىس بولغانلارنىڭ ھوقۇقىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى خادىملارنىڭ ئالمىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن بىر-بىرىدىن پەرقلەنگەن[15]. ئەمما بۇنداق پەرق ئاساسەن ئۇلكە رەئىسىنىڭ جياڭ جېيشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ يىراق-يېقىنلىقىغا باغلىق بولۇپ، ئۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدا شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە سىياسەت بەلگىلەش ۋە ئىجرا قىلىش ھوقۇقىنى تەقسىم قىلىش جەھەتتە كۆرۈلگەن ئازغىنا تەڭشەشتىن ئىبارەت بولغان خالاس. جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ ئىچىدىكى «ئاڭلىق» زاتلاردىن ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ شىنجاڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇشى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھاكىمىيىتىنىڭ ماھىيىتىگە تەسىر كۆرسىتەلمىگەن، چۈنكى شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئىشلىرىغا رىياسەتچىلىك قىلىشقا بىر قەدەر «ئاڭلىق» بولغان جاڭ جىجۇڭنى بەلگىلىگەن كىشى يەنىلا جياڭ جېيشى ئىدى، «ئاڭلىق» جاڭ جىجۇڭنى ئىشقا سېلىش گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ بىر مەھەللىك

ئېھتىياجى ئىدى، خالاس. شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئەزالىرى، مەسىلەن مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولغاندا ۋەتەننى پارچىلايدىغان پانتۈركىزملىق ئىدىيىنى تەشۋىق قىلىپ، بارا-بارا «خەنزۇلارغا قارشى تۇرغانلىقى»، «مەركەزگە قارشى تۇرغانلىقى»[16]، تاۋ سىيۈ، بۇرھانلار شىنجاڭنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت چوڭ ھوقۇقىنى ئىگىلەپ تۇرغىنىدا شىنجاڭدا تىنچلىق بىلەن ھەمكارلاشقان قايتمىشنى ئاستىرتىن پىلانلىغانلىقى ۋە باشقىلار پۈتۈنلەي گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە بىلىندۇرمەي ئېلىپ بېرىلغان پائالىيەت، بۇلارنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى بىلەن ئالاقىسى يوق، بۇ مەسىلىلەر كىتابتا پەقەت تۇزۇلۇش جەھەتتىكى ئېھتىياج ئۈچۈنلا تىلغا ئېلىنىدى.

ئىزاھلار:

(1) تەيبەي، لەنشى نەشرىياتىنىڭ 1980-يىل نەشرى.

(2) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1987-يىل نەشرى.

(3) جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتىنىڭ 1992-يىل نەشرى.

(4) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1993-يىل نەشرى.

(5) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1993-يىل نەشرى.

(6) خېنەن خەلق نەشرىياتىنىڭ 1998-يىل نەشرى.

(7) بېيجىڭ، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ 1998-يىل نەشرى.

(8) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1999-يىل نەشرى.

(9) (ئەنگلىيە) W. D. A. فوربىس «شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار: 1911-يىلدىن 1949-يىلغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى»

(Forbes, Andrew D. W., *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: Political History of Republican Sinkiang* 1911□1949)

كامبرج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتىنىڭ 1986-يىل نەشرى.

(10) «غەربىي شىمال تارىخى ۋە جۇغراپىيىسى»نىڭ 1994 ـ يىللىق 4 ـ سانى.

(11) «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي ژۇرنىلى»، 2002 ـ يىللىق 2 ـ سانى.

(12) جياڭ جيېشى: «ئاجىز دۆلەتنىڭ مۇداپىئەسىدە ئاساسلىق نۇقتىغا ئەھمىيەت بېرىپ، مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى قوللىنىش لازىم» دەپ ھېسابلىغان، شۇڭا ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسىگە ئەزەلدىن يېتەرلىك ئەھمىيەت بەرمەي كەلگەن. قارالسۇن: جاڭ چىيۈن يازغان «پارتىيە تارىخىدىن ئومۇمىي مەلۇمات»، 10 ـ قىسىم، 676 ـ بەت. گاۋ يى يازغان «جياڭ جيېشى ۋە غەربىي شىمالدىكى ما فامىلىلىك تۆت شەخس» دېگەن كىتاب، ساقچى كومانىدىرلار مائارىپ نەشرىياتىنىڭ 1993 ـ يىل نەشرى، 79 ـ بېتىدىن ئېلىنىدى.

(13) 1945 ـ يىلى 10 ـ ئايدىن 1946 ـ يىلى 6 ـ ئايغىچە، جاڭ جىجۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگەن، جياڭ جيېشىمۇ ئۇنىڭغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق ھۇقۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش ھوقۇقىنى بەرگەن، «ھەممىنى مەمۇرىي پالاتا ۋە گومىنداڭ مەركىزىي دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزمەيدىغان بولغان»، ئۇ ئىمزالىغان «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قورغىلاڭچىلار رايونلىرىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدا تۈزۈلگەن بىتىم» مۇ جياڭ جيېشىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكەن، ئۇ گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «چېگرا رايون مەسىلىسى ھەققىدىكى دوكلاتقا دائىر قارار»دىمۇ ئېتىراپ قىلىنغان. ئەمما، جاڭ جىجۇڭ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنىلىك مەسىلىسىنى سوۋېت تەرەپنىڭ ئارىغا چۈشۈپ ھەل قىلىشىنى بېشارەت قىلىپ ستالىنغا يەرلىك باشلىق سالاھىيىتى بىلەن خەت يازغان. دىپلوماتىيە مۇنىستىرلىكى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن نارازى بولۇپ، باشتا جاڭ جىجۇڭدىن ئەسلى خەتنى كۆرسىتىشنى تەلەپ قىلغان، كېيىن يەنە جاڭ جىجۇڭغا تېلېگراممىا بېرىپ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئاستە خەت ـ ئالاقە قىلىشماسلىقنى ئېيتقان. جاڭ جىجۇڭ بۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغاندا، دىپلوماتىيە مۇنىستىرلىكى جاڭ جىجۇڭغا

جياك جيپشى نامىدىن تېلېگرامما بېرىپ، ئالدىنقى تېلېگراممىدىكى مەزمۇنىنى تەكرار تەكىتلىگەن. جاك جىجۇك بۇ تېلېگراممىنى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى جياك جيپشىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ يوللىغانلىقىنى پەملىگەن. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، شىنجاك مەسىلىسى ھەققىدىكى سۆھبەتكە بىۋاستە رياسەتچىلىك قىلغان جاك جىجۇڭمۇ ھوقۇق بېرىلمىگىنىچە سىرت بىلەن يەرلىك باشلىقلىق سالاھىيىتى ئارقىلىق ئالاقە باغلىيالمىغان. قاراڭ: يۇي جەنباك يازغان «جاك جىجۇك - جاك جىجۇڭنىڭ مەخپىي ئىشلار كاتىپىنىڭ ئەسلىمىسى». جىلىن مەدەنىيەت - تارىخ نەشرىياتى 1992 - يىل نەشرى، 137 - بەت؛ جاك جىجۇك يازغان «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، بېيجىڭ تارىخ ماتېرىياللىرى نەشرىياتى 1985 - يىل نەشرى، 442 - 525 - ، 526 - بەتلەر؛ جۇ كۇنتېيەن يازغان «سەنمىنجۇيىلىق چېگرا رايون سىياسىتى»، تەييبي «مەركىزىي مەدەنىي يادىكارلىقلار بىلەن تەمىنلەش نەشرىياتى»، 1984 - يىل نەشرى، 55،54 بەتلەر.

(14) شىنجاك ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەتلىرىنى ئىجرا قىلىشتا، ھەمىشە يەرلىك ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن مۇۋاپىق ھالدا جانلىقلىقنى قوللانغان بولسىمۇ، لېكىن بىر قەدەر چوڭراق بولغان ھەر قانداق جانلىقلىق مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەستىقلانغان ياكى ئېتىراپ قىلىنغان بولۇشى كېرەك ئىدى.

(15) جاك جيپشى شىنجاك مەسلىسىدە جاك جىجۇڭغا «يول قويۇپ بەرگەن»، شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتىمۇ جياك جيپشى جاك جىجۇڭنىڭ «تولۇق ھوقۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىشى»نى نەچچە قېتىم ئېيتقان. مەسئۇد شىنجاك ئۇلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالغان چاغدىمۇ سىرتتا ئۇنى «قورچاق»تىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەمەلىي ھوقۇقلۇق رەئىس يەنىلا جاك جىجۇك دېگەن گەپلەر تارقالغان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، جاك جىجۇك شىنجاك مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا خېلى زور ھوقۇققا ئىگە بولغان. قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 556،525 بەتلەر.

(16) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 571 - بەت.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز..... 1

بىرىنچى قىسىم
گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش سىياسىتى ۋە نىشانىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى

I باب شىنجاڭ مىلىتارىستلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىدىكى سەۋەبلەر ۋە ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ھەققىدىكى تەكلىپلىرى
..... 2
1- پاراگراف شىنجاڭ مىلىتارىستلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىدىكى سەۋەبلەر..... 2
بىرىنچى، قوشۇمچە تەمىناتنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشى، ئىقتىسادنىڭ ئۆز ئالدىغا يولغا قويۇلۇشى..... 2
ئىككىنچى، ئارمىيىنىڭ خۇسۇسىيلاشتۇرۇلۇشى، جۇغراپىيەۋى مۇھىت بىكىنمىلىكى..... 7
ئۈچىنچى، مەركىزىي ھۆكۈمەت قۇدرىتىنىڭ ئاجىزلىشىشى... 12
2- پاراگراف ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ھەققىدىكى تەكلىپلىرى 16
II باب شىنجاڭنى جىن شۇرېننىڭ قولىدىن پەم بىلەن تارتىۋېلىش تەسەۋۋۇرى ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى 37
1- پاراگراف جىن شۇرېننىڭ ئائىلاج شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس ۋە قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىنىشى..... 37
بىرىنچى جىن شۇرېنغا ئۆلكە رەئىسلىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئائىلاج بېرىلىشى 37

ئىككىنچى، جىن شۇرۇنىڭ ئائىلاج شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىسە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىنىشى..... 43
2- پاراگراف گومىنداڭ مەركىزىي پىرقەبۆلۈمى كۇچلىرىنىڭ شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشى..... 48
3- پاراگراف جىن شۇرۇنىڭ شىنجاڭدا ئۆزى بىلگىنىنى قىلىشى..... 54
III باب شىنجاڭنى شېڭ شىسەينىڭ قولىدىن پەم بىلەن تارتىۋېلىش يولىدىكى ئىككى قېتىملىق پىلان ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى..... 75
1- پاراگراف شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى تۇنجى ئۇرۇنۇش ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى..... 75
بىرىنچى، شىنجاڭغا ھال سوراش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىلىشى..... 76
ئىككىنچى، ھەر جەھەتتىكى كۈچلەرنى ئۆزىگە تارتىپ، شېڭ شىسەينىڭ مۇئەللەق ئۇرۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇلۇشى..... 81
ئۈچىنچى، شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى ئۇرۇنۇشنىڭ مەغلۇپ بولۇشى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى..... 85
2- پاراگراف شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق ئورۇنۇش ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى..... 93
بىرىنچى، ئۇچ تەرەپ تىركىشىپ تۇرىدىغان ئىسكەنجە تاكتىكىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشى..... 93
ئىككىنچى، جاڭ پېيىيۈەن بىلەن ما جۈڭيىڭنىڭ شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇش ئۈچۈن كېلىشتۇرۇلۇشى..... 96
ئۈچىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر چىقىرىپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش پىلانىنى بۇزۇپ تاشلىشى..... 104
IV باب شىنجاڭنى كونترول قىلىش تەدبىرى ۋە نىشانىنىڭ

ئەھۋالىغە ئاشۇرۇلۇشى..... 120
1 ـ پاراگراف شەكلى شەرتىنى ئىچكى تەرەپكە يۆزلەندۈرۈش يولىدىكى تىرىشچانلىق..... 120
2 ـ پاراگراف شەكلى شەرتىنىڭ بويسۇندۇرۇلۇشى..... 128
3 ـ پاراگراف سۆزبەت ئىتتىپاقىنىڭ شەنجاڭدىكى كۆچلىرىنىڭ قوغلىنىشى..... 137
4 ـ پاراگراف گومىنداڭ ھەربىي كۈچلىرىنىڭ شەنجاڭغا كىرگۈزۈلۈشى..... 146
5 ـ پاراگراف خەلق رۇجۇن، لىن جىيەۋگلار ۋەقەسىنىڭ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى بەۋاستە كونترول قىلىشىغا تۈرتكە بولغانلىقى..... 149

ئىككىنچى قىسىم
گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش سىياسىتى

I باب شەنجاڭغا بەۋاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى چاغلاردا: مۇستەبىت ـ ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئورنىتىلىشى..... 169
1 ـ پاراگراف خەلق ئۇستىدىكى ئىدىيەۋى كونترولنىڭ كۈچەيتىلىشى..... 169
بىرىنچى، جياڭ جيېشىنىڭ شەنجاڭغا كىرىدىغان پارتىيە خادىملىرىغا كۆرسەتكەن يولىيورۇقى..... 169
ئىككىنچى، «شىنجاڭنى پارتىيە قېلىپىغا سېلىش» يولىدىكى خىزمەتلەرنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى..... 172
ئۈچىنچى، مائارىپ ئاپپاراتلىرىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى، كوممۇنىستلارنىڭ تازىلىنىشى..... 179

2 ـ پاراگراف خەلق ئۈستىدىكى تەشكىلىي كونترولنىڭ كۈچەيتىلىشى 183
3 ـ پاراگراف مىللىي زۇلۇم سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇشى 186
بىرىنچى، مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياستىنىڭ يۈرگۈزۈلۈشى 186
ئىككىنچى، خەلقنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش فۇنكسىيىسىنىڭ كۈچەيتىلىشى 189
ئۈچىنچى، فېئودال دىنىي كۈچلەرنىڭ يېڭىۋاشتىن يۆلەپ تۇرغۇزۇلۇشى 192
تۆتىنچى، خەلقنى بۆلاپ ـ تالاشنىڭ ئېغىرلىشىشى 196
4 ـ پاراگراف شىنجاڭ خەلقىنى خاتىرجەملەندۇرۇش تەدبىرلىرى 199
بىرىنچى، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر ئاممىسىدىن ھال سوراش ۋە ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش 199
ئىككىنچى، جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەردىن، ئەمەلدارلاردىن ۋە ئاممىدىن ھال سوراش 220
II باب ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بۈاستە بېسىمى ئالدىدا: شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي زىددىيەتنىڭ پەسەيتىلىشى 237
1 ـ پاراگراف ئازسانلىق مىللەت زاتلىرىنىڭ ھاكىمىيەتكە جەلپ قىلىنىشى 237
2 ـ پاراگراف ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە مەلۇم دېموكراتىك، سىياسىي ھوقۇقنىڭ بېرىلگەنلىكى 243
3 ـ پاراگراف ئىجتىمائىي زىددىيەتنى پەسەيتىش يولىدىكى بىرقانچە تەدبىر 247
بىرىنچى، باجنىڭ كېمەيتىلىشى 247
ئىككىنچى، شىنجاڭ پۇلى بىلەن فابىنى ئالماشتۇرۇشقا

بولىدىغان سىياسەتنىڭ ساقلاپ قېلىنىشى 249
ئۇچىنچى، غەربىي شىمال خەلق تۇرمۇشى سانائەت شىركىتىنىڭ قۇرۇلۇشى 252
تۆتىنچى. قاماقتىكى خادىملارنىڭ قويۇپ بېرىلىشى 253
بەشىنچى. مۇسادىرە قىلىنغان خەلق مۈلكىنىڭ قايتۇرۇپ بېرىلىشى 254
ئالتىنچى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ماسلاشتۇرۇلۇشى 256
4 - پاراگراف شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئىقتىسادىي راۋاجلاندۇرۇش يولى بىلەن تۆپتىن ھەل قىلىش 258
III باب شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ يەنە بىر قېتىم چىڭىتىپ بېرىلىشى 270
1 - پاراگراف شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ چىڭىتىپ بېرىلىشىدىكى سەۋەبلەر 270
بىرىنچى، جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىگە دائىر سەۋەبلەر 271
ئىككىنچى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە مۇناسىۋىتىگە دائىر سەۋەبلەر 273
ئۈچىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بولغان سەۋەبلەر 277
تۆتىنچى. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بولغان سەۋەبلەر 281
بەشىنچى، جاڭ جىجۇڭنىڭ قېيىدىشىدىن بولغان سەۋەبلەر 286
2 - پاراگراف شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ چىڭىتىلغانلىقىنىڭ كونكرېت ئىپادىلىرى 290
بىرىنچى. تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات، نامايىشقا قارشى نامايىش 290
ئىككىنچى، «دېموكراتىيە»نى چەكلەش ئېلانى ۋە قانۇن لايىھىسىنىڭ جاكارلىنىشى 296

ئۇچىنچى، ئوسمانلىق گاھ ئاشكارا، گاھ يوشۇرۇن قوللاش 301
تۆتىنچى، مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسلىكىگە قويۇلۇشى 307
بەشىنچى، تۇرپان، پىچان، توقسۇن دېھقانلار قوزغىلىڭنىڭ باستۇرۇلۇشى 308
3 ـ پاراگراف شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ تارقىلىپ «بۆلۈنمەي» تۇرۇشى 314
IV باب چىڭىتىلغان شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ قايتىدىن بوشىتىلىشى 337
1 ـ پاراگراف شەرقىي تۈركىستانچىلار ۋە ئۇلارنىڭ شىنجاڭ سىياسىي ساھەسىدىكى ئىپادىلىرى 337
2 ـ پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت بىلەن «ياخشىلىشىش» 344
3 ـ پاراگراف شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق گۇرۇھىنىڭ پارچىلىنىشى: شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىنىشى 353
V باب ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ۋە شىنجاڭ مەسىلىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان سىياسەت 382
1 ـ پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارىتىلغان سىياسەت 382
بىرىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا ھەربىي ۋاستە بىلەن توسقۇنلۇق قىلىنغانلىقى (1944 ـ يىل نويابىردىن 1945 ـ يىل سېنتەبىرگىچە) 382
ئىككىنچى، ئۇچ ۋىلايەتنى «تىنچلىق بىتىمى» بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈشكە ئورۇنۇش (1945 ـ يىل سېنتەبىرىدىن 1947 ـ يىل ئاۋغۇستقىچە) 394
ئۇچىنچى، ئۇچ ۋىلايەت قوراللىق كۈچلىرى بىلەن تىرىشىپ تۇرۇپ ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۈتۈش (1947 ـ يىل ئاۋغۇستىن 1948 ـ يىل دېكابىرغىچە) 397

تۆتىنچى، شىنجاڭنىڭ رېئال ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇچ ۋىلايەتكە يول قويۇش (1948 - يىل دېكابىردىن 1949 - يىل سېنتەبىرگىچە) 399
2 - پاراگراف شىنجاڭ مەسىلىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان سىياسەت 402
بىرىنچى، باشتىن - ئاخىرغىچە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇرەسسەلىشىش سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇشى 402
ئىككىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرىگە ئەنگلىيە، ئامېرىكا كۈچلىرى ئارقىلىق توسقۇنلۇق قىلىنىشى 413
ئۈچىنچى، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتا قوشنىدارچىلىق سىياستىنى يۈرگۈزۈشىگە يول قويۇلۇشى 417
VI باب شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە يولغا قويۇلۇش نەتىجىسى 438
1 - پاراگراف شىنجاڭ سىياستىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى 438
بىرىنچى، شىنجاڭ سىياستىنىڭ ئالاھىدىلىكى 438
ئىككىنچى، شىنجاڭ سىياستىدىكى ئالاھىدىلىكنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبى 449
2 - پاراگراف شىنجاڭ سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇش نەتىجىسى 456
بىرىنچى، سىياسىي ساھەنى تېخىمۇ زۇلمەت قاپلىغان 456
ئىككىنچى، خەلق تۇرمۇشى تېخىمۇ مۇشكۈللەشكەن 458
ئۈچىنچى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ غەزىپىنى قوزغىغان 461
ئاخىرقى سۆز 470

بىرىنچى قىسىم

گومنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش سىياسىتى ۋە نىشانىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى

I باب شىنجاڭ مىللىتارىستلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىدىكى سەۋەبلەر ۋە ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ھەققىدىكى تەكلىپلىرى

1 - پاراگراف شىنجاڭ مىللىتارىستلىرىنىڭ چېگرا رايونىنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىدىكى سەۋەبلەر

شىنجاڭنىڭ شىنخەي ئىنقىلابىدىن تارتىپ 1944 - يىلى 9 - ئايغىچە قەدەر بولغان تارىخىنى مەلۇم مەنىدە يەرلىك مىللىتارىستلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىش تارىخى دېيىشكە بولىدۇ. چىڭ خاندانلىقى دەۋرىدە، مەركىزىي خاندانلىق شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنى پۈتۈنلەي كونترول قىلغان ھەمدە شىنجاڭدا مەمۇرىي ئۆلكە تۈزۈمىنى تۇرغۇزۇپ، شىنجاڭ بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ مەمۇرىي تۈزۈمىنىڭ بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. شۇنداق تۇرۇقلۇق مىنگو دەۋرىگە قەدەم قويغاندا شىنجاڭ نېمە ئۈچۈن يەرلىك مىللىتارىستلار بۆلۈنمە قىلىۋالىدىغان سىياسىي ۋەزىيەتكە قەدەم قويغان؟

بىرىنچى، قوشۇمچە تەمىناتنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشى، ئىقتىسادنىڭ ئۆز ئالدىغا يولغا قويۇلۇشى

مىنگو دەۋرىدە شىنجاڭدا يېرىم بۆلۈنمە ۋەزىيەتنىڭ شەكىللىنىشىنى يالغۇز يەرلىك مىللىتارىستلار سۈنئىي ھالدا پەيدا قىلمىغان، شىنجاڭنىڭ سىياسىي جەھەتتە مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بېقىنىش دەرىجىسى تۆۋەنلەش بىلەن بىرۋاقتىتا،

ئىقتىسادىي جەھەتتە ئىچكى جايلارغا بېقىنىش دەرىجىسىنى تۆۋەنلەپ كەتكەن. پېقىرنىڭ قارىشىچە، مىنگو دەۋرىدە شىنجاڭدا يېرىم بۆلۈنمە ھالەتنىڭ شەكىللىنىشىنى تەقىق قىلىشتا ئالدى بىلەن گەپنى مىنگو دەۋرىدە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى جەھەتتە ئۆزىگە تايىنىش يولىغا ماڭغانلىقىدىن باشلاش لازىم.

چىڭ خانادانلىقى دەۋرىدە شىنجاڭ مالىيە جەھەتتە ئۆزىگە تايىنالمىغاچقا، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە ئىچكى ئۆلكىلەر ھەر يىلى شىنجاڭغا مەخسۇس ۋە قوشۇمچە تەمىنات ئۇچۇن تەخمىنەن ئۇچ مىليون سەر پۇل ئاجرىتىپ بەرگەن. ئەمما يىخىتۇەن ھەربكىتىدىن كېيىن، ئىچكى - تاشقى مالمانچىلىق كۇچىيىپ كېتىپ، چىڭ خانادانلىقىنىڭ يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنى كونترول قىلىش كۇچى ئاجىزلاپ قالغان، ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ شىنجاڭغا بېرىدىغان «قوشۇمچە تەمىناتى ئۇزۇلۇپ قالغان»، «ھەتتا شىنجاڭغا پېرىۋوت قىلىنىدىغان ئاز ساندىكى پۇلمۇ يېتەرلىك بولمىغان»، شىنجاڭ مالىيىسى قىيىن ئەھۋالغا چۇشۇپ قېلىپ، كېرىم چىقىمنى قامدىيالماي قالغان.[1] مىنگو دەۋرىگە كەلگەندە، ھەر قايسى ئۆلكىلەر بېرىدىغان قوشۇمچە تەمىنات ئۇزۇلۇپ قالغان، مەركىزىي ھۆكۈمەت 1913 - يىلىدىن ئېتىبارەن ھەر يىلى شىنجاڭغا ئاجرىتىپ بېرىدىغان 600 مىڭ يۇەن مالىيىۋى يارەمىمۇ ئىچكى مالمانچىلىق تۇپەيلىدىن نەچچە قېتىم ئۇزۇلۇپ قالغان.[2] ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنى مالىيە جەھەتتە ئۆزىگە تايىنىدىغان قىلىش مەقسىتىدە كېرىمنى ئاشۇرۇپ، چىقىمنى تېجەيدىغان بىر قاتار سىياسەتلەرنى قوللانغان.

ئالدى بىلەن ئۆستەڭ ياساپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرگەن. ياڭ زېڭشىن ئۆستەڭ ياساپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇلسە، يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇپ، غەللە - پاراقنى ئاشۇرۇپ، مالىيە بۆھرانىنى پەسەيتىش مۇمكىن بولۇپلا قالماي، بەلكى بۇنىڭ

بىلەن جەمئىيەتتە تىرىكچىلىك يولى يوق ئېقىپ يۈرگەن نۇرغۇن ئاھالىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، داۋالغۇلۇق شىنجاڭ جەمئىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇشقا بولىدۇ، دەپ ھېسابلىغان. شۇڭا، ياڭ زېڭشىن ئاھالە يېغىپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلغان ھەمدە ئاھالە يېغىپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش سانىنى ھاكىملارنىڭ نەتىجىسىنى باھالايدىغان ئۆلچەملەرنىڭ بىرسى قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ياڭ زېڭشىن يەنە دېھقانلارنى ئۆزى مەبلەغ توپلاپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشكە رىغبەتلەندۈرگەن، «باج ئېلىش قەرەلى»نى «ئوچ يىلغىچە باجنى يېرىم ئېلىش، تۆت يىل بولغاندا تولۇق ئېلىش» دەپ بەلگىلىگەن.[3] شىنجاڭنىڭ كىلىماتى قۇرغاق بولغاچقا بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشتە ئالدى بىلەن سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش لازىم بولغان، ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ سوۋېتلىق كومىتېتىنى قۇرۇپ، سوۋېتلىق نىزامنامىسىنى تارقىتىپ، سوۋېتلىق ئىشلىرىنى پىلانلىغان، شىمالىي شىنجاڭدا ئالدى بىلەن ئېلىپ بېرىش، جەنۇبىي شىنجاڭدا كېيىن ئېلىپ بېرىش پرىنسىپى بويىچە، ھۆكۈمەت ئېلىپ بېرىش، خەلق ئېلىپ بېرىش ۋە ھۆكۈمەت بىلەن خەلق بىرلىشىپ ئېلىپ بېرىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، زور بىر تۈركۈم سۇ ئىنشائاتلىرى قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بارغان. بۇ ھەقتىكى نەتىجىلەر شىنجاڭ تارىخىدا «سۇڭ يۈن، لىن زېشۈيلەرنىڭكى بىلەن بىرقاتاردا تۇرىدىكەن».[4] ياڭ زېڭشىننىڭ زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىشى ئارقىسىدا، يېڭىدىن ئۆزلەشتۇرۇلگەن يەر بىر مىليون مو ئەتراپىغا يەتكەن، يىللىق غەللە ـ پاراق تەخمىنەن 100 مىڭ دەندىن ئېشىپ كەتكەن. غەللە ـ پاراق شىنجاڭدا مالىيە كىرىمىنى ئاشۇرۇشتا ئاساسىي مەنبەگە ئايلانغان.

ئاندىن قالسا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان سودىنى قانات يايدۇرغان. شىمال (بېيياڭ) ھۆكۈمىتى 1918 ـ يىلىنىڭ

ئىلىنغان يېرىمىدا كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ بېسىمى ئاستىدا، پەقەت شەرقىي شىمال رايونىدىلا سوۋېت روسىيەسىگە قارشى مادديي ئەشيا ئىمبارگوسىنى يولغا قويۇپ[5]، شىنجاڭدا يولغا قويمىغان.[6] ئەمما شىنجاڭلىق سودىگەرلەر سوۋېت روسىيەسىنىڭ يېڭى ھۆكۈمىتى بىلەن ئاندا-ساندا سودا ئىلىپ بارغاندا، كونا روسىيە ئەلچىسى سۇرۇشتە قىلغان، ياڭ زېڭشىن جۇڭگو سودىگەرلىرىنى روسىيە سودىگەرلىرى بىلەن سودا قىلىشماسلىق ھەققىدە ئاگاھلاندۇرغان ھەمدە جۇڭگو سودىگەرلىرىگە چېت ئەلگە چىقىش پاسپورتى تارقىتىشنى توختاتقان.[7] سوۋېت روسىيەسى ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەنگەندىن كېيىن، ئۇرۇش ۋە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئارقىسىدا تۇرمۇشقا كېرەكلىك مادديي ئەشيالار ئېغىر دەرىجىدە يېتىشمەيۋاتقان قېيىن ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، شىنجاڭ بىلەن سودا ئالاقىسى قىلىشنى جىددىي ئۇمىد قىلغان. شىمال ھۆكۈمىتى جۇڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتى نورماللىشىشتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ سوۋېت روسىيەسى بىلەن سودا ئالاقىسى ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشىگە قوشۇلغان.[8] ياڭ زېڭشىن ئىلىنىڭ ۋالىيسى شۇي گوجېن قاتارلىق كىشىلەرنى قورغاسقا ئەۋەتىپ، سوۋېت روسىيەسىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگەن. شىمال ھۆكۈمىتىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، 1920-يىلى 5-ئايدا شىنجاڭ سوۋېت روسىيەسى بىلەن «ئىلى ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى»نى ئىمزالىغان. بۇ كېلىشىمدە روسىيە سودىگەرلىرى ئۆتمۈشتە شىنجاڭدا بەھرىمەن بولغان كونسۇللارنىڭ ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقى ۋە باجسىز سودا قىلىش ھوقۇقىنى بىكار قىلىش ئاساسىدا، شىنجاڭ رايونى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا رەسمىي سودا ئالاقىسى ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان. 1922-يىلى ياڭ زېڭشىن ئۇرۇمچىدە ھەر قايسى ئەللەرگە قارىتىلغان

سودا شەھىرىنى بىنا قىلىپ، تاشقى سودىنى كېڭەيتىش توغرىسىدا شىمال ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس سۇنغان، 1924-يىلى 3-ئايدا، شىمال ھۆكۈمىتى قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. 1924-يىلى 6-ئاينىڭ 28-كۈنى دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى يەنە شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئىككى يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىسىدا تۈزگەن «شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋاقىتلىق سودا شەرتى»[9]نى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىغان، ئىككى تەرەپنىڭ سودا ئوبوروتى داۋاملىق ئېشىپ بارغان. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودىسىغا ئاكتىپ مۇئامىلە قىلغان، چۈنكى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودىسىنى مالىيە كىرىمىنى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلىشتىكى مۇھىم ۋاستە ھېسابلاپ، بۇ ئىشقا ئاكتىپ ئىشتىراك قىلغان ھەمدە ئۇنى تىرىشىپ ۋۇجۇدقا چىقارغان.[10] شىنجاڭنىڭ تاموژنا بېجى كىرىمى يىللىق مالىيە كىرىمىنىڭ 23%نى ئىگىلىگەن[11]. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ مالىيىسىنىڭ كېمىنى شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى سودىسىنىڭ تاموژنا بېجى كىرىمى بىلەن تولدۇرغان. بىراق شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى سودىسىنىڭ نەتىجىسىدە شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلىگۈچى جايغا، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت بۇيۇملىرىنى سېتىش بازىرىغا ئايلىنىپ، شىنجاڭ ئىقتىسادى مەلۇم دەرىجىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىساد ۋە ئىشلەپچىقىرىش سىستېمىسى ئىچىگە كىرگۈزۈلگەن. شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا مۇناسىۋىتىنىڭ كۈچىيىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە جەھەتتە مەركىزي ھۆكۈمەتكە تايىنىشى ئازىيىپ، مەركىزي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭغا كۆرسىتىدىغان سىياسىي تەسىر كۈچىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا سەۋەب بولغان.[12] بەزىلەر تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ:

«جۇڭگونىڭ چېگرا رايونغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىشىشى ئەمەلىيەتتە جۇڭگونىڭ چېگرا رايون بىلەن بولغان سودىسىنىڭ بىر-بىرلەپ خارابلىشىشىدىن بولغان» دېگەن.[13]

ئۇنىڭدىن باشقا، ياڭ زېڭشىن چىرىكلىكنى جازالاش[14]، باجنى كۆپەيتىش، سانائەتنى گۈللەندۈرۈش، قەغەز پۇل تارقىتىش قاتارلىق بىرمۇنچە تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ مالىيە ياردىمىدىن مەھرۇم بولغان ئەھۋال ئاستىدا، مالىيىنىڭ داۋاملىق يۇقۇشۇپ تۇرۇشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرغان.

ئىككىنچى، ئارمىيىنىڭ خۇسۇسىيلاشتۇرۇلۇشى، جۇغراپىيىۋى مۇھىت بېكىنمىلىكى

«مىلىتارىست ۋە مىلىتارىستلىق سىياسىسىنىڭ پەيدا بولۇش بەلگىسى ـــ خۇسۇسىي ۋە يېرىم خۇسۇسىي خاراكتېردىكى ئارمىيىنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ئىبارەت».[15] شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىمۇ دەل شۇنداق، چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرىدا ئۇرۇمچىنى تىنچلاندۇرغۇچى ۋالىي قوشۇمچە قانۇن تەپتىشى ياڭ زېڭشىن شىنجاڭنىڭ ئىلى ۋىلايىتىدىكى شىنخەي ئىنقىلابىنى باستۇرۇش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ باش ۋالىيسى يۈەن داخۇانىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، خۇيزۇ قوشۇنىدىن بەش يىڭ ئەسكەرنى تەشكىللىگەن ۋە ئۆزى سەردار بولغان، ھەر قايسى يىڭنىڭ باشلىقلىرى ۋە قاراۋۇللىرىنمۇ ئۆزى تاللاپ تەينىلىگەن. يۈەن داخۇا ئىلىغا قارشى ئۇرۇش قىلماقچى بولغاندا، ياڭ زېڭشىن ئۇرۇمچىگە جايلىشىۋېلىپ، ئەسكەرلەرگە ئۆزىنى قوغدىتىپ، شۇ بىر قىسىم قوراللىق كۈچنى يۈەن داخۇانىڭ قوماندانلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى خالىمىغان.[16] يۈەن داخۇا شىنجاڭدىكى ۋەيرانچىلىقنى ئۆڭشاشقا قۇربى يەتمەي، 1912-يىلى 4-ئاينىڭ 25-كۈنى ئىستېپا بېرىشكە مەجبۇر بولغان. يۈەن داخۇا ئەسلىدە

ئۆزىنىڭ يۈرتدىشى، كونا دوستى، قەشقەر ژالىيسى يۈەن خۇڭيۈنى ئۆز ئورنىغا كۆرسەتمەكچى بولغان. ئەمما بۇ خەۋەر تارقالغاندىن كېيىن يۈەن خۇڭيۈ قەشقەردىكى گېلاۋخوي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. يۈەن داخۇا يېڭى زېڭشىننىڭ قولىدا خۇسۇسىي قوراللىق كۈچ بارلىقىنى، ئىلى ۋەزىيىتىگە تاقابىل تۇرۇشتا يەنىلا ئۇنىڭغا تايىنىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، يېڭى زېڭشىننى شىنجاڭنىڭ تۇتۇقلۇقىغا كۆرسىتىشكە مەجبۇر بولغان.

يېڭى زېڭشىن خۇسۇسىي قوراللىق كۈچىگە تايىنىپ ئۇزىنى كۈچەيتىپ، شىنجاڭنىڭ تۇتۇقلۇقىنى ئۇستىگە ئالغاندىن كېيىن، قوراللىق كۈچنى ئاتلىق ۋە پىيادە بولۇپ 102 يىڭغا كۆپەيتكەن. ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەنلەر بولغاچقا[17]، يېڭى زېڭشىن ئەسكەرلەرنى ئۆز مەنپەئىتىگە سادىق قىلىش بىلەن يەرلىك ئورۇن مەنپەئىتىگە سادىق قىلىشنى بىرلەشتۈرگەن، شۇ سەۋەبتىن خۇسۇسى خاراكتېرى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇ يەرلىك قوشۇن يېڭى زېڭشىننىڭ بىر تەرەپنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىدىكى ھەربىي ئاساسىغا ئايلانغان. يېڭى زېڭشىننىڭ ئىز باسارلىرى جىن شۇربن، شېڭ شىسەيلەرمۇ يەرلىك قوراللىق كۈچكە تايىنىش يولى بىلەن ئۇزىنى كۈچەيتىپ، چېگرا رايون زومىگىرىگە ئايلانغان.

شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، ئاھالىسى ئاز بولغاچقا كۆپ ئەسكەرنى بېقىش مۇمكىن بولمىغان. يېڭى زېڭشىننىڭ دەۋرىدە شىنجاڭدا ئون مىڭ كىشىلىكچە ئەسكەر بولغان[18]، شېڭ شىسەي دەۋرىدە ئەسكەر كۆپەرەك بولغان بولسىمۇ، بەربىر نەچچە ئون مىڭدىن ئاشمىغان. شۇنچىلىكلا قوراللىق كۈچكە تايىنىپ مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۇزەكتىگە سوقۇشتۇرۇش، نەدىمۇ ئاسان بولسۇن؟ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچىنىڭ تولىمۇ يېتەرسىزلىكىنى شىنجاڭنىڭ چەت-يىراققا جايلاشقان جۇغراپىيىلىك ئورنى تولۇقلاپ بەرگەن.

مىنگو دەۋرىدە، ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا قاتنايدىغان ئاساسلىق ئىككى يول بولغان: بىرى گەنسۇ-شىنجاڭ لىنىيىسى، يەنە بىرى شىنجاڭ-سۇييۈەن لىنىيىسى. گەنسۇ-شىنجاڭ لىنىيىسى ئەسلىدە شەنشى-گەنسۇدىن شىنجاڭغا قاتنايدىغان ھارۋا يولى بولۇپ، گەنسۇ-شىنجاڭ چوڭ يولى دەپ ئاتالغان، بۇ غەربىي شىمالدىكى غول قاتناش يولى بولۇپ، لەنجۇدىن باشلىنىپ، ۋۇۋېي، جيۇچۈەن، جيايۈيگۇەن، قۇمۇل ئارقىلىق شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى ئۈرۈمچىگە ئۇلاشقان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1970 كىلومېتىر كەلگەن. مىنگونىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگىچە ئات ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ ياكى تۆگە مىنىپ سەپەر قىلغاندا 60-70 كۈن ۋاقىت كەتكەن. سەييارە سودىگەرلەر كىرا قىلىپ مېڭىپ يول بويى كېتىدىغان يېمەكلىك، قاچا-قۇچا، يېپىنچىلارنى ئۆزى بىللە ئېلىپ ماڭغان، بەزى يەرلەردە ئىچىملىك سۇنمۇ ئۆزى ئېلىۋالغان، تالا-تۈزدە قونغان.[19] شىنجاڭ-سۇييۈەن لىنىيىسى سۇييۈەندىن شىنجاڭغا تۆگە بىلەن قاتنايدىغان سودا يولى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2300 كىلومېتىر كېلىدىكەن. بۇ لىنىيە يەنە ئىككى تارماقتا بۆلۈنگەن: بىرى گەنسۇنىڭ چېگرىسىدىكى شياۋسا ۋىدىن باشلىنىپ، باۋتۇ، نىڭشيا، گەنسۇ ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ قۇمۇل ۋىلايىتىگە تۇتىشىدىغان يول: يەنە بىرى موڭغۇلىيىنىڭ چوڭ ئوتلىقىنى بېسىپ ئۆتۈپ، گۇيخۇا شەھىرىدىن ۋۇچۈەن، بەيلىڭمياۋ، بايانئېبو، خېيشاتۇ، سەنتاڭخۇ، مىڭشۇي ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ باركۆل ۋە گۇچۇڭ دېگەن يېرىگىچە بارىدىغان يول. بۇ ئىككىلا يولدا شۇ چاغدىكى سۇ ۋە ئوتلاق شارائىتىغا قاراپ ئايلىنىپ ماڭغاچقا، مۇساپىسى بىر خىل بولمىغان.[20] سۇييۈەن يولىدا 1933-يىلى جۇ بىڭ قۇرغان شىنجاڭ-سۇييۈەن ئۇزۇن يوللۇق ئاپتوموبىل شىركىتى ئاپتوموبىللارنى سىناق تەرىقىسىدە مەجبۇرىي قاتناتقان بولسىمۇ، لېكىن يول بەك ناچار بولغاچقا،

ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭدا يەنە مالمانچىلىق يۈز بەرگەچكە قاتناش توختىتىلغان. 1933 - يىلى 9 - ئايدا لو ژۇبنگەن شىنجاڭنى چارلاشتا مەغلۇب بولغاندىن كېيىن، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى خۇاڭ شاۋخۇئنى شىنجاڭنى قورال كۈچى بىلەن تىنچىتىشقا ئەۋەتمەكچى بولغان. دەسلەپتە، بەي چۇڭشى شىنجاڭغا ئەللىك مىڭ ئەسكەر كىرگۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويغان، خۇاڭ شاۋخۇئ مۇھاكىمە يۈرگۈزگەندىن كېيىن، بۇنىڭدا قىيىنچىلىق بەك كۆپ دەپ قارىغان. ئەللىك مىڭ كىشىلىك چوڭ قوشۇن ئىككى مىڭ نەچچە يۈز كىلومېتىر كېلىدىغان چۆل - جەزىرىلىك ئۇزۇن يولدا يۇرۇش قىلسا، «ئىنتايىن كۆپ ئوسكۇنە - جابدۇق ۋە ئىنتايىن ئۇزاق ۋاقىت كېتىدىكەن»، ئۇ كەلەردە شىنجاڭغا قاتنايدىغان ماشىنا يولى تېخى ياسالمىغان، ماشىنا بىلەن توشۇش تەسكە توختايدىغان ئىش ئىكەن؛ «ماشىنا قاتنىغان تەقدىردىمۇ، ئەللىك مىڭ ئەسكەرگە كېرەكلىك ئوسكۇنە - جابدۇقلارنى توشۇش ئىنتايىن قىيىن ئىش ئىكەن، ئۇنى شۇ چاغدىكى مالىيە كۈچى ۋە مادىي كۈچ بىلەن ئورۇنداش زادى مۇمكىن ئەمەس ئىكەن». مۇبادا پىيادە يۈرۈشكە توغرا كەلسە، قانچىلىك ۋاقىت كېتىشىنى بىلىپ بولمايدىكەن، «يەنە كېلىپ يول بويىدىكى تەمىنات، مەسىلەن، ئاشلىق، ئېچىلىك سۇ، يېقىلغۇ قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەش ۋە قونالغۇغا كېرەكلىك ئوسكۇنە، جابدۇقلار ئىنتايىن تەسكە توختايدىغان مەسىلىلەر ئىكەن». ئەمما خۇاڭ شاۋخۇئ شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋەزىيىتى ھەققىدىكى مۆلچەرنى ئاساس قىلىپ، 1934 - يىل 1 - ئايدا جياڭ جىيېشىغا ئون بەش مىڭ ئەسكەر چىقىرىش، ئۇلارنى شىنجاڭغا يۆتكەپ ماشىنا بىلەن توشۇشتىن ئىبارەت زور پىلاننى سۇنغان.[21] جياڭ جىيېشى بۇ پىلاننى تەستىقلىغان، مەمۇرىي پالاتامۇ ئون بەش مىليون يۈەنلىك خىراجەت ئاجراتقان. خۇاڭ شاۋخۇئ ھەربىي جەھەتتىكى مۇددىئاسىنى كۆزدە تۇتۇپ،

سۈيىۋەندىن جۈيەنخەيگە بېرىپ، ئۇ يەردىن جيۇچۈەنگە ئۆتۈپ، يۈيمېنگۈەندىن چىقىپ، ئاندىن قۇمۇل، تۇرپان ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە بېرىش قارارىغا كەلگەن. بىراق يول بويى ماشىنىلارغا كېتىدىغان ماينى ئالدىنئالا ھايۋان ۋە ئادەم كۆچى بىلەن ھەرقايسى ئۆتەڭلەرگە ئۈزمەي توشۇپ، ماشىنىلارغا خالىغاندا قاچىلاش ئۈچۈن بالدۇر تەييارلاپ قويۇش لازىم بولغان. شىنجاڭ-سۈيىۋەن تاشيولى شۇ چاغدا تەبىئىي يوللارنى ئانچە-مۇنچە ياساش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن، بۇران چىقسا يولنى قۇم كۆمۈپ تاشلايدىكەن، يامغۇر ياغسا سۇ يىغىلىپ ئازگالغا ئايلىنىدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە يول يۈزى قۇمسائغۇ بوش توپا بولغاچقا، ماشىنىلارغا يۈكنى جىق قاچىلاش مۇمكىن بولمايدىكەن، سۈرئەتمۇ بەك ئاستا بولۇپ، سائىتىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاران ئون بەش كىلومېتىر يول يۈرۈشكە بولىدىكەن. يول بويىدىكى بەزى ئۆتەڭلەردە سۇ قۇدۇقىدىن ئاران بىرى بولۇپ، چوڭ قوشۇنغا سۇ يېتىشمەيدىكەن، يېڭىچە قۇدۇق قېزىش ماشىنىلىرىنى سېتىۋېلىپ، قۇدۇقنى كۆپەيتىشكە تۇغرا كېلىدىكەن. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، شۇ چاغدا ئۇزۇن يولغا توشۇش مەسىلىسىنى ئەڭ زامانىۋى قاتناش قورالى بولغان ئاپتوموبىللارنى ئىشقا سېلىش ئارقىلىق ھەل قىلماقچى بولغان ھەمدە نۇرغۇن ۋاقىت سەرپ قىلىپ تەييارلىق كۆرگەن بولسىمۇ، ئەڭ ئاخىرىدا تۇرلۇك تەييارلىق ئىشلىرى پۈتۈپ بولغىچە شىنجاڭ ۋەزىيىتىدە جىددىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، ئۆتمۈشتىكىدىن باشقىچە ئەھۋال كۆرۈلگەچكە، جياڭ جېشى خۇاڭ شاۋخۇڭغا شىنجاڭنى تىنچىتىش پىلانىنى ئىجرا قىلىشنى توختىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشكە مەجبۇر بولغان.[22]

بۇ مىسال شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، شىنجاڭنىڭ چەت-ياقىغا جايلاشقان جۇغراپىيىۋى مۇھىتى شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىكى ھەربىي كۈچنىڭ يېتىشسىزلىكىنى پۈتۈنلەي تولدۇرۇش رولىنى ئويناغان، شىنجاڭ ھۆكۈمرانلىرى ئاشۇ ئازغىنا قوراللىق كۈچىگە تايىنىپ

شىنجاڭغا كىرىپ - چىقىدىغان دەرۋازا - شىڭشىڭشيانى توسۇپ، ئۆزىنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويىدىغان چېگرا زومىگىرى بولۇۋالغان.

ئۈچىنچى، مەركىزىي ھۆكۈمەت قۇدرىتىنىڭ ئاجىزلىششى

چىڭ خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرىدا مەھەللىۋازلىق تەلىپى كۈچلۈك بولغان يەرلىك ئېسىلزادىلەر ۋە ھەرقايسى ئۆلكىلەردىكى ئىنقىلابچىلار ئۆز ئۆلكىسىنى كونترول قىلىش ۋە مەركەزنىڭ ھەم ھەرقايسى ئۆلكىلەرنىڭ قوراللىق تەھدىتىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، يەرلىك قوشۇن توپلىغان. يەرلىك قوشۇننىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن چىڭ خانىدانلىقى مەركىزىنىڭ نوپۇزى تېز خاراپلىشىپ بارغان. مىنگودىن كېيىن، «ئۆز ئۆلكىسىنى ئۆز ئۆلكىلىك كىشىلەر ئىدارە قىلسۇن» دېگەن مەھەللىۋازلىق سادىسى ئىچىدە يەرلىك ھەربىي قوشۇن باشلىقلىرى كەينى-كەينىدىن ھەر قايسى ئۆلكىلەرنىڭ ھۆكۈمرانىغا ئايلانغان، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ نوپۇزى تېخىمۇ ئاجىزلىشىپ بارغان. مەركىزىي ھۆكۈمەت قۇدرىتىنىڭ ئاجىزلىشىشى نەتىجىسىدە شىنجاڭ مەركىزىي ھاكىمىيىتىنىڭ سىرتىدا قېپقالغان.

يۇەن شىكەي دەۋرىدە، بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەرخالدا يېقىنراق بولغان. يۇەن شىكەي يېڭى زېڭشىننى بىرقەدەر چۈشىنىدىكەن، ئۇنىڭ ئىنقىلابچىلاردىن ئەمەسلىكىنى بىلىدىكەن. شۇڭا، يۇەن شىكەي يېڭى زېڭشىننى شىنجاڭغا تۇتۇق قوشۇمچە ساتراپ قىلىپ تەيىنلىگەندىن تاشقىرى، ئۇنى شىمال گۇرۇھىنىڭ بىر قانىتى ھېسابلاپ، ئۇنىڭ ئىنقىلابچىلار پائالىيىتىدىن قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈپ، ئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ شىنجاڭدا ئۇلغىيىپ كېتىشىنى توسۇشى توغرىسىدا مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[23] يېڭى

زېڭشىنمۇ يۇەن شىكەينى بار كۈچى بىلەن «ھمايە قىلىپ»، «خۇڭشىيەن» دېگەن يىلنامىنى قوللىنىپ، «شىياڭچىك» دېگەن نام بىلەن چاقىرغان، ئۇنىڭ ئاشكارا سىياسىي قارىشىمۇ، مەخپىي سىياسىي قارىشىمۇ يۇەن شىكەينىڭكى بىلەن ئوخشاش بولغان. ئۇ يۇەن شىكەينى «شىنجاڭنىڭ بارلىق تەدبىرلىرىنى چۈشىنىدۇ ۋە قوللايدۇ»، «كېيىنكى چاغلاردىكى لى يۇەنخۇڭ، دۇەن چىرۇي قاتارلىقلاردىن كۆپ ياخشى» دەپ ھېسابلىغان.[24]

يۇەن شىكەي ئۆلگەندىن كېيىن، شىمالىي مىللىتارىستلارنىڭ بۆلۈنمىسى پارچىلانغان ۋە ئۆزئارا ئۇرۇش قىلغان. ياڭ زېڭشىن كەينى-كەينىدىن ئالمىشىۋاتقان بېيجىڭ ھۆكۈمىتىگە نىسبەتەن «بۇتخانىنى ئېتىراپ قىلىپ، بۇتنى ئېتىراپ قىلمايدىغان» يول تۇتۇپ، ھمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تېلېگرامما يوللاپ تۇرغان. ئەمما كۆڭلىدە لى يۇەنخۇڭ، دۇەن چىرۇي ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى مىللىتارىستلارنىڭ قالايمىقان ئۇرۇش قىلمىش ۋە بۆلۈنمە ھالىتىگە ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، «خەلق دۆلىتى ئەمەس، ئەمەلىيەتتە ئوغرىلار دۆلىتى بولۇپ قالدى» دەپ خورسىنغان.[25] ئۇ لى يۇەنخۇڭ، دۇەن چىرۇي، جاڭ زولىن قاتارلىق كىشىلەرنى كۆڭلىدە كۆزگە ئىلماي، بۇنداق مىللىتارىستلارنىڭ «تىرىك يۈرگىنىدىن ئۆلگىنى ياخشى» دېگەن.[26] شىمالىي مىللىتارىستلارنى كۆزگە ئىلماسلىقى ئارقىسىدا ياڭ زېڭشىنىڭ سىياسىي مۇستەقىللىق ئېڭى كۈچەيگەن، ئۇ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بارغانسېرى كۆز بويامچىلىق پوزىتسىيە تۇتقان، شىنجاڭنىڭ سىياسىي جەھەتتە بۆلۈنمىلىك ھالىتى ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىغان.

شىمالىي مىللىتارىستلارنىڭ ھوقۇق تالىشىشى بىر تەرەپتىن ئۆز قۇدرىتىنى ئاجىزلاشتۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن شىنجاڭ مەسىلىسىنى نەزەرگە ئالغۇدەك ھالىنى قويمىغان. شىنجاڭنىڭ

چېگرا لىنىيىسى ناھايىتى ئۇزۇن، ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىش كۈچى ئاجىز بولغانلىقتىن ئۇستىگە شىنجاڭ چېگرىسىدا كۆپ ۋەقە يۈز بېرىۋاتقان، چارروسىيىنىڭ نۇرغۇنلىغان مۇساپىرلىرى، مەغلۇپ بولغان ئەسكەرلىرى توپ-توپى بىلەن شىنجاڭغا كىرىۋاتقان چاغلار ئىدى. ياڭ زىڭشىن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قورال بېرىپ، شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئە كۈچىنى كۈچەيتىشىنى ئىلتىماس قىلغان. ياڭ زىڭشىن جىددى مۇراجىئەت قىلىپ نەچچە ئون پارچە تېلېگرامما يوللىغان بولسىمۇ، بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئىلگىرى-ئاخىر ئىككى قېتىمدا ئاران 1500 دانە مىلتىق ئاجرىتىپ بەرگەن،[27] ئۇنىڭدىن باشقا ھەربىي يارەمنى زادى بەرمىگەن. شىمال ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسى ھەققىدىكى تەلىپىنى قانداقمۇ-قانداق ئورۇنلاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇداپىئەسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغان، نەتىجىدە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇناسىۋىتى تېخىمۇ يىراقلاشقان. ياڭ زىڭشىن نەچچە قېتىملىق خەۋپ-خەتەر ۋە قىيىنچىلىقنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى تۇراقلاشتۇرغاندىن كېيىن[28]، مەركىزىي ھۆكۈمەتنى بارغانسېرى قۇرۇق سۆلەت ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغان.[29] ئۇ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ پەرمانلىرىنى تولىمۇ چولتا ئىجرا قىلغان، ھەتتا كۆرۈنۈشتە ئىجرا قىلغان بولۇپ، ئاستىرتتىن خىلاپلىق قىلغان؛ مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن يولىيورۇق سوراشنىمۇ شەكىلگە ئايلاندۇرۇپ قويغان، ئۇ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قوشۇلۇشىغا كۆزى يەتكەن ئىشلاردا يولىيورۇق سورىغان، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قوشۇلۇشىغا كۆزى يەتمىگەن ئىشلارنى ئاۋۋال ئىشلەپ كېيىن مەلۇم قىلغان، ھەتتا مەلۇم قىلمىغان. مەسىلەن، 1921-يىل 9-ئايدا، شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «روسىيە سوۋېت فېدېراتىپ سوتسىيالىستىك

جۇمھۇرىيىتى قىزىل ئارمىيىسىنىڭ جۇڭخۇا مىنگو تەۋەسىگە كىرىپ ئالتاي رايونىدىكى ئاقلار قوشۇنىنى يوقىتىشى توغرىسىدا كېلىشىم» ئىمزالىغان[30]، يەنە زېڭشىن يۇنى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە قىلچە بىلىندۇرمىگەن، دېمەك ئۇ شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ چەت ئەل بىلەن ئۆز ئىختىيارىچە كېلىشىم ئىمزالاش ئۇلگىسىنى ياراتقان. شۇنىڭدىن كېيىنكى شىنجاڭ ھۆكۈمرانى جىن شۇرېنمۇ 1931 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىگە بىلىندۇرمەي، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق سودا نىزامنامىسى»نى ئىمزالىغان.[31] شېڭ شىسەي ئۆزى بىۋاستە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن كېلىشىم ئىمزالاش بىلەن قالماي، سوۋېت ئىتتىپاقىنى شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىشقا ئىككى قېتىم تەكلىپ قىلغان ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل 8 - تۇەنى قاتارلىق قوشۇنلارنىڭ شىنجاڭدا ئۇزاق ۋاقىت تۇرۇشىغا يول قويغان. مىلىتارىستلار دەۋرىدە، يەرلىك رەھبەرلەرنىڭ دىپلوماتىيە سىياسىتىنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن يولغا قويۇشى ئومۇمىي ھادىسىگە ئايلانغان.[32] بولۇپمۇ شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ئۇچۇن «سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش گويا ئەقىلگە مۇۋاپىق، شۇنداقلا ئەملىيەتكە ئۇيغۇن بولۇپ ھېسابلانغان»، يولى يىراق ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ شىنجاڭغا يارەم بېرىشى قىيىن بولغانلىقى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزلىمەي تۇرالمىغانلىقى ئۈچۇن، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتە تۇرۇش شىنجاڭنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدا بىردىنبىر يول بولغان.[33] تارىختا ئۆتكەن مەركىزىي ھۆكۈمەتلەر شىنجاڭ مىلىتارىستلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش سىياسىتىدىن قاتتىق نەپرەتلەنسىمۇ، لېكىن يول قويۇشقا

مەجبۇر بولغان. بۇ ھەقتە شېئ شىسەي: «نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مېنىڭ ئۆز ئىختىيارىمچە ئىش قىلىشىمغا يول قويۇپ بېرىشىدىكى سەۋەب ناھايىتى ئاددىي، نەنجىڭنىڭ مېنى ھەيدەۋېتىشكە كۈچى يەتمەيدۇ» دەپ ئوچۇقلا ئېيتقان.[34] چېن فۇلىن ئەپەندى بۇنىڭغا باھا بېرىپ: «مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭنى كونترول قىلىش ھوقۇقىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان، بۇنىڭغا كۆپىنچە نەنجىڭ ئۆزى جاۋابكار بولۇشقا تېگىشلىك» دەپ ئېيتقان.[35]

2 ـ پاراگراف ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ھەققىدىكى تەكلىپلىرى

ۋەتەنداشلار شىنجاڭ مەسىلىسىگە جىن شۇرېن دەۋرىدە شىنجاڭدا مالىمانچىلىق بولغان چاغدىن تارتىپ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان. شىنجاڭدىكى مالىمانچىلىق 1931 ـ يىلى شىنجاڭنىڭ قۇمۇل ۋىلايىتىدە باشلانغان دېھقانلار قوزغىلىڭىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ قوزغىلاڭ قۇمۇلدىكى شوپۇل ۋەقەسىنى[36] سەۋەبچى قىلىپ، تېز ئارىدىلا پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭەيگەن. شۇڭاغدا شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدە يۈز بەرگەن داۋالغۇشنىڭ سەۋەبى توغرىسىدا توختالغۇچىلارنىڭ بىرقەدەر بىرلىككە كەلگەن قارىشى مىللىي مەسىلە بىلەن دىپلوماتىيە مەسىلىسىنىڭ بىرلىشىشى سەۋەب بولدى، دېگەندىن ئىبارەت بولغان.[37] شىنجاڭنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي مەسىلە جەھەتتە، ۋەتەنداشلار: جىن شۇرېن شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە مىللىي زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ، مىللىي ماجىرانىڭ پەيدا بولۇشىغا يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ چىرىكلىشىشى، قەغەز

پـــۇلنىڭ قالايمقـــان تارقىتىلىشـــى، نەرسـىلەرنىڭ قىممەتلىشىشى، خەلق تۇرمۇشـىنىڭ خارابلىشىشى سەۋەب بولـدى دەپ ھېسـابلىغان.[38] چـەت ئـەل كۇچلىرىنىـڭ ئارىلىشـىش مەسىلىسى جەھەتتە، ۋەتەنداشلارنىڭ قارىشـىچە: سوۋېت روسىيىسى شىنجاڭدا ئالاھىدە ئۇستۇنلۇككە ئېرىشكەن، ياپونىيە جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمال رايونىنى يالغۇز ئىشغال قىلغانـدىن كېـيىن سـوۋېت رۇسىيىسـى ئـۇ يـەردىكى مەنپەئىتىدىن ئىلاجسـىز ۋاز كـېچىپ، بـۇ دورەم يېڭىلسـەم، يەنە بىر دورەمدە ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرىمەن دېگەن يولنى تـۇتقان؛ ئەنگـلىيەنىڭ كۇچلـىرى سـوۋېت روسىيىسـى كۇچلىرىنىـڭ بارا-بارا جەنـۇبقا سىلجىشـىغا تاقابـىل تـۇرۇش ئۈچـۈن بـار كۇچى بىلـەن شـىنجاڭنىڭ جەنـۇبىي قىسـمىغا سـىڭىپ كىرگەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەنگلىيە بىلەن روسىيىنىڭ ئىقتىسـادىي كۇچلىرىنـىڭ شـىنجاڭدا ئۇستۇنلۇك تالاشـقىنىغا ئـۇزۇن بولغـان، بۇنـداق ئېلىشـىش ھـالىتى ئەمـدى تېخىمـۇ كەسكىنلەشـكەن، ئـاخىرقى باسـقۇچتا ئىقتىسـادىي قارىمـۇ-قارشـىلىقنىڭ سىياسـىي تـالان-تاراجقـا ئايلىنىشـى يـاكى قوراللىـق ئىشـغال قىلىشـقا ئايلىنىشـى تـۇرغان گـەپ بولغان.[39] ياپونىيىنىڭ شىنجاڭدىكى كۇچى نىسپىي ھالدا ئـاجىز بولسـىمۇ، لـېكىن باشـقىلارنىڭ نېسىۋىسىگە شېرىك بولۇش خىيالىدا «كۇچىنى بوشاشتۇرۇشنى خالىمىغان».[40] ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭدىكى ئايرىم ئاز سانلىق مىللەتنىڭ يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرى پائىسلامىزم پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ[41]، جاھانگىرلىكنىڭ قۇتراتقۇسىدا مىللىي بۆلگۈنچىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىققان. مەسىلەن، 1933-يىلـى جەنـۇبىي شـىنجاڭدا پـارتلىغان «شـەرقىي تۈركىسـتان مۇسـتەقىللىق ھـەرىكىتى» ئەنـە شـۇ جۈملىگـە كىرىـدۇ، ئەگـەر ئەنگـلىيە ئارقـىدا تـۇرۇپ تىزگـىنلەپ يـول

كۆرسەتمىگەن، پىلانلاپ يارەم بەرمىگەن بولسا، ئاشۇ بىر ئوچۇم كىشىلەرنىڭ قورچاق تەشكىلات قۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى.[42] ۋەتەنداشلار شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ خەلقئارا ئارقا كۆرۈنۈشى ھەققىدىكى ئەنە شۇنداق تونۇشىنى ئاساس قىلىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆزگىرىشىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلمەي تۇرالمىغان.

جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال چېگرا مۇداپىئەسى خەۋپكە ئۇچرىغان پەيتتە، ۋەتەنداشلار شىنجاڭنىڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال چېگرا مۇداپىئەسىدە ئويناۋاتقان مۇھىم رولىغا ئەھمىيەت بەرگەن، شۇ چاغدا بىرمۇنچە ئەسەرلەردە زور زۇڭتاڭنىڭ «شىنجاڭغا ئەھمىيەت بېرىشتىكى مەقسەت موڭغۇلىيىنى قوغداپ قېلىش، موڭغۇلىيىنى قوغداپ قېلىشتىكى مەقسەت پايتەختنى ساقلاپ قېلىش» دېگەن سۆزى نەقىل كەلتۈرۈلگەن. شىنجاڭنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى نېمە ئۈچۈن شۇنچىلىك مۇھىم بولغان؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ غەربىي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونى بىلەن، غەربىي جەنۇبى ئافغانىستان ۋە ئەنگلىيىگە قاراشلىق ھىندىستان بىلەن، شەرقى چىڭخەي، گەنسۇلار بىلەن، شەرقىي شىمالى موڭغۇلىيە زېمىنى بىلەن چېگرىداش؛ شىنجاڭنىڭ ئورنى دەل پامىر ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىغە، ئەنشىنىڭ غەربىگە، ئالتاي تاغلىرىنىڭ جەنۇبىغا، كۈئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ئۇ دەل «غەربىي يۈرت ئومۇمىي تەزكىرىسىدە ئېيتىلغاندەك ئۇرۇش قىلىشقا تولۇق ئىمكان بېرىدىغان ئۆتكۈر ئوق، شىددەتلىك زەمبىرەككە، خەۋپ-خەتەردىن مۇداپىئە كۆرۈشكە تولۇق ئىمكان بېرىدىغان قاتمۇ-قات تاغ-ئېدىرلارغا ئوخشايدىغان زېمىن، ئۇ دۇنيادىكى مەركىزىي رايون» دېمەكتۇر. ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ ياۋروپا-ئاسىيا قۇرۇقلۇق-ھاۋا قاتنىشىنىڭ

مۇھىم يولى، ئۇ يېقىن كەلگۈسىدە ياۋروپا-ئاسىيالارنىڭ قاتناش مەركىزىگە ئايلانغۇسى. شىنجاڭ قوغداپ قېلىنسا، ياۋروپا-ئاسىيالارنىڭ قاتناش مەركىزىنى قوغداپ قېلىشقا بولىدۇ.[43] ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭ خەۋپىكە ئۇچرىسا، «غەربىي شىمالدىكى ئۆلكىلەرمۇ خەۋپىكە ئۇچرايدۇ».[44] ئاندىن قالسا، كىشىلەر شىنجاڭنىڭ ئاھالىسى ئاز، زېمىنى كەڭ يەر ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلغان، بۇمۇ شۇڭاغدا ۋەتەنداشلارنىڭ دىققىتىنى تولۇق تارتقان بىر مەسىلە بولغان. ۋاڭ كې ئەپەندىنىڭ ئېيتىشىچە، ۋېڭ ۋېنخاۋ غەربىي شىمالدىكى تۆت ئۆلكە (شەنشى، گەنسۇ، نىڭشىيا ۋە شىنجاڭ)نىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى ھېسابلاپ، بەش مىليون بەش يۈز مىڭ كۆچمەننى سىغدۇرالايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرلا شىنجاڭ ئۇچ مىليون كىشى سىغدۇرالايدىغانلىقىنى بىلگەن، دېمەك شۇ كەمىلەردە ئېيتىلغان غەربىي شىمالغا ئاھالە كۆچۈرۈش ئەمەلىيەتتە شىنجاڭغا ئاھالە كۆچۈرۈش دېگەندىن ئىبارەت بولغان.[45] ئاندىن قالسا، كىشىلەر شىنجاڭنىڭ بايلىقى مول ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلغان، قېزىلما بايلىقلارنى ئالغاندا، شىنجاڭدا مول ئالتۇن، تۆمۈر، كۆمۈر، مىس، نېفىت قاتارلىق مۇھىم قېزىلما بايلىقلار يوشۇرۇنۇپ ياتىدىكەن. شۇ چاغدىكى كىشىلەر قېزىلما بايلىق دۆلەتنىڭ مۇھىم بايلىقلىرىدىن بىرى، مۇبادا بىرەر جاي دېھقانچىلىق جەھەتتىكى قىممەتكىلا ئىگە بولسا، ئۇ جاينىڭ تەرەققىي تېپىشىدىن ئۈمىد ئازراق بولىدۇ، شىنجاڭ قېزىلما بايلىق جەھەتتىن ئالغاندا ناھايىتى قىممەتكە ئىگە جايدۇر دېگەن تونۇشتا بولغان.[46]

شۇڭا، ۋەتەنداشلار شىنجاڭنىڭ «ئىچكى-تاشقى جەھەتتىن ئايرىلىپ تۇرۇۋاتقان» ھالىتىدىن بەك ئەندىشە قىلغان، «چۈنكى شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمال، ھەتتا پۈتۈن

مەملىكەت ھەم يېقىن كەلگۈسىدىكى خەلقئارا ۋەزىيەت ئۈچۈن ئەھمىيىتى تولىمۇ زور بولغان».[47] شۇڭا ۋەتەنداشلار شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ تەرەققىياتىغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ھەققىدە تۈرلۈك لايىھىلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان.

لايىھىلەرنىڭ بىرى ئىشىنى شىنجاڭدىكى مىللىي زىددىيەتنى پەسەيتىشتىن باشلاپ، شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشكە تىرىشىش. بۇ لايىھە شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدىكى مۇنۇ تونۇشنى ئاساس قىلغان: جەنۇبىي شىنجاڭدا قۇرۇلغان ھاكىمىيەت تەشكىلى ھەققىدىكى سەۋەبنى ئىچكى سەۋەب ۋە تاشقى سەۋەب دەپ ئىككىگە ئايرىشقا بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئىچكى سەۋەب تاشقى سەۋەبتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. مۇبادا ئىچكى جەھەتتە بىرلىككە كېلىنسە، يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ ئىستىلى ئوبدان بولىدىغان بولسا، تاشقى ئازدۇرۇشنىڭ قورقۇچلىقى يوق. شۇڭا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا، ئالدى بىلەن قالايمىقان ۋەزىيەتنى تۈگىتىپ، شىنجاڭنى ئىچكى جەھەتتە بىرلىككە كەلتۈرۈشكە تىرىشىش لازىم. «بىرلىككە كەلتۈرۈشتە پۈتۈنلەي قورال كۈچى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ، قورال كۈچىنى ئىشقا سېلىش تۈپتىن ھەل قىلىش چارىسى ئەمەس.» بۈگۈنكى داۋالغۇشقا جىن شۇرۇننىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە زۇلۇم سېلىشى سەۋەب بولغان. ھازىر جىن شۇرۇن تەختتىن چۈشتى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆچمەنلىكى تۈگىدى، «ئەگەر ئىچكىرىدىن ئابرۇيلۇق مۇسۇلمان باشلىق ئەۋەتىلسە، مىللەتلەرنىڭ سىياسىي جەھەتتە باراۋەر ئىكەنلىكى ئېتىراپ قىلىنسا»، شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي داۋالغۇلۇق ۋەزىيەتنى پەسەيتىش تەس ئەمەس.[48] شىنجاڭدىكى يەرلىك ئەمەلدارلار مەسىلىسىنى ئېنىقلاش

توغرىسىدا بەزىلەر مۇنداق تەكلىپلەرنى بەرگەن: ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىنى ھاكىملىققا قويۇپ، ئۆتمۈشتىكىدەك ناھىيە ھاكىملىقىنى خەنزۇلار ئۈستىگە ئالىدىغان، ئاممىنىڭ دەۋا دېلوللىرى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىش تەرجىمانلارنىڭ قولىغا قالىدىغان ئىللەتنى ئۆزگەرتىش لازىم؛ ئۇنىڭدىن باشقا ئۆتمۈشتىكىدەك قاتتىق قىينىاپ-جازالاشنى يوقىتىپ، كەڭچىلىك بىلەن قاتتىق بولۇشنى ئۆز-ئارا ماسلاشتۇرۇش، خەلقىنى ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇش لازىم.[49] جياڭ جۇنجاڭنىڭ قارىشىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ قارىشى مۇنداق: شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدا مىللىي زىددىيەتتىن ئارتۇق ئەڭ مۇھىم مەسىلە يوق، ھەل قىلىش چارىسى پاسسىپ ۋە ئاكتىپ دېگەن ئىككى خىل. پاسسىپ چارە- «يەرلىك ئەمەلدارلارنى تەرتىپكە سېلىپ، ئەسكى قانۇننى بوقىتىپ»، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەنزۇ ئەمەلدارلار ھەققىدىكى ھېسسىياتىنى داۋاملىق يامان بولۇپ كەتمەيدىغان قىلىش؛ ئاكتىپ چارە ــ مائارىپ ۋە مەدەنىيەت كۆچىنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى چېگرىنى يوقىتىپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئۆزلىرىنىڭمۇ «جۇڭخۇا مىنگو»نىڭ بىر ئەزاسى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىغان قىلىش، شۇنداق قىلغاندىلا شىنجاڭ جەمئىيىتىدىكى داۋالغۇلۇقنىڭ مەنبەسىنى تولۇق يوقىتىشقا بولىدۇ.[50] بەزىلەر مائارىپنىڭ رولىنى تېخىمۇ ئېنىق تەكىتلەپ: «مائارىپنىڭ ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى بىلەن بولغان ئالاقىسى ئىنتايىن زور»، چۈنكى دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشتىكى بىردىنبىر چارە خەلقنى دۆلەت قارىشىغا ئېگە قىلىشتىن ئىبارەت. «دۆلەت قارىشى ئەمەلىيەتتە مائارىپنىڭ ئومۇملىشىشى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ». مۇبادا

شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ ھەممىسى سەنمىنجۇيى(ئۇچ مەسلەك) ئىچىدىكى مىللىي مەسلەكنى تولۇق چۈشىنىپ، مۇكەممەل دۆلەت قارىشىغا ئىگە بولسا، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل «جۇڭخۇا مىللەتلىرى» ئىتتىپاقلىشىپ، چەت ئەل تاجاۋۇزىغا قارشى ئورتاق كۈرەش قىلسا، چەت ئەل كۈچلىرى ئازدۇرۇش، قۇتراتىش يولىنى تۇتقان ھالەتتىمۇ خەلقنىڭ قەلبىنى تەۋرىتەلمەيدۇ، ئەگەر ئالدى بىلەن باشقا كەسىپلەر راۋاجلاندۇرىلىدىغان بولسا، بۇ باشقىلار ئۈچۈن كەتمەن چاپقانلىق بولۇشى مۇمكىن.[51] 1931-يىلى چۈ مېنيى شىنجاڭدىكى پارتىيە ئىشلىرىنى تەكشۈرگەندە، ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ خەنزۇچە ئۆگىنىش ئارزۇسى بارلىقىنى بايقىغان، ئۇ جىن شۇرېنغا ياشلارنى ئىچكىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇشقا كۆپرەك ئەۋەتىش ھەققىدە تەكلىپ بەرگەن ھەمدە شىنجاڭدىكى ئالىي مائارىپنىڭ قالاقلىقىنى ئۆزگەرتىشنىڭ تۈپ چارىسى مۇپتىدە شىنجاڭدا بىر ئالىي مەكتەپ تەسىس قىلىشنى تەكلىپ قىلغان.[52]

يەنە بىر لايىھە شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئەسىنىڭ مەڭگۈ ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، شىنجاڭدا چوقۇم ئاھالە كۆچۈرۈپ، ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش لازىم دېگەندىن ئىبارەت. بۇ لايىھىنى قويغۇچىلار شىنجاڭدا تارىختا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇنۇملۇك بولغان، شۇ چاغدىكى ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەت ئاستىدا، چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، شىنجاڭدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشنى قانات يايدۇرۇش زۆرۈر دەپ ھېسابلىغان. شۇڭا يۇي چۇيجى شىنجاڭدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش توغرىسىدا تەپسىلىي پىلان تۈزگەن.[53] تاڭ شۇتاڭمۇ مۇنداق تونۇشقا كەلگەن: «غەربىي شىمالنى

مۇستەھكەملەش ياكى ئېچىش»تا چوقۇم شىنجاڭنىڭ قاتنىشىنى گۇللەندۈرۈش ۋە ئاھالە كۆچۈرۈپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش لازىم. ئاھالە كۆچۈرۈپ، چېگرا رايوندا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلسە، بىر تەرەپتىن ئىچكىرىدە تىرىكچىلىك قىلىش مۇشكۈل بولۇۋاتقان ئىجتىمائىي مەسىلىنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، شۇ ئارقىلىق «چېگرا رايونىنى كۈچلەندۈرۈپ»، «كۆچلۈك قوشنا دۆلەتنىڭ تەمەخورلۇقىنى چەكلەشكە بولىدۇ». ئاھالە كۆچۈرۈشنىڭ كونكرېت ئۇسۇلى توغرىسىدا، ھۆكۈمەت بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بانكىسىنى تەسىس قىلىشى لازىم. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى ئاھالە كۆچۈرۈپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە دائىر كونكرېت ئىشلارنى پىلانلاشقا مەخسۇس مەسئۇل بولۇشى لازىم، ئاھالە كۆچۈرۈش ئۇسۇلى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى، دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق رايونىنى ئايرىش، يول ياساش، قۇدۇق قېزىشنى لايىھىلەش، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ياساش ـ سەپلەش، ئۇرۇق تەييارلاش، مۇكاپاتلاش، جازالاش نىزامىنى تۈزۈش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسى بىر تۇتاش پىلانلاپ، كونكرېت بېجىرىشى لازىم. بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بانكىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە كېرەكلىك بارلىق خىراجەتنى قەرز بېرىش ۋە قۇتقۇزۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇشى لازىم. شىنجاڭغا ئاھالە كۆچۈرۈشتە بولۇشىغا قويۇپ بېرىدىغان سىياسەت قوللانماي، ئۇنى ھۆكۈمەت بىر تۇتاش پىلانلىشى، «ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ چېگرا رايونىنى كۈچلەندۈرۈشنى دۆلەتنىڭ كۈچى بىلەن ئېلىپ بېرىش» لازىم.[54] ئەمما شۇڭا غدا بەزى ئەمەلدارلار بۇنداق ئاھالە كۆچۈرۈش ئۇسۇلىنى توغرا تاپمىغان، مەسىلەن، خۇاڭ شاۋخۇڭ: غەربىي شىمالدا ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شەرت ـ

شارائىت كەمچىل، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى شەرقىي جەنۇبقا جايلاشقان ئۆلكىلەرنىڭكىگە سېلىشتۇرغاندا «50 يىل پەرق قىلىدۇ»، «غەربىي شىمال خەلقنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشىنى شەرقىي جەنۇب خەلقى قوبۇل قىلالمايدۇ»، شۇڭا «شەرقىي جەنۇب خەلقىنى كۆچۈرۈپ غەربىي شىمالنى ئېچىش زادى ئەمەلىيەتكە مۇۋاپىق كەلمەيدىغان ئوي» دەپ ھېسابلىغان.(55)

يەنە بىر لايىھە چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ سودا-سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ قاتنىشىغا قولايلىق تۇغدۇرۇش دېگەندىن ئىبارەت. بۇ لايىھىنى قويغۇچىلار مۇنداق تونۇشتا بولغان: جۇڭگونىڭ دۆلەت مۇداپىئەسىنى ئالساق، «شەرقىي شىمال مۇنتەرز بولىدى. غەربىي شىمالمۇ خەتەر ئالدىدا تۇرماقتا، مۇبادا يەنە جىددىي تەدبىر قوللىنىپ كۈچەيتىلمەيدىغان بولسا، شەرقىي شىمالدىكىگە ئوخشاش ئەھۋال يۈز بېرىدۇ». «يۈز بەرگەن خەتەردىن قۇتۇلۇش يولى شۇنىڭدىكى، شىنجاڭ غەربىي شىمالدىكى مۇھىم جاي، بايلىقى مول، شىنجاڭنىڭ سودا-سانائىتىنى تېزدىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، چەت ئەللىكلەرنىڭ قەستىنى توسۇش كېرەك. ئەگەر تاشلىنىپ قالغان ئىشلار قايتىدىن ئىشلىنىپ، چېگرا رايون گۈللەندۈرىلىدىغان بولسا، «غەربىي شىمالنىڭ توسقى چىڭىيىدۇ»، «دۆلەتنىڭ چېگرا رايونى مۇستەھكەملىنىدۇ»، «دۆلەت مۇداپىئەسىنى ئالساق، چاتاق ئەنە شۇ جەھەتتە».(56) شۇڭا، يېزا ئىگىلىكى جەھەتتە ئۆستەڭ ياساپ سۇ باشلاش، تېخنىكىنى ياخشىلاش لازىم؛ سودا جەھەتتە جۇڭگو سودىگەرلىرىدىن ئېلىنىدىغان باجنى يېنىكلىتىش، سودا كۈچىنى يېتىشتۇرۇش، ھەر مىللەت سودىگەرلىرىنى ھەم جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ،

مالىيە كۈچىنى ئاشۇرۇپ، چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن رىقابەتلىشىشلەيدىغان قىلىش لازىم: ھۈنەر-سەنئەت جەھەتتە، مەسىلەن ئەنئەنىۋى قول سانائىتى جەھەتتە، ھۈنەر-سەنئەتنى ياخشىلاش ھەمدە سانائەت مەكتىپى تەسىس قىلىپ ئىختىساس ئىگەللىرىنى يېتىشتۈرۈش لازىم؛ پىلىچىلىك جەھەتتە، شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، ئادەمى شالاڭ، ئۈجمە دەرىخىنى تىكسە تېرىلغۇ يەر ئىگەللىمەيدىغان ئارتۇقچىلىقىدىن پايدىلىنىپ، پىلىچىلىكنى زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇش لازىم؛ چارۋىچىلىق جەھەتتە، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئىلى جىياڭجۈنى چاڭ گېڭنىڭ ھۆكۈمەت بىلەن سودىگەرلەر بىرلىشىپ تىرە-يۇڭ شىركىتى قۇرۇش چارىسىنى ئۇلگە قىلىپ، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ھۈنەر-سەنئىتىنى ياخشىلاپ، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ مونوپولىيىسىنى بۇزۇپ تاشلاش لازىم، ھۆكۈمەتمۇ چارۋا نەسلىنى ياخشىلاشنى تەتقىق قىلىشى، چارۋىچىلىققا دائىر يېڭى بىلىملەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ، چارۋىچىلىقنى گۈللەندۈرۈشى لازىم؛ بېلىقچىلىق جەھەتتە، شىنجاڭدا بېلىق چىقىدىغان دەريالار كۆپ، بېلىقچىلىقنى ئىمكان بار تەشەببۇس قىلىپ، خەلقنى دەريا-كۆللەردىن نەپكە ئىگە قىلىش لازىم؛ ئورمانچىلىق جەھەتتە، ئورمان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ھەمدە كۆپلەپ جىرىم تىكىپ، تاغدىن تولۇق پايدىلىنىش لازىم؛ كانچىلىق جەھەتتىمۇ كۆپ تەرەپتىن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئۇنى بار كۈچ بىلەن يولغا قويۇش لازىم.[57] شۇ چاغدا، سىياسىي دائىرىدىكىلەر، جامائەت پىكرى ساھەسىدىكىلەرنىڭ غەربىي شىمالنى، شىنجاڭنى ئېچىش ساداسى ناھايىتى يۇقىرى بولغان، مۇشۇ جەھەتكە دائىر يېزىلغان ماقالىلەرمۇ ھەددى-ھېسابسىز، سۆزلەر زىۋان ۋە شائىرانە سودا-سانائەت

ساھەسىدىكىلەرنىڭ كاتتىلىرى ئايروپىلان بىلەن گەنسۇ، چىڭخەيلەرگە بېرىپ ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىشلىرىنى تەكشۈرگەن.[58] يەنە بەزىلەر شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ قاتناش ئالاقىسىنى كۈچەيتىش «شىنجاڭنى قوتقۇزۇشنىڭ توپ چاربىسى» دېگەننى تەشەببۇس قىلغان. ئەمما تۆمۈر يول ياساشقا بەك كۆپ خىراجەت كېتىدىغانلىقى، شۇ چاغدىكى دۆلەت كۈچىنىڭ بۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلمەيدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلۇپ، «ھاۋا قاتنىشى تەشەببۇس قىلىنغاندىن باشقا، بار كۈچ بىلەن تاشيول ياساش تەكتىلەنگەن». ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا قاتنايدىغان تاشيوللار ئىچىدە «ئەڭ مۇھىم بولغانلىرى ۋە جىددىي ياساشقا تېگىشلىكى» شىئەن-ئىلى لىنىيىسى، لەنجۇ-قەشقەر يېڭىشەھەر لىنىيىسى، گۇيسۇي (ھازىرقى كۆكخوت)-ئۈرۈمچى لىنىيىسىدىن ئىبارەت ئۈچ يول بولغان. شىئەن-ئىلى لىنىيىسى شىئەندىن باشلىنىپ، لەنجۇ، جيۇچۈەن، قۇمۇل، ئۈرۈمچى ئارقىلىق ئىلىغا بارىدىغان يول: لەنجۇ-قەشقەر يېڭىشەھەر لىنىيىسى لەنجۇدىن باشلىنىپ، شىنىڭ، دۇنخۇاڭ، چاقىلىق، كېرىيە، خوتەن ئارقىلىق قەشقەر يېڭىشەھەرگە بارىدىغان يول؛ گۇيسۇي-شىنجاڭ لىنىيىسى گۇيسۇيدىن باشلىنىپ، ئالشا، ئېجنە، قۇمۇل ۋە شىئەن-ئىلى لىنىيىسىنىڭ قۇمۇل-ئۈرۈمچى بۆلىكى ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە بارىدىغان يول. ئۇنىڭدىن باشقا، شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى قاتناش يوللىرىنى ئېچىشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىلگەن. مەسىلەن، ئۈرۈمچى-تارباغاتاي لىنىيىسى، ئۈرۈمچى-ئىلى لىنىيىسى، ئىلى-تارباغاتاي لىنىيىسى، ئىلى-ئاقسۇ لىنىيىسى، ئاقسۇ-يەكەن لىنىيىسى، ئاقسۇ-كۇچار لىنىيىسى، كۇچار-قاراشەھەر لىنىيىسى، قاراشەھەر-تۈرپان لىنىيىسى

قاتارلىقلار. چۈنكى قاتناش قۇلايلىق بولسا شىنجاڭنى ئېچىش مۇمكىن بولاتتى، قاتناش توسالغۇلۇق بولسا چاتاق كۆپلەپ يۈز بېرەتتى. «تارىختىن بويان سىياسىي جەھەتتە مەركەز بىلەن جايلار ئوتتۇرىسىدىكى ئازارلىق، مىللەتلەر ئارىسىدىكى ماجىرا ھەمدە بىز تەرەپكە كۆز سېلىۋاتقان بەزى كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ زېمىن تەمەسى قاتارلىقلارنىڭ قايسى بىرى قاتناش تەرەققىي تاپمىغانلىقى سەۋەبىدىن بولمىغان؟»[59]

دەرۋەقە، كىشىلەرنىڭ ئالاھىدە دىققىتىنى تارتىدىغان يەنە بىر لايىھىمۇ قويۇلغان، ئۇ بولسىمۇ شىنجاڭنىڭ يېرىم بۆلۈنمە ھالىتىنى قورال كۈچى بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش دېگەندىن ئىبارەت. بۇ لايىھە شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدىكى مۇنۇ تونۇش ئاساسىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان: شىنجاڭدىكى مىللىي ماجىرانى شىنجاڭدىكى سىياسىي چېرىكلىك پەيدا قىلغان، سىياسىي چېرىكلىكنى بولسا جىن شۇرىننىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى پەيدا قىلغان. شۇڭا شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا جىددىي ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ۋەزىپە شىنجاڭنىڭ سىياسىيسىنى ئۆزگەرتىپ، شىنجاڭنىڭ يېرىم بۆلۈنمە ھالىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، «مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرى-پەرمانىغا بوي سۇنىدىغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش»تىن ئىبارەت.[60] شىنجاڭنىڭ يېرىم بۆلۈنمىلىك ھالىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇش توغرىسىدا، بەزىلەر «ئالدى بىلەن بىر لۇي ئەسكەر»نى ئېچكىرىدىن شىنجاڭغا بارىدىغان قاتناش توغۇنى قۇمۇلدا تۇرغۇزۇش، ئاندىن كېيىن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭنى تەرتىپكە سېلىش فاكتورىنى ئېلان قىلىش، سىياسىي جەھەتتە كونا ئادەتلەرنى پۈتۈنلەي تازىلاپ، مىللەتلەرنى سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتە باباراۋەرلىككە

ئىگە قىلىش، دىپلوماتىيە جەھەتتە، ئەنگلىيىگىمۇ ، سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ « يۇمشاق پوزىتسىيە قوللىنىش»، قاتناش- ئالاقە جەھەتتە، ئىلگىرىدىن بار پوچتا، تېلېگرافلار ، يېڭى ئېچىلغان شىنجاڭ- سۇيېزەن تاشيولى ۋە ياۋروپا- ئاسىيا ھاۋا يولىنىڭ توسالغۇسىز راۋانلىقىنى ساقلاپ قېلىش، ئاندىن غەربكە تەدرىجىي ئىلگىرىلەپ، لىيەنيۈنگاڭ- گەنسۇ تۆمۈر يولىغىچە بېرىش، شۇنداق قىلغاندا، شىنجاڭدىكى بىر نەچچە توپ ھەربىي كۈچ، مەسىلەن، شەرقىي شىمال پىدائىيلار قوشۇنى[61]، شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ ئارمىيىسى ۋە ماجۇڭيىڭنىڭ گەنسۇ ئارمىيىسىنىڭ مەركەزگە « ئارقا- ئارقىدىن ئەگىشىشى تەس ئەمەس». شىنجاڭنىڭ مالىيە قىينىچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، مەركەز مالىيە جەھەتتە « ئازراق يارەم بەرسە»، شىنجاڭنىڭ مالىيە قىينىچىلىقى « تېز ھەم ئوڭاي ھەل بولىدۇ»[62] دېگەن لايىھىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئەمما بۇ لايىھە ھەربىي ساھەدىن ناھايىتى كۆپ ھالقىپ كەتكەن، ئۇ ئەمەلىيەتتە شىنجاڭنى ھەربىي ئىشلارنى يېتەكچى قىلىپ ئەتراپلىق تەرتىپكە سېلىش لايىھىسى بولغان.

ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭنى تەرتىپكە سېلىش ھەققىدىكى ئاشۇ لايىھىلىرى قۇرۇق گەپتەك قىلىنمۇ، لېكىن شۇچاغدىكى كىشىلەرنىڭ مۇلاھىزە ۋە ئەقىل- پاراسىتىنى مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، ئاممىنى شىنجاڭ مەسىلىسىگە قايتىدىن ئەھمىيەت بېرىشكە قوزغاشتا مۇھىم رول ئوينىغان. ئەگەر كېيىنكى كۈنلەردە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى سىياسەتلىرى نۇقتىسىدىن كۆزىتىدىغان بولساق، بىر مۇنچە سىياسەتلەرنىڭ مەنبەسى ئۆز ۋاقتىدا شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان، پۈتۈن دۆلەتنىڭ دىققىتىنى

تارتقان ئاشۇ چوڭ مۇنازىرىگە باغلىنىدىغانلىقىنى بايقىيالايمىز. دېمەك مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا، كېيىنكى كۇنلەردە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزۈشتە ئاشۇ لايىھىلەردىن مەلۇم دەرىجىدە پايدىلانغان ۋە ئۇنى ئەينەك قىلغان.

ئىزاھلار:

(1) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 1 - قىسىم، 9 - بەت.

(2) چېن يەنچى: «ياڭ زىڭشىن شىنجاڭنىڭ مالىيە كىرىزىسىنى قانداق قىلىپ يېنىكلەتكەن»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى» نىڭ 1989 - يىللىق 1 - سانى.

(3) ياڭ زىڭشىن: «ئىستىغپارخاندا يېزىلغان مەكتۇپلار»، 4 - جىلد، 1 قىسىم، 56 - 57 - بەتلەر.

(4) زىڭ ۋېنشۇ: «جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى باشقۇرۇش تارىخى»، شاڭخەي تىجارەت باسمىخانىسىنىڭ 1936 - يىل نەشرى، 652 - بەت.

(5) لى شېڭ: «شىنجاڭنىڭ سوۋېت (روسىيە) بىلەن بولغان سودا تارىخى (1600 - 1990)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993 - يىل نەشرى، 245 - بەت.

(6) خۇاڭ جيەنخۇانىڭ «شىمال ھۆكۈمىتى ۋاقتىدىكى شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قاراتقان سىياسىتى» دېگەن ماقالىسىغا، «غەربىي شىمال تارىخى - جۇغراپىيىسى» نىڭ 1999 - يىللىق 4 - سانىغا، جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىت - ژۇرناللاردىكى ماتېرىياللارنى نۇسخىلاش مەركىزى تۈزگەن «جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان تارىخى» نىڭ 2000 - يىللىق 6 - سانىغا قارالسۇن.

(7) «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە دوكلاتى» ياڭ زىڭشىننىڭ

تېلېگراممىسى» (مىنگۇنىڭ 8-يىلى 8-ئاينىڭ 21-كۈنى) تەييېپى، «مەركىزىي تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئورنى» توزگەن «جۇڭگو-روسىيە مۇناسىۋىتىگە دائىر تارىخىي ماتېرىياللار-شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئەسى (جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ 6-8-يىللىرى)»، 1961-يىل نەشرى.

(8) يالقۇن زېكىشىن: «ئىستىغپارخاندا يېزىلغان مەكتۇبلارنىڭ داۋامى»، 11-جىلد، 20-بەت.

(9) 1924-يىلى 6-ئاينىڭ 30-كۈنى دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ باشلىقى يالقۇن زېكىشىنغا يوللىغان تېلېگراممىسى (شىمال ھۆكۈمىتى دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ ئارخىپى)، لى جيايۇنىڭ «جۇڭگو-سوۋېت ئالاقىسى (1917-1926-يىللار)» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىندى، ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى نەشرىياتى 1996-يىل نەشرى، 170-بەت.

(10) ژالڭ كې: «مىللەت ۋە دۆلەت-جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك بىر پۈتۈن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى»، 221-بەت.

(11) سۇ داچېڭ: «شىنجاڭ ھەققىدە ستېرېئو تەتقىقات» (داۋامى)، «يېڭى ئاسىيا»نىڭ 1934-يىلدىكى 8-جىلد 2-سانى، ژالڭ كېنىڭ «مىللەت ۋە دۆلەت-جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك بىر پۈتۈن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى» دېگەن كىتابىنىڭ 222-بېتىدىن ئېلىندى.

(12) ژالڭ كې: «مىللەت ۋە دۆلەت-جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك بىر پۈتۈن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى»، 222-بەت.

(13) دا سېنيې: «شىنجاڭنىڭ قىزىللىشىشىدىن بىر كۆرۈنۈش»، «غەربىي شىمال مۇھاكىمە مۇنبىرى»نىڭ 1935-يىلدىكى 2-جىلد، 2-سانى.

(14) قارالڭ: خۇالڭ جيەنخۇا يازغان «يالقۇننىڭ چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش سىياسىتى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەن مۇنبىرى»نىڭ 1999-يىللىق 4-سانى.

(15) ژالڭ شۇتيەن: «مەھەللىۋازلىق ۋە مىنگو جەمئىيىتى»، «ئۇقۇتۇش تەتقىقاتى»نىڭ 2000-يىللىق 2-سانى؛ جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ

گېزىت - ژۇرناللاردىكى ماتېرىياللارنى نۇسخىلاش مەركىزى تۇرگەن «جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان تارىخى»نىڭ 2000 - يىللىق 7 - سانى.

(16) بۇرھان شەھىدى : «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 - يىل نەشرى، 155 - بەت.

(17) ياڭ زىڭشىن خەنزۇلارنى ئەسكەرلىككە ئالماي، پەقەت شۇ يەردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن خۇيزۇلارنىلا ئەسكەرلىككە ئالغان. ئۇ مۇنداق دېگەن: خەنزۇلار ئوبدان ئەر ئەسكەر بولمايدۇ دېگەن ئىدىيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، ئەسكەر بولۇشنى پەقەت كۆچمەنلەرلا خالايدۇ. كۆچمەنلەرنى باشقۇرۇش ھەممىدىن تەس، ئۇلارنىڭ تولىسى باڭخۇي تەشكىلاتىغا قاتناشقان، ئۇلار «ئالاھىدە شەخسلەر»نىڭ قايمۇقتۇرۇشىغا ئۇچرىسىلا يەرلىك ئورۇننى «پاراكەندە» قىلىدۇ، خۇيزۇلار بولسا يەرلىك، تولىسىنىڭ خوتۇن. بالا - چاقىسى ۋە كەسپى بار، مېڭىسى ئاددىي ، تېنى ساغلام، بۇيرۇق قىلىش، باشقۇرۇش ئاسان، يەنە كېلىپ ئۇلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئۇلاردىن پايدىلىنىپ خەنزۇلارنى بېسىپ تىنچىتماق ئۈچۈن، ئىسلام دىنىنىڭ مۇخلىسلىرىنى باسىمۇ دىنىي ۋە مىللىي توقۇنۇش يۈز بەرمەيدۇ. (بۇرھان شەھىدى «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم» دېگەن كىتابنىڭ خەنزۇچە 154 - بېتىگە قارالسۇن).

(18) 1920 - يىللىدىن ئىلگىرى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئەسكەر 10 مىڭ نەچچە يۈزدىن ئاشمىغان، كېيىنكى چاغلاردا يەنە قىسقارتىپ - شاللاپ يۈرۈپ، 1927 - يىلىغا كەلگەندە ئەمەلىيەتتە 10 مىڭغا يەتمەيدىغان ئەسكەر قېپقالغان. (بۇرھان شەھىدىنىڭ «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم» دېگەن كىتابنىڭ 212 - بېتىگە قارالسۇن).

(19)(20) شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قاتناش تارىخىنى تۇرۇش ھەيئىتى تۈزگەن: «شىنجاڭنىڭ ناشىپول تارىخى» بىرىنچى قىسىم، خەلق نەشرىياتى 1992 - يىل نەشرى، 140 - 141 - بەتلەر.

(21) خوڭ شاۋخۇڭ: «50 يىللىق ئەسلىمە»، يۆلۇ كىتاب نەشرىياتى 1999 - يىل نەشرى، 290 - 291 - بەتلەر.

(22) خوڭ شاۋخۇڭ: «50 يىللىق ئەسلىمە»، 296 - 297 - بەتلەر. شۇ چاغدا

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنى شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىپ، ئۆزىنىڭ سىياسىي رەقىبىنى يوقىتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغان. خوجا شاۋخۇڭ ئادەم سانى ئاران ئون مىڭدىن ئاشىدىغان قوشۇن بىلەن يىراق يول يۈرۈپ، سوۋېت ئارمىيىسى ياردەم بېرىۋاتقان شېڭ شىسەيگە ھوجۇم قىلماقچى بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئارقا سەپ تەمىناتى ئىنتايىن قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن، غەلىبە قىلىشقا قىلچە ئىشەنچى يوق دېيەرلىك بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جۇڭگو-سوۋېت ئوتتۇرىسىدا دىپلوماتىيە جەھەتتە توقۇنۇش پەيدا قىلىش ئېھتىمالىمۇ بولغان. ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، جياڭ جېيشى خوجا شاۋخۇنى شىنجاڭنى تىنچىتىش پىلانىنى ئىجرا قىلىشنى توختىتىشقا بۇيرۇغان.

(23)(24) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، 156-بەت.

(25) ياڭ زىڭشىن: «ئىستىغپارخانىدا لاۋزىنى ئوقۇش خاتىرىسى»، 2-جىلد، 39-بەت.

(26) ياڭ زىڭشىن: «ئىستىغپارخانا خاتىرىسى»، 18-بەت.

(27) «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ باشلىقى (ياڭ زىڭشىن)نىڭ تېلېگراممىسى» (مىنگونىڭ 8-يىلى 9-ئاينىڭ 6-كۈنى)، تەيبەي، «مەركىزىي تەتقىقات ئاكادېمىيىسىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئورنى» تۈزگەن «جۇڭگو-روسىيە مۇناسىۋىتىگە دائىر تارىخىي ماتېرىياللار-شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئەسى (مىنگونىڭ 6-8-يىللىرى)»، 264-بەت.

(28) ياڭ زىڭشىن شىنجاڭنى باشقۇرغان دەسلەپكى بىر نەچچە يىلدا، ئىچكى-تاشقى مالىمانچىلىق ئۇرۇلمەي يۇز بەرگەن. ئىچكى جەھەتتە گېنېراللارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن، تۆمۈر «توبىلاڭ»نى تەشەببۇس قىلغان، تاشقى جەھەتتە تاشقى موڭغۇلىيە شىنجاڭنىڭ يېقىن جايلىرىغا تاجاۋۇز قىلغان؛ چار روسىيە مۇساپىرلىرى، يېڭىلگەن ئەسكەرلىرى شىنجاڭغا پاراكەندىچىلىك سالغان. ياڭ زىڭشىن ئاساسەن تۈرلۈك سىياسىي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، ئىچكى مالىمانچىلىقنى تىنچىتقان، تاشقى تاجاۋۇزنى توسقان.

(29) ياڭ زىڭشىن ئۆز ئىشخانىسىنىڭ زالىغا مۇنداق بىر مەسئۇلنى ئېسىپ قويغان، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «جۇمھۇرىيەت تۇنجى رەت ئېلىپ كەلدى

مەربىيەت، ئۇيات ئەمدى بەش ھاكىم، يەنتە ئەردەك تەۋرىمەك، جۇڭگيۇەندىكى غەۋغاغا پەرۋا قىلمىش نەھاجەت؛ چېگرا دىيار بەئەينى باغى ئېرەم ھۆسنىدەك، مۇسۇلمانىنى جەنۇبتىن شىمالغىچە بەند قىلساك، گالۋاك بولسا ئەۋزەلدۇر ئەك قەدىمكى پۇقرادەك.» بۇ مەسىئۇلى ياك زېكشىننىك شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش ئىدىيىسىنى ئەكس ئەتتۇرۇپلا قالماي، بەلكى ئۇنىك مەركىزىي ھۆكۈمەت ھەققىدىكى تونۇشىنى، يەنى ئۇ «بەش ھاكىم بەگ، يەنتە ئەركەك»نىك «جۇڭگيۇەن»نى «نالىش» غەۋغاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس دېگىنىنى ئەكس ئەتتۇرگەن.

(30) ۋاك تىبىيا تۇزگەن: «جۇڭگو بىلەن چەت ئەلنىك كونا توختاملىرى توپلىمى»، 3-قىسىم، سەنلىيەن نەشرىياتى 1962-يىل نەشرى، 182-184-بەتلەر.

(31) جىن شۇرىن تەختتىن چۈشكەندىن كېيىنمۇ مۇشۇ شەرتنامىنى ئىمزالمىغانلىقى ئۈچۈن تۇرمىگە چۈشكەن، قارالك: خۇاك جيەنخۇا يازغان «جىن شۇرىن دىلوسى ئۇستىدە تەھلىل»، «قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىك ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1994-يىللىق 4-سانى.

(32) چېن فۇلىن: «ھاكىمىيەت يولىغا قاراپ مېڭىش: شېك شىسەي شىنجاڭدا تۇرغان دەسلەپكى بىر قانچە يىل (1930-1934)»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئورنى تۇزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىك يېقىنقى زامان تارىخى ئۇستىدىكى تەتقىقات»، 24-توپلام، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 1994-يىل نەشرى، 105-بەت.

(33) چېن فۇلىن: يۇقىرىدىكى توپلام 95-بەت: لىك خۇڭشۇن: «شىنجاڭنىك قاتنىشى»، زەي گۇاڭلۇ تۇزگەن «شىنجاك ھەققىدە تەتقىقات»، تەيبەي، «جۇڭگو چېگرا رايونىنىك تارىخ، تىل-يېزىق ئىلمىي جەمئىيىتى»، 1964-يىل نەشرى، 227-بەت.

(34) ئاللېن ۋىتىك، شېك شىسەي: «غالچىمۇ ياكى تۇڭۇنمۇ؟»
(Whiting, Allen S. & Sheng, shih-ts'ai, Pawn or Pivot?)
مىشىگان شىتاتلىق ئۇنىۋېرسىتېت نەشرىياتى، 1958-يىل نەشرى، 1-

قىسىم، 13 ـ بەت.

(35) چىن فولىن: «ھاكىمىيەت يولىغا قاراپ مېڭىش:شېڭ شىسەي شىنجاڭدا تۇرغان دەسلەپكى بىر قانچە يىل (1930 ـ 1934)»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئورنى تۈزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ئۇستىدىكى تەتقىقات»، 24 ـ توپلام، 117 ـ بەت.

(36) 1931 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى قۇمۇلنىڭ شوپۇل دېگەن يېرىدە تۇرۇشلۇق قاراۋۇللارنىڭ پەيجاڭى جاڭ گوخۇ يەرلىك ئۇيغۇرلارنىڭ قىزىنى خوتۇنلۇققا مەجبۇرىي ئالماقچى بولغاچقا ئۇيغۇرلارنىڭ غەزىپىنى قوزغىغان، ئۇلار جاڭ گوخۇنىڭ خوتۇن ئېلىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، قاراۋۇلخانىنى ساقلاۋاتقان بارلىق ئەسكەرلەرنى جايلىۋەتكەن. ئارقىدىنلا يەنە تۇخۇلۇ، شامايا، تۇزكۆللەردىكى تەكشۈرۈش ئىدارىسىگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرنىمۇ پۈتۈنلەي يوقاتقان.

(37) جياڭ جۇنجاڭ «شىنجاڭنى باشقۇرۇش توغرىسىدا» (جېڭجۇڭ باسمىخانىسى 1937 ـ يىل نەشرى، 49 ـ بەت) دېگەن كىتابتا: شىنجاڭ مەسىلىسى ھەرگىز نوقۇل مىللىي مەسىلىلا ئەمەس، ئۇ يەردە مىللىي مەسىلە بىلەن دىپلوماتىيە مەسىلىسى گىرەلىشىپ كەتكەن دەپ ئېيتقان. شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ سەۋەبىگە دائىر مۇھاكىمە توغرىسىدا، ۋاڭ كې ئەپەندى «مىللەت ۋە دۆلەت ـ جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك بىر پۈتۈن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى» دېگەن كىتابنىڭ 228 ـ بېتىدىكى 1 ـ ئىزاھاتتا شۇنچاغدا ئۆتكەن بىرمۇنچە ئاپتورلارنىڭ ماقالە ۋە كۆز قاراشلىرىنى مىسال كەلتۈرگەن، بۇ كۆز قاراشلاردا ئايرىم پەرقلەر بولسىمۇ، لېكىن ئىككى نۇقتىدا ئوخشاش بولغان، ئۇ بولسىمۇ شىنجاڭ مەسىلىسى تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىكى مىللىي مەسىلە ۋە چەت ئەل كۈچلىرىنىڭ ئارىلىشىش مەسىلىسى دېگەندىن ئىبارەت.

(38)(41)(48) يۇ يىزي: «شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ تۈگۈنى»، «يېڭى ئاسىيا»نىڭ 1934 ـ يىلدىكى 7 ـ جىلد، 5 ـ سانى.

(39) مېڭ يېڭيى: «ئەنگلىيە ، رۇسىيە، ياپونىيە جاڭجىلى ئاستىدىكى

شىنجاڭ مەسىلىسى»، «يېڭى ئاسىيا»نىڭ 1935 - يىلىدىكى 9 - جىلد، 2 - سانى.

(40)(44) زۇڭ زې: «ۋەتەنداشلارنىڭ شىنجاڭدىكى خەۋپىكە سەل قارىماسلىقىتى ئۈمىد قىلىمەن» (1)، «غەربىي شىمال مۇھاكىمە مۇنبىرى»نىڭ 1935 - يىلىدىكى 2 - جىلد 2 - سانى.

(42) گو ژۇپىڭ: «جەنۇبىي شىنجاڭ ۋەقەسى ۋە جاھانگىرلىكنىڭ شىنجاڭغا قىلغان تاجاۋۇزى ئۈستىدە تەھلىل»، «غەربىي شىمال مەسىلىسى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ژۇرنىلى»نىڭ 1934 - يىلىدىكى 1 - جىلد، 1 - سانى.

(43) جىياڭ جۇنجاڭ: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش توغرىسىدا»، جېڭجۇڭ باسمىخانىسى 1937 - يىل نەشرى، 86 - 89 - بەتلەر.

(45) ژاڭ كې: «مىللەت ۋە دۆلەت - جۇڭگو كوپ مىللەتلىك بىر پۈتۈن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى»، 233 - بەت.

(46) جياڭ جۇنجاڭ: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش توغرىسىدا»، 99 - بەت.

(47) دىڭ رۇيشەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ھالىتىنى قانداق ئۆزگەرتىش كېرەك»، «تۇركى»نىڭ 1937 - يىلىدىكى 4 - جىلد، 3 - 4 - قوشما سانى.

(49)(51) لىيۇ شى: «شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇشتىكى ھەل قىلغۇچ مەسىلە»، «چېگرا ۋەقەسى تەتقىقاتى»نىڭ 1935 - يىلىدىكى 1 - جىلد، 5 - سانى.

(50) جياڭ جۇنجاڭ: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش توغرىسىدا»، جېڭجۇڭ باسمىخانىسى 1937 - يىل نەشرى، 134 - بەت.

(52) چۇ مىنيى: «شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش دوكلاتى»، شاپىگراف نۇسخىسى، 6 - 7 - بەتلەر، گەنسۇ ئۇلكىلىك كۈتۈپخانىدا ساقلانغان.

(53) يو چۈيجى: «شىنجاڭدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى پىلان»، «يېڭى ئاسىيا»نىڭ 1931 - يىلىدىكى 2 - جىلد، 1 - سانى.

(54)(59) تاڭ شۇتاۋ: «شىنجاڭنى ئېچىشتىكى ئىككى ئاساسىي مەسىلە»، «غەربىي شىمالنى ئېچىش»نىڭ 1935 - يىلىدىكى 3 - جىلد، 4 - سانى.

(55) خۇاڭ شاۋخۇڭ: «50 يىللىق ئەسلىمە»، 296 - بەت.

(56)(57) يـاڭ زەنشـۇي: «شـىنجاڭدا سـودا ـ سـانائەتنى تـەرەققي قىلـدۇرۇش توغرىسـىدا يۇزەكـى پـىكىر»، «غـەربىي شـىمالنى ئـېچىش»نـىڭ 1934 ـ يىلىدىكى 1 ـ جىلد، 1 ـ سانى.

(58) خۇاڭ شاۋخۇڭ: «50 يىللىق ئەسلىمە» 296 ـ بەت: گۇاڭ لـۇ: «گـۇاڭ لـۇ ئەسلىمىسى»، تـەيبەي، مەرىپـەت يۇلتـۇزى نەشرىياتى 1964 ـ يىـل نەشرى، 138 ـ بەت.

(60) ۋاڭ كې: «مىللـەت ۋە دۆلـەت ـ جۇڭگو كـۆپ مىللـەتلىك بىر پۈتۈن دۆلـەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى»، 228 ـ بەت.

(61) شـەرقي شـىمال پـىدائىيلار ئارمىيىسـى 1931 ـ يىلىـدىكى «18 ـ سـىنتەبىر» ۋەقەسـىدىن كېـيىن، شـەرقي شـىمالدىن سـۇۋېت ئىتتىپـاقى ئـارقىلىق شـىنجاڭغا چېكىنگـەن شـەرقي شـىمال ئاممىسـىنىڭ ۋەتـەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى بىلەن جىلىن گۇاردىيىسىنى بىلدۇرىدۇ، ئۈلار 1933 ـ يىلى شىنجاڭغا كىرگەن، ئادەم سانى 10 مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، ئۇرۇمچى، ئىلى ۋە تارباغاتاي قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان.

(62) يـاڭ بىڭلى: «ياپونىيىنىڭ دۆلـەت مۇداپىئە پـلانى ۋې جۇڭگونىڭ غـەربىي شـىمال مەسلىسـى»، «غـەربىي شـىمال مەسلىسـى»نـىڭ 1934 ـ يىلىدىكى 1 ـ جىلد، 1 ـ سانى.

II باب شنجاڭنى جەن شۇرۇنلۇق قولدىن پەم بىلەن تارتىۋېلىش تەسەۋۋۇرى ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى

1 ـ پاراگراف جەن شۇرۇنلۇق نائىلاج شنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس ۋە قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىنىشى

بىرىنچى، جەن شۇرۇنغا ئۆلكە رەئىسلىكى ۋەزىپىسىنىڭ نائىلاج بېرىلىشى

شىنجاڭ شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇدا شىنجاڭنىڭ دۇبەنى يالڭ زېڭشىنلىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1928 ـ يىلى 6 ـ ئايدا مىللىي ھۆكۈمەت شىمالغا يۈرۈشتە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان، يالڭ زېڭشىن «بۇتخانىنىلا ئېتىراپ قىلىپ، بۇتنى ئېتىراپ قىلمايدىغان» كونا ھېيلىسىنى ئىشلىتىپ، مىللىي ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش ھەققىدە تېلېگراممۇ يوللىغان. ئەمما ئەمەلىيەتتە شىنجاڭ يەنىلا مەركىزىي ھاكىمىيەتنىڭ سىرتىدىكى يىرىم بۆلۈنمە ھالەتتە تۇرىۋەرگەن. ئەنجىڭدىكى مىللىي ھۆكۈمەت ئەمدىلا قۇرۇلغانىدا، تاشلىنىپ قالغان ئىشلارنى قايتىدىن ئىشلەشكە توغرا كەلگەن، جىيالڭ جېيشى،

فېلىم يۇيۇشىياكى، يەن شىسەن، گۇاڭشى گۇرۇھىدىن ئىبارەت ۋاقتىنچە بىرلەشكەن مىللىتارىستلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ كۈنسېرى كۈنگە گەۋدىلىنىپ قالغان. ھەرقايسى گۇرۇھقا تەۋە مىللىتارىستلارنىڭ ئەسلىدە شىنجاڭ مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشكە چولىسى تەگمەيۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن شۇ يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنى شىنجاڭدا يۈز بەرگەن «7-ئىيۇل ۋەقەسى»دە يالاڭ زېڭشىن ئۆلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى 17 يىللىق ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشتۇرۇلغان، بۇ ۋەقە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى تىزگىنلىشى ئۈچۈن ئىنتايىن ئوبدان پۇرسەت يارىتىپ بەرگەن.

يالاڭ زېڭشىن قول ئاستىدىكى ھەربىي ئىشلار نازىرى قوشۇمچە تاشقى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى فەن يافۇەن[1] تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى جىن شۇرېن شىنجاڭدىكى شەنشى-گەنسۇلۇق بىيۇروكراتلار گۇرۇھىنىڭ قوللىشىغا تايىنىپ، «فەن يافۇەنۇڭ باستۇرۇش» جەريانىدا ھەربىي قوشۇننى ئىگىلەپ، شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنى ئوڭايلا قولغا كەلتۈرۈۋالغان. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جىن شۇرېنىنىڭ شىنجاڭ ۋەقەسى ھەققىدىكى دوكلاتىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، بىر تەرەپتىن جىن شۇرېنىنىڭ ۋاقتىنچە مۇۋەققەت ئۆلكە رەئىسى بولۇپ، يەرلىك ئورۇننىڭ ئامانلىقىنى مۇۋاپىق ساقلىشى توغرىسىدا تېلېگراممىا بەرگەن، يەنە بىر تەرەپتىن گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى لىيۇ يۇفېنغا شىنجاڭ ۋەقەسىنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ھەمدە شىنجاڭغا مۇۋاپىق خادىم ئەۋەتىپ ھەربىي قوشۇن ئەھۋالىنى ۋە سىياسىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تىزگىنلىشى ئۈچۈن ئوبدان تەييارلىق كۆرۈش توغرىسىدا تېلېگراممىا يوللىغان.

7-ئاينىڭ 29-30-كۈنلىرى مىللىي ھۆكۈمەت لىيۇ

يۇقىرىقى ئىككى پارچە تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇۋالغان . لېۋ يۇفېن تېلېگراممىسىدا شىنجاڭدىكى سىياسىي ئۆزگىرىش جەريانىنى ۋە ھەربىي قوشۇندىكى ئەسكەر سانىنىڭ تەخمىنەن 20 مىڭدىن ئاشىدىغانلىقىنى بايان قىلغاندىن تاشقىرى، شىنجاڭنىڭ سوۋېت روسىيىسى بىلەن چېگرىداش ئىكەنلىكىنى، مىللەتلەرنىڭ مۇرەككەپلىكىنى، جىن شۇرېننىڭ قابىلىيەت جەھەتتە ياڭ زىڭشىندىن كۆپ تۆۋەن تۇرىدىغانلىقىنى، بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭدا كۆپ ۋەقە تۇغۇلۇشى، دۆلەت مۇداپىئەسىنىڭمۇ جىددىيلىشىشى مۇمكىنلىكىنى تەكىتلەپ، «مەركەز ھەم تالانتلىق ھەم بىلىملىك، ئابرۇيلۇق كاتتا ئەربابنى ئەۋەتكەندىلا ئاندىن يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش مۇمكىن بولىدۇ، مۇبادا بۇنداق ئەربابنى تاللاش دەمالىلىققا قىيىن بولسا، ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، تەجرىبىلىك، ئېغىر-بېسىق ھەم ئىناۋەتلى ياخشى بىرەر ئەربابنى ئەۋەتسەك ئەھۋالنى ئۆڭشاش تۇرۇكەرەك»[2] دېگەن. بىراق شىنجاڭنى ئەمەلىيەتتە جىن شۇرېن كونترول قىلمۇالغان، مەركەز شىنجاڭنى ئۆتكۈزۈۋېلىشقا خادىم ئەۋەتىدىغان بولسا، بۇ يولۇاستىن تېرىسىنى بېرىشنى سورىغاندەك ئىش بولۇپ، جىن شۇرېنىڭ بار كۈچى بىلەن رەت قىلىشى جەزمەن ئىكەن. ئەمما نەنجىڭ ھۆكۈمىتى لېۋ يۇفېننىڭ تەكلىپى تۇپەيلىدىن، جىن شۇرېننى ئۆلكە رەئىسلىكىگە رەسمىي تەينىلەش ئىشىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرغان.

جىن شۇرېن ئۆزىنى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەزىپىگە رەسمىي تەينىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تۇرلۈك ۋاستىلەرنى قوللانغان. 7-ئاينىڭ 16-كۈنى، جىن شۇرېننىڭ ئەقىل كۆرسىتىشى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى بىرلىكتە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە خەت يېزىپ، جىن شۇرېننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قوشۇمچە باش قوماندان

قىلىپ رەسمىي تەيىنلەشنى تەلەپ قىلغان. 9-ئاينىڭ 12-كۈنى، جىن شۇربن يەنە ئۆزى قۇرغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە نامىدىن گومىنداڭنىڭ مەركىزى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارغا ۋە ھەربىي-مەمۇرىي مۇھىم ئەربابلارغا تېلېگراممىا يوللاپ، جىن شۇربننى ياڭ زېڭشىننىڭ شاگىرتى، «قەدىمكى ۋە ھازىرقى بىلىمگە پىششىق، ئەلەمگىمۇ، قەلەمگىمۇ ماھىر»، «ئىلگىرى مۇھىم ۋەزىپىلەردە بولۇپ داڭ چىقارغان، سىياسىي جەھەتتە ئىنتايىن تەجرىبىلىك، چېگرا رايون ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدۇ» دەپ ماختاپ ئۇچۇرۇپ، «ھۆكۈمەت دائىرىسىدىكى ھەر قايسى ھەزرەتلەرنىڭ ئويلىنىپ كۆرۈشىنى، مەككارلارنىڭ پىتنە-پاساتلىرىدىن قايمۇقۇپ قالماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز، بۇنىڭ ئۈچۈن چېگرا رايوندىكىلەر خۇشال بولىدۇ، پارتىيە-دۆلەت خۇشال بولىدۇ»[3] دېگەن. ئەمما نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا يەنىلا پىسەنت قىلمىغان. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى پوزىتسىيە بىلدۈرمىگەنسېرى، جىن شۇربننىڭ تاقىتى شۇنچە تاق بولۇپ، مەركەزگە ئارقا-ئارقىدىن تېلېگراممىا يوللاپ، شىنجاڭ ئەھۋالىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى، خەۋپلىك ئەھۋاللارنىڭ ئۈزۈلمەي يۈز بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ئۇنىڭغا رەسمىي نام بېرىلمىسە، شىنجاڭدا ۋەقە يۈز بېرىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بالدۇرراق رەسمىي تەيىنلىشنى دەۋەت قىلغان.

شۇچاغدا نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە بەكمۇ ئارىسالدى بولغان. شىنجاڭنى قورال كۈچى بىلەن كونترول قىلاي دىسە كۈچى يار بەرمىگەن، جىن شۇربننىڭ چېگرا رايونىنى بۆلۈنمە قىلىۋېلىشىغا يول قويۇشقا كۆڭلى ئۇنمىغان. ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمە جىن شۇربننىڭ ئەمەلىي كۈچكە ئىگىلىك ئورنىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۆلكىنى بۆلۈۋېتىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمە مىللىي ھۆكۈمەتكە مەخپىي ئالاقە

يوللاپ: ئەزا شۆ دۆبى قاتارلىق كىشىلەر تەنقىق قىلىپ، شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، مىللەتلەر ئارىلاش جايلاشقان، ئىككى ئۆلكە قىلىپ ئايرىلسا باشقۇرۇش بىرقەدەر ئاسان بولىدۇ، يەر تۇرۇلۇشىگە ئاساسەن تيانشاننى تەبىئي ئۆلكە پاسىلى قىلىپ، تيانشاننىڭ شىمالىنى شىمالي شىنجاڭ ئۆلكىسى قىلىپ ئايرىپ ئۇرۇمچىنى مەركەز قىلىش، تيانشاننىڭ جەنۇبىنى جەنۇبي شىنجاڭ ئۆلكىسى قىلىپ خوتەن ياكى ئاقسۇنى مەركەز قىلىش لازىم دېگەن تونۇشقا كەلدى دېگەن. مىللي ھۆكۈمەت مۇھاكىمە قىلىپ، شىنجاڭنى ئۆلكىگە ئايرىش لايىھىسىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇشنى قارار قىلغان.[4] ئەمەلىيەتتە ئاساسي گەپ شىنجاڭنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەمەلي كونترولىلۇقى ئاستىدا بولمىغانلىقىدىن ئىبارەت بولغاچقا، ئۆلكىگە ئايرىشتىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىن بولمىغان.

ئەنجىلىك ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش ئۈچۈن دەمالدىققا ئوبدان چارە تاپالمىغان، ئۆلكە رەئىسىنىڭ ئورنىنى ئۇزاق ۋاقىت بوش قالدۇرۇشمۇ ئەپسىز بولغاچقا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى ئۇستىدە ئويلىنىشقا مەجبۇر بولغان. شۇنىڭدىن ئىلگىرى جىن شۇرېن بۇيرۇقىغا بىنائەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلي قانۇنىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ نامزاتلىرىنى مەلۇم قىلغان، ئۇنى مەركىزي ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسى جيانگ جيېشى تەستىق سېلىپ «ماقۇللىغان». 1928 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، مەركىزي سىياسىي كېڭەشمىنىڭ 161 - سانلىق يىغىنى قارار چىقىرىپ: «جىن شۇرېن، ۋاڭ جىڭۋەي، شۇ چېن، لىيۇ ژېنلۇڭ، جاڭ جېڭدى، چېن جىشەن، يەن يۈشەن، تۇ ژېنپېي، لى رۇڭلارنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قىلىپ تەينىلىگەن. جىن شۇرېننى رەئىس قىلىپ بەلگىلىگەن ھەمدە ۋاڭ جىڭۋەي قوشۇمچە خەلق ئىشلار

نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، شۇي چېنى قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، لى ۋېنلۇڭنى قوشۇمچە مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلىگەن». [5] 11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى يۇقىرىدىكى قوشۇمچە ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەنلەرنى ماقۇللىغان ھەمدە يەن يۈشەننى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى قىلىپ تەيىنلىگەن. 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، يۇقىرى سوت مەھكىمىسىگە ۋە مەمۇرىي پالاتاغا يوللاپ تەكشۈرتكەندىن كېيىن، دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى قارار ماقۇللاپ، چېن جىشەننى قوشۇمچە تاشقى ئىشلار خاس ۋەكىلى، جاڭ جېڭدىنى قوشۇمچە يۇقىرى سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى قىلىپ تەيىنلىگەن. 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى ئۆتكەن نۆۋەتتىكى ۋەزىپىگە تەيىنلەش قارارىنى تەكشەپ، چېن جىشەننىڭ قوشۇمچە تاشقى ئىشلار خاس ۋەكىلى قىلىپ تەيىنلەنگەنلىكىنى ساقلاپ قېلىشتىن تاشقىرى، تۇ ۋېنپېينى قوشۇمچە باش كاتىپلىققا قويغان، جاڭ جېڭدى ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە مەمۇرىي مەنسەپ ئۆتىمەيدۇ دېگەن بەلگىلىمە بويىچە ھۆكۈمەت ئەزالىقىنى قوشۇمچە ئۆتىمەيدىغان بولغان. 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، جىن شۇرېن لۇ شياۋزۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا كۆرسەتكەن، ئۇنى نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى 1929 - يىلى 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى تەستىقلىغان.

شۇنىڭ بىلەن بىرۇاقىتتا مۇلكىي ئەمەلدارلار باشقارمىسى: شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، شىزاڭدىن ئىبارەت ئۈچ جاي چېگرىغا جايلاشقان، دۆلەت مۇداپىئەسىگە ئالاقىدار، ھازىر دەل دۆلەت قۇرۇش باشلانغان چاغ، ئىچكى ئىشلار، تاشقى ئىشلار، جېگرا مۇداپىئەسى، مائارىپ، سودا - سانائەت، قۇرۇلۇش قاتارلىق تۈرلەرنى بەرپا قىلىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ، شۇڭا شىنجاڭ، ئىچكى موڭغۇل، شىزاڭ - ئۈچ ئورۇننىڭ مۇھاكىمە يىغىنىنى تەسىس

قىلىپ، دانىشمەنلەرنى يىغىپ، دۆلەتنى ئىدارە قىلىشقا دائىر ئوبدان تەدبىرلەر ئوستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ تاللاشقا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇشنى تەكلىپ قىلىمىز دەپ مەلۇم قىلغان. بۇنى مىللىي ھۆكۈمەت دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشىنىڭ 2-سانلىق يىغىنىدا ماقۇللاش قارار قىلىنغان. مۇلكىي ئەمەلدارلار باشقارمىسى «چېگرا رايون ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش قائىدىسى»نىڭ لايىھىسىنى تۈزگەن، بىرىنچى مارتىدا مۇھاكىمە قىلىش دائىرىسىنى ھەرقايسى چېگرىغا جايلاشقان ئۆلكە-رايونلارنىڭ تارىخى، جۇغراپىيىسى، سىياسىي، ھەربىي، مەدەنىي يادىكارلىقلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان قىلىپ بەلگىلىگەن. ئىككىنچى مارتىدا چېگرىغا جايلاشقان ئۆلكە-رايونلار تۆت سىستېمىغا ئايرىلغان. شىنجاڭ بىلەن چېگىخەي تۆتىنچى سىستېمىغا ئايرىلغان. ھەربىر سىستېمىغا بىردىن مۇدىر قويۇلىدىغان، ئۇ مىللىي ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن تاللاپ قويۇلىدىغان، ھەپتىسىگە بىر نۆۋەت مەجلىس ئاچىدىغان، ھەربىر سىستېما ئايرىم مەجلىس ئاچىدىغان بولغان، ئەمما بۇلار مەسلىھەت يىغىنى مۇھاكىمە خاراكتېرلىك يىغىنلار بولۇپ، ئۇنىڭ مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىشىغا ئانچە ياردىمى تەگمىگەن.

ئىككىنچى، جىن شۇرېننىڭ نائىلاج شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىنىشى

مەركىزىي ھۆكۈمەت جىن شۇرېننى شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس قىلىپ تەيىنلىگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەربىي مەنسەپ ئورنىنى ئۇدا بوش قالدۇرۇپ، جىن شۇرېننى تەيىنلەشنى خالىمىغان. خالىماسلىقتا مۇنداق ئىككى مەقسەتنى كۆزدە

تۇتقان: بىرىنچىدىن، جىن شۇرىنىنىڭ مەركىزى تەرىپىدىن تەيىنلىنىش سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ ئەمەلىي كۇچىكە ئىگىلىك ئورنىنى كۇچەيتىۋېلىشىدىن ئەنسىرىگەن، ئىككىنچىدىن، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي قوشۇنلارنى ئىدارە قىلىشقا ھەربىي خادىم ئەۋەتىشى ئۈچۈن باھانە تېپىشنى كۆزدە تۇتقان.

شۇكۇنلەردە نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى پۈتۈن مەملىكەتنى «بىرلىككە كەلتۈرگەن»، بىر تۈركۈم ھەربىي-مەمۇرىي مۇھىم ئەربابلار شىنجاڭنى ئەمەلىي كونترول قىلىش لايىھىسى ئۈستىدە غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىغان. بەي چۈڭشى خۇيزۇ بولغانلىقى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تولىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈن، بىرمۇنچە ئەربابلار خۇددى مەسلىھەتلىشۋالغاندەك بەي چۈڭشىنى ئېسىگە ئالغان. 1928-يىلى 10-ئاينىڭ 13-كۈنى، خۇ خەنمىن بەي چۈڭشىغا خەت يېزىپ: «رېنچاۋ (لى جىشېن)، جېنىرۇ (چېن مىڭشۇ)لار بىلەن چۆڭقۇر پىكىرلىشىپ، شۇنداق تونۇشقا كەلدۇقكى، پارتىيىمىزنىڭ ھەربىي خادىملىرى يىراقنى كۆزلىشى لازىم، جۇڭگونىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى جەنۇبتا ئەمەس شىمالدا. مانجۇرىيە، موڭغۇلىيە ھەرگىز ئايىغ ئاستى قىلىدىغان يەرگە ئايلاندى، شىنجاڭ كەڭ چۆل-جەزىرىگە جايلاشقان، بۇلارغا ھېچكىم كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. قىزىل روسىيىنىڭ چىشىنى بىلەۋاتقىنىغا ئۇزاق بولدى، مۇبادا بىز ئۇ يەرلەرنى كونترول قىلمايدىغان بولساق، ئەنگلىيىنىڭ ئەزۋەيلەپ شىزاڭنى تارتىۋېلىشى تۇرغان گەپ، ئۇ چاغدا چېگرىغا جايلاشقان دۆلەت زېمىنىمىز پۈتۈنلەي قولدىن كېتىدۇ، بەش مىللەتنىڭ جۇمھۇرىيىت بولۇشى، مانحۇ، موڭغۇل، مۇسۇلمان، زاڭزۇ دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى بىكار بولىدۇ، ئۇنداقتا جۇڭخۇا مىنگو نېمىگە تايىنىپ تەرەققىي قىلىدۇ. نېمە بىلەن مۇستەھكەملىنىدۇ، ھالبۇكى، بىر-بىرى بىلەن ئورتاق ئارزۇغا

ئىگە مىللەتلەرنى قىزىل-ئاق جاھانگىرلار ئايىغ ئاستى قىلسا قانداقمۇ قاراپ تۇرۇشقا بولسۇن؟ بىزنىڭكىلەر شىنجاڭنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسىدە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مۇھىم جاي ئىكەنلىكىنى تونۇشى لازىم. بۇنداق مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالالايدىغان كىم بار؟ مەن قوراللىق كۈچلەرگە باشچى بولۇۋاتقان يولداشلارنى بىر قۇر كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، جىيەنشىك (بەي چۈكشىنى دېمەكچى) بۇ مەسئۇلىيەتنى خۇشاللىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىشقا قادىر دېگەن تونۇشقا كەلدىم»[6] دېگەن. تەن يەنكەيمۇ بەي چۈكشىنى دەۋەت قىلىپ: شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش ئىنتايىن مۇھىم، جىددىي قوغلاپ يېتىشۋالمايدىغان بولساق، باشقىلارنىڭ كەينىدە قېلىشىمىز مۇمكىن. «يولداشلارنى بىر قۇر كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ تاللاپ كۆرۈپ، بۇ مۇشكۇل ۋەزىپىنى جانابىكىزنىڭلا ئۈستىگىزگە ئالالايدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى، جىبشىمۇ (جىياڭ جىبشىنى دېمەكچى) قوشۇلۇپ، بۇرادەر جىنرۇنىڭ بىيپىڭغا كېلىشىنى تاپىلىدى، جانابىكىزنىڭ قوشۇلۇشىنى ئۈمىد قىلدى»[7] دېگەن.

ئەسلىنى ئالغاندا، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىرلىككە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، چېگرا رايونىنى باشقۇرۇش پەيتى يېتىپ كەلگەن. ئەمما شىمالغا يۈرۈش ۋاقتىدا ۋاقتىنچە بىرلەشكەن جياڭ جىبشى، فېڭ يۈشياڭ، يەن شىسەن، گۇاڭشىدىن ئىبارەت توپ گۇرۇھ زېمىن ئايرىشىش ۋە ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ھەم تارقىتىش مەسلىسىگىلا كۆڭۈل بۆلگەچكە، «غەربىي شىمالغا بېرىشنى ھېچكىم خالىمىغان.»[8] بەي چۈكشى كۆرۈنۈشتە باش تارتىشنى ئەپسىز كۆرۈپ، ياق دېيىش ئورنىغا ماقۇل بولغانىدەك قىلىپ، پارتىيە-دۆلەت ئۈچۈن جان پىدا قىلىپ، چېگرا رايونىغا بارىدىغان مەردانە سۆزلەرنىڭ نىقابى ئاستىدا، شەرت قويۇشقا ئوخشايدىغان بىر تالاي تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان: مەركەز دۆلەت مۇداپىئە يىغىنى ئورگىنىنى

تەسىس قىلىپ، پۈتكۈل دۆلەت مۇداپىئە پىلانىنى مۇزاكىرە قىلىشى، دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسى، خىراجىتى، قاتنىشى قاتارلىق مەسىلىلەرنى بىر تۇتاش پىلانلىشى لازىم: ئالدى بىلەن باۋتۇ- نىڭشيا تۆمۈر يولىنى پۈتكۈزۈپ، ئاندىن ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئۇزارتىش لازىم؛ نۆۋەتتىكى ھەربىي ترانسپورت ۋە قاتناشقا قولايلىق تۇغدۇرىدىغان جىددىي ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، غەربىي شىمال ئايروپىلان ئىستانسىسىنى قۇرۇش ۋە غەربىي شىمال تاشيولىنى ياساشنى دەرھال پىلانلاش لازىم دېگەنلەرنى ئېيتقان.[9] جياڭ جيېشى بىلەن گۇاڭشى مىلىتارىستلىرى ئۇرۇشى پارتلاش ئالدىدا تۇرغاچقا، شىنجاڭ مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشكە ئامالىيەتتە ھېچكىمنىڭ چولىسى تەگمىگەن.[10] بەي چۇڭشىنىڭ شىنجاڭغا بېرىش ئىشىنى كىشىلەر قايتا تىلغا ئالمىغان.

جياڭ جيېشى بىلەن گۇاڭشى مىلىتارىستلىرى ئۇرۇشى، جياڭ جيېشى بىلەن فېڭ يۈشياڭ ئۇرۇشى ئىلگىرى - ئاخىر پارتلىغان، 1929 - يىلى 5 - ئايدا، گومىنداڭ مەركىزى فېڭ يۈشياڭنى پارتىيىدىن چىقىرىشنى قارار قىلغان، ھۆكۈمەتمۇ ئۇنى ئاساسىي ۋە قوشۇمچە ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلاپ، قاتتىق جازالاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇ چاغدا، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى يېرىم يىل ۋاقىت ئىچىدە شەنشى - گەنسۇلارنى تىنچىتىش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئارتۇق ھەربىي قوشۇنلارنى شىنجاڭغا ئاتلاندۇرۇپ، غەربىي شىمال چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەشكە بەل باغلىغان.[11]

1929 - يىلى 11 - ئايدا، جياڭ جيېشى فېڭ يۈشياڭنىڭ غەربىي شىمال ئارمىيىسىنى مەغلۇپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن شەنشى - گەنسۇلارنى بىردىنلا تىنچىتالمىغان. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شەنشى - گەنسۇلارنى كونترول قىلالمىغاچقا، شىنجاڭغا ئەسكەر ئەۋەتمىدىغان يوللارنىمۇ كونترول قىلالمىغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىر

ۋاقىتتا، جياڭ جيېشىمۇ ئۆزى بىلەن گۇاڭشى مىلىتارىستلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق ئۇرۇش، ئۆزى بىلەن تاڭ شېڭجى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش ۋە جياڭشىدا كومپارتىيىنى قورشاپ يوقىتىش ئىشلىرى بىلەن ئالدىراپ ھەربىي قوشۇننى يېتىشتۇرەلمەيۋاتقان يەردە نەدىمۇ ئارتۇق ھەربىي قوشۇن بولسۇن؟ شىنجاڭنى قورال كۈچى بىلەن كونترول قىلىش لايىھىسى يەنە بىر نۆۋەت تاشلاپ قويۇلغان.

شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، جىن شۇرېنمۇ كونا ھېيلىسىنى قايتا ئىشقا سېلىپ، ئۆزىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي كومىتېتى تەرىپىدىن شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە باش قوماندانى قىلىپ تەيىنلىنىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۆپ تەرەپتىن ھەرىكەت قىلغان. ئۇ ئىلگىرى-كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى، ھەرقايسى مىللەتلەر ئۇيۇشمىسى، شىنجاڭنىڭ نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسى نامىدىن شىنجاڭدا ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەتنىڭ مۇرەككەپلىكىنى، ھەربىي باشلىقلارنىڭ ھۆرمەتلىك نام-مەرتىۋىگە ئىگە بولماي تۇرۇپ ئابرۇي قازىنالمايدىغانلىقىنى تەكىتلەپ، ئۆزىگە جياڭ جيېشى-فېڭ يۈشياڭ ئۇرۇشى مەزگىلىدە بېرىلگەن 18-جۇنىڭ باش قوماندانى دېگەن نامنى بىكار قىلىپ ئۆزىنى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلەشنى تەلەپ قىلغان. ئەمما جىن شۇرېن چۈشىدىمۇ ئىنتىزار بولغان خىزمەتكە تەيىنلەش خېتىگە ئۇزاققىچە ئىگە بولالمىغان. پەقەت نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش ھەققىدىكى تۈرلۈك تەسەۋۋۇرلىرى ئاقمىغاندىن كېيىن[12]، شىنجاڭنىڭ رېئال ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈنلا، 1931-يىلى 6-ئاينىڭ 6-كۈنى جىن شۇرېننى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى قىلىپ تەيىنلىگەنلىكىنى جاكارلاشقا مەجبۇر بولغان.

شۇ كەملەردە، جىن شۇرىننىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى تەۋرىتىپ قويغان، جىن شۇرىن ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنىڭ «قانۇنغا مۇۋاپىق» لىقىنى نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ «رەسمىي نام بېرىشى» ئارقىلىق تەكىتلەشكە تولىمۇ تەشنا بولغان.[13] بىراق نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇنى ھەربىي ۋەزىپىگە تەيىنلىشى بەئەينى ئۆلۈمگە مەھكۇم بولغان ئادەمگە يۈرەك كۆچەيتىش دورىسىنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغاندەك ئىش بولۇپ، بۇ جىن شۇرىننىڭ شىنجاڭدىكى تەۋرەپ قالغان ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملىشىدە ھېچقانچە رول ئويناپمىغان.

2 ـ پاراگراف گومىنداڭ مەركىزىي پىرقە بۆلۈمى كۆچلىرىنىڭ شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشى

جىن شۇرىن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي چوڭ ھوقۇقىنى ئەملىي كونترول قىلغاندىن كېيىن، چېگرا رايۇن زومىگىرى ياڭ زېڭشىنغا ئوخشاشلا مەركەزنىڭ كۈچىنى يېقىن يولاتماي كەلگەن. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئۆز كۈچىنى كىرگۈزۈشكە قىلچە ئىمكانىيەت تاپالمىغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىلاجسىز ئالدىرىماي ھەل قىلىشنى كۆزلەپ، شىنجاڭغا مەركىزىي پىرقە بۆلۈمىنىڭ نامىدىن پايدىلىنىپ كۈچ كىرگۈزگەن.

گەرچە گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا پائالىيەت ئېلىپ بارغان ۋاقتىنىڭ شىنخەي ئىنقىلابىي مەزگىلىگىچە سوزۇشكە بولسىمۇ[14]، لېكىن گومىنداڭ ئەزالىرى جىن شۇرىننىڭ ۋاقتىغا كەلگەندىلا ئاندىن ئاشكارا ھەرىكەت قىلالايدىغان بولغان. گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەركىزى ئەنە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، 1928 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭدا ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈم يېتەكچىلىك كومىتېتىنى قۇرۇشنى قارار

قىلىپ، ئىلگىرى شىنجاڭدا مەخپىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان گومىنداڭ ئەزاسى دېگەن شىجېڭنى شىنجاڭغا بېرىپ ئىشلەشكە ئەۋەتكەن.

بۇنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ ئىشلىرىغا قول تىقىش مۇقەددىمىسى دەپ بىلگەن جىن شۇرېن كومىتېت ئەزالىرىنى يەرلىكلەشتۈرۈشىنى باھانە قىلىپ، ئىچكىرىدىكىلەرنىڭ شىنجاڭدا ئىشلەشكە كېلىشىنى توسقان. ئۇ بىر تەرەپتىن گومىنداڭ پارتىيىسى مەركىزىنىڭ ئىشلىتىۋاتقان بېسىمىنى پەسەيتىش، يەنە بىر تەرەپتىن كاتتا نام بىلەن ئۆزىنى قوغداپ باشقىلارنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ئۆز ئالدىغا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى قۇرغان.

گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەركىزى جىن شۇرېننىڭ ئۆز ئالدىغا قۇرغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى ئېتىراپ قىلمىغان. 1929 - يىلى لو مېيخۇەن قاتارلىق كىشىلەرنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ئەزالىرى دەپ باشقىدىن ئېلان قىلغان. جىن شۇرېن ئىچكىرىدىكىلەر چېگرا رايونىنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلمەيدۇ دېگەننى باھانە قىلىپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم رەت قىلغان. گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەركىزى جىن شۇرېن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر يەرگە كېلەلمەي، ۋېي يۈنجۇڭنى شىنجاڭنىڭ پارتىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا قاتناشتۇرۇق بۇيرۇق بىلەن ئەۋەتكەن. جىن شۇرېن ۋېي يۈنجۇڭنى كۆرۈنۈشتە قوبۇل كۆرگەندەك قىلسىمۇ، لېكىن ئاستىرتىن نازارەت قىلغان، شىنجاڭدىكى مۇھىم ھەربىي - مەمۇرىي ئەمەلدارلارمۇ ئۇنىڭدىن ئۆزىنى يىراق تۇتقان. ۋېي يۈنجۇڭ شىنجاڭدا يالغۇزلۇق تارتىپ، ئەمەلىيەتتە ھېچ ئىش قىلالمىغان، شۇنداقتىمۇ جىن شۇرېن ئۇنى شىنجاڭدىن قوغلىۋەتكەن. گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەركىزىي دائىمىي كومىتېتى يەنە فاڭ دىتاڭ قاتارلىق كىشىلەرنى شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى پارتىيە

ئىشلىرى ئۈچۈن خاس ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەن ھەمدە شىنجاڭدىكى جەن شۇرېن، ۋاڭ زىڭشىيەنلەرنى خاس ۋەكىل قىلىپ قوشۇپ، شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى قۇرغان، جەن شۇرېن بۇنىمۇ ئوخشاشلا رەت قىلغان.

شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى تەسىس قىلىش مەسىلىسى ئۇستىدە ئىككى تەرەپ ئۇزاققىچە تىركىشىپ، ئاخىرى ھەر ئىككى تەرەپ مۇرەسسەگە كېلىش بىلەن ئارىلاش تەشكىل قۇرۇش توغرىسىدا كېلىشىمە لايىھە تۈزگەن: يەنى نەنجاڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسىسى 4-5تىن كىشى كۆرسىتىپ ئۇلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى قۇرىدىغان، ئۇلارنى گومىنداڭ پارتىيەسىنىڭ مەركىزى تەيىنلەيدىغان بولغان. شىنجاڭدىن پارتىيە ئىشلىرى خاس ۋەكىللىكىگە جەن شۇرېن، لۇ شياۋزۇ (ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى)، جۇ رۇيچى (مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى) كۆرسىتىلگەن. نەنجاڭ تەرەپتىن پارتىيە ئىشلىرى خاس ۋەكىللىكىگە ئىچكىرىدە تۇرۇۋاتقان شىنجاڭلىق ياش گۇڭ بىچېڭ، بەي يۇشيۇ ۋە شۇ كەملەردە مەركىزي سياسىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان گەنسۇلۇق ئوقۇغۇچى لى چيا، ساۋ چۈبنلەر كۆرسىتىلگەن. گومىنداڭ پارتىيەسىنىڭ مەركىزى ئۇممەدىنى ئەنە شۇ تۆت نەپەر ياشقا باغلىغان، تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېن لىفۇ شىنجاڭدا ئىشلەشكە بېرىش ئالدىدا تۇرغان گۇڭ بىچېڭ بىلەن بەي يۇشيۇنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارغا: «شىنجاڭدا ئىشلەش ئاسان ئەمەس. سىلەر شىنجاڭلىق بولساڭلارمۇ يەنىلا ھەممە يەردە پەخەس بولۇشىڭلار لازىم، يەرلىك ھەر مىللەت كىشىلىرىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ قويماڭلار... جەن شۇرېن قاتارلىق ياشانغانلارغا پرىنسىپال بولمىغان مەسىلىلەردە يول قويۇڭلار، ھەممە ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلماڭلار... شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ياشلىرىنىڭ قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىشقا ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشچە يارەم

بېرىڭلار، ياشلارنى ئىگىلەڭلار، ياشلار بىزنىڭ دەسمايىمىز، ئۇلارغا سەل قارىماڭلار»[15] دەپ تاپىلىغان.

شۇ كۈنلەردە لى چيا بىلەن ساۋ چۇبن تېخى ئوقۇش پۈتتۈرمىگەچكە، گۇڭ بىچىڭ بىلەن بەي يۈشيۇ ئىككىسىلا 1932 - يىلى 12 - ئايدا ياپونىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئايلىنىپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ بارغان، شۇنىڭ بىلەن ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈم قۇرۇلغان ھېسابىدا بولغان. بۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىسى ۋېي يۈنجۇڭنىڭكىدىن ياخشىراق بولغان، باشتا ئۇلار ھەر ساھەدىكى مۆتىۋەر، داڭلىق زاتلار بىلەن ئالاقە باغلىغان، بىر قىسىم ياشلارمۇ جىن شۇرېن ھاكىمىيىتىگە نارازى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا يېقىنلاشقان. بىراق ئەھۋال شۇنچىلىكلا بولغان خالاس. جىن شۇرېن گۇرۇھىنىڭ كونترولىلۇقى ئاستىدىكى شىنجاڭدا پىرقە بۆلۈم ۋېتىسكىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئەمەلدە ھېچقانداق رول ئوينىيالمىغان.

جىن شۇرېن ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان مەزگىلدىكى قاتمۇقات مۇستەبىت سىياسەت تېز ئاردىلا قۇمۇل دېھقانلىرىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىگە سەۋەب بولغان. قورال كۈچىگە چوقۇنىدىغان جىن شۇرېن باستۇرۇشقا قوشۇن ئەۋەتكەن بولسىمۇ، قوزغىلاڭنى تىنچىتماقتا يوق، قوزغىلاڭنىڭ پىچان، تۇرپان، فۇكاڭ، قۇتۇبى قاتارلىق جايلارغىچە كېڭىيىشىگە سەۋەب بولغان. جىن شۇرېن ھاكىمىيىتى لىكشىپ قالغان پەيتتە، شىنجاڭدا زىمىن تالىشىۋاتقان ماجۇڭيىڭ[16] يەنە قول ئاستىدىكى ما چوەنلۇ قىسمىنى ئۇرۇمچىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتكەن. شۇ چاغدا ئۇرۇمچىنىڭ ۋەزىيىتى ئىنتايىن جىددىيلەشكەن، شەھەر ئىچىدە ئاچارچىلىقتا قالغان خەلق ناله - زار قىلغان؛ شەھەر سىرتىدا ھەممە يەرنى جەسەت قاپلىغان. قىلىشقا ئىش تاپالمىغان گۇڭ بىچىڭ بىلەن بەي يۈشيۇ قىزىل كرېست جەمئىيىتى ۋە خەيرىيەت جەمئىيىتى تەشكىل قىلىپ،

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنى خەيرىيەت پائالىيىتى ئارقىلىق كېڭەيتىش، شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆڭلىنى شۇنىڭ بىلەن ئۇتۇش قارارىغا كەلگەن.

ئۇلار ئالدى بىلەن بىر ئامال قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ۋە دىنىي ساھەدىكى زاتلارنىڭ ئىئانىسىنى قولغا كەلتۈرگەن، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇمچى سودا ساھەسىدىكى ئاتاقلىق شەخس مياۋ پېيرەن بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالتاي ئالتۇن كانلىرىنى ئېچىش ئۈچۈن تەنجىندىن تەكلىپ قىلىپ ئەكەلگەن مەسلىھەتچى ۋۇ ئەيچېننى مەسئۇللۇققا كۆرسىتىپ، ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈم ئىچىدە خەيرىيەت ئاپپاراتىنى تەسىس قىلىپ، ئۇماچخانا ۋە داۋالاش پونكىتى قۇرۇش، مۇساپىرلارنى قوبۇل قىلىش، جەسەتلەرنى كۆمۈش قاتارلىق خەيرىيەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇن - تىنسىز بولۇپ كېلىۋاتقان شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى بىردەمدىلا جامائەتنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان نىشانغا ئايلانغان، جەمئىيەتتىكى رېئال ئەھۋالدىن نارازى بولۇۋاتقان ياكى روھىي ئازاب ھېس قىلىۋاتقان ھەر ساھە كىشىلىرى گۇڭ بىچېڭ بىلەن بەي يۇشيۇغا ئۈمىد باغلاپ، مەركەزنىڭ زۇلمەت قاپلىغان شىنجاڭغا يورۇقلۇق ئېلىپ كېلىشىنى ئۈمىد قىلغان. گۇڭ بىچېڭ بىلەن بەي يۇشيۇمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي جەمئىيەتتىكى ھەر ساھە كىشىلىرى بىلەن ئالاقە باغلىغان، بىرقىسىم ياشلار بىلەن ئىتتىپاقلاشقان ھەمدە ھەر ساھەدىكى گومىنداڭ پەرەس كىشىلەرنى گۇرۇپپا شەكىللەنگەن، ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭغا مويسىپىت، ئاكا - ئۇكا، ئاچا - سىڭىللارنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى تەشۋىق قىلغان، كۆپچىلىكنىڭ نېمە سوئالى ۋە دەردى بولسا تارتىنماي ئېيتىشىنى سوراپ، ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىرىنى دەرھال ھەل قىلىشنى، دەماللىققا ھەل قىلىشقا بولمايدىغانلىرىنى

مەركەزنىڭ بىر ئامال قىلىپ ھەل قىلىپ بېرىشىگە سۈنۈشنى ئېيتقان.[17]

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى سىياسىي تەسىرىنى كېڭەيتىشنى مەقسەت قىلغان بۇنداق پائالىيەت جەن شۇرېننىڭ شىنجاڭدىكى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسىغا سۆزسىز خەۋپ يەتكۈزگەچكە ئىككى تەرەپنىڭ توقۇنۇشى تۇرغان گەپ. جەن شۇرېن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىدىكى ئالاقىدار تارماقلارغا گۇڭ بىچېڭ، بەي يۈشيۇلارنىڭ قېلىپتىن چىقىش سۈيقەستىدىن ھوشيار بولۇش توغرىسىدا مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈرگەن. ئۇ ئىككىيلەن بولسا گومىنداڭ پارتىيىسى مەركىزىدىن پايدىلىنىپ جەن شۇرېنغا سىياسىي بېسىم ئىشلەتكەن. جەن شۇرېن مەركەزنىڭ يۇز خاتىرىسىنى قىلىپ ۋە شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ كەسكىنلىشىپ كەتكەنلىكىدىن ئەپسىز ئەھۋالدا قېلىپ، ئۇ ئىككىسىگە ۋاقتىنچە يول قويۇشقا مەجبۇر بولغان.

1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، جەن شۇرېن ئۈرۈمچىدە يۇز بەرگەن قوراللىق سىياسىي ئۆزگىرىش جەريانىدا قوغلانغان، لىۇ ۋېنلۇڭ[18] ۋە شېڭ شىسەي ۋاقتىلىق رەئىسلىككە ۋە ۋاقتىلىق چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە كۆرسىتىلگەن. لىۇ ۋېنلۇڭ بىلەن شېڭ شىسەي نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە يېقىنچىلىق قىلىشنى كۆزلەپ، دائىم گۇڭ بىچېڭ[19] بىلەن ئالاقە قىلىپ تۇرغان، لىۇ ۋېنلۇڭ ھەتتا گۇڭ بىچېڭنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىلىكىگە ئالاھىدە تەكلىپ قىلغان. گۇڭ بىچېڭ شۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ۋېۋىسكىسىنى رەسمىي ئېسىپ، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلغان ۋە تەشكىللىگەن. بىر تۈركۈم ياش تايانچىلارنى قوبۇل قىلىپ تەربىيەلەپ، ئۇلارنى جەن شۇرېن تەيىنلىگەن پارتىيە ئىشلىرى بېتەكچىلىرىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش ئۈچۈن

هەر قايسى ناھىيىلەرگە ئەۋەتكەن. گۇڭ بىچىڭ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ كۈچىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈشكە ئۇيۇشتۇرغان، يىغىندىن كېيىن ئاممىۋى نامايىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇيۇشتۇرغان. شۇ كۈنلەردە شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئەزالىرىنىڭ سانى 868 نەپەرگە يەتكەن.[20]

گومىنداڭنىڭ كۈچى شىنجاڭدا يىلتىز تارتىۋاتقان پەيتتە، شېڭ شىسەي مىللىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرۇش ئۈچۈن سۇۋېتپەرەسلىك يولىغا ماڭغان. ئۇ ئۆزىنى ئىلغار قىلىپ نىقابلاش ئۈچۈن، شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سۇۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، دىيانەتلىك بولۇش، تىنچلىقنى ساقلاش، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش دېگەندىن ئىبارەت ئالتە بۇيۇك سىياسەتنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرغان، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنى قوغلۇۋەتكەن[21]، گومىنداڭنىڭ ئۆز كۈچىنى شىنجاڭغا سىڭدۈرۈش يولى بىلەن شىنجاڭنى پەيدىنپەي كونترول قىلىش پىلانى پۈتۈنلەي مەغلۇپ بولغان.

3ـ پاراگراف جىن شۇرېننىڭ شىنجاڭدا ئۆز بىلگىنىنى قىلىشى

جىن شورېن: شىمالغا يۈرۈش ئۇرۇشىدىن كېيىن جۇڭگو ھەقىقىي تۈرده بىرلىككە قاراپ ماڭدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھوقۇقى چوڭايغاندىن كېيىن، چېگرا رايونىدىكى

ئەمەلدارلارغا شىمالىي مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتىدەك يول قويۇپ بەرمەيدۇ، شۇڭا مەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رايىغا بېقىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىۋاتقان كۈچۈمنى بىر ئامال قىلىپ ساقلاپ قېلىشىم كېرەك، دەپ قارىغان.[22] شۇڭا جىن شۇرېن كۆرۈنۈشتە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە بويسۇنغاندەك قىلىپ، ئۆزىنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلىشىنى قولغا كەلتۈرۈشكە بار كۈچى بىلەن تىرىشقان: ئەمەلىيەتتە بولسا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا كۈچ كىرگۈزۈشىگە تۈرلۈك يوللار بىلەن توسقۇنلۇق قىلىپ، ئۆزىنىڭ چېگرا رايوندىكى زومىگەرلىك ئورنىنى ساقلاپ قېلىش كويىدا بولغان. دېمەك، جىن شۇرېن ئۆز سىياسىتىنىڭ ئاساسىي نۇقتىسىنى قانداق قىلىپ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈستىگە قاراتقان.[23]

سىياسىي جەھەتتە، جىن شۇرېن يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ ئىستىلىنى تۈزەشكە دائىر بەزى ئىسلاھات چارىلىرىنى قوللانغان. ئۇ «ھەرقايسى نازارەت ـ باشقارمىلارنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى بىرتۈتاش ئىگىلەشكە قۇلايلىق تۈغدۇرۇش» نامى ئاستىدا، يېڭىدىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كاتىبات باشقارمىسىنى تەسىس قىلغان، بۇنىڭدا ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرۈپ، نازارەت ـ باشقارمىلار ئۈستىدىكى كونترولىنى كۈچەيتىشنى مەقسەت قىلغان. نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى مەملىكەت بويىچە ئۆلكە ۋە ناھىيىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك تۈزۈمنى يولغا قويغان بولسا، جىن شۇرېن شىنجاڭ ئەھۋالى ئالاھىدە دېگەننى باھانە قىلىپ، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىگە ھەر قايسى رايونلارنىڭ مەمۇرىي باشلىقلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى ۋاقتىنچە كېچىكتۈرۈش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇنغان[24]، مەمۇرىي رايونلارنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى جىن شۇرېننىڭ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرى ئۈستىدىكى كونترولىنى كۈچەيتىشىدە مۇھىم رول ئوينىغان. جىن شۇرېن يەنە ياڭ زېڭشىننىڭ ئۆتمۈشتە ھەر تەرەپتىكى كۈچلەرنىڭ

تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاش ۋە ئۇلارغا بىر-بىرىنى ئىسكەنجىگە ئالدۇرۇش ئۈچۈن ھەر ساھەدىكى خادىملارنى ئىشلىتىشكە دىققەت قىلغانلىقىدىن ئىبارەت ئادەم ئىشلىتىش سىياسىتىنى بىراقلا ئۆزگەرتىپ، ئۆزىنىڭ يۇرتداشلىرىنلا ئىشلەتكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ساۋاقدىشى، يۇرتدىشى لۇ شياۋزۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپىلىقىغا تەيىنلىگەن، يۇرتدىشى يەن يۈشەننى قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا قويغان، بەشىنچى ئىنىسى جىن شۇشىننى ھەربىي ئىشلار نازارىتىگە نازىر قىلىپ ئىشلەتكەن، تۆتىنچى ئىنىسى جىن شۇجىنى قەشقەردە تۇرۇشلۇق قوشۇنغا سىجاڭ قىلىپ ئىشلەتكەن، يۇرتدىشى جاڭ پېيىۋەننى ئىلىدا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى قىلىپ ئىشلەتكەن، يۇرتدىشى لىيۇ شىزېڭنى قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قوشۇنغا سىجاڭ قىلىپ ئىشلەتكەن، يۇرتدىشى ۋېي جېنگۇنى ئالتايدا تۇرۇشلۇق قوشۇنغا سىجاڭ قىلىپ ئىشلەتكەن، ئارمىيەدىكى تۆۋەن، لۇي دەرىجىلىك ھەربىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى جىن شۇرىننىڭ يۇرتداشلىرىغا ئالماشتۇرۇلغان؛ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى مۇلكى، ھەربىي باشلىقلارمۇ ھەممىسى دېگۈدەك لىنشىيالىق كىشىلەرگە يېكى شۇ گۇرۇھنىڭ يېقىنلىرىغا ئالماشتۇرۇلغان.[25] جىن شۇرىن گەنسۇنىڭ داۋخې (خېجۇ، كېيىنچە لىنشيا ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەن) دېگەن يېرىدىن، شۇ كەملەردە شىنجاڭدا «ئۆگەنسەك خېجۇچە گەپنى سەھەردە، كەچقۇرۇن ئاسسەن قىلىچنى بەلگە» دېگەن سۆز تارقالغان. جىن شۇرىن يۇرتداشلىرىنىڭ كىچىك گۇرۇھىنى ئۆز ھوقۇقىنىڭ تۈۋرۈكى قىلغان. «لىنشيالىقنى مەركەز قىلغان بۇ كىچىك گۇرۇھ ئەمەلىيەتتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە، ھەربىي ۋە كادىرلار ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغان».[26]

ھەربىي ئىشلار جەھەتتە، جىن شۇرىن قوراللىق كۈچلىرىنى ئۇلغايتقان. يېڭى زېڭشىن شىنجاڭدا ئەسكەر كۆپەيتمەسلىك

سىياسىتىنى يولغا قويغان. ئۇ ئەسكەر كۆپەيتىپ كەتسە، جەزمەن خەلقنىڭ سېلىقى ئېغىرلىشىپ، خەلقنىڭ قارشىلىقىنى قوزغايدۇ، خەلقنى خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرىدىغان قىلىپ، كۆڭلىنى تىندۇرغاندىلا ھاكىمىيەتنى ئاندىن مۇستەھكەملەشكە بولىدۇ دېگەن تونۇشتا بولغان. ئەمما جىن شۇرېن قورال كۈچىگە خۇراپىيلارچە چوقۇنغانلىقى ئۈچۈن، «ئۈچ ئېغىز ياخشى گەپتىن ئىككى قامچا ئۇرۇش ئەلا» دېگەن ئەقىدىگە ئىشىنىپ، ياڭ زېڭشىن ۋاقتىدىكى ئۇچ شى قوشۇننى ئالتە شىغا كېڭەيتىپ، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرغۇزغان. ياڭ زېڭشىننىڭ ۋاقتىدا، ئاساسەن شىنجاڭلىق خۇيزۇلار ۋە يەرلىك كىشىلەر ئەسكەرلىككە ئېلىنغان، جىن شۇرېن باشقا ئۆلكىلىك ئەسكەرلەرنى شاللىۋېتىش ئۈچۈن، شەنشىلىك، گەنسۇلۇق ۋە يەرلىك كىشىلەرنىڭ نىسبىتىنى ئاشۇرۇشقا دىققەت قىلغان. ئەمما ئەسكەر بولغانلارنىڭ كىرىمى تۆۋەن بولغاچقا، شەنشىلىك، گەنسۇلۇق كىشىلەر ۋە يەرلىك كىشىلەر ئەسكەر بولۇشنى خەتەرلىك ئىش دەپ ھېسابلىغان. جىن شۇرېن شەھەر-يېزىلاردىكى شەنشىلىك، گەنسۇلۇق ئاھالە ئارىسىدىن ئەسكەر ئېلىشتىن تاشقىرى، ئەسكەرلەرنىڭ ئايلىق مائاشىنى 6-7-سەر كۈمۈش پۇلدىن 8-9-سەرگىچە ھەتتا 10 سەرگىچە كۆپەيتىشكە مەجبۇر بولغان. ھەربىي قوشۇننى ئۇلغايتىشقا ماسلاشتۇرۇپ قورال-ياراقنى كۆپەيتىپ يېڭى تىپتىكى قوراللارنى سېتىۋالغان، جىن شۇرېن ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، ھىندىستان، گېرمانىيىلەردىن نەچچە مىڭلىغان يېڭىچە مىلتىق، تاپانچا ۋە نۇرغۇن ئوق-دورا سېتىۋالغان. جىن شۇرېن يەنە بىر ھەربىي مەكتەپ قۇرۇپ، ھەربىي خادىملارنى تەربىيىلىگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي خىراجەتنىڭ كۆپلەپ ئېشىشىغا بىۋاسىتە سەۋەب بولغان، 1932-يىلى شىنجاڭنىڭ ھەربىي خىراجىتى 39 مىليون 740 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ، ياڭ زېڭشىن شىنجاڭغا

هۆكۈمرانلىق قىلغان چاغدىكىدىن، يەنى 1927 - يىلدىكىدىن 30 مىليون 420 مىڭ يۈەن كۆپەيگەن.[27] ھەربىي خىراجەت كۆپەيگەنلىكىنىڭ بىۋاستە ئاقىۋىتى شۇ بولغانكى، شىنجاڭ قەغەز پۇلىنىڭ كۇرسى بارغانسېرى چۈشۈپ، مال باھاسى بەك تېز ئۆرلەپ، شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي زىددىيەت تېخىمۇ كەسكىنلەشكەن. ئەمما جىن شۇرېن ھەربىي قوشۇننى تەرتىپكە سېلىپ، «مىلتىق زەمبىرەك سېتىۋېلىپ، ئايروپىلان سەپلەپ، كۆرۈنۈشتە يېڭىلىق ياراتقانداك قىلسىمۇ، لېكىن ئىختىساس ئىگىلىرى كەمچىل، ئەسكەرلىرى بەك چىرىك بولغانلىقى، يېڭى تېپتىكى قورال - ياراقنىڭ تولىسى كارغا يارىمىغانلىقى ئۈچۈن، كۈچ - قۇدرىتى بۇرۇنقىدەكلا ئاجىز تۇرىۋەرگەن»[28].

ئىقتىسادىي جەھەتتە، جىن شۇرېننىڭ ۋاقتىدا ھېچقانداق تەرەققىيات بولمىغان. شىنجاڭ ئۆلكىسى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان. مۆلچەرلىنىشىچە شىنجاڭدا 11 مىليون 430 نەچچە مىڭ مو يەر بار ئىكەن. نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى يېزا ئىگىلىك - كان ئىشلىرى مىنىستىرلىكى دېھقانلارنىڭ تېخنىكىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، يېزا ئىگىلىك ئىلمىنى ئومۇملاشتۇرۇش، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئۈسۈلىنى ياخشىلاشنى تەلەپ قىلغان.[29] شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا پۈتۈنلەي ئامالسىز بولۇپلا قالماي، بەلكى «ياڭ زىڭشىننىڭ ۋاقتىدا ياسالغان ئۆستەڭلەر ۋە ئېچىلغان بوز يەرلەرمۇ كىشىلەرنىڭ ئوبدان پىلانلىمىغانلىقى ۋە مالىيە قىسىلىقى تۈپەيلىدىن تاشلىنىپ قالغان.»[30] شىنجاڭدا چارۋىچىلىق ئەسلىدە بىرئاز ئاشقان ئىكەن. ئەمما 1931 - يىلى ئۇرۇش مالىمانچىلىقى يۈز بەرگەچكە، چارۋا مالىنىڭ سانى تېز كېمەيىپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە چارۋا مال يۇقۇملۇق كېسەللىكى تارقىلىپ، چارۋىچىلىق ئېغىر زەربىگە ئۇچرىغان. جىن شۇرېن سودا - سانائەتنى يولغا قويۇش، قاتناش يوللىرىنى

ئېچىش، ئالتۇن كانلىرىنى رەتكە سېلىش مەقسىتىدە، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ گېرمانىيىنىڭ بەزى كارخانىلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، شىنجاڭدا نېفىتنى ئاچماقچى، ئۇرۇمچىدە ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇرماقچى بولغان ھەمدە قېزىلما بايلىقلارنى قېزىش ئۈچۈن كان قېزىش ماشىنىلىرىنى سېتىۋالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، جىن شۇرېن يەنە ئەنگلىيەدىن ماشىنا-ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋالغان، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭنى ئىقتىسادىي تەرەققىي قىلدۇرۇشقا كېرەكلىك ماشىنا-ئۈسكۈنە ۋە تېخنىك خادىملار بىلەن تەمىنلەشنى تەلەپ قىلغان. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئالتۇن كانچىلىق بىرقەدەر جانلانغان، 1932-يىلى بىرلا ئالتايدا ئالتۇن كاندىن زاكاتقا ئېلىنغان كېپەك ئالتۇن 600 سەر بولغان. جىن شۇرېن شۇ كەمىلەردە تاشلىنىپ قالغان كېرىيە ئالتۇن كېنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىش توغرىسىدا نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس سۇنغان.[31] جىن شۇرېن شىنجاڭنىڭ قاتناش ئىشلىرى ئۈستىدە، شىنجاڭدا تاشيول قاتنىشىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان چوڭ پىلان تۈزۈپ، چەت ئەلدىن ئاپتوموبىل، يول ياساش ماشىنىلىرىنى سېتىۋالغان ھەمدە گۇڭچۇڭدىن ئۈرۈمچىگىچە بارىدىغان تاشيولنى ياساتقان. بىراق شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئاساسى ناچار بولغانلىقى، ئۇرۇش مالىمانچىلىقى كەينى-كەينىدىن يۈز بەرگەنلىكى، سىياسىي جەھەتتە چىرىكلىك ئەۋج ئالغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە جىن شۇرېن ئاساسىي كەسىپ-دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن، شىنجاڭدا ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ ئەمەلىي ئۈنۈمى ناھايىتى ئاز كۆرۈلگەن.[32]

مائارىپ جەھەتتە، جىن شۇرېن مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى كۆزلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنۇمى چوڭ بولمىغان. 1929-يىلى 4-ئايدا، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جۇڭخۇا مىنگونىڭ

مائارىپ فاكۇلتېتىنى ئېلان قىلىپ، پارتىيەنىڭ مەسىلەك تەربىيىسىنى ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەرگىچە ئېلىپ بېرىپ، ئەقلىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي تەربىيىنى تەڭ يۈكسەلدۈرۈشنى بەلگىلىگەن.[33] جىن شۇربن شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە دېگەننى سەۋەب قىلىپ، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ مائارىپ فاكۇلتېتىدىن چەتلەپ، مەكتەپلەردە گومىنداڭنىڭ پارتىيەنىڭ مەسىلەك تەربىيىسىنى ئېلىپ بارمىغان، سەنمىنجۇيى (ئۇچ مەسلەك)نى تەشۋىق قىلمىغان. 1931 - يىلى 6 - ئايدا، مەۋرىي پالاتا ھەرقايسى ئۆلكىلەردىن تۇرلۇك تېخنىكوملارنى ئومۇمىي تۈردە تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلغان، شۇ تەلەپ بويىچە شىنجاڭدا يېزا ئىگىلىك تېخنىكومىدىن بىرنى، تېببىي تېخنىكومىدىن بىرنى، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقايسى مەۋرى رايونلاردا بىردىن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپى، ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئاشىدىغان شەھەرلەردە بىردىن سانائەت ئوتتۇرا مەكتىپى تەسىس قىلىشقا تېگىشلىك ئىكەن. بىراق شۇ كۈنلەردە شىنجاڭدا ئىچكى مالىمانچىلىق يۈز بېرىپ، تۇرلۇك مەكتەپلەرنى تەسىس قىلىش مۇمكىن بولمىغان. تۇرلۇك تېخنىكوملاردىن شۇ چاغدا شىنجاڭدا پەقەت شىنجاڭ رۇسچە سىياسىي - قانۇن مەكتىپى، ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىن دېگەنلەرلا بار ئىكەن، يەنە كېلىپ ھەر قايسى مەكتەپلەرنىڭ كۆلىمى نىسپىي ھالدا كىچىكرەك ئىكەن. ستاتىستىك مەلۇماتتىن قارىغاندا، 1930 - يىلى شىنجاڭدا 148 باشلانغۇچ مەكتەپ، 251 نەپەر ئوقۇتقۇچى، 6855 نەپەر ئوقۇغۇچى بار ئىكەن، يىلىغا بولىدىغان چىقىم 156140 يۈەن ئىكەن، مەكتەپكە كىرگەنلەرنىڭ سانى ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ 3%نى ئىگىلىگەن ئىكەن.[34] يەڭ زېڭشىننىڭ ۋاقتىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، مائارىپ بىرقەدەر جانلانغان.

دىپلوماتىيە جەھەتتە، جىن شۇربن نامىدا نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە بويسۇنغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆز خالىغىنىچە ئىش

قىلغان. ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئالاقە قىلىشقا قولايلىق تۇغدۇرۇش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدا بەش كونسۇلخانا تەسىس قىلىنغان. 1928 - يىلى، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى بۇ بەش كونسۇلخانىنى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ، خىراجىتىنى مەركەز ئۈستىگە ئالىدۇ دەپ قارار قىلغان ھەمدە كونسۇلخانىلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىنى تەڭشەشنى تەكلىپ قىلغان. جىن شۇرېن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگرامما يوللاپ، شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە، كونسۇلخانىلارنى داۋاملىق شىنجاڭ باشقۇرۇشى، كونسۇللارنى شىنجاڭ كۆرسىتىشى، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى ۋەزىپىگە تەيىنلىشى لازىم دېگەن. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بەش كونسۇلخانىنى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى باشقۇرۇشى كېرەك دەپ چىڭ تۇرۇپ، كونسۇل نامزاتلىرىنى جىن شۇرېن كۆرسەتسە بولىدۇ دېگەن. لېكىن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇ بەش كونسۇلخانىنى باشقۇرۇشى نامىدىكى گەپتىنلا ئىبارەت بولغان، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى يەنىلا شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى كونترول قىلغان. 1929 - يىلى شەرقىي مانجۇرىيە تۆمۈر يولى ۋەقەسى يۈز بېرىپ، جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى جىددىيلەشكەن، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى بەش كونسۇلخانىنىڭ ۋەتەنگە قايتىپ كېلىشى توغرىسىدا تېلېگرامما ئارقىلىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدا قۇرۇلغان كونسۇلخانىلارنىڭ ساقلاپ قېلىنىشىنى ئۈمىد قىلغان، جىن شۇرېن بەش نەپەر كونسۇلنىڭ ۋاقتىنچە قايتىپ كەلمەسلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن كۆپ قېتىم مەسلىھەتلىشىپ ئاخىر تەستىقلاتقان[35]، شۇنداق قىلىپ، شىنجاڭ يەرلىك دائىرىلىرى جۇڭگو - سوۋېت ئالاقىسى ئۇزۇلگەن ئەھۋال ئاستىدىمۇ سوۋېت

ئىتتىپاقى بىلەن دىپلوماتىيە ئالاقىسىنى ساقلاپ قالغان. شۇنىڭدىن كېيىن، جىن شۈرېن 1931 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، يەنە ھۆججەت ئالماشتۇرۇش يولى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بىلەن ئۆز ئىختىيارىچە «شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى»نى ئىمزالىغان. بۇ كېلىشىمدە شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا يىرىكسىز (ياكى تورغوت)، قورغاس، باقتۇ ۋە جىمىنەي (مايغاشاغاي) ئىغىزلىرىنى ئېچىۋېتىش، شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭلىق سودىگەرلەرگە ئالاھىدە رەسمىيەت ئۆتىمەي، تۇرلۇك يەرلىك مالالارنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ بېرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورگانلىرىغا سېتىش ئۈچۈن يول قويۇشىنى ئۆمىد قىلىدۇ، شىنجاڭ سوۋېت سودىگەرلىرىنىڭ قەشقەر، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، ئۈرۈمچى رايونلىرىدا ئەركىن سودا قىلىشىغا رۇخسەت قىلىدۇ ھەمدە يۇقىرىدا ئىزھار قىلىنغان رايونلاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقى سودىگەر ۋەكىللىرىنىڭ يەكەن، تۇرپان، قاراشەھەر، خوتەن، ئاقسۇلارغا بېرىپ سودىگەرلەر ياكى سودا دۆكانلىرى بىلەن كېلىشىم تۈزۈشىگە رۇخسەت قىلىدۇ. شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تۇرلۇك ماشىنىلار بىلەن تەمىنلىشىنى، شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېخنىك ئۈسكىلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشى ۋە ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەپ بېرىشىنى ئۆمىد قىلىدۇ دېگەنگە ئوخشاش ئىشلار ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان.[36] جىن شۈرېن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بۇ كېلىشىمنى شىنجاڭدا ئىچكى مالىمانچىلىق يۈز بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قورال - ياراغلىرىغا ھاجىتى چۈشكەن ئەھۋال ئاستىدا ئىمزالىغان، كېلىشىمدىكى بىرمۇنچە مادىدىلارنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا پايدىلىق بولغانلىقى تەبىئىي.[37] جىن شۈرېن بۇ كېلىشىمنى ئىمزالاشقا نەنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قوشۇلمايدىغانلىقىنى پەملىگەچكە، كېلىشىمنى ئىمزالاشتىن

بۇرۇن مەركەزنىڭ تەستىقلىشىغا يوللىنىدۇ. ئىمزالىغاندىن كېيىنمۇ مەركىزي هۆكۈمەتكە ئەنگە ئالدۇرمىغان.[38] جىن شۇرين تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن، مۇشۇ «چەتئەلگە باغلىنىپ دۆلەتكە زىيان يەتكۈزۈش جىنايىتى ئۆتكۈزگەن گۇماندار» لىقى بىلەن هەپسىده ياتقان.[39]

ئىزاهلار:

(1) فەن ياۋنەن (?-1928)، تەخەللۇسى زاۋشياڭ، خۇبەي ئۆلكىسىنىڭ گۇئىن ناهىيىسىدىن، ياپونىيىنىڭ زاۋداۋتيەن ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىن تارتىپ شىنجاڭدا ئەمەل تۇتۇپ، شىنجاڭ سىياسىي-قانۇن مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمى ۋە يەرلىك سوت نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. ياڭ زېڭشىن دەۋرىده، ئۇرۇمچىنىڭ ۋالىيسى بولغان. كېيىن هەربىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، تاشقى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا يۆتكەلگەن. فەن ياۋنەن بىر قەدەر يېڭى پىكىرلىك بولۇپ، ياڭ زېڭشىن بىلەن سىياسىي كۆز قاراش جەهەتته كېلىشەلمىگەن، بولۇپمۇ ئۇ ياڭ زېڭشىنىڭ خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتىدىن نارازى بولغان. فەن ياۋنەن كۆڭلىگە بىرەر ئىش قىلىش ئارزۇسىنى يۇككەن بولسىمۇ، لېكىن ياڭ زېڭشىنىڭ مۇستەبىت سىياسىتى ئاستىدا، ئۆز تالانتىنى ئىشقا سېلىشقا هېچقانداق جاي تاپالمىغان. ئۇ شىنجاڭدىن كەتمەكچى بولغاندا، ياڭ زېڭشىن ئۇنىڭ ئىچكىرىگە بېرىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشىدىن قورقۇپ، ئۇنى كەتكىلى قويمىغان. فەن ياۋنەن كېتىشتىنمۇ، قېلىشتىنمۇ ئومىد قالمىغان ئەهۋال ئاستىدا خەتەرگە تەۋەككۇل قىلغان. 1928-يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنى، ئۇ ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ رۇسچە سىياسىي-قانۇن تېخنىكومىنىڭ 1-قارارلىق ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمىغا قاتناشقان پەيتتىن پايدىلىنىپ، زىيادەت ۋاقىتدا ئۆز مۇرتلىرى بىلەن بىرلىشىپ ياڭ زېڭشىننى ئۆلتۈرگەن. ئەمما فەن ياۋنەننىڭ هەربىي كۈچى

بولمىغاچقا، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى جىن شۇرىن قوماندانلىق قىلغان ھەربىي قوشۇن تەرىپىدىن مۇھاسىرە قىلىنىپ قولغا ئېلىنغان. ئەتىسىلا جىن شۇرىن تەرىپىدىن پارە-پارە قىلىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

(2)(3) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئورنى ماتېرىيال بۆلۈمى ساقلىغان دېلودىن كۆچۈرۈلدى.

(4) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 2707-2708-بەتلەر.

(5) مىنگونىڭ 19-يىلى 11-ئاينىڭ 31-كۈنىدە ئۆتكۈرۈلگەن مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمىنىڭ 161-سانلىق يىغىنىنىڭ خاتىرىسى، جاڭ داجۇننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» دېگەن كىتابىنىڭ 2709-بېتىدىن ئېلىندى.

(6) ۋۇ شاۋلىن: «شىنجاڭغا ئومۇمىي نەزەر»، 303-بەت.

(7) ۋۇ شاۋلىن: «شىنجاڭغا ئومۇمىي نەزەر»، 304-بەت.

(8) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 1992-يىل نەشرى، 336-337-بەتلەر

(9) ۋۇ شاۋلىن: «شىنجاڭغا ئومۇمىي نەزەر»، 305-306-بەتلەر.

(10) بەي چۆڭشى گۇاڭشى گۇرۇھىدا مۇھىم رول ئويناغان، گۇاڭشى گۇرۇھى جەنۇبتا ئىدى، شىنجاڭ دېگەن بۇ «ئۆتكۈنچى جاي»نى گۇاڭشى گۇرۇھى كونترول قىلغان تەقدىردىمۇ، ئىككى جاينى قوروۇل ۋە چوڭ تاغلار ئايرىپ تۇرغاچقا، گۇاڭشى گۇرۇھىنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملەش مۇمكىن بولمايلا قالماستىن، بەلكى ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى شىنجاڭغا ئەۋەتسە، ئۆز كۈچى ئاجىزلاپ كېتىدىكەن. بولۇپمۇ گۇاڭشى گۇرۇھىنىڭ جياڭ جېيشى بىلەن ئوتتۇرا تۇزلەڭلىكنى تالىشىشىغا پايدىسىز ئىكەن. جياڭ جېيشى گۇاڭشى گۇرۇھىنىڭ شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىشىنى قوللاشتا ئەنە شۇنى كۆزلىگەن. گۇاڭشى گۇرۇھىمۇ شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىشىنى خالىماسلىقتا ئەنە شۇ سەۋەبنى كۆزدە تۇتقان.

(11) شاڭخەيدە چىقىدىغان ئېقتىسادىكى يېڭى ئىشلار گېزىتى 1929-يىل 6-ئاينىڭ 7-كۈنى يېڭى جۇڭگو ئاگېنتلىقىنىڭ 6-كۈنى نەنجىڭدىن

يوللىغان تېلېگراممىسىنى باسقان، جاڭ داجۇننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» دېگەن كىتابىنىڭ 3021 - بېتىدىن ئېلىندى.

(12) گۇاڭ لۇنىڭ ئۆز ئەسلىمىسىدە ئېيتىشىچە، ئۇ جىن شۇرېنغا سىز مەركىزىي ھۆكۈمەتكە مۇتلەق بويسۇنۇش قاتارلىق شەرتلەر ئارقىلىق نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ سىزنى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەينىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈڭ دەپ نەسىھەت قىلغان. جىن شۇرېن ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى (گۇاڭ لۇنى) مەركىزىي ھۆكۈمەتكە دۆلەت تامغىسى قىلىش ئۈچۈن تەقدىم قىلىنىدىغان شىنجاڭ قاشتېشىنى قوغداپ ئېلىپ بېرىشتىن پايدىلىنىپ نەنجىڭغا بېرىپ، جىن شۇرېننى شىنجاڭ دۆلەت مۇداپىئە دۇبەنى قىلىش ئىشى ئۈستىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتكەن. مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تەقدىم قىلىنغان قاشتاشنىڭ ئېغىرلىقى 36 يېرىم جىڭ بولۇپ، داغسىز سۈزۈك تاش ئىكەن، ئۇ پايتەختتىكى كەڭ جامائەتنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، «ئەرشتىلا بولۇشقا تېگىشلىك» ئاز تېپىلىدىغان ئېسىل نەرسە دەپ نام ئالغان. 1931 - يىلى يېڭى يىل كۈنى، جياڭ جېيشى قاشتېشىنى گۇاڭ لۇنىڭ قولىدىن ئۆزى تاپشۇرۇۋالغان ھەمدە بىر - ئىككى كۈندىن كېيىن شىنجاڭ مەسلىسى ئۈستىدە سۆزلىشەيلى دەپ گۇاڭ لۇ بىلەن كېلىشكەن. گۇاڭ لۇ جياڭ جېيشى قوبۇل قىلغان پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي، ھۆكۈمەتتىن جىن شۇرېننىڭ 18 - جۇنىنىڭ باش قوماندانى دېگەن نامىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇنى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىشنى تەلەپ قىلغان. شۇ كەمىدە مەملىكەت بويىچە دۇبەن دېگەن ھەممە نام ئېلىپ تاشلانغانىغا ئۇزاق ۋاقىت بولمىغان، ئەمما «شىنجاڭنىڭ تەنھا چەت ياقىدا قېلىۋاتقانلىقىنى، ئەھۋالى ئالاھىدە ئىكەنلىكىنى» ئويلاپ، «جىن شۇرېننىڭ ئىلتماسىنى ئاخىرى راۋا كۆرۈپ، ئۇنىڭغا رەئىس قوشۇمچە دۇبەن نامى بېرىلگەنلىكى ئېلان قىلىنغان.» ئاپتورنىڭ قارىشىچە، گۇاڭ لۇ ئۆزىنىڭ جىن شۇرېننىڭ خىزمەتكە تەينىلىنىشى جەريانىدىكى رولىنى ئاشۇرۇپ كۆرسەتكەن.

ئەملىيەتتە نەنجاق ھۆكۈمىتىنىڭ جىن شۇرىنىنى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىشىگە بىر پارچە قاشتاشنىڭ جەلب قىلىش كۈچىمۇ، گۇاڭ لۇنىڭ جياڭ جيېشىنى گەپتە ماھىرلىق بىلەن تەسىرلەندۈرۈشىمۇ ھەقىقىي سەۋەب بولمىغان، بەلكى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش يولىدىكى تۈرلۈك پىلانلىرىنى ئەملگە ئاشۇرالمىغاندىن كېيىن، رېئال ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، جىن شۇرېنغا «رەسمىي نام» بېرىشكە مەجبۇر بولغان. گۇاڭ لۇنىڭ «گۇاڭ لۇ ئەسلىمىسى»نىڭ 132 ـ 138 ـ بەتلىرىگە قارالا.

(13) جىن شۇرېن ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ «قانۇنىي» ئىكەنلىكىنى ئاشۇرۇپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، بار كۈچى بىلەن داغدۇغا پەيدا قىلغان. گۇاڭ لۇ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى تامغىسىنى ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندە، جىن شۇرېن ئۇنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن چۆچەككە مەخسۇس ماشىنا ئەۋەتكەن. 1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى تامغا ئۈرۈمچىنىڭ غەربىي دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى جيەنخۇ باغچىسىغا (ھازىرقى غەربىي باغچىغا) يېتىپ كەلگەندە، قىزىل شايىغا ئورالغان سەككىز چوڭ مەپە بىلەن توشۇلغان، ئۇنى ئۈرۈمچىدىكى مۇلكى ـ ھەربىي ئەملدارلار، ھەربىي ـ ساقچىلار، ئامما، ئوقۇغۇچىلار سەپكە تىزىلىپ قارشى ئالغان. تامغا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئېلىپ كېلىنگەندە، جىن شۇرېن ئۇچ قېتىم ھۆرمەت توپى ئاتقۇزۇپ تەنتەنە قىلغان.

(14) چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا بۇرژۇئا ئىنقىلابچىلىرى ئېچكىرىدىن شىنجاڭغا بېرىپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، ئىلگىرى ـ ئاخىر 1911 ـ يىل ئاخىرىدىكى ئۈرۈمچى قوزغىلىڭىغا ۋە 1912 ـ يىل بېشىدىكى ئىلى قوزغىلىڭىغا رەھبەرلىك قىلغان. ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئىنقىلابچىلارنى پارچىلاش، قورال كۈچى بىلەن باستۇرۇش ۋاستىلىرىنى قوللانغان، پائالىيەت زېمىنىدىن ئايرىلغان، خادىملىرى چېچىلىپ كەتكەن ئىنقىلابچىلار شەخسىي سالاھىيەت بىلەن يەر ئاستىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولغان.

(15)(17) گۇك بىچىك: «گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئانچە-مۇنچە پائالىيەتلىرى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»نىڭ 5-سانى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1979-يىل نەشرى.

(16) ما جۇڭيىڭ (تەخمىنەن 1911-؟)، ئەسلى ئىسمى ما بۇيىڭ، تەخەللۇسى زىسەي، گەنسۇنىڭ خېجۇ (ھازىرقى لىنشيا) ناھىيىسىدىن، خۇيزۇ، كىشىلەر «گاسلىك» دەپ ئاتىغان. ئۇ 1928-يىلى نېڭخەيدىكى ئارمىيىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر يېڭىغا يېڭجاڭ بولغاندا، مىللىي زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ گەنسۇدىكى لیۇ يۈفېن قوشۇنىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ، «خۇاڭخې-خۇاڭشۇي ۋەقەسى»نى تۇغدۇرغان. 1931-يىلى ما بۇفاڭدىن يېڭىلىپ، گەنسۇنىڭ سۇجۇ (ھازىرقى جيۇچۈەن) دېگەن يېرىگە چېكىنگەن. كېيىن شىنجاڭغا بېرىپ، خوجا نىياز، يولۋاسلار بىلەن بىرلىشىپ، شىنجاڭ ئۆلكە ئارمىيىسى بىلەن ئۇرۇش قىلغان. 1932-يىلى ،،لىللىي ھۆكۈمەت ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ يېڭىۋاشتىن تەشكىل قىلىپ، ماجۇڭيىڭنى مىللىي ئىنقىلابىي ئارمىيىنىڭ يېڭىدىن تەشكىللەنگەن 36-شىسىنىڭ شىجاڭلىقىغا تەينىلەپ، ئۇلارنى گەنسۇنىڭ سۇجۇ ئەتراپلىرىدا تۇرغۇزغان. 1933-يىلى ماجۇڭيىڭ 3000 كىشىلىك ئاساسىي قوشۇنىنى ئۆزى باشلاپ، سۇجۇدىن چىقىپ شىنجاڭغا 2-قېتىم ئۇرۇش قىلىپ بارغان. ھەربىي كومىتېت تېلېگراممىا بېرىپ ئۇنىڭ ئۆز زېمىنىنى شىنجاڭغىچە كېڭەيتىشىنى توسقان بولسىمۇ، ئۇ بۇيرۇققا بويسۇنمىغان. خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭغا تەشۋىق قىلىش ۋە ھال سوراش ئۈچۈن بارغاندا، ماجۇڭيىڭنىڭ 4000 پىيادە ئەسكىرى، 2000 ئاتلىق ئەسكىرى بار ئىكەن. ئۇ جەمئىي ناھىيىسىنىڭ زىمچۇەنزى دېگەن يېرى ئەتراپىدا شىك شىسەي بىلەن قىلغان ئۇرۇشتا قاتتىق مەغلۇب بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىپ ماڭغان سەپىرىدە ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»نى ۋە خوتەندىكى «ئىسلام دىنى پادىشاھلىقى»نى يوقاتقان. شۇ يىلى 7-ئايدا

ئۇ ئۆز قوشۇنىنى ئاچسىنىڭ ئېرى ماخۇسەنگە خوتەنگە ئېلىپ بېرىپ تۇرغۇزۇشقا تاپشۇرۇپ، ئۆزى 200 نەپەر ئامراق ئەسكىرىنى باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتىنىشكە بارغان، كېيىن شۇ يەردە ئۆلۈپ كەتكەن.

(18) لېنىن ۋېنىلوۋ(1870-1950)، لەقەمى مىڭسەن، خوتەننىڭ يۆيىاك ناھىيىسىدىن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ يىللىرىدا شىنجاڭغا بېرىپ، چۆچەكنىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى ۋاڭ بۇدۇەننىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن. ئۇ 1917-يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماۋارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. 1933-يىلى «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ۋاقىتلىق رەئىس بولغان. لېنىن ۋېنىلوۋ شېڭ شىسەينىڭ ئۆكتەملىكى ئاستىدا قورچاقتا ئوخشاپ قالغان. 1933-يىلى 11-ئايدا، ئۇ شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇرمىگە تاشلىنىپ، 1944-يىلى 11-ئايدا ۋۇ جۇڭشىن رەئىس بولغاندا تۇرمىدىن چىققان. 1950-يىلى 6-ئايدا، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ۋەكىلى بولغان، شۇ يىلى كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان.

(19) بۇ چاغدا بەزى يۇشيۇ زىيانكەشلىككە ئۇچراپ قازا تاپقان. ۋەقەنىڭ جەريانى مۇنداق بولغان: «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشى يۈز بەرگەن كۈنى، بەي يۇشيۇ ۋاقىتلىق تەرتىپ ساقلاش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا كۆرسىتىلگەن. ئەتىسى تاڭ سەھەردە، بەي يۇشيۇ ۋاقىتلىق تەرتىپ ساقلاش ھەيئىتى شەرقىي يول باش قوماندانى شېڭ شىسەيگە ئۇنىڭ سىياسىي ئۆزگىرىشىنى قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈش مەقسىتىدە يازغان ئالاقىسىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن شەھەر سىرتىدىكى ھەربىي گازارمىغا قاراپ ماڭغان. ئۇ يولدا كېتىۋاتقاندا، جىن شۇرېننىڭ قول ئاستىدىكى ياڭ جېڭجۇڭ قىسىملىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن.

(20) «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قىسىم، 131-بەت.

(21) شېڭ شىسەي شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئەزالىرىنى قوغلاپ بولغاندىن كېيىن: «شىنجاڭدا گومىنداڭ يوق، ئەگەر بار بولسا، ئۇ خائىن»دەپ جاكارلىغان. جىن شاۋشيەننىڭ «گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشى ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى» دېگەن ماقالىسىغا قارالا،

بۇ ماقالە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»نىڭ 2-سانىغا بېسىلغان، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1979-يىل نەشرى، 27-بەت.

(22) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە، 335-بەت.

(23) بەي جېنشىبك، [ياپونىيىلىك] لىيۇن شىنيى مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي-ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 160-بەت.

(24) شىنجاڭدا شۇنىڭدىن ئىلگىرى سەككىز ۋىلايەت بولىمغان، جىن شۇرېن ۋىلايەتنى مەۋرىي رايونغا ئۆزگەرتىپ ساقلاپ قېلىش ھەققىدە نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس سۇنغان. جىن شۇرېن بۇنىڭغا: شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ، خوتەن، قەشقەر، ئالتاي ئۆلكىدىن 5-6مىڭ چاقىرىم يىراقتا، ئەگەر مەۋرىي باشلىقلار كۆزدىن كەچۈرۈپ تازارەت قىلمىسا، مەۋرىي بۆلۈمگە توسالغۇ بەك كۆپ بولىدۇ، شىنجاڭ ئۇچۇ تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئەنگلىيە بىلەن چېگرىداش، چېگرا بويلىرىدىكى شەھەرلەرگە ئەنگلىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى كونسۇلخانىلىرى جايلاشقان، ئىلگىرىدىن تارتىپ مەۋرىي باشلىق قوشۇمچە ئالاقە باغلىغۇچى خاس ۋەكىل بولۇپ چەت بىلەن ئالاقىلىشىش ئىشىنى بېجىرىپ كەلگەن، مۇبادا ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىنمىسا، چەت بىلەن ئالاقە باغلاش توختاپ قېلىش ھالىتىگە دۇچار بولىدۇ، شىنجاڭنىڭ ئەدلىيىسى خادىم ۋە مەبلەغ كەمچىل بولغاچقا ھەر دەرىجىلىك سوت مەھكىمىلىرىنى تەسىس قىلالماي، ھەق تەلەپ ۋە جىنايى ئىشلار دەۋاسىنى ۋاقتىنچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر قوشۇمچە بېجىرىپ كەلدى، ئەمدى ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئەدلىيە ھوقۇقىنى ھەر قايسى مەۋرىي رايون باشلىقلىرىدىن پايدىلىنىپ نازارەت قىلماي مۇمكىن ئەمەس، ئەگەر بۇ بىكار قىلىنمىغان بولسا، قۇلايسىزلىق كۆپىيىپ كېتىدۇ دېگەنلەرنى ئاساس قىلىپ كۆرسەتكەن. 1929-يىل 4-ئاينىڭ 12-كۈنى مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ 24-سانلىق دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى يىغىنى ئۇنى

مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىشىگە يوللاشتى قارار قىلغان. 1929 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمىنىڭ 181 - سانلىق يىغىنى: «شىنجاڭدىكى ھەر قايسى رايونىنىڭ مەمۇرىي باشلىقلىرى ۋاقتىنچە ساقلاپ قېلىنسۇن» دەپ قارار قىلغان. قارالغا: جاڭ داجۇن يازغان «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل». 2814 - بەت.

(25)(26) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە، 350 - 353 - بەتلەر.

(27) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3 - قىسىم، 99 - بەت.

(28) زىيا ۋېنشۇ: «جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى باشقۇرۇش تارىخى»، شاڭخەي تىجارەت باسمىخانىسىنىڭ 1936 - يىل نەشرى، 618 - بەت.

(29)(30) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 2910 - بەت.

(31) 1930 - يىلى قىشتا جىن شۇرېننىڭ كېرىيىدىكى ئالتۇن كانلىرىنى بىر ئىلاج قىلىپ رەتكە سېلىش توغرىسىدا مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ مەمۇرىي پالاتاسىغا يوللىغان دوكلاتى، قارالغا: ۋۇ شاۋلىن يازغان «شىنجاڭغا ئومۇمىي نەزەر»، 233 - 234 - بەتلەر.

(32) بەي جېنشېڭ، [ياپونىيىلىك] لىيۇن شىنيى مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 156 - بەت.

(33) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 2958 - بەت.

(34) زىيا ۋېنشۇ: «جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى باشقۇرۇش تارىخى»، 639 - بەت.

(35) جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ئۈزۈلگەندىن كېيىن، شەمەيدە تۈرۈشلۇق باش كونسۇل مۇ ۋېيتۇڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى بىلەن جۇڭگونىڭ موسكۋادا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىنىڭ: «جۇڭگو - سوۋېت دۆلەت

مۇناسىۋەتنى ئۇرۇلدى. جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىلىرىنىڭ ھەممىسى بايراقنى چۈشۈرۈپ ۋەتەنگە قايتىشقا تەييارلىنىشى، مۇھاجىرلارنى مۇھاپىزەت قىلىشنى گېرمانىيىگە ھاۋالە قىلىشى لازىم» دېگەن تېلېگراممىسىنى ناپشۇرۇۋالغان. شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىلىرى تۇرۇشلۇق جايىدىن كېتىش ئالدىدا تۇرغان پەيتتە، شەمەي مەمۇرىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى، ئالاقە باغلاش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى كەينى-كەينىدىن باش كونسۇلخانىغا بېرىپ كونسۇلخانىلارنى «ساقلاپ قېلىش»نى، «بايراق چۈشۈرۈپ شىنجاڭغا قايتىشقا رۇخسەت قىلماسلىق»نى سەممىي تەلەپ قىلغان. بۇنىڭغا: شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىدا تۇرۇشلۇق بەش كونسۇلخانىسى شىنجاڭ بىلەن تۈركىستاننىڭ قىسمەن مۇناسىۋىتىگە دائىر كېلىشىم بويىچە قۇرۇلغان. بۇلارنىڭ تارىخى باشقا كونسۇلخانىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، بۇلارنى تەڭلا ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئەپسىز دېگەنلەرنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتكەن ھەمدە قوغداش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئېلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. تاشكەنت، ئەنجان قاتارلىق جايلاردىكى كونسۇلخانىلارنىڭ ئەھۋالىنىڭمۇ ئومۇمەن شۇنىڭغا ئوخشايدىغانلىقىنى ئېيتقان. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسىمۇ ئىككى تەرەپنىڭ بەش كونسۇلخانىلىرىنى «ئادەتتىكىدەك قالدۇرۇپ قايتۇرۇپ كەتمەسلىك»نى شىنجاڭ تەرەپتىن كۆپ قېتىم تەلەپ قىلغان. جىن شۇرېن مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تېلېگرامما ئارقىلىق ئىلتىماس سۇنۇپ: «جۇڭگو-سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ مۇناسىۋىتى جىددىي پەيتكە قەدەم قويدى، چەت ياقىغا جايلاشقان شىنجاڭ سىرتقا ناقابىل تۇرۇشتا بىردەك يول تۇتماسلىققا قانداقمۇ جۇرئەت قىلسۇن. ئەمەلىيەتنى ئەتراپلىق ئويلىنىپ، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىساد ۋە تارىخ جەھەتتىكى مۇرەككەپ مۇناسىۋىتىنى تەرتىپكە سېلىش لازىم بولغانلىقى ئۈچۈن، سوۋېت كونسۇلى قىسمەن مۇناسىۋەتنى ساقلاپ قېلىشنى سەممىيلىك بىلەن قايتا-قايتا تەلەپ قىلدى» دېگەن، شۇڭا ئۇ ئوتتۇرا ئاسىيادا تۇرۇشلۇق بەش

كونسۇلخانىنى قايتۇرۇپ كېلىشنى ۋاقتىنچە كېچىكتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغان. 1929 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى شىنجاڭغا تېلېگراممىا قايتۇرۇپ: «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇئامىلە قىلىشتا مەركەز باشتىن - ئاخىر تىنچلىقنى ھۆرمەت قىلىپ كەلدى، شىنجاڭنىڭ بەش كونسۇلخانىسىغا سوۋېت ئىتتىپاقى داۋاملىق ئادەتتىكى بويىچە مۇئامىلە قىلماقچى بولغان ئىكەن، ئۇلارنى ۋاقتىنچە قايتۇرۇپ كەلمەي، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىسمەنلىككە ياتمىدىغان ھازىرقى ھالىتىنى ۋاقتىلىق ساقلاپ قالساڭلار بولىدۇ» دېگەن. قارالسۇن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 1 - قىسىم، «مەدەنىيەت» (2) 1416 - 1417 - بەتلەر.

(36) ۋۇ ئېيچېن: «شىنجاڭغا سايا ھەت خاتىرىسى»، تىجارەت باسمىخانىسىنىڭ 1935 - يىل نەشرى، 173 - 174 - بەتلەر.

(37) شۇ چاغدىكى ئەھۋالنى تەھلىل قىلغاندا، «شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋاقتىلىق سودا كېلىشىمى»دە گەرچە يۇقىرى دەرىجىلىك ھوقۇق - مەنپەئەتنى كۆزدە تۇتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىكى تەڭسىزلىكنى بىلدۈرىدىغان مەزمۇنلارمۇ كۆزگە ئېنىق كۆرۈنىدۇ. خەت مەنىسىدىن قارىغاندا، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قويغان تەلىپى «ئومۇمىي قىلىش» دېگەن مۇجمەل سۆز بىلەن ئىپادىلەنگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قويغان تەلىپى «يول قويۇش»، «رۇخسەت قىلىش» دېگەنگە ئوخشاش ئىنتايىن ئېنىق ئۇقۇملار بىلەن چەكلەنگەن، مەزمۇن جەھەتتىن قارىغاندا، شىنجاڭ سوۋېت سودىگەرلىرىدىن ئالمىدىغان تاموژنا بېجى ۋە باشقا باجلارنى جۇڭگو سودىگەرلىرىدىن ئالمىدىغان باجدىن ئاشۇرۇۋېتىمەيدىغان بولغان، بۇنىڭ ئۆزى شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ سودىدا قوغدىنىش ھوقۇقىنى چەكلەپ قويغان؛ سوۋېت سودىگەرلىرىنىڭ قەشقەر قاتارلىق كۆپلىگەن مەمۇرىي رايونلاردا ئەركىن سودا قىلىشىغا ھەمدە ئاشۇ رايونلاردىكى سوۋېت سودىگەرلىرى ۋەكىللىرىنىڭ يەكەن قاتارلىق كۆپلىگەن مەمۇرى رايونلارغا بېرىپ سودىگەرلەر ياكى دۇكانداراڭ

بىلەن كېلىشىم تۈزۈشىگە يول قويۇلغان. ئەمما شىنجاڭ سودىگەرلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا يەرلىك مەھسۇلاتلىرىنى پەقەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت ئورگانلىرىغىلا ساتقان ۋە باشقىلار.

(38) «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي-ئىقتىسادىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»نىڭ 168-بېتىدە: «شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى، جۇڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتى جەدۋىلەشكەن چاغدا مەخپىي ئىمزالانغان. 1932-يىل 8-ئاينىڭ 10-كۈنى، بۇ كېلىشىم ئاندىن ئەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىگە يوللىنىپ ئېلان قىلىنغان» دېيىلگەن. ئەمما جۇڭگو 2-تارىخ ئارخىپخانىسى تۈزگەن «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»دا بايقالغان ئىككى تارىخىي ماتېرىيال يۇقىرىدىكى گەپكە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. تارىخىي ماتېرىيالنىڭ بىرىنچىسى 1933-يىل 6-ئاينىڭ 29-كۈنى «لو ۋېنگەن شىنجاڭنىڭ چەت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە دائىر ئۇچ تۈرلۈك چارىنى مەلۇم قىلىپ خوجا مۇسۇڭغا يوللىغان تېلېگراممىا». بۇ تېلېگراممىدا: «تەكشۈرۈشىمىزچە «شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمى»دىن مىنىستىرلىكىمىز ئىلگىرى ۋاستە ئارقىلىق خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ كۆچكە ئىگە ۋاقىتىنىڭ جۇڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتى ئەسلىگە كەلگەن ۋاقىتقىچە بولىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان، ئەمما سابىق رەئىس جىن شۇرېن مىنىستىرلىكىمىزنىڭ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشىنى تەلەپ قىلىپ، كېلىشىمنىڭ تولۇق تېكىستىنى كۆچۈرۈپ يوللىغىنى يوق» دېيىلگەن. تارىخىي ماتېرىيالنىڭ يەنە بىرى 1933-يىل 11-ئاينىڭ 4-كۈنى «دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كېلىشىمى ئۈستىدە پىكىر يېزىپ مەمۇرىي پالاتاغا يوللىغان ئالاقە». بۇ ئالاقىدە: «تەكشۈرۈشىمىزچە شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋاقىتلىق سودا كېلىشىمىنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ سابىق رەئىسى جىن شۇرېن مىنگونىڭ 20-يىلى 10-ئاينىڭ 1-كۈنى ئالاقە ئالماشتۇرۇش تەرىقىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئۆزىچە ئىمزالىغان. كېلىشىمنى

ئىمزالاشتىن بۇرۇن، مەزكۇر سابىق رەئىس مەركەزنىڭ تەستىقلىشىغا يوللىنىغان. ئىمزالىغاندىن كېيىنمۇ مەركەزگە مەلۇم قىلىنغان. شىنجاڭ يىراق چەت ياقىغا جايلاشقانلىقى، ئاپىدا ئازاللىق بولغانلىقى، مەركەزمۇ تەكشۈرۈپ بىلىشكە ئىمكانىيەت تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن، مىنىستىرلىكىمىزنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئاساس تېپىلمىدى. كېيىنچە مىنىستىرلىكىمىز شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۇقىرىدىكى كېلىشىمنى ئىمزالىغانلىقىدىن ۋاستە ئارقىلىق خەۋەر تېپىپ، بۇ يىل 6 - ئايدا خۇاڭ مۇسۇڭ ھال سوراش ۋەكىلى بولۇپ شىنجاڭدىن ھال سوراشقا بارغان پەيتته، ئۇنىڭ يېقىنىدىن تەكشۈرۈپ ئېنىق ئەھۋالنى ئېنىقلىشىنى ئۈتۈنۈپ تېلېگراممىا بەردۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ھال سوراش ۋەكىلى خۇاڭ مۇسۇڭ كېلىشىمنىڭ تولۇق تېكىستىنى كۆچۈرۈپ مىنىستىرلىكىمىزگە يوللاپ بەردى» دېيىلگەن. بۇ ئىككى تارىخىي ماتېرىيالنىڭ ھەممىسىدە گەرچە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى ۋاستە ئارقىلىق خەۋەر تاپقان بولسىمۇ، لېكىن جىن شۇرېننىڭ ئىشتىن كېيىن مەلۇم قىلمىغانلىقى، كېلىشىمنىڭ تولۇق تېكىستىدىن پەقەت شىنجاڭدىن ھال سوراپ بارغان خۇاڭ مۇسۇڭ ئارقىلىق خەۋەر تاپقانلىقى ئېيتىلغان. قارالا: جۇڭگو 2 - تارىخ ئارخىپخانىسى نۇزگەن «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، بەشىنچى توپلام، 1 - قىسىم، «مەدەنىيەت» (2)، جىياڭسۇ قەدىمكى كىتابلار نەشرىياتى 1994 - يىل نەشرى، 1420 - 1421 - بەتلەر

(39) خۇاڭ جيەنخۇا: «جىن شۇرېن دىلوسى ئۇستىدە تەھلىل»، «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1994 - يىللىق 4 - سانى.

III باب شىنجاڭنى شپك شسىەينىك قولدىن پەم بىلەن تارتىۋېلىش يولىدىكى ئىككى قېتىملىق پىلان ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى

1 ـ پاراگراف شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى تۇنجى ئۇرۇنۇش ۋە ئۇنىڭ مەغلۇپ بولۇشى

1933 ـ يىلى شىنجاڭدا «12 ـ ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشى يۈز بەرگەن پەيت دەل جياڭ جېپىشى 500 مىڭ ئەسكىرىي كۈچ بىلەن جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقانلار قىزىل ئارمىيەسىنىڭ مەركىزىي ئىنقىلابىي تايانچ بازىسىنى قورشاپ يوقىتىشتا مەغلۇپ بولۇپ ئارىدىن ئۈزاق ۋاقىت ئۆتمىگەن، تېخىمۇ زور كۆلەمدە ئەسكىرىي كۈچ توپلاپ، قىزىل ئارمىيىگە قارشى 5 ـ قېتىم قورشاپ يوقىتىش ئېلىپ بېرىش ئالدىدا تۇرغان پەيتكە توغرا كەلگەن. ئەسلىدە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى نەزەرگە ئېلىشقا چولىسى تەگمەيۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى سىياسىي ئۆزگىرىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئادەم ئالماشقانلىقى نەنجىڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىشى ئۈچۈن ئىنتايىن ئوبدان پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بەرگەن.[1] نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بۇ غەنىيمەت پۇرسەتنى ئەلۋەتتە قولدىن بېرىشنى خالىمىغان، جياڭ جېپىشى دەل شۇ پەيتتە ئۆزى بىلەن ھەمكارلىشىۋاتقان مەمۇرىي پالاتا باشلىقى ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن شىنجاڭنى كونترول

قىلىشتىكى بىرىنچى پىلانىنى پىلانلىغان.

بىرىنچى، شىنجاڭغا ھال سوراش ئۈچۈن ۋەكىل ئەۋەتىلىشى

1933 - يىلى 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، جەن شۇرېن شىنجاڭنىڭ چۆچەك شەھىرىدە ئومۇمىي تېلېگراممىا يوللاپ ئۆزىنىڭ تەختتىن چۈشكەنلىكىنى ئېلان قىلغان، ئەتىسى ۋاڭ جىڭۋېي شىنجاڭ مەسلىسى ھەققىدە سۆھبەت ئېلان قىلىپ، مەركەزنىڭ ھال سوراش ۋە سىياسىي ئۆزگىرىشىنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن شىنجاڭغا چوڭ مەنسەپدار ئەۋەتىشىنى قارار قىلغانلىقىنى ، باردىغان مەنسەپدارنىڭ يېقىن ئارىدا ئېلان قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتقان. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى دەسلەپتە شىنجاڭدىن ھال سوراشقا ما لياڭنى[2] ئەۋەتمەكچى بولغان، جياڭ جېيشىمۇ ما لياڭدىن پىكىر ئېلىپ تېلېگراممىا بەرگەن، ما لياڭ ياشىنىپ قالغانلىقىنى ئىزھار قىلىپ رەت قىلغان.[3] 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، ۋاڭ جىڭۋېي جياڭشىدا كومپارتىيىنى يوقاتماقچى بولۇۋاتقان جياڭ جېيشى بىلەن تېلېگراممىا ئارقىلىق مەسلىھەتلىشىپ، شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۈچۈن ھەربىي كومىتېت باش شتابىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇاڭ مۇسۇڭنى ئەۋەتىشنى قارار قىلغان.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، ۋاڭ جىڭۋېي رىياسەتچىلىك قىلىپ مەمۇرىي پالاتانىڭ 99 - سانلىق يىغىنىنى ئاچقان. يىغىندا خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ھال سوراش ۋەكىلى بولۇپ شىنجاڭغا بېرىشى ماقۇللانغاندىن تاشقىرى، جەن شۇرېننىڭ ئاساسىي ۋە قوشۇمچە ۋەزىپىلىرىدىن ئىستېپا بېرىشى تەستىقلانغان، شىنجاڭدىكى ھۆكۈمەت ئەزالىرى، نازىر قاتارلىقلارنىڭ بىرلىكتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى ماڭدۇرۇپ تۇرۇشى تەلەپ قىلىنغان ھەمدە مەركەزنىڭ ئىقتىدارلىق بىرەر زاتنى پۈختا ئويلىنىپ

تاللاۋاتقانلىقى ئېنىق بىلدۇرۇلگەن.[4] 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى لىن سېن شىنجاڭدىكى خەلق ئاممىسىنى خاتىرجەملەندۈرۈش مۇراجىئەتنامىسىنى ئېلان قىلغان. ۋاڭ جىڭۋېيمۇ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىرىغا، نازىرلىرىغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، مەركەزنىڭ شىنجاڭنى ئوبدان باشقۇرۇش ئۈچۈن بىرەر پەزىلەتلىك دانا كىشى تاللاۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، شىنجاڭ تەرەپتىكىلەرنىڭ تەرتىپىنى ساقلاپ، مەركەزنىڭ ھەل قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشنى ئۆتۈنگەن.[5]

لیۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرنىڭ مەركەزدىن رەسمىي ۋەزىپە تەلەپ قىلىپ يوللىغان تېلېگراممىسى نەنجىڭغا يەتكەن، مەركىزىي ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا سوغۇق مۇئامىلە قىلغان، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەيدىن ئېھتىيات قىلغاچقا[6]، شىنجاڭنى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇشنى خالمىغان. 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا، جياڭ جيېشى لیۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرگە جاۋاب تېلېگراممىسى يوللاش مەسلىسى ئۈستىدە ئۇچ لايىھىنى بېكىتىپ، ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن مەسلىھەتلەشكەن: «(1) لیۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرنىڭ تېلېگراممىسى بەك كېچىكىپ تەگدى، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تېلېگرافىنىڭ راۋان بولمايۋاتقىنىغىمۇ ئۇزاق بولدى، شۇڭا ئۇلارنىڭ تەلىپىنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇپ، خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭغا بېرىپ ئەھۋالنى تەپسىلىي مەلۇم قىلغاندىن كېيىن، ئاندىن مۇۋاپىق بىرتەرەپ قىلىش. (2) ئاۋۋال لیۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرگە تېلېگراما يوللاپ، تېلېگراممىسىغا جاۋاب بەرمەي، ئۇلارنى تارتۇقلاپ، ئىككىسىنى شىنجاڭنىڭ ئامانلىقىنى بىرلىكتە ساقلاشقا مەسئۇل قىلىش، ۋاقتىنچە ۋەزىپە نامىنى تىلغا ئالماسلىق ھەمدە خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ھال سوراش ۋەكىلى بولۇپ شىنجاڭغا بېرىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى، شىنجاڭنىڭ بارلىق قېيىنقالغان

مەسىلىلىرى ئۈستىدە خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭغا بارغاندا يۈز-تۇرانە تەپسىلىي مەسلىھەتلىشىش كېرەكلىكىنى ئۇقتۇرۇش ھەمدە تۇرلۇك ئىشلارنى خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن كېڭىشىپ مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىشىنى تاپىلاش. (3) ۋاقتىنچە شېڭ شىسەينى مۇۋەققەت چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەينىلەش، ئەمما لېۋ ژېنلۇڭ ھۆكۈمەتنى، شېڭ شىسەي ئارمىيىنى باشقۇرسا مۇۋاپىق بولمايدىغانىدەك تۇرىدۇ، يەنە كېلىپ مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىنسا ئەمەلىي ئەھۋالغا ئۇيغۇن كېلەمدۇ-يوق، بۇمۇ گۇمانلىق». [7] شۇندىن كېيىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئاساسىي جەھەتتىن جياڭ جيېشىنىڭ 2-لايىھىسى بويىچە ئىش قىلغان.

خۇاڭ مۇسۇڭ ھال سوراشقا كىرىشىش ئالدىدىكى تۇرلۇك تەييارلىق ئىشلىرىنى جىددىي ئىشلەشكە باشلىغان: بىرىنچىدىن، مەركەزنىڭ ھال سوراش فاكتىنىنى بەلگىلىشىنى كۈتكەن، خۇاڭ مۇسۇڭ جياڭشىغا بېرىپ جياڭ جيېشىدىن يولىيورۇق سورىغان، نەنجىڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە ژاڭ جىڭۋېي بىلەن كۆرۈشكەن. خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ مۇخبىرلارغا ئېيتىشىچە، ھال سوراش فاكتىنى جەھەتتە جياڭ جيېشى بىلەن مەركەزنىڭ پىكرى پۈتۈنلەي بىر يەردىن چىققان. [8] ئىككىنچىدىن، ھال سوراشقا كېرەكلىك تۇرلۇك خادىملارغا نامزات تاللىغان. بۇ پارتىيە ئىشلىرى، خەلق ئىشلىرى، ھەربىي ئىشلار، مائارىپ، دىن، قاتناش-تىرانسپورت قاتارلىق جەھەتتىكى خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، كېڭەش ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرىدىن 10 نەپەر، ئوفىتسېرلەر ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرىدىن 10 نەپەر، كاتىپ-پۈتۈكچىلەردىن ئۈچ نەپەر، فۇگۇۋەنلەردىن تۆت نەپەر، ھەربىي دوختۇرلاردىن بىر نەپەر، بىللە بارىدىغان مۇھاپىزەتچىلەردىن 20 نەپەر، ھەمراھ بولىدىغان ئوفىتسېرلاردىن 30 نەپەر، ئەسكەرلەردىن 20 نەپەر تاللانغان. [9] ئۇچىنچىدىن،

هال سوراش خراجتی هەققیده ئىلتىماس سۇنغان. هال سوراش ۋەكىلى بىلەن بىللە باردىغانلار كۆپ بولغاچقا، 326200 يۇەن خراجەت كېرەك بولغان.[10] تاكى 6-ئاينىڭ 1-كۈنىگىچە هال سوراش خراجتى ئۇسۇلىدىكى مەسىلىھەت ئايلاشمىغان.[11]

ئىشتىن كېيىن جياڭ جيېشى شېڭ شىسەيگە خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭغا بېرىشى «پۇتۇنلەي هال سوراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، هەرگىز باشقا مەقسەت يوق» دېگەن.[12] ئەمما بىز شۇنداق جەزملەشتۇرەلەيمىزكى، بۇ جياڭ جيېشىنىڭ ئۆزى بىلەن شېڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدىكى بۇزۇلغان مۇناسىۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئېيتقان يالغان سۆزى. چۈنكى، بىرىنچىدىن، لیۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەر شىنجاڭنى ئەمەلىي كونترول قىلغان ئەھۋال ئاستىدا، مەركىزىي هۆكۈمەت بىرەر ئىقتىدارلىق زاتنى ئېھتىياج بىلەن تاللاۋاتقانلىقىنى كۆپ قېتىم ئېيتقان. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، لیۇ ۋېنلۇڭ بىلەن شېڭ شىسەينىڭ مەركەز تاللىماقچى بولغان «ئىقتىدارلىق زاتلار» بولۇشى ناتايىن. ئىككىنچىدىن، جياڭ جيېشى ئارمىيىنى شېڭ شىسەي باشقۇرسا مۇۋاپىق بولمايدۇ دەپ هېسابلىغان، مىنگو دەۋرىدە «ئارمىيە»گە ئىگە بولغاندىلا هەممىگە ئىگە بولۇش مۇمكىن ئىدى، روشەنكى، جياڭ جيېشى شىنجاڭنى شېڭ شىسەيگە تاپشۇرماقچى بولمىغان. ئۈچىنچىدىن، خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش مەزمۇنى كەڭ هەم مۇرەككەپ بولغان، مەسىلەن شىنجاڭدىكى ئىچكى مالىمانچىلىقنى توختىتىش، جىن شۇربندىن قېچىقالغان «باي-لىق ناچار سىياسەت»نى ئىسلاھ قىلىش، مائارىپنى پەيدىنپەي ئومۇملاشتۇرۇش، يېزىلارنى گۈللەندۇرۇش، قاتناش قۇرۇلۇشىنى راۋاجلاندۇرۇش، پۇل مۇئامىلىسىنى تەرتىپكە سېلىش، سودا-سانائەتنى جانلاندۇرۇش ۋە باشقىلار.[13] ئەگەر

خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ بېرىشى «پۈتۈنلەي ھال سوراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە» بولغان بولسا، يۇقىرىدا ئىزھار قىلىنغان نىشاننى ئەملىگە ئاشۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى، ئۇ نىشاننى پەقەت شىنجاڭنى ئەملىي كونترول قىلغاندىن كېيىنلا ئەملىگە ئاشۇرالايتتى. تۆتىنچىدىن، خۇاڭ مۇسۇڭ يۇقىرىغا مەلۇم قىلغان ھال سوراش ۋەكىللىرى مەھكىمىسىنىڭ خىراجىتى: شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىن شىنجاڭغا بېرىش ئۈچۈن تەشكىللەپ تەربىيىلەنگەن سۇ بىڭۈەن بىلەن لى دۇنىڭ كونا قىسىملىرىغا قاراشلىق مۇھاپىزەتچىلەر تۇەنىنىڭ كېرەكلىك نەرسە سېتىۋېلىشىغا كېتىدىغان 200 مىڭ يۇەنلىك خىراجەتنى، خۇ زۇڭنەن قىسىملىرىدىن بىر لۇي ئەسكەرنىڭ گەنسۇدىن شىنجاڭغا بارىدىغان يول خىراجىتىنى، شۇنىڭدەك سىمسىز تېلېگراف خادىملىرىغا، سايمان-ماتېرىياللارغا كېرەكلىك خىراجەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان؛[14] ئۇنىڭدىن باشقا، خۇاڭ مۇسۇڭ ئۇرۇمچىدە ھال سوراش ئىشىنى ئېلىپ بېرىۋاتقانداء، جياڭ جيېشى، ۋاڭ جىڭۋېيلارغا تېلېگرامما يوللاپ: «مەركەز تېزدىن سۇجۇ (ھازىرقى جيۇچۇەن) مۇداپىئە ئورنىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ۋەقەنىڭ ئالدىنى ئېلىشى لازىم» دېگەن.[15] ئەنە شۇلارنىڭ ھەممىسى خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ھال سوراش ئىشىنىڭ كەينىگە ھەربىي كونترول قىلىش مەقسىتىنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرگەن. بەشىنچىدىن، گۇاڭ بىچياڭ ئەسلەپ: خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدىن ھال سورىشى مەركەز ئۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى دەپ ئوچۇق بۇيرۇق بىلەن ئېلان قىلسىلا مەھكىمىگە بېرىپ مەنسەپكە ئولتۇرۇشنى كۈتۈپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىدى دېگەن.[16] خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ كۆپ ساندىكى ھەمراھلىرىمۇ بۇ قېتىم شىنجاڭغا بارغاندا خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شېڭ شىسەينىڭ ئورنىنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى،

ئۆزلىرىمۇ بىرەر-يېرىم ئەمەلگە ئېرىشىپ شىنجاڭدا يۈز تاپىدىغانلىقىنى ئېنىق چۈشەنگەن.[17]

ئىككىنچى، ھەر جەھەتتىكى كۈچلەرنى ئۆزىگە تارتىپ، شېڭ شىسەينىڭ مۇئەللەق ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويۇلۇشى

«دۆلەت بىرلىككە كېلىشى كېرەك دېگەن پرىنسىپ مەملىكەت بويىچە ئالىملاردىن تارتىپ دېھقانلارغىچە بىر ئېغىزدىن قوللاشقا ئېرىشىپ، شەك-شۇبھىسىز ئېتىقادقا ئايلانغان، بۇ كۆز قاراش جۈڭگولۇقنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلماقتا ۋە ئۇنى بەلگىلىمەكتە».[18] خۇاڭ مۇسۇڭ مەركەزنىڭ كاتتا مەنسەپدارى سۈپىتىدە شىنجاڭدىن ھال سوراشقا كېرىشكەن. شىنجاڭدىكى «ھەرقايسى تەرەپ» مەركەزگە ئىنتايىن «ئېتىقاد» قىلىدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەن.[19] ئۇزاققىچە يېرىم بۆلۈنمە ھالەت ئاستىدا تۇرۇپ كەلگەن ھەر مىللەت، ھەر ساھە كىشىلىرى جۈڭگونىڭ ھەقىقىي تۇردە بىرلىككە قاراپ مېڭىشىنى قىزغىن ئارزۇ قىلغان.

خۇاڭ مۇسۇڭ پايدىلىق ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا جىددىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان. ئۇرۇمچىدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى بىرلەشمە ئارمىيىنىڭ يېڭىدىلا شەرقىي شىمالدىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق چېكىنگەن 5000 دەك ئەسكىرى بار ئىكەن.[20] شىنجاڭدا ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتقان بۇ قوراللىق كۈچ شىنجاڭدا ئۇزاق تۇرۇشنىمۇ، شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئۇرۇشىغا قاتنىشىشنىمۇ خالىمىغان، بىراق ئۇلار ئۇزاققىچە ئۇرۇش مەيدانىدا يۈرگەچكە جەڭگىۋارلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك ئىكەن. خۇاڭ مۇسۇڭ مەركەزنىڭ كاتتا مەنسەپدارى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇلارنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشقان، نەتىجىدە سۇ بېگۈەن قىسمىنىڭ جېڭ رۇنچېڭ لۇيى «مەركەزگە بىۋاستە

قاراشنى خالىغان»[21]، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ باشقا قىسىملىرىمۇ ئىچكى ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قۇربان بولۇش پايدىسىز دەپ، «مەركەز شتاتىغا ئۆتۈپ ئورۇنلۇق نامغا ئىگە بولۇش»نى، مەركەزگە خىزمەت قىلىشنى خالىغان.[22] شېڭ شىسەينىڭ قولىدا جەمئىي ئون مىڭغا يېقىن ئەسكەر بار ئىكەن[23]، خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ يېرىمىنى بىراقلا ئەل قىلغان، بۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەينىڭ ھەربىي ئاساسى سۇزسىز تۈپتىن تەۋرەپ قالغان.

ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ۋەكىلى جاڭ پېيىۋەنمۇ[24] خۇاڭ مۇسۇڭ بىر ئىلاج قىلىپ قولغا كەلتۈرىدىغان مۇھىم ھەربىي كۈچ بولغان. جاڭ پېيىۋەن جىن شۇرىننىڭ كونا قىسمىدىكى كىشى بولۇپ، 5800دىن ئارتۇق ئەسكىرى بىلەن ئىلىدا تۇرغان. جىن شۇرىن تەختتىن چۈشكەندە، ئۇنى (جاڭ پېيىۋەننى) شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە قوشۇمچە چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىكىگە كۆرسەتكەن، ئەمما شېڭ شىسەي چاققان چىقىپ ۋاقىتلىق دۇبەنلىك نامىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان، جاڭ پېيىۋەن بۇنىڭدىن كۆڭلىدە نارازى بولغان. خۇاڭ مۇسۇڭ لەنجۇدىكى ۋاقىتىدىلا جاڭ پېيىۋەننىڭ «جەزمەن شېڭ شىسەي بىلەن چىقىشالمايدىغانلىقى»نى پەملىگەن[25]، ئۇ ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن، جاڭ پېيىۋەننىڭ سۆيدىكىدە (ھازىرقى قورغاستا) تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى شېڭ شىسەي ئارمىيىسى قورالسىزلاندۇرغانلىقىدىن، جاڭ پېيىۋەننىڭ «ئالاقزادە» بولۇپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان. خۇاڭ مۇسۇڭ جاڭ پېيىۋەن بىلەن شېڭ شىسەينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن پايدىلىنىپ، جاڭ پېيىۋەننى ئۆزىگە تارتقان، جاڭ پېيىۋەنمۇ «مەركەزنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن».[26]

خۇاڭ مۇسۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ پۈتۈن شىنجاڭغا بولغان تەسىرىنى كېڭەيتىشكىمۇ دىققەت قىلغان. شۇ چاغدا شېڭ

شىسەي ئەمەلىي كونترول قىلغان رايونلار ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى بىرقانچە ناھىيە ۋە چۆچەك تەرەپتىنلا ئىبارەت بولغان، جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە ئالتاينىڭ پۈتۈن تەۋەسى شېڭ شىسەي ئەمەلىي كونترول قىلغان دائىرىنىڭ سىرتىدا تۇرغان. خۇاڭ مۇسۇڭ «ھال سوراشنى بالدۇرراق ئاياغلاشتۇرۇش ئۈچۈن، سىياسىي ھىيلە ئىشلىتىپ، خادىملارنى ھال سوراش ئىشىنى بۆلۈنۈپ ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتكەن»، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى «مەركەزنىڭ ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش سەمىمىيلىكى بارلىقىنى ھېس قىلىپ، چىن دىلىدىن قايىل بولۇش خاھىشىغا ئىگە بولغان».[27] قۇمۇل ۋاڭى بەشىر شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر خەلقى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئەمەلىي كۈچكە ئىگە گۇرۇھ باشلىقلىرى ئىچىدە مەلۇم تەسىرگە ئىگە ئىكەن، خۇاڭ مۇسۇڭ بەشىرنى قولغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلاپ، جىن شۇرېن ئۇنىڭ ۋاڭلىق مەرتىۋىسىنى بىكار قىلىپ، مال-مۈلكى ۋە ئىداره قىلىش ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، مەركەزنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزمىگەن، شۇڭا ئۇنى ئىناۋەتسىز دېگەن[28]. بەشىرنى ھال سوراش ۋەكىللەر مەھكىمىسىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىلىكىگە تەكلىپ قىلغان. ۋاڭ جىڭۋېي خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ بىر تەرەپ قىلىش چارىسىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، بەشىرنىڭ مال-مۈلكى «مۇسادىره قىلىنغان بولسا»، «دەرھال تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ قايتۇرۇپ بېرىش» توغرىسىدا يوليورۇق كۆرسەتكەن.[29] بەشىر جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپتىكى ئەمەلىي كۈچكە ئىگە گۇرۇھ باشلىقلىرىغا، مەسىلەن خوجا نىياز[30] قاتارلىق كىشىلەرگە باش بولۇپ، مۇئەييەن دەرىجىدە ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولۇش ئاساسىدا ئەل بولۇشنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە بىلدۈرگەن. ۋاڭ جىڭۋېي دەرھال تېلېگرامما ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇپ قوشۇلغان، مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى ۋە ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش، مىللەتلەرنى سىياسىي باراۋەرلىككە ئىگە

قىلىش، شىنجاڭنىڭ ھەربىي، دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى مەركەز باشقۇرغاندىن تاشقىرى، مائارىپ، قاتناش، سودا-سانائەت قاتارلىق ئىشلارنى يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېجىرىشىگە بېرىش لازىملىقىنى بىلدۈرگەن.[31]

شىنجاڭدىكى بىرقىسىم ھەربىي-مەمۇرىي ئەمەلدارلارمۇ خۇاڭ مۇسۇڭ تەرىپىدىن تارتىلىپ پايدىلىنىلغان. ۋاقىتلىق رەئىس لىۇ ۋېنلۈڭ شېڭ شىسەينىڭ ئارمىيە بىلەن خەلقنى ئايرىپ باشقۇرۇش ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلغانلىقىدىن نارازى بولۇپ، ئەتەي خۇاڭ مۇسۇڭغا يېقىنلاشقان؛ دۇبەن بارگاھىنىڭ شتاب باشلىقى چېن جۇڭ[32]، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى تاۋ مىڭيۇ[33]، ئاۋئاتسىيە ئەترىتىنىڭ باشلىقى لى شياۋتيەن[34] «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى قوزغاشتا خىزمەت كۆرسەتكەن، ئەمما ئۇلار كۆڭۈلدىكىدەك ۋەزىپىگە ئېرىشەلمىگەچكە، شېڭ شىسەيدىن ۋاز كېچىپ، خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ئېگىز شېخىغا يامىشىپ، ئۇنىڭ ئاقىللىرىغا ئايلانغان.

شېڭ شىسەينى ھەممىدىن بەك تاقەتسىزلەندۈرگەن ئەھۋال شۇ بولغانكى، خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭغا كېلىپلا شېڭ شىسەينىڭ ھەربىي ھوقۇقىنى ئاجىزلاشتۇرماقچى بولۇپ، دۇبەن تۈزۈمىنى ھەربىي كومىتېت تۈزۈمىگە ئۆزگەرتمىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ تەشەببۇسى ھە دېگەندىلا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن سىلىق سۆزلەر بىلەن رەت قىلىنغان، ئەمما خۇاڭ مۇسۇڭ باشتىكى نىيىتىدىن يانماي، مەمۇرىي پالاتاغا تېلېگرامما يوللاپ: «دۇبەننى جىن شۇرېن بەرپا قىلغان، ئۇ باشقا ئۆلكىلەردە يوق، ئىلى تەرەپمۇ ئۇنىڭغا قارىماقچى بولۇپ كەلگەن، شۇڭا ھازىرقى تۈزۈمنى ئۆزگەرتىپ، باشقىدىن شىنجاڭ ھەربىي كومىتېتىنى تەسىس قىلىپ، ھەرقايسى ھەربىي سەركەردىلەرنى جەلىپ قىلىپ مەركەزگە ئىتائەت قىلدۇرغان

تۇزۇك، باندىتلارنى يوقىتىشتا باشقىدىن ھەربىي شتات تۇزۇپ، باندىتلارنى يوقىتىش باش قوماندانى ۋە كالوننا قوماندانى دېگەنگە ئوخشاش ناملارنى بەرسە بولىدۇ» دېگەن.[35] ئۇ بىراقلا شېئك شىسەيدىن يوشۇرۇپ، چىن جۇك بىلەن تۇزۇمنى ئۆزگەرتىشنىك كونكرېت چارىسى ئوستىدە مەسلىھەتلەشكەن، جاك پېيىۋەن، ما جۇگيىك، خوجا نىياز قاتارلىق كىشىلەرنى ھەربىي كومىتېت ئەزالىقىغا تەينىلىمەكچى، شېئك شىسەينى كومىتېت باشلىقى قىلماقچى بولغان. بىراق جاك پېيىۋەن، ما جۇگيىك خوجا نىيازلارنىك ھەممىسى يەرلىك ئەمەلىي كۇچكە ئىگە گۇرۇھلارنىك باشلىقلىرى بولۇپ، بىر بولسا ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تۇتۇشنى ئەلا بىلگەن، بىر بولسا شېئك شىسەي بىلەن ھەربىي كۇچ ئارقىلىق تاقاراشقان، شېئك شىسەي ئۇلارغا قانداقمۇ قوماندانلىق قىلالىسۇن؟ شېئك شىسەي ھوقۇقىدىن قۇرۇق قېلىپ، يەككە-يېگانە قوماندانغا ئايلىنىپ قالىدىغان بولسا، شىنجاڭنىك ئالىي ھەربىي قوماندانلىقى ھوقۇقى شېئك شىسەي قولىدىن خۇاك مۇسۇڭنىك قولىغا ئۆتىدىكەن. چۇنكى يەقەت خۇاك مۇسۇڭلا مەركەزنىك كاتتا مەنسەپدارى سۇپىتى بىلەن يەرلىك ئەمەلىي كۇچكە ئىگە گۇرۇھلارنىك باشلىقلىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرەلەيدىكەن.

ئۇچىنچى، شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى ئۇرۇنۇشنىك مەغلۇپ بولۇشى ۋە ئۇنىنىك سەۋەبلىرى

شېئك شىسەي خۇاك مۇسۇڭنىك شىنجاڭدا ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىدىن بەش قولدەك خەۋەر تېپىپ تۇرغان.[36] خۇاك مۇسۇك بارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىشتا شىنجاڭنىك ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلىشنى مەقسەت قىلغان، شىنجاڭنىك ۋاقىتلىق دۇبەنلىك ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان

شېڭ شىسەي قولىدىكى ھوقۇقنى باشقىلارغا قوش قوللاپ بېرىۋېتىشنى قانداقمۇ خالىسۇن؟ 1934 - يىلى 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، ئۇ چاقماق تېزلىكىدە سىياسىي ئۆزگىرىش قىلىپ، چېن جۇڭ، تاۋ مىڭيۇ، لى شياۋتيەنلەرنى ھازىرقى ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇشنى قەستلىدى دېگەن جىنايەتنى ئارتىپ شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ئېتىپ تاشلىغان[37] ھەمدە خۇاڭ مۇسۇڭنى نەزەربەند قىلىپ قويغان، شۇ ئارقىلىق نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ۋە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە يېقىنچىلىق قىلغۇچى يەرلىك كۈچلەرگە: سىرتتىن كەلگەنلەر ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ يەرلىك ئورۇندىكىلەرگە تاقابىل تۇرالمايدۇ! دېگەننى ئاگاھلاندۇرغان.

خۇاڭ مۇسۇڭ شۇ ئەھۋالدىن مۇداپىئە كۆرۈشكە ئۇلگۈرەلمىگەن. ئۇ ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولغان ئەھۋال ئاستىدا، جياڭ جېيشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋېيغا ئوچۇق نومۇرلۇق جىددىي تېلېگراممىا يوللاپ: «شىنجاڭ كۈچلۈك دۆلەتلەر بىلەن يېقىن چېگرىداش، ئەھۋالى مۇرەككەپ، ئېغىرلىق مەركىزىنى مۇقىملاشتۇرمىغىچە خاتىرجەملىكنى ئورنىتىشتىن ئۈمىد كۈتۈش تەس. كۆزىتىشىمىزچە ۋاقىتلىق دۇبەن شېڭ شىسەي، ۋاقىتلىق رەئىس لىيۇ ۋېنلۇڭ نەچچە ئايدىن بېرى جاپاغا چىداپ ئىشلارنى داۋاملاشتۇرۇپ كەپتۇ، ئۇلار مەركەز رەسمىي ۋەزىپىگە تەينىلىگەن بولسا، نام - مەرتىۋىمىز رەسمىيلىشىپ، جاۋابكارلىقىمىز تېخىمۇ مەخسۇسلىشاتتى - ده، بۇ ۋەزىيەت ئۇچۇن ئىنتايىن پايدىلىق بولغان بولاتتى، شۇڭا تەكشۈرۈپ تەستىقلاپ تېزدىن ئېلان قىلىپ كىشىلەر كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلسىكەن دەپ تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇلارنىڭ تەلىپى ماقۇل كۆرۈلسە بۇنىڭ ئۆزى خاسىيەتلىك ئىش بولۇپ، مەركەزنىڭ يەرلىك ئەمەلدارلارغا مەسئۇل بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ، پېقىر خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ھال سوراش ئىشىمۇ ئوڭۇشلۇق ئالغا باسىدۇ، شۇڭا تەكشۈرۈپ

تەستىقلاپ يولىيورۇق كۆرسىتىشىڭىزلارنى سورايمەن» دېگەن.[38] لېكسىيە ۋېنىلوك بىلەن شېكسپىرنىڭ 2-كۇنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگرامما يوللاپ: تاۋ مىڭيۇ قاتارلىق كىشىلەر ئالدىنقى سەپتىكى ھەربىي ۋەزىيەتنىڭ جىددىيلىكىدىن پايدىلىنىپ ئارقا سەپتىكى ئەسكەرلەرنى ئاسىيلىق قىلىشقا قۇتراتقان، خۇاڭ مۇسۇڭنى شىنجاڭنىڭ ئۆلكە رەئىسلىكىگە مەخپىي كۆرسەتكەن، باشقىدىن ئاتالمىش ھەربىي كومىتېت قۇرماقچى بولغان، «ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭنىڭمۇ تاۋ مىڭيۇ قاتارلىقلارنىڭ ئازدۇرۇشىغا ئۇچرىغانلىقىدىن گۇمان يوق ئەمەس»، مەركەزنىڭ چېگرا رايون ۋەزىيىتىگە كۆڭۈل بۆلىدىغان چوڭ مەنسەپدار چىن لىفۇ، لېكسىيە گۇاڭ، پېڭ جاۋشېن، جاڭ فېڭجېيلارنى ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتىشىنى سورايمىز دېگەن[39] شىنجاڭ تەرتىپ ساقلاش ھەيئىتى، شەرقىي شىمالى ئاممىۋى ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى ۋە ھەرقايسى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارمۇ شېكسپىرنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە تېلېگرامما يوللاپ مەركەزدىن لېكسىيە ۋېنىلوك، شېكسپىلەرنى رەسمىي خىزمەتكە تەيىنلەشنى ئىلتىجا قىلغان. شېكسپىرنىڭ خىيالى: خۇاڭ مۇسۇڭنى تۇتقۇن قىلىپ، ئۆزىنى شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى قىلىپ تەيىنلەشكە نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاشتىن ئىبارەت بولغان.

نەنجىڭ ھۆكۈمىتى مەركەزنىڭ يۇز-ئابرۇيىنى كۆزدە تۇتۇپ، خۇاڭ مۇسۇڭنى ئاكتىپلىق بىلەن قۇتقۇزۇشقا مەجبۇر بولغان. 7-ئاينىڭ 5-كۇنى، مەمۇرىي پالاتا خۇاڭ مۇسۇڭغا جىددىي تېلېگرامما بېرىپ، «شۇ كۇنىلا نەنجىڭغا قايتىپ ھەقىقىي ئەھۋالنى دوكلات قىلىشنى بۇيرۇق قىلغان». 7-ئاينىڭ 6-كۇنى ۋاڭ جىڭۋېي شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نەنجىڭدا

تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جاڭ فېڭجيۇ بىلەن شىنجاڭنىڭ پارتىيە ئىشلىرى خاس ۋەكىلى گۇڭ بىچېڭنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلاردىن شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى سورىغان، گۇڭ بىچېڭنى شىنجاڭغا ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتمەكچى بولغان.[40]

7-ئاينىڭ 7-كۈنى، جياڭ جېبىشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋېي بىرلىكتە لىيۇ ۋېنلۈڭ بىلەن شېڭ شىسەيگە تېلېگرامما بېرىپ: «سىلەرنىڭ تەرتىپىنى ساقلاپ، ئارقا سەپنى مۇستەھكەملىگەنلىكىڭلارنى مەركەز ئالاھىدە تەقدىرلەيدۇ، ھال سوراش ۋەكىلى خۇاڭ مۇسۇڭمۇ نەچچە قېتىم تېلېگرامما يوللاپ، سىلەرنى بارىكۇچى بىلەن ماختىدى. خۇاڭ مۇسۇڭ تەشۋىقات-ھال سوراش ۋەزىپىسىنى تاماملاپتۇ، مەركەز يېقىندا ئۇنىڭ نەنجىڭغا قايتىپ دوكلات قىلىشى توغرىسىدا تېلېگراممىا بەردى، سىلەرنىڭ بۇ مەقسەتنى چۈشىنىپ، قىيىن ۋەزىيەتنى بىرلىكتە ئوڭۇشلۇقلارنى ئۈمىد قىلىمىز» دېگەن.[41] 7-ئاينىڭ 10-كۈنى ۋاڭ جىڭۋېي زۇڭلىنىڭ خاتىرە ھەيئىتىلىكىدە سۆز قىلىپ: ھۆكۈمەتنىڭ لىيۇ ۋېنلۈڭنىڭ شىنجاڭغا ئۆلكە رەئىسى، شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى بولۇشىنى بالدۇراق ئېلان قىلماسلىقىدىكى سەۋەب نېمە؟ سەۋەب شۇكى، شىنجاڭدا ھەقىقىي تۇرە ئىشلەشكە تېگىشلىك بىرقانچە مۇھىم قېيقالغان ئىشلار بار، ھۆكۈمەتنىڭ لىيۇ ۋېنلۈڭ بىلەن شېڭ شىسەينى ئىشلىتىمىز دېيىشىمۇ، ئىشلەتمەيمىز دېيىشىمۇ ناتايىن، ئاساسىي گەپ ئۇلارنىڭ ئاشۇ بىرقانچە ئىشنى قىلىشىنى خالاش-خالماسلىقىغا، قىلالايدىغان ياكى قىلالمايدىغانلىقىغا باغلىق. بۇ بىرقانچە ئىش: دىپلوماتىيىنى بىرتۇتاش مەركەزگە قارايدىغان قىلىش، ھەربىي ئىشلارنى بىرتۇتاش مەركەزگە قارايدىغان قىلىش، مىللەتلەرنى

باراۋەرلىككە ئىگە قىلىش. دىنىي ئەركىنلىكنى يولغا قويۇش. مانا بۇلار مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قېيىقالغان ئىشلار ھەققىدىكى بىرقانچە چوڭ پرىنسىپى ، لېنىن ۋېنىلۇڭ، شېڭ شىسەي مۇشۇ پرىنسىپلارنى ئىجرا قىلالىسا، شىنجاڭنى ئۇلارغا تاپشۇرىمىز، ئىجرا قىلالمىسا باشقىلارغا تاپشۇرىمىز دېگەن.[42] 7-ئاينىڭ 13-كۈنى، جاڭ فېڭجيۇمۇ جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدىكى: «مەركەز چېگرا رايون ئەمەلدارلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەشتە شۇنىلا تەلەپ قىلىدۇكى، كىمكى دۆلەت زېمىنىنى قوغداپ، مەركەزگە مۇتلەق بويسۇنۇپ، خەلقنى ئاسرىيالىسا، يەرلىك ئورۇنلىڭ ئامانلىقىنى مۇستەھكەملىيەلىسە، ۋەزىپىنى ئەلۋەتتە شۇنىڭغا تاپشۇرۇشقا بولىدۇ» دېگەن پىكرىنى مەتبۇئاتچىلارغا ئاشكارىلىغان.[43] جياڭ جيېشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋېي شېڭ شىسەيگە: مەركەز ئۇنىڭ رەسمىي ۋەزىپىگە تەينىلىسە دېگەن شەرتىنى قوبۇل قىلمىدىغانلىقىنى، ئەمما ئۇنىڭ مەركەزنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشىنى ئېنىق بىلدۈرۈشى لازىملىقىنى بېشارەت قىلغان.

شېڭ شىسەي نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇددىئاسىنى ئوبدان چۈشەنگەن. 7-ئاينىڭ 19-كۈنى، لېنىن ۋېنىلۇڭ بىلەن شېڭ شىسەي بىرلىكتە مەركەزگە تېلېگراممىما يوللاپ: «سىرتتىكى سۆز-چۆچەكلەر گېزىتلەرگە بېسىلىپ، ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭغا ئانچە-مۇنچە گۇمان تۇغدۇرغان بولسىمۇ، كېيىن ھەقىقىي تۇردە تەكشۈرۈشىمىزچە ئۇنىڭ ھەممىسى تاۋ مىڭيۆ، چېن جۇڭ، لى شياۋتيەنلەرنىڭ كىشىلەرنى قۇتراتقۇسىدىكى سۆيىقەستى ئىكەن، ئۇنىڭ ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن قىلچە ئالاقىسى يوق ئىكەن. ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن شىنجاڭغا كېلىپ مەركەزنىڭ ھىممىتىنى جاكارلاپ، شىنجاڭ خەلقىنى خاتىرجەم قىلدى، ئۇ كەلگەندىن كېيىن كىشىلەر

ناھايىتى خاتىرجەم بولۇپ، چېگرا ۋەزىيىتى تىنچلاندى ... ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ تەشۋىقات- ھال سوراشتا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئەلۋەتتە كىچىك ئەمەس، بىزنىڭ مەركەز تەڭداشسىز ئابرۇيغا ئىگە، بۇمۇ چەت ياقىدا يالغۇز تۇرغان، يېرى ئۇنۇمسىز، خەلقى كەمبەغەل شىنجاڭنىڭ ئادەتتە مەركەزنىڭ يۆلىشىگە تايانماي تۇرۇپ ئۆز ئالدىغا ياشىيالمايدىغانلىقىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر يەرلىك ئورۇندا چىرىكلىك پۈتۈن شىنجاڭغا دېگۈدەك تارقالغان، مەركەزنىڭ ياردىمىگە ئىگە بولمىغىچە قانداق قىلىشىمىزنى بىلەلمەي قىيىن ئەھۋالدا قېلىشىمىز تۇرغان گەپ. بىز- ۋېنىلۇڭ، شىسەي ئۇنچۇالا دۆت ئەمەسمىز، بىز ئەنە شۇلارنى ئەلۋەتتە چۈشەنگەن يەردە، بىزنىڭ مەركەز ھەرقانداق تەلتۆكۈس تەدبىر قوللىنىپ چېگرا ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملىسە، بىز ئەلۋەتتە چىن كۆڭلىمىزدىن بويسۇنۇپ، ئۆز بۇرچىمىزنى تولۇق ئادا قىلىمىز، مۇشۇ ئىرادە- ئىستىكىمىز ئۈچۈن تەڭرى ئالدىدا قەسەمياد قىلىمىز»[44] دېگەن. شېڭ شىسەي مەركەزگە جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغانلىقى ھەققىدە تەڭرى ئالدىدا قەسەمياد قىلغان ھەمدە ۋەكىل خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ «ئېزىقتۇرۇشقا ئۇچرىغانلىقى ھەققىدىكى گۇمان»نى پۈتۈنلەي يوققا چىقارغان.

ئەھۋال شۇ يەرگە يەتكەندە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن شېڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدىكى سودىلىشىش بىر يەرگە توختىغان. 7- ئاينىڭ 17- كۈنى، خۇاڭ مۇسۇڭ مەركىزىي ھال سوراش ۋەكىللەر مەھكىمىسىنىڭ نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا ئۆزىنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن ئايروپىلان تەييارلىشى ھەققىدە تېلېگرامما بەرگەن.[45] 7- ئاينىڭ 20- كۈنى، خۇاڭ مۇسۇڭ ياۋروپا- ئاسىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ شىنجاڭدىن كەتكەن.[46] 8- ئاينىڭ

1 - كۈنى، مەمۇرىي پالاتانىڭ 118 - سانلىق يىغىنىدا لىۇ ژېنلىۇڭنى شىنجاڭ ئۇلكىسىگە رەئىس بولۇشقا، شېڭ شىسەينى چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى بولۇشقا، جاڭ پېيىۋەننى ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ۋەكىلى قوشۇمچە قۇرۇقلۇق ئارمىيىنىڭ يېڭىدىن تۈزۈلگەن 8 - شىسىغا شىجاڭ بولۇشقا تەيىنلەش ماقۇللانغان. شېڭ شىسەينىڭ رەسمىي ۋەزىپىگە تەيىنلىنىشى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ھال سوراش ناميدىن پايدىلىنىپ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش پىلانىنىڭ بەربات بولغانلىقىنى نامايان قىلغان.

خوش، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىشتىكى تۈنجى پىلانى نېمە سەۋەبتىن مەغلۇپ بولغان؟

1. ئارقا تېرەك بولمىغان ھەربىي كۈچىنىڭ يوقلۇقى سەۋەب بولغان. مىنگودىن بۇيان، شىنجاڭدىكى مىلىتارىستلار چەت ياقىدىكى چېگرىغا جايلاشقانلىقى، مەركەزنىڭ باشقۇرۇشىغا چامىسى يەتمىگەنلىكىدىن پايدىلىنىپ، مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن مۇستەقىللىق تالىشىپ كەلگەن. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى خۇاڭ مۇسۇڭنى شىنجاڭدىن ھال سوراشقا ئەۋەتىشتە ئاساسلىقى مەركەزنىڭ سىياسىي ناميدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا ئىشەنچلىك كۈچلەرنى جەلىپ قىلىش ۋە يېتىشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. خۇاڭ مۇسۇڭ شۇ بويىچە ئىش كۆرۈپ، ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بىر قىسىم كىشىلەرنى ھەمقەتەن قولغا كەلتۈرگەن، ئەمما ئۇلارنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا سېلىشتىن تېخى يىراقتا تۇرغان. مەركەز قىسمىلىرىدىن خۇ زۇڭنەننىڭ بىر تۈەن ئەسكىرىلا يىراق لەنجۇغا جايلاشقان[47]، خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ مەركەزنىڭ سۈجۇنى ئۆتكۈزۈۋېلىشى ۋە خۇزۇڭنەننىڭ بىر لۇي ئەسكىرىنىڭ گەنسۇدىن شىنجاڭغا سەپ تارتىشى ھەققىدىكى تەلىپى ئىشقا

ئاشۇرۇلمىغان. ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، تۆيۇقسىز يۇز بەرگەن ۋەقە ئالدىدا ئارقا تەرەك قىلىشقا ھەربىي كۈچ تاپالمىغان خۇاڭ مۇسۇڭ خەۋپ ئاستىدا قېلىپ، شېڭ شىسەينىڭ دېگىنىگە بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولغان.

2. خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ تەدبىرى ناتوغرا بولغان. بىرىنچىدىن، خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى تەدبىرلىرىنى ئالدىن كۆرەرلىك بىلەن قوللىنىشى يېتەرلىك بولمىغان. خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭدىن ھال سوراشتا شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلىشنى مەقسەت قىلغان، بۇنىڭ ئۈزى ۋاقىتلىق دۇبەنلىك ئەمەلنى قولغا كەلتۈرۈپ بولغان شېڭ شىسەي ئۈچۈن ئېيتقاندا، يولۋاستىن تېرەڭنى بەر دېگەنگە ئوخشاش ئىش بولغان. ئەمما خۇاڭ مۇسۇڭ بۇنداق ئىنتايىن خەتەرلىك ئىشنى سەگەكلىك بىلەن تونۇپ يەتمىگەن. شېڭ شىسەينىڭ توساتتىن سىياسىي ئۆزگىرىش قىلىشىنى ھەتتا خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىلىشىنى پۈتۈنلەي خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغان. ئىككىنچىدىن، خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى تەدبىرلىرىنى يوشۇرۇن قوللىنىشى يېتەرلىك بولمىغان. خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭغا كېلىش بىلەنلا شېڭ شىسەيگە دۇبەن تۇزۇمىنى ھەربىي كومىتېت تۇزۇمىگە ئۆزگەرتىش لازىملىقىنى ئېيتقان، ھەر ساھەدىكى كۈچلەرنى زور داۋراڭ بىلەن ئۆزىگە تارتقان، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي مەقسىتىنى مۇڭاپىق تاكتىكا ۋە شەكىل بىلەن يوشۇرمىغان، نەتىجىدە شېڭ شىسەي ئۇنىڭ مەقسىتى ۋە ھەرىكىتىنى ناھايىتى ئېنىق بىلىۋالغان. شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ مىلىتارىستقا خاس ھوقۇق-مەرتىۋىسىنى قوغداش تەبىئىتى تۇپەيلىدىن مۇقەررەر ھالدا خۇاڭ مۇسۇڭغا قولىدىن كەلگىنلىكى ۋاستىلەر بىلەن جاۋاب قايتۇرغان. روشەنكى، خۇاڭ مۇسۇڭ ئەقىل-پاراسەت جەھەتتە شېڭ شىسەينى بەسىپ چۈشەلمىگەن يەردە، ئۇنىڭ

شىنجاڭنى سىياسىي ۋاسىتە ئارقىلىق پەم بىلەن تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇشى قانداقمۇ ۋۇجۇدقا چىقسۇن؟

2 ـ پاراگراف شىنجاڭنى كونترول قىلىش يولىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق ئۇرۇنۇش ۋە ئۇنىڭ مەغلۇب بولۇشى

بىرىنچى، ئۇچ تەرەپ تىركىشىپ تۇرىدىغان ئىسكەنجە تاكتىكىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشى

نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينى رەسمىي ۋەزىپىگە تەيىنلەشكە ئىلاجسىز قالغان ئەھۋال ئاستىدا ماقۇل بولغان، ئەمما بۇ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭنى باشقۇرۇشتىن ۋاز كەچكەنلىكىنى بىلدۈرمىگەن. شۇڭا غدا جىياڭ جېيشېنىڭ مىليونلىغان ئەسكەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، قىزىل ئارمىيىگە قارىتا بەشىنچى قېتىملىق قورشاپ يوقىتىش ئېلىپ بېرىۋاتقاچقا، بىر بۆلۈك ئەسكىرىنى غەربىي شىمالغا ئاتلاندۇرۇش ئىمكانىيىتى بولمىغان، بىرقەدەر ئاقىدىغان لايىھىسى شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىكى كۈچلەردىن پايدىلىنىش، شېڭ شىسەي، جاڭ پېيىيۈەن، ماجۇڭيىڭلارنى ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى ئىسكەنجىگە ئالدۇرۇش يولى بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىش مەقسىتىگە يېتىشتىن ئىبارەت بولغان.[48]

1933 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، مەمۇرىي پالاتانىڭ لىۋ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەي، جاڭ پېيىيۈەنلەرنى ۋەزىپىگە تەيىنلىشى ئەنە شۇ بىر ـ بىرىنى ئىسكەنجىگە ئالدۇرۇش تاكتىكىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى ھەل قىلغۇچ قەدەم بولغان. مۇشۇ ئۇچەيلەننى ۋەزىپىگە تەيىنلەشتىكى سىياسىي مەقسەت: جاڭ پېيىيۈەننى ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ۋەكىلى قوشۇمچە 8 ـ

شىنىڭ شىجاڭى سۇپىتى بىلەن شېڭ شىسەيىنىڭ غەرب تەرىپىدە تۇرغۇزۇش، ماجۇڭيىڭ ئەمەلىي كونترول قىلىۋاتقان شەرقىي شىنجاڭ رايونىنىڭ شېڭ شىسەيىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى بۆلۈنمە بولۇپ تۇرۇشىغا سۈكۈت قىلىش، شۇنداق قىلغاندا، شېڭ شىسەي گەرچە شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزى ئۈرۈمچىنى كونترول قىلىۋاتقان ھەمدە مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن رەسمىي ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ جاڭ پېيىيۇەن بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ شەرق بىلەن غەرب ئىككى تەرەپتىن ئارىغا ئېلىپ ھۇجۇم قىلىشى ئارقىسىدا بىرەر ئىش تەۋرىتەلمەيدۇ، شۇنىڭدەك جاڭ پېيىيۇەن بىلەن ماجۇڭيىڭمۇ شېڭ شىسەيىنىڭ ئىسكەنجىگە ئېلىشى ئارقىسىدا نەنجىڭ ھۆكۈمىتى سىزىپ بەرگەن ھەربىكەت سىزىقىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ دېگەندىن ئىبارەت بولغان. ئەمما بىر- بىرىنى ئىسكەنجىگە ئالدۇرىدىغان بۇ تاكتىكىنى يولغا قويۇشتا شېڭ شىسەي، جاڭ پېيىيۇەن، ما جۇڭيىڭدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى نىسپىي ھالدا مۇقىملاشتۇرۇش ئالدىنقى شەرت قىلىنغان. شۇڭا جياڭ جيېشى، ۋاڭ جىڭۋېيلار دەي چۇەنشېننى شىنجاڭغا بىر بېرىشقا قايتا- قايتا دەۋەت قىلغان.[49] دەي چۇەنشېن سالامەتلىك سەۋەبىدىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە سەپەرگە ئاتلىنالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ باش تارتقان.

8- ئاينىڭ 17- كۈنى نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى ئەدلىيە مەمۇرىي ئىشلىرى مىنىستىرى قوشۇمچە دىپلوماتىيە مىنىستىرى لو ۋېنگەننىڭ مەركەز ۋەكىلى سۈپىتى بىلەن لېۋ ۋېنلۈڭ، شېڭ شىسەي قاتارلىقلارنىڭ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەنلىكىنى ئېلان قىلغان.

9- ئاينىڭ 2- كۈنى، لو ۋېنگەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ بارغان. ئۇ لېۋ ۋېنلۈڭ، شېڭ شىسەيلەرنىڭ ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلىپ بولغاندىن كېيىن، شېڭ

شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنى ئەپلەشتۇرۇشكە كىرىشكەن. شېڭ شىسەي ئەگەر ماجۇڭيىڭ دۆبەن مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنسا، قۇمۇلغا بېرىپ شەرقىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى بولسا بولىدۇ، ئۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا تەيىنلەشكە بولىدۇ دەپ ئىپادە بىلدۈرگەن. ئىشنى ھەل قىلىش ئۈمىدى تۇغۇلغانلىقىنى سەزگەن لو ژېنگەن ئۆزى تۇرپانغا بېرىپ، ما جۇڭيىڭنى تالاش-تارتىشنى توختىتىشقا دەۋەت قىلىش قارارىغا كەلگەن. شېڭ شىسەي ئۆز ئىنىسى شېڭ شىچى قاتارلىق كىشىلەرنى لو ژېنگەنگە ھەمراھ قىلىپ يولغا سالغان، ئۇ كۆرۈنۈشتە تىنچلىق سەممىيىتىنى بىلدۈرگەندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ما جۇڭيىڭنى ئالداپ ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈپ جايلىۋەتمەكچى بولغان.(50)

ما جۇڭيىڭ ئۆزىنى شېڭ شىسەينىڭ شەرقىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىشىنى قوبۇل قىلغان ھەمدە تۇرپاندا ئۆزى ئۇچۇن ئۆتكۈزۈلگەن ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىش مۇراسىمىغا قاتناشقان. شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭنىڭ مۇداپىئە رايونىنى تارايتىشنى تەلەپ قىلغان، ما جۇڭيىڭ قوشۇننىڭ ئاشلىق تەمىنات مەسلىسى ھەل قىلىنسىلا، مۇداپىئە رايونىنى خالىغانچە بەلگىلەشكە بولىدۇ دەپ ئىپادە بىلدۈرگەن، ئۇ پەقەت شېڭ شىسەينىڭ تىنچلىق مەسلىسى ئۈستىدە كېڭىشىش ئۈچۇن ئۈرۈمچىگە كېلىڭ دېگەن تەكلىپىگىلا بويسۇنۇشتىن قەتئىي باش تارتقان. لو ژېنگەن ئۈرۈمچىگە قايتقاندىن كېيىن لىۇ ژېنلۇڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ما جۇڭيىڭنىڭ مەسلىسى ئاشلىق غەملەش مەسلىسى ئىكەن، بۇنى ھەل قىلىشقا ئۈرۈمچىنىڭ قۇربى يەتمەيدۇ، مەركەزگە مەلۇم قىلىش زۆرۈرىيىتى بار دېگەن تونۇشقا كېلىپ، ئاۋۋال ئەگەشكۈچى خادىم فېڭ يۈجېننى مەركەزگە مەلۇم قىلىش ئۈچۇن نەنجىڭغا قايتۇرۇشنى قارار قىلغان.

لو ۋېنگەننىڭ ما جۇڭيىڭنى ئورۇمچىگە ئالداپ ئېپكىلەلمىگەنلىكىنى كۆرگەن شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭنىڭ تىنچلىق سەممىيىتى يوق دەپ، ما جۇڭيىڭنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈرۈش ئۈچۈن لو ۋېنگەن بىلەن بىللە كەلگەن ۋەكىلى جاڭ ياشاۋ قاتارلىق كىشىلەرنى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ تۇتۇپ قالغان. ئۇ شۇ يول بىلەن ما جۇڭيىڭغا ئىغۋاگەرچىلىك قىلىپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدا يولغا قويغان تەڭمۇ-تەڭ ئىسكەنجىگە ئېلىش تاكتىكىسىنى بۇزماقچى بولغان. شېڭ شىسەينىڭ لو ۋېنگەنگە تۇتقان پوزىتسىيىسىمۇ ئۆزگەرگەن، ئۇ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە كۈچ كۆرسىتىش ئۈچۈن لو ۋېنگەنىنى كۆپ تەرەپتىن تەسلىككە قويغان. لو ۋېنگەن ئىشىنىڭ ئېپىنى تاپالماي، ئەسلىدىكى پىلانى بويىچە ئورۇمچىدىن قوزغىلىپ ئىلىغا كەتكەن.

ئىككىنچى، جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇش ئۈچۈن كېلىشتۇرۇلۇشى

لو ۋېنگەن شىنجاڭدىن نەنجىڭغا قايتقاندىن كېيىن سىرتتىكىلەرگە مەركەزنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىدىغان يېڭى لايىھىسى بارلىقىنى ئاشكارىلىغان.[51] ئەمما شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشتىكى بۇ يېڭى لايىھە نېمە ؟ ئۇ كېيىنكى كۈنلەردە جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ بىرلىشىپ شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇش يولىدىكى ھەربىي پىلانىمۇ-قانداق؟

1934-يىلى 9-ئاينىڭ 26-كۈنى، جياڭ جيېشى «دۇبەن شېڭ شىسەيگە شىنجاڭدىكى ئىشلارنى مۇۋاپىق بىرتەرەپ قىلىش ھەققىدە يوللىغان تېلېگراممىا»دا جاڭ پېيىۋەن، ما جۇڭيىڭلارنىڭ بىرلەشمە ھەربىي ھەرىكىتىنىڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئالاقىسى بارلىقىنى قەتئىي ئىنكار قىلغان. ئۇ

مۇنداق دېگەن: لو ۋېنگەن ئۆزى ئىلتىماس قىلىپ شىنجاڭغا چېگرا ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارغان، ئالاھىدە ۋەزىپە بىلەن بارغان ئەمەس، «ۋاڭ يۈەنجاڭ* نامىدا جاڭ پېيىۋەنگە ئەۋەتىلگەن دېيىلگەن تېلېگراممىنى ئالساق، مۇبادا بۇ نۆۋەت پېڭ تىڭجاڭ (پېڭ جاۋشېن ـ ت) شاپېگرافتا بېسىلغان تېلېگرامما نۇسخىسىنى ئالغاچ كەلمىگەن بولسا، مەركەز ھەرجەھەتتىن ئويلاپمۇ ئۇنىڭ تېگىگە يېتەلمەس ئىكەن، يېقىندا ۋاڭ يۈەنجاڭ گۇلىڭغا كەلگەندە بۇ تېلېگراممىنى كۆرۈپ بەكمۇ ھەيران قالدى، ئۇ نەنجىڭغا قايتقاندىن كېيىن دەرھال ئۇزۇل ـ كېسىل سۈرۈشتۈرۈپ كۆرگەن، مەخپىي تېلېگرامما گەرچە جاڭ پېيىۋەن بىلەن لو ۋېنگەننىڭ ئالاھىدە ۋەدىلەشكەنلىكىگە دائىر مەخسۇس نۇسخا بولسىمۇ، لېكىن شۇ كۈنلەردە دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى روسىيەدىكى كونسۇلخانىغا يوللىغان تېلېگرامملارنىڭ كۆتىكىنى پۈتۈنلەي تەكشۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنداق نۇسخا تېپىلمىغان ھەمدە لو بۇجاڭنى* چاقىرىپ يۈزمۇ ـ يۈز سۈرۈشتۈرسە، ئۇ پالاتا نامىنى سېتىپ تېلېگرامما بېرىش ئىشىنىڭ بولغانلىقىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلغان. پەقەت جاڭ پېيىۋەن ئىلگىرى لو ۋېنگەنگە تېلېفون بېرىپ ئەھۋال بەك جىددىي بولغاچقا مەركەزنىڭ ياسالما بۇيرۇقى بىلەن ئىش ئېلىپ بېرىشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى ئېيتقان، دېمەك تېلېگراممىنى جاڭ پېيىۋەن ئويدۇرغان، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئىقرار بولغان، تېلېگراممىنىڭ مەزمۇنىدا نېمە دېيىلگەنلىكىنىمۇ لو ۋېنگەن بىلمەيدىكەن. چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى ۋە مەزكۇر تېلېگراممىدا جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى باش قوماندانلار دەپ

---

*مەمۇرىي پالاتا باشلىقى ۋاڭ جىڭۋېي ـ ت

*لو ۋېنگەننى دېمەكچى، ئۇ شۇچاغدا دىپلوماتىيە مىنىستىرى بولغان ـ ت

كۆرسىتىلگەن مەنسەپدارلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي باشلىق، بۇلارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش ھەم ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇشنى ھەربىي كومىتېت ئىلتىماس قىلىشى كېرەك، ئۇنى مەۋرىي پالاتا قارار قىلالمايدۇ، تېلېگراممدا مىللىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى دېگەن سۆز بار ئىكەن، ئەمەلىيەتتە مىللىي ھۆكۈمەت ھېچقاچان مۇنداق پەرمان چىقارمىغان. ئەنە شۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھەقىقەتەن نام سېتىش بىلەن بولغانلىقىنى بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ» دېگەن.[52] نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۈڭيىڭنى بىرلىشىپ شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇشقا كېلىشتۇرگەن ياكى كېلىشتۇرمىگەنلىكى جياڭ جيېشىنىڭ ئىنكار قىلىشى. تەيىپى تەرەپنىڭ مۇھاكىمە قىلىشتىن باش تارتىشى ئارقىسىدا[53]، چىگىشلىشىپ مۇرەككەپ مەسىلىگە ئايلانغان.

بەزى ئۆلىمالار ئىلگىرى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۈڭيىڭنى شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇش ھەققىدە مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈرگەن دېگەن گەپنى ئوتتۇرىغا قويغان.[54] سەي جىنسۇڭ ئەپەندىمۇ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن كىتابىدا ئۆزى شىنجاڭ ھەققىدە بايقىغان ماتېرىياللارنى يەكۈنلەپ: «مىللىي ھۆكۈمەت ۋە لو ۋېنگەننىڭ ھەيدەكچىلىكى ئاستىدا، 1933 - يىلى 12 - ئايدا، جاڭ پېيىۋەن، ماجۈڭيىڭلارنىڭ شېڭ شىسەيگە قارشى ئىتتىپاقى رەسمىي شەكىللەنگەن، جاڭ پېيىۋەن شېڭ شىسەيگە قارشى ھەربىي ھەرىكەت قوللانغان» دېگەن.[55] مەن - ئاپتور سەي جىنسۇڭ ئەپەندىنىڭ كۆز قارىشىنى قوللايمەن، ئاساسىم مۇنداق:

بىرىنچىدىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئاشۇنداق تەدبىر كۆرۈش ئېھتىمالىغا ئىگە. نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزگۈچى يادرولۇق كىشىلەر جياڭ جيېشى بىلەن

ۋاڭ جىڭۋېي بولغان، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى شىنجاڭغا بېرىپ باقمىغان، ئۇلار شىنجاڭ ئەھۋالىدىن ئوبدان خەۋەر تاپمىغان، ئۇلار شىنجاڭ مەسىلىسىگە دائىر تەدبىر كۆرۈشتە چوقۇم لو ۋېنگەننىڭ مۇھىم تەسىرىگە ئۇچرىغان. شېڭ شىسەي بىلەن ما جۇڭيىڭ قايتا ئۇرۇش قىلغاندىن كېيىن، داۋانچىڭدىكى بىر ئۇرۇشتا شېڭ شىسەينىڭ 2000دىن ئارتۇق ئوفىتسېر-جەڭچىسى زەخمىلەنگەن ۋە ھالاك بولغان، 1000دىن ئارتۇق ئېغىر ۋە يېنىك قوراللارنى زىيان تارتقان[56]، شېڭ شىسەي ھەربىيلەرگە كېرەكلىك ئاشلىقنى سېلىپ يەنە بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولغان، «ئاران يەنە بىر ئايغا يەتكۈدەك ھەربىي ئاشلىقى قالغان»[57]. شېڭ شىسەينىڭ ئىچكى-تاشقى جەھەتتە قىيىنچىلىققا ئۇچراپ ئېغىر ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تۇتقان لو ۋېنگەن شىنجاڭدىن كېتىش ئالدىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ بېرىپ: مېنىڭ قارىشىمچە، شېڭ شىسەي ئىلگىرى ئالدامچىلىق يولى بىلەن ۋەزىپىگە تەيىنلىنىۋالغان، مەركەز شۇچاغدىكى خاتىرجەملىكنى كۆزلەپ، ئۇنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ئىش قىلغان. شېڭ شىسەي يامان ئادەتتىنى ھازىرغىچە ئۆزگەرتمەي، ھەممە يەردە نارازىلىق قوزغاۋېتىپتۇ، مەركەز ئەگەر بالدۇراق قەتئىي ئىرادىگە كېلىپ، ئۇنى دۆلەتكە ئاپەت كەلتۈرۈپ، خەلققە زىيان يەتكۈزۈۋاتقان جىنايىتى ئۈچۈن جازالىمايدىغان بولسا، بۇنىڭدىن كېيىن مەركەزنىڭ ئابرۇيى قالمايدۇ. كېيىنكى ئىشلارنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدىكى بارلىق چارىلەرنى ئەتە يولغا چىقىپ نەنجىڭغا قايتقاندىن كېيىن مەلۇم قىلماقچىمەن، مەركەزنىڭ ئەمدى ئۇنىڭ ئەخمەق قىلىشىغا يول قويماسلىقىنى، ئۇنىڭغا ھېچقانداق ياردەم بەرمەسلىكىنى ئۇمىد قىلىمەن دېگەن.[58] نەنجىڭ ھۆكۈمىتى قوراللىق كۈچىنى شىنجاڭغا يەتكۈزەلمەيۋاتقان يەردە شېڭ شىسەينى قانداقمۇ جازاغا

تارتالمسۇن؟ روشەنكى شىنجاڭدا شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇش ئۇچۇن جاڭ پېيىيۇەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ كۇچىگە تايىنىشتىن باشقا ئامال قالمىغان. شېڭ شىسەي نەنجىڭ ھۆكۇمىتى بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرۇش دەرىجىسىگە يەتكەن، شۇڭا جياڭ جيېشى، ۋاڭ جىڭۋېيلارنىڭ لو ۋېنگەننىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، شېڭ شىسەيگە قارشى پەۋقۇلئادده ھەربىكەت قوللانغان بولۇشى تامامەن مۇمكىن.

ئىككىنچىدىن، مەركەز كېلىشتۇرمىگەن بولسا، جاڭ پېيىيۇەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ شېڭ شىسەيگە بىرلىكتە قارشى تۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى. جاڭ پېيىيۇەن بىلەن شېڭ شىسەينىڭ ھەقىقىي ھەمكارلىشىشى قىيىن بولغان بولسىمۇ لېكىن ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتى زادى ئاشكارا بۇزۇلۇپ باقمىغان، 1933 - يىلى 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى جاڭ پېيىيۇەن شىنجاڭدىكى كۆپلىگەن مۇھىم ھەربىي مەنسەپدارلارغا باش بولۇپ نەنجىڭ ھۆكۇمىتىدىن لىيۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرنى رەسمىي ۋەزىپىگە تەينىلەشنى تەلەپ قىلغان[59]، جاڭ پېيىيۇەن شېڭ شىسەيگە ئۇنى نەنجىڭ ھۆكۇمىتى رەسمىي ۋەزىپىگە تەينىلەشتىن بۇرۇن قارشى تۇرمىغان، ئەكسىچە ئۇ شېڭ شىسەي «ئەنئەنىلىك» مەرتىۋىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن ئوچۇق قارشى چىققان، مەركىزىي ھۆكۇمەت كۆرسەتمە بەرمىگەن ۋە قوللىمىغان بولسا ئۇنداق قىلىشى قىيىن بولغان بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭدا شۇ كۈنلەردە مۇسۇلمانلار بىلەن خەنزۇلار ئارىسىدا نىزا چوڭقۇرلاشقان، جاڭ پېيىيۇەن ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىشتە بىرمۇنچە توسالغۇلارنى يېڭىشى لازىم ئىدى، مەركىزىي ھۆكۇمەت ئارىغا چۈشۈپ كېلىشتۇرمىگەن بولسا، ئۇلارنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىرلىشىش يولىغا مېڭىشى تەس بولغان بولاتتى. ئىلگىرى جاڭ پېيىيۇەنگە تېلېگراف تەرجىمانى. كاتىپ، مەسلىھەتچى بولغان ۋاڭ ئېنرۇڭ ئەسلەپ: «ماڭ جۇڭيىڭ

بىلەن جاڭ پېيىۋەن ئىلگىرى بىر-بىرىگە قارشى ئۇرۇش قىلغان، ئۇلارنى بىرلىشىشكە قايىل قىلىش ئاسانغا چۇشمەيتتى»، پەقەت لو ۋېنگەننىڭ نەسىھەت قىلىشى ئارقىسىدىلا، جاڭ پېيىۋەن «ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ شېڭ شىسەيگە ھۇجۇم قىلىش» تاكتىكىسىنى ئاندىن بىر يەرگە توختاتقان دەيدۇ.(60)

ئۇچىنچىدىن، جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىككى پارچە تېلېگراممىسى ئىسپات بولالايدۇ. 1933-يىلى 12-ئاينىڭ 4-كۈنى، جاڭ پېيىۋەن جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى يەن خۇيچىڭغا تېلېگراممىا بېرىپ: «پېقىر جاڭ پېيىۋەن مەركەز ۋە لو بۇجاڭنىڭ پىلانىغا بىنائەن، جازا يۇرۇشىگە ئەسكەر ئەۋەتتىم، خائىن شېڭ شىسەي سېتىۋالغان نۇرغۇن قورال-ياراغنىمۇ ئەسكەر ئەۋەتىپ تۇتۇۋېلىپ قالدىم، پېقىرغا قاراشلىق ئارمىيە شىخۇ، ماناسلارغا يېتىپ بېرىپ ئىككى تەرەپ ئۇچراشتى، داۋاملىق ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىپ، خائىن شېڭ شىسەينى يوقىتىپ، خەلقنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇپ، چېگرا رايونىنى مۇستەھكەملىمەكچى. ما جۇڭيىڭ تەرەپ بىلەن ئالاقە باغلاپ بىرلىكتە ھەربىكەت قىلىشقا كېلىشتۇق، شېڭ شىسەي ھالاكەتلىك ئەھۋالغا گىرىپتار بولدى، ئۇنى يېقىن ئارىدا كۆزدىن يوق قىلىمىز. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى ئالغاندا، خەلقنىڭ خائىن شېڭ شىسەيگە بولغان غەزەپ-نەپرىتى چېكىگە يەتتى، ئەمەلىي ئەھۋالنى لوبۇجاڭ كۆزدىن كۆچۈرۈپ ئېنىق بىلدى. خائىن شېڭ شىسەي يوقىتىلسىلا ئۇرۇش ئاپىتى دەرھال توگەيدۇ، مەركەز تېز ئارىدا مۇھىم ئەربابنى شىنجاڭغا ئىلى چېگرىسى ئارقىلىق ئەۋەتسە، ئۇ ئەرباب ھەممىگە رىياسەتچىلىك قىلسا، پېقىر جاڭ پېيىۋەن چىن كۆڭلۈمدىن ھىمايە قىلىپ مۇتلەق بويسۇنمەن. جانابىڭىزنىڭ يۇقىرىدا ئىزھار قىلىنغان ئەھۋاللارنى جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ، ۋاڭ يۈەنجاڭلارغا مەلۇم قىلىپ قويۇشىڭىزنى،

خائىن شېكى شىسەينىڭ دەرھال ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلۇپ جازالىنىشىنى سورايمەن» دېگەن.[61] 12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، جاك پېييوەن يەن خۇيچىڭغا يەنە تېلېگراممۇ يوللاپ: «مەركەزنىڭ لو بۇجاك يەتكۈزگەن تېلېگراممۇ ئارقىلىق چۈشۈرگەن بۇيرۇقنى، جاك پېييوەن ئۇرۇمچىگە ئەسكەر باشلاپ بېرىپ شېكى شىسەينى جايلىۋېتىپ، شىمالىي شىنجاڭنى تازىلاپ ئاپەت يېلتىزىنى تۈگەتسۇن ھەمدە مۇ جۇڭيىڭ بىلەن ھەمكارلىشىپ، ئۇرۇش ئاپىتىنى تېز تۈگىتىپ، خەلقنى بالايىئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ، دۆلەت زېمىنىنى قوغدىسۇن دېيىلگەن. شۇ بۇيرۇقنى بىنائەن شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە شىخۇ، ماناسلارغا ئەسكەر ئەۋەتىپ خائىن شېكى شىسەي شەخسىي سېپىتىۋالغان نۇرغۇن قورال - ياراغنى تۇتۇپ قالغان ئىدىم. ئەمدى پېقىرنىڭ قوشۇنىغا قاراشلىق بىر لۇي ئاتلىق ئەسكەر شىخۇ، ماناسلارغا بېرىپ، چۆچەكتە تۇرۇشقا مۇھىم ھەربىي كۈچ ئەۋەتىپ، خائىن شېكى شىسەينىڭ قاتتىشىنى ئۇزۇن تاشلىدۇق، بۇنىڭ بىلەن ئۇنى كۆزدىن تېز يوقىتىپ، چېگرا رايون ۋەزىيىتىنى بالدۇراق تۇراقلاشتۇرۇشنى كۆزلەۋاتىمىز» دېگەن.[62] جياك جيېشى جاك پېييوەن «ئەھۋال بەك جىددىي ھەم مەخپىي» بولغاچقا «مەركەزنىڭ ياسالما بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلمىشقا مەجبۇر بولغان» ھەمدە بۇنى «جاك پېييوەننىڭ ئۆزىمۇ ئىقرار قىلدى» دېگەن. بىراق جاك پېييوەن بىر تەرەپتىن مەركەزنىڭ تېلېگراممۇ بۇيرۇقىنى «ياساپ چىققانلىقى»نى «ئىقرار قىلغان» تۇرۇقلۇق يەنە بىر تەرەپتىن نېمە ئۈچۈن يەنە داۋاملىق مەركەزنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن دېگەننى «ئويدۇرۇپ» يەن خۇيچىڭنىڭ جياك جيېشى، ۋاك جىڭۇېيلارغا مەلۇم قىلىپ، «خائىن شېكى شىسەينى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇپ جازاغا تارتىشى»نى تەلەپ قىلدۇ؟ جياك جيېشىنىڭ سۆزلىرىنىڭ مەنتىقىغا سىغمايدىغانلىقى ناھايىتى روشەن. 1934 - يىلى 9 -

ئايدا، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينىڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىن مۇناسىۋەت ئۈزگىنىلىكىدىن ئىبارەت رېئال ئەھۋالنى ئۆزگەرتىشىنى كۆزلىگەن، ئۇنىڭ سىياسىي ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئىلگىرى جاڭ پېيېۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭغا شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەنلىكىنى قەتئىي ئىنكار قىلغانلىقى تۇرغان گەپ.

تۆتىنچىدىن، جاڭ پېيېۋەننىڭ ۋەسىيەتنامىسى ئىسپات بولالايدۇ. جاڭ پېيېۋەن ئالدىنقى سەپ باش قوماندانى ياڭ جېڭجۇڭغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۇنى ئاساسىي ئەسكىرىي كۈچى بىلەن ئۇرۇمچىگە يۈرۈش قىلدۇرغان، نەتىجىدە ئۇلار شىخەنزىدىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەن؛ سۇۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئەسكەر چىقىرىپ جاڭ پېيېۋەننىڭ قوماندانلىق شتابى ئىلىنى ئىشغال قىلىۋالغان. پۈتۈنلەي ئىلاجسىز ئەھۋالدا قالغان جاڭ پېيېۋەن قېچىپ كېتىپ ببىرىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان. ئۇ ئۆلۈشتىن بۇرۇن ۋەسىيەتنامە قالدۇرۇپ: «بىرىنچىدىن لو بۇجاڭدىن زىيان تارتتىم، ئىككىنچىدىن ياڭ جېڭجۇڭدىن زىيان تارتتىم...» دېگەن.[63] لو بۇجاڭدىن زىيان تارتتىم دېگەن سۆزنى ئۇ لو ۋېنگەننىڭ ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇش ھەققىدىكى تەكلىپىگە ئىشىنىپ كەتكەنلىكىگە پۇشايمان قىلغان دەپ چۈشەندۇرۇشتىن باشقا ئەقلىگە مۇۋاپىق چۈشەندۇرۇشنى تاپماق تەس.

ئەنە شۇلاردىن مەلۇمكى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلگىرى جاڭ پېيېۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنى شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇشقا كېلىشتۇرگەنلىكى ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغان پاكىت.

ئۇچىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر چىقىرىپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش پىلانىنى بۇزۇپ تاشلىشى

شېڭ شىسەي ئۆزىگە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ «رەسمىي نام» بېرىشىنى لازىم تاپقانۇ، ئۆزىنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كونترول قىلىشىنى لازىم تاپمىغان؛ نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئىلاجسىزلىقتىن شېڭ شىسەيگە «مەرتىۋە» بەرگەن، ئەمما بىر ئامال قىلىپ ئۇنىڭ كۆچىنىڭ ئۇلغىيىشىنى چەكلىمەكچى ھەتتا ئۇنى يوقاتماقچى بولغان. ئۆزىگە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كۆچى يەتمەيۋاتقانلىقىنى، شۇنىڭدەك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ سىياسىسىدىكى مۇھىم ئورنىنى بىلگەن شېڭ شىسەي نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىن مۇناسىۋىتىنى قەتئىي ئۈزۈپ، سوۋېتپەرەسلىك يولىغا ماڭغان.

شېڭ شىسەي 1933 - يىلى 5 - ئايدىلا تاشقى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى چېن دېلىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۈرۈشلۇق باش كونسۇلخانىسىغا باش كونسۇل زىلاتكىن بىلەن كۆرۈشۈشكە ئەۋەتىپ، چېن شۇرېن ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىمزالىغان «سوۋېت ئىتتىپاقى - شىنجاڭ سودا كېلىشىمى»ئاساسىدا، ئۆز - ئارا دوستلۇق مۇناسىۋەتنى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.[64] ئەتىسى شېڭ شىسەي يەنە چېن دېلى ئارقىلىق زىلاتكىن قاتارلىق كىشىلەرنى چاغا چاقىرغان. تاماقتىن كېيىن ئۇلارنى ئۆز كىتابخانىسىدا مەخپىي ساقلىغان «كاپىتال»، «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى» قاتارلىق كىتابلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا تەكلىپ قىلىپ، ئۆزىنىڭ سوتسىيالىزمغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلغان. 10 - ئايدا، شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭنىڭ ھۇجۇمىغا

تاقابىل تۇرالماي، چىن دېلى قاتارلىق كىشىلەرنى موسكۋاغا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ھەربىي ياردەم سوراشقا ئەۋەتكەن.

ستالىن سوۋېت دۆلىتىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدا بىر سوۋېتچىلەرگە ھاكىمىيەت تۇرغۇزۇشىغا ياردەم بېرىشنى قارار قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنى ئۆز تەسىر دائىرىسىگە كىرگۈزۈشكە ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇشنى كۆزلىگەن. چۈنكى شۇ كۈنلەردە ئەنگلىيە ئاستىرتىن قوللاۋاتقان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» شىنجاڭنى بۆلۈنمە قىلماقچى بولغان، ياپونىيە مانجۇرىيىنى ئىشغال قىلىپ، رەھبىگە بېسىپ كىرگەندىن كېيىن ما جۈڭيىڭنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۆز تەسىرىنى شىنجاڭغا كېڭەيتىشكە ئۇرۇنغان.[65] ئەنگلىيە بىلەن ياپونىيىنىڭ قايسى بىرى شىنجاڭنى كونترول قىلسا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغا غايەت زور تەھدىت تۇغدۇلىدىكەن، بۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىشنى سوۋېت ئىتتىپاقى خالىمىغان. جاڭ پېيىيۇەن ئەزەلدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى مەيداندا تۇرۇپ كەلگەچكە، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنى قوللىمىغان؛ ما جۈڭيىڭنىڭ قوشۇنىدا ياپونىيە جاسۇسى داشىجۇڭنىڭ بارلىقى بايقالغاچقا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭغىمۇ ئاسانلىقچە ئىشەنمىگەن. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، شىنجاڭدا پەقەت شېڭ شىسەينىلا يۆلەشكە بولىدۇ، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوبدان پوزىتسىيە تۇتۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى چوقۇم ياپونىيىگە قارشى تۇرىدۇ دېگەن يەرگە كەلگەن.[66] دەرۋەقە، شۇچاغدا سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ دېگەن بۇ زېمىننى تارتىۋالماقچى بولمىغان، «ئۇ جۈڭگونىڭ شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بارلىق زېمىنىنىڭ مۇستەقىللىقى. پۈتۈنلۈكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى مۇتلەق ھىمايە قىلغان»[67]، ئەمما، ئەگەر جۈڭگو شىنجاڭنىڭ 2- مانجۇرىيىگە ئايلىنىشىغا يول قويىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقى جەزمەن ھەرىكەت قوللىنىپ ئۆز مەنپەئىتىنى

قوغدىغان بولاتتى.[68]

نەنجىك ھۆكۈمىتىنىڭ جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنى ئىتتىپاق تۈزۈشكە كېلىشتۈرۈشى ژۇجۇدقا چىققان، شېڭ شىسەينىڭمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر كۈچىدىن پايدىلىنىپ جاڭ پېيىۋەن، ما جۇڭيىڭغا ھۇجۇم قىلىش ھەققىدىكى سۆھبىتى تاماملانغان. جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭ شېڭ شىسەينى ئارىغا ئېلىپ ھۇجۇم قىلغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ 1933 - يىلى 12 - ئايدا ۋە 1934 - يىلى 1 - ئايدا ئەسكەر چىقىرىپ جاڭ پېيىۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ ھەربىي قىسىملىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدا ئىستىبدادىتلىق يولىغا مېڭىشتىكى سىياسىي رەقىبىنى يوقىتىپ بەرگەن. شېڭ شىسەي گەرچە نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تىزگىنىدىن قۇتۇلغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭنى جۇڭخۇا مىنگونىڭ چېگرا ياقىسىدىكى بىر ئۆلكىسى سۈپىتىدە ساقلاپ قالغان، چۈنكى بىرەر سىياسىي تەشكىلات ئەگەر پۈتۈن مەملىكەت بىردەك قوللايدىغان ۋەتەن بىرلىكى كۈز قارىشىغا خىلاپلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىغان بولسا، ئۇنداق تەشكىلاتنىڭ ئۆز نوپۇزىنى خەلققە ئېتىراپ قىلدۇرىمەن دېيىشى خام خىيال.[69]

ئىزاھلار:

(1) شۈچاغدا نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان قۇدرەتكە ئىگە بولمىغان. «ئەنە شۇنداق رېئال ئەھۋال ئارقىسىدا، نەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتى گەرچە شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى يەرلىك مىلىتارىست قولىدىن تارتىۋېلىشنى كۆچلۈك ئارزۇ قىلسىمۇ، لېكىن ئۆز ئۈمىدىنى شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنىڭ ئۆزگىرىشىگە باغلاشقىلا مەجبۇر بولغان. قاراڭ: ۋاڭ كې يازغان «مىللەت ۋە دۆلەت - جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك

بىر پوتۇن دۆلەت دېگەن ئىدىيىنىڭ لىنىيە شەجەرىسى»، 227 ـ بەت.

(2) ما لياڭ، خۇيرۇ، خېبېي ئۆلكىسىنىڭ چىڭيۈەن ناھىيىسىدىن، شىمالىي ھەربىي تەييارلىق مەكتىپىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەن. ئىلگىرى شىمال ئارمىيىسىنىڭ دائىملىق قوشۇنىدا يوكچى يېگىنىڭ باشلىقى، 6 ـ قوغداش ئورنىنىڭ مەسلىھەتچىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1911 ـ يىلى 6 ـ ئايدا شىمالىي 5 ـ قوغداش ئورنى 9 ـ لۇيىنىڭ باشلىقى بولغان. 1912 ـ يىلىدىن كېيىن، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 5 ـ شى 9 ـ لۇيىنىڭ لۇيجاڭى، شەندۇڭدىكى 47 ـ قوشما لۇيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان. 1916 ـ يىلى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ جىنەن شەھىرىدە باسقاۋۇل بولغان. 1918 ـ يىلى ئۇرۇشقا قاتناشقۇچى ئارمىيىنىڭ 2 ـ شىسىغا شىجاڭ بولۇپ يۆتكەلگەن. 1920 ـ يىلى 7 ـ ئايدا جىلۇ ـ ئەنخۇي ئۇرۇشىدا ئەسكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپ، ئۆزى خىزمەتتىن قالدۇرۇلغان. 1925 ـ يىلى قايتا باش كۆتۈرۈپ، دۇمن چىرۇي ھۆكۈمىتىدە ھەربىي مەسلىھەتچى بولغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋاقتىدا، شەندۇڭ ساقلىنىش جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ياپون تاجاۋۇزچىلىرى ـ خائىنلار ئىلكىدىكى شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ باشلىقى، ياپون باسقۇنچىلىرى ـ خائىنلار ئىلكىدىكى شىمالىي جۇڭگو مەمۇرىي ئىشلار ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈتىگەن. (چېن يۈڭلىك ئوزگەن «مىللەتلەر لۇغىتى»، شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى 1987 ـ يىل نەشرىنىڭ 68 ـ بېتىدىكى «ما لياڭ»غا قارالسۇن.)

(3) «شىنجاڭ ۋەقەسىنىڭ سەۋەبى ۋە نەتىجىسى ـ خۇيزۇلارنىڭ مەلۇم بولباشچىسى گو شۇينىڭ مۇخبىر بىلەن سۆھبىتى»، 1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربباۋ گېزىتى».

(4) «مەمۇرىي پالاتانىڭ بۇگۈن ئەتىگەن ئېچىلغان يىغىنىنىڭ قارارى»، 1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربباۋ گېزىتى»؛ «مەمۇرىي پالاتانىڭ قارارى ـ شىنجاڭ ئۆلكە رەئىسىنىڭ ئىستېپاسى ئەستىقلاندى»، 1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربباۋ گېزىتى».

(5) «مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ خەلقىنى تىنچلاندۇرۇش ھەققىدىكى

ئوچۇق بۇيرۇقى»، 1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتى».

(6) شېڭ شىسەي جياڭ جېبشى بىلەن كونا تونۇش. جياڭ جېبشى شېڭ شىسەينىڭ ياپونىيە قوراللىق ئارمىيە مەكتىپىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈشىگە ماددىي يارەم بەرگەن، شېڭ شىسەي ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، جياڭ جېبشىنىڭ قول ئاستىدا مىللىي ئىنقىلابىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىق شتابىدا شاڭشياۋ دەرىجىلىك شتاب ئوفىتسېرى بولغان. لېكىن بۇلار بىر-بىرىنى قەدىرلىمىگەن. جياڭ جېبشى شېڭ شىسەينى ئۇزاققىچە خىزمەتسىز يۈرگۈزگەن، شېڭ شىسەي جياڭ جېبشىنى ناشلاپ كەتكەن ۋە جياڭ جېبشىنى «ھېسسىياتقا بېرىلىپ ئىش قىلىدۇ»، «ئىچى تار»، «ئادەم ئىشلىتىشتە «جەنۇبلۇق، شىماللىق دەپ ئايرىيدۇ»، «پۈتۈن مەملىكەتكە باشلىق بولۇشى ئىنتايىن تەس» دېگەن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىسىنىڭ ئارخىپىغا قارالا.

(7) جۇڭگو 2 ـ تارىخ ئارخىپخانىسى تۈزگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسىي» (5) جىلىدىكى قەدىمكى كىتابلار نەشرىياتى 1994 ـ يىل نەشرى، 541 ـ بەت.

(8) «شىنجاڭدىن ھال سوراش ۋەكىلى خۇالا مۇسۇڭ ھەپتە ئىچىدە يولغا چىقىدۇ ـ جياڭ جېبشى بىلەن مەركەزنىڭ ھال سوراش ھەققىدىكى پىكرىنىڭ بىردەكلىكى توغرىسىدا»، 1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتى».

(9)(10)(14) جۇڭگو 2 ـ تارىخ ئارخىپخانىسى ساقلىغان مەمۇرىي پالاتا ئارخىپى، سەي جىنسۇڭنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ئەسىرىنىڭ 94 ـ بېتىدىن ئېلىندى.

(11) «شىنجاڭدىن ھال سوراش ۋەكىلى خۇالا مۇسۇڭ تۇنۇگۈن ۋالا جىڭۋېي بىلەن كۆرۈشۇپ مەسلىھەتلەشتى»، 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتى».

(12) «رۇخۇنۇڭ جياڭ ھەزرەتلىرىنىڭ ئىدىيە ـ سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى» 37 ـ جىلد قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيبېي، «گومىندالا مەركىزىي كومىتېتىنىڭ

پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984 ـ يىل نەشرى، 105 ـ بەت.

(13) «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ سىياسىي ئىشلىرىنى ياخشىلاش پىلانى ـ ناچار سىياسىسىنى تۈگىتىپ، خاتىرجەم ياشاشنى كۆزلەش، مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش، يېزىلارنى گۈللەندۈرۈش، قاتناشنى تەرەققىي قىلدۇرۇش».

1933 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتى».

(15) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5)، 547 ـ بەت.

(16) گۇك بىچېڭ: «گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئانچە ـ مۇنچە پائالىيەتلىرى».

(17) بۇ دىيەنچىڭ ئېيتىپ بەرگەن، شۇي سۈنپۇ خاتىرىلىگەن: «خۇاڭ مۇسۇڭغا ئەگىشىپ شىنجاڭدىن ھال سوراش جەريانىدا باشتىن كەچۈرگەنلىرىم»، (ئېلان قىلىنمىغان ماقالە)، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى مەملىكەتلىك كومىتېتى تارىخىي ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى ساقلىغان ماقالە، نومۇرى 65 ـ 976 ـ غىچە.

(18) (ئامېرىكىلىق) چى شىشېك يازغان، ياك يۈنرو شياۋ يەنجۇك تەرجىمە قىلغان: «جۇڭگودىكى مىلىتارىستلىق»، (1916 ـ 1928)، جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1991 ـ يىل نەشرى، 181 ـ بەت.

(19)(22) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى» 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5) 546 ـ بەت.

(20)(21)(23)(26)(29) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5)، 545 ـ بەت.

(24) جاك پېيىيۈەن (1894 ـ 1934)، تەخەللۇسى زىخېك، چىڭخەي ئۇلكىسىنىڭ گۇيدې ناھىيىسىدىن. گەنسۇ ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە تۈەنىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەن. ئۇ 1928 ـ يىلى فەن ياۋنەن جىن شۇرېننى ئۆلتۈرىدىغان «7 ـ ئىيۇل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى قوزغىغان چاغدا ھەربىي ئىشلار نازارىتىدە ھەربىي بۆلۈم باشلىقى بولغان، جىن شۇرېننىڭ ئىسيانىنى باستۇرۇشدا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ھەربىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ۋەكىلى قىلىپ ئۆستۈرۈلگەن. ما

جۇڭيىڭ شىنجاڭغا تۇنجى قېتىم ھەربىي يۇرۇش قىلغاندا، جاڭ پېيىۋەن شەرقىي يول باندىت تازىلاش باش قوماندانلىقىغا تەيىنلىنىپ، قۇمۇلدىكى بىر ئۇرۇشتا ما جۇڭيىڭنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقارغان. كېيىن جىن شۇرىن ھەسەتخورلۇق قىلغاچقا ئۇ يەنىلا ئىلغا قايتىپ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ۋەكىلى بولغان. 1933 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ئۇ ما جۇڭيىڭ بىلەن بىللە ئەسكەر چىقىرىپ، شېڭ شىسەينى شەرق ۋە غەرب تەرەپتىن ئارىغا ئېلىپ ھوجۇم قىلغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرا مۇداپىئە ئارمىيىسى ئىلغا ھوجۇم قىلىپ ئارقا يولنى ئىشغال قىلغان. كېيىنكى يىلنىڭ بېشىدا ئۇ مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ ئۆزىنى ئېتىۋالغان.

(25) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5)، 543 ـ بەت.

(27) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5)، 548 ـ بەت.

(28) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5) 544 ـ بەت.

(30) خوجا نىياز (1887 ـ 1939)، شىنجاڭنىڭ قۇمۇل ۋىلايىتىدىن، ئۇيغۇر، ئاددىي دېھقان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ئۇ 1912 ـ يىلى تۆمۈر خەلىپە رەھبەرلىك قىلغان قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ياقا يۇرتلارنى ئارىلاپ يۈرۈپ تىجارەت قىلغان. 1930 ـ يىلى قۇمۇل شوپۇلدىكى دېھقانلار قوزغالغاندا، خوجا نىياز ۋاڭ مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىلەر ئەترىتىنى باشلاپ ئاۋاز قوشۇپ، قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ مۇھىم رەھبىرى بولۇپ قالغان. ئۇ بىرمەھەل ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ شېڭ شىسەيگە ھوجۇم قىلغان، كېيىن ھەربىي ئولجىلارنى تەقسىم قىلىش باراۋەر بولمىغانلىقى ئۈچۈن ما جۇڭيىڭدىن مۇناسىۋەت ئۈزگەن. خۇاڭ مۇسۇڭ شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇشقا بارغاندا، خوجا نىياز تەخمىنەن 3000 ئەسكەر، 1500 ئاتلىق ئەسكەر سىلتىقىغا ئىگە، سەل چاغلاپ بولمايدىغان كۈچكە ئايلىنىپ بولغان. 1933 ـ يىلى خوجا نىياز جەنۇبىي شىنجاڭغا قوشۇن باشلاپ بارغاندا، مۇھەممەت ئىمىن ئەنگلىيىنىڭ

قۇتۇلۇشى ئارقىسىدا قەشقەردە ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نى قۇرۇپ، خوجا نىيازنى «زۇڭتۇڭ»لۇققا كۆرسەتكەن. 1934 - يىلى ئۇ قورالنىڭ ئۈچىنى كەينىگە قايتىپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نىڭ زۇڭلىسى سابىت داموللىنى قولغا ئالغان، قوشۇننى ياشلاپ شىمالغا ئۆرگەرتىپ تەشكىللىشىنى قوبۇل قىلغان ۋە شىمالغا شىمالىي تەرىپىدىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەينىلەنگەن. 1937 - يىلى 10 - ئايدا «سۇيىقەستلىك قوزغىلاڭ ۋەقەسى»نى پىلانلاشقا قاتناشقان دېگەن جىنايەت بىلەن شىمالغا شىمالىي تەرىپىدىن تۇرمىگە تاشلانغان. كېيىن شىمالغا شىمالىي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

(31) «جۇڭگۇنا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 1 - قىسىم، «سىياسى» (5)، 548 - 549 - بەتلەر.

(32) چېن جۇڭ (1908 - 1933). ئەنخۇيدىن. شىمالغا يۈرۈش ئۇرۇشى مەزگىلىدە تۇنجاڭ بولغان. 1927 - يىلى ۋۇخەن مىللىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن موسكۋا شەرق ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۇقۇشقا ئەۋەتىلگەن. ئۇ 1929 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئونتۇرا ئاسىيا رايونى ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ قەشقەر شەھىرىگە يوشۇرۇن قايتىپ كەلگەن، كېيىن يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىغا يوشۇرۇن بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن قولغا ئېلىنغان. قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن، جۇڭگونىڭ شەمەيدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىدا ياللىنىپ ئىشلىگەن. 1931 - يىلى ۋەتەنگە قايتىپ، مەركىزىي ھەربىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شىنجاڭ دۇبەن مەھكىمىسىدە مەسلىھەتچى بولغان، ۋاقتىنچە يەنە مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىغا باشلىق قىلىپ ئۆستۈرۈلگەن. 1933 - يىلى باشقىلار بىلەن بىرلىكتە جىن شۇرېننى ئاغدۇرغان «12 - ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشىنى پىلانلاپ، ۋاقتىلىق ساقلىنىش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا كۆرسىتىلگەن. كېيىن شىمالغا شىمالىي دۇبەن بارگاھىدا شتاب باشلىقى بولغان. 1933 - يىلى 6 - ئايدا شىمالغا شىمالىي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

(33) تاۋ مىڭيۇ (؟-1933)، جېجياڭلىق. ئۇ 1915-يىلى مۇلكى ئەمەلدارلىق ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ تاللىنىپ، شىنجاڭدا ئىشلەشكە تەقسىم قىلىنغان. 1933-يىلى ئۈرۈمچى ناھىيىسىگە ھاكىم بولۇۋاتقاندا «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىگە قاتنىشىپ، ۋاقىتلىق ساقلىنىش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا كۆرسىتىلگەن. كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان. 1933-يىل 6-ئايدا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

(34) لى شياۋتيەن (؟-1933)، لياۋنىڭلىق. ئۇ ئىلگىرى ياپونىيەگە ئوقۇشقا بېرىپ ئاۋئىاتسىيىنى ئۆگەنگەن. جەن شۇرېن ئۈنى شىنجاڭدا ئاۋئىاتسىيە مەكتىپى ئېچىشقا تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ مەكتەپ مۇدىرى قىلغان. ئۇ جەن شۇرېننى ئاغدۇرغان «12-ئاپرىل» سىياسىي ئۆزگىرىشىگە قاتنىشىپ، ۋاقىتلىق ساقلىنىش ھەيئىتىنىڭ ئەزالىقىغا كۆرسىتىلگەن. كېيىن شېڭ شىسەينىڭ ئاۋئىاتسىيە ئەتىرىتىگە باشلىق بولغان. 1933-يىلى 6-ئايدا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن.

(35) جۇڭگو 2-تارىخ ئارخىپخانىسى ساقلىغان مەمۇرىي پالاتا ئارخىپى، سەي جىنسۇڭنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ئەسىرىنىڭ102-بېتىدىن ئېلىندى.

(36) شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭنىڭ قوشۇنىدىن ئەسىرگە ئالغان ياپونىيەلىك شىفىر تەرجىمە قىلىش مۇتەخەسسىسى دا شىجۇڭنىڭ يارىدەمى بىلەن خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ مەركەزگە يوللىغان تېلېگراممىسىنى تەرجىمە قىلغان ھەمدە ئىشپىيونلاردىن پايدىلىنىپ خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ بارلىق ھەرىكىتىنى نازارەت قىلغان. شۇ سەۋەبتىن شېڭ شىسەي خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدا ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىنى بەش قولدەك بىلىپ تۇرغان.

(37) 1934-يىل 6-ئاينىڭ 26-كۈنى، شېڭ شىسەي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئېچىش نىقابى ئاستىدا چېن جۇڭ، تاۋ مىڭيۇ، لى شياۋتيەنلەرنى قولغا ئېلىپ، سوراقمۇ قىلماي شەرقىي باغچىغا ئېلىپ بېرىپ ئېتىۋەتكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن شېڭ شىسەي يىغىن زالىغا كىرىپ يىغىن ئەھلىگە ئۇچەيلەن ھازىرقى ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇشنى

قەستلەپ، روشەن ئاسىيلىق ھەرىكىتىدە بولدى. شۇڭا قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدى دەپ جاكارلىغان. ئۇنىڭدىن كېيىن شېڭ شىسەينىڭ قول ئاستىدىكى لۇ يۈلىن. ما دېشەن دېگەن ئىككى تۈەنجاڭ چېن جۇڭ، تاۋ مىڭيۇ مەزكۇر ئىككى تۈەنجاڭنى ئاسىيلىق قىلىشقا مەخپىي قۇترىتىپ يازغان دېيىلگەن خەتنى چىقىرىپ كۆرسەتكەن. ئاتالمىش «ئازدۇرۇش خېتى ۋەقەسى» ياكى «2-قېتىملىق سىياسىي ئۆزگىرىش» دېيىلگىنى ئەنە شۇ ئىكەن. مۇشۇ ۋەقە توغرىسىدا شېڭ شىسەينىڭ دېگەن گەپلىرى كۆپ خىل: باشتا چېن جۇڭ، تاۋ مىڭيۇ، لى شىياۋتيەنلەر ئاللىقاچان ئالدىنئالا سۆيىقەست قىلدى، خۇاڭ مۇسۇڭ ئۇلارنىڭ قۇترىتىشىدىن خالىي بولمىغان دېگەن بولسا، ئۇنىڭدىن سەل كېيىن تەكشۈرۈشمىزچە خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ بۇ ۋەقە بىلەن ئالاقىسى يوق ئىكەن دېگەن؛ ئەڭ ئاخىرىدا يەنە بۇ ۋەقە خۇاڭ مۇسۇڭغا چېتىشلىق بولۇپلا قالماي، بەلكى ۋاڭ جىڭۋېيغىمۇ چېتىلىدۇ دېگەن. بۇ ۋەقەنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى تۇغرىسىدا، بىر تۈرۈپ ياپونىيىگە سېتىلغان خائىن ۋاڭ جىڭۋېي شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى خۇاڭ مۇسۇڭ ئارقىلىق ئارتىۋالماقچى بولغان دېسە، بىرتۈرۈپ سوۋېت روسىيىسى چېن جۇڭ، تاۋ مىڭيۇ قاتارلىقلارنى ھوقۇق تارتىۋېلىشقا قۇتراتقان دېگەن. ئەمەلىيەتتە شېڭ شىسەي جاھانىنىڭ رەپتارىغا قاراپ، دەل-ئىسپات ئىشلەتمەي ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈگەن. گەپلىرى بىر-بىرىگە زىت. (قاراڭ: ۋۇ ئەيچېن يازغان «شىنجاڭغا سايا‌ھەت خاتىرىسى»، تىجارەت باسمىخانىسى 1935-يىل نەشرى، 117-بەت، سەي جىنسۇڭ يازغان «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا»، 110-بەت.

(38) «خۇاڭ مۇسۇڭ لېۋ ۋېنلۇڭ. شېڭ شىسەيلەرنى رەسمىي ۋەزىپىگە تەينىلەشنى ھىمايە قىلىپ تېلېگرامما يوللىغان»، 1933-يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتى».

(39) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام، 1-قىسىم، «سىياسى» (5)، 574-بەت.

(40) «مەمۇرىي پالاتا خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ نەنجىڭغا قايتىشى ھەققىدە تېلېگراممما بەردى»، 1933-يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنىدىكى نەنجىڭ

«جۇڭياڭ ربىاۋ گېزىتى».

(41) «مىڭگونىڭ 22-يىلى 7-ئاينىڭ 7-كۈنى جياڭ ۋېيىۋەنجاڭ، ۋاڭ يۈەنجاڭ بىرلىكتە لىيۇ ۋېنلۇڭ، شېڭ شىسەيلەرگە ئالا كۆڭۈللۈك قىلىپ، ئىلگىرى كۆرسەتكەن خىزمەتىنى نابۇت قىلماسلىق توغرىسىدا بەرگەن تېلېگراممىا». جاڭ داجۇننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» دېگەن كىتابىنىڭ 3271-بېتىدىن ئېلىندى.

(42) «مەمۇري پالاتا خاتىرە ھەپتىلىكى-ۋاڭ جىڭۋېي بىر ھەپتىلىك مۇھىم ئىشلار ھەققىدە دوكلات بەردى». 1933-يىلى 7-ئاينىڭ 12-كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربىاۋ گېزىتى».

(43) «جاڭ فېڭجېۋ جياڭشىدىن نەنجىڭغا قايتتى-شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ۋەقەنى ھەپتە ئاربلىقىدا ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى»، 1933-يىلى 7-ئاينىڭ 13-كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربىاۋ گېزىتى».

(44) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام، 1-قىسىم، «سىياسى» (5)، 578-579-بەتلەر.

(45) «خۇاڭ مۇسۇڭ نەنجىڭغا قايتىش ئۈچۈن ئايروپىلاننى ساقلاۋاتىدۇ»، 1933-يىلى 7-ئاينىڭ 19-كۈنىدىكى نەنجىڭ «جۇڭياڭ ربىاۋ گېزىتى».

(46) پېڭ جاۋشېن ئۆز ئەسلىمىسىدە ئۇرۇمچىدىكى شىنجاڭغا بېرىپ شېڭ شىسەيگە مەسلىھەت بېرىپ خۇاڭ مۇسۇڭنى قويدۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئېيتقان، ئەمەلىيەتتە بۇنىڭدا خاتالىق بار. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى گۇڭ بىچېڭ، پېڭ جاۋشېنلارنى شىنجاڭغا بېرىپ شېڭ شىسەي بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشكە تەيىنلىگەن ھەمدە بۇ ئىككىيلەن 7-ئاينىڭ 18-كۈنى ياۋروپا-ئاسىيا ئاۋئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ شىنجاڭغا بارماقچى بولغان. بىراق ئاينىڭ 18-كۈنى پېڭ جاۋشېن شىنجاڭغا ئۇچمىغان، چۈنكى «مەركەز شىنجاڭ ۋەقەسىنى ھەل قىلىش لايىھىسىنى خۇاڭ مۇسۇڭ نەنجىڭغا قايتقاندىن كېيىن ئەڭ ئاخىرىدا قارار قىلماقچى بولغاچقا يەنە كېچىكتۈرۈلگەن». پېڭ جاۋشېن بىلەن گۇڭ

بىچىك 8 - ئاينىك 2 - كۈنىمۇ نەنجىڭدا چۈشتىن كېيىن سائەت 5تە ۋاك جىڭۈبىنىڭ قوبۇل قىلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان. بۇ چاغدا خۇاك مۇسۇك ئاللىقاچان نەنجىڭغا قايتىپ كېلىپ بولغان، دېمەك يېك جاۋشېن شېك شىسەيگە مەسلىھەت بېرىپ خۇاك مۇسۇكنى قويدۇرۇۋەتكەن ئىشنىك بولۇشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. (قاراك: يېك جاۋشېن يازغان «ئۆز ۋاقتىدا سىياسىي دېڭىزدىكى ئۆرلەش ۋە پەسىيىش توغرىسىدا»، جاك داجۇن يازغان «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» 3276 - 3277 - بەتلەر؛ «دەي يۈەنجاك جياڭشىغا بېرىپ جياك ۋېيىۋەنجاك بىلەن كۆرۈشۈپ شىنجاك ۋەقەسى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى - ۋەقەنىك جەريانىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە غەربكە بېرىپ ھال سوراش ئۈچۈن گۇك بىچىك قاتارلىقلارنىك ئەتە شىنجاڭغا بېرىشى بېكىتىلدى»، 1933 - يىلى 7 - ئاينىك 17 - كۈنىدىكى نەنجىك «جۇڭياك رىباۋ گېزىتى».

(47) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىك ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 1 - قىسىم، «سىياسى» (5)، 540 - بەت.

(48) گومىندانىك ھۆكۈمىتىنىڭ ئۈچ تەرەپنى ئۆزئارا ئىسكەنجىگە ئالدۇرىدىغان بۇ لايىھىسى 1933 - يىلى 7 - ئاينىك 24 - كۈنى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەنگەن. بۇ لايىھىنى 7 - ئاينىك 29 - كۈنى، جياك جېيجىسى، ۋاك جىڭۈپې جياڭشى ئۆلكىسىنىك لۈشەن دېگەن يېرىدە خۇاك مۇسۇكنىك شىنجاك ئەھۋالى ۋە ئۇ ھەقتىكى پىكىرگە دائىر دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەك ئاخىرى قارار قىلغان. قاراك: «شىنجاڭنىك قېپقالغان ئىشلىرى»، 1933 - يىلى 7 - ئاينىك 24 - كۈنىدىكى نەنجىك «جۇڭياك رىباۋ گېزىتى»؛ «خۇاك مۇسۇك مەركەزنىك شىنجاك ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسىنى بەلگىلىگەنلىكىنى ئېيتتى»، 1933 - يىلى 7 - ئاينىك 30 - كۈنىدىكى نەنجىك «جۇڭياك رىباۋ گېزىتى».

(49) «دەي يۈەنجاك جياڭشىغا بېرىپ جياك ۋېيىۋەنجاك بىلەن كۆرۈشۈپ شىنجاك ۋەقەسى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى»، 1933 - يىلى 7 - ئاينىك 17 - كۈنىدىكى نەنجىك «جۇڭياك رىباۋ گېزىتى».

(50) شېك شىسەي ئۆز ئىنىسى شېك شىچىنى لو ۋېنگەن بىلەن بىللە

تۇرپانغا ئەۋەتكەن. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەر بۇنى توغرا تاپماي، بۇ شېئىڭ شىچى ئۇچۇن پايدىسىز بولارمىكىن دەپىشكەن. ئەمما شېئىڭ شىسەي قىلچە تەپ تارتماي، ئۆز ئىنىسىنى دوغا تىكىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ «تىنچلىق» سەممىيىتىنى ئىپادىلەپ ما جۇڭيىڭنى ئۇرۇمچىگە ئالداپ ئەكەلمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقان. شۇنىڭ بىلەن ئەتراپىدىكىلەر كۆپ گەپ قىلىشنى ئەپسىز كۆرۈپ جىم بولغان.

(51) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 3331-بەت.

(52) «زۇڭتۇڭ جيانڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37-جىلد قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيبېي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984-يىل نەشرى، 105-بەت.

(53) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 3345-بەت: گاۋ سۆلەن: «شېئىڭ شىسەينىڭ شىنجاڭغا كېلىپ ھۆكۈم سۈرۈش يوللىرى (مىنگونىڭ 19-يىلىدىن 23-يىلىغىچە)»، تەيبېي، «دۆلەت تارىخ ساربىي ژۇرنىلى»، 1997-يىل 6-ئاي نەشرى.

(54) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ ئورنى تۈزگەن: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قىسىم، 193-بەت.

(55) ئارخىپىتىن كۆچۈرۈلمە، سەي جىنسۇڭ: «شېئىڭ شىسەي شىنجاڭدا»، 131-بەت.

(56) 1933-يىلى 11-ئاينىڭ 1-كۈنى جاڭ پېيىيۈەننىڭ يەن خۇيچېڭغا يوللىغان تېلېگراممىسى. شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ ئورنىنىڭ ماتېرىيال بۆلۈمى ساقلىغان دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ ئارخىپىلىرىدىن كۆچۈرۈلمە (تۆۋەندە قىسقارتىپ ئارخىپىتىن كۆچۈرۈلمە دېيىلىدۇ)، سەي جىنسۇڭنىڭ «شېئىڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ 929-بېتىدىن ئېلىندى.

(57) 1933-يىل 10-ئاينىڭ 21-كۈنى جاڭ پېيىيۈەننىڭ باش ئەلچى يەن خۇيچېڭغا يوللىغان تېلېگراممىسى، سەي جىنسۇڭنىڭ «شېئىڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ 129-بېتىدىن ئېلىندى.

(58) ئارخىپتىن كۆچۈرۈلمە، سەي جىنسىۋئىنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ 129 ـ 130 ـ بەتلىرىدىن ئېلىندى.

(59) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 1 ـ قىسىم، «سىياسى» (5)، 572 ـ 573 ـ بەتلەر.

(60) ۋاڭ ئېنروك: «جاك پېيىۋەننىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى تەتقىقات ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»، 2 ـ توپلام، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1979 ـ يىل نەشرى.

(61)(62) ئارخىپتىن كۆچۈرۈلمە، سەي جىنسىۋئىنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ 130 ـ 131 ـ بەتلىرىدىن ئېلىندى.

(63) چېن فېك: «جاك پېيىۋەن، ما جۇڭيىڭلارنىڭ شېڭ شىسەينى بىرلىشىپ ئاغدۇرۇش ئىشىنىڭ مەغلۇپ بولۇش جەريانى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى تەتقىقات ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»، 6 ـ توپلام، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980 ـ يىل نەشرى، 122 ـ بەت.

(64) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى، 410 ـ بەت.

(65) شۇ چاغلاردا ئەنگلىيە جەنۇبىي شىنجاڭدا مەلۇم كۈچكە ئىگە بولغان، سوۋېت ئىتتىپاقى شىمالىي شىنجاڭدا مەلۇم تەسىرگە ئىگە بولغان، ياپونىيە شىنجاڭغا كېيىن كەلگۈچى بولۇپ ھېچقانداق ئاساسقا ئىگە بولمىغان. ئەمما ياپونىيە شىنجاڭغا بەك قىزىققان، شۇڭا ئۇ شىنجاڭنى تەتقىق قىلىش ئاپپاراتىنى قۇرۇپ، بولۇپمۇ تۈركىيىنىڭ قاچقۇن سۇلتانى ئابدۇلكېرىم بىلەن ئۈچرىشىپ، دىنىي ئېتىقادىنى شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش قورالى قىلماقچى بولغان. دېمەك، شىنجاڭغا شۇقەدەر قىزىقىدىغان بىر دۆلەتنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش پىلانىنى ئۇڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ما جۇڭيىڭغا يارەم بېرىشكە ئومۇمەن ئالغاندا سەل قارىماسلىقى كېرەكلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. گەپ شۇنىڭدىكى مەنتىقىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان مۇشۇ پەرەزنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر ئىشەنچلىك ماتېرىيال تا

هازىرغىچە تېپىلغىنى يوق. ما جۇڭيىڭنىڭ روشەن خاراكتېرىگە ئاساسەن ھۆكۈم قىلغاندا، ئۇنىڭ ياپونلار ئۈچۈن قورچاق بولۇپ بېرىشى ئېھتىمالدىن خېلى يىراق. 2 ـ تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ ياپونىيىنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش قورالى بولۇشنى راۋا كۆرۈشى ئېھتىمالدىن خېلى يىراق. تا هازىرغىچە ما جۇڭيىڭنىڭ چەت ئەلدىن ئەتەي ياكى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يارەدەم سورىغانلىقىغا دائىر بىرەر ماتېرىيال تېپىلغىنى يوق. ما جۇڭيىڭنىڭ قوماندانلىق شتابىدىن ياپونىيىلىك دا شجۇڭ (جۇڭگوچە ئېتى يۇ خۇاخېڭ) سېزىلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ «تەۋەككۈلچىلارنىڭ باشلامچىسى» بولۇشى مۇمكىن . چۈنكى، جۇڭگو ھۆكۈمىتى يۇ خۇاخېڭنىڭ شىنجاڭدا پائالىيەت ئېلىپ بارغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈرگەندە، ياپونىيىنىڭ تاشقى ئىشلار ۋەزىرلىكى بۇ ئادەمنى تونۇيدىغانلىقىنى ئىنكار قىلغان. بەلكىم ما جۇڭيىڭ بىلەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مەڭگۈ ئېچىلماس سىر بولۇپ قېلىشى مۇمكىن . گەپ شۇ يەردىكى ، شۇنچاغلىق ئۆزىدە كىشىلەر ما جۇڭيىڭ ياپونىيىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن دەپ ئومۇمىي تۇردە گۇمانلانغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ئەنە شۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ما جۇڭيىڭنى قوللىمايدۇ. شېڭ شىسەينى قوللىغان. چۈنكى ياپونىيىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى مەنپەئىتىگە بىرئاز تەھدىت سالغان، سوۋېت ئىتتىپاقى ما جۇڭيىڭ غەلىبە قىلسا ياپونىيىنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىرىنىڭ كۈچىيىشىگە سەۋەب بولۇشىدىن ئەندىشە قىلغان. چېن فۇلىن «ھاكىمىيەت يولىغا قاراپ مېڭىش: شېڭ شىسەي شىنجاڭدا تۇرغان دەسلەپكى بىرقانچە يىل (1930 ـ 1934)، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئورنى تۈزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ئۇستىدىكى تەتقىقات»، 24 ـ توپلام، 97.98 ـ ۋە 106 ـ بەتلەر.

(66) ئوۋېن لاتتىمور: «ئاسىيانىڭ تۆگۈنى: شىنجاڭ ۋە جۇڭگونىڭ ئىچكى ئاسىيا چېگرىسى» (Lattimore, O., Pivot of Asia: Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China),
لىتتىل بروۋن نەشرىيات شىركىتى 1950 ـ يىل نەشرى، 72 ـ بەت.

(67) ماكس بېلوف: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى سىياسىتى (1929 ـ 1941).
(Max Beloff, The Foreign Policy of Soviet Russion 1929—1941),
كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1947 ـ يىل نەشرى، 1 ـ تۇم، 163 ـ 164 ـ بەتلەر.

(68) زېئودور ۋايت: «تۈركىستاندىن كەلگەن مەلۇمات» (Theodore White, Report from Turkestan)
«تايمىس گېزىتى» (1943 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى)، 27 ـ بەت: چىن قۇلىنىڭ «ھاكىمىيەت يولىغا قاراپ مېڭىش: شېڭ شىسەي شىنجاڭدا تۈرغان دەسلەپكى بىرقانچە يىل (1930 ـ 1934)»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخى تەتقىقات ئۇرنى تۈزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ئۇستىدىكى تەتقىقات» دېگەن كىتابنىڭ 24 ـ توپلام، 106 ـ بېتىدىن ئېلىندى.

(69) (ئامبرىكىلىق) چى شىشېڭ يازغان، يېڭ يۈنرو قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان: «جۇڭگودىكى مىلىتارىستلىق» (1916 ـ 1928)، 181 ـ بەت.

IV باب شنجاڭنى كونترول قىلىش تەدبىرى ۋە نىشانىنىڭ ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى

1 - پاراگراف شېڭ شىسەينى ئىچكى تەرەپكە يۆزلەندۈرۈش يولىدىكى تىرىشچانلىق

شېڭ شىسەينىڭ سۆھبەت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىشىنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى خالىمىغان. بىراق شنجاڭنى بىۋاسىتە كونترول قىلماقتا يوق، شېڭ شىسەينىڭ پۈتۈنلەي سۆھبەت ئىتتىپاقى تەرەپكە ئېغىشىغا سەۋەبچى بولغان نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئالدىرىماي مەسلىھەتلىشىشنى كۆزلەپ، بىر ئىلاج قىلىپ شېڭ شىسەينى ئىچكى تەرەپكە يۆزلەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشقا مەجبۇر بولغان.

بىرىنچىدىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينى سۆھبەت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش يولىدىن قايتىشقا دەۋەت قىلغان. 1934 - يىلى 9 - ئايدا، جياڭ جېيشى شېڭ شىسەيگە ئۆزۈن بىر پارچە تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، خۇاڭ مۇسۇڭ، لو ۋېنگەنلەرنىڭ شنجاڭغا بېرىشىدا باشقا مەقسەت يوقلۇقىنى، خۇاڭ شاۋخۇڭنى شەنشى - سۇيۈەن قىسىملىرىنى باشلاپ گەنسۇدا تۇرغۇزماقچى بولغانلىق خائىن سۆن دېيەنيېڭنىڭ غەرىكە قېچىش يولىنى توسۇش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەن. شنجاڭنىڭ ئىچكى

قىسمىدا مىللەتلەر مۇرەككەپ ئىكەنلىكى، سىرتقى قىسمىدا كۇچلۇك قوشنا دۆلەتلەر تەرەپ-تەرەپتىن كۆز تىكىپ تۇرۇۋاتقانلىقى، خەتتەرلىك ئەھۋالى بۇرۇنقى شەرقىي شىمالىنىڭكىدىن پەرقلەنمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ، «مەركەز ئاشۇ ئەھۋاللارغا ئارا تۇرالايدىغان بىرەر سادىق، جەسۇر، ئەقىللىق، قابىل كىشىگە ئىگە بولۇشنى ئىنتايىن خالايدۇ، سىز ئىنىمىز كۆپ يىللاردىن بېرى جاسارەت بىلەن ئىشلەپ ئۇتۇق قازاندىڭىز، مەركەزنىڭ تاللىشىغا دەل سىز مۇۋاپىق كېلىسىز، مۇھىم تاپشۇرۇقنىڭ ھۆددىسىدىن ئوبدان چىقالايسىز. شۇڭا ئىلگىرى جاڭ پېيپۇەن، ما جۇڭيىڭلار بىز بىلەن كۆرۈشۈشكە قايتا-قايتا ۋەكىل ئەۋەتكەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ھېچقانداق ئىلتىماسىنى ئەسلا قوبۇل كۆرگىنىمىز يوق، ئەھۋال ئەنە شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئومۇمەن شىنجاڭنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى قارا نىيەتلىك كىشىلەر ئەتەي ئىغۇا تېرىپ، ئاق-قارىنى ئارىلاشتۇرۇپ، يوشۇرۇن ئارىنى بۇرۇپ، قومانداناق قىلىپ، مەركەز بىلەن سىز ئىنىمىزنىڭ ئارىسىنى يىراقلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، ئۆزى قازغان ئورىغا ئۆزى چۈشتى، بۇ پاكىتلار ئۇنداقلاردىن قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈشكە دىققەت قىلماي بولمايدىغانلىقىنى بىلدۇرىدۇ، دېگەن. جياڭ جېيشى شېڭ شىسەي بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭنى ئىداره قىلىش ھەققىده بايان قىلغان فاكىجېننىي «ئىخچام بوپتۇ» دەپ، ئەڭ ئاچقۇچلۇق ئىككى مەسىلىگە دىققەت قىلىشنى ئېيتقان: بىرىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش مەسىلىسى، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن-ئىناق ئۆتۈشنى كۆزلەش زۆرۈرىيىتى بار، «ئەمما سوۋېت روسىيىسى بىلەن چىقىشىش سوۋېت روسىيىسى ئۈچۈن ئەمەس، جۇڭگو ئۈچۈن، مەركەز ئۈچۈن بولۇشى لازىم، بولۇپمۇ ئارقا دەرۋازىنى مەھكەم ئېتىۋېتىپ، ئالدى دەرۋازىنى داغدام ئېچىۋېتىدىغان سىياسەتنى

قوللىنىشقا بولمايدۇ. چۈنكى سوۋېت روسىيەسىنىڭ تۆمۈر يولى شىنجاڭ چېگرىسىنىڭ ئەتراپىنى ئوراپ، ئەتىگىنى يولغا چىقسا كەچتە يېتىپ بارىدىغان ھالغا كەلدى، شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ يولى خۇددى قامال قىلىنغانغا ئوخشاپ قالدى، بۇ ئەھۋال ئۆزگەرتىلمەي داۋاملىشىۋەرسە، شىنجاڭ ئىچكىرىدىن قانچە ئۇزۇن ئايرىلىپ قالسا، شۇنچە يېگانە ـ خەتەرلىك ئەھۋالغا گىرىپتار بولۇپ، ھەممە جەھەتتە خەقنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا چۈشۈپ قېلىپ ئۆزىنى قوتقۇزالماي قېلىشى، شەرقىي ـ شىمالىنىڭكىدەك ئەھۋالغا دۇچار بولۇش بىلەنلا قالماي، ئاخىر بېرىپ سىز ئىنىمىزنىڭمۇ قۇربان بولۇشىغا سەۋەبكار بولۇشى مۇمكىن. ئىنىمىزنىڭ بۇ ھەقتە تېزدىن ئويغىنىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. بىرتەرەپتىن مەركەزگە ھەقىقىي تۇردە تايىنىپ، دىپلوماتىيە ئىشلىرىنىڭ مۇۋاپىق يولغا قويۇلۇشىنى كۆزلىشىڭىز، يەنە بىر تەرەپتىن ئىچكىرى بىلەن بولغان قاتناشنى تېزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ھەقىقىي تۇردە ئالاقە باغلاپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى ئىچكىرىنىڭ سودا مالللىرى بىلەن راۋان ئالماشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشكە ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇشىڭىز لازىم. مەركەز سىز ئىنىمىزنى ئالاھىدە ئەتىۋارلاپ قىلچە كەمستەيدۇ، بولۇپمۇ سىزنى جۇڭجېڭ* كۆچلۈك قوللايدۇ، كۆڭلىڭىزدە قىلچە گۇمان ساقلايدىغان، ئۆزىڭىزنى يىراقلاشتۇرىدىغان ئىشنى قىلماڭ. ئىككىنچى، ئىچكىرىنىڭ ئىختىساسلىق خادىملىرىنى زور كۈچ بىلەن قوبۇل قىلىش. «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى تۆت مىليوندىن ئارتۇق بولۇپ، خەنزۇلار ئاران بەش پىرسەنتنى تەشكىل قىلىدۇ، ئومۇمىي سانى 200 نەچچە مىڭدىن ئاشمايدۇ. ئەمەلىيەتتە خەنزۇلارنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان

---

* جياڭ جېمىن ئۆزىنى دېمەكچى ـ ت

ئادەتتىكى ئەمەلدارلىرىنىڭ تولىسى چىرىكلىشىپ، چاكىنىلىشىپ، ناچار ئادەتلەرنى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرۈۋالغان، ئۆزىنى پاك، روھلۇق تۇتۇشنى بىلمەي، باشقا مىللەتلەرنى بىزار قىلىپ، خەنزۇلارنىڭ ئابرۇيىغا زىيان يەتكۈزگەن، ئۇلارنىڭ ئىستىقبالى ھەققەتەن خەتەرلىك. بۇ ئىللەتلەرنىڭ يىلتىزىنى بولۇپمۇ سىز ئىنىمىز ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىسىز. دۆلەت ئىچىدىن دۆلەت ئېچىغا ۋە كەسىپ كۆز قارىشىغا ئىگە سادىق، دىيانەتلىك، قابىل ئىختىساس ئىگىلىرىنى شىنجاڭغا بېرىپ ئىدارە قىلىش ئىشلىرىغا يارەملىشىش ئۈچۈن كۆپلەپ تەكلىپ قىلىسىڭىز، سىزنىڭ ئىچكى سىياسەتنى تەرتىپكە سېلىش دېگىنىڭىز يېپىيېڭى قىياپەت ھاسىل قىلىش ئۈنۈمىگە ئىگە بولالايدۇ، ئۇنداق قىلماي ئۆزىڭىزلا غەيرەتلىنىپ ئەلنى ئىدارە قىلىشقا تىرىشىسىڭىزمۇ، ئۇ خۇددى يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقماس، چېڭى چىقسىمۇ دېڭى چىقماس دېگەندەك بولۇپ قالمامدۇ؟ قىسقىسى، سىز شىنجاڭدا دەل نى-نى ئىشلارنى قىلىدىغان پەيتتە تۇرۇۋاتىسىز، مەركەزنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، تۇرلۇك ۋەقەلەرگە تاقابىل تۇرۇپ، ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ بىرلىكتە نەتىجە قازىنىشىڭىز لازىم. دۆلەتنى كۆزدە تۇتقاندىمۇ، شەخسىنى كۆزدە تۇتقاندىمۇ جەزمەن شۇ يول بىلەن مېڭىش-ھەممىدىن بىخەتەر ئۇزاق مۇددەتلىك تەدبىر، ئۇنداق بولمىسا، ئىچكى-تاشقى جەھەتتىن قىيىنچىلىققا بوغۇلۇپ، بالايىئاپەتكە دۇچار بولۇپ، دۆلەتمۇ، شەخسىنىڭ ئۆزىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز زىيانغا ئۇچرايدۇ. جۇڭجېڭ ئىنىمىز بىلەن ئۆتمۇشتە ئېغىر كۇنلەردە بىللە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىنتايىن سەممىي ئۈمىد باغلاپ كېلىۋاتىدۇ. سىزنىڭ بەن دېگىۋەن، زو زۇڭلارنىڭ قوشقان تۆھپىسىنى يېغىنچاقلاپ، چېگرا رايونىنى پارتىيە-دۆلەتنىڭ سەددىچىنىغا ئايلاندۇرۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن».[1] ئەمما شېڭ شىسەي بىلەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتى

ئوتتۇرىسىدىكى كونا ئاداۋەتنىڭ بىر ۋاراق قەغەزدىكى قۇرۇق گەپلەر بىلەن تۈگەپ كېتىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شېڭ شىسەي ئۆزى ماڭغان سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش يولىدىن قايتىپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كونترولىنى قوبۇل قىلىشنى خالىمايتتى ۋە ئۇ يولدىن قايتىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەيگە نىسبەتەن ئامالسىز قالغان پەيتتىمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان سەۋر- تاقىتىنى ئىپادىلەپ: «شىنجاڭ ئۆلكىسى ئىسمى- جىسمى بىلەن پۈتۈنلەي قولدىن كەتمىگۈچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەمۇرلىرىغا نامىغا قاراپ مەنسىنى بايقاش يولىنى تۇتۇپ، مەركەزنىڭ پۈتۈنلەي ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەي مۇمكىن ئەمەس». [2] «كەڭ غەربىي شىمال زېمىنىنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ھەم مەمۇرىي ئىشلىرىنىڭ پۈتۈنلۈكى» نىمۇ «بار كۈچ بىلەن ساقلاش كېرەك» دېگەن يەرگە كەلگەن. [3] 1935- يىلى 11- ئايدا، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينى گومىنداڭنىڭ 5- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ رېئىزىيە ئەزاسى قىلىپ قويغان: 1936- يىلى ئۇنىڭغا يەنە قۇرۇقلۇق ئارمىيە جۈڭجياڭلىق نامىنى بېرىپ ئۇنىڭغا شاڭجياڭلىق ئۇنۋانىنى قوشقان.

ئىككىنچىدىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شېڭ شىسەينىڭ يېقىنلىشىشىنى دىپلوماتىيە ۋاستىسى ئارقىلىق توسقان. 1933- يىلىنىڭ ئاخىرىدا، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شېڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن پۈل قەرز ئالماقچى بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئالاقىدار تارماقنىڭ ئالاقىلىشىپ ئۇنى توسۇشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. 1934- يىلى 6- ئايدا، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۈڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى بوگومولوۋقا نوتا تاپشۇرۇپ: «بۇنىڭدىن كېيىن، ھەرقايسى ئورگانلار ھەرقانداق نام بىلەن تۇزگەن پۈل قەرز كېلىشىمىنىڭ مىللىي

هۆكۈمەت تەسەۋۋۇرىدىكى ئۆتكۈرلۈكنى ئۇنتۇپ قېلىپ، ئۇنى «ئىناۋەتسىز» دېگەن.[4] شېئىرنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى ھۆكۈمەتنىڭ سۆزنى ئوچۇق ئېيتماي: «شىنجاڭ يەرلىك مەسئۇلاتلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى سودا شىركىتىگە سېتىپ، ئۇنىڭ بەدىلىگە تۆت مىليون ئالتۇن رۇبلى ئالماقچى، مەزكۇر شىركەت ئاۋۋال پۇل بېرىدۇ، شىنجاڭ يەرلىك مەسئۇلاتلارنى بەش يىل ئىچىدە داۋاملىق باھالاپ قايتۇرىدۇ دېگەن. مەۋرىي بالاتا شېئىرنىڭ شۇ سەيدىن توختام لايىھىسىنىڭ تولۇق تېكىستىنى تەلەپ قىلغانداۋا، شېئىرنىڭ جىم بولۇپ كەتكەن. 7-ئاينىڭ 28-كۈنى، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىغا تېلېگراممىسى بېرىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ بىلەن ئالماشتۇرماقچى بولغىنى قايسى مەسئۇلاتلار ئىكەنلىكىنى ئىمكانقەدەر ئىزھار قىلىشىنى ھەمدە تۇزگەن توختامنىڭ تولۇق تېكىستىنى كۆچۈرۈپ يوللاپ بېرىشىنى، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ شىنجاڭ دائىرىلىرى بىلەن توختام تۇزۇشمەسلىكىنى ئۆتۈنگەن.[5] سوۋېت ھۆكۈمىتى تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئەپلەپ-سەپلەپ قۇتۇلماقچى بولۇپ، توختام نوقۇل تىجارەت خاراكتېرلىك، دىپلوماتىيە كومىسسارلىقىمۇ ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز ۋەھاكازا دېگەن. دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىنى بىر ئامال قىلىپ توختامنىڭ تولۇق تېكىستىنى قولغا چۈشۈرۈشكە بۇيرۇغان، سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانا سوۋېت ئىتتىپاقى دىپلوماتىيە كومىسسارلىقىنىڭ شەرق مەھكىمىسى بىلەن ئالاقىلاشقان. شەرق مەھكىمىسى: بوگومولوۋ 7-ئايدا جياڭ جيېشى بىلەن كۆرۈشكەندە، شىنجاڭنىڭ پۇل قەرز ئېلىش ئىشىنى تىلغا ئالغان، جياڭ جيېشى قوشۇلدىغانلىقىنى

بىلدۇرگەن دېگەن. دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكى جىياڭ جېپىڭدىن ئېنىقلاپ كۆرسە، جياڭ جېپىڭ ئۇنداق گەپنىڭ بولغانلىقىنى ئىنكار قىلمىپلا قالماي، شۇڭا غدا شىنجاڭنىڭ پۈل قەرز ئېلىش ئىشىنى مەركەز تەكشۈرۈپ تەستىقلىشى، خادىم ئەۋەتىپ پۈلنىڭ ئىشلىتىلىشىنى نازارەت قىلىشى لازىم دېگەنلىكىنى تەكىتلىگەن.[6] سوۋېت تەرەپ يەنىلا ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بۇ ئېلىم-سېتىم ھەرىكىتى، پۈل قەرزى خاراكتېرىگە ئىگە ئەمەس، مەركەز شۇنىمۇ سۈرۈشتە قىلامدۇ-قانداق دېگەن. جۇڭگو تەرەپ بىرتەرەپ ئالدىن پۈل بېرىدىغان، يەنە بىر تەرەپ يىلمۇ-يىل تەدرىجىي قايتۇرىدىغان بولغان ئىكەن، قايتۇرغان نەرسىنىڭ مال ياكى پۈل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ پۈل قەرزى خاراكتېرىگە ئىگە دېگەن. سوۋېت تەرەپ توختام تېخى تۈزۈلمىدى دەپلا تۇرۇۋالغان. جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى بۇيرۇققا بىنائەن مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ يولىورۇقىنى يەتكۈزۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق دېپلوماتىيە كومىسسارلىقىدىن مەسئۇل مەھكىمىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، مىللىي ھۆكۈمەت مەزكۇر توختامنى تەستىقلىغانلىقىنى ئوچۇق بىلدۇرۇشتىن بۇرۇن تۇرمەسلىكىنى، تۇزىدىغان بولسا، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ ئېتىراپ قىلمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ قويۇشنى تەلەپ قىلغان.[7] ئەمما شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن پۈل قەرز ئېلىش بىلەنلا قالماي، بەلكى پۈل سانىنى ئۇزلۇكسىز كۆپەيتكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دېپلوماتىيە ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شېڭ شىسەيگە يېقىنلىشىشىنى توسۇۋالالمايلا قالماي، بەلكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىشىنىمۇ توسۇۋالالمىغان.

ئۇچىنچىدىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى

كونترول قىلىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، مىللىي ھۆكۈمەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ياردىمىگە تايانغاچقا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىشى ھەققىدە زۇۋان سۇرمىگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى ئىگىلىك ھوقۇقىغا خىرس قىلمىغانلىقىغا شۈكرى قىلغان. ئەمما مىللىي ھۆكۈمەت شىنجاڭنى ئېسىدىن چىقارمىغان، بەلكى شىنجاڭنى كونترول قىلىش ھەققىدىكى تۈرلۈك تەييارلىق ئىشلىرىنى ئىشلەپ تۈرغان: (1) شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە يېقىنىدىن دىققەت قىلغان، موڭغۇل ـ تىبەت ھەيئىتى سۈجۈدا تىيانشان گۈرۈپپىسىنى قۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي ۋە دىپلوماتىيە ئىشلىرىغا دائىر ئاخباراتلارنى ئەتراپلىق توپلىغان، قىسقىسى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ سىياسىي خاھىشى، شېڭ شىسەينىڭ ئەسەرلىرى قاتارلىق ئەھۋاللارنىڭ ھەممىسىنى توپلىغان. ئۇنىڭدىن باشقا، جياڭ جېيشى مەمۇرىي پالاتانىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى تۈرگە ئايرىپ باشقۇرغۇچى خادىملار ئارىسىدىن شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەخسۇس خادىم قويۇش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن[8] ھەمدە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ چېگرا رايونىدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالى ھەققىدىكى تەتقىقاتنى كۈچەيتىش توغرىسىدا يولىورۇق بەرگەن.[9] (2) شىنجاڭنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كادىر تەييارلىغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ كومۇنىزمغا قارشى تۇرغۇچى قاچقۇن خادىملىرى ـ مەسئۇد[10]، مۇھەممەت ئىمىن[11]، ئەيسا[12] قاتارلىق كىشىلەرنى كەلگۈسىدە شىنجاڭنى باشقۇرىدىغان كادىر زاپىسى سۈپىتىدە قوبۇل قىلغان؛ ئۇنىڭدىن باشقا، موڭغۇل ـ تىبەت سىياسىي كۇرسى (چېگرا رايون كادىرلىرىنى تەربىيىلەيدىغان مەخسۇس مەكتەپ)

قارىمىقىدا مۇسۇلمان سىنىپى تەسىس قىلىپ، شىنجاڭ تەرەپنىڭ كادىرلىرىنى يېتىشتۈرگەن. (3) شىنجاڭنىڭ ئالدىنقى بازىسىنى كونترول قىلىشقا ھازىرلانغان. ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا بارىدىغان مۇھىم قاتناش يولى - خېشى كارىدورىنى ئاكا - ئۇكا ما بۇفاڭلار ئىگىلەپ تۇرغان، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭنى كونترول قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن بىر ئامال قىلىپ خېشى كارىدورىنى كونترول قىلماقچى بولغان. 1941 - يىلى كۈزدە، جياڭ جېيشى موڭغۇل - تىبەت ھەيئىتىنىڭ باشلىقى ۋۇ جۇڭشىننى غەربىي شىمال پارتىيە - ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈمىكىنى باشلاپ نامدا گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي ئۆلكىسىدىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش، ئەمەلىيەتتە بىر ئامال قىلىپ خېشى كارىدورى دېگەن جاينى پەم بىلەن قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتكەن. ۋۇ جۇڭشىن ما بۇفاڭنىڭ ئۆز ئىنىسى ما بۇچىڭ بىلەن بولغان زىددىيەتتىدىن پايدىلىنىپ، ما بۇفاڭنى خېشى كارىدورىنى مەركەزگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە دەۋەت قىلىپ، شۇنداق قىلسا جياڭ جېيشىگە ياخشى كۆرۈنەلەيدىغانلىقىنى ھەمدە سىياسىي رەقىبى ما بۇچىڭنى يوقىتىش مەقسىتىگە يېتەلەيدىغانلىقىنى ئېيتقان. ما بۇفاڭ ۋۇ جۇڭشىننىڭ دەۋىتىگە بويسۇنۇپ، خېشى كارىدورىنى ئۆتۈنۈپ بەرگەن. جياڭ جېيشى گۇرۇھىغا قاراشلىق قوشۇننىڭ خۇ زۇڭنەن قىسمى خېشى كارىدورىغا كىرىپ سۇجۇغا ئورۇنلاشقان. لى تېجۇن خېشى گارنىزونىنىڭ قوماندانى بولۇپ، شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جاينى كونترول قىلغان.

2 - پاراگراف شېڭ شىسەينىڭ بويسۇندۇرۇلۇشى

مىللىتارىستلار زامانىۋى جۇڭگونىڭ سىياسىي ھاياتىدا، «ئىدىيىۋى خاھىشى ئەڭ كەم گۇرۇھ بولۇشى مۇمكىن»، ئۇلار

سىياسىي پىلان ئۇزۇش قاتارلىق چوڭ مەسىلىلەر جەھەتتە «ئۆزىنىڭ ئىدىيە-كۆز قاراشلىرىغا ئەمەس، بەلكى كۆچ سېلىشتۇرمىسىغا ئاساسلىنىدۇ».[13] سوۋېت-گېرمان ئۇرۇشى پارتلىغاندا، شېڭ شىسەي ئۇرۇشنىڭ قاچان ئاياغلىشىدىغانلىقىنى پەملىيەلمەي، سوۋېت ئىتتىپاقى غەلبىنى قىلغان تەقدىردىمۇ شىنجاڭغا بۇرۇنقىدەك زور كۈچ بىلەن يارەدەم بېرەلمەسلىكى مۇمكىن دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن.[14] شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىرتتىن يۆلىشىدىن ئايرىلسا جىياڭ جېيشى بىلەن تاقابىشىشقا كۈچى يەتمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان.

1941-يىل 12-ئايدا، جىياڭ جېيشى جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي ئەمەلدارى گو دېچۈەندىن شېڭ شىسەينىڭ جىياڭ جېيشى تەرەپكە ئۆتۈش ئالامەتلىرى بارلىقىدىن خەۋەر تېپىپ[15]، ئاكتىپ ئىنكاس قايتۇرغان، ئۇ شىنجاڭنىڭ چۈڭچىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ مۇدىرى جاڭ يۈەنخۇانى ئۈچ قېتىم قوبۇل قىلغان. 1942-يىل 5-ئايدا، جىياڭ جېيشىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭ جاڭ يۈەنفۇ بىلەن كۆرۈشكەندە، ئۇنىڭدىن شېڭ شىسەينىڭ كومپارتىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى سورىغان. جاڭ يۈەنفۇ «زادى بىر يولدا ئەمەس» دەپ جاۋاب بەرگەن، شۇڭا تاڭ زۇڭ شۇچاغنىڭ ئۆزىدە مەركەز بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇناسىۋىتىنى تۇتاشتۇرۇپ، «ئىككى تەرەپنىڭ كۆپلەپ بېرىش-كېلىش قىلىشى»نى تەشەببۇس قىلغان.[16] شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا، شېڭ شىسەيمۇ چۈڭچىڭ ھۆكۈمىتىگە يېقىنلىشىش ئامالىنى ئىزدەپ، ئۆزىنىڭ بەشىنچى ئىنىسى شېڭ شىجىنى چۈڭچىڭغا جىياڭ جېيشى بىلەن كۆرۈشۈشكە ھەمدە مەركىزىي تەلىم-تەربىيە ئۆمىكىدە تەلىم

ئېلىشقا ئەۋەتكەن. جياڭ جېشى شېڭ شىجىغا ناھايىتى قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى شەخسەن ئۆزى قوبۇل قىلغان. سۆھبەت جەريانىدا ئىككى تەرەپنىڭ مەيدانى تېخىمۇ يېقىنلاشقان.[17] جياڭ جېشىمۇ ئۆزى بىلەن شېڭ شىسەينىڭ كۆپ يىللىق سىياسىي ئىختىلاپىنى ئەتەي يوققا چىقىرىپ، شېڭ شىجىغا: «خەلق تۇرمۇش مەسىلىكى سوتسىيالىزم دېمەكتۇر» دەپ ئۇقتۇرغان.[18]

7 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا، جياڭ جېشى شېڭ شىسەي بىلەن ئومۇمىي دوستلۇق، شەخسى ئاغىنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى بار 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇ شاۋلياڭنى ئۇرۇمچىگە شېڭ شىسەي بىلەن تېخىمۇ يېقىن ئالاقىلىشىشقا ئەۋەتكەن. جياڭ جېشى شېڭ شىسەيگە ئۆز قولى بىلەن خەت يېزىپ، شېڭ شىسەينىڭ «ئومۇمىي ۋە شەخسىي سۆزلەرنىڭ ھەممىسىنى جۇ شاۋلياڭ بىلەن ئوچۇق سۆزلىشىشى»نى تەلەپ قىلىپ، «دۆلەت ئۆلۈم يا كى كۆرۈم ۋاقىدا تۇرغان ھازىرقى پەيت بولۇپمۇ ئۆز كىشىلىرىمىز خاتىرجەم كۇنلەردىمۇ، خەتەرلىك كۇنلەردىمۇ، مۇۋەپپەقىيەت ئالدىدىمۇ، مەغلۇبىيەت ئالدىدىمۇ ھەمدەم بولۇپ تەڭ كۆچ چىقىرىدىغان ۋاقىت» دېگەن.[19] شېڭ شىسەي جۇ شاۋلياڭ بىلەن سەممىي سۆھبەتلەشكەندىن تاشقىرى، «شىنجاڭنى باشقۇرۇپ كەلگەن 10 نەچچە يىلدىن بۇيان سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىشنىڭ تەپسىلىي ئىچكى ئەھۋالى»نى يازما شەكلىدە «سەممىيلىك بىلەن» جياڭ جېشىگە ئىزھار قىلغان.[20] ئۇ: «بىلىم ۋە تەجرىبەمنىڭ كەملىكىدىن ماركسىزمنىڭ يالغان ۋەئىسكىسىنى ئېسىۋالغان كىشىلەرنىڭ قايمۇقتۇرۇپ ئالدىشى ئارقىسىدا، ئىلگىرى ـ ئاخىر جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ۋە سوۋېت كومپارتىيىسىگە كىرىشنى تەلەپ قىلدىم ھەمدە 1938 ـ يىل 9 ـ ئايدا سوۋېت كومپارتىيىسىگە ئەزا بولدۇم. 1940 ـ يىلى 11 ـ ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ

بىسىم ئىشلىتىپ مەجبۇرلىشى ئارقىسىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭنىڭ قەلەي كېنىنى ئىجارىگە بېرىش توختىمىنى تۈزدۇم. سوۋېت ئىتتىپاقى مېنىڭ «جانابلىرى» (يەنى جىياڭ جيېشى) بىلەن يېقىنلىشىشىمنى توسۇش ئۈچۈن، «قورقۇتۇش»، «ئاربغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش» ۋاستىسىنى قوللىنىپ، شېڭ شىسەي 1934 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا كوممۇنىزمنى يولغا قويۇشىنى تەكلىپ قىلدى. 1936 - يىلى شىئەن ۋەقەسى ۋاقتىدا «جاڭ شۆلياڭنى قوللىدى ۋە ھىمايە قىلدى»، 1941 - يىلى يەنە «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشىنى تەكلىپ قىلدى» دېگەنگە ئوخشاش «ئۇچىغا چىققان بىمەنە» ئالاقىنى ئەۋەتتى. ئەسلىنى ئالغاندا، 1934 - يىلى ياپونىيە بىلەن ئەنگىلىيە ئۆز قورچاقلىرىنىڭ شىنجاڭنى جۇڭگو زېمىنىدىن ئايرىۋېتىشىغا يۆلەكچى بولۇۋاتقان خەتەرلىك ئەھۋال ئاستىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا كوممۇنىزمنى يولغا قويۇشىنى تەكلىپ قىلماقتىن ئۆزگە يول يوق ئىدى؛ شىئەن ۋەقەسى ۋاقتىدا جاڭ شۆلياڭنى قوللىدى ۋە ھىمايە قىلدى دېگەن سۆز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «يامان غەرەز بىلەن ئاربغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشى»دىن ئىبارەت. مەن جاڭ يۈەنفۇ بىلەن جاڭ شۆلياڭغا تېلېگرامما يوللاپ «قاتناشمايدىغانلىقىم ۋە ھېسداشلىق قىلمايدىغانلىقىم»نى ئىپادىلىگەن؛ 1941 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا سوۋېت ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشىنى تەكلىپ قىلىشىم «ھەقىقىي تەلىپىم» بولماستىن، بەلكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىن زېمىن تەلەپ قىلىش قارا نىيىتى بار - يوقلۇقىنى ۋە ماركسىزمنى ھەقىقىي تۇردە ئىجرا قىلىدىغان - قىلمايدىغانلىقىنى سىناپ بېقىشنى مەقسەت قىلغان. «پېقىر بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ئۇنداق يالغان

مارکسزمچىلار بىلەن ھەرگىز ھەمكارلاشمايمەن. جانابلىرىنىڭ ۋە گومىنداڭنىڭ رەھبەرلىكىنى ھمايە قىلىپ، پارتىيە-دۆلەتكە سادىق خىزمەت قىلىشقا چىن كۆڭلۈمدىن قەسەمياد قىلىمەن» دېگەن.[21]

جيياڭ جيېشى شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا بولغان سودىنىڭ ئېچكى ئەھۋالاتىدىن ھەيران بولۇپ، «شىنجاڭنىڭ قەلەي كېنىنى ئىجارىگە بېرىش شەرتنامىسى»[22]نىڭ «زەھەرلىكلىكى» «يۈەن شىكەي ئىمزالىغان 21 ماددىلىق شەرتنامىدىن ئېشىپ چۈشىدىكەن» دېگەن.[23] شۇنداقتىمۇ جيياڭ جيېشى شېڭ شىسەينى داۋاملىق خاتىرجەملەندۈرۈپ، ئۇنىڭغا ئۆز قولى بىلەن جاۋاب خەت يازغان ھەمدە ئۇنىڭغا «ئۆتكەنگە سالاۋات قىلىپلا قالماي، ھەممىسگە مەن جاۋابكار» دېگەننى ئېيتىپ قويۇشنى جۇ شاۋلياڭغا تاپشۇرغان.[24] شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، جيياڭ جيېشى باش شتاب ياشلىقى خې يىڭچىننى ھەربىي-مەمۇرىي مۇھىم مەنسەپدارلارنى چاقىرىپ، «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»نى رىياسەتچىلىك قىلىپ تۇرۇشكە بۇيرۇغان.

«شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»دا ھەممىدىن بۇرۇن شىنجاڭنىڭ رېئال ۋەزىيىتىگە باھا بېرىلىپ، مۇنداق تونۇش ھاسىل قىلىنغان: يەنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى قوشۇۋېلىش سۇيىقەستى ۋە يېتەرلىك قورال كۈچى بار، ئەمما شىنجاڭنى ئاشكارىدىن-ئاشكارا قورال كۈچى بىلەن ئىشغال قىلسا، سىياسىي ۋە تاكتىكا جەھەتتە ئۆزى ئۈچۈن پايدىسىز. مۇشۇ ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەيگە يازغان ئالاقىسىنىڭ كۆچۈرمىسىنى جۇڭگوغا ئەۋەتىشتە ئۆزىنىڭ زېمىن ھەققىدە قارا نىيىتى يوقلۇقىنى ۋە ئۆتمۈشتە ئاسراپ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى تۇرلۈك پاكىتلارنى

جۇڭگوغا بىلدۇرۇش ھەمدە شەپكە شىسەي بىلەن مەركەزنىڭ ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، شەپكە شىسەينى خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىشقا مەجبۇرلاپ يېتىم قالدۇرۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ھەرقانداق يول بىلەن بىر ئامال قىلىپ يوق قىلىۋېتىش، ئاندىن باشقا بىر قورچاقنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى تەييار مەنپەئىتىنى قوغداشنى مەقسەت قىلغان. شەپكە شىسەي سىرتقى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەھدىتىدىن، ئىچكى جەھەتتە خائىن ـ قورچاقلارنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىدىن قورقۇپ، چوقۇم مەركەزگە بېقىنىدۇ ھەمدە ئۆزى تەلەپ قىلغان يارەمگە ئىگە بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئەيمەندۇرۇپ ۋە ئاشكارىدىن ـ ئاشكارا زورلۇق ئىشلىتەلمەيدىغان قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئاخىرلىشىپ قالغان ئۆمرىنى ئۇزارتىشنى ئۇمىد قىلىدۇ دەپ ھېسابلىغان. «ئومۇمي يىلان»دا، شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش فاكتىسى: بىر تەرەپتىن شەپكە شىسەينىڭ ئورنىدىن پايدىلىنىپ ۋە كۈچىنى يۆلەپ ئۇنى پەيدىنپەي مەركەزنىڭ ئىزىغا سېلىش، يەنە بىر تەرەپتىن ئەپلەپ ـ سەپلەپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان قۇتراتقۇلۇقىنى كېچىكتۈرۈش ھەمدە گەنسۇ، چىڭخەي، شىزاڭ چېگرا رايون ھەربىي تەييارلىقىنى تېزدىن كۈچەيتىش ۋە باشقا بارلىق تەييارلىقلارنى پۈتتۈرۈپ، پەيت تېپىپ شىنجاڭنى ھەقىقىي تۇردە كونترول قىلىش دەپ بەلگىلەنگەن. «يولغا قويۇش مۇھىم نۇقتىسى» دېگەن قىسمى «ھازىرقى ئۆتكۈنچى مەزگىل» ۋە «ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش مەزگىلى» دەپ بۆلۈنگەن. «ھازىرقى ئۆتكۈنچى مەزگىل»دە سوۋېت ئىتتىپاقىغا داۋاملىق ئىناق قوشنىدارچىلىق سىياسىتىنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ شىنجاڭغا كەسكىن ھەربىكەت قوللىنىشىنى سىياسىي تەدبىر ئارقىلىق توسۇش كۆزدە تۇتۇلغان؛ شەپكە شىسەينىڭ ئورنىنى ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى كۆزدە

تۇتۇپ، ئۇنىڭغا سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە دىپلوماتىيە قاتارلىق جەھەتلەردىن ياردەم بېرىپ، ئۇنىڭ مەركەزگە بولغان ئىشەنچىنى كۈچەيتىش، ئۇنى پەيدىنپەي مەركەزنىڭ ئىزىغا سېلىش كۆزلەنگەن؛ ھەربىي ئىشلار جەھەتتە يۇمشاقلىقنى نېپىت كېنى رايونىنى قوغداش تامى ئاستىدا خېشى كاردورىدىكى بولۇپمۇ يۇمىن ئەتراپىدىكى ئەسكىرىي كۈچىنى كۈچەيتىش، شىنجاڭدا جەنۇبىي شىنجاڭ ئايرودرومىنى يېڭىدىن بىنا قىلىپ، شۇ ئايرودرومنى مۇھاپىزەت قىلىش تامى ئاستىدا مەركەز ئارمىيەسىنىڭ بىر قىسمى (بىر شىدىن تۆۋەن)نى كىرگۈزۈش كۆزلەنگەن. «ئىگىلىك ھوقۇقنى قايتۇرۇۋېلىش مەزگىلى»دە ياپون باسقۇنچىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا شىمالدىن ھۇجۇم قىلغان پەيتتىن ياكى سوۋېت ئىتتىپاقى گېرمانىيىدىن ھەربىي جەھەتتە يېڭىلگەن پەيتتىن ۋەياكى جۇڭگونىڭ خەلقئارا ئورنىغا تېخىمۇ پايدىلىق باشقا پەيتتىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىككى دۆلەتنىڭ دىپلوماتىيىسىدە ھېچ بولماي كەلگەن مەسىلىلەرنى، مەسىلەن قىزىل ئارمىيە 8-تۆەنىنىڭ شىنجاڭدىن چېكىنىدۇرۇش دېگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنى ئېيتىش ھەمدە مەركەزنى ئارمىيەسىنىڭ كۆچلۈك قوشۇنىنى شىنجاڭنىڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلىرىغا ئاتلاندۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى قورال كۈچى بىلەن ھەقىقىي تۇردە كونترول قىلىش كۆزلەنگەن.[25]

جىياڭ جېيشى شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش تەييارلىقىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئەنە شۇ پىلان بويىچە ئىلىپ بارغان. ئاتالمىش «شىنجاڭ ۋەقەسى»[26] ھەققىدە، جىياڭ جېيشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دىققىتىنى قوزغىماسلىقنى تەشەببۇس قىلغان، ئۇ گومىنداڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي مەنسەپدارلىرىدىن ئاشۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقانلارنىڭ كۆپ سۆزلىمەسلىكىنى، خەۋەر

تاپمىغانلارنىڭ كۆپ سوربماسلىقىنى، مۇبادا بىرەرسى سوراپ قالسا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا تۇتقان «پوزىتسىيىسى ناھايىتى ياخشى» دەپلا جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلغان.[27]

7-ئاينىڭ 16-كۈنى، جياڭ جېيشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پانيۇشىننى قوبۇل قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن سۆزلىشىشى كېرەكلىكىنى، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ جۇ شاۋلياڭنى شىنجاڭ ئۆلكىسىدە سىياسىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ۋە نازارەتچىلىك قىلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتكەنلىكىنى تەكىتلەپ ئېيتقان. 7-ئاينىڭ 26-كۈنى، جياڭ جېيشى ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، لەنجۇدىن ئۇرۇمچىگە بىۋاستە ئايروپىلان قاتنايدىغان ئاۋىئاتسىيە پىلانىنى تۈزۈش ھەققىدە يولىورۇق كۆرسەتكەن. بۇ پىلانغا قايىل بولۇپ بېشى يەرگە يەتكىچە ئېگىلىپ تەزىم قىلغان تاڭ زۇڭ بۇنى جياڭ جېيشىنىڭ «شارائىتقا ماسلىشىپ ئىش قىلىش» «دانالىقى»، «بۇنداق دانا ھازىر يوق بولۇپلا قالماي، تارىختىمۇ ئاز كۆرۈلگەن» دەپ ھېسابلىغان.[28]

8-ئايدا، جياڭ جېيشى غەربىي شىمالدىكى شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي ئۆلكىلىرىنى ئايلىنىپ تەكشۈرگەندە، خېشى كارىدورى تەرەپتىكى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى بىۋاستە سۈرۈشتۈرگەن. جياڭ جېيشى لەنجۇدا تۇرغان چېغىدا شېڭ شىسەي، جۇ شاۋلياڭلارنى ئەكېلىشكە شىنجاڭغا ئايروپىلان ئەۋەتسە شېڭ شىسەي كەلمىگەن. ئەمما ئۇ دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى مەركەزنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە، مەركەزنىڭ ۋۇ زىشياڭنى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىيە خاس ۋەكىلى قىلىپ ئەۋەتىشكە قوشۇلغان: شۇنىڭ

بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەركەزنىڭ زۆرۈر تېپىلغاندا بىر شى ئەسكەر ئەۋەتسە جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرغۇزۇشىغا يول قويغان.[29] جياڭ جيېشى يەنە ئۇرۇمچىگە ئۆزى بىۋاسىتە بېرىپ شېڭ شىسەي بىلەن كۆرۈشمەكچى بولغانۇ، لېكىن ئۇرۇمچىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوغلىغۇچى ئايروپىلانلىرى تۇرۇۋاتقاچقا، مەربىي مەنسەپدارلار مۇۋاپىق تاپماي جياڭ جيېشى بارمىغان.[30]

8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى، سوۋېت مېيلىڭ جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۈشىن قاتارلىقلارنىڭ ھەمراھلىقىدا شىنجاڭغا ئايروپىلاندا بېرىپ، شېڭ شىسەي بىلەن شىنجاڭنى ئىچكى تەرەپكە جەلب قىلىشقا دائىر كونكرېت ئىشلارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈستىدە مەسلىھەتلەشكەن. سوۋېت مېيلىڭ شېڭ شىسەيگە ۋەدە بېرىپ: «مەركەزنىڭ شېڭ شىسەيگە قەتئىي ئىشىنىدىغانلىقىنى، كەلگۈسىدە شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىغا مەركەزنىڭ يارەملىشىشى كېرەكلىكى ياكى كېرەك ئەمەسلىكىنى پۈتۈنلەي شېڭ شىسەي قارارى قىلىسا بولىدىغانلىقى» نى ئېيتقان.[31] بىرىنچى خانىمنىڭ كاپالىتىگە ئىگە بولغان شېڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈشتىكى ئەندىشىسى كۆپلەپ ئازايغان، شۇڭا ئىككى تەرەپ (مەركەز بىلەن شېڭ شىسەي تەرەپ - ت) تۆۋەندىكىدەك كېلىشىم ھاسىل قىلغان: گەنسۇ تەۋەسىدىكى ھۆكۈمەت ئارمىيىسىنى لەنجۇدىن ئەنشى، يۈمىنلەرگە يۆتكەپ، قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق سوۋېت ئارمىيىسىنى ئىسكەنجىگە ئېلىش، شىنجاڭغا دىپلوماتىيە خاس ۋەكىلى ئەۋەتىپ دىپلوماتىيە ھوقۇقىنى مەركەزگە قايتۇرۇۋېلىش، شىنجاڭدىكى كوممۇنىستلارنى تازىلاش، سوۋېت ئارمىيىسىنى شىنجاڭدىن چېكىندۈرۈش ۋە باشقىلار.[32] شۇنىڭ بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ شېڭ شىسەينى بويسۇندۇرۇش سۆھبىتى ئاخىر تاماملانغان. 1942 - يىل 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ شۇ يىلدىكى ئومۇمىي تەكشۈرۈشىدە:

«شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قوشۇمچە دۇبەنى شېڭ شىسەي 7 - ئايدا ئاشكارا ھەقىقەتكە قايتىپ، مەركەزگە ئىتائەت قىلدى، خېشى كاربىدورىدىكى ما بۇچىڭ ئارمىيىسىمۇ پۈتۈنلەي چېكىندۈرۈلدى. شۇنداق قىلىپ لەنجۇنىڭ غەربىدىن تاكى ئىلىغچە دىئامېتىرى 3000 كىلومېتىر كېلىدىغان زېمىن (قەدىمكى زاماندا ئاسىيا - ياۋروپانىڭ ئاساسىي قاتناش لىنىيىسى بېسىپ ئۆتىدىغان رايون) پۈتۈنلەي قايتۇرۇۋېلىندى. بۇنىڭ ئۆزى مىللىي ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن بۇيان قولغا كەلگەن ئەڭ زور مۇۋەپپەقىيەت، ئۇ يەرنىڭ كۆلىمى شەرقىي شىمالدىكى ئۇچ ئۆلكىنىڭ ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ... تەڭرى جۇڭخۇا مىللەتلىرىگە ئىلتىپات قىلمىغان بولسا بۇ مەقسەتكە ھەرگىز يېتەلمىگەن بولاتتۇق» دېگەن.[33]

3 - پاراگراف سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچلىرىنىڭ قوغلىنىشى

1942 - يىل 7 - ئايدا، گېتلىر يۇزمىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ ستالىنگراد تەرەپكە قاراپ ھۇجۇم قىلغان، بۇنىڭدا شۇ شەھەردىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئارمىيىسىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، گېرمان ئارمىيىسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مۇھىم نېفىتلىك — باكۇنى ئىشغال قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھالاكەت خاراكتېرلىك زەربە بېرىشىگە قۇلايلىق تۇغدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. جياڭ جېيشى ئەنە شۇ پايدىلىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»دا شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش توغرىسىدا بەلگىلەنگەن ۋاقىتنى تەڭشەشنى قارار قىلىپ،[34] سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ياپونىيە تىنچ ئۆتۈۋاتقان ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ شىنجاڭ مەسىلىسىنى

ئۇزۇل - كېسىل ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان.[35]

گومىتداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن سۆزلىشىشى لازىملىقىنى قايتا - قايتا تەكىتلىگەن بولسىمۇ، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزگەندە، مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى يەنىلا ئىش تەقسىم قىلىشقان: مەركىزىي ھۆكۈمەت جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىسى ھەققىدىكى سۆھبەتكە مەسئۇل بولغان، ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتى ۋە مايتاغ نېفىت كانلىرى مەسىلىسى شۇ جۈملىگە كىرگۈزۈلگەن؛ شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى، گېئولوگىيىلىك قىدىرىپ تەكشۈرۈش خادىملىرىنى ۋە ئوسكۇنىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشى ھەققىدە سۆزلىشىشكە مەسئۇل بولغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مۇناسىۋەتلىك جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىدە يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان پايدىسىز ئاقىۋەتتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئىمكانىيەت قالدۇرۇشنى كۆزدە تۇتقان.

ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتى 1939 - يىلى جۇڭگو - سوۋېت ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىپ شېرىكلىشىشى بىلەن قۇرۇلغان، جۇڭگو تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقى لايىھىلەپ ئىشلىگەن ئايروپىلانىنىڭ ئىقتىدارىغا نارازى بولغاچقا[36]، تاكى 1942 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچىدە زاۋۇت قۇرغان ۋە ئايروپىلان ئىشلەپچىقارغانغا قەدەر، ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا زاۋۇت قۇرۇش توختامى ئىمزالانمىغان. 1942 - يىلى 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، شېڭ شىسەي بىلەن جۇ شاۋلياڭ جىياڭ جېيشىغا ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتى مەسىلىسى ئۈستىدە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سۆزلىشىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن، جىياڭ جېيشى تەستىق سېلىپ قوشۇلغان.[37] 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، جىياڭ جېيشى

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پانيۇشىن بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇرۇمچى ئايروپىلانسازلىق زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇپ مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغىنىغا ئۇزۇن ۋاقىت بولغان بولسىمۇ تېخىچە توختام تۈزۈلمىگەن، بۇ ئىش جۇڭگونىڭ ئىگىلىك هوقۇقىغا دەخلى يەتكۈزدى، «بۇنى ئەسلىدە بۇرۇنراق تۈزىتىش كېرەك ئىدى» دېگەن.[38] 1943 - يىل 1 - ئايدا، دىپلوماتىيە مىنىستىرى سۇڭ زىۋېن پانيۇشىن بىلەن سۆزلەشكەندە، پانيۇشىن سوۋېت ئىتتىپاقى هۆكۈمىتىنىڭ جۇڭگو هۆكۈمىتى بىلەن ئورتاق باشقۇرۇش چارىسى ئۈستىدە كېڭەشمەكچى بولغانلىقىنى بىلدۈرگەن، سۇڭ زىۋېن سوۋېت تەرەپنىڭ لايىهە قويۇشىنى ئۆتۈنگەن. 2 - ئايدا، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى ۋۇ گوجېن سوۋېت تەرەپنى لايىهىنى تاپشۇرۇشقا ئالدىراتقان، پانيۇشىن لايىهىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ بالدۇر ئوتتۇرىغا قويۇشىنى ئېيتقان. جۇڭگو تەرەپ مەزكۇر زاۋۇت هەققىدىكى هەمكارلىشىش لايىهىسىنى ئىشلەشنى مۇهاكىمە قىلىۋاتقاندا، 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى پۇشكىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلغانلىقىنى هەمدە بارلىق ئىشچى، تېخنىك، باشقۇرۇش خادىملىرىنى ۋە ماددىي ئەشيا، ماشىنىلىرىنى يېقىن ئاردا بىراقلا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى بولغانلىقىنى شېك شىسەيگە ئۇقتۇرغان.[39] 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، جياڭ جېيشى شېك شىسەيگە خەت يېزىپ: «ئۇلارنىڭ مۇددىئاسىدىن قارىغاندا، ئەگەر خەلقئارادا ياكى روسىيە، ياپونىيىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولمىغان بولسا، ئەڭ يامان ئەهۋالدا قالمىغۇچە، ئۇلار ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغان ماشىنا - ئۈسكۈنىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى هەرگىز خالىمىغان بولاتتى، شۇڭا بىزنىڭكىلەر ئۇلارنىڭ تېز ئېلىپ چىقىپ

كېتىشىدىن ئەنسىرىمىسۇن...مۇبادا بالدۇرراق ئېلىپ چىقىپ كېتەلىسە. بىزنىڭكىلەر بالدۇرراق ئېلىپ چىقىپ كېتىشىگە يارەملىشىشى، زورۇقۇپمۇ كەتمەسلىكى. تەپ تارتىپمۇ يۈرمەسلىكى لازىم» دېگەن.[40] 7-ئاينىڭ 20-كۈنى. جياڭ جېشى ئاۋئائاسىيە ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى جۇ جىرۇنى ئورۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتكەن. جۇ جىرۇنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، بۇ زاۋۇتنىڭ ماشىنىلىرىنىڭ 80%ى چۈۋۈپ ئېلىپ كېتىلگەن، پەقەت بىرنەچچە قوشۇمچە ئۈسكۈنىلەر ۋە زاۋۇت بىناسىلا قېپقالغان، جۇ جىرۇ كەلگۈسىدە بۇ زاۋۇتنىڭ ئىشلىنىشى ۋە قىممىتى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇنى سېتىۋېلىشنى تەكلىپ قىلغان. ئۇ «بۇنىڭ بىلەن بىرىنچىدىن، سوۋېتنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرىنىڭ چېكىنىشىنى تېزلەتكىلى بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىش ئېھتىمالى بولۇۋاتقان مۇشۇ پەيتىنى كۆزدە تۇتقاندىمۇ، زاۋۇتنى تېزدىن سېتىۋېلىش مۇۋاپىق» دېگەن.[41] 12-ئايدا، جۇڭگو-سوۋېت ئىككى تەرەپ جۇڭگو تەرەپنىڭ ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتىنى سېتىۋېلىش مەسلىسى ئۈستىدىكى سۆھبەتنى باشلاپ، 1944-يىلى 5-ئايدا كېلىشىم ھاسىل قىلغان، جۇڭگو تەرەپ ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتىنىڭ بىناسى ۋە قالدۇق قوشۇمچە ئۈسكۈنىلىرىنى 4 مىليون 200 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا سېتىۋالغان.

مايتاغ نېفىت كېنى 1935-يىلى شېڭ شىسەي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاغزاكى كېلىشىمى بويىچە شېرىكلىشىش يولى بىلەن ئېچىلغان، بۇ كان ئىشلەپچىقىرىشقا چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن ئۇدا رەسمىي توختام ئىمزالانمىغان. 1942-يىلى 7-ئاينىڭ 17-كۈنى، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى دىپلوماتىيە

كومىسسارلىقىنىڭ كومىسسارى مولوتوۋقا ئالاقە ئەۋەتىپ، مايتاغ نېفىت كېنىنى جۇڭگونىڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى بىلەن سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ بىرلىكتە باشقۇرۇشىنى بىلدۈرگەن. مولوتوۋ 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى جاۋاب خەت يېزىپ قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.[42] شۇنىڭ شىسەي مولوتوۋنىڭ جاۋاب خېتىنى تېلېگراممىا ئارقىلىق جياڭ جيېشىغا يوللاپ بەرگەن. 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، جياڭ جيېشى دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى فۇ بىڭچاڭ، چىەن تەي ۋە ئىقتىساد مىنىستىرى ۋېڭ ۋېنخاۋلارغا كونكرېت چارە ئۇسۇلىدە بىرلىكتە مەسلىھەتلىشىشنى تاپشۇرغان. 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى، جۇڭگو دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكى چارىنىڭ قىسقارتىلمىسىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىغا يوللاپ، جۇڭگو ـ سوۋېت ئىككى تەرەپنىڭ شىنجاڭدىكى مايتاغ نېفىت كېنىنى بىرلىكتە ئېچىش ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشىنى تەلەپ قىلغان. 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، سوۋېت ھۆكۈمىتى قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پانيۇشىن بىلەن سودا ۋەكىلى باكۇلىنغا چۈشەندۈرۈپ جۇڭگونىڭ دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكى ۋە ئاساسىي مەسئۇل ئورگىنى بىلەن كېڭىشىش ھوقۇقىنى بەرگەن. 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، جۇڭگو تەرەپ ۋەكىلى فۇ بىڭچاڭ، ۋېڭ ۋېنخاۋ سوۋېت ۋەكىلى پانيۇشىن، باكۇلىنلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە باشلىغان. سۆھبەت بەش ئايغا يېقىن داۋام قىلغان، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بەزى مۇھىم مەسىلىلەر ئۇستىدە ئېغىز ئىختىلاپ سىقىلانغان. 1943 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، پانيۇشىن تۆۋەندىكى قاتتىق تەلەپلەرنى قويغان: (1) سەرمايە مەسىلىسى ھەققىدە. سوۋېت تەرەپ سەرمايىنى جۇڭگو ـ سوۋېت ئىككى تەرەپ 50%تىن تەڭ ئۇستىگە ئېلىشى لازىم دەپ ھېسابلىغان. (2) شىركەتنى باشقۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە.

مۇدىرىيەتنىڭ مۇدىرلىقىغا ھەر ئىككى تەرەپ ئۇچتىن ئادەم كۆرسىتىشى، يىغىن ئاچقاندا رەئىسلىكىنى نۆۋەت بىلەن ئارتقۇرۇشى، باش جىڭلىلىقىنى سوۋېت تەرەپ خادىمى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم دېگەن. (3) قانۇن مەسلىسى. سوۋېت تەرەپ ھەرقانداق قانۇن مەزكۇر كېلىشىمدىكى پرىنسىپ ياكى بەلگىلىمىلەرگە ئۇيغۇن كەلمەسە، تەتبىق قىلىشقا بولمايدۇ دەپ ھېسابلىغان. (4) ئورۇن مەسلىسى. «شىركەتكە لازىم بولغانلىكى ئورۇننى شىركەتنىڭ ئىشلىتىشىگە باھا قويماي بېرىش لازىم» دېگەن. سوۋېت تەرەپ ۋەكىلى: «جۇڭگو تەرەپ يۇقىرىدىكى تۆت نۇقتىنى قوبۇل قىلمىسا، سوۋېت ھۆكۈمىتى بۇ ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ باشقا يولى يوق دەپ ھېسابلايدۇ» دېگەن.[43] جۇڭگو تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە: «بۇ كان جۇڭگو زېمىنىدىكى كان، نېفىت جۇڭگوغا تەۋە» دېگەننى ئەسكەرتىپ، سوۋېت تەرەپ ئوتتۇرىغا قويغان تۆت تەلەپنى قوبۇل قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.[44] 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەيگە ئۇرۇمچى ئايروپىلان زاۋۇتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى ئۇقتۇرغاندا، مايتاغ نېفىت كېنىنى تىلغا ئالمىغان. ئەمما جياڭ جيېشى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سۆزلىشىشكە بۇيرۇغاندا، مەزكۇر نېفىت كېنىنى قاتارغا قوشۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مەزكۇر ئايروپىلان زاۋۇتى ۋە نېفىت كېنىنىڭ ئۈسكۈنىلىرىنى باھاغا سۈندۇرۇپ ئۆتۈنۈپ بېرىشىنى، جۇڭگو تەرەپنىڭ سوۋېت تەرەپ بىلەن ئۈسكۈنە ۋە تېخنىكا جەھەتتە ھەمكارلىشىشنى خالايدىغانلىقىنى ئاڭسىز ھالدىلا ئەمەس، بەلكى مەقسەتلىك ھالدا بىلدۈرگەن.[45] سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو تەرەپنىڭ مايتاغ نېفىت كېنى جەھەتتىكى ئاشۇ پوزىتسىيىسىگە ئەلۋەتتە دىققەت قىلغان. 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى، پانيۇشىن جۇڭگو تەرەپكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مايتاغ نېفىت كېنىدىكى ئۈسكۈنىلەرنى چۈۋۈپ

ئېلىپ كېتىشنى قارار قىلغانلىقىنى ئۇقتۇرغان. جۇڭگو تەرەپ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ نېفىت قۇدۇقىدىكى قاتلىما تۇرۇبىنى چىقىرىۋالغاندا سېمونت قۇيۇپ تىندۇرماي قويسا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ نېفىت قاتلىمىغا ئېقىپ كىرىپ نېفىتلىكنى ۋەيران قىلىشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىغان. ئەمەلىيەتتە بۇ ئەنسىرەش ئورۇنسىز بولۇپ چىققان، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ نېفىت قۇدۇقىدىكى قاتلىما تۇرۇبىنى چىقىرىۋالماقتا يوق، بەلكى نېفىت قۇدۇقىنى تۆمۇر قاپقا بىلەن يېپىپ، ئەتراپىنى ژىنتا بىلەن چىڭىتىۋەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت قۇدۇقىنىڭ ئوسكۇنىلىرىنى، ئۆيلەرنى ئۆتۈنۈپ بېرىش جەھەتتە ئويلىمىغان يەردىن ھەمكارلىشىپ، دەسلەپتە ئىككى مىليون 510مىڭ دوللار باھا قويغان، كېيىن ئۇنى بىر مىليون 700 مىڭ دوللارغا چۈشۈرۈپ، جۇڭگو تەرەپتىكىلەرنى «سوۋېت ئىتتىپاقى باھادا بەك چوڭ يول قويدى» دېگەن تونۇشقا كەلتۈرگەن.[46] جۇڭگو تەرەپنىڭ ھۆكۈم قىلىشچە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ نېفىت كېنىدىكى ئوسكۇنە قاتارلىق نەرسىلەرنى ئەرزان باھادا ئۆتۈنۈپ بېرىشى «چېكىنىشكە ئالدىرىغانلىقىدىن بولغان».[47] 1945-يىل 9-ئايغا كەلگەندە، سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلىنىڭ مايتاغ نېفىت كېنىنى ئىگىلىشىنى قوللىغاندىن كېيىنلا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئاندىن بىردىنلا ئېسىنى تېپىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ھەم جۇڭگونىڭ 1 مىليون 700 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىنى ئالداپ ئېلىۋالغان، ھەم جۇڭگونىڭ نېفىتىنى قانۇنسىز يول بىلەن ئوغرىلىقچە چىقىرىۋالغان» دەپ تىللىغان.[48]

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق قىزىل 8-تۇنجى 1937-يىل 1-ئايدا سوۋېت ئارمىيىسى شېڭ شىسەيگە يارەملىشىپ ما خۇسەننىڭ ئىسيانىنى تىنچىتقاندىن كېيىن قۇمۇلدا تۇرۇپ قالغان. ئۇ تامدا بىر تۇمەن دېيىلگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە بىر ئاتلىق كۇچەيتىلگەن تۇمەن ۋە ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ

بىر شۆبە ئەترىتىدىن ئىبارەت بولغان.[49] 1942 - يىل 10 - ئايدا، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى يۇشگېنغا سوۋېت ھۆكۈمىتىگە يېزىلغان بىر نۇسخا ئەسلەتمىنى تاپشۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى بارلىق ھەربىي، تېخنىك خادىملىرىنى ئۈچ ئاي ئىچىدە ئېلىپ چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلغان. سوۋېت تەرەپ بۇنى كەسكىن رەت قىلغان. 1943 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەيگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى تۇرۇلگەن پىلان بويىچە بىرتەرەپ قىلىش توغرىسىدا يوللىرۇق بەرگەن.[50] 3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، شېڭ شىسەي دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ سوۋېتلىك ھەربىي مەسلىھەتچىسى ۋاسىلىيېۋنى پىلان بويىچە يولغا سالغان. 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، يۇشگېن شېڭ شىسەي بىلەن جىددىي كۆرۈشۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ قۇمۇلدىكى 8 - تۇەن بىلەن ئۇچقۇچلار ئەترىتىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يۆتكەپ كېتىشنى قارار قىلغانلىقىنى ئېيتقان.[51] 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، سوۋېت ئارمىيىسى تۇركۇم بويىچە چېكىنىشكە باشلىغان، 11 - ئاينىڭ 4 - كۈنىگىچە پۈتۈنلەي چېكىنىپ بولغان. جۇڭگو تەرەپ سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ گازارمىسىنى ئىككى مىليون يۇەن شىنجاڭ پۇلىغا سېتىۋالغان. جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقى ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ شۆبە ئەترىتى قۇمۇلدىن چېكىنگەن پايدىلىق پەيتتىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلى، ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ ۋە قۇمۇلدىكى رادىئو ئىستانسىسى ۋە ھاۋا ئارمىيە بازىسىنى ھەمدە سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھاۋا تەۋەلىكىگە كىرىشتە بەھرىمەن بولۇپ كەلگەن ھوقۇقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلغان.[52]

1942 - يىل 10 - ئايدا، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى قەلەي كېنى خادىملىرى ۋە گېئولوگىك قىدىرىپ تەكشۈرۈش خادىملىرىنىڭ ئۈچ ئاي ئىچىدە شىنجاڭدىن چىقىپ

كېتىشىنى تەلەپ قىلغان. 1943 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، پۈشگېن شېڭ شىسەيگە شىنجاڭدىكى بارلىق گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئۆمىكى (شىنجاڭ قەلەي كېنى)نىڭ پۈتۈنلەي ئىشتىن توختىتىلىدىغانلىقىنى، بارلىق تەكشۈرۈش ئۆمىكى خادىملىرى ۋە ئۇسكۇنىلەرنىڭ سۇۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان.[53] جياڭ جيېشى سۇۋېت تەرەپنىڭ ۋەدىسىگە يەنىلا ئىشەنچ قىلالماي، 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شېڭ شىسەيگە ئالاھىدە يولىيورۇق كۆرسىتىپ: «سۇۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى قەلەي كېتىنىڭ ماشىنىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشىنى خالىماسمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن؛ مېنىڭ پىكرىم-شىنجاڭ قەلەي كېنىغا دائىر ئىشلارنى توپتىن بىكار قىلىش، كىچىككىنە ماشىنىنى دەپ دۆلەتنىڭ ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىللەتنى قالدۇرۇش ھاجەتسىز» دېگەن.[54] شېڭ شىسەي جياڭ جيېشىنىڭ يولىيورۇقىغا بىنائەن، قەلەي كېنى جەھەتتىكى ئاشۇ شەرتنامىگە ئالاقىدار بولغان ھەرقانداق ئۇسكۇنىنى سېتىۋالمىغان. سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ ۋە قەلەي كېنىنىڭ خادىملىرى ئۆز دۆلىتىگە 6 - ئايدىن بۇرۇن كەينى - كەينىدىن قايتىپ كەتكەن.

سۇۋېت ئىتتىپاقى كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭدىن چېكىنىشى ئىلاجسىزلىقتىن بولغان. گەرچە سۇۋېت ئىتتىپاقى 1943 - يىل 2 - ئايدا ستالىنگراد ئۇرۇشىدا غەلىبە قازانغان بولسىمۇ، لېكىن گېرمان ئارمىيىسى يەنىلا قۇدرەتلىك قورال كۈچىگە ئىگە بولۇپ تۇرۇۋاتقان، ياپونىيىنىڭ كانتون ئارمىيىسىمۇ سۇۋېت ئىتتىپاقىغا تەھدىت سالغان، شۇنداق پەيتتە، سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى ئوستىدە جۇڭگو بىلەن ئاسانلا ئۇرۇش - جېدەل قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىغان. ئەمما سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆز كۈچىنى چېكىندۈرۈشى شىنجاڭدىكى تەسىر دائىرىسىدىن ۋاز كەچكەنلىكىنى بىلدۈرمىگەن، بەلكى ئۇ شىنجاڭنى يېڭى ئۇسۇل بىلەن كونترول

قىلىش تەرەددۇتىدا بولغان.

4 ـ پاراگراف گومنداڭ ھەربىي كۇچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرگۈزۈلۈشى

جياڭ جيېشى شېڭ شىسەي بىلەن ئىمزالىغان كېلىشىمگە ئاساسەن، 1943 ـ يىل 1 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنى تەسىس قىلغان، 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەمۇرىي تەپتىش رايونى مۇپەتتىش مەھكىمىسىنى قۇرغان. ئەمما بۇ ئاپپاراتلار گومنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ سىموۋۇلى بولۇش رولىنىلا ئوينىغان، شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىش ئۈچۈن شىنجاڭغا پەقەت ھەربىي كۇچنى سىڭدۈرۈشكىلا توغرا كەلگەن.

«شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»دا لايىھىلەنگەن ئۈسۇل بويىچە گومنداڭنىڭ ھەربىي كۇچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش قەدىمى ـ باسقۇچى مۇنداق بولغان: جەنۇبىي شىنجاڭ ئايرودرومىنى يېڭىدىن بىنا قىلىش، ئايرودرومنى قوغداش نامى ئاستىدا مەركەز ئارمىيىسىنىڭ بىر قىسمىنى (بىر شىدىن تۆۋەن)نى مۇڭاپىق پەيتته شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇش؛ كېيىنچە يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنى مۇڭاپىق پەيتته بىر شى ئىداره قىلىدىغان رايون قىلىپ ئايرىپ، ھەربىي ھازىرلىق قۇرۇلۇشى بىلەن شۇغۇللىنىش.[55] ئەمما سوۋېت ئىتتىپاقى ئالتايدىكى قازاقلارنىڭ قوزغىلىڭىغا يوشۇرۇن «ياردەم بەرگەنلىكى» ـ مەدەتكار بولغانلىقى ئۈچۈن، گومنداڭ ھۆكۈمىتى ئاسانلا باھانه تېپىپ، شىنجاڭغا نۇرغۇنلىغان ھەربىي كۇچىنى سىڭدۈرۈشكه باشلىغان.

ئالتاي قازاقلىرى 1940 ـ يىلىدىن تارتىپ ھۆكۈمەتكه قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكه باشلىغان، سوۋېت ئىتتىپاقى، تاشقى مۇڭغۇلىيه شېڭ شىسەينىڭ قوزغىلاڭنى قورال كۇچى بىلەن

باستۇرۇشىغا يارەملەشكەن. 1942 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شېڭ شىسەي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى بۇزۇلغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تاشقى موڭغۇلىيە ئىلگىرىكى سىياسىتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىپ قازاقلارنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى قوللىغان. ئۇلار قوزغىلاڭنىڭ باشلىقى ئوسمانىنى مىلتىق، ئوق - دورا بىلەن تەمىنلىگەن، ھەربىي مەسلىھەتچى ئەۋەتكەن، نەتىجىدە ئوسمانىنىڭ قىسمى تېز ئارىدىلا ئۆلكە ئارمىيىسى بىلەن يۈزمۇ - يۈز ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان. شېڭ شىسەي جەمئىي 20 مىڭ ئەسكىرىي كۈچكە ئىگە بولغان بولۇپ، نۇرغۇن ھەربىكەتچان ئەسكىرىي كۈچىنى ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇش قىلىشقا ئاتلاندۇرغاچقا، ئارقا سەپ، بولۇپمۇ ئۇرۇمچى تەرەپ ئەسكەرسىز قۇرۇق قالغان. تۇركۈم بويىچە چېكىنىۋاتقان قىزىل 8 - تۇەننىڭ قالدۇق قىسمىنىڭ تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ئۆزىنى ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىشىدىن قورققان شېڭ شىسەي گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىپ مۇداپىئە كۆرۈشكە يارەملىشىشگە يول قويۇشقا مەجبۇر بولغان.(56)

1943 - يىل 4 - ئايدا، جۇ شاۇلياڭ چېن جۇن باشچىلىقىدا قۇرۇق قول يېڭى ئەسكەرلەر تۇەنىدىن ئالتىنى شىنجاڭغا يۆتكەپ، شېڭ شىسەينىڭ مەشىق قىلدۇرۇشىغا تاپشۇرغان. شېڭ شىسەي بۇ يېڭى ئەسكىرىي قوشۇندىن خاتىرجەم بولالماي، ئەسكەرلەرنى بىر قانچە رايونغا بۆلۈپ مەشىق قىلدۇرغان، ئوفىتسېرلەرنى دۇبەن مەھكىمىسىگە ياكى باشقا ھەربىي تارماقلارغا يۆتكەپ مەمۇرىي خىزمەت قىلدۇرغان. بۇ قوشۇن شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۇ يەر - بۇ يەرگە چېچىۋېتىلىپ ھېچقانداق ئىش قىلالمىغان. 9 - ئايدا، شېڭ شىسەي شۇ رۇچېكىنىڭ 18 - قوشما لۇيىنىڭ قۇمۇلغا كېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قىزىل 8 - تۇەننىڭ قالدۇق قىسمى بىلەن تىركىشىپ، سوۋېت

ئارمىيىسىنى چېكىنىشىنى تېزلىتىشكە مەجبۇر قىلىشىغا قوشۇلغان. شۇ رۇچىگىنىڭ لۇيىدە ئىككى تۈەن بار بولۇپ، بىر تۈەندىكىسى يېڭى ئەسكەرلەر ئىكەن. جۇ شاۋلياڭ شىنجاڭغا كىرگەن ھەربىي قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىشقا قۇلايلىق بولسۇن ئۈچۈن ۋۇ ۋېيدا لى تېبجۇننىڭ باش قوماندانلىقىدىكى 29- گۇرۇپپىلىق ئارمىيىنىڭ قوماندانلىق شتابىنى قۇرغان. 1944- يىل 3- ئايدا، شېڭ شىسەي يەنە شىيې يىغېگىنىڭ 45- شىسىنىڭ (قارىمىقىدا ئۈچ تۈەن بار) شىنجاڭغا كىرىشىگە قوشۇلغان. سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۈرۈپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مەزكۇر شى شىنجاڭغا قاتناش باش ساقچى ئەترىتىنىڭ 1- باش ئەترىتى ساقچىلىرى دېگەن نىقاب بىلەن كىرىپ، قۇمۇل، باركۆل، تۇرپان قاتارلىق جايلارغا بۆلۈنۈپ ئورۇنلاشقان.

1943- يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، شېڭ شىسەي ئۆلكە ئارمىيىسى، ئامانلىق ساقلاش چوڭ ئەترىتى قاتارلىق قوراللىق كۈچلەرنىڭ تۆت مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىنى يىغىپ ئوسمان قىسىملىرىنى قورشاپ يوقاتماقچى بولغان، ئوسمان يېڭىلىپ تاشقى موڭغۇل تەۋەسىگە چېكىنگەن. ئىككىنچى يىلى ئوسمان قايتا باش كۆتۈرۈپ چىققاندا، يەنىلا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن يېڭىلگەن. بۇنىڭدىن زەردىسى قاينىپ ئۆزىنى باسالماي قالغان سۇۋېت ئىتتىپاقى 1943- يىل 3- ئايىنىڭ 11- كۈنىدىن باشلاپ، جۇڭگو- موڭغۇلىيە چېگرا توقۇنۇشى دېگەننى نىقاب قىلىپ، ئايروپىلانلىرىنى چىقىرىپ جۇڭگو ئارمىيىسىنى بومبارداىمان قىلغان ۋە ئوققا تۇتقان. جياڭ جېيشى سۇۋېت ئىتتىپاقى قۇرغان «خەتەرلىك قىلتاق»نى «ئۆز ئىشىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش» تىكى پۇرسەت دەپ بىلىپ، پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي شىنجاڭغا تېخىمۇ كۆپ قوشۇن كىرگۈزگەن. ئۇ: «روسىيەنىڭ بۇگۈنكى كۈندە بىزنىڭ شىنجاڭنى بومبارداىمان

قىلىشى دۆلەت ئارمىيىمىزنىڭ شىنجاڭغا ئورۇنلىشىپ ئىگىلىك هوقۇقىمىزنى قايتۇرۇۋېلىشى ئۈچۈن ئوبدان پۈرسەت بولۇشىنى نەدىن بىلەي؟» دېگەن.[57]

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينىڭ كۆڭلىنى ياساپ، ۋەزىيەتنىڭ قانداق ئۆزگىرىشىدىن قەتئىينەزەر، «مەركەز چوقۇم مەسئۇل بولۇپ باشقۇرىدۇ» دېگەن.[58] 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى، جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭنى ئىككى تۈەنتى ئاجرىتىپ، ئۇلارغا زېنىت توپچىلار لىيەنىدىن بىرنى، تانكىدىن مۇداپىئە كۆرۈش لىيەنىدىن بىرنى قوشۇپ، «ماشىنا بىلەن توپتوغرا گۇچۇڭغا ئېلىپ بېرىپ مۇداپىئە سېپى قۇرۇش»قا بۇيرۇغان، جۇ شاۋلياڭنىڭ ئۆزىنىڭمۇ «ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە بېرىپ، شۇ يەردە تۇرۇپ پىلان كۆرسىتىشى»نى تاپىلىغان.[59] شۇنىڭ بىلەن بىرۇاقىتتا، باشقا خىل قوشۇنلارنى شىنجاڭغا بېرىپ مۇداپىئەدە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن[60]، ئۇنىڭ ئىچىدە تەييارلىق 7 - شىسىنىڭ ئىككى تۈەنى ئۈرۈمچىگە ئورۇنلاشقان، لى تېيجۇنىڭ 29 - گۇرۇپپىلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانلىق شتابىمۇ قۇمۇلغا يۆتكەلگەن.

شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جايلارنى كونترول قىلىشنى ئورۇنلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغان.

5 - پاراگراف خۇاڭ رۇجىن، لىن جيۇڭلار ۋەقەسىنىڭ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى بۇزۇستە كونترول قىلىشىغا تۈرتكە بولغانلىقى

1944 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، شېڭ شىسەي يىغىن ئېچىش نامى ئاستىدا، شىنجاڭدىكى گومىنداڭ خادىملىرىنى ھەدەپ قولغا ئالغان، ئۇلارنىڭ باش ئورۇندىكىلىرى شىنجاڭ

ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باش شۇجىسى خۇاڭ رۇجىن، ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى لىن جىيۇڭ ھەمدە ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى تۇڭ شىچۈەن، جاڭ جىجى، لىن بويا ۋە قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭ ترانسپورت شۆبە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گۇ گېڭيې قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولغان. بۇنىڭغا ئىلگىرى قولغا ئېلىنغان بىرقىسىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە مىللىي يۇقىرى قاتلام زاتلىرىنى قوشقاندا ئومۇمىي سانى 100گە يەتكەن. بۇ ۋەقە «خۇاڭ رۇجىن - لىن جىيۇڭلار ۋەقەسى» ياكى «11 - ئاۋغۇست خۇاڭ رۇجىن - لىن جىيۇڭلار ۋەقەسى» دەپ ئاتالغان. شېڭ شىسەي ئۇلارغا: خۇاڭ رۇجىن، لىن جىيۇڭ قاتارلىق كىشىلەر گومىنداڭ پارتىيىسىگە كۆز بويىپ كىرىۋالغان كومپارتىيە ئەزالىرى، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسى بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنى تايانچ قىلىپ، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى بىراقلا ئاغدۇرماقچى بولغان دېگەن گۇناھنى توقۇغان.

شېڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ نەچچە شى قوشۇنى شىنجاڭنى كونترول قىلىپ بولغان ئەھۋال ئاستىدا نېمە ئۈچۈن خەۋپىكە قارىماي گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچلىرىگە زەربە بېرىشنى مەقسەت قىلغان سىياسىي ئۆزگىرىشنى قوزغىغان؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى:

1. شېڭ شىسەينىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى تەھدىتكە ئۇچرىغان. مىللىتارىستقا تۇرىدىغان زېمىن كېرەك، تۇرىدىغان زېمىن بولمايدىكەن، مىللىتارىستنىڭ بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. شېڭ شىسەي تازا باش قاتۇرۇپ باشقۇرغان شىنجاڭ زېمىنىغا گومىنداڭ ئارمىيىسى كېلىپ ئورۇنلاشقان. ئۇ شىنجاڭغا كەلگەن قوشۇنلارغا قوماندانلىق قىلىش ھوقۇقىنى بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ

ئىلتىماسىنى تەستىقلىمىغان: ئۇ ئامانلىق ساقلاش تۈەنىنى تەشكىللەپ، ئەسلىدىكى يەرلىك قوشۇننى كېڭەيتىشنى تەلەپ قىلسا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىمۇ تەستىقلىمىغان.[61] شېڭ شىسەينىڭ كارىۋىتى يېنىدا شېرىن ئۇيقۇدا ئۇخلايدىغان باشقا كىشى بارلىققا كېلىپلا قالماي، بەلكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ خادىملىرى سۈرلۈك ۋە تەكەببۇرلۇق قىياپەتتە خوجايىنلىق قىلىپ، شېڭ شىسەينى ئىستىلى دېموكراتىيىگە يات، پارتىيە ئەزالىرىنى «ساقچى دۆلەت»نىڭ ئۇسۇلى بىلەن قوبۇل قىلغان ۋەھاكازا دەپ ئەيىبلىگەن.[62] ئەزەلدىن ئۆزىنى قالتىس چاغلاپ كەلگەن شىنجاڭ پادىشاھى - شېڭ شىسەي قانداقمۇ ئامالسىز قېلىپ، باشقىلارغا بويسۇنۇشنى راۋا كۆرسۇن؟

2. شېڭ شىسەي ئۆزىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىن يۆتكىۋەتمەكچى بولغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلىپ قالغان. شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرغاچقا سوۋېت ھۆكۈمىتى قاتتىق غەزەپلىنىپ، ئۇنىڭ شىنجاڭدىن قوغلىنىشىنى ئارمان قىلغان. 1944 - يىلى 3 - ئايدا ھەربىي مەمۇرىي مىنىستىرلىك شىنجاڭ مەسلىسىنى دەپ جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرىۋەتمەسلىكنى، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، شېڭ شىسەينى شىنجاڭدىن يۆتكىۋېتىشنى تەكلىپ قىلغان، تاكى زۇڭمۇ شۇ قاراشتا بولغان.[63] 5 - ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدا سوۋېتكە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەرىكەتلىرىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىنى جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە قايتا - قايتا بىلدۈرگەن.[64] 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ستالىن ئامېرىكىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى خاررىمان بىلەن ئامېرىكىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭتۇڭى خېنرى ۋاللاتسېنى ئايرىم -

ئايرىم قوبۇل قىلغاندا، شېڭ شىسەينى يۆتكەۋېتىش جۈڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان.[65] كېيىنرەك ۋاللاتسې ستالىننىڭ شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن يۆتكەۋېتىلىشىنى، ئالتايدىكى «ئىسيان» ئۈزۈر-ئۆزىدىن تىنچىيدۇ دېگەنلىكىنى جياڭ جېيشىغا ئۇقتۇرۇپ قويغان.[66] چۈڭچىڭدا مەركەز شېڭ شىسەينى شىنجاڭدىن يۆتكەۋېتىدىكەن دېگەن گەپ بىر مەھەل كەڭ تارقالغان، شېڭ شىسەيمۇ شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي مۇپەتتىشى لو جيالۇندىن بۇ تەكلىپنى كىم بەرگەنلىكىنى سۈرۈشتۈرگەن.[67] روشەنكى، شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ جۈڭگو-سوۋېت دوستلۇقىنىڭ قۇربانى بولىدىغانلىقىنى، شىنجاڭدىن ھەرقاچان يۆتكەۋېتىلىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن. مۇبادا ئۇ چۈڭچىڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدىن مۇناسىۋىتىنى ئۈزۈپ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن قايتىدىن دوست بولۇشسا، بەلكىم ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى پادىشاھلىق ئورنىنى ساقلاپ قېلىشى مۇمكىن بولاتتى. «تۇرىدىغان زېمىن-مىللىتارىستلارنىڭ ھوقۇق ئاساسى ۋە تىرىكچىلىك ئاساسى، مىللىتارىستلار ئىستراتېگىيىلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويلانغاندا، تۇرىدىغان زېمىنىنىڭ قولغا كېلىشى ياكى قولدىن كېتىشىنى، ئامانلىقى ياكى خەتىرىنى مۇھىم ئاساس قىلىدۇ.»[68]

3. شېڭ شىسەي گومىنداڭنى تايانغۇدەك كۈچى يوق دەپ ھېسابلىغان. 1943-يىل 9-ئايدا، شېڭ شىسەي چۈڭچىڭغا بېرىپ گومىنداڭنىڭ 5-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 11-ئومۇمىي يىغىنىغا قاتناشقاندا، گومىنداڭنىڭ سىياسىي جەھەتتە چىرىكلەشكەنلىكىنى، گۇرۇھلارنىڭ پۈتۈن تېپىشۇاتقانلىقىنى، ھۆكۈمرانلىق ئاساسىنىڭ تولىمۇ ئاجىزلىقىنى ھېس قىلغان. ياپونىيە خېنەن، خۇنەن،

گۇاڭشى ئۇرۇشىنى قوزغىغاندىن كېيىن، گومىنداڭ بىر پەشۋاغىمۇ يارمىاي، نۇرغۇن يەرنى قولدىن بېرىپ، خۇددى قۇملۇق ئوستىگە سېلىنىپ ھەرقاچان ئۆرۈلۈپ چۈشۈش ئېھتىمالى بولغان بىناغا ئوخشاپ قالغان. شېك شىسەي سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېرمانىيىنى يەڭگەندىن كېيىن يەنىلا دۇنيادىكى كۈچلۈك دۆلەت بولىدىغانلىقىنى پەملىگەن. ئەگەر گومىنداڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرىنى قايتا تاللايمەن دېسە، «بەلكىم سوۋېت ئىتتىپاقى تاينىشقا بولىدىغان كۈچ بولالايتى، يەنە كېلىپ ئۇ چېگىردا ئۇزلۇكسىز چاتاق تۇغدۇرۇپ، شىنجاڭغا خاتىرجەملىك بەرمەيۋاتاتتى». [69]

شۇنىڭ ئۈچۈن شېك شىسەي گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىنى كەسكىن قولغا ئېلىپ، «سوۋېت ئىتتىپاقىغا باش قويماقچى بولغان». [70] 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، ئۇ ستالىنغا مەلۇم قىلىپ، بۇ قېتىم قولغا ئېلىنغانلار ياپونىيىنىڭ جاسۇسلىرى ياكى كۆك چاپانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىرى (يەنى جياڭ جيېشىنىڭ ئىشپىيونلىرى) دېگەن: ھەمىدە ئىشەنچلىك ئادەمى ۋاڭ خۇڭزاۋنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىغا ئەۋەتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر چىقىرىپ مەركەز ئارمىيىسىنى جايلۇېتىشىنى تەلەپ قىلغان، بۇنىڭ بەدىلىگە شىنجاڭنىڭ ئالتاي ئالتۇن كېنىنى، مايتاغ نېفتىنى ۋە 450 تۇياق قوينى بېرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. [71] سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش ئەپسىزلىكىنى سەۋەب قىلىپ، شېك شىسەينىڭ تەلىپىنى رەت قىلغان. شېك شىسەي لېۋ جېڭشىنىڭ 128 - شىسىغا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسىنى جايلۇېتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن، لېۋ جېڭشىن «تەڭ

كېلەلمەيمىز»، «ئەسكىرىي كۆچمىز يېتىشمەيدۇ، ئويلىنىپ كۆرسىڭىز» دەپ شېڭ شىسەينىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشقا ئۇنىمىغان.[72] شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي كۆڭۈل قويۇپ تۇزۇپ ربڑىسسورلۇق قىلغان ئوبدان ئويۇنىنى باشلىغاندىن كېيىن يىغىشتۇرۇۋالالماي قالغان.

شۇ چاغدا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان ئارمىيىسى ئۇرۇمچىنى قاتتىق مۇھاسىرىگە ئېلىش هالىتىنى هاسىل قىلغان، جيۇچۇەن ئايرودرومىدىمۇ بىرقانچە ئايروپىلان هەرقاچان هۇجۇمغا ئۆتۈپ زەربە بېرىشكە تەييار تۇرغان، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينىڭ بىرەر ئىش تەۋرىتەلمەيدىغانلىقىنى پەملىگەن. 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، جياڭ جيېشى ۋۇ جۇڭشىنى قوبۇل قىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ يېقىندا ئىستېپا بېرىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئورنىغا ۋۇ جۇڭشىننىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان. 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى شېڭ شىسەي بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە بېرىشقا بۇيرۇغان. 8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى، جۇ شاۋلياڭ بۇيرۇق بويىچە ئۇرۇمچىگە ئايروپىلاندا بېرىپ، شېڭ شىسەيگە ئۇنى مەركەزنىڭ چۈڭچىڭغا يۆتكەپ دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق مىنىستىرى قىلىپ تەينىلەيدىغانلىقىنى دېگەن، ئۇ سۆزنى سىلىق ئەمما قەتئىي قىلىپ ئېيتقان. ئامىتى قولدىن كەتكەنلىكىنى بىلگەن شېڭ شىسەي بۇيرۇقىغا قارشىلىق كۆرسىتىشكە كۈچى يەتمەي، 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى جياڭ جيېشىغا ئىستېپا بەرگەنلىكىنى ئېيتقان.

جياڭ جيېشى خەت يېزىپ شېڭ شىسەينىڭ كۆڭلىنى ياسىغان: «سىز ئىنىم 10 يىل جاپالىق ئىشلەپ، دۆلەت ئۈچۈن چېگرا رايونىنى مۇكەممەل ساقلاپ كەلدىڭىز، جاپالىق ئەجرىڭىز، قەيسەر جاسارىتىڭىزنى تەسۋىرلەشكە تىل يەتمەيدۇ،

مىنگودىن بۇيان، چېگرا رايونىنى ساقلاشتا سىز ئىنىمىدەك خىزمەت كۆرسەتكەنلەر يوق. ھازىر چېگرا رايون ئىشلىرىدىن بوشىنىپ چىقىشقا بەل باغلاپسىز، ئومۇمنى ئويلىغاندىمۇ، شەخسىنى ئويلىغاندىمۇ، سىزنى ئۇ يەردە زورمۇ-زور قالدۇرۇش ئەپسىز، شۇڭا سىزنى ئالاھىدە يۆتكەپ دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىگە مىنىستىر قىلماقچى، بۇ تالانتىڭىزنى جارى قىلدۇرۇپ، دۆلەتنىڭ پۈتكۈل قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بېرىشىڭىز ئۈچۈن پايدىلىق...بۇنىڭدىن كېيىن بارلىق ئومۇمىي ۋە خۇسۇسىي ئىشلاردا مەن-جۇڭجېڭ سىز ئىنىمغا تولۇق مەسئۇل بولۇپ، ھەممىگە ئىگىدارچىلىق قىلىمەن، غەم-ئەندىشە قىلماسلىقىڭىزنى سورايمەن.»[73] 8-ئاينىڭ 29-كۈنى، چۈڭچىڭدىكى مىللىي ھۆكۈمەت مۇنداق ئېلان قىلغان: شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە رەئىسى ھەم شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنى شېڭ شىسەي ئىستېپا بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، شېڭ شىسەينى ئاساسىي ۋە قوشۇمچە ۋەزىپىلىرىدىن قالدۇرۇش تەستىقلاندى؛ شىنجاڭ ئۇلكىلىك چېگرا مۇداپىئە دۇبەن مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ شېڭ شىسەي دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق مىنىستىرى قىلىپ تەينىلەندى؛ ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى قىلىپ تەينىلەندى، ۋۇ جۇڭشىن خىزمەت ئورنىغا يېتىپ بارغۇچە، رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى جۇ شاۋلياڭ ۋاقتىلىق قوشۇمچە ئۈتەپ تۇرىدۇ. «تەكشۈرۈپ كۆرگەندە، مىنگو توغرا يولغا قەدەم قويغاندىن بۇيان شىنجاڭ مەنسەپدارلىرىنى رەسمىي مەركەز تەرىپىدىن تەينىلەش بۇدا تۇنجى قېتىم بولغان».[74] 9-ئاينىڭ 11-كۈنى، شېڭ شىسەي ئۈرۈمچىدىن ئايروپىلان بىلەن چۈڭچىڭغا كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 16 يىلغىچە كونترول قىلىشىنى باش قاتۇرۇپ

پـلانلىغان شـىنجاڭنىڭ يېـرىم بۆلۈنمـه هالىتىگـه ئـاخىرى خاتىمـه بېـرىلىپ، ئـۇ چوڭچىڭـدىكى مىللـىي هۆكۈمـەتنىڭ بىۋاسته هۆكۈمرانلىقى ئاستىغا ئېلىنغان.

ئىزاهلار:

(1) «زوڭتۇڭ جياڭ هەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37-جىلد قوشۇمچە خاتىرىلەر، 105-107-بەتلەر.

(2)(8) جۇڭگو 2-تارىخ ئارخىپخانىسى تۈزگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام، 2-قىسىم، «سىياسى»

(4)، جياڭسۇ قەدىمكى كىتابلار نەشرىياتى 1998-يىل نەشرى، 784-بەت.

(3) جياڭ جۇڭجېڭ: «سوۋېت روسىيەسى جۇڭگودا-جۇڭگو بىلەن روسىيە كومپارتىيەسىنىڭ 30 يىللىق سەرگۈزەشتىلىرى خاتىرىسى»، تەيبەي، تاڭنۇرى مەدەنىيەت نەشرىيات تارقاتقۇسى شىركىتى 1982-يىل نەشرى، 82-بەت.

(4)(5) تەيبەي، «جۇڭخۇا مىنگو دېپلوماتىيە مىنىستىرلىكى تۈزگەن: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 1950-يىل نەشرى، 32-بەت.

(6) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 34-بەت.

(7) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 36-بەت.

(9) چىن شىياۋيى مۇهەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇهىم تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۈزۈلۈشى-ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى»، 4-قىسىم، ئۇرۇش ۋاقتىدىكى قۇرۇلۇش (تۆۋەندە قىسقارتىپ «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى قۇرۇلۇش» دېيىلىدۇ) (4)، تەيبەي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى هەيئىتى»، 1938-يىل نەشرى، 174-بەت.

(10) مەسئۇد (1888-1952)، شىنجاڭنىڭ غۇلجا شەهىرىدىن، ئۇيغۇر، باي

سودىگەر، قوشۇمچە چوڭ پومبىشچىك ئائىلىسىدىن. تۈركىيە كونستانتىنوپول ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇش پۈتتۈرگەن. ئۇ شۇيەردە پانتۈركىزم ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلغان. 1915 - يىلى ئىلغا قايتىپ كېلىپ، يېڭىچە مەكتەپ ئېچىش نامى ئاستىدا پانتۈركىزملىق پائالىيىتى ئېلىپ بارغاچقا، شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانى ياڭ زىڭشىن تەرىپىدىن تەقىب قىلىنغان ۋە قولغا ئېلىنغان. شېڭ شىسەي شىنجاڭدا «ئالتە بۇيۇك سىياسەت»نى يولغا قويغانىدىن كېيىن، مەسئۇد ئۆزىنى سىغدۇرىدىغان يەر قالمىغانلىقىنى بىلىپ، ھىندىستانغا قېچىپ بارغان. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئىچكىرىگە قايتىپ كېلىپ، گومىنداڭ تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ، مىللىي ھۆكۈمەت ئەزاسى ۋە گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرائىيە ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ ئەيسا بىلەن ھەمكارلىشىپ، «تيانشان» قاتارلىق ژۇرناللارنى چىقىرىپ، پانتۈركىزم ئىدىيىسىنى تەرغىب قىلغان. 1945 - يىلى شىنجاڭغا قايتىپ، ئىلگىرى - ئاخىر شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1949 - يىلىنىڭ بېشىدا ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان. كېيىن ئۇ جاھانگىرلىك كۈچلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەقمەتكە قايتىشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئورۇنغان. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندا شىنجاڭدا تۇرۇپ قالغان. 1951 - يىل 4 - ئايدا قولغا ئېلىنىپ قامالغان، كېيىن كېسەل بولۇپ تۇرمىدە ئۆلۈپ كەتكەن.

(11) مۇھەممەت ئىمىن (1901 - 1965)، تولۇق ئىسمى مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا، شىنجاڭنىڭ قاراقاش ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. پانتۈركىست. ئۇ 1933 - يىل 2 - ئايدا قاراقاش ناھىيىسىدە شېرىكلىرىنى توپلاپ توپىلاڭ كۆتۈرۈپ خوتەننى ئىشغال قىلغان ۋە ئۆزىنى خوتەن پادىشاھى دەپ ئاتىۋالغان. ئۇنىڭدىن كېيىن گۇما، قاغىلىق، پوسكام، كۇچا، قەشقەر كونىشەھەر قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلغان. ئۇ ئەنگلىيىنىڭ قوللىشى ۋە كۇشكۇرتۇشى ئارقىسىدا، شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىغان، سابىت

دامۇللا رۇڭلى بولغان، ئەملىي ھوقۇقنى مۇھەممەت ئىمىن ئۆز قولىدا تۇتقان. كېيىنكى يىلى 2-ئاينىڭ 6-كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىپ بارغان گەنسۇلۇق مىلىتارىست ما جۈڭيىڭنىڭ قىسىملىرى تەرىپىدىن مەغلۇب قىلىنىپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» بەربات بولغان. مۇھەممەت ئىمىن يەنە خوتەنگە چېكىنىپ بېرىپ، باشقىدىن «خوتەن ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نى قۇرۇپ، بىر تۇغقان ئىنىسى مەنسۇرنى پادىشاھلىققا قويغان. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇنى يەنىلا ما جۈڭيىڭنىڭ قول ئاستىدىكى ما خۇسەن نۇرغۇن ئەسكەر باشلاپ بېرىپ بەربات قىلغان، مۇھەممەت ئىمىن ھىندىستانغا قېچىپ بېرىپ، پانتۈركىزم ئىدىيىسىنى تەرغىب قىلغان. يايون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ئىچكىرىگە قايتىپ كېلىپ، مەسئۇد، ئەيسالار بىلەن بىللە پانتۈركىزملىق پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1945-يىل شىنجاڭغا قايتىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. كېيىن يەنە ئۆستۈرۈلۈپ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قوشۇمچە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. 1949-يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ئالدىدا تۇرغانداء ئۇ جاھىللار بىلەن بىرلىكتە تىنچلىق بىلەن ھەقمەتكە قايتىشقا قارشى تۇرۇشنى مەخپىي پىلانلىغان، مەغلۇب بولغاندىن كېيىن ھىندىستانغا قېچىپ كەتكەن. كېيىن تۇركىيىگە كۆچۈپ بېرىپ، شۇيەردە يۇرەك كېسىلى بىلەن ئۆلگەن.

(12) ئەيسا، يەنە بىر ئاتىلىشى ئەيسا بەگ. شىنجاڭنىڭ يېڭىسار ناھىيىسىدىن، ئۇيغۇر. بالىلىق ۋاقتىدا خەنزۇچە مەكتەپتە ئوقۇغان، چوڭ بولغاندىن كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە تەرجىمان بولغان. كېيىن جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ناشىكەنتتە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىغا يۆتكىلىپ كاتىپ قوشۇمچە تەرجىمان بولغان. ئۇ شۇيەردە پانتۈركىزم ئىدىيىسىنى قوبۇل قىلغان. ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، ئەنجىڭغا بېرىپ گومىنداڭنىڭ قوينىغا كىرگەن. مىللىي ھۆكۈمەت ئەزاسى بولغان. 1945-يىلى شىنجاڭغا قايتىپ، ئىلگىرى-ئاخىر شىنجاڭ

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان. شۇ ئاردا پائىسلامىزم، پانتۈركىزملىق پائالىيەتلەرنى ئەسەبىيلىك بىلەن ئېلىپ بارغان ھەمدە ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى تۈدۈنخېدا «سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئىتتىپاقى شىنجاڭ شۆبىسى»نىڭ 100دىن ئارتۇق ئەزالىرىنى ھەربىي مەشىق قىلدۇرۇپ، ئۇلارنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئەۋەتمەكچى بولغان. ئۇ يەنە چىڭخەيدىكى مىللىتارىست ما بۇفاڭنىڭ شىنجاڭغا چېكىنىپ، غەربىي شىمالدا ئاتالمىش «مۇسۇلمان دۆلىتى» قۇرۇشىنى كۈچەپ تەشەببۇس قىلغان. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ئالدىدا تۇرغانىدا، ئەيسا تۇركىيىگە قېچىپ بارغان. كېيىن شۇيەردە شىنجاڭغا قارىتا مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن ئىزچىل شۇغۇللىنىپ كەلگەن.

(13) [ئامېرىكىلىق] چى شىشېك يازغان، ياڭ يۈنرۇ قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان: «جۇڭگودىكى مىللىتارىستلىق»، (1916-1928)، 178-بەت.

(14) لى يىڭچى: «شېڭ شىسەينىڭ جىنايەتلىرى»، (1951-يىل 3-ئاينىڭ 16-كۈنى)، جۇ پېيمىننىڭ «شىنجاڭنىڭ ئىنقىلابىي تارىخى (1933-1957)» دېگەن كىتابىنىڭ شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993-يىل نەشر قىلغان نۇسخىسىنىڭ 149-بېتىدىن ئېلىندى.

(15) گو دېچۈەن موسكۋاغا بېرىپ ئىشلەش ئۈچۈن ئۇرۇمچى ئارقىلىق ماڭغانىدا، شېڭ شىسەي ئۇنى ئادەتتىن تاشقىرى قىزغىنلىق بىلەن كۈتۈۋالغان ھەمدە جياڭ جيېشىنى ھۆرمەت قىلىدىغان ھەرخىل ئىپادىسىنى كۆرسەتكەن. گو دېچۈەن موسكۋاغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، جياڭ جيېشىغا تېلېگراممۇ يوللاپ، شېڭ شىسەينىڭ سىياسىي مەيدانىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتقانلىقىنى، چۈڭچىڭدىكى مىللىي ھۆكۈمەت بىلەن مۇناسىۋەتنى ياخشىلىماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى مەلۇم قىلغان.

(16) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىمىز ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، ئامما

نەشرىياتى 1991 - يىل نەشرى، 279 - بەت.

(17) جياك جيېشى شېك شىجى بىلەن سۆزلەشكەندە، ئامېرىكىنىك جۇڭگوغا يارەدەم قىلغان ماددىي ئەشيالىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە شىنجاڭ ئارقىلىق توشۇشنى تىلغا ئالغان. ياندا ئولتۇرغان جاك يۈەنفۇ جاۋاب قايتۇرۇپ: «شىنجاڭنىك ھاۋا، قۇرۇقلۇق قاتنىشىدىن پايدىلىنىشتا قىلچە چاتاق يوق، چاتاق سوۋېت ئىتتىپاقىدا» دېگەن. بۇ گەپ بىلەن شىنجاڭ تەرەپنىك شىنجاڭ بىلەن ئېچىرىنىك قاتناش لىنىيىسىنى راۋانلاشتۇرۇشنى خالايدىغانلىقىنى ئېنىق بىلدۈرگەن. شىنجاڭ بىلەن ئېچىرىنىك قاتناش ئالاقىسىنى راۋانلاشتۇرۇش ئىككى تەرەپنىك مۇناسىۋەتنى يېقىنلاشتۇرۇشتا مۇھىم تەدبىر ھېسابلانغان. چۈنكى مۇناسىۋەتنى ئۈزمەن دېسە، ئالدى بىلەن جەزمەن ئارىدىكى قاتناش ئالاقىسىنى ئۈزۈشكە توغرا كېلەتتى. مۇناسىۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىمۇ ئالدى بىلەن جەزمەن ئىككى تەرەپنىك قاتناش ئالاقىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. ئۆز ۋاقتىدا شېك شىسەي نەنجىڭدىكى مىللىي ھېكۈمەت بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزگەندە، گومىنداڭ كۈچلىرىنىك شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، 1933 - يىل 12 - ئايدا ياۋروپا - ئاسىيا شىركىتى ئايروپىلانلىرىنىك شىنجاڭ ئارقىلىق ئۈچۈپ ئۆتىدىغان ھاۋا يولىنى توختىتىپ قويغان، ئۇنىڭدىن باشقا ئېچىرىدىن شىنجاڭغا ۋە شىنجاڭدىن ئېچىرىگە بارماقچى بولغانلىكى خادىملارنىك شېك شىسەينىك بىۋاسىتە تەستىقىدىن ئۆتۈشى لازىم بولغان. 1938 - يىلىنىك باشلىرىدا، شېك شىسەي ئېچىرى بىلەن شىنجاڭنىك قاتناش ئالاقىسىنى پۈتۈنلەي ئۈزۈپ تاشلاش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن تەلەپ قىلىپ، قىزىل 8 - تۈەننى شىنجاڭغا كىرىپ - چىقىدىغان دەرۋازا - قۇمۇلدا تۇرغۇزۇپ، شەرقتە شىڭشىڭشىيا، ئاراتۇرۇككىچە، شىمالدا باركۆلگىچە، جەنۇبتا لوپنۇر تەرەپكىچە بولغان جايلارنى قاتتىق قامال قىلغان. جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان: «جياك جيېشىنىك يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم - ياساۋۇلخانىنىك ئالىي مەسلىھەتچىسى تاك رۇڭنىك خاتىرىسى»، 279 - بەت. ما فېيشيۇك:

«شىنجاڭنىڭ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى پوچتا ئىشلىرىغا بىر نەزەر»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى تەتقىقات ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»، 1-توپلام، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1979-يىل نەشرى. 141-بەت.

(18)(19) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي ناجاۋۇزى»، 56-بەت.

(20)(24) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادي ناجاۋۇزى»،70-بەت.

(21) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادي ناجاۋۇزى»، 55-59-بەتلەر. ئەسلىنى ئالغاندا، شىئەن ۋەقەسى ھەققىدە، شېڭ شىسەينىڭ مەيدانىدا بىر ئۆزگىرىش جەريانى بولغان. شىئەن ۋەقەسىدىن بۇرۇن، جاڭ شۆلياڭ مەخپىي ۋەكىل ئەۋەتىپ شېڭ شىسەي بىلەن غەربىي شىمالدا شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ كۆچى مەركەز قىلىنغان سوۋېتچە ھاكىمىيەت قۇرۇش توغرىلىق ئالاقە باغلىغان. شىئەن ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى»دە دەرھال «ئادەتتىن تاشقىرى سان» چىقىرىلغان ھەمدە كېچىلەپ باش ماقاله يېزىپ جاڭ شۆلياڭ، ياڭ خۇچېڭلارنى قوللاش بىلدۈرۈلگەن. شېڭ شىسەي شىئەن ۋەقەسىنى قوللىمىغان ھەربىيلەرگە: «قول ئاستىدىكىلەرنىڭ باشلىقىنى نەزەربەند قىلىپ قويۇشنى تۆۋەندىكىلەرنىڭ يوز ئۆرۈگەنلىكى دېيىلگەن بولمايدۇ، ئۇ كونا قاراش، توغرا ئەمەس. بۇندىن كېيىن مەنمۇ ئەگەر ئىنقىلابقا قارشى تۇرسام، سىلەر ماڭىمۇ شۇنداق مۇئامىلە قىلىشىلار بولىدۇ» دېگەن. جاڭ شۆلياڭ، ياڭ خۇچېڭلار ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش توغرىسىدا سەككىز تۈرلۈك تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، شېڭ شىسەي تېلېگراممىا بېرىپ ھىمايە قىلغان ھەمدە ئۇرۇمچىدە جياڭ جيېشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىش تەبرىك يىغىنى ئاچقان، ئادەم ئەۋەتىپ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما ئەزالىرىنى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى كوچىلارغا لوزۇنكا چاپلاشقا سەپەرۋەر قىلغان. ئەمما «شىنجاڭ گېزىتخانىسى»نىڭ باشلىقى سوۋېت ئىتتىپاقى تاس س ئاگېنتلىقىنىڭ قارشى مەيدانىدا

تۇرغانلىقى ھەققىدىكى ئاخباراتىدىن خەۋەر تاپقاندا، شېكاگو شەھرىي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىغا بېرىپ، سوۋېت تەرەپنىڭ پوزىتسىيەسىنى ئېنىقلاپ كۆرگەن. شېكاگو شەھرىي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇئەن ۋەقەسىگە قارشى مەيدانغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتخانىسى»غا دەرھال ئۇقتۇرۇش قىلىپ، جاك شۆلياك، ياك خۇچېكلارنى قوللاش ھەققىدىكى تىزىلىپ بولغان باش ماقالىنى ئالدۇرۇپ تەكەن. شۇ ئىشتىن كېيىن، شېكاگو شەھرىي دوستلىرى بىلەن شۇ ئىش توغرىلىق سۆزلەشكەندە، شۇئەن ۋەقەسى ۋاقتىدا ئالدىنىپ، «ھەممەيلەننى قايمۇقتۇرۇپ قويۇش»قا تاس قالغانلىقىنى، سىياسىي رەھبەرلەرنىڭ، بولۇپمۇ ھەربىي ھوقۇق تۇتقان كىشىلەرنىڭ «ئۆپكىسىنى باسالماي قېلىش»تىن ساقلىنىشى لازىملىقىنى ئېيتقان. جۇ چۇنخۇي: «شۇئەن ۋەقەسىدىن كېيىن شېكاگو شەھرىي جەدىي ئۆزگىرىشى»، ۋۇ فۇجاك تۈزگەن «شۇئەن ۋەقەسىنى بىۋاستە باشتىن كەچۈرۈش خاتىرىسى»، جۇڭگو تارىخ نەشرىياتى 1996 ـ يىل نەشرى، 323 ـ 325 ـ بەتلەر: ئەن جىجيې: «قېرىندىشىم ئىنقىلابىي قۇربانلار تەزكىرىسى خەۋەرلىرى»نىڭ 1993 ـ يىللىق 3 ـ 4 ـ سانىنىڭ 64 ـ بېتىگە بېسىلغان: سەي جىنسۇك: «شېكاگو شەھرىي شىنجاڭدا»، 250 ـ بەت.

(22) بۇ شەرتنامىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا تۆمۈر يول، ناشىيول سېلىش ھوقۇقىغا ۋە كان قېزىش، ئولتۇراقلىشىش ھەمدە قوراللىق ساقچى قىسىملىرىنى تۇرغۇزۇش قاتارلىق ھوقۇقلارغا ئىگە دېگەندىن ئىبارەت.

(23) [ياپونىيىلىك] گۇۋۇكۇيئېر: «جياك زۇكتۇكنىڭ مەخپىي خاتىرىسى: جۇڭگو بىلەن ياپونىيىنىڭ 80 يىللىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە گۇۋاھلىق»، 13 ـ قىسىم، تەيبېي، «جۇڭياك رىباۋ گېزىتخانىسى» تەرجىمە قىلىپ 1976 ـ يىل نەشر قىلغان نۇسخىسى، 61 ـ بەت.

(25) چىن شياۋيى تۈزگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇھىم تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۈزۈلۈشى ـ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش

دەۋرى»، 3-قىسىم، «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە»، (تۆۋەندە قىسقارتىپ «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» دەيىلىدۇ) (2)، تەيبەي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1881-يىل نەشرى، 438-440-بەتلەر.

(26) ئاتالمىش «شىنجاڭ ۋەقەسى» 1942-يىل 3-ئاينىڭ 19-كۈنى شېڭ شىسەينىڭ بىر تۈغقان ئىنىسى شېڭ شىچىنىڭ يوشۇرۇن ئۇلتۇرۇلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. شېڭ شىسەي كېيىنكى كۈنلەردە شىنجاڭغا بارغان جۇ شاۇلياڭغا: شېڭ شىچىنىڭ خوتۇنى چىن شىيۇيىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان مەسلىھەتچىسى راتوف بىلەن بۇرۇقچىلىق قىلغان، راتوۋ چىن شىيۇيىڭنى ئېرى شېڭ شىچىنى ئۇلتۇرۇشكە كۈشكۈرتكەن ھەمدە شېڭ شىچىنىڭ دەپنە مۇراسىمىنى ئۆتكۈزگەن چاغدا شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى ئۇلتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىشنى پىلانلىغان دېگەن. جۇ شاۇلياڭ ئەھۋالنى شۇ گەپ بويىچە جىياڭ جېيشىغا دوكلات قىلغان. شېڭ شىچىنى زادى كىمنىڭ ئۇلتۇرگەنلىكى ھەققىدە ئېغىز چاغنىڭ ئۆزىدىمۇ، ھازىرقى كۈندىمۇ: شېڭ شىسەي ئۇلتۇرگەن، شېڭ شىچى ئۆزىنى ئۇلتۇرۇۋالغان، سوۋېتلىك مەسلىھەتچىنىڭ كۈشكۈرتۈشى ئارقىسىدا خوتۇنى چىن شىيۇيىڭ ئۇلتۇرگەن دېگەنگە ئوخشاش ھەرخىل گەپلەر بولغان ھەم بولۇۋاتىدۇ. ئەمما بۇ گەپلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى ئىسپاتلايدىغان ئىشەنچلىك دەلىل يوق. تا ھازىرغا قەدەر، شېڭ شىچىنىڭ ئۇلۇمىنىڭ ئۆزى بەلكىم مۇھىم ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەندەك قىلمايدۇ. مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغىنى شېڭ شىسەينىڭ شۇ ۋەقەدىن پايدىلىنىپ، سىياسىي جەھەتتە بۇرۇلۇش ياسىغانلىقى، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە جۇڭگو كومپارتىيەسىدىن ئالاقسىنى ئۈزۈپ گومىنداڭ نەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنلىكى بولسا كېرەك.

(27) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان: «جىياڭ جېيشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 291-بەت.

(28) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم- ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 294- 295- بەتلەر.

(29) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىقى ئارخىپخانىسى تۇزگەن: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 300- بەت.

(30) [ئامېرىكىلىق] خۇاڭ رېنيۇ: «جياڭ جيېشىنىڭ خاتىرىسىنى بۇيۇك تارىخ نۇقتىسىدىن ئوقۇش»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1998- يىل نەشرى، 297- بەت.

(31) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945- يىل 10- ئاينىڭ 20-كۈنى، ئېلان قىلىنمىغان كۆچۈرمە نۇسخا، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ ئورنى ماتېرىيال بۆلۈمىدە ساقلانغان.

(32) [ياپونىيىلىك] گۇۋۇكۇيېبر: «جياڭ زۇڭتۇڭنىڭ مەخپىي خاتىرىسى: جۇڭگو بىلەن ياپونىيىنىڭ 80 يىللىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە گۇۋاھلىق»، 13- قىسىم، 62- بەت: جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران- چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 4907- بەت.

(33) [ياپونىيىلىك] گۇۋۇكۇيېبر: «جياڭ زۇڭتۇڭنىڭ مەخپىي خاتىرىسى: جۇڭگو بىلەن ياپونىيىنىڭ 80 يىللىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە گۇۋاھلىق»، 13- قىسىم، 64- بەت.

(34) «شىنجاڭنىڭ ئىنگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»دا مۇنداق بەلگىلەنگەن: ياپون باسقۇنچىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا شىمالدىن ھۇجۇم قىلغان يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى گېرمانىيىدىن ھەربىي جەھەتتە پاجىئەلىك يېڭىلگەن ۋەيىلى ئۆزىمىزنىڭ خەلقئارا ئورنىغا تېخىمۇ پايدىلىق بولغان باشقا پەيتتىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «قىزىل ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق 8- نۆۋەتنى ۋە ھاۋا ئارمىيىسى، ئۇرۇش ماشىنىلىرى قاتارلىق قىسىملىرىنى چېكىنىدۇرۇش ھەققىدە

سۆھبەت» ئۇتكۈزۈش.

(35) «زۇڭتۇڭنىڭ چوڭ ئىشلىرى»، 4-توم، 1987-يەت. [ئامېرىكىلىق] خۇئونخام گاۋېرنىڭ «شىنجاڭ ئۇيغۇر مەيدانى»دىن ئېلىنىدى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخ ئورنى «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقات» تەھرىر بۆلۈمى تۈزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقات»، 20-قىسىم، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى 1992-يىل نەشرى.

(36) جۇڭگو تەرەپ سۆھبەت ئىتتىپاقى ئىشلەپچىقىرىشىنى پىلانلىغان ئايروپىلان تىپىدىن نارازى بولۇپ، E16 ماركىلىق ئايروپىلاننىڭ ئۇنۇمى ياخشى ئەمەس، SB ماركىلىق ئايروپىلان يېقىنغىلا ئۇچالايدۇ، ھەر ئىككىسى ھاجەتكە باب كەلمەيدۇ. ئەگەر زاۋۇت سېلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا تۇغرا كەلسە، ئەڭ يېڭى ۋە ئىشلىتىشكە باب ئايروپىلانلارنى ئىشلەپچىقىرىش كېرەك، ئۇنداق قىلماي كونا تىپتىكى ئايروپىلانلارنى ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇت سېلىمغانغا باراۋەر بولىدۇ دېگەن. «ئۇيغۇر ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 522-يەت.

(37) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام 2-قىسىم، «سىياسى» (4)، 803-يەت.

(38) «ئۇيغۇر ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 536-يەت.

(39)(51)(53) «ئۇيغۇر ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 447-يەت.

(40)(45)(54) «ئۇيغۇر ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 450-يەت

(41) «ئۇيغۇر ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 451–452-يەت.

(42) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 80-81-بەتلەر.

(43)(44) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 118-119-بەتلەر.

(46)(47) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 123-بەت.

(48) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 126 ـ بەت.
(49) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 448 ـ بەت.
(50) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5106 ـ بەت. تۇزۇلگەن پىلان دېگىنى 8 ـ ئۇرۇش رايونى كوماندىرلار بۆلۈمىنىڭ شىنجاڭدىن بارلىق ھەربىي قىسمىنىڭ بەلگىسى. شتاتى قانارلىق جەھەتلەردىكى ماتېرىيالنى تەپسىلىي مەلۇم قىلىشنى تەلەپ قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شېڭ شىسەي سوۋېت تەرەپتىن قوزغىلاڭ تۇرۇشلۇق قىزىل 8 ـ تۈەننى قانداق قىلىشنى سورىغان، ئەگەر مەلۇم قىلسا، بۇ تۈەننى جۇڭگونىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئالدىنقى سېپىدە ئۇرۇش قىلىشقا يۆتكەش ئېھتىمالى بار ئىكەن. مەلۇم قىلمىسا يوشۇرۇپ قېلىش تەس ئىكەن.
(52) [ئامېرىكىلىق]گاۋۇزورون يازغان، لىيۇ جىدو تەرجىمە قىلغان: «رەقىب ۋە ئىتتىپاقچى دوست»، ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى نەشرىياتى، 1992 ـ يىل نەشرى، 211 ـ بەت.
(55) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 439 ـ 440 ـ بەتلەر.
(56) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5120 ـ بەت.
(75) جياڭ جيېشىنىڭ 1944 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىكى خاتىرىسى. جاڭ جىگگو: «بوران ـ چاپقۇن ئىچىدىكى جىمجىتلىق»، تەيبېي، تاڭنۇرى مەدەنىيەت ئىشلىرى شىركىتى 1977 ـ يىل نەشرى، 40 ـ بەت.
(58)(59)(60) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 460 ـ بەت.
(61)(67) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5954 ـ 5955 ـ بەتلەر.
(62) جىن شاۋشىيەن: «گومىنداڭ ئەكسىيەنچى كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى»، «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى»، 2 ـ توپلام.
(63) جاماڭەت خەۋپسىزلىك مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم ـ

ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 419-بەت.

(64) شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىنى يېزىش ھەيئىتى تۈزگەن: «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مۇھىم ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994-يىل نەشرى، 10-بەت.

(65)(66) «شىنجاڭ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مۇھىم ئىشلار خاتىرىسى»، 12-13-بەتلەر.

(68) گاۋ يى:«جياڭ جيېشى ۋە غەربىي شىمالدىكى ما فامىلىلىك تۆت شەخس»، ساقچى-كوماندىرلار مائارىپ نەشرىياتى 1993-يىل نەشرى، 78-بەت.

(69) سەي جىنسۇڭ: «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا»، 390-بەت.

(70) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 452-بەت.

(71) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5960-بەت.

(72) «شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭغا بالايىئاپەت كەلتۈرگەنلىكىگە دائىر خاتىرىلەرنىڭ 2-سى»، 1945-يىل مىخ مەتبەئە نۇسخىسى.

(73) لىن جېگىيەن: «شېڭ شىسەينىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى»، تەيبەي، «تەرجىمھال ئەدەبىياتى»، 55-جىلد 2-سان.

(74) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 460-بەت.

ئىككىنچى قىسىم

گومنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش سىياسىتى

I باب شنجاڭغا بۇاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى چاغلاردا: مۇستەبىت-ئىستىبدات ھۆكۈمرانلىقنىڭ ئورنىتىلىشى

1-پاراگراف خەلق ئۇستىدىكى ئىدىيۋى كونترولنىڭ كۈچەيتىلىشى

بىرىنچى، جياڭ جېيشىنىڭ شنجاڭغا كىرىدىغان پارتىيە خادىملىرىغا كۆرسەتكەن يولىيورۇقى

جياڭ جېيشى غەربىي شىمالدىكى پارتىيە خىزمىتىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن، ئۇ 1942-يىلى غەربىي شىمالنى كۆزدىن كەچۈرگەندە: «ئومۇمەن مەسىلەكنى تەشۋىق قىلىش، ئاممىنى ئويغىتىش، ئاممىنى تەربىيىلەش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە پارتىيە رەھبەرلىك قىلىشى لازىم»، «پارتىيىنىڭ ئۇلىنى مۇستەھكەم قۇرۇش-سەنمىنجۇيىنى ئىجرا قىلىپ يېڭى غەربىي شىمالنى بەرپا قىلىشتىكى ئەڭ مۇھىم ئىش» دەپ ئالاھىدە كۆرسەتكەن.[1] 1943-يىل 1-ئايدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى شىنجاڭدا قۇرۇلغان، جياڭ جېيشى ئۇنى شىنجاڭغا كۈچ سىڭدۈرۈشتىكى «تېپىلماس پۇرسەت» دەپ بىلىپ، شىنجاڭدا ئىشلەشكە بېرىش ئالدىدا تۇرغان پارتىيە

خادىملىرىغا مەخسۇس يولىيورۇق كۆرسەتكەن:

«يولداشلار، ھەرقايسىڭلار بۇ قېتىم شىنجاڭغا بېرىپ ئىشلەشكە تەيىنلەندىڭلار، ئۇستۇڭلەرگە ئالغان مەسئۇلىيەتنىڭ چوڭلىقىنى بىلىشىڭلار. بولۇپمۇ پارتىيە - دۆلەتنىڭ ھەرقايسىڭلاردىن كۈتكەن سەمىمىي ئۈمىدىنى ھەرقاچان ئەستە تۇتۇپ، قېتىرقىنىپ، تىرىشىپ ئىشلەپ، پارتىيە - دۆلەتنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىشىڭلار، بۇرچۇڭلارنى يەردە قويماسلىقىڭلار لازىم. بۇ قېتىم ئەۋەتىلىدىغان پارتىيە خادىملىرى ھەرقايسى تارماقلاردا ئىشلەۋاتقان يولداشلارنىڭ سەركىسى، شۇنداقلا بۇ پارتىيەمىزنىڭ يولداشلارنى شىنجاڭدا ئىشلەشكە تۇنجى قېتىم ئەۋەتىشى، بۇ ئىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇش - بولماسلىقى پارتىيە - دۆلەتنىڭ ئىستىقبالىغا چوڭقۇر ۋە زور تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇڭا ئەقىل - پاراسىتىڭلارنى ئالاھىدە جارى قىلدۇرۇپ، سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلىشىڭلار لازىم. بولۇپمۇ شۇنى بىلىشىڭلار كېرەككى، شىنجاڭنىڭ مۇھىتى ئىچكىرىنىڭكىدىن پەرقلىنىدۇ، ئىچكى - تاشقى ۋەزىيىتىمۇ مۇرەككەپ، بىز بارلىق خىزمەتلەرنى ئىلگىرى سۈرۈشتە، ھەر جاينىڭ ۋاقىت - شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرگىنىمىزدىلا ئۇنۇم ھاسىل قىلالايمىز...بولۇپمۇ ئۆزۈڭلەرنىڭ سۆز - ھەرىكىتىگە ھەقىقىي تۇرىدە دىققەت قىلىشىڭلار، خىزمەتنى ئىجتىھات ۋە قىزغىنلىق بىلەن باش چۆكۈرۈپ ئىشلىشىڭلار، ھامان ئاز سۆزلەپ، كۆپرەك ئىشلىشىڭلار لازىم، شۇندىلا يەرلىك ئورۇنغا ئولگە كۆرسىتىپ، ئۆتمۈشتىكى ئاداۋەتلىك كۆزقاراشنى ئۆزگەرتەلەيسىلەر». «ئۇنىڭدىن باشقا يولداشلار پارتىيىنىڭ تەشكىلى ۋە ئىنتىزامىغا بىردەك ئەھمىيەت بېرىشىڭلار لازىم، سىلەر شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، تۇرىدىغان جايىڭلار پەرقلىق، كەسىپىڭلار ئۆزگىچە بولىدۇ، ئەمما بارلىق سۆز - ھەرىكىتىڭلارنى، تەشەببۇسىڭلارنى، پوزىتسىيەڭلەرنى پارتىيىنى ئاساس قىلىپ بىرلىككە كەلتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ قارارلىرىنى

ئۇزۇل - كېسىل ئىجرا قىلىشقىلار، پارتىيە رەھبەرلىكىگە بويسۇنۇشقىلار لازىم. قەدىمكىلارنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، سۆزۈڭلەردە ئىختىلاپ تۇغدۇرۇپ، كىشىلەرنى كىمگە ئەگىشىشنى بىلەلمەيدىغان قىلىپ قويۇشتىن، ناچار تەسىرات پەيدا قىلىشتىن ساقلىنىشقىلار لازىم...(يولداشلار) شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، تەشكىلگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ھەممەيلەننى گۇرۇپپىغا ئايرىپ، ھەر ھەپتىدە گۇرۇپپا مەجلىسى ئۆتكۈزۈپ، كەسىپي ئىشلارنى تەكشۈرۈپ، ئىتتىپاقلىق روھىنى ئۆستۈرۈشقىلار لازىم. يولداشلار گۇرۇپپا يىغىنىنىڭ قارارىغا، گۇرۇپپا ىبتەكچىسىنىڭ يېتەكچىلىكىگە بىرەڭ رىئايە قىلىشى لازىم، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قائىدىسى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ بىلىشىگە تېگىشلىك ئىشلىرى پۈتۈن پارتىيەدىكى يولداشلىرىمىزنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى جاۋابكارلىق بىلەن تولۇق ئادا قىلىشىدىكى قىبلىنىما، ئۇنى ھەقىقىي تۇرده ئۆزلەشتۇرۇپ، تىرىشىپ ئىزچىللاشتۇرۇش لازىم...شىنجاڭدا پارتىيە خىزمىتىنى يولغا قويۇش بىرقەدەر كېچىكتى، سەنمىنجۇيلىق ئىدىيە تېخى ئومۇملاشتۇرۇلغىنى يوق، سىلەر شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، مەركەزنىڭ سەمىمىي، پاك نىيىتىگە ئاساسلىنىپ، قىلچە ھوقۇقپەرەسلىك ئىدىيىسىنى ئارىلاشتۇرماي، پۈتۈنلەي سەنمىنجۇيىنى تەشۋىق قىلىش، سەنمىنجۇيىنى يولغا قويۇشنى مەجبۇرىيەت قىلىدىغان بولساڭلار، يەرلىك قېرىنداشلارنى چوقۇم تەسىرلەندۇرۇپ، ئۇلارنى پارتىيەمىزگە قاتنىشىپ، سەنمىنجۇيىنى يولغا قويۇپ، يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدىغان قىلالايسىلەر! قىسقىسى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىدىيىسىنى سەنمىنجۇيىنىڭ ئىزىغا سېلىش، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ھەربىتىنى يېتەكلەش ئارقىلىق پارتىيەمىزنىڭ سىياسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش - مەركەزنىڭ ھەرقايسىڭلاردىن كۈتىدىغان ئەڭ زور ئۇمىدى، شۇنداقلا بۇ

هەرقايسىڭلارنىڭ پۈتۈن كۈچىڭلارنى بېغىشلاپ، تىرىشىپ ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان مەقسىتىڭلار». «ئايال يولداشلار شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، ئەلۋەتتە مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇشقا تىرىشىشى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا يەرلىك ئاياللار بىلەن ئالاقە باغلاشقا دىققەت قىلىپ»، شىنجاڭ ئاياللىرىغا تەسىر كۆرسىتىشى لازىم.[2]

گومىنداڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن پارتىيە خادىملىرى كۆڭۈل قويۇپ تاللانغان ھەمدە گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى لياڭ خەنساۋ شىنجاڭدىكى پارتىيە ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلغان. جياڭ جيېشى ئىلگىرى شىنجاڭدا ئىشلەپ كەلگەن خادىملارنىڭ ئىدىيە جەھەتتە يارىملىق-بولۇشىغا ئالاھىدە دىققەت قىلغان ھەمدە شىنجاڭغا بارىدىغان بارلىق خادىملارنى ئالدى بىلەن مەركىزىي تەلىم-تەربىيە ئۆمىكىدە تەربىيىلەپ ئاندىن يولغا سېلىشنى بەلگىلىگەن.[3]

ئىككىنچى، «شىنجاڭنى پارتىيە قېلىپىغا سېلىش» يولىدىكى خىزمەتلەرنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلاشقاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن پارتىيە خادىملىرىنى قوغلاش بىلەنلا قالماي، ئۆزىنىڭ «ئالتە بۇيۇك سىياسىتى» بىلەن توقۇنۇشقان ۋە گومىنداڭنىڭ يۇقىرى قاتلىمى بىلەن ئالاقىسى بولغان مەنسەپدارلارنىمۇ قوغلىغان ياكى قاماققا ئالغان ھەتتا ئۆلتۈرگەن. مەكتەپلەردىكى پارتىيە مەسلىكى دەرسىنى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرغان، سەنمىنجۇيغا ئائىت كىتابلارنى پۈتۈنلەي سېتىشتىن توختاتقان، ھەرقايسى كۈتۈبخانىلاردا ساقلانغان سەنمىنجۇيغا ئائىت كىتابلارنىڭ بەزىلىرىنى كۆيدۇرگەن، بەزىلىرىنى پىچەتلىگەن.[4] شىنجاڭ خەلقى سەنمىنجۇيىدىن

ناھايىتى ئاز خەۋەر تاپقان. شۇڭا گومىنداڭ شىنجاڭنى «پارتىيىنىڭ تەسىرى يۇقمىغان، ئىدىيە جەھەتتە ئىختىلاپلىق» جاي دەپ ھېسابلىغان.

جياڭ جيېشى شىنجاڭغا بارغان پارتىيە خادىملىرىغا چوڭقۇر ئۈمىد باغلاپ، شۇلارنىڭ خىزمىتى ئارقىلىق شىنجاڭدا سەنمىنجۇيىنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى ئۈچۈن ئىدىيىۋى ئاساس ئورنىتىشنى ئۈمىد قىلغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى جياڭ جيېشىنىڭ مۇھىم تاپشۇرۇقىنى يەردە قويماي، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن بىرلىكتە، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت ماسلىشىپ، ئىككى تەرەپتىن تەڭ تۇتۇش قىلىپ، «شىنجاڭنى پارتىيە قېلىپىغا سېلىش» تىكى تۇرلۇك خىزمەتلەرنى تېزدىن قانات يايدۇرغان، جياڭ جيېشىنىڭ يولىيورۇقىنى دەل جايىدا ئەملىيلەشتۈرگەن.(5)

تەشكىل جەھەتتە. (1) پارتىيىگە يېڭى ئەزا قوبۇل قىلغان. 1943 - يىل 1 - ئايدىن 1945 - يىل 3 - ئايغىچە شىنجاڭدا 21696 كىشىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلغان، بۇلارنىڭ 44.4%نى ئۇيغۇرلار، 35.3%نى خەنزۇلار، 5.7%نى خۇيزۇلار بىلەن قازاقلار، 8.9%نى باشقا مىللەت پارتىيە ئەزالىرى تەشكىل قىلغان. (2) ناھىيىلىك، رايونلۇق ۋە شۆبە رايونلۇق پىرقە بۆلۈملىرىنى قۇرغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈم قۇرۇلۇپ ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈملىرىنى قۇرۇش باشلانغان، 1943 - يىلى ئۈرۈمچى قاتارلىق 31 ناھىيىدە ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمى قۇرۇلغان، 2 - يىلى يەتە پىچان قاتارلىق 23 ناھىيىدە ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمى قۇرۇلغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، رايونلۇق ۋە شۆبە رايونلۇق پىرقە بۆلۈملىرى ئايرىم قۇرۇلغان، پارتىيە ئەزالىرىمۇ گۇرۇپپىلارغا ئايرىلىپ قەرەللىك پائالىيەت ئېلىپ بارغان، 1945 - يىل 3 -

ئايغىچە 147 رايونلۇق پىرقە بۆلۈمى، 844 شۆبە رايونلۇق پىرقە بۆلۈمى قۇرۇلغان، 2258 گۇرۇپپا تۈزۈلگەن. (3) مەمۇرىي تەپتىشلىك ۋىلايەتلىرىدە پارتىيە ئىشلىرى يېتەكچىسى تەسىس قىلىنغان. شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ بولغانلىقى، ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ناھىيىلەردىكى پارتىيە ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىشى قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن، مەمۇرىي تەپتىشلىك ۋىلايەتلىرىدە پارتىيە ئىشلىرى يېتەكچىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنى ۋالىيلار قوشۇمچە ئۆتىگەن.

تەلىم ـ تەربىيە جەھەتتە. (1) پارتىيە كادىرلىرى، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ۋە يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلىگەن. ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى پارتىيە كادىرلىرىنى تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن، ئۆز ئالدىغا ئىككى قارار پارتىيە ئىشلىرى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچقاندىن تاشقىرى، مەركىزىي تەلىم ـ تەربىيە ئۆمىكىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ، 1945 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈملىرىگە كېرەكلىك كادىرلاردىن جەمئىي 385نى تەربىيىلىگەن؛ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىغا خىزمەت جەھەتتىكى يېتەكچىلىك ۋە تەربىيىنى كۈچەيتكەن، ھەمىشە بىۋاسىتە قاراشلىق رايونلۇق پىرقە بۆلۈملىرىنىڭ ئەزالىرىنى، شۇجىلىرىنى، گۇرۇپپا باشلىقلىرىنى يىغىپ خىزمەتنى تەكشۈرۈش يىغىنلىرىنى ئېچىپ، شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدە يېتەكچىلىك قىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، تەلىم ـ تەربىيە پىلانى ۋە يولغا قويۇش چارىسىنى تۈزۈپ، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنى تۈركۈمگە بۆلۈپ تەربىيىلىگەن، 1945 ـ يىل 3 ـ ئايغىچە ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىدىن جەمئىي 403 كىشىنى تەربىيىلىگەن؛ يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەشمۇ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ھەمىشە چىڭ تۇتىدىغان خىزمىتىگە ئايلانغان. 1943 ـ يىلى يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى پارتىيە گۇرۇپپىسى شەكلى بىلەن

تەربىيىلىگەن بولسا، 1944 - يىلىدىن باشلاپ يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە قاراپ ئا، ب، ت دېگەن ئۈچ خىل لايىھە بويىچە تەربىيىلىگەن، 1945 - يىل 3 - ئايغىچە يېڭى پارتىيە ئەزالىرىدىن جەمئىي 16000 كىشىنى تەربىيىلىگەن. (2) تەلىم - تەربىيە ماتېرىياللىرىنى تۈزۈپ ۋە تەرجىمە قىلىپ تارقاتقان. ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى «پارتىيە ئەزالىرىنىڭ بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلىرى»، «يېڭى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش تېزىسى»، «يىغىلىش ساۋاتلىرى» دېگەنگە ئوخشاش ماتېرىياللارنى تۈزۈپ پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە بەرگەن؛ مەركىزىي پىرقە بۆلۈمى تۈزگەن تەتقىقات مۇھاكىمە تېزىسىنى تارقىتىپ ۋە ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى ئۆزى تۈزگەن تەتقىقات تېزىسىنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى پارتىيە گۇرۇپپىلىرى يىغىنىنىڭ مۇھاكىمە ئاساسى قىلغان؛ تۈرلۈك سىياسىي ئاخباراتلارنى تارقاتقان ھەمدە شۇ ئاخباراتلارنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ، ئازسانلىق مىللەت پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىشىگە تەقدىم قىلغان.

پارتىيە، جامائەت تەشكىلاتلىرىنىڭ يېتەكچىلىكى جەھەتتە. (1) پارتىيە ئەزالىرىنى ھەربىر تەلەندۇرۇپ خەلق تەشكىلاتلىرىنى قۇرغۇزغان. 1944 - يىلى قۇرغۇزغان خەلق تەشكىلاتلىرى ئۇرۇمچى شەھەرلىك تۈگمەنچىلىك كەسپىداشلار ئۇيۇشمىسى، سەنئەت تەتقىقات ئۇيۇشمىسى، چېگرا ئاۋازى تىجارەت جەمئىيىتى، ناھىيىلىك دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك مائارىپ ئۇيۇشمىسى، ھەر ساھە كەسپىداشلار ئۇيۇشمىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت؛ شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، شىنجاڭدا ئىلگىرىدىن بولۇپ كەلگەن ھەر مىللەتنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىلىرى ۋە رايونلۇق شۆبە ئۇيۇشمىلىرى، ئۆلكىلىك مائارىپ ئۇيۇشمىسى ئۇستىدىكى كونترولنى كۈچەيتكەن ھەمدە ئۆلكىلىك سودا - سانائەتچىلەر باش ئۇيۇشمىسىنى ئۆلكىلىك

ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ۋە ئۆلكىلىك سودا ئۇيۇشمىسى دەپ ئۆزگەرتكەن، ناھىيىلىك سودا-سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسىنى ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ۋە ناھىيىلىك سودا ئۇيۇشمىسى دەپ ئۆزگەرتكەن. (2) پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىسىنى كۈچەيتكەن. 1942-يىلى جياڭ جيېشى غەربىي شىمالنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، «يەرلىك پارتىيە تەشكىلاتى بىلەن ھۆكۈمەت بىر پۈتۈنلۈككە ئايلىنىشى لازىم»، ناھىيىنىڭ ھاكىمى خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىسا ۋە پارتىيە ئەزاسى بولسا، «ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باش شۇجىلىق ۋەزىپىسىنى شۇ قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىشى لازىم» دېگەننى تەكىتلىگەن[6]. شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى جياڭ جيېشىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن بىر مەسلىھەتكە كېلىپ، بىر قىسىم ناھىيىلەردە ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باش شۇجىسىغا قوشۇمچە ھاكىملىقنى ئۈستىگە ئالدۇرغان ياكى ھاكىمغا ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باش شۇجىلىقىنى ئۈستىگە ئالدۇرغان. 1943-يىل 5-ئايدىن تارتىپ، شىنجاڭ يەنە ئۆلكىلىك پارتىيە-ھۆكۈمەت بىرلەشمە يىغىنى ۋە ئۆلكىلىك ئالاھىدە گۇرۇپپا يىغىنى ئېچىش يولى ئارقىلىق پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىسىنى كۈچەيتكەن، ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ باش شۇجىسى ۋە ناھىيىلىك پىرقە بۆلۈملىرىنىڭ باش شۇجىلىرى قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىنىغا ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىغا سىرتتىن قاتنىشالايدىغان بولغان.

تەشۋىقات جەھەتتە. (1) رادىئو تەشۋىقاتى. ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى شىنجاڭ پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسى ئۇرۇمچىدە تەسىس قىلغان سىملىق رادىئو ئىستانسىسىدىن پايدىلىنىپ، 1943-يىل 5-ئايدىن باشلاپ، ھەر كۈنى شۇ ئىستانسىدا ئىككى خىل ئالاھىدە نومۇر بەرگەن، ئۇنىڭدا گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ

مەسلىكى ۋە جياڭ جيېشىنىڭ يولبورۇقلىرىنى تەشۋىق قىلىش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان، بىرقانچە نومۇر ئۇيغۇر، موڭغۇل، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر تىلىدا ئاڭلىتىلغان. (2) كىتاب - ژۇرناللارنى تۈزۈپ ۋە تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرغان. ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى پارتىيە مەسلىكىگە دائىر كىتاب - ژۇرناللارنى تۈزۈش، تەرجىمە ۋە نەشر قىلىش ئىشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، 12 خىل كىتابنى 83500 تىراژدا كۆچۈرۈپ باسقان. 11 خىل كىتابنى 63000 تىراژدا تۈزۈپ باسقان، 89000 تىراژلىق 11 خىل كىتابنى تەرجىمە قىلدۇرغان؛ ئۇنىڭدىن باشقا، خەنزۇ ۋە ئۇيغۇر تىلىدا «يېڭى شىنجاڭ» دېگەن ئايلىق ژۇرنالنى تەھرىرلەپ چىقارغان. «چېگرا شامىلى» ۋاقىت گېزىتى قاتارلىقلارنى قەرەلسىز نەشر قىلدۇرغان. (3) خاتىرە يىغىنلىرىنى، مۇسابىقە يىغىنلىرىنى ۋە كۆرگەزمىلەرنى ئۆتكۈزگەن. ھەربىر خاتىرە كۈنى بولغاندا، ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى ھەر ساھە زاتلىرى قاتناشقان چوڭ يىغىنلارنى ئېچىپ، تەشۋىقات دوكلاتى بەرگەن ياكى نۇتۇق سۆزلىگەن؛ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن يۇقىرى ئوقۇغۇچىلار ئاربىدا سەنمنجۇيى ھەققىدە يېزىلغان ماقالە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزگەن؛ ئۇنىڭدىن باشقا جياڭ جيېشىنىڭ ھەرخىل چوڭ سورۇنلاردىكى پائالىيەتلىرىدىن تارتىلغان سۈرەت قاتارلىقلارنى مەزمۇن قىلغان كۆرگەزمىلەرنى ئۆتكۈزگەن.

1944 - يىل 10 - ئايدا مەنسەپكە ئولتۇرۇپ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغان ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جيېشىنىڭ مەقسىتىگە بەكرەك ئەمەل قىلىپ، شىنجاڭنى باشقۇرۇش ۋەزىپىسى «ئاساسلىقى ئالتە بۇيۇك سىياسەت سىياسىسى ئاستىدىكى شىنجاڭنى سەنمنجۇيى سىياسىسى ئاستىدىكى شىنجاڭغا ئايلاندۇرۇش»تىن ئىبارەت دەپ قارىغان.[7] شۇڭا، ۋۇ جۇڭشىن شۇچاغدا شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت تىللىرىدىكى ئوخشاشماسلىق

ئەھۋالى ۋە ساۋاتسىزلارنىڭ كۆپلۈكىنى كۆزدە تۇتۇپ، «تەشۋىقات يولى»دا «كىنونى ئەڭ ياخشى قورال» ھېسابلاپ، جياك جېنىشىنىڭ تەشۋىقات بۆلۈمىگە شىنجاڭغا خادىم ئەۋەتىش ۋە «قىممىتى بار كىنو فىلىملىرى»نى كۆپەيتىش ئارقىلىق «تەشۋىقات» ئىلىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈشىنى تەكلىپ قىلغان.[8] جياك جېنىشى بۇ تەكلىپكە قوشۇلغان.[9] شۇ كەلەردە دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن بىرمۇنچە كىنو فىلىملىرى ۋە ھۆججەتلىك خىرونىك فىلىملارنىڭ شىنجاڭدا قويۇلغانلىقى ئەنە شۇ سىياسىي مەقسەتنى ئاساس قىلغان. ۋۇ جۈشىن شىنجاڭدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۆچلەرنى توسۇش ئۈچۈن، دىنىي، فېئودال كۈچلەر بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇشقان. ئۇ ئىسلام دىنىدىكى يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىگە سۆز قىلىپ: شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا ئاساسەن، دىنىي كۈچلەرگە تايانماي تۇرۇپ، ماركسىزم-لېنىنىزم دېگەن «يامان ئېقىم»نى توسۇش مۇمكىن ئەمەس، دىنىي كۈچلەرنى سەنمىنجۇيى يىلەن ماسلاشتۇرۇپ، ئىككى جەھەتتىن تەڭ تۇتۇش قىلغاندىلا، شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكىتىنى يېتەلىگۈدەك دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ، دېگەن.[10] ئۇ فېئودال يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىگە: «كوممۇنىزم خەلقنى ئېزىدۇ»، «يولباشچىلارنى يوقىتىدۇ»، ئۇ پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن چوڭ ئاپەت، يالغۇز ئىسلام دىنىغا تاينىش بىلەن «كوممۇنىزمنىڭ دولقۇنىنى توسقىلى بولمايدۇ»، پەقەت سەنمىنجۇيىنى يۆلەكچى قىلغاندىلا ئاندىن ئىش ۋۇجۇدقا چىقىدۇ دېگەن.[11] ۋۇ جۈشىن خۇيزۇ پارتىيە خادىملىرىغا تېخىمۇ سەممىي ئۇمىد باغلاپ، ئۇلارنىڭ خۇيزۇ مۇخلىسلار بىلەن كۆپەرەك ئالاقە باغلاپ، «ئۆز پارتىيىسىنىڭ مەسلىكىنى ھامان سىڭدۈرۈپ، خەلقنىڭ سەنمىنجۇيىغا بولغان ئېتىقادىنى چىڭىتىشى»نى تاپىلىغان.[12] گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پەش قىلغان سەنمىنجۇيى شىنجاڭدا

فېئودال دىنىي كۈچلەردىن پايدىلىنىپ يولغا قويۇلغان، بۇنىڭ ئۆزى ئۇلارنىڭ ئاتالمىش سەنمىنجۇيىسىنى «ئىنقىلابىيلىقى» غا نىسبەتەن قالتىس مەسخىرە ۋە تەنقىد.

ئۈچىنچى، مائارىپ ئاپپاراتلىرىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى، كوممۇنىستلارنىڭ تازىلىنىشى

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلاشقان چاغدا، خەلقنىڭ «ماركسىزم - لېنىنىزمنى ئۆگىنىشى» گە يول قويغان. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرىمۇ «پۈرسەتتىن پايدىلىنىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ»، «ياش زىيالىيلار ئارىسىدا ماركسىزم - لېنىنىزم» نى ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش فاڭجېن - سىياسەتلىرى» نى تەشۋىق قىلغان.[13] شۇڭا، جياڭ جېبىشى شىنجاڭدىكى ئادەتتىكى مەمۇرلارنى «كومپارتىيىنىڭ كاشىلىسى ۋە تەھدىتىنىڭ ئازابىنى بەك تارتقان»، ئايالالارمۇ «كومپارتىيىنىڭ قاتتىق قايمۇقتۇرۇشىغا ئۇچرىغان» دەپ ھېسابلىغان.[14] گومىنداڭنىڭ باشقا كىشىلىرىمۇ شۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ جارسالغانكى، سوۋېتتە ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار ۋە شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە شىنجاڭ ھەربىي مەكتىپىنىڭ سىياسىي تەلىم - تەربىيە كەسپىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ «تەسىرىنى چوڭقۇر يوقتۇرغان»، «قاتتىق زەھەرلەنگەن»، ھەتتا ناھىيىلەردىكى ئىددىي دارىلمۇئەللىمىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارمۇ ماركسىزم - لېنىنىزمنىڭ چوڭقۇر تەسىرىگە ئۇچرىغان.[15] جياڭ جېبىشى بۇنىڭغا قاتتىق ئۆچمەنلىك

قىلىپ، ئۇلار «پارتىيەمىزنىڭ ئىشلىرىنىڭ قانات يېيىشىغا ئىنتايىن زور توسقۇنلۇق قىلىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارغا تەرىشىپ خاتىمە بەرگەندىلا مەسلىكەمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مەقسىتىگە ئاندىن يېتەلەيمىز» دېگەن.(16)

شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقە بۇلۇمى جياڭ جيېشىنىڭ يوليورۇقى بويىچە، ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسىي كەيپىياتىنى ئۆزگەرتىشكە كىرىشكەن، شىنجاڭ بويىچە ھەرقايسى ئىدارە، مەكتەپ ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلاردا ساقلانغان ئىلغار كىتاب - ژۇرناللارنى بىر - بىرلەپ ساناپ ئوتكۈزۈۋېلىپ كۆيدۈرۈۋەتكەن، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقتىكى كىتاب - ژۇرناللاردىن جەمئىي 35000 نۇسخىنى كۆيدۈرۈۋەتكەن؛ شىنجاڭ بويىچە ھەرقايسى كىتابخانىلاردا سېتىلىدىغان كىتابلارنى ئۇزۇل - كېسىل تەكشۈرۈپ، ئىلغار كىتاب - ژۇرناللاردىن 80 نەچچە خىلنى چەكلەپ ساتقۇزمىغان ۋە تاپشۇرۇۋالغان؛ ھەرقايسى تېياتىر ئۆمەكلىرى، مىللىي مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى، مەكتەپلەردە ئوينىلىدىغان نومۇرلارنى سىياسىي جەھەتتىن تەكشۈرۈپ، 15 خىل ئويۇن نومۇرىنى چەكلەپ ئويناتقۇزمىغان؛ شىنجاڭدا قويۇلغان سوۋېت كىنولىرىنى تاللاپ، قىيىپ رەتلەپ، 22 خىل فىلىمنى چەكلەپ قويغۇزمىغان، سەككىز خىلنى قىيىپ رەتلىگەندىن كېيىن قويۇشقا رۇخسەت قىلغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئالدى بىلەن شېڭ شىسەي ئاچقان ھەرخىل نامىدىكى سىياسىي كۈرسلارنى توختاتقان، مەكتەپ تەربىيىسىدە سەنمىنجۇيغا زىت كېلىدىغان مەزمۇنلارنى چىقىرىۋېتىپ، پۈتۈنلەي مائارىپ مىنىستىرلىكى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن دەرسلىكلەرنى قوللانغان، ئىچكىرىدىن سىياسىي تەربىيە ئالغان ئوقۇتقۇچىلارنى شىنجاڭدا ئوقۇتقۇچى بولۇشقا ئەۋەتكەن. گومىنداڭنىڭ مەركىزىي تەشكىلات بۆلۈمى ناھىيە - بازار ۋە يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە رايونلۇق شۆبە پىرقە

بۆلۈملىرىنى ئومۇمىي تۈرده قۇرۇشنى تەكىتلىگەن: ھەربىر مەركىزىي مەكتەپتە بىردىن ئادەمنى پارتىيە ياكى ئىتتىپاقنىڭ تەشۋىقات خىزمىتى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىشقا قويغان.[17] شىنجاڭ ئۇلكىلىك پىرقە بۆلۈمى ھەرقايسى ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى تېخىمۇ قاتتىق كونترول قىلىپ، شۇ مەكتەپلەردە بىۋاسىتە قاراشلىق رايونلۇق پىرقە بۆلۈملىرىنى قۇرغاندىن تاشقىرى، ئوقۇغۇچىلاردىن گومىنداڭغا كۆپلەپ ئەزا قوبۇل قىلغان. «زەھەرلەنگەنلەر»گە قارىتا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەرخىل سىياسىي كۇرسلارنى ئېچىپ، «مېڭە تازىلاش» ئېلىپ بېرىپ، سەنمىنجۇيلىق ئىدىيىنى مەجبۇرىي سىڭدۈرگەن. گومىنداڭنىڭ بۇ خىزمەتلىرى مەلۇم ئۈنۈمگە ئىگە بولغان، ھەتتا «ئۆتمۈشتىكى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ كونا ئەزالىرى»نىڭمۇ «كۆپ قىسمى ئايىنىپ»، «ئالتە بۇيۇك سىياسەت نەزەريىسىگە ھېرىسمەنلەر ناھايىتى ئاز قالغان».[18]

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلگەن كومۇنىستلارنى جىياڭ جېيشى ئىچ-ئىچىدىن ياماق كۆرگەن. 1943-يىل 3-ئايدا، جىياڭ جېيشى ھەربىي سوت مەھكىمىسى ئومۇمىي تەپتىشلىك بۆلۈمى شىنجاڭغا ئەۋەتكەن «سوتچىلىق ئۆمىكى»نىڭ مۇھىم ئەزالىرىنى قوبۇل قىلغان چېغىدا: «جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ مۇھىم خادىملىرىنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش، باشقا مۇھىم خادىملىرىنىمۇ قاتتىق جازالاش لازىم». «جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى كۇچلىرىنى چوقۇم تازىلاش كېرەك»دەپ يولىيورۇق كۆرسەتكەن.[19] 1943-يىل 9-ئاينىڭ 27-كۈنى، شېڭ شىسەي جىياڭ جېيشىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ شىنجاڭدىكى مۇھىم رەھبەرلىرى چېن تەنچيۇ، ماۋ زېمىن، لىن جىلۇلارغا مەخپىي ئۆلۈم جازاسى بەرگەن.

گومىنداڭ هۆكۈمىتى كومپارتىيىنىڭ شىنجاڭدىكى باشقا ئەزالىرىنىمۇ ئۇزاق ۋاقىت قاماپ قويغان. 1945 - يىلى «10 - ئۆكتەبىر كېلىشىمى» ئىمزالانغاندىن كېيىنمۇ، گومىنداڭ سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش بەلگىلىمىسىنى ئىجرا قىلىشنى داۋاملىق رەت قىلغان. 1946 - يىل 4 - ئايغا كەلگەندىلا، گومىنداڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ۋە جامائەتچىلىكىنىڭ بىسىمى ئاستىدا: «شىنجاڭدىكى بىرقانچە كومپارتىيە دېلوسى»نى «رەئىس جاڭ جىجۇڭ بىر تەرەپ قىلىۋاتىدۇ» دەپ ئىپادە بىلدۈرۈشكە مەجبۇر بولغان.[20] لېكىن ئەمەلىيەتتە جاڭ جىجۇڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەزالىرىنى قويۇپ بېرىش ھەققىدە ئىلتىماس سۇنسا، جياڭ جېيشى يەنىلا «بىر قارارغا كېلەلمىگەنلىكىنى بىلدۈرگەن».[21] جاڭ جىجۇڭ قايتا - قايتا تېلېگراممىا بېرىپ: جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مۇھىم ئادەملىرى ئۇلتۇرۇلگەن، قالغانلىرى ئادەتتىكى ئەزالار يېنە كېلىپ تولىسى قېرى، ئاجىز، ئايال، ئاغرىق، مېيىپلاردىن ئىبارەت، «10 - ئۆكتەبىر كېلىشىمى»دە ۋە «سىياسىي كېڭەش قارارى»دا سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش بەلگىلەنگەن، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنۇ سۆھبەت ئۆتكۈزگەندە ئۆلكە ئىچىدىكى سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىشنى كۆپ قېتىم ئوتتۇرىغا قويدى، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى داۋاملىق قاماپ تۇرۇلىدىغان بولسا، ھەممىدىن بۇرۇن ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولۇش تەس بولىدۇ، ئۆزۈم ئۇستۇمگە ئالغان شىنجاڭدىكى ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاشمۇ تەسكە توختايدۇ دېگەنلەرنى چۈشەندۈرگەن.[22] جياڭ جېيشى شۇنىڭدىن كېيىنلا 1946 - يىل 5 - ئايدا «قويۇپ بېرىشكە تەستە قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ جاۋاب تېلېگراممىا بېرىش»كە مەجبۇر بولغان.[23]

2 ـ پاراگراف خەلق ئۇستىدىكى تەشكىلىي كونترولنىڭ كۇچەيتىلىشى

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئاساسىي قاتلام ئۇستىدىكى قاتتىق كونترولنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1931 ـ يىلى قىزىل ئارمىيىگە ھۇجۇم قىلغان «باندىتلارنى يوقىتىش» باش قوماندانلىق شتابىنىڭ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت ھەيئىتى قارمىقىدىكى يەرلىك قوغدىنىش باشقارمىسى بوجا تۈزۈمى ۋە قانۇن ـ نىزامنى تەتقىق قىلىپ تۈزۈپ، شۇ يىلى 6 ـ ئايدا جياڭشىنىڭ شيۇشۇي ناھىيىسى قاتارلىق 43 ناھىيىدە سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويغان. 1932 ـ يىلى 8 ـ ئايدا، «خېنەن، خۇبەي، ئەنخۇي ئۆلكىلىرىنىڭ باندىتلارنى يوقىتىش باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بوجا تۈزۈمىنى يولغا قويۇش بۇيرۇقى» ۋە «باندىتلارنى تازىلايدىغان ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە بوجا تەشكىللەش، نوپۇس تەكشۈرۈش نىزامى»نى رەسمىي ئېلان قىلغان ھەمدە ئۇنى ئىنقىلابىي تايانچ بازىلار بىلەن چېگرىداش رايونلاردا يولغا قويغان. 1934 ـ يىلى، گومىنداڭنىڭ مەركىزىي سىياسىي كېڭەشمىسى قارار چىقىرىپ، بوجا تۈزۈمىنى مەمۇرىي پالاتانىڭ ئومۇمىي بۇيرۇقى بىلەن جايلاردا يولغا قويغان. بوجا تۈزۈمى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شەھەر ـ يېزا خەلقى ئۇستىدىكى كونترولى ۋە ئاساراتنى كۈچەيتىپ، گومىنداڭنىڭ پۈتۈن مەملىكەتتە مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەش ئۈچۈن مۇستەھكەم تەشكىلىي ئاساس سېلىپ بەرگەن.

جياڭ جيېشى غەربىي شىمال رايونىدا بوجا تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن، ئۇ 1942 ـ يىلى 8 ـ ئايدا لەنجۇدىكى ھەر ساھەنىڭ كېڭەيتىلگەن خاتىرە ھەپتىلىكىدە

نۇتۇق سۆزلىگەندە: يېڭى ناھىيە تۈزۈمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى، بوجا تۈزۈمىنىڭ تولۇقلىنىشى ھەققىدە «ھەرقايسىڭلارنىڭ نۇرغۇن تەتقىقات ئېلىپ بارغانلىقىڭلار ۋە پىلان تۈزگەنلىكىڭلار ھەمدە ئىخچاملاپ ۋە يىغىنچاقلاپ، مۇھىم نۇقتىنى ئىگىلەپ، ئەمەلىي ئاساستا ئىشلەۋاتقانلىقىڭلار چوقۇم دەپ ئويلايمەن» دەپ ئالاھىدە تىلغا ئالغان.[24] شېڭ شىسەي گومىنداڭغا ئىتتائەت قىلغاندىن كېيىن، چۈڭچىڭ ھۆكۈمىتى ئۇنىڭ بوجا تۈزۈمىنى شىنجاڭدا يولغا قويۇشى ھەققىدە يولىيورۇق كۆرسەتكەن. شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر جايلاشقان چېگرا رايون بولۇپ، ئەھۋالى ئوتتۇرا تۈزلەڭ رايونلىرىنىڭكىدىن پۈتۈنلەي پەرقلەنگەچكە، ئىچكىرىدە يولغا قويۇلغان بوجا تۈزۈمىنى پۈتۈنلەي كۆچۈرۈپ كېلىش مۇمكىن بولمىغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مىللىي ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان «ناھىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرى تېزىسى»غا ۋە مەمۇرىي پالاتا يىغىنى ۋاقۇللىغان «ناھىيىدە بوجا تەشكىللەش چارىسى»گە ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ يېزا (بازار)لاردا بوجا تەشكىللەش، نوپۇس تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى»نى تۈزۈپ، 1943 ـ يىل 7 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىنىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ يولغا قويغان.

مەزكۇر «يولغا قويۇش چارىسى»دە ناھىيىدىن تۆۋەندە يېزا (بازار) تەسىس قىلىش، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يېزا تەسىس قىلىش، نوپۇسى زىچ، ئۇچ مىڭ ئۆيلۈكتىن يۇقىرى كوچا ـ بازارلاردا بازار تەسىس قىلىش، يېزا (بازار)دىن تۆۋەندە بوجانى يولغا قويۇش بەلگىلەنگەن. يېزا (بازار)نىڭ 10 بودىن ئىبارەت بولۇشى پرىنسىپ قىلىنىپ، ئالتە بودىن ئاز، 15 بودىن كۆپ بولماسلىقى شەرت قىلىنغان؛ بونىڭ 10 جادىن ئىبارەت بولۇشى پرىنسىپ قىلىنىپ، ئالتە جادىن ئاز، 15 جادىن كۆپ

بولماسلىقى شەرت قىلىنغان ؛ جانىڭ 10 ئۆيلۈكتىن ئىبارەت بولۇشى پرىنسىپ قىلىنىپ، ئالتە ئۆيلۈكتىن ئاز، 15 ئۆيلۈكتىن كۆپ بولماسلىقى شەرت قىلىنغان. يېزا (بازار)لاردا يېزا (بازار) مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا بىر نەپەر يېزا (بازار) باشلىقى، ئىككى نەپەر مۇئاۋىن باشلىق قويۇلغان؛ بودا بو ئىش باشقارمىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا بىر بوجاق، بىر مۇئاۋىن بوجاق قويۇلغان؛ جاغا جاجاق قويۇلغان. يېزا (بازار) باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشلىقىنى ۋەزىپىگە تەينىلەشتە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتىن ئەۋەتىلگەن خادىملار شۇ يېزا (بازار)دىكى بارلىق بوجاق، مۇئاۋىن بوجاقلارنى يىغىپ مەسىلەپ كۆرسەتكەندىن كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلغان، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بېكىتىپ تەينىلىگەن؛ جاجاڭنى بوجاق شۇ جا تەۋەسىدىكى ئائىلە باشلىقلىرىنى بىر يەرگە يىغىپ شۇلارغا سايلىتىپ، يېزا (بازار) مەھكىمىسىگە مەلۇم قىلغان، بۇ مەھكىمە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەنگە ئىلىپ تەكشۈرۈشىگە يوللىغان. بوجاڭنى ۋەزىپىگە تەينىلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇشتا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن نازارەتچى يېزا (بازار) مەھكىمىسى بىلەن بىرلىكتە شۇ بوغا قاراشلىق جاجاڭلارنى يىغىپ، بوجاق، فۇبوجاڭنى ھەسىلەپ كۆرسەتكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تاللاپ ۋەزىپىگە تەينىلىگەن. يېزا (بازار) باشلىقلىرى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى، بوجاق، مۇئاۋىن بوجاڭلارنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى ئىككى يىل، جاجاڭلارنىڭ بىر يىل بولغان، داۋاملىق سايلىنىپ، داۋاملىق ۋەزىپە ئۆتەش يولغا قويۇلغان. «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ بىرلىكتە كاپالەتلىك قىلىش، چېتىپ جازالاش ئىشىنى يولغا قويۇش چارىسى»دە يەنە: ھەرقايسى بوجالارنى تەشكىللەش-تەكشۈرۈش تاماملانغاندىن ۋە بوجاق، جاجاڭ نامزاتلىرى بېكىتىلگەندىن كېيىن، بوجاق جاجاڭلارغا نازارەتچىلىك

قىلىپ، ئائىلە باشلىقلىرىنى يېتەكلەپ بىرلىكتە كاپالەتلىك قىلىش - چېتىپ جازالاشنى يولغا قويۇش لازىم دەپ بەلگىلەنگەن. 1945 - يىلىدىكى ستاتىستىكىلىق مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۆلكە بويىچە ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق جايلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بوجالارنى تەشكىللەش - تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملانغان. شۇ چاغدا ئۆلكە بويىچە 284 يېزا، 185 بازار، 3955 بو، 39716 جا تەشكىل قىلىنغان.

بوجا تۇزۇمىنىڭ يولغا قويۇلۇشى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنىڭ يېزا ھاكىمىيىتى ئۈستىدىكى كونترولىنى كۈچەيتكەنلىكىدىن، شۇنداقلا شىنجاڭلىق ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئۈستىدىكى سىياسىي ئاساريتى ۋە بېسىش فۇنكسىيىسىنى كۈچەيتكەنلىكىدىن دېرەك بەرگەن. شېڭ شىسەي زالىمنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بەختكە يارىشا ئامان قالغان ھەر مىللەت خەلقى قايتىدىن گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئاق تېررورلۇقى ئاستىدا قالغان.

3 - پاراگراف مىللىي زۇلۇم سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇشى

بىرىنچى، مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياستىنىڭ يۈرگۈزۈلۈشى

گومىنداڭ مەركىزىي ھاكىمىيەتنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، ئاتالمىش سەنمىنجۇيىلىق چېگرا رايون سىياسىتىنى تەدرىجىي شەكىللەندۈرگەن. بۇنداق چېگرا رايون سىياسىتىنىڭ ئىككى مەنبەلىك خاھىشى ئۇزلۇكسىز ئۇلغايغان: بىر تەرەپتىن گومىنداڭنىڭ ۋە مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ تارىختىكى يىغىنلىرىنىڭ مۇھىم خىتابنامىلىرىدە، قارار ۋە دوكلاتلىرىدا

مىللەتلەرنىڭ بايباراۋەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، چېگرا رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئىدارە قىلىشىنى قوللاش، مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادى، مائارىپ ۋە مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا ۋە ئۆرپ-ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش دېگەنگە ئوخشاش ھەيۋەتلىك سۆزلەر بايان قىلىنغان، يەنە بىرتەرەپتىن، «چېگرا رايون تەرىبىسىگە ئەھمىيەت بېرىپ، تەربىيە بېرىپ تەسىرلەندۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دۆلەت-مىللەتنى مۇستەھكەملەپ، بىرلىككە كەلتۈرۈشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش»نى جاكارلاپ، چېگرا رايوندا مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنى يولغا قويغان، ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى خەنزۇلار ئىچىگە سىڭدۈرۈۋەتمەكچى بولغان.

1943-يىلى، جياڭ جېيشى ئوتتۇرىغا چىقارغان «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتاب گومىنداڭنىڭ چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسىنىڭ تېخىمۇ يامان خۇسۇسىيەتلىك كېڭىيىپ ئەۋج ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئۇ شۇ كىتابتا جۇڭگودا نۇرغۇن مىللەت مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى زادى ئېتىراپ قىلمىغان، خەنزۇدىن باشقا مىللەتلەرنى ئۇرۇق دەپ ئاتاپ، «بىز جۇڭخۇا مىللەتلىرى كۆپ سانلىق ئۇرۇقلارنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان» دېگەن.[25] جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ يېگانە مىللەت ئىكەنلىكىنى تەرغىب قىلغان، «بۇنىڭدىكى مەقسىتى چوڭ خەنزۇچىلىقنى تەشەببۇس قىلىپ، ئازسانلىق مىللەتلەرنى كەمسىتىپ، چوڭ پومېشچىك، چوڭ بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيىتىنىڭ ئازسانلىق مىللەتلەرنى ئېزىش ماھىيىتىنى مىللەت نامى بىلەن يېپىشتۇرغان ئىبارەت».[26]

ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، جياڭ جېيشىنىڭ ئەنە شۇ مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنى يولغا قويۇشقا باشلىغان. 1944-يىل 10-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئۇ دۆلەت بايرىمىنى خاتىرىلەش

يغنىدا ئېلان قىلغان «شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەت»ده، جياڭ جيېشىنىڭ ئۇرۇق سەپسەتىسىنى تەكرارلاپ، «مىللەتچىلىك جەھەتتە، ئۇرۇقلارنىڭ بابباراۋەرلىكى ئاساسىي نۇقتا قىلىنىدۇ» دەپ ئېيتقان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۇ تۈزگەن سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش مۇھىم نۇقتىلىرىنىڭ بىرىنچى نۇقتىسىدىمۇ «ئۇرۇقلارنىڭ ئۆز-ئارا ئىشىنىشىنى ئالغا سۈرۈش لازىم»[27] دېيىلگەن. ئۇ شىنجاڭنى باشقۇرغان 18 ئاي ئىچىده، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى چېگرىنى ئارىلاشتۇرۇش، يوققا چىقىرىش يولىدا تېخىمۇ بەك شاپاشلىغان. ئۇ خۇيزۇلارغا: ئۆتمۈشتە بىرمۇنچە كىشىلەر خەنزۇلار بىلەن خۇيزۇلارنى ئىككىنى مىللەتكە ئايرىۋەتكەن، بۇ مۇڭاپىق ئەمەس. «مەن سىلەرگە چۈشىنىشلىك قىلىپ شۇنى ئېيتىپ قويايكى، بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز بىر جەمەت، بىر قانداشقا تەئەللۇق. قېنى، ھەرقايسىڭلارنىڭ ئىدىيىسى، چىرايى، تېرىسى، تىلى، يېزىقى ۋە تۇرمۇش ئادىتىنىڭ قايسى يېرى بىر-بىرىڭلارنىڭكىدىن چوڭ پەرقلىنىدۇ؟ ھەممەيلەن بەربىر مەندىن پەرقلەنمەيسىلەر. كەسكىن قىلىپ ئېيتقاندا، بىزنىڭ ئارىمىزدىكى پەرق شۇكى، سىلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىسىلەر، چوشقا گۆشى يېمەيسىلەر، خالاس» دەپ قايتا-قايتا چۈشەندۈرگەن.[28] ئۇ موڭغۇل، قازاق، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرگىمۇ ھەرقايسى مىللەتلەر خەنزۇلار بىلەن بىر ئاتا-بوۋىدىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن، ھەممەيلەننىڭ «نەسلى بىر» دەپ زېرىكمەي چۈشەندۈرگەن.[29] ئۇ شۇ سەپسەتىسىنى ئەقىلگە مۇڭاپىق دەپ ئىسپاتلاش ئۈچۈن، تاغدىن-باغدىن ئىزدەشتۈرۈپ، تارىختىن ئاتالمىش ئىلمىي «ئاساس» تاپماقچى بولغان.

«مېھرى-شەپقەت يېغىپ تۇرغان» مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنىڭ نىقابى ئاستىدا، ۋۇ جۈڭشىن شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە يەنىلا جۈڭگودىكى ئەنئەنىۋى ھۆكۈمرانلىق

ئۇسۇلىنى - ئۆزىگە تارتىش ۋە ئىسكەنجىگە ئېلىش ئۇسۇلىنى قوللانغان: خۇيزۇ، موڭغۇللارنى قولغا كەلتۈرۈپ،[30] شىنجاڭدىكى باشقا مىللەتلەرنى ئىسكەنجىگە ئالغان، ئۇيغۇرلارنىڭ يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنى ئۆزىگە تارتىپ،[31] ئادەتتىكى ئاممىغا بۇيرۇق چۈشۈرگەن، قازاقلار بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ،[32] قازاقلارنى يېتىم قالدۇرغان (چۈنكى شۇنچاغدا ئوسمان باشچىلىقىدىكى قازاق چارۋىچىلىرى ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈۋاتقان). ۋۇ جۈڭشىن ئەنە شۇ ۋاستىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنى تۇراقلاشتۇرغان. شۇنداقلا ئەنەشۇ ۋاستىدىن پايدىلىنىپ، جىياڭ جېيشىنىڭ مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلغان.

ئىككىنچى، خەلقنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش فۇنكسىيىسىنىڭ كۈچەيتىلىشى

يىراقنى قويۇپ، مىنگودىن بۇيانقى ۋاقىتتىن تارتىپ ھېسابلىغاندا، شىنجاڭدىكى مىلىتارىست ھۆكۈمرانلارنىڭ ھەممىسى مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭدا ئىجتىمائىي زىددىيەت ۋە مىللىي زىددىيەتنى ناھايىتى كەسكىنلەشتۈرۈۋەتكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى تىكلەش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئاپپاراتىنى كۈچەيتىپ، خەلقنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش فۇنكسىيىسىنى مۇقەررەر ھالدا چىڭىتقان.

ئارمىيە بىلەن ساقچى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى يۆلەپ تۇرىدىغان ئۇل تاش بولغان. جىياڭ جېيشى شىنجاڭغا ئۆز گۇرۇھىغا قاراشلىق تۆت شى قوشۇننى كىرگۈزگەن ھەمدە شېڭ شىسەي ئېلىپ قالغان ئالتە شى يەرلىك قوشۇننى ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنىڭ قوماندانلىرىنى

ئالماشتۇرۇپ، «دۆلەت پايدىلىنالايدىغان» قىلغان.[33] شىنجاڭدىكى بىرى كەڭ بولغاچقا، شىنجاڭدىكى ھەربىي قوشۇنىنىڭ ھەربىر كەتچان ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش نۆۋىتىدىكى جەددىي ۋەزىپە قىلىنغان، جياڭ جيېشى «مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قوشۇنلىرىدا ئاتلىق ئەسكەرنى كۆپەيتىش ۋە شىنجاڭدىكى قوشۇنلارنىڭ تەمىناتىنى ئاۋۇتۇش» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[34] شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئالاھىدە سىياسىي ھەرىكىتىنى كونترول قىلىش ئۈچۈن، 1944 - يىل 9 - ئايدا، جياڭ جيېشى ژاندارما قوماندانلىق شتابىغا «كۆچلۈك ژاندارما تۈەنىدىن بىرنى ياكى ژاندارما يېگىدىن بىرنى تاللاپ شىنجاڭغا ئەۋەتىش» ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[35] 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانلىق شتابىنى لەنجۇدا قۇرغان، «ئالتاي ۋەقەسى» ۋاقتىدا، جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇپ شىنجاڭ ھەربىي قوشۇنلىرىغا قوماندانلىق قىلىشى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن، ۋەقەدىن كېيىن، يەنە جۇ شاۋلياڭنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇپ شىنجاڭدىكى قازاق مىللىتىنىڭ قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشنى بىرتۇتاش پىلانلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇنىڭ شىسەي دەۋرىدە ھەممىدىن بەك تەرەققىي تاپقىنى ساقچى تەشكىلاتى بولغان. گومىنداڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمران بولغاندىن كېيىن ئاشۇ قورقۇنچلىق ساقچى قوراللىق كۈچلىرىنى ئۆتكۈزۈۋالغان ھەمدە بۇ قوراللىق كۈچلەرنىڭ خەلقتىن پەخەس بولۇش، خەلقنى باستۇرۇش فۇنكسىيەسىنى بۇرۇنقىدىن قىلچە پەرقلەندۈرمەي ئىشقا سېلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

گومىنداڭ مەركىزىي ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈش - ستاتىستىكا ئىدارىسى (خەنزۇچە قىسقارتىلمىسى جۇڭتۇك) ۋە گومىنداڭ ھەربىي كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈش - ستاتىستىكا ئىدارىسى (خەنزۇچە قىسقارتىلمىسى جۇنتۇك) - گومىنداڭنىڭ

ئىككى زور ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتى. 1943 - يىلى گومىنداڭ بىلەن شېك شىسەي ھاسىل قىلغان كېلىشىم بويىچە، شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى ئەڭ دەسلەپ ئىشپىيونلۇق ئورگىنى - جۇڭتۇڭ (تەكشۈرۈش - ستاتىستىكا) بۆلۈمىنى، شۇنداقلا مەخسۇس رادىئو ئىستانسىسىنى تەسىس قىلمايدىغان بولغان.[36] جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينى يۆتكەۋتكەندىن كېيىن، شىنجاڭدا جۇڭتۇڭ ۋە جۇنتۇڭ دېگەن ئىككى زور ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتنىڭ تور سىستېمىسىنى تېزدىن بەرپا قىلغان. ۋۇ جۇڭشىن بىر تەرەپتىن «شىنجاڭنىڭ شارائىتى پەۋقۇلئاددە، ئىشپىيونلاردىن پايدىلىنىش ئالاھىدە زۆرۈر» دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىگە ئىشپىيونلارنىڭ پاراكەندىچىلىك سېلىشى ياكى چاتاق تېپىپ بېرىشىدىن قورققان. شۇڭا ئۇ جياڭ جيېشىدىن: ئىشپىيونلۇق ئورگىنى شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالدىدىن ئۆتۈشىنى، ئېرىشكەن مەلۇماتلىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئايرىپ بېرىشىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ ھەرقاچان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نازارىتى ۋە قوماندانلىقىنى قوبۇل قىلىشى»نى تەلەپ قىلغان.[37] جياڭ جيېشى بۇنى جان دەپ ماقۇل كۆرگەن بولسىمۇ[38]، لېكىن ئەمەلىيەتتە ۋۇ جۇڭشىن ئىشپىيونلارغا قوماندانلىق قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى قىلىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلەلمىگەن.[39] جۇڭتۇڭ، جۇنتۇڭ ئىشپىيونلىرى شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە تارقىلىپ، «جايلاردا قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان».[40]

ئارمىيە، ساقچى، ئىشپىيونلار بىر گەۋدە بولۇپ، شىنجاڭدا ھەر مىللەت خەلقىدىن پەخەس بولۇش، ھەر مىللەت خەلقىنى باستۇرۇش فۇنكسىيەسىنى ئىشقا سالغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى زۇۋان سۆزلەيدىغان، مىدىراپ

قويسىلا سۇرۇشته قىلمىدىغان ئەھۋالغا قالغان. شۇچاغدا شىنجاڭدا: بىر شېكى شىسەي كېتىۋېدى، ئورنىغا ئىككىسى كەلدى دېگەن بىر ئوبرازلىق سۆز كەك تارقالغان.

ئۇچىنچى، فېئودال ـ دىنىي كۈچلەرنىڭ يېڭىۋاشتىن يۆلەپ تۇرغۇزۇلۇشى

جياك جيېشى ۋۇ جۇڭشىنغا ئىشەنگەن ھەم ئۇنىڭدىن زوقلانغان. جياك جيېشى ۋۇ جۇڭشىننى شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس قىلىشنى قايتا ـ قايتا ئويلىنىپ قارار قىلغان.(41) چۈنكى ئۇ ۋۇ جۇڭشىننى جۇڭگونىڭ چېگرا رايونىنى باشقۇرۇشتىكى ئەنئەنىۋى ۋاستىلىرىنى پىششىق بىلىدۇ، چوقۇم ماڭا ۋاكالىتەن شىنجاڭنى، شۇنداقلا غەربىي چېگرانى چوقۇم تۇراقلاشتۇرالايدۇ دەپ ھېسابلىغان. شۇڭا ۋۇ جۇڭشىننىڭ شىنجاڭدا قىلغان ئىشلىرى جياك جيېشنىڭ شىنجاڭنى باشقۇرۇش جەھەتتىكى ئەك دەسلەپكى خىيالىنى ۋاستىلىك ھالدا ئەكس ئەتتۇرگەن.

«شىنجاڭدا فېئودال كۈچلەر ئىنتايىن زور»، «مىسسىئونېرلارنىڭ كۈچى ئىنتايىن زور، خەلق مىسسىئونېرلارغا ئاڭسىز ۋە قارىغۇلارچە چوقۇنىدۇ».(42) ۋۇ جۇڭشىن: فېئودال دىنىي كۈچلەر ناھايىتى زور بولۇۋاتقان شىنجاڭدا گومىنداڭ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەيمەن دېسە، ئەلۋەتتە فېئودال ـ دىنىي كۈچلەر بىلەن ھەمكارلىشىشتىن ئايرىلالمايدۇ دەپ قارىغان. شۇڭا، شىنجاڭدىكى فېئودال ـ دىنىي كۈچلەرنى ئۆزىگە تارتىش ۋۇجۇڭشىننىڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمران بولغان دەسلەپكى چاغدىكى خىزمەتلىنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان.

(1) فېئودال ـ دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنى قويۇپ بەرگەن.

شېكى شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلمۇاتقان چاغدا، بىرمۇنچە ئۇيغۇرلار (بولۇپمۇ پومپىشچىك، كىچىك ئەمەلدار ۋە موللىلار) قولغا ئېلىنىپ قاماپ قويۇلغان[43]، ئۇلارنىڭ مال-مۈلكى «ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئېلىنغان»[44]، 10 نەچچە يىل ئىچىدە ۋاڭ-گۇڭ، ئاخۇن، مۆتىۋەرلەر پۈتۈنلەي دېگۈدەك يوقىتىلغان.[45] ئەمما شېكى شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى فېئودال-دىنىي كۈچلەرگە قانچىلىك ئېغىر زەخمەت يەتكۈزگەنلىكىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ (شېكى شىسەي) فېئودال ۋە دىنىي كۈچلەر ئۈستىدىكى تۈپراقنى تۈپتىن يوقىتالمىغان ۋە يوقىتىشىمۇ مۇمكىن ئەمەستى، فېئودال ۋە دىنىي كۈچلەرنىڭ يوشۇرۇن كۈچى يەنىلا ئىنتايىن زور بولغان.

شېكى شىسەي ھۆكۈمەت دائىرىلىرى بىلەن فېئودال-دىنىي كۈچلەر ئارىسىدا پەيدا قىلغان ئارازلىقنى تۈگىتىشكە تىرىشقان، تۈگىتىلمىسە، ئىككى تەرەپنىڭ بىر-بىرىدىن خەۋىكسىنىپ ۋە غەيرىي نىيەتتە بولۇپ يۈرۈشى مۇمكىن ئىكەن. ۋۇ جۈڭشىننىڭ ئىلتىماسى بويىچە گومىنداڭ ھەربىي كومىتېتى «شىنجاڭدىكى ئالاھىدە كونا دېلولارنى ئېنىقلايدىغان سوت ئۆمىكى»نى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ كونا دېلولارنى ئېنىقلاپ، ئىلگىرى-ئاخىر ھەر مىللەت كىشىلىرىدىن مىڭغا يېقىن كىشىنى قويۇپ بەرگەن، بۇلارنىڭ ئىچىدە يەتتە يۈزدىن ئارتۇق كىشى يۈرتىغا ئۆزلىرى قايتىپ كەتكەن، يۈزدىن ئارتۇق كىشى ھۆكۈمەتنىڭ ياردىمى بىلەن يۈرتىغا قايتقان.[46] قويۇپ بېرىلگەنلەرنىڭ تولىسى ئاخۇن، موللىلار ۋە يەرلىك رەھبىرىي كىشىلەر بولغان، بۇلارنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي شىنجاڭلىق ئۇيغۇرلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلغان.[47] قويۇپ بېرىلگەنلەر ئىچىدىكى ئابرۇيلۇق كىشىلەرنى ۋۇ جۈڭشىن «زىيانپەت بېرىپ كۈتۈۋالغان»، ئۇلاردىن «سەمىمىي ھال سورىغان»، كېتىدىغان چېغىدا «يۈرتىغا قايتىش يول خىراجىتى» تارقىتىپ

بەرگەن[48]. بەزىلىرىنى جايلارنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسىگە تەيىنلىگەن. شېڭ شىسەينىڭ قاماقتىكى ئەنە شۇ مەھبۇسلىرى بىر تاقلاپلا ۋۇ جۇڭشىننىڭ ھوزۇرمەتلىك مېھمىنىغا ئايلانغان، ئۇلار بۇ مېھرى-شەپقەتكە ھەددىدىن زىيادە ھەشقاللا ئېيتىپ، قايتقانىدا يول بويى ۋۇ جۇڭشىننىڭ «ھەممەتلىك سىياسىتى»نى ماختاپ ماڭغان. ۋۇ جۇڭشىن بۇنىڭدىن ئىنتايىن مەمنۇن بولۇپ، «بۇنداق تەشۋىقاتنىڭ رولى خەلق ئارىسىغا بېۋاستە يېتىپ، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ» دەپ ھېسابلىغان.[49] سىياسىي جەھەتتە ئامەت قازانغان فېئودال-دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىمۇ ئۆزلىرىنى ھەدەپ گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئاتقان. ۋۇ جۇڭشىننىڭ «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»دە خاتىرلىشىچە، قەشقەر مەسچىتى مىسلىسىز كەڭ كۆلەمدە تىنچلىق تىلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، «مەدھىيە ناخشىلىرىنى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ كەنت-بازارلىرىغىچە ياڭراتقان».[50] ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى جەنۇبىي شىنجاڭغا تەسىر كۆرسەتكەندە، شۇيەرلەردىكى فېئودال-دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى «ھۆكۈمەتنى جان پىدالىق بىلەن قوغداش»[51]قا بەل باغلىغان ھەمدە يەرلىك ئامانلىقنى ساقلاشقا پۈتۈنلەي مەسئۇل بولۇپ، «يەرلىك ئامانلىقنى بۇزىدىغان قانۇنسىز ئۇنسۇرلارنى پاش قىلىدىغان»لىقىنى بىلدۈرگەن.[52]

(2) فېئودال-دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىنى خاتىرجەملەندۈرگەن.

چېگرا رايون ئەھۋالىدىن تازا خەۋىرى بار ۋۇ جۇڭشىن فېئودال ۋە دىنىي كۈچلەرنىڭ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداشتىكى ئىجتىمائىي ئاساس ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلگەن. ئۇ ئىلگىرى جىياڭ جېيشىغا: «غەربىي شىمالىنى تىنچلاندۇرۇشتا، سىياسىي ۋە دىنىدىن پايدىلىنىشقا

ئەھمىيەت بېرىش مۇھىم، بولۇپمۇ دىن بەك مۇھىم. غەربىي شىمالدا ئىسلام دىنى ئاساس قىلىنغان، ئىسلام دىنىنى ئىگىلەيدىغانلا بولساق، غەربىي شىمالنى تىنچلاندۇرۇشقا بولىدۇ» دېگەن.[53] ئۇ شىنجاڭنى باشقۇرۇۋاتقان مەزگىلدە، شىنجاڭدىكى فېئودال ۋە دىنىي كۈچلەرنى ئۆزىگە تارتىشقا كۆڭۈل بۆلۈپ، «كۇندە ئاتالمىش «ياشانغان مويسىپىت» ئاخۇنلار بىلەن زىياپەتتە ئۇچرىشىپ تۇرغان»[54]، ھەمدە «پېقىر دىنىنى مۇتلەق ھۆرمەت قىلىمەن، دىنغا پاسسىپ ھالدا ئارىلىشىدىغان، توسقۇنلۇق قىلىدىغان ئىشنى قىلمايلا قالماستىن، بەلكى دىنىنى ئاكتىپلىق بىلەن تەشەببۇس قىلىمەن ۋە قوغدايمەن» دېگەن.[55] ئاساسەن دىنىي خادىملار قاتناشقان بىر قېتىملىق كاتتا زىياپەتتە، ئىسلام دىنىي مۇخلىسلىرىنىڭ نامىز ئوقىتىش ۋاقتى بولۇپ قالغاندا، ۋۇ جۇڭشىن «كۆپچىلىكنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ دۇئا قىلىشنى ئېلان قىلغان».[56] ئۇ يەنە دىن باشلىقلىرىغا ئالاھىدە چوقۇنۇپ، ئۇلارنى دائىم قوبۇل قىلغان، كۆتۈۋالغان ۋە ئۇلارغا سوۋغا تەقدىم قىلىپ تۇرغان، دىن باشلىقلىرى «باشتا تارام-تارام ياش تۆكۈپ باش ئېگىپ، ئاندىن يەڭگىل نەپەس ئېلىپ بېشىنى كۆتۈرگەن».[57] ۋۇ جۇڭشىننىڭ زور كۈچ بىلەن يۆلىشى نەتىجىسىدە: «ئىلگىرى دىنىي جەھەتتىكى ئورنى كاپالەتكە ئىگە بولماي كەلگەن شىنجاڭلىق ۋاڭ-گۇڭ، ئاخۇن، لامىلار ئەمدى ھەممە جەھەتتە كۆڭۈلدىكىدەك مەنزىلگە قەدەم قويغان».[58]

گومىنداڭ فېئودال-دىنىي كۈچلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ، شۇلار ئارقىلىق ھەر دەرىجىلىك يەرلىك ھاكىمىيەتنى كونترول قىلغان، جەمئىيەتتىكى بارلىق تەرەققىياتنى كۈچلەرنى زەربە بېرىپ باسقان. ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، گومىنداڭ فېئودال-دىنىي كۈچلەرنىڭ ئېرىشكەن مەنپەئىتىنى قوغداپ، ئۇلارنىڭ قولىدىن كەتكەن بارلىق ئىمتىيازىنى ئەسلىگە

كەلتۈرۈشىنىمۇ قولدىن بەرمىگەن. شۇنىڭ نەتىجىسىدە شىنجاڭدىكى سىنىپىي زىددىيەت مۇقەررەر ھالدا تېخىمۇ كەسكىنلەشكەن.

تۆتىنچى، خەلقنى بۇلاپ-تالاشنىڭ ئېغىرلىششى

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلاشقان چاغلاردا، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت سودىسى ئايلانما تۈردە يۈرۈشۈپ تۇرغان، شىمالىي شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋا مەھسۇلاتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاققان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىغا ئېقىپ كىرگەن، جەنۇبىي شىنجاڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى يەنە شىمالىي شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئېقىپ تۇرغان. شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت سودىسىنىڭ قېلىپى بۇزۇپ تاشلىنىپ، شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى بازار تاپالماي قالغان، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىمۇ كېلىش مەنبەسىدىن ئايرىلغان.

شىنجاڭ ئىچكىرى بىلەن بەرپا قىلغان سودا قېلىپى يولنىڭ يىراقلىقى، قاتناشنىڭ قولايسىزلىقى ئارقىسىدا ئۇدا ناچار ھالەتتە تۇرغان. بىر تەرەپتىن، شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سىرتقا توشۇش مۇمكىن بولمىغان، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «قوي يۇڭى قىرقىلمايدىغان، قوي ئۇچەيلىرىنى ئىتقا تاشلاپ بېرىدىغان» ھادىسە ھەممە جايدا ئۇچراپ تۇرغان؛ يەنە بىر تەرەپتىن، شىنجاڭغا كېرەكلىك كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى توشۇپ ئەكېلىش مۇمكىن بولمىغان، «چاي، شېكەر، رەخت ۋە پارچە-پۈرات مال قاتارلىقلار

يېتىشمەي قالغان». [59] بىراق بۇنداق سودا قېلىپى گومىنداڭنىڭ بيۇروكرات كاپىتال گۇرۇھى ۋە شېڭ شىسەي ھۆكۈمران گۇرۇھىنىڭ بېيىشى ئۈچۈن ئىنتايىن ئوبدان پۈرسەت تۇغدۇرۇپ بەرگەن. 1942 - يىل 10 - ئايدا، مالىيە مىنىستىرى كۇڭ شياڭشى جياڭ جيېشىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، مالىيە مىنىستىرلىكى سودا ھەيئىتى، شېكەر قاتارلىق مەخسۇس سېتىش ئىدارىسى شىنجاڭنى چاي، شېكەر قاتارلىق كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەن تەمىنلىگەن؛ [60] ئۆز ھۆكۈمرانلىق ئورنىنىڭ لېگىشىپ قالغانلىقىنى سەزگەن ھەمدە شىنجاڭدىن كۆپلەپ بايلىق ئۇندۇرۇۋېلىش قارارىغا كەلگەن شېڭ شىسەي [61] مەركەز شىنجاڭنى تەمىنلىگەن چاي، شېكەر قاتارلىق كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ مەخسۇس سېتىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. [62] تەمىنلەش بىلەن سېتىشنى مونوپولىيە قىلىشتىن ناھايىتى مول پايدا كېلىدىغانلىقى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم. شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، ئۆلكىلىك يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى پەقەت ئىگىسىنى ئالماشتۇرۇپ، ۋۇ جۇڭشىنىڭ كونترول‌لۇقىغا ئۆتكەن.

گومىنداڭنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيە خادىملىرى شىنجاڭغا تۆپە - تۆپىلەپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئىستېمالىغا كېرەكلىك مەبلەغنى شىنجاڭ باسما زاۋۇتىنىڭ كۆپلەپ يېڭى پۇل بېسىشى ئارقىلىق ھەل قىلغان. «يېڭى پۇل كۆپەيگەنسېرى، مال باھاسى شۇنچە ئۆرلەپ بارغان»، 1944 - يىلى شىنجاڭدىكى مال باھاسى 1943 - يىلدىكىگە قارىغاندا 10 نەچچە ھەسسە ئۆرلەپ كەتكەن. [63] گەرچە جياڭ جيېشى شىنجاڭنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىدىغان تەدبىرلەرنى قوللانغان بولسىمۇ، مەسىلەن، 1944 - يىلى شىنجاڭ مالىيىسى ئارمىيىنىڭ «باندىتلارنى يوقىتىش» خىراجىتى ئۈچۈن تۆت

مىليارد يۇەن فابى بېرىپ تۇرغاندا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىر مىليارد 200 مىليون يۇەن فابى يارىدەم قىلغان، ئۇنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىگە ماددىي ئەشيا بەرگەن:[64] يەنە بىر مىسال، 1945 - يىلىدىن باشلاپ، شىنجاڭدىكى ئارمىيە خىراجىتىنى پۈتۈنلەي مەركىزي ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئالغان.[65] شۇنداق بولسىمۇ لېكىن تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بەرگەن ئاتالمىش يارەدەمنىڭ تەڭدىن تولىسى «نەرسە سېتىۋېلىش ئۈچۈن كۆپەيتىلگەن قەغەز پۇللار» بولۇپ، «ئۆزى ھېچ نەرسىگە دال بولمىغان».[66] 2 - تۇرلۇك قىلىپ ئېيتقاندا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھېچ قىممىتى يوق قەغەز پۇللارنى ئايروپىلاندا ئەكېلىپ، شىنجاڭدا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان - تەر بەدىلىگە ئىشلەنگەن ئەمگەك مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭ خەلقىنىڭ بايلىقىنى پۇلىنى پاخالاشتۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن ۋاستىلىك ھالدا بۇلاپ - تالىغاندىن تاشقىرى، باج - سېلىقنى كۆپەيتىش ئارقىلىق خەلقنى بىۋاستە بۇلاپ - تالاشنى جىددىيلەشتۇرگەن. بوجاڭ، جاجاڭلارمۇ باج يىغىش جەريانىدا باجنى قاتمۇ - قات ئاشۇرۇپ، ئاربىدىن ئۆز چۆنتىكىنى توشقۇزغان، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئېيتىپ تۆگەتكۈسىز ئازاب تارتقان. ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى جېللېبرت ۋۇ جۇڭشىن بىلەن يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ: شىنجاڭدا «باج - سېلىق ئېغىر، خەلق بەرداشلىق بېرەلمەيۋاتىدۇ، باج - سېلىق يىغىش رەسمىيىتى قانۇنغا ئۇيغۇن ئەمەس، تاپشۇرغانلىققا ئاساس بولىدىغان ھۆججەت بېرىلمەيدىكەن، بوجاڭ، جاجاڭلار خالىغانچە يىغدىكەن، نۇقسان كۆپ ئىكەن» دېگەن.[67] 1945 - يىل 10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، تاڭ زۇڭمۇ ئۆز خاتىرىسىدە گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ «ئىنتىزامى بۇزۇلغان»، ھەتتا «ئارمىيىنىڭ تەمىناتى يېتىشمىگەنلىكتىن، ئۆز ئالدىغا تىجارەت قىلىپ، بىر سەر

ئالتۇنئى بىر سەر قارا توپا قاتاردا كۆرگەن»، «خەلق ئېيتقۇسىز ئازابتا قالغان» دەپ يازغان.[68] ئەمەلدارلارنىڭ خەلقنى شىلىۋېلىشى، ئارمىيىنىڭ جايلارنى پاراكەندە قىلىشى ئارقىسىدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنىڭ قانداق بولغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن مەلۇم.

4-پاراگراف شىنجاڭ خەلقىنى خاتىرجەملەندۈرۈش تەدبىرلىرى

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭغا بۇاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى چاغلاردىكى سىياسىتىنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلمىسى خەلقئارا سىياسىي جەھەتتە يۇقىرى بېسىم ئىشلىتىش ئۇسۇنى ئالغان. ئەمما شىمالىي شىنجاڭدىكى بىر قىسىم قازاق خەلقى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈۋاتقان، ھەر مىللەت خەلقى گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن غەزەپلىنىۋاتقان ۋە نارازى بولۇۋاتقان پەيتتە، گومىنداڭنىڭ ۋۇ جۆڭشىن يادرولۇقىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى جىددىي سىياسىي ۋەزىيەتنى پەسەيتىش يولىدا بىر قاتار تەدبىرلەرنى قوللانماي تۇرالمىغان.

بىرىنچى، قازاق قاتارلىق مىللەتلەر ئاممىسىدىن ھال سوراش ۋە ئۇلارنى تەسەللى بولۇشقا ئۈندەش

شىنجاڭدىكى قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ قوزغىلىڭى 20-ئەسىرنىڭ 30-يىللىرى ئاخىرىدا باشلانغان.[69] شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كېتىشتىن بۇرۇنلا، گومىنداڭ ئارمىيىسى شېڭ شىسەينىڭ ئۆلكە ئارمىيىسىگە ھەمكارلىشىپ، ئوسمان

قىسىملىرىنى قوراللىق باستۇرغان. لېكىن بۇنىڭ بىلەن ئالتاي چارۋىچىلىرىنىڭ قوزغىلىڭىنى تىنچىتىش ئۈياقتا تۇرسۇن، بەلكى پۈتكۈل شىمالىي شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرۈپ، كەسكىن توقۇنۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇرغانىدەك ھالەتنى پەيدا قىلغان. ۋۇ جۈڭشىن، جۇ شاۋلياڭ يالغۇز قورال كۈچىگە تايىنىش بىلەن شىمالىي شىنجاڭنى تىنچىتىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى سېزىپ، كۈچلۈك ھەربىي بېسىمنى داۋاملاشتۇرۇش بىلەن بىرۋاقىتتا، قازاق خەلقىگە نىسبەتەن ھال سوراش، تەسلىم بولۇشقا ئۇندەش سىياسىتىنى قوللانغان.

1) قازاق قاتارلىق مىللەتلەر ئاممىسىدىن ھال سوراش.

قازاقلار، موڭغۇللار-كۆچمەن چارۋىچى مىللەت. يىلمۇ-يىل داۋام قىلغان يېغىلىق ئارقىسىدا نۇرغۇنلىغان چارۋىچىلار سەرسانلىق-سەرگەردانلىققا گىرىپتار بولۇپ، چارۋا رايونىدا ئىجتىمائىي داۋالغۇش كۈچەيگەن. ۋۇ جۈڭشىن چېچىلىپ كەتكەن چارۋىچىلاردىن ھال سوراشنى قارار قىلغان. 1944-يىل 11-ئاينىڭ 17-كۈنى، ۋۇ جۈڭشىن رىياسەتچىلىك قىلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىنى ئاچقان، يىغىندا ھال سوراش ھەيئىتىنى قۇرۇش قارار قىلىنغان. ھال سوراش ھەيئىتىگە دېڭ شىياڭخەي مۇدىر، ئەلەن، نەزەر، لۇ لېفۇلار مۇئاۋىن مۇدىر، مانچۇكجاپ، ۋۇ جىڭبىن، ما لياڭجۇن، چۆجاپ، خادىۋاڭلار ھەيئەت ئەزاسى بولغان. ھەيئەت قارىمىقىدا ئالتە بۆلەك ھال سوراش ئەترىتى تەشكىل قىلىنغان. بۇلارنىڭ تولىسى ھەرمىللەتنىڭ يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى، قەبىلە باشلىقلىرى ياكى ئابرۇيلۇق كىشىلىرى بولغاچقا، ۋۇ جۈڭشىن ئۇلاردىن ئۆز مىللىتى ياكى ئۆز قەبىلىسى ئارىسىغا بېرىپ ھۆكۈمەتنىڭ ھەممىتىنى تەشۋىق قىلىشنى، ئادەتتىكى ئاممىدىن ھال سوراشنى، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ سەرتقا كېڭىيىشىنى توسۇشنى

تەلەپ قىلغان. ئالتە بۆلەك ھال سوراش ئەترىتى شەرقىي يول ھال سوراش ئەترىتى، غەربىي يول ھال سوراش ئەترىتى، ئىلى ھال سوراش ئەترىتى، ئالتاي ھال سوراش ئەترىتى، تارباغاتاي ھال سوراش ئەترىتى، قاراشەھەر ھال سوراش ئەترىتى دېگەنلەردىن ئىبارەت بولغان.

شەرقىي يول ھال سوراش ئەترىتىنى خەن لۇجۇك، جاڭۇپلار باشلاپ بارغان. بۇلار ئاساسەن مىچۇەن، جىمىسار، فۇكاڭ، گۇچۇڭ، مورى ناھىيىلىرىدىكى قازاقلاردىن ھال سورىغان. ھال سوراش ئەترىتى چاڑۋا رايونلىرىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، چاڑۋچىلارنى يىغىپ مەجلىس ئېچىپ، ھۆكۈمەتنىڭ دىنىي ھۆرمەت قىلىش، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال-مۈلكىنى ھۆرمەت قىلىش، شېڭ شىسەينىڭ زالىملىقىنى تۇگىتىش، خەلق بىلەن بىللە يېڭى ۋەزىيەتنى يارىتىش قاتارلىق سىياسىي تەشەببۇسلىرىنى تەشۋىق قىلغان. بىرمۇنچە چاڑۋچىلار بەيتىك تېغى ئەتراپىغا قېچىپ بېرىۋالغان، ھال سوراش ئەترىتى ئادەم ئەۋەتىپ شۇلاردىنمۇ ھال سورىغان. ھۆكۈمەت قېچىپ كەتكەن ۋە چېچىلىپ كەتكەن چاڑۋچىلارنىڭ ئۆتكەن ئىشلىرىنى سۈرۈشتۈرمىگەن، بۇرۇنقى كۆچمەن چاڑۋچىلىق رايونىغا قايتىپ كېلىشىنى خالىغان چاڑۋچىلارنىڭ ھەر بىر ئۆيلۈكىگە 1000 يۈەن شىنجاڭ پۇلى، بىر خىش چاي تارقىتىپ بەرگەن. چېچىلىپ كەتكەن چاڑۋچىلار بۇرۇنقى چاڑۋچىلىق ماكانىغا كەينى-كەينىدىن قايتىپ كەلگەن.

ئىلى ھال سوراش ئەترىتىنى لۇ لېفۇ چوڭ لاما ۋە ئالىمجان، جامەنگارا مىڭ بېشى باشلاپ بارغان. بۇلار ھال سوراشقا بارغان كۈنلەردە، ئىلى رايونىنىڭ كۆپ قىسمىنى پارتىزانلار ئىشغال قىلىپ بولغان، ھال سوراش ئەترىتى پەقەت جىڭ، بورتالا، ئارشاڭ ئەتراپلىرىدىكى موڭغۇل چاڑۋچىلار جايلاشقان كۆچمەن چاڑۋچىلىق جايلىرىدىلا ھەرىكەت قىلغان. چۈنكى بۇ جايلار

ئىلى ئىنقىلابىغا تاقابىل تۇرىدىغان ئالدىنقى سەپكە جايلاشقان، بۇ جايلاردىكى چارۋىچىلار ئىلى تەرەپ بىلەن گومىنداڭ تەرەپ كۈچەپ تالىشىدىغان نىشانغا ئايلانغان. گومىنداڭ تەرەپ بۇ جايلاردىن ھال سوراش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، كىيىنچە يەنە تەشۋىقات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جاۋ جيەنفېڭ قاتارلىق كىشىلەرنى خىزمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىشقا ئەۋەتكەن. بۇنىڭدا گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ قورشاپ يوقىتىش ئىشىغا ماسلىشىشنى مەقسەت قىلغان. داشۇاڭ شۇ ئەتراپىتىكى مۇڭغۇل چارۋىچىلار ئارىسىدا مۇھىم تەسىرگە ئىگە بولغاچقا، ئۇمۇ تەبىئىي ھالدا ئىلى تەرەپ بىلەن گومىنداڭ تەرەپ قولغا كەلتۈرىدىغان نىشانغا ئايلانغان. داشۇاڭ قايسى يولنى تاللاش ھەققىدە ئارىسالدى بولۇپ، قاراپ بېقىش پوزىتسىيەسىنى تۇتقان. 1945 - يىلىنىڭ بېشىدا، گومىنداڭ تەرەپ دەرھال قەتئىي قارارغا كېلىپ، داشۇاڭنى ئىلى تەرەپنىڭ تارتىپ كېتىپ پايدىلىنىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇنى ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن ئۈرۈمچىگە ئېلىپ بېرىپ كونترول قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ھال سوراش ئەترىتى مۇڭغۇل پارتىزانلار ئەترىتىنى تەشكىللەپ، ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي جەھەتتىن سىڭىپ كىرىشىگە قوراللىق قارشى تۇرغان.

ئالتاي ھال سوراش ئەترىتىنى قازاق ئەلەن ۋاڭ باشلاپ بارغان. بۇلار ئاساسەن ئوسمان قاتارلىق كىشىلەر ھەربىكەت قىلىۋاتقان چىڭگىل، كۆكتوقاي، بۇرۇلتوقاي قاتارلىق جايلاردىن ھال سورىغان. ئەلەن ۋاڭ شۇچاغنىڭ ئۆزىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئالتاي ۋىلايەتلىك مەمۇرىي تەپتىش مەھكىمىسىگە تەيىنلەنگەن مۇئاۋىن ۋالىي بولغاچقا، ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ ھەرقايسى جايلاردا چېچىلىپ يۈرگەن قازاق چارۋىچىلارنى بۇرۇنقى جايلىرىغا قايتۇرۇشتا زور ئۇنۇم ھاسىل قىلغان، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ تۆت مىڭدىن ئارتۇق چارۋىچى

ئالتاي شەھرى ئەتراپىغا قايتىپ كەلگەن، ھەتتا ئوسمانلىق قول ئاستىدىكى مۇھىم چاپارمەنلەرمۇ ئارقىدىن تەسلىم بولغان. قايتىپ كەلگەن چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى قىيىن، كۆڭلى بىئارام بولغاچقا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىككى مىليون نەچچە يۈز مىڭ يۇەنلىك چاي، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى تەشكىللىك ئېلىپ بېرىپ ئۇلارغا ياردەم قىلغان.

تارباغاتاي ھال سوراش ئەترىتىنى موڭغۇل ئايال شاھزادە چۆچاپ باشلاپ بارغان. بۇلار ئاساسەن چۆچەك، قوبۇقسار، دۆربىلجىن قاتارلىق ناھىيىلەردىكى موڭغۇل چارۋىچىلاردىن ھال سورىغان. ھال سوراش ئەترىتى شۇ جايلاردا چېچىلىپ كەتكەن چارۋىچىلارغا چاي، شېكەر، رەخت، ئاشلىق قاتارلىق تۇرمۇشقا كېرەكلىك نۇرغۇن قۇتقۇزۇش بۇيۇملىرىنى تارقىتىپ بەرگەن. چارۋىچىلار بۇرۇنقى جايىغا ئۇزۇلمەي قايتىپ كەلگەن، بىرلا قوبۇقسار تەرەپتە ئەسلىدىكى چارۋىچىلىق ماكانىغا قايتىپ كەلگەن موڭغۇل چارۋىچىلار يەتتە مىڭ ئۆيلۈكتىن ئاشقان.

غەربىي يول ھال سوراش ئەترىتىنى ئەلەن ۋاڭنىڭ رەپىقىسى خادىۋاڭ بىلەن زاكىچىن باشلاپ بارغان. بۇلار ئاساسەن سانجى، قۇتۇبى، ماناس، ساۋەن قاتارلىق جايلاردىن ھال سورىغان. ھال سوراش ئەترىتى جايلارغا بارغاندىن كېيىن، كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتقان، چېچىلىپ يۈرگەن بىرمۇنچە چارۋىچىلار كەينى-كەينىدىن ئەسلى ماكانىغا قايتىپ كەلگەن.

قاراشەھەر ھال سوراش ئەترىتىنى مەنخەن ۋاڭنىڭ رەپىقىسى ۋۇ جىڭبىن باشلاپ بارغان. بۇلار قاراشەھەر، خېجىڭ، خوشۇت قاتارلىق جايلاردىن ھال سورىغان. قاراشەھەر ئەتراپلىرىدىكى جايلار ئەسلىدە مەنخەن ۋاڭنىڭ ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان سۈيۈرغالى ئىكەن، ئەمما ئىلى ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە، ۋۇ جۇڭبىن بېقىندى ئاھالىسىنى كونترول قىلالماي قالغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋۇ جىڭبىننىڭ ئورنىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا 150 كىشىلىك قوغدىنىش ئەترىتىنى قوراللاندۇرۇپ بېرىپ، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ[70] جەنۇبىي شىنجاڭغا تەسىر قىلىشىنى قورالىق توسۇش قەستىدە بولغان.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، ھال سوراش خىزمىتىدە خېلى كۆپ ئۇنۇم ھاسىل قىلىنغان، تەرەپ-تەرەپكە چېچىلىپ كەتكەن بىرمۇنچە قازاق، موڭغۇل چارۋىچىلار كەينى-كەينىدىن ئەسلىدىكى كۆچمەن چارۋىچىلىق جايىغا قايتىپ كەلگەن، «ھەرقايسى ناھىيىلەر بارا-بارا تۇراقلاشقان».[71] شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، چېچىلىپ كەتكەن بىرقىسىم چارۋىچىلارنىڭ قايتىپ كېلىشى ئوسمان قاتارلىق قازاق قوزغىلاڭچىلىرىنى تەسلىم قىلىش ئۇچۇنمۇ شەرت ھازىرلاپ بەرگەن.

2) ئوسمان قاتارلىق قوزغىلاڭچىلارنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندەش.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بىرەر ھۆكۈمەت ئىسيانچىلارنى باستۇرۇشقا كۈزى يەتكەندە، ھەممىدىن بۇرۇن ھەربىي يول بىلەن تازىلاپ تىنچىتىش سىياسىتىنى قوللىنىدۇ، بۇنداق قىلىشنىڭ كۆرۈنەرلىك پايدىسى شۇكى، تۇپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇپ، كېيىنكى ئاپەتنى مەڭگۈ تۈگىتەلەيدۇ؛ ھەربىي يول بىلەن قورشاپ يوقىتىش ئۇنۇم بەرمىگەندىن كېيىنلا، ياكى قورشاپ يوقىتىشتا كۆتۈرەلگۈسىز زور چىقىم بولغاندىلا، ئاندىن ئىسيانچىلارنى تەسلىم قىلىش ئۇسۇلىدە ئويلىنىدۇ. گومىنداڭنىڭ ئوسمان قاتارلىق قوزغىلاڭچىلارنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندىشى ئىلاجسىزلىق دەستىدىن بولغان.

(1) ئوسماننى تەسلىم بولۇشقا ئۇندەش سەۋەبلىرى.

①يالغۇز قورال كۈچىگە تايىنىپ ئوسماننى يوقىتىش مۇمكىن بولمىغان.

ئوسمان قازاق چارۋىچىلىرى قوزغىلىڭىنىڭ مۇھىم رەھبىرى

بولغان، شېكى شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يامانلاشقاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تاشقى موڭغۇلىيە تەرەپ ئوسمانلىنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلىڭىنى قوللايدىغان بولغان، ئۇلار ئوسمانغا ھەربىي مەسلىھەتچىلەرنى ئەۋەتكەن، ئۇنى نۇرغۇن قورال-ياراغ ۋە ئوق-دورا بىلەن تەمىنلىگەن. قازاقلار ئات مىنىپ يۇرىدىغان، يەر شارائىتىنى پىششىق بىلىدىغان، ئاتلىق كېتىۋېتىپ ئوق ئېتىشقا پىشقان، ئۇرۇش قىلىشقا كۆزى يەتكەندە پۇتۇن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندا تاغ ئارىسىغا ۋە چۆل-باياۋانغا يوشۇرۇنۇپ ئۆزىنى كۆرسەتمەيدىغان مىللەت. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى نەچچە قېتىم ھەربىي كۈچىنى ئۈيۇشتۇرۇپ قورشاپ يوقاتماقچى بولغان بولسىمۇ، لېكىن مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىغان. ئەگەر گومىنداڭ ئوسمانىنى ھەمىشىلا قورشاپ يوقىتىمەن دەيدىغان بولسا، مەقسىتىگە يېتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، بەلكى ئۆزىنىڭ ئەسكەر ۋە سەركەردىلىرىنى زىيانغا ئۇچراتىپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ جاسارىتىنى ئۆستۈرۈپ، قوزغىلاڭغا قاتنىشىدىغانلارنىڭ تېخىمۇ كۆپىيىشىگە سەۋەبچى بولغان بولار ئىكەن. ئەگەر قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ قوزغىلىڭى تېزدىن تىنچىتىلمايدىغان بولسا، ھەممىلا يېرىدە خەۋپ يوشۇرۇنۇپ تۇرغان شىنجاڭدا تېخىمۇ زور مالىمانچىلىق يۈز بېرىشى مۇمكىن ئىكەن. ئازسانلىق مىللەتلەرنى ئىدارە قىلىش تەجرىبىسىگە باي ۋۇ جۇڭشىن ئەلۋەتتە قورشاپ يوقىتىش ۋە ھال سوراشتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئۇسۇل ئىچىدە ھال سوراش ئۇسۇلىنى ئەلا كۆرگەن.

② ئوسمانىنىڭ تەسلىم بولۇشقا كۆنۈش ئېھتىمالى بولغان.

بىرىنچىدىن، «ئوسمان ماھىيەت جەھەتتىن ئالغاندا، قارام، دىنىي ۋە فېئودالىلىق ئېڭى كۈچلۈك ئادەم»[72] بولۇپ، ھېچقانداق سىياسىي ئېتىقادقا ئىگە بولمىغان. ۋۇ جۇڭشىنمۇ

ئەلۋەتتە شۇ نۇقتىنى كۆرۈپ يەتكەن. ۋۇ جۇڭشىن: ئوسمان «پۈتۈنلەي سابىق دۇبەن شېڭ شىسەينىڭ زالىملىقىغا قارشىلىق كۆرسىتىشىنى نىشان قىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ خەلقنى قالايمىقان قاماققا ئېلىشىغا، زالىم-زومبۇلۇق قىلىشىغا قارشى تۇرۇش ئارقىلىق خەلقنى كۆرەشكە چاقىرغان»، شېڭ شىسەي يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن، مەن «باج-سېلىقنى كېمەيتىش»كە ئاللىقاچان كىرىشتىم، ئوسماننىڭ ئەمدى «ھۆجۇم قىلىش نىشانى ۋە چاقىرىق قىلىش باھانىسى» «قالمىدى» دېگەن تونۇشقا كەلگەن. شۇڭا گومىنداڭ قوراللىق كۈچ ئىشلىتىشتىن تاشقىرى، «بولۇپمۇ تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، چوڭ قائىدىنى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈش» يولىنى تۇتقان.[73]

ئىككىنچىدىن، ئوسمان بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى، تاشقى موڭغۇلىيە ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت ساقلانغان. بۇلارنىڭ بىرلىشىشكە يۈزلىنىشى ھەر ئىككى تەرەپ ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئىلاجسىزلىقتىن قوللانغان ۋاقىتلىق چارە بولغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىگە قارشى تۇرغان شېڭ شىسەينى جازالاش ئۈچۈن، شىنجاڭغا كۆز يۈگۈرتۈپ، شۇچاغنىڭ ئۆزىدە قولغا قورال ئېلىپ شېڭ شىسەي بىلەن ئېلىشالايدىغىنى بىرلا ئوسمان ئىكەنلىكىنى بايقىغان، سوۋېت ئىتتىپاقى شېڭ شىسەينىڭ ئەدىبىنى بېرىشتە ئوسماننىڭ قولىدىن پايدىلىنىشتىن باشقا چارە تاپالمىغان؛ ئوسمان سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تاشقى موڭغۇلىيىگە تايىنىشتا پەقەت سىرتنىڭ كۈچى بىلەن ئۆزىنى ئاسراشنى كۆزلىگەن، ئۇنىڭ ئىدىيىسى «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك تۈزۈمى ۋە ئېڭى»غا «پۈتۈنلەي زىت بولغان»[74]. ئىككى تەرەپنىڭ ئەنە شۇنداق ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بىرلىشىشى ئۇزاققا

بارمىغان. 1943 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىنقىلابىي تەربىيە ئالغان دەلىلخاننى[75] ئوسمانئاك قېشىغا ئەۋەتكەن، دەلىلخان كۆرۈنۈشتە ئوسمانئاك خىزمىتىگە يارەملەشكەندەك قىلغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە بارا-بارا ئۇنىڭ ئورنىغا دەسسەمەكچى بولغان. ئوسمان تېز ئاربدىلا مۇئەللەق ئورۇنغا گىرىپتار قىلىنىپ، «ھەممە ئىشنى دەلىلخان قاتارلىقلار باش بولۇپ بېجىرگەن»[76]. ئوسمانئاك يېنىدا تاشقى موڭغۇلىيەدىن ئەۋەتىلگەن نازارەتچى خادىملار بولغاچقا «ئۇ سۆز-ھەرىكەتتە زادى ئەركىن بولالمىغان»[77]، «ھەر جايغا بارماقچى بولسا، ئۇنى تاشقى موڭغۇلىيە بەلگىلەپ بەرگەن ۋە نازارەت قىلغان»[78]. ئىككى تەرەپنىڭ بىر-بىرىدىن خۇدۇكسىنىشى بارغانسېرى كۈچەيگەچكە، ئوسمان ئىچىدە: «مەن تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ ماڭا تۇتقان پوزىتسىيىسىدىن شۈنى ئوبدانلا بىلىپ قالدىمكى، كەلگۈسىدە بىر بولسا مېنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىدىكەن، يا بولمىسا ئۆلۈمگە ھەۋەس قىلىدىكەن» دەپ قورققان.[79] ئۇ جۇڭشىن مۇشۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئوسمانئاك تەسلىم بولۇشقا ئۇندەش ئىرادىسى تېخىمۇ كۈچەيگەن، ئوسمانئاك تەسلىم قىلىش ھەرىكىتى ئارقىلىق 1944-يىل 11-ئاينىڭ 7-كۈنى پارتلىغان ئىلى ئىنقىلابىنىڭ «داغدۇغىسى»نى ئاجىزلاشتۇرۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئارقا تەرىكى بولغان سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ «تېخىمۇ قاتتىق زەربە بېرەلەيدىغانلىقى»غا چوڭقۇر ئىشەنگەن.[80]

ئۇچىنچىدىن، چارۋىچى ئائىلىدىن كېلىپ چىققان ئوسمانئاك ئۆز قەبىلىسىدىكىلەرنى باشقۇرۇشى قىينىلاشقان. قازاقلار كۆچمەن چارۋىچىلىق پاتريئارخال-فېئودالىق تۈزۈمىدىكى جەمئىيەتكە مەنسۇپ بولۇپ، چارۋىچىلار قەبىلە باشلىقلىرىغا ئىتائەت قىلىپ كەلگەن. شېئاڭ شىسەي قازاقلارنىڭ قەبىلە باشلىقلىرى ۋە ئابرۇيلۇق كىشىلىرىنى

پۇتۇنلەي دېگۈدەك قاماققا تاشلىغان، شۇڭا ئوسمان قوزغىلىپ ھۆكۈمەتكە قارشىلىق كۆرسەتكەندە، ئاۋاز قوشقۇچىلار كەينىگە ئەگەشكەن. ئەمما ۋۇ جۇڭشىن قازاقلارنىڭ ئەلەن ۋاڭ قاتارلىق بىرتۇركۈم يولباشچىلىرىنى قويۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۇلار تېزدىن ئالتايغا قايتىپ كەتكەن ھەمدە يەرلىك ھۆكۈمەتتە مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئالغان، بۇ چاغدا ئاددىي چارۋىچى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان ئوسمانىنىڭ ئابرويى تۆۋەنلەپ، ئىلاجسىز: «مېنىڭ ئورنۇم ئەسلىدە تۆۋەن ئىدى، ئۆتكەندە قازاق مۇتەۋەرلىرىنىڭ تولىسىنى ھۆكۈمەت قولغا ئالغاچقا، مەن شۇ سەۋەب بىلەن چاقىرىق قىلىستام، قازاق خەلقى مېنى ھىمايە قىلغان ئىدى. بۈگۈن شېكى شىسەي كېتىپ، ھۆكۈمەت قايتا تەشكىللەندى، قازاق مۇتەۋەرلىرىدىن ئەلەن ۋاڭ قاتارلىقلارنىڭ ئەركىنلىكى ئىلگىرى-كېيىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مېنىڭ چاقىرىق قىلىشىمغا ئورۇن قالمىدى. خەلق كۆڭلىنىڭ مايىل بولۇشىغىمۇ ئىشەنچىم قالمىدى» دەپ ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولغان.[81] ۋۇ جۇڭشىن ئوسمانىنىڭ تاشقى جەھەتتە تاشقى مۇڭغۇلىيىنىڭ ئېتىبارىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئىچكى جەھەتتە خەلق رايىدىن ئايرىلىپ، ھەممىنى بىزار قىلىپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى پەملەپ، ئۇنىڭ «ئىتائەت قىلىشىدىن ئۈمىد بار» دېگەن يەرگە كەلگەن.[82]

(2) ئوسمانىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش جەريانى

ئوسمان كۆپ يىللاردىن بېرى ھۆكۈمەت بىلەن قارشىلىشىپ كەلگەچكە، ھۆكۈمەتتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىپ، تەسلىم بولۇش چاقىرىقىنى ئاسانلىقچە قوبۇل قىلىشىنى خالىمايدىغانلىقى تۇرغان گەپ ئىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئوسمانىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش جەريانى ئۇزاق ھەم ئەگرى-توقاي بولغان.

① ئوسمانىنىڭ قول ئاستىدىكى چاپارمەنلەرنى تەسلىم

بولۇشقا ئۇندەش.

ئوسمانىنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندەش ئىشى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرىنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندەشتىن باشلانغان. ئوسمانىنىڭ قول ئاستىدا مانات، كەيمس، سۇلايمان، قاباس، كامىل دېگەن بەش چاپارمەن بولغان. مانات قىسمىنىڭ كۈچى ھەممىدىن زور بولۇپ، كۆكتوقاي، بۇرۇلتوقاي ئەتراپلىرىنى ئىگىلەپ تۇرغان؛ كەيمىسنىڭ پوزىتسىيىسى جاھىلراق بولۇپ، ئۇ مانانقا خالىغاندا نازارەت قىلىش مەقسىتىدە مانات قىسمىغا يېقىن يەرگە جايلاشقان؛ سۇلايمان بىلەن قاباس مانىاس، شىخۇلارنىڭ شىمالىدىكى بېيشاۋو ئەتراپلىرىغا ئورۇنلاشقان؛ كامىل ئوسمانىنىڭ ئىنىسى بولۇپ، بەيتىك تېغىدا ھەربىرەت قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا بېيشاۋودا ھەربىرەت قىلىپ كەلگەن نۇرغوجايمۇ ئوسمانىنىڭ قول ئاستىدىكى مۇھىم ئاتامانلارنىڭ بىرى بولغان. ۋۇ جۇڭشىننىڭ كۈچلۈك ھال سوراش ھۇجۇمى ئالدىدا، ئوسمانىنىڭ قول ئاستىدىكى چاپارمەنلەر «كۆرۈنۈشتە ئۇنىڭغا داۋاملىق ئىتائەت قىلغاندەك قىلسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ئىككىلىنىش خاھىشى تۇغۇلغان».[83] ۋۇ جۇڭشىن ئەنە شۇ پايدىلىق پەيتنى چىڭ تۇتۇپ، ئالدى بىلەن ئوسمانىنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى ئۈستىدە كۈچ سەرپ قىلغان.

ماناتنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندىگەن. مانات «ئوسمانىنىڭ ئەڭ يېقىن ئىشەنچلىك ئادىمى» ئىكەن.[84] ماناتنى تەسلىم قىلىش ئوسمانىنى تەۋرىتىشتە بىرقەدەر زور تەسىر كۆرسەتمىدىكەن. 1945 - يىلىنىڭ بېشىدا، بۇرۇلتوقايدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە مانات بىلەن ئالاقە قىلىشقا ئادەم ئەۋەتىپ، مانانىڭ ھەقىقەتكە قايتىش ئارزۇسى بارلىقىنى بايقىغان. ئالتاي ھال سوراش ئەترىتى مانات بىلەن كۆرۈشۈشكە يەنە ئادەم ئەۋەتكەن. مانات بۇرۇلتوقايغا «سوغىلىق ئۇچ ئات» بىلەن ئەلچى ئەۋەتىپ شۇيەردىكى ئارمىيىگە ئەل بولۇش توغرىسىدا

ئىككى شەرتنى ئوتتۇرىغا قويغان: بىرىنچىسى ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئامانلىق ساقلاش 1 - چوڭ ئەترىتى قىلىپ تەشكىللەش: ئىككىنچىسى ماناتنىڭ بۇرۇلتوقايدىكى ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئەۋەتىپ بېرىپ، ھۆكۈمەتنىڭ سەممىيىتىنى بىلدۈرۈش. مانات ھۆكۈمەتنىڭ ھەقىقەتەن سەممىيىتى بولىدىغان بولسا، بۇرۇلتوقايغا ئۆزى بېرىپ ئەل بولۇش توغرىسىدا سۆزلىشىشكە ۋەدە بەرگەن. بۇرۇلتوقايدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە شىنجاڭدىكى ئالىي ھەربىي - مەمۇرىي دائىرىلەردىن يولىيورۇق سورىغان، جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن يېرلىكتە تېلېگراممىما قايتۇرۇپ، ماناتنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. بۇرۇلتوقاي تەرەپ دەرھال ئەلچى بەلگىلەپ، ماناتنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىنى ئەۋەتىپ بەرگەن، ماناتمۇ ۋەدىسىدە تۇرۇپ بۇرۇلتوقايغا ئۆزى كەلگەن. شىنجاڭ دائىرىلىرى ماناتنىڭ قول ئاستىدىكى ئادەملىرىنى قوبۇل قىلىپ ئامانلىق ساقلاش 1 - چوڭ ئەترىتى قىلىپ تەشكىللىگەن، ماناتنى چوڭ ئەترەت باشلىقى قىلىپ تەينىلىگەن. مانات سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش، مىللىي ھۆكۈمەتكە سەممىي خىزمەت قىلىشنى بىلدۈرۈپ ئاشكارا خىتاب جاكارلىغان.

سۇلايمان بىلەن نۇرغوجاينى تەسلىم بولۇشقا ئۇندىگەن. ھەر يىلى 10 - ئايدا قار ياغقاندىن كېيىن ۋە 2 - يىلى 4 - ئايدا قار ئېرىشتىن بۇرۇن بۇيەردىكى سۇسىز، يېرىم قاقاس ئوتلاق بېيشاۋو ئادەملەر بىلەن چارۋا مالىلارنى ياغقان قار ۋە يەردە تۇرۇپ قالغان قارغا تايىنىپ سۇ بىلەن تەمىنلەپ كەلگەن. شۇڭا بۇ يەر ھەمىشە قازاق قوزغىلاڭچى قوشۇنىنىڭ مۇھىم پائالىيەت ئورنى بولۇپ كەلگەن، سۇلايمان بىلەن نۇرغوجاي قاتارلىقلار دائىم مەشھەدە ھەربىكەت ئېلىپ بارغان. سۇلايمان ئەسلىدە ئوسمانىنىڭ يارەمچىسى ئىكەن، دەلىلخان ئوسمانىنىڭ ئورنىغا دەسسەپ

ئەملىيەتتىكى يولباشچىغا ئايلانغاندىن كېيىن، سۇلايمانىڭ نارازىلىقى قوزغالغان، ئۇ ئوسمانغا: «ئۆزىمىزنىڭ ئىشىنى ئۆزىمىز باشقۇرايلى، ياتلار باشقۇرۇپ يۈرمىسۇن» دېگەن.[85] بۇ گەپ دەللىخانىڭ قۇلىقىغا يەتكەندىن كېيىن، ئوسمانىڭ يېنىدىكى تاشقى موڭغۇلىيىلىك ئوفىتسېر سۇلايمانىنى چاقىرتىپ كېلىپ ئەيىبلىگەن، كېيىنچە سۇلايمانىنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتمەي بىر چەتتە قالدۇرغان. سۇلايمان ئىچ-ئىچىدىن خاپا بولۇپ، 1944-يىلى كۈزدە ئوسماندىن ئايرىلىپ، بېيشاۋغا بېرىپ ئولتۇراقلاشقان. 1944-يىلىدىن 1945-يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ۋۇ جۇڭشىن فۇكاڭ ناھىيىسىدىكى بىر قازاق كەنت باشلىقىنى ئۆز قولىدا يازغان خەت بىلەن بېيشاۋغا ئەۋەتىپ سۇلايمانىنى ئەل بولۇشقا ئۈندىگەندە ئاقماي قالغان. شۇ كۈنلەردە، فۇكاڭ ناھىيىسىدە موڭغۇل ئاھالە بىلەن خەنزۇ ئاھالە قازاقلارنى ئۆلتۈرۈش ۋەقەسى يۈز بەرگەن. بېيشاۋدىكى قوزغىلاڭچى ئامما ۋەقەدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، فۇكاڭ ناھىيە شەھرىنى قورشاپ، ئۆلتۈرۈلگەن قازاق خەلقى ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىدىغانلىقىنى ئېيتقان. ۋۇ جۇڭشىن خەلق ئىشلار نازىرى دېڭ شياڭخەينى قوشۇمچە ھەربىي سودىيە سۇپىتىدە بېرىپ ۋەقەنى بىرتەرەپ قىلىشقا ئەۋەتكەن. دېڭ شياڭخەي فۇكاڭغا بارغاندىن كېيىن، ۋەقە تۈگىدۈرغان ئاساسىي جىنايەتچىلەرگە ئۆلۈم جازاسى ياكى مۇددەتسىز قاماق جازاسى بەرگەن، فۇكاڭ تەۋەسىدىكى قازاق خەلق ئاممىسى: «بۇرۇن خەنزۇلار قازاقلارنى ئۆلتۈرۈپ قويسا سۈرۈشتە قىلىنمايتتى، بۇدا جازاغا تارتىلدى ھەمدە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى، بۇ ھەقىقەتەن شۇنجاڭ تارىخىدا تۇنجى قېتىم بولغان ئىش» دەپ ماختىغان.[86] كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ جەنۇبقا يۈرۈش قىلىپ دېڭ شياڭخەيگە ھۇجۇم قىلماقچى بولغان بېيشاۋلۇق قوزغىلاڭچى ئامما ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن

قاتتىق تەسىرلىنىپ، فۇكاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ ھۆكۈمەتكە ناماقۇل بولغان ۋە بۇنىڭدىن كېيىن بۇلاڭچىلىق قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ۋۇ جۈڭشىن بىلەن سۇلايمان ۋە نۇرغوجاينىڭ مەخپىي ۋەكىللىرى ئۇزمەي بىرىش-كېلىش قىلىپ تۇرغان. 1945-يىلى 4-ئاينىڭ باشلىرىدا، سۇلايمان بىلەن نۇرغوجاي بىر ئادەمدىن ۋۇ جۈڭشىنغا مەخپىي خەت ئەۋەتىپ بۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمەت ئالتاي شەھىرىدىن ئادەم ئەۋەتىپ ئالاقە قىلىشۇن، ھەممە ئىش توغرىسىدا مانات ۋاكالىتەن سۆزلىشىدۇ دېگەن. چوڭ ئىشنىڭ پۈتۈش ئالدىدا تۇرغانلىقىغا كۆزى يەتكەن ۋۇ جۈڭشىن ئۇلارغا سەككىز توپ گۇللۇك رەخت، 10 تاختا چاي، ئىككى كىيىملىك يىپەك رەخت، ئىككى دانە ملىتىق ۋە 200 پاي ئوق ئەۋەتىپ بەرگەن. شۇ كۈنلەردە شىنجاڭدا ماددىي نەرسىلەر ئىنتايىن قىس بولغاچقا، بۇ نەرسىلەر ئالاھىدە سوۋغا ھېسابلانغان. بېيشاۋودا قار ئېرىگەندىن كېيىن، سۇلايمان بىلەن نۇرغوجاي كۆكتوقاي تەۋەپكە يۆتكىلىپ ھەربىكەت قىلغان. 5-ئايدا، سۇلايمان ئالتايغا ئادەم ئەۋەتىپ، ئەلەن ۋاڭ بىلەن تەسلىم بولۇش توغرىلىق سۆزلەشكەن. شۇچاغدا دەلىلخان ئادەملىرىنى باشلاپ ئالتايغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقاچقا، ئۇ سۇلايمان ۋە نۇرغوجايلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، شەھەرگە بىرلىكتە ھۇجۇم قىلغان. شەھەرگە قىلغان ھۇجۇم مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، نۇرغوجاي 10 نەچچە ئادەمنى باشلاپ ئالتايغا بېرىپ تەسلىم بولغان. نۇرغوجاي ئەل بولغاندىن كېيىن، سۇلايمان بىر ئامال بىلەن ئۆزىلا ئالتايغا قېچىپ بېرىپ گومىنداڭغا تەسلىم بولغان.

كامىل گۇچۇڭ، مورى قاتارلىق جايلاردىكى نۇرغۇن قازاق چارۋىچىلارنى مەجبۇرىي ئەگەشتۇرۇپ، بەيتىك تېغىنى بازا قىلىپ تەرەپ-تەرەپتە پاراكەندىچىلىك سېلىپ يۈرگەن. ۋۇ جۈڭشىننىڭ شەرقىي يول ھال سوراش ئەترىتى بەيتىك تېغىدا

سىياسىي ھۇجۇمنى قانات يايدۇرغاندىن كېيىن، گۇچۇكلۇق مىلك ئۆيلۈكتىن ئارتۇق چارۋىچى، موربلىق يەتتە يۈز ئۆيلۈكتىن ئارتۇق چارۋىچى، فۇكاكلىق ۋە فۇيۇەنلىك تۆت يۈز ئۆيلۈكتىن ئارتۇق چارۋىچى ئەسلىي جايىغا كەينى-كەينىدىن قايتىپ كەلگەن. «قالغانلىرى قېرىلارنى يۆلەپ، بالىلارنى كۆتۈرۈپ يول ئۈستىدە كېلىۋاتقانلار» ئىكەن.[87] چارۋىچىلارنىڭ قايتىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ئىنتايىن قورققان كامىل ئادەم باشلاپ بېرىپ ئۇلارنى توسماقچى بولغان، نەتىجىدە ئىككى تەرەپ كەسكىن جەڭ قىلىپ، كامىل جەڭدە ئۆلۈپ كەتكەن. ۋۇ جۇڭشىن ئۆز قولى بىلەن يازغان خەتنى بىرسىدىن بەيتىككە ئەۋەتىپ ئۇيەردىكىلەرنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندىگەن، چوڭ-كىچىك كاتتىباشلار «بۇلاڭچىلىقنى توختىتىپ، ئەل بولۇشنى كۈتۈپ تۇرىدىغانلىقى»نى يەس-يەس بىلەن بىلدۈرگەن.[88]

ئۇسمانىڭ قول ئاستىدىكى چوڭ چاپارمەنلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ تەسلىم بولغانلىقى، بەزىلىرىنىڭ ئۆلگەنلىكى تۇپەيلىدىن ئوسمانىنىڭ كۈچى ئىنتايىن بەك ئاجىزلاپ قالغاچقا، ئۇ ئۇرۇش قىلىش ياكى تەسلىم بولۇش مەسىلىسىدە تېزدىن بىر قارارغا كېلىشكە مەجبۇر بولغان.

② ئوسمانىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش.

ۋۇ جۇڭشىن ئوسمانىنىڭ قاراقچى بولۇپ يۈرگىنىگە كۆپ يىل بولغانلىقىنى، ھۆكۈمەتنىڭ يوقىتىش ۋە تەسلىم قىلىش تەدبىرلىرىنى پىششىق بىلىدىغانلىقىنى، ئۇنى تەسلىم قىلىش ھەرگىز ئاسانغا توختىمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلگەن. شۇڭا ۋۇ جۇڭشىن يېتەرلىك سەۋر-تاقەت قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئوسمانىنىڭ «ئۆتمۈشىنى سۈرۈشتۈرمەيدىغانلىقى»نى ئېيتىسا، يەنە بىر تەرەپتىن تەسلىم بولۇش پەيتىنى كۈتكەن ۋە ئىزدىگەن. ۋۇ جۇڭشىن ئوسمانىنىڭ تاشقى جەھەتتە تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ ئىشەنچىدىن مەھرۇم بولغانلىقىنى، ئىچكى

جەھەتتە چارۋىچىلارنىڭ يۆلىشىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ بىلگىنىدە، ئوسمانىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش پەيتى پىشىپ يەتتى دەپ ھېسابلىغان. 1945 - يىل 1 - ئايدا، ۋۇ جۇڭشىن ئالتاي، چىڭگىل، جېمىنەي، قاباتاھمىلىرىگە بېرىپ ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم بولغان مۇقاش قاتارلىق تۆت كىشىنىڭ «ئايرىم - ئايرىم مەخپىي بېرىپ تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش» ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىشىنى تاپىلىغان، مۇبادا ئوسمان ئۆلكە مەركىزىگە كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشمەن دېسە، «سەممىي قارشى ئالمەن»، پۈرسەت بولسا، ئوسمانىنى جىياڭ ۋېيۋەنجاڭنىڭ «ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ كۆرۈشتۈرىمەن» دېگەن.(89)

ئەمما ئوسمان تەسلىم بولۇشنى قوبۇل قىلىش مەسلىسى ئۇستىدە تولا ئىرسالدى بولغان. 1945 - يىل 2 - ئايدا، ئۇ ۋۇ جۇڭشىنىڭ تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ئەلچىسى ئورازغالى بىلەن كۆرۈشكەن. ئوسمان ئورازغالىغا: «مېنىڭ ۋۇ جۇڭشىنىڭ شىنجاڭغا كەلگىنىگە ئىشەنمەسلىكىمدىكى سەۋەب، بۇ يەنە شۇ شېڭ دۇبەننىڭ ھېيلىسىمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىمەن. پەرىزىمچە شېڭ دۇبەن تېخىچە شىنجاڭدا، ئۇ ياشىنىپ قالغان ۋۇ جۇڭشىنىڭ قۇرۇق نامى بىلەن تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ھېيلىسىنى ئىشلىتىپ بىزنى قىلتاقتا چۈشۈرمەكچى. ئەگەر شېڭ دۇبەننىڭ كەتكىنى، ۋۇ جۇڭشىنىڭ كەلگىنى راست بولسا، ۋۇ جۇشى مەن بىلەن كۆرۈشۈشكە ھەقىقىي ۋەكىلىنى ئەۋەتسۇن. ئۈنداق قىلمايدىكەن، بۇگۈنكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى شېڭ شىسەينىڭ بېيشاۋدىكى پۇقرالارنى قايتۇرۇپ كېتىش مەقسىتىدە قىلىۋاتقان ھەربىكەتلىرى بولغان بولىدۇ. شۇڭا مەن ھازىرچە ھۆكۈمەت بىلەن ياخشىلىشىشقا پېتىنالمايۋاتىمەن» دېگەن.(90) ئوسمان بۇ گەپلەرنى قىلغاندا، تاشقى موڭغۇلىيىلىك ئوفىتسېر يېنىدا نازارەت قىلىپ ئاڭلاپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن

ئوسمانلىق گەپلىرى سەل تاقۇر- تۇقۇر بولۇپ قالغان. ئۇ شېكى شىسەينىڭ شىنجاڭدىن كەتكىنىگە ئىشەنمەيمەن دەپ ئوپئوچۇق باھانە كۆرسەتكەن[91]؛ ئۇ ئورازغالىنى بۇرھانلىق چارۋىچىسى بولغان دەپ تۆۆەن كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، ۋۇ جۇڭشىن «ھەقىقىي ۋەكىل» ئەۋەتسۇن دەپ ۋۇ جۇڭشىنلىق تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ سۆزلىشىشكە كاتتا مەنسەپدار ئەۋەتىشىنى پۈرانقان. شۇنداق قىلىپ ئوسمان شۇچاغدا تەسلىم بولۇشنى ھەم سىيلىق گەپلەر بىلەن رەت قىلغان، ھەم كېيىنكى كۈنلەردە تەسلىم بولۇش توغرىسىدا سۆزلىشىش يولىنى ئېتىپ قويمىغان، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا شۇچاغدا توپىدە تۇرغان تاشقى موڭغۇلىيىلىك ئوفىتسېرنىڭ كۆزىنى بويىغان. ئوسمان شۇچاغدا تاشقى موڭغۇلىيە تەرەپ بىلەن يېقىنلىدىن ھەمكارلىشىشنىمۇ، گومىنداڭغا تەسلىم بولۇشنىمۇ خالىماي، قاراپ باقماقچى بولغان. ئوسمان كۆكتوقايلىق ئىكەن، تاشقى موڭغۇلىيە ئوسمانغا ھەمكارلىشىپ كۆكتوقاينى ھۇجۇم بىلەن ئالماقچى بولغاندا، ئوسمان خەلقىنىڭ يېمەكلىكى يېتىشمەيدۇ، ئاتلار ئۇرۇق، ئەسكەرلەر چىداشلىق بېرەلمەيدۇ دېگەنلەرنى باھانە قىلىپ ئۇنىمىغان. ئوسمان كۆكتوقايغا قايتىپ بېرىپ ئولتۇرۇشنى تەلەپ قىلسا، تاشقى موڭغۇلىيە تەرەپ رۇخسەت قىلمىغان.[92] ئەمما ئالتايدىكى گومىنداڭ بىلەن پارتىزانلارنىڭ كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش يۈز بېرىشىگە ئەگىشىپ،[93] ئوسمان يېڭىۋاشتىن ئىلى تەرەپكە ئۆتۈۋالغان. 1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، ئوسمان بىلەن دەللىخان مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىنى باشلاپ ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ ئالتايغا ھۇجۇم قىلغان. ئوسمان ئالتايغا ھۇجۇم قىلىش جېڭىدە ئالاھىدە كۈچ كۆرسەتكەن. ئۇ ئالتايىنى ئىشغال قىلىپ، كەلگۈسىدە ھەرقايسى تەرەپنىڭ مەنپەئەت تالىشىشىدىكى سىياسىي دەسمايىسىنى ئاشۇرۇش خىيالىدا بولغان.

گـومـنداڭنىڭ شـەھەر قوغـداش ئارمىيىسـى چـىڭ تـۇرۇپ قارشـىلىق كۆرسـەتكەنلىكى ئۈچـۈن ئوسـمان مەقسـتىگـە يېتەلمىگەن.

7-8-ئايلاردا، ئىلىدىن شىمالغا يۈرۈش قىلغان مىللىي ئارمىيە بىلەن ئالتايدىكى يەرلىك پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ ئارقىسىغا ئارقا غەلبە قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئوسمان سوغۇق مۇئامىلىگە ئۇچرىغان. ئۇ دەللىلخاندىن ۋە ئىلى تەرەپتىن تېخىمۇ نارازى بولغان. مىللىي ئارمىيە ئالتاي ئەترايلىرىدا ئۇرۇش قىلىۋاتقان ھالقىلىق پەيتتە، ئوسمان ئادەملىرىنى بۇلغىن، چىڭگىل دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا ۋە بەيتىك تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە چېكىنىدۇرۇپ دەم ئالدۇرغان ۋە تەرتىپكە سالغان. ئۇ قول ئاستىدىكىلەرگە باتناپ: «چارۋىچىلاردىن ئاچ قېلىپ، ئېتىلىپ ئۆلۈپ كەتكەنلەر بەك كۆپ، چارۋا مالغىمۇ ھەددىدىن زىيادە زىيان بولدى، بۇ يىلقى ئالتاي سوقۇشىدا 300دىن ئارتۇق يارامليق يىگىت ئۆلۈپ كەتتى... بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقايسى كۆچمەن چارۋىچىلار خالىغانچە تەسلىم بولسۇن، مەن توسۇمايمەن. ھازىر مېنىڭ باشقا تەشەببۇسۇم يوق، پەقەت كۆپچىلىك چارۋىچىلار بىلەن ھۆكۈمەتكە تەسلىم بولۇشنىلا ئويلاۋاتىمەن» دېگەن.[94] 9-ئاينىڭ باشلىرىدا، ئىلى مىللىي ئارمىيىسى ئالتاي قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلغان. ئوسمان ئالتايدىكى قازاقلار ئارىسىدا مەلۇم تەسىرگە ئىگە بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قىسمەن ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىلى تەرەپ ئالتاي زېمىنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن تەبىئىي ھالدا ئوسمان بىلەن ھەمكارلىشىشنى لازىم تاپقان، ئۇنى شۇ مەقسەتتە ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا كۆرسەتكەن. ئوسمان بۇ ئەمەلنى بەك كېچىك كۆرۈپ ئۇستىگە ئېلىشنى خالىمىغان، ئالتايدا مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ قۇرۇلۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن يىغىنىغىمۇ

قاتناشماسلىقنىڭ قازىنىنى ئاسقان. سوۋېتلىك ھەربىي قوماندان راتوۋ بىلەن دەلىلخان ئۆزلىرى بىرىپ تەكلىپ قىلغاندىلا، ئوسمان ئاران دېگەندە ئالتايغا بېرىپ خىزمەتكە چۈشكەن. بىراق ئاردىن كۆپ ئۆتمەي ئۇ يەنە ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنى تاشلاپ، كۆكتوقايغا قايتىپ ئورۇنلاشقان. ئۇ: ئالتاينىڭ ھۆكۈمەتكە قارشىلىق كۆرسىتىشى بالدۇر ئىلى ئىنقىلابى كېيىن بولدى، ئىلىنىڭ ھەقىقەتەن ئالتاينىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغانلىقى تەبىئىي، دېمەك ئالتاي قوزغىلىڭى ئىلى ئىنقىلابىغا باشلامچى بولغان، شۇنداق ئىكەن، كېيىن كەلگەنلەر نېمە دەپ ئالتاينىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىدىكەن! دېگەن تونۇشقا كەلگەن.[95] ئالتاينى ئۆزىنىڭ زېمىنى دەپ بىلگەن ئوسمان ئىلىنىڭ باستۇرۇپ كىرىشىگە يول قويۇشنى خالىمىغان، ئۇنىڭ ئىلى تەرەپ بىلەن ئادا-جۇدا بولۇشى مۇقەررەر بولۇپ قالغان.

شۇنىڭ بىلەن بىرۇاقتىتا، ئوسمان گومىنداڭ تەرەپنىڭ ھەربىي تەھدىتىگە دۇچكەلگەن. شۇ كەلمەردە گۇچۇڭ، فۇكاڭ تەرەپلەرگە ئورۇنلىشىپ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان چىڭخەي 5-ئاتلىق جۇنى[96] چەۋەندازلىقىا ئۇستا، ئاتقان ئوقى زايا كەتمەيدىغان مەرگەنلەردىن ئىكەن، بېيشاۋدىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا سىرتقا چىقىپ پاراكەندىچىلىك سالغاندا، قايتا-قايتا «قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ، توختىماي قوغلىنىپ» «ھەربىكەت قىلىدىغانغا قىلچە جاي تاپالماي قالغان».[97] ئوسمان ئەگەر گومىنداڭ ئارمىيىسى ئالتايغا ھۇجۇم قىلىدىغان بولسا ئۆزىنىڭ يوقتىلىدىغانلىقىنى سەزگەن.[98] ئۇ قورقۇش ئارقىسىدا گومىنداڭ تەرەپ بىلەن ئۇچرىشىشقا تەقەززا بولغان. 1945-يىلىنىڭ ئاخىرى، ئۇ جۇنۇس قاتارلىق كىشىلەرنى فۇكاڭغا «ھۆكۈمەتنىڭ شۇچاغدىكى ئومۇمىي ئەھۋالىنى تەڭ-تەڭلاشقا ئەۋەتكەن».[99] جۇنۇس قاتارلىق كىشىلەر فۇكاڭغا بارا-بارمايلا

ئۇلارنى ئاتلىق 5 - جۇن تۇتۇۋالغان. ۋۇ جۇڭشىن ئوسمانىنى بالدۇرراق ئەل قىلىش ئۈچۈن جۇنئوسنى ئۆزى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا «ھەر جەھەتتىن مۇئاپىق ئېتىبار بەرگەن»، كېتىدىغان چېغىدا ئۇنىڭغا پاختىلىق كىيىم، قۇلاقچا قاتارلىق نەرسىلەرنى سوۋغا قىلغان. ئوسمانىنىڭ بېيشاۋودا تۇرۇشلۇق چاپارمىنى قاباس تەسلىم بولغان سۇلايمان بىلەن نۇرغوجايغا خەت يېزىپ گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇلارغا تۇتۇۋاتقان پوزىتسىيىسىنى سۇرۇشتۇرگەن، گەپ ئارىسىدا ئۆزىنىڭمۇ تەسلىم بولۇش نىيىتى بارلىقىنى پۇراتقان. ۋۇ جۇڭشىن دەرھال ئۆز قولىدا يازغان خېتىنى نۇرغوجايغا تۇتقۇزۇپ ئۇنى بېيشاۋوغا قاباس بىلەن كۆرۈشۈشكە ئەۋەتكەن. ئوسمان بىلەن قاباس ۋۇ جۇڭشىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇ خەتنى جامائەتكە ئېلان قىلغان

1946 - يىل 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى، نۇرغوجاي بىلەن قاباسنىڭ ۋەكىللىرى كەنىن، ئېدىلخانلار ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلگەن. كەنىن قاتارلىق كىشىلەر قاباسنىڭ ھۆكۈمەتتىن ئاشلىق، چاي، شېكەر قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن قۇتقۇزۇشنى ھەمدە ئوسمانىنى ئۆلكىگە مۇئاۋىن رەئىس قىلىپ تەينىلەشنى، ئالتايدا مىللىي قوشۇن تەشكىل قىلىشنى تەستىقلاشنى تەلەپ قىلىپ يازغان خېتىنى ئېلىپ كەلگەن.[100] بۇ ۋۇ جۇڭشىن ۋەزىپىسىدىن ئايرىلىش، كەلگۈسىدىكى ئۆلكە رەئىسلىكىنى جاڭ جىجۇڭ قوشۇمچە ئۆتەش ئالدىدا تۇرغان ۋاقىت ئىكەن، شۇڭا ۋۇ جۇڭشىنىڭ ئوسمانىنىڭ مۇئاۋىن رەئىس بولۇش شەرتىگە جاۋاب بېرىش ھوقۇقى قالمىغان. ئۇ بۇ مەسىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، كەنىن قاتارلىق كىشىلەرگە ئاشلىق قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن قۇتقۇزۇشتا «مەسىلە يوقلۇقى»نى بىلدۈرگەن.[101] ئوسمانىنى تەسلىم قىلىش ئىشىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ۋۇ جۇڭشىن تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش خىزمىتىنى

«بوشاشتۇرماي چىگىتىش» قا ئۆزىنى ئۆزى رىغبەتلەندۈرگەن[102]. ئۇ 8-ئۈرۈش رايونىنىڭ شتاب باشلىقى قوشۇمچە مۇئاۋىن كوماندىرى گو چىچياۋ قاتارلىق كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ئۇچۇن نۇرغوجاي، خۇسەيىن قاتارلىق كىشىلەرنى ئەۋەتىشنى قارار قىلغان. نۇرغوجاي بېيشاۋغا بېرىپ قاباسىنى قايىل قىلغان، خۇسەيىن ساقچى باشقارمىسىنىڭ بىر ئالاھىدە خادىمىنىڭ ياردىمىدە ئالتايغا بېرىپ ئوسمان بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگەن.

مۇشۇ قېتىمقى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەشنىڭ نەتىجىسى كۆرۈلگۈچە ۋۇ جۈڭشىن 1946-يىلى 3-ئاينىڭ 1-كۈنى ئايروپىلان بىلەن چۈڭچىڭغا قايتىپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭنى باشقۇرىدىغان سىياسىي ھايئاتىنى ئاخىرلاشتۇرغان. ئەمما گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئوسماننى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ھەرىكىتى ۋۇ جۈڭشىننىڭ شىنجاڭدىن كېتىشى بىلەن ئاخىرلاشمىغان. بەش ئايدىن كېيىن، ئوسماننىڭ ۋەكىلى جاڭ جىجۇڭنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئالتاينى ماددىي ئەشيالار بىلەن قوتقۇزۇش، گومىنداڭ ئارمىيىسىنى ئالتايغا ئاتلاندۇرۇپ چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرغۇزۇش قاتارلىق تەلەپلەرنى قويۇپ، ئوسماننىڭ ئىلى تەرەپ بىلەن ئادا-جۇدا بولۇش، ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئېتىش مۇقەددىمىسىنى باشلىغان.[103]

شۇنىڭغا دىققەت قىلىش لازىمكى، ۋۇ جۈڭشىننىڭ قازاق چارۋىچىلىرىدىن ھال سوراش، قازاق قوزغىلاڭچىلىرىنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش سىياسىتى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى تۇراقلاشتۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىغان. شۇنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئەمەسكى، ئەگەر بىرمۇنچىلىغان قازاق، موڭغۇل چارۋىچىلار ئەسلىدىكى چارۋىچىلىق رايونىغا قايتىپ كەلمىگەن، ئوسماننىڭ قول

ئاستىدىكى بىرقىسىم ئامما كەينى-كەينىدىن تەسلىم بولمىغان بولسا[104]، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ تارىخاتاي، ئالتايلارغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى تېخىمۇ زورىيىپ، مىللىي ئارمىيە شىمالغا يۆرۈش قىلماي تۇرۇپلا گومىنداڭنىڭ ئاشۇ جايلاردا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى خەلق ئۇرۇشىنىڭ كەڭ دېڭىزىغا ئاللىقاچان غەرق بولغان بولار ئىكەن.

ئىككىنچى، جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەردىن، ئەمەلدارلاردىن ۋە ئاممىدىن ھال سوراش

شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، ئۇ قالدۇرۇپ كەتكەن ھەربىي قوشۇن ۋە ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار كەلگۈسى تەقدىرىگە كۆز يەتكۈزەلمەي بىئارام بولۇشقان؛ جەنۇبىي شىنجاڭ خەلق ئاممىسىمۇ ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە پىكىر يۈرگۈزۈشكە باشلىغان. شۇڭا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئارمىيىنىڭ، ئەمەلدارلارنىڭ ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىش شىنجاڭ دائىرلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى جىددىي ئىشىغا ئايلانغان. 1945-يىل 2-ئايدا، ۋۇ جۇڭشىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ھەرقايسى نازارەت، ھەيئەت ۋە باشقارما باشلىقلىرىنىڭ سۆھبەت يىغىنىدا جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەردىن، ئەمەلدارلاردىن ۋە خەلقتىن ھال سوراش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ھال سوراش ئۆمىكىگە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى شې لىكيۈن باشلىق، ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇۋەققەت شتاب باشلىقى لو كەنفېن مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ھال سورىغان.[105]

1) جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەربىيلەردىن، ئەمەلدارلاردىن ھال سورىغان.

ئىلى ئىنقىلابى پارتلىغاندىن كېيىن، «جەنۇبىي شىنجاڭ كۆرۈنۈشتە تىنچتەك قىلسىمۇ»، ئەمەلىيەتتە يوشۇرۇن خەۋپ-خەتەر كۈچ بولغان، «ھەممىدىن بەك غەمگە سېلىۋاتقىنى ئەسكەر يېتىشمەسلىكىدىن ئىبارەت» بولغان، «بۇنىڭ ئۇرنىنى تولدۇرۇش يولى سىياسىينى تەتبىقلاش ۋە پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى ھەمكارلاشتۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيىنىڭ بىردەك ئىتتىپاقلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بولغان»،[106] ئۇنداق قىلمىغاندا، ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردە «ئارمىيە، ساقچى ۋە ھۆكۈمەت بىر-بىرى بىلەن ئوت بىلەن سۇدەك چىقىشالماي»، «بىرەر ۋەقە يۈز بەرسە ئۆز-ئارا مەسلىھەتلەشمەيدىكەن»، «سوۋېت ئىتتىپاقى كۈشكۈرتمىگەن ھالەتتىمۇ ھەرقايسى مىللەتلەر غەيرىي نىيەتتە بولىدىكەن، ئەھۋال شۇنداق بولىدىغان بولسا، خانۇۋەيرانچىلىقىنىڭ يۈز بېرىشى چوقۇم ئىكەن».[107]

جەنۇبىي شىنجاڭدا كۈچادىن خوتەنگىچە بولغان كەڭ رايونلاردا گومىنداڭنىڭ ئالتە ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ۋە بىر قوشۇمچە تۈەنى تۇرغۇزۇلغان، بۇلار شېڭ شىسەيدىن قالغان يەرلىك قوشۇن بولۇپ، قوراللىرى كونىراپ جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن، جەڭگىۋارلىقى ئاجىز، يېڭى ھۆكۈمەتتىن پەخەس بولۇۋاتقان قوشۇن ئىكەن. ۋۇ جۇڭشىن جەنۇبىي شىنجاڭنى تىنچىتىش ئۈچۈن، جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۈمىكى ئارقىلىق «ھال سوراش» نامى ئاستىدا، قوشۇنلارنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى ۋە روھىي ھالىتىنى ئىگىلىگەن، يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ ئۇلارغا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى ۋە ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن؛ شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا ئۇلارغا سەنمىنجۇيلىق ئىدىيىنى سىڭدۈرۈش، قوشۇننى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق شۇيەردە

تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ قارىمۇ-قارشىلىق مۇناسىۋىتىنى يۇمشاتماقچى بولغان. لو كەنفېنىڭ «ھال سورىشى» ئارقىلىق «جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كونا ھەربىي قوشۇنلار مەركەزگە بويسۇنۇش، باشقا ئەندىشىدە بولماسلىق قارارىغا كەلگەن». (108)

جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مەمۇرىي ئەمەلدارلارمۇ ئاساسىي جەھەتتىن شېڭ شىسەينىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەنلەر ئىكەن، ئۇلار يېڭى ھۆكۈمەت بىلەن كونا ھۆكۈمەت ئالمىشىۋاتقان پەيتتە تۇرغاچقا، ئىستىقبالىغا كۆز يەتكۈزەلمەي، روھىي جەھەتتە تولىمۇ بىئارام بولۇپ قالغان. شۇڭا ئۇلاردىنمۇ جىددىي ھال سوراش لازىم بولغان. ھال سوراش ئۆمىكى ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن ئۇلارغا ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، ئۇلارنىڭ شۇ يەردىكى ئارمىيە، ساقچىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرۇپ، جايلاردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيىنىڭ بىرلىككە كېلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا سىڭىشى ۋە كېڭىيىشىگە ئورتاق تاقابىل تۇرۇشىغا تۇرتكە بولغان.

2) جەنۇبىي شىنجاڭنى خەلقىدىن ھال سورىغان.

لو كەنفېنىڭ قارىشىچە، 20-ئەسىرنىڭ 40-يىللىرىدىكى جەنۇبىي شىنجاڭنى جەمئىيىتى كونا فېئودال-دىنىي كۈچلەر پۈتۈنلەي كونترول قىلغان جەمئىيەت بولماستىن، ئىلغار ئىدىيىنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان ياش زىيالىيلار كۈچى باش كۆتۈرگەن، «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەممە ئىشلىرىغا زور تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان» جەمئىيەتكە ئايلانغان. (109) شۇڭا لو كەنفېن جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سورىغاندا، كونا كۈچلەرنى «ئۆزىگە تارتىش» تىن تاشقىرى، ياش ئوقۇغۇچىلارنى پارچىلاش ۋە ئۆزىگە تارتىش ئارقىلىق ئىلغار ئىدىيىنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان ياش زىيالىيلار كۈچىنى ۋەيران قىلماقچى بولغان. ئۇنىڭدىن باشقا،

لو كەنقېن خەلق كۆڭلىنى رام قىلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن چارۋىچىلىق بېجىنى كېمەيتكەن، يەنى ھەربىر قوي ئۈچۈن ئېلىنىدىغان 50 يۈەن شىنجاڭ پۇلىنى 35 يۈەن شىنجاڭ پۇلىغا كېمەيتكەن.[110] ھال سوراش مەلۇم نەتىجىگە ئېرىشكەن، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرى ئاتالمىش «بايراق تەقدىم قىلىش-سالام بېرىش ۋەكىللەر ئۆمىكى»نى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە سادىق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە مەركىزىگە ئەڭ يىراق «قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ توققۇز ناھىيىسىدىكى 160 مىڭ ئاممىنىڭ ئۆلكە مەركىزىگە بېرىپ بايراق تەقدىم قىلىش-سالام بېرىش ئۆمىكى»نىڭ كۆلىمى بىرقەدەر چوڭ بولۇپ، ۋۇ جۇڭشىننىڭ ئەڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا ئېرىشكەن.[111]

ئومۇمەن ئالغاندا، جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۆمىكى كۆزلىگەن نەتىجىگە ئېرىشىكەن. 1945-يىل 10-ئاينىڭ 14-كۈنى، ۋۇ جۇڭشىن ئىلى ئىنقىلابىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كېڭىيىشىنى توسۇش «تەجرىبىسى»نى يەكۈنلىگەندە، جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۆمىكىنىڭ رولىغا يۇقىرى باھا بەرگەن. ئۇ مۇنداق دېگەن: ئىلى ئىنقىلابىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كېڭەيمىگەنلىكىدىكى سەۋەب شۇكى، «بىرىنچىدىن قويۇپ بېرىلگەن مەھبۇسلار يول بويى تەشۋىق قىلىپ ماڭغان، بۇ خۇددى ئۇرۇق سېلىشقا ئوخشايدۇ»؛ «ئىككىنچىدىن لو كەنفېننى ئەۋەتىپ جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سورىدۇق، بۇ خۇددى سۇغىرىپ ئوغۇتلاشقا ئوخشايدۇ»؛ ئۈچىنچىدىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى كومانىدىر-جەڭچىلەر پىداكارلىق كۆرسەتىپ قەلئەلەرنى قەيسەرلىك بىلەن قوغدىدى، شۇنىڭ بىلەن چېچەكلەپ مېۋە بەردى.[112]

ئىزاھلار:

(1) «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 19-جىلد، نۇتۇقلار، تەيبەي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984-يىل نەشرى، 176-بەت.

(2) «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 19-جىلد، نۇتۇقلار، 403-404-بەتلەر.

(3) «جۇڭگو گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى 22-سانلىق ئەزالار يىغىنىنىڭ خاتىرىسى»، (1944-يىل 1-ئاينىڭ 27-كۈنى)، جاڭ داجۈننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» دېگەن كىتابىنىڭ 5890-5891-بەتلىرى.

(4) جۇ چۈنخۇي: «شىئەن ۋەقەسىدىن كېيىن شېڭ شىسەينىڭ جىددىي ئۆزگىرىشى»، ۋۇ فۇجاڭ تۈزگەن «شىئەن ۋەقەسىنى باشتىن كەچۈرۈش خاتىرىسى»نىڭ 323-بېتىگە بېسىلغان.

(5) مەزكۇر ئازغىنا قىسىمنىڭ ماتېرىيال مەنبەسى كۆرسىتىلمىگەنلىرى «جۇڭگو گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئىجرائىيە ھەيئىتىنىڭ دېلاتى (1943-يىل 1-ئايدىن 1945-يىل 3-ئايغىچە)»دىن ۋە «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام، 2-قىسىم، «سىياسى» (4)، 813-831-بەتلەردىن ئېلىندى.

(6) «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 19-جىلد، نۇتۇقلار، 319-320-بەتلەر.

(7) دىياۋ باۋشى تۈزگەن: «مىنگو دەۋرىدىكى ۋۇ(لىچىڭ ئەپەندى) جۇڭشىننىڭ تەرجىمھالى»، تەيبەي، تىجارەت باسمىخانىسى 1988-يىل نەشرى، 125-بەت.

(8) ۋۇ جۇڭشىن: «زۇڭسەيگە يوللانغان خەت»، (1944يىل 9-ئاينىڭ 24-كۈنى)، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىن يازغان «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى، شىنجاڭنى باشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر». ۋۇ جۇڭشىننىڭ خاتىرىسىدە مۇئامىلىگە دائىر بىرمۇنچە خەت-ئالاقە، تېلېگراممىلا ۋە ھەرخىل دوكلات قاتارلىقلار خاتىرىلەنگەن، ئۇلارنىڭ ئەسلىدە ئېتى

بارلىرى شۇ ئېتى بويىچە ئېلىندى، ئېتى يوقلىرىغا ئاپتور ئۇلارنى يوللاش ـ تاپشۇرۇۋېلىش مۇناسىۋىتىگە ياكى مەزمۇنىغا قاراپ ئات قويۇپ قويدى.

(9) «زۇڭسەينىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېز خېتى»، قارالسۇن: ۋۇ جۇڭشىن يازغان «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى. شىنجاڭنى ياشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر».

(10) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى.

(11)(12) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى.

(13) خۇالسۇن خوچىڭ: «شىنجاڭدا ئىشلىگەن چاغلارنى ئەسلەش»، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى تۈزگەن «ج ك پ تارىخ ماتېرىياللىرى»نىڭ 39 ـ توپلىمىغا بېسىلغان، ج ك پ تارىخى نەشرىياتى 1991 ـ يىل نەشرى، 49 ـ ، 51 ـ بەتلەر.

(14)(16) «زۇڭتۇڭ چىياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە ـ سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 19 ـ جىلد، نۇتۇقلار، 404 ـ 405 ـ بەتلەر.

(15) «مۇۋەققەت شتاب باشلىقى لو كەنفېنىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش دوكلاتى»، (1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى)، ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(17) «جۇڭگو گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئىجرائىيە ھەيئىتى 24 ـ سانلىق ئەزالار يىغىنىنىڭ خاتىرىسى»، (1944 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى)، قارالسۇن: جاڭ داجۇن يازغان «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5898 ـ بەت.

(18) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 5933 ـ بەت.

(19) جېڭ دالۇننىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكىدە ساقلانغان تاپشۇرۇش ماتېرىيالى، «شىنجاڭدىكى ناھەق دېلولارنىڭ باش ـ

ئاخىرى»نى تۇرۇش گۇرۇپپىسى يازغان «شىنجاڭدىكى ناھەق دەلولارنىڭ باش - ئاخىرى»، جۇڭگو ياشلار نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى، 159 - بەت.

(20) چىن شياۋپىي مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇھىم تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۇرۇلوشى - ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى»، 7 - قىسىم، «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو»، (تۆۋەندە قىسقارتىپ «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» دېيىلىدۇ) (3)، تەيبەي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1981 - يىل نەشرى، 117 - بەت.

(21) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 457 - بەت.

(22)(23) يۇ جەنباڭ: «جاڭ جىجۇڭ ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى - جاڭ جىجۇڭنىڭ مەخپىي ئىشلار كاتىبىنىڭ ئەسلىمىلىرى»، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە مەكتىپى نەشرىياتى، 1991 - يىل نەشرى، 132 - 133 - بەتلەر.

(24) «رۇئىتۇك جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە - سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 19 - جىلد، نۇتۇقلار، 180 - بەت.

(25) «رۇئىتۇك جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە - سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 4 - جىلد مەخسۇس ئەسەرلەر، 1 - بەت.

(26) جاڭ شيەنۇبن مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىدىن تېزىسلار»، خېنەن خەلق نەشرىياتى 1985 - يىل نەشرى، 596 - بەت.

(27) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 - يىل 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى.

(28) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 4 - كۈنى.

(29) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 - يىل 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ۋە 9 - كۈنى.

(30)(31)(65) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، 1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى.

(32) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى.

(33)(34)(35)(37)(38) «زۇڭسەيگە يوللانغان مەلۇمات»، (1944 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى).
قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىن يازغان «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى. شىنجاڭنى باشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر».

(36) جىن شاۋشىيەن: «گومىنداڭ ئەكسىيەتچى كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشى ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىشى».

(39) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 420 ـ بەت.

(40) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، خۇنەن خەلق نەشرىياتى، 1985 ـ يىل نەشرى، 84 ـ بەت.

(41) 1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، جىياڭ جيېشى ژۇ جۇڭشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدىكى كۆز قارىشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى شىنجاڭغا ئۆلكە رەئىسى بولۇش ئۈچۈن ئەۋەتمەكچى بولغانلىقىنى ئۇنىڭغا ئېيتقان. ژۇ جۇڭشىن ياشىنىپ قالغانلىقى ۋە مادارى يەتمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ باش تارتقان، جياڭ جيېشى: «ھازىر سىزدىن باشقا تازا مۇۋاپىق ئادەم تېپىلمايۋاتىدۇ. غەيرەت قىلىپ بېرىڭ، بەش يىل تۇرسىڭىزلا بولىدى» دېگەن. ژۇ جۇڭشىن گەرچە ئاخىرقى ھېسابتا ۋەدە بەرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدىكى كۆز ـ قاراشلىرىنى، مەسىلەن جۇڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىدا ھەرقايسى جاينىڭ ئەھۋالى «بىر ـ بىرىدىن كەسكىن پەرقلىنىدۇ»، «ئىدارە قىلىشنىڭ يولى جەھەتتە ھەر جاينىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش قاراشلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلغان: ئۇ دېڭ لىزىنىڭ جۇڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى دوراپ «ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىپ، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش لازىم» دېگەن تەشەببۇسىنى «چوڭ گەپ» سانقانلىق دەپ، ئۇنىڭغا ئىزچىل قارشى تۇرغان. گەرچە شۇ چاغدا جياڭ جيېشى ژۇ جۇڭشىنىڭ كۆز قاراشلىرىغا يا ماقۇل، يا ياق دېمىگەن بولسىمۇ، لېكىن 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى جياڭ

جيېشىنىڭ ۋۇ جۇڭشىننى قايتا قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولۇپ كۆزدىن كەچۈرۈشىنى داۋاملىق چىڭ تەكتىلىگەنلىكىدىن قارىغاندا، جياڭ جېيشى ئۇنىڭ كۆز قارىشلىرىغا ئاساسىي جەھەتتىن قوشۇلغان دېيىشكە بولىدۇ. جياڭ جېيشىنىڭ «يەنىلا سىزنىڭ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن»، «يەنىلا سىزنىڭ بارغىنىڭىز تۇزۇك» دېگەنلىكى جياڭ جېيشىنىڭ ئۆزىنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش مەقسىتىنى ۋۇ جۇڭشىن ئوبدان گەۋدىلەندۈرەلەيدۇ دەپ ھېسابلىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ۋۇ جۇڭشىننىڭ «زۇڭسەينى زىيارەت» (1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى)، «زۇڭسەينى زىيارەت» (1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى) دېگەن يازمىلىرىغا قارىغاندا، بۇلار ۋۇ جۇڭشىننىڭ «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى. شىنجاڭنى باشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر» دېگەن خاتىرىسىگە يېزىلغان.

(42) «پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭ ئالاھىدە رايونىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات»، (1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى) قارالسۇن: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىنى يېزىش ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئىلايەت ئىنقىلابىي رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلات ۋە ھۆججەتلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل نەشرى.

(43) ھىندىستان ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ ئارخىپخانىسى (لوندون) ئارخىپى. A. D. W ؛L\P&S\12\2358 فورىسىنىڭ «شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار (1911 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى)» دىن ئېلىندى. كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى، 155 ـ بەت.

(44) چېن لى: «ئىلى ۋەقەسىدىن قىسقىچە خاتىرە»، جېجىڭ باسما ئىدارىسى 1948 ـ يىل نەشرى، 9 ـ بەت.

(45) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 11 ـ قىسىم، 6171 ـ بەت.

(46)(47)(50)(87)(88) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»،

1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى.

(48)(49) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى.

(51)(55) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى.

(52)(56)(58) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى.

(53) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

(54) چېن لى: «ئىلى ۋەقەسىدىن قىسقىچە خاتىرە»، 10 ـ بەت.

(57) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى.

(59) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 806 ـ بەت.

(60) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 810 ـ 811 ـ بەتلەر.

(61) (ئەنگلىيەلىك) A. D. W فوربېس: «شىنجاڭ مىللىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار: 1911 ـ يىلىدىن 1949 ـ يىلىغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى»، 166 ـ بەت.

(62) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 812 ـ بەت.

(63) «جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلارنىڭ جياڭ جېيشىغا يوللىغان تېلېگراممىسى»، ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(64) «زۇڭسەينى ئوبدان كۆتۈش ھەققىدە مەخپىي تېلېگراممىسى»، ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(66) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 4 ـ

ئاينىڭ 10 - كۈنى.

(67) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى.

(68) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم - ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 546 - بەت.

(69) شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلده، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئاپرۇيلۇق كىشىلىرىنى كۆپلەپ قولغا ئېلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا ئىنتايىن زور ۋەھىمە پەيدا قىلغان. شېڭ شىسەي قازاق چارۋىچىلارنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىدىن قورقۇپ، ئۇلارنىڭ مىلتىقلىرىنى كەڭ كۆلەمده ئېنىقلاش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان. مىلتىق چارۋىچىلارنىڭ ئوۋ ئوۋلاش ۋە يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھوجۇمىدىن مۇداپىئە كۈرۈش قورالى بولغاچقا، مىلتىقنى ئېنىقلاپ تاپشۇرۇۋېلىش ئىشى چارۋىچىلارنىڭ ھاياتىغا تەھدىت يەتكۈزۈپ، ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭنىڭ سەۋەبىگە ئايلانغان. 20 - ئەسىرگە تەۋە 40 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ كۆكتوقاي دېگەن يېرىده چارۋىچىلارنىڭ كۆلىمى بىرقەدەر زور ئىككى قېتىملىق قوزغىلىڭى يۈز بەرگەن. شېڭ شىسەي خىل قوراللارغا تايىنىپ، قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن چارۋىچىلارنى ۋەھشىيلىك بىلەن قورشاپ يوقاتقان. ئەمما شېڭ شىسەي بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى مۇناسىۋىتىنىڭ بارا - بارا يامانلىشىشىغا ئەگىشىپ، باشتا شېڭ شىسەينىڭ قورشاپ يوقىتىشىغا يارەدەم بەرگەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئەمدى قازاق چارۋىچىلارنىڭ قوزغىلىڭىنى يوشۇرۇن قوللايدىغان بولغان. ئوسمان ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش داۋامىدا بارا - بارا قوزغىلاڭچى چارۋىچىلارنىڭ باشلىقىغا ئايلانغان. ئوسماننىڭ كۆچى بىرده كۆچىيىپ، بىرده ئاجىزلاپ تۇرغان، ئەمما شىنجاڭ دائىرىلىرىنىڭ ۋەھشىيانه ھۆكۈمرانلىقىدىن نارازى بولغان كەڭ چارۋىچىلارمۇ ئوسمانغا ھېسداشلىق قىلىپ ئۇنى قوللىغان. دەرۋەقە، قوزغىلاڭچى قوشۇن ئارىسىدا

خېلى بىرقىسىم چارۋىچىلار مەجبۇرىي ئەگەشتۇرۇلگەن، ئوسمان چارۋىچىلارنىڭ چارۋا ماللىرىنى بۆلاپ تۇگەتسەك، ئۇلار كىيىم-كېچەكسىز، يېمەك-ئىچمەكسىز قېلىپ تەبئىي هالدا ئىنقىلاب قىلىدۇ دېگەننى ئەقىدە قىلغان. ئەمما ئومۇمىي جەهەتتىن ئالغاندا، قازاق خەلق ئاممىسىدا شېڭ شىسەينىڭ ۋەهشىيانە هۆكۈمرانلىقىغا چىدىغۇدەك تاقەت قالمىغان. شېڭ شىسەي كۆپ قېتىم پۈتۈن ئۆلكىدىكى ئەسكىرىي كۈچىنى توپلىغان بولسىمۇ، لېكىن قازاق چارۋىچىلارنىڭ قوراللىق قارشىلىقىنى زادى تىنچىتالمىغان.

(70) ئۇچ ۋىلايەت (ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي) ئىنقىلابى ئەڭ دەسلەپ ئىلىدا يۈز بەرگەن. شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئىلى ئىنقىلابى دەپمۇ ئاتالغان: ئىلى ۋىلايىتىنىڭ غۇلجا شەهىرى ئۇچ ۋىلايەتنىڭ سىياسىي مەركىزى بولغاچقا، ئۇچ ۋىلايەت هۆكۈمىتى ئىلى هۆكۈمىتى ياكى غۇلجا هۆكۈمىتى دەپمۇ ئاتالغان. مەزكۇر كىتابتا يېزىق جەهەتتىكى كۆپ تەكرارلىقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۇ ئىككى گۇرۇپپا ئۇقۇم ئوخشاش مەنىدە ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىلدى.

(71) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945-يىل 1-ئاينىڭ 16-كۈنى.

(72)(74) بەي جېنشىبەك، [ياپونىيىلىك] لىيۇەن شىنيى مۇهەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ هازىرقى زامان سىياسىي-ئىجتىمائىي تارىخى هەققىدە قىسقىچە بايان»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1992-يىل نەشرى، 448-بەت.

(73) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1944-يىل 10-ئاينىڭ 30-كۈنى.

(75) دەلىلقان (1906-1949)، تولۇق ئىسمى «دەلىلقان سۇغۇرباينىپ»، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەهبەرلىرىدىن بىرى. شىنجاڭ ئالتاي ۋىلايىتىدىن، مىللىتى قازاق، قەبىلە باشلىقى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىنى بىرقەدەر چوڭقۇر قوبۇل قىلغان. 1937-يىلى قازاق-قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن

باشلىقى بولغان، 1940 - يىلى ئالتاي ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى بولغان. 1941 - يىل 10 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالماتا شەھىرىگە بېرىپ ئوقۇغان. ئىككى يىلدىن كېيىن ئالتايغا قايتىپ كېلىپ قازاق خەلقىنىڭ قوراللىق كۈرىشىگە رەھبەرلىك قىلغان، دەسلەپتە قازاق ئازادلىق ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە ھەربىي ئىشلار باش قوماندانى بولغان، كېيىنچە ئالتاي خەلقى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن ھەيئەت باشلىقى بولغان. 1945 - يىل 9 - ئايدا، ئىلى مىللىي ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ پۈتۈن ئالتاي تەۋەسىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ سەھىيە باشقارما باشلىقى، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ئوسمان ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە خائىنلىق قىلغاندىن كېيىن، دەللىقان ئالتايغا ۋالىي بولۇپ، قىسىملىرىنى باشلاپ ئوسمانىنى ئالتايدىن قوغلاپ چىقارغان. 1949 - يىل 9 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئىلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق بېيجىڭغا جۈگگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا ئايروپىلان ھادىسىسى يۈز بېرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بايقال رايونىدا قازا تاپقان.

(76)(78)(85) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى.

(77) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى.

(79)(81)(82)(83)(92) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى.

(80) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1946 - يىل 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى.

(84) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى.

(86) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى.

(89) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى.

(90) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى.

(91) ۋۇ جۇڭشىن 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»دە ئوسمانىنىڭ ئورازغالىغا ۋۇ جۇڭشىننىڭ ئەلەن ۋاڭ قاتارلىق كىشىلەرنى قويۇپ بەرگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ باشقىلارنى رام قىلىش كۆچىدىن ئايرىلغانلىقىنى ئېيتقانلىقىنى يازغان. بۇنىڭدىن ئوسمانىنىڭ ۋۇ جۇڭشىننىڭ شىنجاڭغا كەلگەنلىكىگە ئىشەنمەيمەن دېگىنى يالغان گەپ ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

(93) 1945 - يىل 4 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلىدا باشلىنىش ئالدىدا تۇرغان زور كۆلەملىك ھەربىي ھۆجۇمغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ئالتايدىكى ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق كۈچلەرنى قوللاش سالمىقىنى ئاشۇرغان، گومىنداڭنىڭ تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى تەمىناتى قىيىن بولغاچقا مۇداپىئە سېپىنى قىسقارتقان، كۆكتوقاي، ئۈلۈكچۇر دەريالىرى، قارا چوققا قاتارلىق جايلاردىكى ھەربىي قوشۇنلىرىنى گۇچۇڭغا چېكىنىدۈرۈپ، ئالتاي قاتارلىق جايلارنى ساقلاۋاتقان ئارمىيىگە يارەم بېرىش - تەمىنات يەتكۈزۈش لىنىيىسىدىن ۋاز كەچكەن، ئالتاي ساقلاش ئىمكانىيىتى قالمىغان جانسىز شەھەرگە ئايلانغان. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئالتايدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق كۈچلەر ئالدىدا روشەن زەئىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان، قاراڭ: يەي جېنشېڭ، [ياپونىيىلىك] لىيۇەن شىنىيىلەر يازغان «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 402 - 403 - بەتلەر.

(94) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى.

(95) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 1 -

ئاينىك 17 ـ كۈنى.

(96) ئاتلىق 5 ـ جۇن خۇيزۇلار بىلەن سالالارنى تايانچى كۈچ قىلغان قوشۇن بولۇپ، چېڭخەيدىكى مىلىتارىست ما بۇفاڭغا قاراشلىق بولغان، جۇن باشلىقى ما چېڭشياك بولغان، نۆۋەتنده ئىككى لۇي بولۇپ، ھەر لۇيده ئىككى تۈەندىن جەمئىي ئالته تۈەن. ھەر تۈەنده تەخمىنەن مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر بولغان. ئىلى ئىنقىلابى پارتىلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ئۇلارنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كېڭىيىشىنى توسۇش ئۈچۈن شىنجاڭغا يۆتكىگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاتلىق 5 ـ جۇن ئاتلىق 1 ـ شىغا ئۆزگەرتىلگەن، ئۇ سانجى، قۇتۇبى، گۇچۇڭ، فۇيۇەن، موري، ئۈرۈمچى ئەتراپلىرىدا مۇداپىئەده تۇرۇپ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بىلەن تىركەشكەن. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، ما چېڭشياك ھەربىي قىسمىدىن ئايرىلىپ جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن. شىجاڭلىقنى خەن يۇڭبن ئۈستىگە ئېلىپ، تاۋ سىيۈ بىلەن بىللە شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشىغا قاتناشقان. ئازادلىقتىن كېيىن ئۈرگەرتىلىپ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22 ـ پىڭتۈەنى قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن.

(97) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىك 15 ـ كۈنى.

(98)(99) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 12 ـ ئاينىك 25 ـ كۈنى.

(100) 1945 ـ يىل 10 ـ ئايدىلا، ھەربىي كومىتېت سىياسىي بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جاك جىجۇڭ بۇيرۇققا بىنائەن ئىلى تەرەپ بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكه باشلىغان. 1946 ـ يىل 1 ـ ئاينىك 2 ـ كۈنى ئىككى تەرەپ «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ھەققىده تۈزۈلگەن بىتىم»نى ئىمزالىغان. بۇ بىتىمده شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىككى نەپەر مۇئاۋىن رەئىسىنى ھەر قايسى ۋىلايەتلەر كۆرسىتىدۇ، مەركەز ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ، ئىلى تەرەپ

مىللىي ھەربىي قوشۇن تەشكىل قىلسا بولىدۇ دېگەنگە ئوخشاشلار بەلگىلەنگەن. ئوسمان ئوتتۇرىغا قويغان شەرتنىڭ ئاشۇ بىتىم بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكى ئېنىق.

(101)(102) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1946-يىل 2-ئاينىڭ 12-كۈنى.

(103) دەرۋەقە، ئوسمانىنىڭ گومىنداڭغا تەسلىم بولۇشىدا ۋۇ جۇڭشىننىڭ ئۆزىگە تارتىپ قىزىقتۇرۇشىدىن باشقا، ئوسمانىنىڭ ئىلى تەرەپ بىلەن بولغان زىددىيىتىنىڭ كەسكىنلەشكەنلىكىمۇ سەۋەب بولغان. ئوسمان ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئىلىخان تۆرىنىڭ قوشۇندىن تازىلاپ چىقىرىلغانلىقىنى كۆرۈپ، كېيىنكى قەدەمدە شۇنداق تەقدىرنىڭ ئۆز بېشىغا كېلىشىدىن بەكرەك ئەنسىرىگەن.

(104) ئوسمانىنىڭ گومىنداڭغا ئاخىرقى ھېسابتا تەسلىم بولۇشى سەل كېچىككەن بولسىمۇ، لېكىن ۋۇ جۇڭشىن ئوسمانىنى ھامان بىر ئىلاج قىلىپ تەسلىم قىلىشقا تىرىشىپ، ئۇنىڭ ھۆكۈمەتكە ئەل بولۇشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يولى قالدۇرغان. **بۇ** ئوسمان بىلەن دەللەلەن ئوتتۇرىسىدىكى ئازازلىقنى كۆچەيتىشتە زور رول ئويناغان. ئومۇمىي جەھەتتىن ئالغاندا، ئوسمانىنىڭ قىسمى ئىلى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئالتاي قاتارلىق جايلارغا ھوجۇم قىلىش جېڭىدە، جەڭگاھتىن يىراقتا تۇرغان، بۇنىڭ ئۈزى ئوسمانىنىڭ گومىنداڭغا تەسلىم بولۇش ئىمكانىيىتىنى ساقلاپ قالغانلىقى بىلەن زور مۇناسىۋەتلىك.

(105) ئەمەلىي ھال سوراش جەريانىدا، شىپ لىگيون بارمىغان. لو كەنفېن ئۆمەكنى باشلاپ بېرىپ جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سورىغان.

(106)(110) ۋۇجۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945-يىل 7-ئاينىڭ 3-كۈنى.

(107) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان: «جىياڭ جېبشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقىتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 546-بەت.

(108) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى.

(109) «مۇۋەققەت شتاب باشلىقى لو كەنفېننىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش دوكلاتى»، ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن. ئەمەلىيەتتە جەنۇبىي شىنجاڭدا ياش زىيالىيلارنىڭ سانى كۆپ بولمىغان. يەنە كېلىپ مەلۇم ئىجتىمائىي ئاساسىي كەمچىل بولغان، ئۇلارنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى فېئودال ـ دىنىي كونا كۈچلەر بىلەن تەڭ تۇرالىشى مۇشكۈل بولغان. ئەمما بۇ بىر بۆلەك كۈچلەرنىڭ شىنجاڭدا مەلۇم چاقىرىق كۈچى ۋە تەسىر كۈچىگە ئىگە بولغانلىقى ئەمەلىيەت.

(111) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى.

(112) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى.

II باب ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ بىۋاستە بېسىمى ئالدىدا: شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي زىددىيەتنىڭ پەيدىتىلىشى

1 ـ پاراگراف ئاز سانلىق مىللەت زاتلىرىنىڭ ھاكىمىيەتكە جەلپ قىلىنىشى

جياڭ جيېشى ئەسلىدە كونا پىكىرلىك ۋۇ جۈڭشىننى جۈڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىنى ئىداره قىلىشتىكى ئەنئەنىۋى ھۆكۈمرانلىق ئۇسۇلى ئارقىلىق شىنجاڭنى تىنچلاندۇرالايدۇ، شۇنىڭ بىلەن غەربىي يۇرتتىن ئەنسىرىشىم تۇگەيدۇ دەپ ئويلىغان. بىراق شىنجاڭدا ئىلى ئىنقىلابى تېز يۇز بېرىپ ۋە كېڭىيىپ، جياڭ جيېشىنى تىترەككە سالغاندىن كېيىن، ئۇ ۋۇ جۈڭشىننىڭ ھۆكۈمرانلىق ئۇسۇلىنى قايتىدىن قاراپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان، شۇنىڭدەك شىنجاڭ مەسىلىسىنىمۇ قايتىدىن قاراپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان. جياڭ جيېشى ھەقىقەتەن ۋۇ جۈڭشىندىن ئەقىللىقرەك چىقىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى ـ مىللىي مەسىلە دېگەن تونۇشقا كەلگەن.[1] ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتا دىپلوماتىيە تەدبىرىنى قوللانغاندىن تاشقىرى، شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلە ئۈستىدە تەتقىقات

ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان.

1945 - يىلىنىڭ بېشىدا، جياڭ جيېشى مەسئۇد، مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالارنى ئىككى قېتىم قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى ھەققىدىكى پىكرىنى ئاڭلىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئاغزاكى بايان قىلغان پىكىرلىرىنى رەتلەپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزۈشتە پايدىلىنىشى ئۈچۈن يازما دوكلات قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر جياڭ جيېشىغا: شىنجاڭدا بارلىق «پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ چوڭ - كىچىك خادىملىرى» مىللەتلەرنىڭ نوپۇس نىسبىتى بويىچە بولۇشى لازىم، «كۆپ سانلىقلارغا يەرلىك خەلقتىن باشلىق قويۇلۇشى كېرەك»، «سىياسىي ئىشلارغا قاتناشقۇچىلار ئىچىدە، مەركەزنىڭ ئومۇمىي يىغىنى ۋە مىللىي قۇرۇلتاي (گومىنداخۇي) قاتارلىق يىغىنلاردا شىنجاڭ ۋەكىللىرى بولۇشى»، «ئۇنى پۈتۈنلەي شىنجاڭنىڭ يەرلىك خەلقلىرى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم» دېگەن تەكلىپلەرنى بەرگەن ھەمدە جياڭ جيېشىدىن ئۆزلىرىنى شىنجاڭغا «شىنجاڭ خەلقىنى خاتىرجەملەندۇرۇش ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى ۋەقەلەرنى تىنچىتىش» ئۈچۈن ئەۋەتىشىنى ئىلتىجا قىلغان.[2] بىر ئېغىز سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئۇلار جياڭ جيېشىدىن مەنسەپ تەلەپ قىلغان. چۈنكى «ئىجتىمائىي بايلىققا مىللەتچىلىك ئارقىلىق ئىگە بولۇش ئاسانراق، نام جەھەتتە ئورۇنلۇقراق بولىدۇ».[3] جياڭ جيېشى ئۇلارنىڭ تەلىپىنى قانۇرماقچى بولغان، چۈنكى، بىرىنچىدىن، ئۇلارنىڭ سۈۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، كوممۇنىزمغا ئۆچ مەيدانىدىن پايدىلىنىپ، سۈۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە كۆرسىتىدىغان سىياسىي تەسىرىنى توسۇشنى كۆزلىگەن؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلارنىڭ مىللىي سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ

مىللىي زۇلۇمغا قارشى كۆرەش قىلىش سېپىنى ئاجىزلاشتۇرۇشنى كۆزلىگەن.

ئەمما ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جېپشىنىڭ قايتا-قايتا نەسىھەت قىلىشى ئارقىسىدىلا شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغان، شۇڭا شىنجاڭدا بولىدىغان مۇنداق زور كادىر ئۆزگىرىشىنى ۋۇ جۇڭشىن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بېجىرىشكە توغرا كەلگەن. جياڭ جېپشى ئۆز ئوغلى جياڭ جىڭگونى «ئۇرۇمچىگە ئايروپىلاندا بېرىپ»، «ھەممە گەپنى ۋاكالىتەن يەتكۈزۈش»، ۋۇ جۇڭشىندىن «تەپسىلىي مەسلىھەت سوراش» ئۈچۈن ئەۋەتكەن.[4] جياڭ جىڭگو ۋۇ جۇڭشىنغا: شىنجاڭدا ئىمكانقەدەر ھەر مىللەت كىشىلىرىنى ھۆكۈمەت خىزمىتىگە قاتناشتۇرۇش كېرەك، يەنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىنى باشقۇرۇشتا، باشقا مىللەتلەر باش، خەنزۇلار مۇئاۋىن ئورۇنغا قويۇلسا، «بولمۇبرىدۇ»؛ ھەمدە «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە مۇئاۋىن رەئىسلىك ئورۇن تەسىس قىلىپ»، ئۇنىڭغا باشقا مىللەتلەرنىڭ «ئابرويلۇق كىشىلىرى» «تاللاپ» قويۇلسا بولىدۇ دېگەنلەرنى ئېيتقان.[5] ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جېپشىنىڭ سىياسىي مۇددىئاسىنىڭ تېگىگە يەتمەي، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش پىكرىنى سىيلىق گەپلەر بىلەن رەت قىلغان. ئۇ: «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ئورگانلارغا ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى خادىملار قابىلىيىتىگە قاراپ تەينىلەنگەن»، مىللەت ئايرىپ يۈرمىگەن دېگەن: ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە مۇئاۋىن رەئىسلىك ئورۇن تەسىس قىلىشقا قوشۇلغانۇ. لېكىن «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ نازارەت- باشقارمىلاردىكى خىزمەتداشلار ناھايىتى تىرىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ». ئەگەر كادىرلارنى تەڭشىمەكچى بولساق، «ئىلى قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن ئېلىپ بارايلى، نۆۋەتتە ئەسلىدىكى ئەھۋالنى ۋاقتىنچە

ساقلاپ قالايلى» دېگەن.[6]

6 ـ ئايدا، جياڭ جيېشى چۇڭچىڭدا ۋۇ جۇڭشىندىن مەسئۇد قاتارلىقلار شىنجاڭغا قايتىسا بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقىنى يۇزتۇرانە تۇرۇپ يەنە سورىغان. ۋۇ جۇڭشىن يەنىلا قارشىلىق بىلدۇرۇپ: مەسئۇد قاتارلىقلار «قاچانلا قايتسا بولىدۇ»، ئەمما ئۇلار پانتۇركىستىلىق[7] «ناتوغرا ئىدىيىسى»نى تۇزىتىشى كېرەك دېگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋۇ جۇڭشىن ئۆزى بىلەن بىللە چۇڭچىڭغا كەلگەن موڭغۇل ۋاڭنىڭ رەپىقىسى ۋۇ جىڭبىن، پىچان ناھىيىسىدىكى خۇيزۇ چوڭ پومبىشچىك ما تىڭشياڭ[8] دېگەنلەرنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ، «بۇلار شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئورۇنلىرىدا ئابرۇيلۇق، كۆچلۈك كىشىلەر ھەم دۆلەتكە سادىقلار»، شىنجاڭدا ۋۇ جىڭبىن، ما تىڭشياڭغا ئوخشاش ئادەملەر «خالىغان يەردىن كۆپ تېپىلىدۇ» دېگەن.[9] ۋۇ جۇڭشىننىڭ گېپىنىڭ تېگىدىن شىنجاڭغا مەسئۇدلاردەك پانتۇركىستىلەر كېرەك ئەمەس دېگەن مەنا ئېنىق چىقىپ تۇرغان. ۋۇ جۇڭشىن قايتا ـ قايتا قارشىلىق بىلدۇرگەچكە، جياڭ جيېشى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش پىلانىنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرغان.

7 ـ ئايدىن كېيىن، ئىلى مىللىي ئارمىيىسى پەيدىنپەي چۆچەك ـ ئالتاي قاتارلىق رايونلارغا ھۇجۇم قىلغان، ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىمۇ ھالاكەت خەۋپىدە قالغان. ئىلى مىللىي ئارمىيىسى بارغانلا يېرىدە ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ كۆچلۈك ھېسداشلىقى ۋە قوللىشىغا ئېرىشكەن، جياڭ جيېشى ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرىنى شىنجاڭنىڭ سىياسىي ئىشلىرىغا قاتناشتۇرۇش ئىشىنى ھەرگىز كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان. 1945 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى، جياڭ جيېشى «ناھايىتى قەتئىي پوزىتسىيىدە تۇرۇپ»، شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بېرىش ئالدىدا تۇرغان سىياسىي

بۆلۈم باشلىقى جاك جىجۇڭغا: «شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىش لازىم» دېگەن. ئۇ يەنە: «چېگرا رايون ئىچكىرىدىن پەرقلىنىدۇ، رەئىس ۋە نازىرلارنىڭ مۇئاۋىنلىرىنى كۆپەيتىپ، مەركەزدىكىلەر بىلەن يەرلىك ئورۇندىكىلەر باشلىق ۋە مۇئاۋىنلىقنى بۆلۈشۈپ ئۈستىگە ئېلىشى لازىم» دېگەن.[10] جياڭ جيېشىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭمۇ 1945-يىل 10-ئاينىڭ 2-كۈنىدىكى خاتىرىسىدە تەھلىل قىلىپ: «شىنجاڭدا مىللەتلەر مۇرەككەپ، دىنىي خاھىش يېقىن شەرقتىكىگە مايىل، ئىچكى قىسىمدىكىلەر جۇڭياڭدىن ئايرىلىپ، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەشنى ئىستەيدۇ» دېگەن.[11] شۇڭا، تاڭ زۇڭ ئىككىنچى كۈنى جياڭ جيېشى قاتارلىقلارغا يوللىغان مەكتۇبىدا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش تەسەۋۋۇرىنى مۇنداق بايان قىلغان: «شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىنتىلىشىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، شىنجاڭ رايونىنى يەرلىك كىشىلەر بىلەن خەنزۇلارنىڭ ئۆز-ئۆزىنى ئىدارە قىلىش ئورنىغا ئىگە بولۇشىغا يارەم بېرىدىغان، كۆچلۈك قوشنا دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىدىن مۇداپىئە كۆرۈدىغان، دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەيدىغان بازا قىلىپ تىكلەش». بۇنداق قىلىشنىڭ كونكرېت ئۇسۇلى «ھەرقايسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىرى، نازىرلار ۋە ھاكىملارنىڭ مۇئاۋىنلىرىنى تەسىس قىلىش. رەئىس خەنزۇلاردىن بولغاندا، مۇئاۋىن رەئىس شىنجاڭلىقتىن بولۇش. نازىرلىق ۋە ھاكىملىققا جايلاردىن ئابرۇيلۇق كىشىلەرنى تاللاپ تەينىلەش. ئەمما مۇئاۋىنلىققا بىردىن خەنزۇ ياكى باشقا مىللەت كىشىلىرىنى قويۇش».[12]

گومىنداڭنىڭ ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرىنى شىنجاڭ ھاكىمىيىتىگە قاتناشتۇرۇش ئارقىلىق مىللىي زىددىيەتنى پەسەيتىش تەسەۋۋۇرىنى جياڭ جيېشى تەستىقلىغان[13] ھەمدە گومىنداڭ 6-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 2-ئومۇمىي

يىغىنىدا ئېتىراپ قىلىنغان[14] «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ھەققىدە تۈزۈلگەن بىتىم» (تۆۋەندە قىسقارتىپ تىنچلىق بىتىمى دېيىلىدۇ)دە تولۇق ئىپادە تاپقان. «تىنچلىق بىتىمى»دىكى بەلگىلىمە بويىچە: شىنجاڭدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە، جاڭ جىجۇڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۆتىگەندىن تاشقىرى، قالغان ئىككى نەپەر مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەردىن يولغان ئەخمەتجان[15] بىلەن بۇرھان[16] ئوستىگە ئالغان؛ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 25 نەپەر ئەزاسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى، يەنى 15 نەپىرىنى ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرى تەشكىل قىلغان؛ ھەرقايسى نازارەت، باشقارما، جەمئىيەت، ئىدارىلەردە خەنزۇلار بىلەن ئازسانلىق مىللەتلەر باشلىق ياكى مۇئاۋىن باشلىق بولغان؛ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىرىدىمۇ ئازسانلىق مىللەت كادىرلىرى كۆپلەپ ئىشلىتىلگەن.[17] شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن خېلى بۇرۇنلا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇدنى شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىگە تەيىنلىگەن، نەزەرىيە جەھەتتىن ئېيتقاندا، بۇ ئۆلكە رەئىسلىكىدىنمۇ يۇقىرى ۋەزىپە ئىدى.[18] شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى يەنە شىنجاڭلىق ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ ئىشلىرىغا قاتنىشىش سانىنى كۆپەيتىشنى تەستىقلىغان، مەسىلەن، گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 2 - ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «چېگرا رايون مەسىلىسىگە دائىر دوكلات ھەققىدىكى قارار لايىھىسى»دە: «ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىنكى مەركىزىي ھۆكۈمەت ئەزالىرى، مەمۇرىي

پالاتا ئەزالىرى ئىچىگە موڭغۇل، زاڭزۇ، خۇيزۇ-ئۇچ مىللەتتىن بولغان سادىق، پىشقان يولداشلار قاتناشتۇرىلىدۇ»، «موڭغۇل، زاڭزۇ، خۇيزۇ-ئۇچ مىللەتنىڭ قابىل كىشىلىرى ھەرقايسى پالاتا، مىنىستىرلىك ۋە جەمئىيەتلەرنىڭ ئەمەلىي خىزمىتىگە قاتنىشىش پۇرسىتىگە تولۇق ئىگە بولىدۇ»، «يېڭىدىن قوشۇلغان مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى ئىچىدە موڭغۇل، زاڭزۇ، خۇيزۇ-ئۇچ مىللەتنىڭ ۋەكىل سانى كۆپەيتىلىدۇ»، «موڭغۇل-تىبەت ھەيئىتى چېگرا ئىشلىرى مىنىستىرلىكى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، موڭغۇل، زاڭزۇ، خۇيزۇ-ئۇچ مىللەتنىڭ پىشقان كىشىلىرىنىڭ ئەمەلىي خىزمەتكە قاتنىشىپ، ئەمەلىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرىلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن.[19] شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خۇيزۇلارنىڭ يېگانە مىللەت ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماي، پەقەت خەنزۇلارنىڭ بىر تارمىقى دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن، بۇيەردە تىلغا ئېلىنغان «خۇيزۇ» ئاساسەن شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئازسانلىق مىللەتلەرنى كۆرسەتكەن.

2-پاراگراف ئاز سانلىق مىللەت خەلقىگە مەلۇم دېموكراتىك سىياسىي ھوقۇقنىڭ بېرىلگەنلىكى

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توسۇۋالىشقا بولمايدىغان تاشقىنى ئالدىدا، جياڭ جېيشى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مىللىي زۇلۇمنى قىپيالىڭاچ يولغا قويۇش دەۋرىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى، شىنجاڭدىكى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى بۇرژۇئازىيىنىڭ دېموكراتىك سىياسىي بايرىقىنى نىقاب قىلىپ يېپىش لازىملىقىنى پەيدىنپەي تونۇپ يەتكەن. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇد، مۇھەممەت ئىمىن ۋە ئەيسا يوللىغان «شىنجاڭدىكى مالىمانچىلىقنىڭ سەۋەبلىرى ۋە شىنجاڭ

خەلقىنىڭ ئارزۇسى توغرىسىدا جياڭ جيېشىغا دوكلات»[20]قا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، دۆلەت ئىچىدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە ئۆزلۇكسىز يېڭى سىياسىي ۋەدىلەرنى بېرىپ تۇرغان.[21] 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى، جياڭ جيېشى شىنجاڭغا قارىتا «سىياسىي - دىنىي» ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشقا پائال تەييارلىق كۆرۈش قارارىنى تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ چىقارغان[22]، باشقىچە ئېيتقاندا، شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە سىياسىي جەھەتتە يول قويۇشقا باشلىغان.

جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە سىياسىي جەھەتتە يول قويۇشى ئىچكى - تاشقى قاتمۇ - قات بېسىم تۈپەيلىدىن بولغان. ئىچكى جەھەتتە: ئىلى مىللىي ئارمىيىسى گومىنداڭ كۆكۈل قويۇپ مۇداپىئە ئورۇنلاشتۇرغان جىڭ، شىخۇ مۇداپىئە سەپلىرىنى ھۇجۇم قىلىپ ئىشغال قىلغان، ئۇرۇمچى مۇداپىئەسىز قېلىپ، ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالغان: مۇبادا ھەر مىللەت خەلقىگە سىياسىي جەھەتتە يول قويمۇش ئارقىلىق مىللىي زىددىيەت پەسەيتىلمەيدىغان بولسا، پۈتكۈل شىنجاڭنىڭ قولدىن كېتىش خەۋپى تۇغۇلۇپ، جياڭ خانىدانلىقىنىڭ جۇڭگودىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئاساسى تۈپتىن تەۋرەپ قالغان بولاتتى. تاشقى جەھەتتە: سوۋېت ئىتتىپاقى گەرچە «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»دە شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق ھەققىدە ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە مەزكۇر شەرتنامە ھەققىدىكى سۆھبەت ئېلىپ بېرىلىشتىن بۇرۇن ۋە ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، جۇڭگونىڭ شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە سىياسىي جەھەتتىن يول قويۇشىنى كۆپ قېتىم تەلەپ قىلغان. مەسىلەن، جۇڭگونىڭ سۆھبەت ۋەكىللەر ئۆمىكى ستالىننىڭ شىنجاڭدا خەنزۇلار ئازسانلىق، «جۇڭگو باشقا مىللەتلەرگە بۇرۇنقىدىن كەڭ بولۇشى لازىم، شۇنداق تىنچ، ئىناق بولالايدۇ»[23] دېگەنلىكىدىن

موسكۇاغا بېرىپلا خەۋەر تاپقان: جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى ئۇستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەنده، ستالىن شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ «ئەڭ ئوبدان چارىسى ھوقۇق بېرىشتۇر»، «بىزده بىر-بىرىگه ئوخشاشمايدىغان تۈرلۈك مىللەتلەر بار، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدىكى ھوقۇقىنىمۇ ئېتىراپ قىلمىغان بولساق، ماجىرا مەڭگۈ تۈگىمىگەن بولاتتى» دېگەنلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. شۇڭغادا جۇڭگونىڭ سۆھبەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى، مەمۇرىي پالاتا باشلىقى قوشۇمچە دىپلوماتىيە مىنىستىرى سۇڭ زىۋېن سوۋېت تەرەپكە ۋەدە بېرىپ: «بىز بىرقانچە جەھەتتە يول قويۇشنى خالايمىز» ھەمده «توپىلاڭنى بىر ئىلاج قىلىپ تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىمىز» دېگەن.[24] ئۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقى باشقا دىپلوماتىيە يولى بىلەنمۇ جۇڭگو تەرەپكە: ھۆكۈمەت خەلقىگە يول قويىدىغان بولسا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ دېگەن ئۇچۇرنى يەتكۈزگەن.[25]

جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە سىياسىي جەھەتتە يول قويۇشى ئاساسىي جەھەتتىن «تىنچلىق بىتىمى» ئۇسۇلى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. «تىنچلىق بىتىمى»ده: «ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلايدىغان سايلام ھوقۇقى بېرىدۇ»، سايلام تەرتىپى مۇنداق بولىدۇ: «ھەرقايسى ناھىيىلەردىكى خەلق ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەشنى قۇرىدۇ، ناھىيىلىك كېڭەش ھاكىمنى سايلايدۇ». «ۋىلايەتلىك مەمۇرىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى بىلەن مۇئاۋىن ۋالىيسىنى شۇيەردىكى خەلق كۆرسىتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ»؛ «ناھىيىلەردە كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئەزالىرى سايلىنىپ، ئۆلكىلىك

كېڭەش قۇرۇلىدۇ، ئۇ خەلقنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۈستىدىن نازارەت قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا يارەملىشىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن. شۇنىڭدەك يەنە: ھۆكۈمەت دېنىي كەمسىتىش سىياسىتىنى بىكار قىلىدۇ، خەلقە دىنغا ئىشىنىدىغان تولۇق ئەركىنلىك بېرىدۇ، دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ خەت-ئالاقىلىرىدە خەنزۇ يېزىقى بىلەن ئۇيغۇر يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئۆز مىللىتىنىڭ تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت بىلەن سەنئەتنى ئەركىن راۋاجلاندۇرۇشنى بەلگىلەيدۇ، خەلق مەتبۇئات، يىغىن ئۆتكۈزۈش ۋە سۆز ئەركىنلىكىدىن بەھرىمەن بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن ۋە باشقىلار.[26]

شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، جياڭ جېمىشى «تىنچلىق بىتىمى»دە شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە مەلۇم بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىي ھوقۇقىنى ھەقىقەتەن بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا ئۇ ۋۇ جۇڭشىنىڭ ئىستېپاسىنى تەستىقلاپ، بۇرژۇئا دېموكراتىك ئېڭىغا بىرقەدەر ئىگە بولغان جاڭ جىجۇڭنى ھەربىي كومىتېت باشلىقى، غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمە مۇدىرى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلىگەن. جياڭ جېمىشىنىڭ بۇ تەدبىرلىرى ئۇنىڭ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسۇلىنى ئاساس قىلىپ باشقۇرۇش ئورنىغا شىنجاڭنى بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىدىن ئىبارەت ئالدامچىلىق ئۇسۇلىنى ئاساس قىلىپ باشقۇرۇشقا باشلىغانلىقىنى، يەنى شىنجاڭنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىزچىل داۋاملاپ كەلگەن ئاتالمىش سەنمىنجۇيىلىق چېگرا سىياسىتى ئارقىلىق باشقۇرۇشقا باشلىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

3 ـ پاراگراف ئجتىمائىي زىددىيەتنى پەسەيتىش يولىدىكى بىرقانچە تەدبىر

شۇڭلاردا شىنجاڭ سىنىپىي زىددىيەت بىلەن مىللىي زىددىيەت گىرەلىشىپ كەتكەن جايغا ئايلانغان، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا ھەرقانداق مىللىي زىددىيەت تېگى ـ تەكتىدىن ئالغاندا سىنىپىي زىددىيەتتىن ئىبارەت، ئەمما فېئودالىزم ـ دىنىي كەيپىيات قويۇقلاشقان شىنجاڭ مۇھىتىدا، سىنىپىي زىددىيەت ھەمىشە مىللىي زىددىيەت شەكلىدە ئىپادىلەنگەن. شىنجاڭدا ئجتىمائىي زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىشى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۇچۇن مۇستەھكەم ئاممىۋى ئاساس تەييارلاپ بەرگەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يالقۇنغا ئايلانغان ئۇچقۇنىنى ئۆچۈرۈش ئۇچۇن، شىنجاڭدىكى ئجتىمائىي زىددىيەتنى تۇرلۇك كونكرېت تەدبىرلەرنى قوللىنىپ پەسەيتىشكە مەجبۇر بولغان.

بىرىنچى، باجنىڭ كېمەيتىلىشى

باج ـ سېلىقنىڭ ئېغىرلىقى خەلقنىڭ تىرىكچىلىكىگە تەھدىت سېلىپ، خەلقنى خۆپكە قارىماي تەۋەككۇل ھەرىكەت قىلىشقا ئاسانلا مەجبۇرلايدۇ. 1945 ـ يىل 4 ـ ئايدا، مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر جياڭ جيېشىغا خەت يېزىپ، «خەلقنىڭ باج ـ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش» مەسىلىسىنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان.[27] 7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، 4 ـ نۆۋەتلىك مىللىي سىياسىي ئىشلار كېڭىشى 1 ـ قۇرۇلتىينىڭ 19 ـ سانلىق يىغىنىمۇ، شىنجاڭ سىياسىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى قادىر قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا قويغان «شىنجاڭ خەلقىنىڭ

سېلىقنى يەڭگىللىتىپ، خەتەرلىك دېلولارنى ھەل قىلىش» تەكلىپىنى ماقۇللىغان.[28] ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەقىقىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىشىگە تۇرتكە بولالمىغان.

1945 ـ يىل 10 ـ ئايدا، جاڭ جىجۇڭ ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشتىن بۇرۇن، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ شىنجاڭدىكى باج ـ سېلىقنى يەڭگىللىتىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى مۇمكىنلىكىنى مۆلچەرلەپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن «بۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمەت باج ـ سېلىقنى يەڭگىللىتىشنى ھەقىقىي ئويلىنىپ، سېلىق سېلىشنى قاتتىق چەكلىشى لازىم»دەپ ئىپادە بىلدۈرگەن.[29] سۆھبەت داۋامىدا، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى باج نىسبىتىنى خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىقتىدارىغا قاراپ بەلگىلەش شەرتىنى ئوتتۇرىغا قويغان.[30] گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ بۇ تەلىپىنى ئاساسىي جەھەتتىن قانداقلىغان، «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ 7 ـ ماددىسىدا: «ھۆكۈمەت باج نىسبىتىنى خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ھەمدە ئۇلارنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ بەلگىلەيدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئالدىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، سېلىقنى ئۆزى كۆتۈرىدۇ، ئەمما بۇنداق سېلىقنىڭ مىقدارىدا خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا دەخلى يەتكۈزمەسلىكنى ئۆلچەم قىلىش لازىم» دەپ بەلگىلەنگەن.[31]

شۇنداق دېيىش كېرەككى، جاڭ جىجۇڭ «تىنچلىق بىتىمى»نى ئىجرا قىلىشتا مەلۇم سەمىمىيلىك كۆرسەتكەن، ئۇ ۋۇ جۈشىننىڭ بىرقانچە خىل باجنى كېمەيتىشكە كىرىشكەنلىكى ئاساسىدا[32]. 1946 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ۋالىي مەھكىمىلىرىگە، ناھىيىلىك

هۆكۈمەتلىرىگە ۋە باج ئىدارىلىرىگە 7-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن تارتىپ ئۆلكە بويىچە بارلىق باجنى يېرىم يىلغىچە ئالماسلىق، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىنى بىر يىلغىچە ئالماسلىق توغرىسىدا تېلېگىراممۇ ئارقىلىق بۈيرۇق چۈشۈرگەن، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ شۇڭچاغدا جۇڭگودا يېرىم يىلدىن بىر يىلغىچە باج ئېلىنمايدىغان بىردىنبىر ئۆلكىگە ئايلانغان.[33] ئەمما شۇنى كۆرسىتىش لازىمكى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ باج-سېلىقنى كېمەيتىش ماددىسىنى ئىجرا قىلىشتا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كېڭىيىشىنى توسۇشنى كۆزلىگەن ھەمدە ئۇچ ۋىلايەتتىكى قولدىن كەتكەن يەرلەرنى سىياسىي يول بىلەن قايتۇرۇۋېلىشنى مەقسەت قىلغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇ مەقسەتنىنى ئەملگە ئاشۇرالمايدىغانلىقىنى ھەمدە خەلقنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇشقا كۈچى يېتەرلىك ئىكەنلىكىنى بايقىغىنىدا، شىنجاڭ خەلقىنى بۇلاپ-تالاشنى قايتىدىن ئېغىرلاشتۇرغان.

ئىككىنچى، شىنجاڭ پۇلى بىلەن فابىنى ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان سىياسەتنىڭ ساقلاپ قېلىنىشى

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغاندا، شىنجاڭدا ئۆز پۇلى-شىنجاڭ پۇلىنى ئايرىم تارقاتقان. ئۇ گومىنداڭغا ئىتائەت قىلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى پۇل تۈزۈمىنى ساقلاپ قالماقچى بولۇپ، جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋېڭ ۋېنخاۋغا: شىنجاڭ پۇلى تەرتىپكە سېلىنىپ 3.2 يۈەن بىر ئامېرىكا دوللىرىغا ئايلاندۇرۇلدى، ئۇنى ھازىرغا قەدەر داۋاملاشتۇرۇش ئامانغا توختىمىدى، «مەركەزنىڭ ھالىمىزغا يېتىپ»، «ئوبدان چارە تېپىپ ساقلاپ قېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن»دەپ كۆپ قېتىم

ئېيتقان.[34] 1942 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، شېڭ شىسەي جۇ شاۋلياڭ بىلەن بىرلىكتە جياڭ جيېشىغا خەت يېزىپ، شىنجاڭ پۈلى بىلەن فابىنىڭ باھاسىدىكى ئالاھىدە پەرق مەسىلىسىنى بىۋاستە ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەركەزنىڭ مۇڭاپىق چارە بىلەن ھەل قىلىشىنى تەلەپ قىلغان.[35]

جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينىڭ بۇ تەلىپىنى مۇڭاپىق ئەمەس دەپ ھېسابلىغان بولسىمۇ، لېكىن «شىنجاڭنى ھەقىقىي تۇرده ئىگىلەش»، «شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆڭلىنى رام قىلىش» نۇقتىسىدىن ئويلىنىپ، يىراقنى كۆزلەشكە مەجبۇر بولغان: «ئەگەر مەركەز شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ھازىر ئېقىۋاتقان پۈل تۇرۇمىنى ساقلاپ قالماي، فابىنى دەرھال تەلتۆكۈس يولغا قويىدىغان بولسا، نەتىجىدە شىنجاڭدا مال باھاسى بىردىنلا ئۆرلەپ، خەلق قاتتىق تۇرمۇش ئازابىدا قالىدۇ - دە، شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەركەزگە قاتتىق نارازىلىقى قوزغىلىدۇ، ياتلارنىڭ ۋە خائىن، قورچاقلارنىڭ قۇتراتقۇلۇق قىلىشىغا نۇرسەت تۇغۇلىدۇ».[36] مالىيە مىنىستىرلىكى جياڭ جيېشىنىڭ يولبورۇقىغا بىنائەن، مەركىزي بانكىنىڭ شىنجاڭدا شۆبىسىنى تەسىس قىلىپ گۇەنجىن ئاكسىيىسىنى تارقىتىش ۋە ئۇنى شىنجاڭ پۈلى بىلەن تەڭ ماڭغۇزۇشنى، گۇەنجىن ئاكسىيىسىنىڭ 25 تېيىنىنى شىنجاڭ پۇلىنىڭ بىر يۈەنگە ئايلاندۇرۇشنى بەلگىلىگەن.[37] جياڭ جيېشى، شېڭ شىسەيلەر مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ چارىسىگە ئىگىرى - ئاخىر قوشۇلغان. شېڭ شىسەي شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى بىلەن سودا بانكىسىغا ئىچكىرىدىكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭ خادىملىرىغا پېرېۋوت قىلىنغان پۇللارنى بېرىشتە پۈتۈنلەي بىر يۈەن گۇەنجىن ئاكسىيىسىنى تۆت يۈەن شىنجاڭ پۇلىغا، بەش يۈەن فابىنى بىر يۈەن شىنجاڭ پۇلىغا ئالماشتۇرۇش بەلگىلىمىسى بويىچە بېجىرىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[38] شۇنداق قىلىپ،

شىنجاڭ پۈلى بىلەن فابىنى ئالماشتۇرۇش نىسبىتى مۇقىملاشقان.

گومىنداڭ شىنجاڭغا بىۋاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ غايەت زور مالىيە قىزىل رەقىمى پۈل تارقىتىش يولى بىلەن تولدۇرۇلغاچقا، ئەگەر شىنجاڭ پۈلىنى تارقىتىش توختىتىلمىغان بولسا، شىنجاڭ مالىيىسى ئۆز ئالدىغا ئىش قىلالمايدىغان بولۇپ قالمىكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلمەي تۇرالمىغان. ئەمما شۇكۇنلەردە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بارلىق مالىيە كۈچى، ماددىي كۈچىنى ئىچكى ئۇرۇشقا سەرپ قىلغاچقا، شىنجاڭغا ھەقىقىي ياردەم بېرىشكە ئىمكانىيىتى يار بەرمەي، شىنجاڭنىڭ ئۆز پۈلىنى داۋاملىق تارقىتىشىغا، فابى بىلەن شىنجاڭ پۈلىنىڭ 5:1 ئالماشتۇرۇش نىسبىتىنى ئۆزگەرتمەي ساقلاپ قېلىشىغا، شىنجاڭ پۈلىنى ئىچكىرىگە پېرىۋوت قىلىپ مال سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىشىغا مەجبۇر بولغان.[39]

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ پۈل پاخاللىقى سىياسىتىگە ئەگىشىپ فابى ئۆزلۈكسىز پاخاللىشىپ، شىنجاڭ پۈلىنىڭ مۇناسىپ ھالدا كۆرسى چۈشۈشىگە سەۋەبچى بولغان. ئەمما ئەگەر فابىنى شىنجاڭ پۈلىغا ئالماشتۇرۇشقا يول قويۇلماي، شۇقەدەر زور ھەربىي - مەمۇرىي خىراجەت شىنجاڭدىكى ئازغىنا ئاھالىنىڭ زىممىسىگە ئارتىلمىدىغان بولسا، شىنجاڭ پۈلىنىڭ كۆرسى فابىنىڭكىدىنمۇ بەك تېز چۈشۈپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازاب - ئوقۇبىتى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتكەن بولار ئىكەن.[40]

ئۇچنچى، غەربىي شىمال خەلق تۇرمۇشى سانائەت شىركىتىنىڭ قۇرۇلۇشى

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا تەسىس قىلغان يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى خەلقنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ، بايلىق ئۇنىدۇرۇۋېلىش ئورگىنى بولۇپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قاتتىق زىيان يەتكۈزگەن. ۋۇ جۈشىن شىنجاڭنى باشقۇرغان چاغدا، ئۇنىڭ سودا ئورگانلىرى كونا پېتىدىن ئۆزگەرمىگەن، بىرلا يېرى ۋۇ جۈشىننىڭ پەرمانىغا بويسۇنىدىغان بولغان. 1945 - يىلىنىڭ بېشىدا، مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر جىياڭ جېيشىدىن «شېڭ شىسەي تەسىس قىلغان مەخسۇس سېتىش سودىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش»نى تەلەپ قىلغان.[41] ئەمما زادى نەتىجىسى چىقمىغان. گومىنداڭ ئىچىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر «شىنجاڭدىكى خەۋپىنىڭ مال باھاسى ئۆزلەپ كەتكەنلىكى، ئىقتىساد مەنبەسىنىڭ قۇرۇپ كەتكەنلىكى، خەلقنىڭ ئېغىر كۈنگە قالغانلىقى سەۋەبىدىن بولغانلىقى»نى تونۇپ يەتكەن.[42] بۇنىڭ سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرگەندە: «بىرىنچىدىن، شېڭ شىسەي شىنجاڭدىكى ۋاقتىدا بەك قاتتىق تىزگىنلىگەچكە، خەلق ماددىي ئەشيالارنى بېسىپ قويۇپ سېتىشنى خالىمىغان، كېيىن شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كەتكەندە، خەلق ئۆزى ساقلاپ قويغان نۇرغۇنلىغان ماددىي ئەشيالىرىنى يۇقىرى باھادا تۆكمە قىلىپ ساتقان، شۇنىڭ بىلەن مال باھاسى توسۇپ بولمايدىغان دەرىجىدە ئۈستى - ئۈستىگە ئۆرلەۋەرگەن؛ ئىككىنچىدىن، قاتناش قوراللىرى ھەربىي ئىشلارنى تەمىنلەشكە ئىشلىتىلگەنلىكى ئۈچۈن، جايلاردىكى ماددىي ئەشيالارنى يۇرۇشتۇرۇش مۇمكىن بولمىغان. قاتناش قوراللىرىنىڭ كەملىكى مۇھىم بىر سەۋەب بولغان».[43]

جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنى باشقۇرغاندا، ھەممىدىن بۇرۇن خەلق ئاممىسى نەپىرەتلىنىدىغان شىنجاڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مەركىزي ھۆكۈمەتتىن ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق بەش مىليارد يۈەن فابى ئېلىپ، غەربىي شىمال سانائەت شىركىتىنى تەسىس قىلغان. بۇ شىركەت غەربىي شىمالنى تىجارەت دائىرىسى قىلغان، ئەمما مۇھىم نۇقتىسىنى شىنجاڭدىكى بىر ئىقتىسادي ئورگانغا قارىتىپ، باش شتابىنى لەنجۇغا قۇرغان، شاڭخەي، نەنجىڭ، ئۈرۈمچىلەردە شۆبىسىنى قۇرغان. بۇ شىركەت ئىچكى ئۆلكىلەردىن كۈندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك بۇيۇملار (مەسىلەن، چاي، شېكەر، رەخت قاتارلىقلار)نى سېتىۋېلىپ، شىنجاڭغا ئېلىپ بېرىپ تەننەخ باھاسىدا ساتقان. «مال ئانچە كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرغاچقا، جىددي ھاجەتمەن شىنجاڭ خەلقىگە ھەرھالدا بىرئاز يارىدىمى تەگكەن». [44] بىراق مەزكۇر شىركەت مەبلەغ ئېبوروتى ۋە ترانسپورت جەھەتتىكى قىيىنچىلىق تۇپەيلىدىن، ئۇنىڭ ئۇستىگە مال مەنبەسى كەمچىل بولغانلىقتىن، كېيىنكى كۈنلەردە ھەمىشە تۇرۇپ ئۇزۇلۇپ قالىدىغان، تۇرۇپ داۋاملىشىدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، شىنجاڭنىڭ ماددىي ئەشيا تەمىناتى قىيىن بولۇۋاتقان مەسىلىنى تۈپتىن ھەل قىلالمىغان.

تۆتىنچى، قاماقتىكى خادىملارنىڭ قويۇپ بېرىلىشى

شېڭ شىسەي شىنجاڭنى ئىداره قىلىشتا رەھىمسىزلىكى بىلەن داڭ چىقارغان، ئۇ ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلده شىنجاڭدا تۈرمىلەر ئورمانىدەك كۆپ ئىدى، ئىچى ئادەمگە تولۇپ ئاپەتكە ئايلانغانلىقى ئۈچۈن، خەلقنىڭ ھەممىدىن بەك نەپرەتلىنى

قوزغىغان. ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭنى باشقۇرغاندىن كېيىن، مەركەزنىڭ ھەربىي قانۇن ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىدىن خادىم ئەۋەتىپ شىنجاڭ تۇرمىلىرىدىكى نۇرغۇنلىغان مەھبۇسلارنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا جياڭ جيېشىغا تەكلىپ بەرگەن.[45] جياڭ جيېشى ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ھەربىي قانۇن ئىجرائىيە باش نازارەتچى شتابىنىڭ مەركىزىي ستاتىستىكا ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىشى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن، شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەنلەر قامالقىدىكى نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنى قويۇپ بەرگەن. ئەمما جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنى باشقۇرغاندا، «ئۆلكە بويىچە تۇرمىدە يېتىۋاتقان كىشىلەر يەنىلا كۆپ بولغان».[46] جاڭ جىجۇڭ «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ «ۋەقە» يۈز بەرگەندىن بۇيان «قامالقا ئېلىنغان» كىشىلەرنى قويۇپ بېرىش بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، 1946 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى «سىياسىي خاراكتېرلىك مەھبۇسلارنى پۈتۈنلەي قويۇپ بېرىش» توغرىسىدا ئاشكارا پەرمان چىقىرىپ، ھەرقايسى ۋالىي مەھكىمىلىرى، ناھىيىلەر ۋە شەھەرلەرنىڭ شۇ بويىچە بېجىرىشىنى تەلەپ قىلغان. «ئىشتىن كېيىن ھەرقايسى تەرەپنىڭ قىلغان دوكلاتىدىن قارىغاندا، ئاساسىي جەھەتتىن شۇ بويىچە بېجىرىلگەن».[47]

بەشىنچى، مۇسادىرە قىلىنغان خەلق مۇلكىنىڭ قايتۇرۇپ بېرىلىشى

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا سان - ساناقسىز ناھەق دېلولارنى پەيدا قىلغان، ئازراقلا مەرتىۋىسى ۋە مال - مۇلكى بار كىشىلەر قاچانلا بولمىسۇن ئۇنىڭ زەھەرلىك قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىغان. شېڭ شىسەي شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىلگىرى مۇسادىرە قىلىنغان مال - مۇلكىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش ساداسى كۈندىن -

كۈنگە ئەۋجىگە چىققان. 1945 - يىل 4 - ئايدا، مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر جياك جيېشىنىڭ ئالدىدا شېكى شىسەي مۇسادىرە قىلغان مال - مۈلۈكلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى تۈنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان.[48] 7 - ئايدا، جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن بىرلىكتە جياك جيېشىغا تېلېگراممما يوللاپ، مەركىزي ھۆكۈمەتنىڭ خەلقنىڭ مال - مۈلكىنى ئېنىقلاپ قايتۇرۇپ بېرىشكە مەسئۇل بولۇشىنى تەلەپ قىلغان. تېلېگراممدا: «قامالغان مەھبۇسلارنىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكى ئېلان قىلىنغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ قوشۇپ مۇسادىرە قىلىنغان مال - مۈلكى قانۇن بويىچە ئېنىقلانمىسا، ئەدلىيە جەھەتتىكى رەسمىيەتنى ئاخىرلاشتى دېيىشكە بولمايدۇ، خەلقمۇ ساخاۋەتلىك سىياسەت يېرىم يولدا تاشلىنىپ قالدى دەپ ئاغرىنماي قالمايدۇ. ھازىر تۇرمىدىن چىققان مەھبۇسلار مال - مۈلكىنى قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ كەينى - كەينىدىن كېلىۋاتىدۇ، كەيپىياتى ۋە سۆزلىرى ئىنتايىن جىددىي.....جانابلىرى ھەربىي قانۇن ئىجرائىيە باش نازارەتچى شتابىغا بۇيرۇق قىلغان بولسىلا، ئۇلار ئەدلىيە مىنىستىرلىكى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ، مۇشۇ يەرنىڭ ئۆزىدە ئېنىقلاش ئېلىپ بارسا، ئىلگىرى شىنجاڭدىكى كونا ئالاھىدە جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى ئېنىقلاشقا ئەۋەتىلگەن سوتچىلار ئۆمىكى ئاخىرلاشتۇرمىغان رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ تۈگەتسە، جۇ شاۋلياڭ قاتارلىق كىشىلەر داۋاملىق كۈچ چىقىرىپ يارەملەشسە، ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇنلاپ، مەركەزنىڭ چېگرا رايون خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىگە ئەھمىيەت بېرىپ كېلىۋاتقان ئىزچىل پەزىلىتىنى روشەن نامايان قىلساق» دېيىلگەن.[49] 4 - نۆۋەتلىك مىللىي سىياسىي ئىشلار كېڭىشى 1 - قۇرۇلتىيىنىڭ 19 - سائىلىق يىغىنىمۇ قادىر قاتارلىق كىشىلەرنىڭ شىنجاڭ خەلقىنىڭ مۇسادىرە قىلىنغان مال -

مۇلكىنىڭ قايتۇرۇپ بېرىش ھەققىدىكى تەكلىپىنى ماقۇللىغان.[50] ئەمما جياڭ جيېشى ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىغان.

10 - ئايدا، جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىن بۇرۇنقى ئىشنى قايتا ئوتتۇرىغا قويۇپ، «بۇ دېلو مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى ئابرۇيىغا ئالاقىدار، خەلق بۇنىڭغا ئىنتايىن دىققەت قىلماقتا» دەپ تەكىتلىگەن.[51] جياڭ جيېشى يەنىلا ئاڭلىماسلىققا سالغان، بۇنداق قىلىشىغا مال - مۇلۇكنى قايتۇرۇش ئىشىنى مەركىزي ھۆكۈمەتنىڭ ئۈستىگە ئېلىشىنى خالىمىغانلىقى ئاساسىي سەۋەب بولغان. ئەنە شۇ ئەھۋال ئاستىدا، جاڭ جىجۇڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، بىر ئېنىقلاش ھەيئىتى تەشكىللەپ «قانچىلىك ئېنىقلىيالمىسا شۇنچىلىك ئېنىقلىتىش»قا مەجبۇر بولغان[52]، ھەرھالدا شۇنداق قىلىپ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مال - مۇلۇكنى قايتۇرۇش ھەققىدىكى غەزەپلىك كەيپىياتىنى مەلۇم دەرىجىدە پەسەيتكەن.

ئالتىنچى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ماسلاشتۇرۇلۇشى

جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ، تارىختىن قېپقالغان مىللىي ئازارلىق ۋە مىللىي ئادالەتنى پەيدىنپەي تۈگىتىش لازىم[53]، ھەربىيلەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشى مىللىي ئازارلىق ۋە زىددىيەتنى ئەڭ ئاسان پەيدا قىلىدۇ دېگەن تونۇشقا كەلگەن. جاڭ جىجۇڭ مىللەتلەر ئارىسىدىكى جىددىي مۇناسىۋەتنى يۇمشىتىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندۈرۈش تاۋ سىيۈنى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى قىلىپ تەيىنلەپ، ئۇنىڭغا يەرلىك ئورۇننىڭ تەرتىپىنى ساقلاش بىلەن بىرۋاقىتتا، ھەربىيلەرنى يەرلىك ئورۇننىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشتۇرماسلىققا دىققەت قىلىش توغرىلىق

بۇيرۇق چۈشۈرگەن. تاۋسيۇ جاڭ جىجۇڭنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، ھەربىي قىسمىنىڭ يەرلىك ئورۇنلىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىقىنى قايتا-قايتا تەكىتلەپ، ھەرقايسى قىسىملارنىڭ شۇ يولىورۇقىنى ھەقىقىي تۈردە ئىجرا قىلىشىنى تەلەپ قىلغان. بۇ تەدبىر يولغا قويۇلۇشى بىلەن شىنجاڭدىكى جىددىي ۋەزىيەت ھەقىقەتەن پەسەيگەن.[54]

ئۇنىڭدىن باشقا، جاڭ جىجۇڭ يەنە شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك ساقچى ئورگانلىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە كىرىشىپ، ئۇلارنى يەرلىك مەمۇرىي ئورگانلارغا بېقىندۇرۇپ، يەرلىك مەمۇرىي باشلىقلارنىڭ تىزگىنلىشىنى قوبۇل قىلدىغان قىلغان.[55] ئىجتىمائىي داۋالغۇشنى پەيدا قىلىش ئېھتىمالى بولغان تاسادىپىي ۋەقەلەرنى جاڭ جىجۇڭ «چوڭ ئىشنى كىچىكلىتىش، كىچىك ئىشنى يوق قاتارغا چىقىرىش» پرىنسىپى بويىچە كېڭىشىش چارىسىنى قوللىنىپ ھەل قىلغان. مەسىلەن، قۇمۇلدا مىللەتلەر ئارا تويلىشىش ئىشى دىنىي مەسىلىگە تاقىلىپ، ئۇيغۇرلار قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە، جاڭ جىجۇڭ ئۇنى ۋاقتىدا مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىپ، ۋەقەنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىنى ئۇنۇملۇك توسقان. كېيىنچە، جاڭ جىجۇڭ مىللىي ئۆرپ-ئادەت (ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئىياللار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان ئەرلەر بىلەن توي قىلماسلىق ئادىتى)كە ھۆرمەت قىلىش ئۇچۇن، ئىلگىرى توي قىلغانلارنى سۈرۈشتۈرمەسلىكنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شۇنىڭدىن كېيىن خەنزۇ ئوفىتسېر، ئەسكەرلىرى ۋە خەلقنىڭ ئىسلام دىنىدىكى ئىياللار بىلەن توي قىلىشىنى مەنئى قىلمىشىنى بەلگىلىگەن.[56] جاڭ جىجۇڭ يەنە قول ئاستىدىكىلەرگە ۋەقە پەيدا قىلىپ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە تەسىر يەتكۈزمەسلىكنى قايتا-قايتا جېكىلىگەن.[57]

4 ـ پاراگراف شىنجاڭ مەسلىسىنى ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇش يولى بىلەن تۈپتىن ھەل قىلىش

1942 ـ يىلى جياڭ جيېشى غەربىي شىمالنى كۆزدىن كەچۈرگەندە، دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش ئاساسى غەربىي شىمالدا دېگەن ئىستراتېگىيىلىك فاكتىنى بېكىتكەن، ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن «كەڭ غەربىي شىمالنى ئېچىش» تەشۋىقات پائالىيىتى ئەۋج ئالدۇرۇلغان. 1945 ـ يىل 5 ـ ئايدا، «جۇڭگو گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ خىتابنامىسى»دە: «چېگرا رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا پۈتۈن كۈچ بىلەن يار ـ يۆلەك بولۇش» جاكارلانغان.[58] 1946 ـ يىل 3 ـ ئايدا، گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا «چېگرا رايون مەسلىسىگە دائىر دوكلات توغرىسىدىكى قارار لايىھىسى» ماقۇللىنىپ، يۇقىرىدىكى خىتابنامە كونكرېتلاشتۇرۇلغان: چېگرا رايونىنىڭ ئىقتىساد، قاتناش قاتارلىق ئىشلىرىغا «مەخسۇس پۇلنى كۆپەيتىپ ئاجرىتىش، ھەرقايسى ئالاقىدار باشقۇرغۇچى ئورگانلارنى يولغا قويۇش لايىھىسىنى تۈزۈپ، تېز ئىجرا قىلىشقا بۇيرۇش لازىم» دېيىلگەن.[59] بىراق خىتابنامىدىمۇ، قارارداىمۇ غەربىي شىمالنى ئېچىش، ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا يار ـ يۆلەك بولۇش دېيىلگەنلەر باشتىن ـ ئاخىر ئەمەلىيلەشتۇرۇش مۇمكىن بولمىغان قۇرۇق ۋەدە بولۇپ قالغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدا چېگرا رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا يار ـ يۆلەك بولۇش سىياسىتىنى يولغا قويۇشىغا جاڭ جىڭۈلا ھەقىقىي ھەيدەكچى بولغان. ئۇ گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا: «شىنجاڭ مەسلىسىنى تۈپتىن ھەل

قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭنى يېتەرلىك كۈچ بىلەن گۈللەندۈرۈش لازىم. مەن ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرغۇچى تارماقلىرىنىڭ مالىيە جەھەتتە چوتنى بەك ئازغا سوقماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمەن، چۈنكى شىنجاڭنىڭ دۆلەتنىڭ ئامانلىقى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن ئەھمىيىتى ھەقىقەتەن چوڭ. ئەگەر مالىيە جەھەتتە چوت ئازغا سوقۇلىدىغان بولسا شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئىستىقبالى ئىنتايىن قاراڭغۇلىشىدۇ - دە شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئاسانغا چۈشمەيدۇ، شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، شىنجاڭغا كاپالەتلىك قىلىش ئىشى مۇقەررەر ھالدا ئىنتايىن زور توسالغۇغا ئۇچرايدۇ... بىز شىنجاڭ خەلقىنى ئېچىگە ئىنتىلىشىنى كۈچەيتىپ ۋەتەننى ھىمايە قىلىدىغان بولسۇن دەيدىكەنمىز، ئۇلارنى كەمبەغەللىكتىن قۇتۇلدۇرۇشىمىز، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامدىشىمىز، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشىمىز لازىم. شۇنداق قىلىدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ ۋەتەندىن ھەرگىز ئايرىلمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئەمما بىزنىڭ مەركىزىمىز پۈتۈن كۈچى بىلەن شىنجاڭغا مەدەت بەرگەن، ياردەم بەرگەن، شىنجاڭنى گۈللەندۈرگەن چېغىدىلا، بۇ مەقسەتكە ئاندىن يېتىشكە بولىدۇ» دەپ مۇراجىئەت قىلغان.[60] شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، جاڭ جىجۇڭ جياڭ جېيشىغا: «شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئەھمىيىتى ئىقتىسادنى ھەربىي ئىشلار ۋە سىياسەتىن ئاشۇرۇۋېتىشتا. چۈنكى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى قالاق، مۇبادا مەركەز ئۇ يەرنى زور كۈچ بىلەن ئېچىپ، سانائەت بازىسىنى بەرپا قىلىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلايدىغان بولسا، شىنجاڭ ۋەتەنگە بېقىندىغان مۇناسىۋەت، شىنجاڭ خەلقى ۋەتەندىن ئايرىلمايدىغان مۇناسىۋەت بارلىققا كېلىدۇ. بۇ شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە تەدبىر» دەپ تەكلىپ بەرگەن.[61] شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشكە

كىرەكلىك خىراجەت ھەققىدە، جاڭ جىجۇڭ جياڭ جيېشىغا خىراجەتنى يەرلىك ئورۇنلىرىڭ ئۆزى غەملىشىگە تايانماي، پۈتۈنلەي مەركەزدىن ئاجرىتىپ بېرىشى لازىم، «چۈنكى شىنجاڭ ئەزەلدىن كەمبەغەل جاي، خىراجەتنى ئۈستىگە ئېلىشقا مادارى يوق، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، كىشىلەر قەلبىنى مايىل قىلىش ئۈچۈن، زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىش لازىم»، مەركەز مالىيىسىنىڭ قىينىچىلىقى بولسىمۇ، «لېكىن شىنجاڭنى قولغا كەلتۈرۈش ئاخىرقى پەللىگە يەتكەنلىكىنى كۆزدە تۇتقاندا، ئەگەر مەركەز ئەڭ زور ئىرادىگە كېلىپ، ئەڭ زور كۈچ سەرپ قىلىپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلمايدىغان بولسا، كەلگۈسىدە پۈتۈنلەي پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ-دە، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن بولىدۇ» دېگەن تەكلىپىلەرنى بەرگەن.[62] جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ ئىچىدىكى بىلىملىك زات بولۇپ، سىياسىي جەھەتتە يىراقنى كۆرەلەيدىغان ئۆتكۈرلۈككە ئىگە ئىدى، ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسىدىكى تۈپ چاتاقنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى ھەقىقەتەن سېزىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇش يولى بىلەن تۈپتىن ھەل قىلىشنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان.

جاڭ جىجۇڭ جياڭ جيېشىغا: مەمۇرىي پالاتا شىنجاڭنى گۈللەندۇرۇش تېخنىكا يېتەكچىلىك ئۆمىكىنى شىنجاڭدا دائىم تۇرۇشقا ئەۋەتسۇن، بۇ ئۆمەك شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تۇرلۇك قۇرۇلۇش پىلانلىرىنى تۈزۈشىگە، ھەرخىل قۇرۇلۇش خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشىگە، تۇرلۇك قۇرۇلۇش خىزمىتىنى بېجىرىشىگە يارەملەشسۇن، بۇ ئۆمەك قارىمىقىدا دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق، قاتناش، زاۋۇت-كان، مالىيە، سەھىيە قاتارلىق كەسىپىي بۆلۈملەرنى قۇرسۇن، شىنجاڭنى گۈللەندۇرۇشكە كىرەكلىك خىراجەت ۋە مەزكۇر

ئۆمەككە كېرەكلىك خىراجەتنى مەركىزىي ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئالسۇن دېگەن تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. جياك جيېشى بۇ تەكلىپنى تېزدىن تەستىقلاپ، مەمۇرىي پالاتانىڭ ھەقىقىي تۇردە مۇھاكىمە قىلىشىغا تاپشۇرغان.[63] مەمۇرىي پالاتا شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇش تېخنىكا يېتەكچىلىك ئۆمىكىنى تەشكىللەپ، كۆپ جەھەتتىن تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا، «مەمۇرىي پالاتا شىنجاڭدا تۇرۇشقا ئەۋەتكەن شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇش تېخنىكا يېتەكچىلىك ئۆمىكىنىڭ 1 ـ قارارلىق (1948 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 1951 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە) قۇرۇلۇش پىلانى تېزىسى»نى تۈزۈپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش، چېگرا رايون خەلقىنىڭ ئىنتىلىشىنى مۇستەھكەملەش، چېگرا رايونىنى مۇستەھكەملەشتىن ئىبارەت زور نەتىجىگە ئېرىشىشنى مەقسەت قىلغان، ئۇنىڭ مەزمۇنى دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق، سانائەت، كانچىلىق، قاتناش ـ تىرانسپورت، داۋالاش ـ ساقلىق ساقلاش، ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ قۇرۇلۇشى قاتارلىق تۈرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.[64] ئەمما شۇچاغدا گومىنداڭ ئۆزى قوزغىغان ئىچكى ئۇرۇشتا زەربە يەپ ئېغىز ـ بۇرنى قانغا بويالغاچقا، شىنجاڭنى گۇللەندۇرۇش مەسلىسىگە قىلچە چولىسى تەگمىگەن، مەزكۇر پىلان تاشلىنىپ قېلىپ ئەمەلگە ئاشمىغان. جاك جىجۇڭنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا «پىلان تۈزۈلگىنى بىلەن زادى ئىشلەنمىگەن».[65]

ئىزاھلار:

(1) ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭدا مىللىي مەسىلىنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى زادى ئېتىراپ قىلمىغان، ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسى نوقۇل سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئاشقى كۈچ تەسىرىنىڭ نەتىجىسى دېگەن قاراشتا چىڭ تۇرغان. ۋۇ

جۇڭشىننىڭ 1946 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(2) «جۇڭخۇا ممنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 2 - قىسىم، «سىياسى» (4)، 835 - 837 - بەتلەر.

(3) شۇي شۈن: «مىللەتچىلىك»، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1998 - يىل نەشرى، 49 - بەت.

(4) «جياڭ جيېشى ۋۇ جۇڭشىنغا يازغان خەت»، ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(5)(6) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى.

(7) پانتۈركىزىم 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۈركىيىدە بارلىققا كەلگەن. ئۇ تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر مىللەتكە تەۋە، بىر «تۈرك ئىمپېرىيىسى»نى قۇرۇشنى كېرەك دېگەننى تەرغىب قىلىدۇ. پانتۈركىزىم ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرگە زور تەسىر كۆرسەتكەن. 1 - دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە پانتۈركىزىم شىنجاڭغا تارقالغان، ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ۋەكىللىرى مەسئۇد، مۇھەممەت ئىمىن قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ غىرەت يالقۇنى ئاتالمىش «تۈركىي مىللىتى» شىنجاڭدىكى تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەردىن باشقا ھىندى - ياۋروپا تىل سىستېمىسىغا تەۋە تاجىكلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. ھازىرمۇ بىرمۇنچە مىللىي بۆلگۈنچىلەر پانتۈركىزىم بايرىقىدىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو شىنجاڭنى پارچىلاش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارماقتا.

(8) ما تىگشياڭ، شىنجاڭنىڭ پىچان ناھىيىسىدىن. خۇيزۇ، چوڭ پومپىچىك. ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭنى باشقۇرغان چاغدا، ۋۇ جۇڭشىنغا بەك ياراپ قالغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولغان، ئازادلىقتىن كېيىن باستۇرۇلغان.

(9) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى.

(10) «چۇڭچىڭدىكى جاڭ بۇجاڭ ژېن بوئىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى»، ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»گە قارالسۇن.

(11) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئېلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم ـ ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 544 ـ بەت.

(12) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئېلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم ـ ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 683 ـ 684 ـ بەتلەر.

(13) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 442 ـ بەت.

(14) گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا ماقۇللانغان «چېگرا رايون مەسلىسىگە دائىر دوكلات توغرىسىدىكى قارار لايىھىسى»دە «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ مەزمۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. جۇ كۈنتيەننىڭ «سەممىنجۇيلىق چېگرا رايون سىياسىتى» دېگەن ماقالىسىنىڭ 55 ـ بېتىگە قارالسۇن.

(15) ئەخمەتجان قاسىمى (1914 ـ 1949)، شىنجاڭنىڭ ئىلى ۋىلايىتىدىن، ئۇيغۇر. ئۇنىڭ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئاساسىي رەھبىرى. ئۇ سۇمۇرلۇك ۋاقتىدا تاغىسىغا ئەگىشىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، موسكۋادىكى شەرق سوتسىيالىستىك ئەمگەكچىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1942 ـ يىل ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، غۇلجىدا ئىنقىلابىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. 1943 ـ يىل 12 ـ ئايدا شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان. 1944 ـ يىل ۋۇ جۇڭشىن تەرىپىدىن قويۇپ بېرىلگەن. ئۇ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتىلىغاندىن كېيىن، ئۇ غۇلجا ھەربىي ئايرودرومىغا ھۇجۇم قىلىش جەڭگە قاتناشقان. كېيىن ئۇ ۋىلايەت ۋاقتىلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشخانىسى، ھەربىي ئىشلار ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىگەن ھەمدە تېزدىن ئۇ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم رەھبەرلىك ئورنىغا قەدەم قويغان. 1945 ـ يىل 10 ـ ئايدا، ئەمەلىيەتتە ئۇ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ سۇھبەت ئۆتكۈزگۈچى باش ۋەكىلى بولۇپ جاڭ جىجۇڭ بىلەن سۇھبەت ئۆتكۈزگەن.

1946 ـ يىل 6 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچىدىن غۇلجىغا قايتىپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم رەھبىرىگە ئايلانغان. 1949 ـ يىل 8 ـ ئايدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن بېيپىڭغا كېتىۋاتقان سەپىردە ئايروپىلان ۋەقەسى يۈز بېرىپ قازا تاپقان.

(16) بۇرھان شەھىدى (1894 ـ 1989)، ئاتا ـ بوۋىسى شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن. ئۇ روسىيىنىڭ قازان ئۆلكىسىدە تۇغۇلغان. ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، تاموژنا بېجى ساقچىسى، ئۇرۇمچى ئايتوموبىل ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1929 ـ يىلدىن كېيىن جىن شۇرىننىڭ ئەۋەتىشى بىلەن گېرمانىيىگە بېرىپ سودا ـ سانائەت ۋە مائارىپ ئىشلىرىنى كۆزىتىش جەريانىدا، بېرلىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سىياسىي ئىقتىساد فاكۇلتېتىغا كىرىپ ئوقۇغان. 1935 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق ئاممىسىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۈيۈشمىسىغا قاتنىشىپ، ئاممىۋى بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1937 ـ يىلى جۇڭگونىڭ زىيانداا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولغان. كېيىن شېڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇرمىگە ئېلىنغان. 1944 ـ يىلى تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزاسى قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىسى بولغان. 1949 ـ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغان، شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش تېلېگراممىسىنى يوللاپ، گومىنداڭنىڭ گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىدىن مۇناسىۋەت ئۈزگەنلىكىنى جاكارلىغان. ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئەزا بولغان، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى بولغان. 1953 ـ يىلىدىن كېيىن، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك سىياسىي كېڭەشىنىڭ رەئىسى. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان.

(17) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 751 ـ بەت.

(18) W. D. A فوربېس: «شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار (1919 ـ

1949 ـ يىلىنغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى)»، كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى، 240 ـ بەت.

(19) جۇ كۈنتىيەن: «سەنمىنجۇيىلىق چېگرا رايون سىياسىتى»، 54 ـ بەت.

(20) بۇ دوكلاتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: شىنجاڭ خەلقى تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ ۋەھشىيانە زۇلمىغا ئۇچراپ كەلدى، روسىيە تەۋەسىدىكى تۈركىستان خەلقى بەھرىمەن بولۇۋاتقان دېموكراتىيە، ئەركىنلىك بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئەھۋال ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلىدۇ. شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى قانداقمۇ كېرەك. «گومىنداڭنىڭ دۆلەت قۇرۇش پروگراممىسىدا ۋە 1 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قۇرۇلتايىنىڭ خىتابنامىسىدا رۇخسەت قىلىنغان چېگرا رايون ئاپتونومىيەسىنى يولغا قويۇشنى جاكارلىشىنى تەكلىپ قىلىمىز»، مەركەز شىنجاڭ مائارىپىدا ئوقۇتۇشنى ئۆز مىللىتىنىڭ تىل ـ يېزىقىدا ئېلىپ بېرىشنى قانۇن بىلەن بەلگىلىشى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي يېتەكلىتىشى، شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ۋە سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا يارەم بېرىشى لازىم.ۋە باشقىلار. جاڭ جىجۇڭ بۇ دوكلاتنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلغان. ئۇ شىنجاڭغا بېرىپ ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۇتكۈزگەندە، مەسئۇد قاتارلىقلارنى شىنجاڭغا بىللە ئېلىپ بېرىپ مەسلىھەتچى قىلماقچى بولغان، سۆھبەت داۋامىدا «مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش ھەققىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسى»نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كۆپ ئورۇندا ئاشۇ دوكلاتتىكى تەكلىپنى قوبۇل قىلغان. قاراڭ: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 832 ـ 838 ـ بەتلەر؛ جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 426 ـ 427 ـ بەتلەر.

(21) 1945 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى گومىنداڭنىڭ «6 ـ نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قۇرۇلتىيىدا ماقۇللانغان مەركىزىي پارتىيىنىڭ سىياسىي پروگراممىسى، سىياسىتى لايىھىسى»گە چېگرا رايوندىكى مىللەتلەرنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيىتىنىڭ تەكشى تەرەققىياتىغا يارەم بېرىش ماددىسى كىرگۈزۈلگەن: 5 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغان «جۇڭگو گومىنداڭ 6 ـ

نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ خىتابنامىسى»دە چېگرا رايونىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس تىلى، دىنى ۋە ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش بەلگىلەنگەن. 8-ئاينىڭ 24-كۈنى، جياڭ جېيشى مەركىزىي دائىمىي كومىتېتىنىڭ، دۆلەت مۇداپىئە ئالىي كومىتېتىنىڭ بىرلەشمە يىغىنىغا رياسەتچىلىك قىلغانىدا يەنە: «ھەرقايسى ئۇلكە، رايونلاردىكى چوڭ-كىچىك مىللەتلەر سىياسىي جەھەتتە، قانۇن جەھەتتە باباراۋەر، ئۇلارغا ئېتىقاد، ئېتقىساد جەھەتتىمۇ ئاربىلىشۋالماي تولۇق ئەركىنلىك بېرىلىدۇ، بۇ ئارقىلىق بىز ھەرقايسى ئۇرۇقلار سەمىمىي ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، ھەمكارلىق مەقسىتىگە يېتىشىمىز لازىم» دېگەن. قاراڭ: «ئىنقىلابىي ھۆججەتلەر»، 70-توپلام، تەيبېي، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ماتېرىياللىرىنى تۈرۈش ھەيئىتى 1976-يىل نەشرى، 395-بەت. «ئىنقىلابىي ھۆججەتلەر»، 69-توپلام، 385-بەت: «رۇكتۇك جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي نوپۇسلىمى»، 21-جىلد، نۇتۇقلار، تەيبېي، گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى 1984-يىل نەشرى، 173-بەت.

(22) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 764-بەت.

(23) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 575-بەت.

(24) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 618-619-بەتلەر.

(25) «يېقىنقى سۇۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر مىللەتنىڭ قانۇنىشىغا يول قويىدىغانلىقىنى، ئالاھىدە خىزمەتنى كەڭرەك قويۇپ بېرىدىغانلىقىنى، شىنجاڭ مەسلىسىنى ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى». قاراڭ: جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان «جياڭ جېيشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم-ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭ خاتىرىسى»، 537-538-بەتلەر.

(26) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 770-بەت: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 437-438-بەتلەر.

(27) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5-توپلام، 2-قىسىم، «سىياسى» (4)، 837-بەت.

(28)(50) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنى.

(29) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 427 - بەت.

(30) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 431 - بەت.

(31) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 771 - بەت.

(32) ۋۇ جۇڭشىن 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، ئاشلىق تىجارىتى گۇۋاھنامە بېجى، پوسۇلكا بېجى ئىچىدە ئېلىنىدىغان 10% ئىستېمال بېجى، قول سائائىتى گۇۋاھنامە بېجى، يول ئاسراش ئىئانىسىنى ئالمايدىغان بولغان؛ 6 - ئايدا يەنە چارۇچىلىق بېجىنى 30% كېمەيتكەن. قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، 1945 - يىل 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنى.

(33) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 459 - بەت.

(34)(36) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 2 - قىسىم، «سىياسىي» (4)، 805 - بەت.

(35) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 2 - قىسىم، «سىياسى» (4)، 804 - بەت.

(37) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 - توپلام، 2 - قىسىم، «سىياسى» (4)، 809 - 811 - بەتلەر.

(38) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى» 5 - توپلام، 2 - قىسىم، «سىياسى» (4)، 812 - 813 - بەتلەر.

(39) جاڭ جىجۇڭ: «مېنىڭ ھەقىقىي جاۋابىم ۋە جىددىي نەسىھىتىم»، (1946 - يىل 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى). قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە)، شاڭگراق باسمىسى.

(40) شىنجاڭ پۈلى بىلەن فابىنىڭ 5:1 ئالماشتۇرۇش نىسبىتىنى ساقلاش فابىنىڭ كۇرسى «نىسپىي مۇقىم بولغان» مەزگىلدە شىنجاڭ پۇل تۇرۇمىنىڭ «تۇراقلىق بولۇشى» ئۈچۈن مەلۇم پايدا يەتكۈزگەن. ئەمما فابى كېيىنكى كۈنلەردە دەھشەت پاخالليشىپ كېرەكسىز قەغەزگە ئايلىنىشقا قىل قالغان، فابىنىڭ شىنجاڭ پۇلىغا چېتىلدۇرۇلۇشى ئۆز نۆۋىتىدە شىنجاڭ خەلقىغە ئاپەت

ئېلىپ كەلگەن. 1948 ـ يىل 8 ـ ئايدا گومىنداڭ پۇل تۈزۈمى ئىسلاھاتىنى يولغا قويۇپ، فابىنىڭ ئورنىغا ئالتۇن پۇلنى مۇئامىلىگە سالغان. لېكىن بۇ ماھىيەتتە بىرخىل قەغەز پۇلنىڭ ئورنىغا يەنە بىرخىل قەغەز پۇلنى دەسستىشتىن ئىبارەت بولغان، ئالتۇن پۇل تېز ئارىدىلا فابىدىنمۇ بەتتەر پۇلغا ئايلانغان. بۇرھان شەھىدى شىنجاڭ مالىيىسىنى كرىزىستىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭنىڭ ماقۇللىقىنى ئالغاندىن كېيىن، 1949 ـ يىل 5 ـ ئايدا شىنجاڭدا ئايرىم ئاقىدىغان يەرلىك پۇل ـ كۆمۈش پۇلنى تارقىتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن پۇل ـ مۇئامىلە ئالاقىسىنى ئۈزگەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي راسخوتىنى ئالتۇن پۇل ئاجرىتىپ ھەل قىلالمايدىغان بولغان. 8 ـ ئايدا، بۇرھان شەھىدنىڭ بېشارىتى بىلەن ئۇرۇمچىدىكى سودا ـ سانائەتچىلەر سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى نامىدا ئېلان چىقىرىپ، ئالتۇن پۇلنىڭ ئۇرۇمچى بازىرىدا ئېقىشىنى رەت قىلغان، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئالتۇن پۇل شىنجاڭنىڭ مۇئامىلە ساھەسىدىن ئاساسەن چېكىنگەن.

(41) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 837 ـ بەت.

(42)(43) جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان: «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم ـ ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭ خاتىرىسى»، 517 ـ بەت.

(44) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 510 ـ 511 ـ بەتلەر.

(45) ۋۇ جۇڭشىن: «زۇڭسەيگە يوللانغان ئالاقە»، (1944 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى).

(46)(47) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 458 ـ بەت.

(48) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسى» (4)، 836 ـ بەت.

(49) «زۇڭسەيگە يوللانغان مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىلار»، قارالسۇن: ۋۇ جۇڭشىن «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى.

(51) «ۋېيىۋەنجاڭ جاناپلىرىغا يوللانغان تېلېگراممىسى»، قاراڭ: ۋۇ جۆڭشىن «شىنجاڭنىڭ باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى.

(52) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 459 ـ بەت.

(53) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، 76 ـ بەت.

(54)(57) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، 77 ـ بەت.

(55) جاڭ جىجۇڭنىڭ 1947 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى، رەھىمجانلارغا يازغان خېتى، قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە).

(56) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 463 ـ بەت.

(58) «ئىنقىلابىي ھۆججەتلەر»، 69 ـ توپلام، 385 ـ بەت.

(59) جۇ كۈنتىيەن: «سەنمىنجۇيىلىق چېگرا رايون سىياسىتى»، 55 ـ بەت.

(60) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 445 ـ بەت.

(61) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 509 ـ بەت.

(62) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 510 ـ بەت.

(63) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 514 ـ بەت.

(64) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 514 ـ 522 ـ بەتلەر.

(65) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 659 ـ بەت. گومىنداڭ شىنجاڭغا بۇاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان بەش يىل ۋاقىت ئىچىدە، تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن ئىككى خىلى ئېلىپ بېرىلغان: بىرىنچىسى، ئۇرۇمچىنىڭ يېقىن ئەتراپىدا خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرى ياسىلىپ، ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى چىگگېداخۇ كۆلى بويىدىكى 100 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر سۇغىرىلغان؛ ئىككىنچىسى، ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ بەشتاش دېگەن يېرىدە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، ئاقسۇ ۋە ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىلىرىنى سۇ ئاپىتىدىن قوتۇلدۇرغان ھەمدە ئاۋات ناھىيىسىنىڭ ئېتىز ـ ئېرىقلىرىنى كېرەكلىك سۇ مەسلىسىنى ھەل قىلغان.

III باب شنجاڭ سياستىنىڭ يەنە بىر قېتىم چىڭىتىپ بېرىلىشى

1 ـ پاراگراف شنجاڭ سياستىنىڭ چىڭىتىپ بېرىلىشىدىكى سەۋەبلەر

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى سياسىتىنىڭ چىڭىتىپ بېرىلىشى تەدرىجىي ئىلگىرىلەش جەريانىنى باشتىن كەچۈرگەن، ئۇ 1946 ـ يىل 11 ـ ئايدا سۇڭ شىلىەن تاۋ سىيۈنىڭ ئورنىغا شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى بولغانلىقىنى بەلگە قىلغان ھالدا باشلىنىپ، 1947 ـ يىل 5 ـ ئايدا مەسئۇد شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلەنگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن ئاخىرقى ھېسابتا شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئاخىرلىشىشىمۇ تەدرىجىي رەۋىشتە بولغان، يەنى 1948 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تاۋ سىيۈ سۇڭ شىلىەننىڭ ئورنىغا شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى بولغان ۋاقتىدىن تارتىپ، 1949 ـ يىل 1 ـ ئايدا بۇرھان شەھىدى شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس قىلىپ تەيىنلەنگەندە ئاخىرقى ھېسابتا ئاياغلاشقان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سياسىتىنىڭ چىڭىتىپ بېرىلىشىدىكى سەۋەبلەر مۇرەككەپلىككە ئىگە، يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، ئۇ جۈڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە مۇناسىۋىتى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ

شىنجاڭغا قاراتقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشى شۇنىڭدەك شىنجاڭ سىياسىتىنى بەلگىلەشتىكى ئاچقۇچلۇق كىشى - جاڭ جىجۇڭ بىلەن مەلۇم دەرىجىدە مۇناسىۋەتلىك.

بىرىنچى، جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىگە دائىر سەۋەبلەر

1945 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئىمزالىغان «جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسىي رامكىسىنى ھاسىل قىلغان. ياپونىيە تەسلىم بولغاندىن كېيىن ستالىن جياڭ جېيشىنىڭ جۇڭگونى بىرلىككە كەلتۈرۈشىگە ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتقان، ئۇ «ر ك پ (ب) مەركىزىي كومىتېتى» نامىدىن ماۋ زېدۇڭغا تېلېگراممىا بېرىپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ جياڭ جېيشىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ چۇڭچىڭغا بېرىپ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشىنى ئۈمىد قىلغان: ماۋ زېدۇڭ سوۋېت ئارمىيىسى جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىنى ئىشغال قىلغان پايدىلىق پەيتتىن پايدىلىنىپ شەرقىي شىمالغا ھەربىي قوشۇن كىرگۈزگەن، باشتا سوۋېت ئارمىيىسى دىپلوماتىيە شەرتنامىسىنىڭ چەكلىمىسى كاشىلىسىدىن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئارمىيىسىگە ئانچە دوستانە مۇئامىلە قىلمىغان. ئەمما كېيىنچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى بارا - بارا ئۆزگىرىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى كۈچلىرىنىڭ شەرقىي شىمال رايونىدا ئۈلگەيىشىنى بارغانسېرى ئاشكارا قوللىغان. بۇنداق ئۆزگىرىشكە ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ 9 - ئايدىن بۇيان شىمالىي جۇڭگودا قۇرۇقلۇقتا چېقىنلىقى سەۋەب بولغان، چۈنكى ئۇ موسكۋاغا قاتتىق تەسىر كۆرسەتكەن.[1] شۇنىڭ نەتىجىسىدە

ئامېرىكا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ھوقۇق ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالدا جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈشىگە سەۋەب بولغان، شۇڭا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالغا كىرگەن ج ك پ ئارمىيىسىنى قوللاش سالمىقى مۇناسىپ ھالدا بارغانسېرى كۈچىيىپ بارغان.

جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمال مەسىلىسى جەھەتتىكى كەسكىن توقۇنۇشى، 2 ـ تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، جۇڭگو ـ سوۋېت ئىتتىپاقلىقىنىڭ بۈزۈلۈشى شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ يۇنلىشىگە تەسىر قىلماي قالمىغان. شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ ئامېرىكىنىڭ باستۇرۇپ كىرىشىگە يول قويۇشقا بولمايدىغان يەنە بىر تەسىر دائىرىسى ھېسابلاپ كەلگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئامېرىكا كۈچلىرىنىڭ شەرقىي شىمالغا باستۇرۇپ كىرىشىگە يول قويماسلىقا كاپالەتلىك قىلالمىغان يەردە، ئامېرىكا كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا باستۇرۇپ كىرىشىگە يول قويماسلىقمۇ كاپالەتلىك قىلالماسلىقى كۆرۈنۈپ تۇرغان. ئەمەلىيەتتە، گومىنداڭ شىنجاڭدا ئامېرىكىلىقلار بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن، «بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقا سەپىگە خەنجەر سانجىغانلىققا باراۋەر ئىدى»،[2] سوۋېت ئىتتىپاقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتنى ھەقىقىي «بىرلىككە كەلتۈرۈشى»نى ئۈمىد قىلمىغان، ئەلۋەتتە. ئەسلىدە شىنجاڭدا تىنچلىق بېتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى ۋە شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ پۈتكۈل شىنجاڭغا بولغان تەسىرىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنى ئويلىغان، ئەمما ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشى ئارقىسىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى: شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىكى

زېمىن ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىمىزنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن «جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»دە غايەت زور «زىيانىنى ئۈستىمىزگە ئالدۇق».[3] «ئۇچ ۋىلايەت»كە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىنى قوبۇل قىلدۇرۇش ئۈچۈن «تىنچلىق بىتىمى»دە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىغە سىياسىي جەھەتتە ناھايىتى زور يول قويدۇق، ئەمما ئەمەلىيەتتە بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ۋۇجۇدقا چىقمىدى دېگەن تونۇشقا كەلگەن. شۇ ئەھۋال ئاستىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئەلۋەتتە شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە يەنە ھەرقانداق زور يول قويۇشنى خالىمىغان ھەمدە ئىلگىرىكى شىنجاڭ سىياسىتى ئۈستىدە قايتا ئويلىنىشقا ۋە ئۆنى تەرتىپكە سېلىشقا باشلىغان.

ئىككىنچى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە مۇناسىۋىتىگە دائىر سەۋەبلەر

ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش ئاياغلاشقاندا، جياڭ جيېشىنىڭ خىل ئارمىيىسىنىڭ تولىسى غەربىي جەنۇبتا تۇرغان، ئۇلارنى ئامېرىكىنىڭ ياردەمىدە ئىچكى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سەپىگە ئورۇنلاشتۇرۇشقا تۇغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ بۇنىڭغا ۋاقىت كېرەك بولغان. شۇڭا جياڭ جيېشى سىياسىي ئىلىم گۇرۇھىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، تىنچلىقپەرۋەر قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئىچكى ئۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋاقتىغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن كومپارتىيە بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغان.

1945-يىل 8-ئاينىڭ 28-كۈنى، ماۋ زېدۇڭ، جۇ ئىنلەي قاتارلىق كەشىلەر گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي كومىتېتى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ باشلىقى جاڭ جىجۇڭ ۋە ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى خۇرلېينىڭ ھەمراھلىقىدا بىۋاستە چۇڭچىڭغا بېرىپ جياڭ جيېشى بىلەن تىنچلىق

سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە باشلىغان. جياڭ جيېشى ئەسلىدە ماۋ زېدۇڭنى چۈچۈكىغا سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە كەلمەيدۇ دەپ ئويلىغان، بىراق ماۋ زېدۇڭ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، جياڭ جيېشى ساختىلىقىنى چىن قىلىپ كۆرسىتىپ، سۆھبەت ئۇستىلىدە ھەربىي بۇيرۇق ۋە مەمۇرىي بۇيرۇقنى بىرلىككە كەلتۈرۈش لازىملىقىنى تەكىتلەپ، كومپارتىيىنىڭ «ئۆز زېمىنىدىن ۋاز كېچىشى»، «ئۆز ئارمىيىسىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشى» كېرەكلىكىنى قايتا-قايتا تەلەپ قىلغاندىن تاشقىرى، جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ھەربىي جەھەتتە بېسىم ئىشلىتىپ، سۆھبەت ئۇستىلىدە ئېرىشەلمىگەن نەرسىسىگە شۇ يول بىلەن ئېرىشىشنى قەستلىگەن. چۈڭچىڭ تىنچلىق سۆھبىتى باشلىنىپ ئەتىسى (1945-يىل 8-ئاينىڭ 29-كۈنى) جياڭ جيېشىنىڭ مەخپىي بۇيرۇقى بويىچە ھەرقايسى ئۇرۇش رايونلىرى «باسمىچىلارنى يوقىتىش قوللانمىسى»نى بېسىپ تارقاتقان ھەمدە كۆپلىگەن ئۇرۇش مەيدانلىرىدا ئازاد رايونغا ھەربىي ھۇجۇم قوزغىغان. جۇڭگو كومپارتىيىسى بۇنىڭغا قارشى تىغمۇ-تىغ كۈرەش قىلىپ، گومىنداڭنى «سۆھبەت»جەھەتتىمۇ، «ئۇرۇش» جەھەتتىمۇ پايدا ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدۇرمىغان، ئەڭ ئاخىرى گومىنداڭنى جۇڭگو كومپارتىيىسى ئوتتۇرىغا قويغان «تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇش ئاساسىي فاكتىسى» ۋە سىياسىي كېڭەش يىغىنىنى چاقىرىش تەكلىپىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر قىلغان. 10-ئاينىڭ 10-كۈنى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئىككى تەرەپ «ھۆكۈمەت بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋەكىللىرىنىڭ سۆھبەت خاتىرىسى» (يەنى «10-ئۆكتەبىر كېلىشىمى»)گە ئىمزا قويغان.

«10-ئۆكتەبىر كېلىشىمى»نىڭ سىياھى قۇرۇماي تۇرۇپ، جياڭ جيېشى 1945-يىل 10-ئاينىڭ 13-كۈنى، گومىنداڭنىڭ ھەرقايسى ئۇرۇش رايونلىرىغا «باسمىچىلارنى

يوقىتىش» ھەققىدە مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈرگەن، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇرىسىدا ئىچكى ئۇرۇشنىڭ پارتلىشىدىن خالىي بولۇش مۇمكىن بولماي قالغان. 1946 - يىل 6 - ئايغا كەلگەندە، جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ ئىككى مىليون كىشىلىك مۇنتىزىم ئارمىيىسىنىڭ 80%نى ئىچكى ئۇرۇشنىڭ ئالدىنقى سېپىگە يۆتكەپ، ئىچكى ئۇرۇش قوزغاشنىڭ بارلىق ئورۇنلاشتۇرۇشىنى پۈتكۈزۈپ بولغان. 6 - ئاينىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، گومىنداڭ ئارمىيىسى ھەممىدىن بۇرۇن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ئازاد رايونىغا كەڭ كۆلەمدە ھۇجۇم قىلغان، ئۇنىڭدىن كېيىنلا مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى ئازاد رايونلارغا ئومۇمىيۈزلۈك ئىچكى ئۇرۇش قوزغىغان. 1947 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى، گومىنداڭ مەركىزي دائىمي كومىتېتى بىلەن مەركىزي سىياسىي كېڭەشمىسىنىڭ بىرلەشمە يىغىنىنى ئۆتكۈزگەن، جياڭ جيېشى يىغىندا «ھازىرقى ۋەزىيەت ئۈستىدىكى تەكشۈرۈش ۋە پارتىيەمىزنىڭ مۇھىم تەدبىرى» دېگەن نۇتۇقنى سۆزلەپ، «توپىلاڭنى باستۇرۇش يولىدىكى ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك» دېگەن سىياسىي تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويغان. 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، تەنجىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ 6 - سانلىق دۆلەت ئىشلىرى كېڭىشى يىغىنى جياڭ جيېشى مۇھاكىمە قىلىشقا تاپشۇرغان «پۈتۈن دۆلەتتە ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك ئېلىپ بېرىپ، كومپارتىيە باسمىچىلىرىنىڭ توپىلاڭنى باستۇرۇپ، دېموكراتىيە توسالغۇسىنى يوقىتىپ، ئاساسىي قانۇنلۇق سىياسەتنى ۋاقتىدا يولغا قويۇش، تىنچ يول بىلەن دۆلەت قۇرۇش فاڭجېن لايىھىسى»نى ماقۇللىغان، ئەتىسى «مەملىكەت بويىچە ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك بۇيرۇقى» رەسمىي ئېلان قىلىنىپ، «پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئارمىيە - خەلقنىڭ ئىرادىسىنى مەركەزلەشتۇرۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ كۈچىنى سەپەرۋەر قىلىپ»، «توپىلاڭنى جىددى باستۇرۇش»،

كومپارتىيىنى قورال كۈچى بىلەن «يوقىتىش» تەلەپ قىلىنغان.[4]

جياڭ جيېشى پۈتۈن مەملىكەتتە «توپىلاڭنى باستۇرۇپ دۆلەت قۇرۇش» تىن ئىبارەت كومپارتىيىگە قارشى سىياسەتنى يولغا قويغان يەردە، شىنجاڭ مەسىلىسى جەھەتتىمۇ شۇنىڭغا يارىشا قاتتىق پوزىتسىيە قوللانغان ئەلۋەتتە. چۈنكى، گومىنداڭنىڭ يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى «شىنجاڭ مەسىلىسى دۆلەت ئىچىدىكى پۈتكۈل ۋەزىيەت بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك»[5]، ئۇ ئىچكى ئەھۋالنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، «مۇبادا پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەر ھەل قىلىنمىسا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشمۇ مۇمكىن بولمايدۇ» دەپ ھېسابلىغان.[6] پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى قانداق ھەل قىلىشقا كەلگەندە مۇنداق دەپ ھېسابلىغان: گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە سۈلھىغا كېلەلمىسە ئۇرۇش قىلىشتىن باشقا يول يوق، پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى كومپارتىيىنى يوقىتىش ئارقىلىق ئۇرۇل-كېسىل ھەل قىلىش كېرەك. پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەر ھەل قىلىنغاندىن كېيىنلا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئاندىن ھەل قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلىدۇ. چۈنكى، مەملىكەت بويىچە «ئىچكى مالىمان»نى تىنجىتقاندىلا شىنجاڭ مەسىلىسىنى قورال كۈچى بىلەن ھەل قىلىشقا دۆلەت ئاندىن كۈچ چىقىرالايدۇ. شىنجاڭ مەسىلىسىنى پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىن بۇرۇن ھەل قىلىش مۇمكىن بولمىغان ئىكەن، ئۇ ھالدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە سىياسىي جەھەتتە يەنە يول قويۇشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمىغان، شۇڭغا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا يېتەرلىك كۈچلۈك قوراللىق كۈچ توپلاپ، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ھەربىي ھۇجۇمىدىن

ئۆتمۈشتىكىدەك قورقۇشتىن خالىي بولۇپ قالغان، شۇنداق ئىكەن، ئۇنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە ۋە ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە قاتتىق سىياسەت قوللىنىشى مۇقەررەر بولۇپ قالغان.

ئۇچىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان سىياستىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بولغان سەۋەبلەر

شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تەسىرىدە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللاپ يارەدەم بېرىشى ئارقىسىدا گومىنداڭغا قارشى پارتلىغان كۈرەش. 1945 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» غۇلجىدا «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلغان. دەسلەپكى مەزگىللەردە، بىر ئۇچۇم ئەكسىيەتچىلەر ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ يۆنىلىشىنى بۇراپ، ئىنقىلابنى قېنىغىر يولغا باشلاش قەستىدە بولغان. ئەمما ئاربىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابباسوپ قاتارلىق كوممۇنىستىك ئاڭغا دەسلەپكى قەدەمدە ئىگە بولغان ئىنقىلابچىلارنىڭ تىرىشىشى ۋە كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي توغرا يۆنىلىش بويىچە ئالغا ئىلگىرىلىگەن.

سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭ مەسىلىسىدە شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشنى نىشانلىمىغان، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق - ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى ئۇستىدە سۆھبەت بولۇۋاتقان جاپالىق پەيتتە، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىنى تايانچ بازا قىلىپ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلارغا كەڭ كۆلەمدە ھەربىي ھۇجۇم قىلىشىغا يارەدەم بېرىشتە شىنجاڭنىڭ ئىنتايىن جىددىي ۋەزىيىتىدىن پايدىلىنىپ جىياڭ جېيشىنى سوۋېت

ئىتتىپاقىنىڭ شەرقتىكى ۋە ئوتتۇرا قىسمىدىكى مەنپەئىتىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان «جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»نى بالدۇرراق ئىمزالاشقا مەجبۇر قىلىشنى كۆزدە تۇتقان. سوۋېت ئىتتىپاقى «جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» ئارقىلىق ئۆزىنىڭ شەرقتىكى ۋە ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئىستراتېگىيىلىك نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرغاندىن كېيىن، كېلىشتۇرگۈچىلىك رولىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئويناشقا باشلىغان. مەسىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروۋ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىگە تاپشۇرغان بىر پارچە ئەسلەتمىسىدە: شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭچى خەلق ۋەكىللىرىنىڭ ئېيتقىنىچە، قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىش نىيىتى يوق ئىكەن، بىرلا تەلىپى شىنجاڭنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر كۆپ سانىنى تەشكىل قىلغان جايلىرىدا، مەسىلەن غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتاي، قەشقەر رايونلىرىدا ئاپتونومىيىنى ئەمەلگە ئاشۇرسا دەيدىكەن. ئۇلار روسىيىلىكلەرنىڭ ئارىغا چۈشۈپ، ئۇلار بىلەن جۇڭگو دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدا تۇغۇلغان توقۇنۇشنى كېلىشتۇرۇپ قويسا دېگەننى پۇراتتى. مۇبادا جۇڭگو ھۆكۈمىتى خالىسا، سوۋېت ئىتتىپاقى غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلنى جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە قولىدىن كېلىشچە ياردەملىشىپ «شىنجاڭدا پەيدا بولغان ۋەزىيەتنى پەسەيتىش ئۈچۈن ۋاستىچى بولۇشقا ئەۋەتمەكچى» دېيىلگەن.[7] كېيىنكى كۇنلەردە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى سۆھبەت ئۈتكۈزگەن جەريانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى باشتىن-ئاخىر سالاچى بولۇپ، ھەر قېتىم سۆھبەت قىيىن ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە سوۋېت كونسۇلى ئارىغا چۈشۈپ كېلىشتۇرۇپ قويغان، ھەتتا ستالىننىڭ ئۆزىمۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ شىنجاڭ

تىنچلىق سۆھبىتىنى ئىلگىرى سۈرگەن. مەسىلەن، 1945 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جياڭ جىڭگو موسكۋادا ستالىن بىلەن سۆھبەتلەشكەندە شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىلغا ئالغان، جياڭ جىڭگو ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى «مەركىزىي ھۆكۈمەت ئارمىيىسى بىر ئاي ئىچىدە شىنجاڭدىن چېقىپ كەتسۇن» دېگەنلىكىنى، جياڭ جيېشىنىڭ سۆزىنى ئىتتىپاقى ئارىغا چۈشۈپ ياراشتۇرۇپ قويسا دەپ ئۈمىد قىلغانلىقىنى ئېيتقانداء ستالىن دەرھال ماقۇل بولۇپ «سۆزىت ھۆكۈمىتى چامىسىنىڭ يېتىشىچە كۈچ چىقىرىدۇ» دېگەن ھەمدە ئىنتايىن ئىشەنچلىك قىلىپ: «قوزغىلاڭچىلار سۆزىت ھۆكۈمىتىنىڭ كېلىشتۇرۇشىنى رەت قىلمايدۇ» دېگەن.[8] دېگەندەك شۇنىڭدىن كېيىن مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ سۆھبىتى جەريانىدا، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى ئۆتكەن قېتىمقى سۆھبەتتە ئوتتۇرىغا قويغان تەلەپلىرىنى قايتۇرۇۋالغان.

«موسكۋا شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇشىنى قوللىمىغان»، بۇ سۆزىت ئىتتىپاقىنىڭ خەلقئارا ۋەزىيەتكە ۋە جۇڭگو ـ سۆزىت مۇناسىۋىتىدە ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن يېڭى ۋەزىيەتكە ئاساسەن تاكتىكا جەھەتتىكى تەڭشىشىدىن ئىبارەت بولغان[9]، بۇ سۆزىت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى بوشاشتۇرغانلىقىدىن دېرەك بەرمىگەن. ئۇنىڭ ئەكسىچە، سۆزىت ئىتتىپاقى ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىكى ئورنىدىن پايدىلىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى باشقا يەتتە ۋىلايەتكە كېڭەيتىشنى ئۈمىد قىلغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سۆزىت ئىتتىپاقىنىڭ بۇ نىيىتىنى سېزىپ، سۆزىت ئىتتىپاقىنى: «جۇڭگو ـ سۆزىت دوستلۇق ـ ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»دىكى «شىنجاڭدا

يېقىنىدا يۇز بەرگەن ۋەقە توغرىسىدا» «جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش نىيىتىمىز يوق» دېگەن ۋەدىسىدە تۇرمىدى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىگە پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىش بىلەنلا قالماي[10]، بەلكى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»نى «دەسمايە قىلىپ»، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە «غۇلجا ۋەقەسى»نى «بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەشكىللەش يولى» بىلەن «ھەل قىلىش» تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى، «ئومۇمىي مۇلۇكچىلىك تېپىدىكى مۇناقاق بىرلەشمە ھۆكۈمەت شەرقىي ياۋروپادا ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىشتىكى ئەپچىل يول سۈپىتىدە پايدىلىنىپ، كۆپ قېتىم سىناق قىلغاندا ئاقمىغان، ئەمدىلىكتە شۇ كونا نەيرەڭنى شۇ ئەندىزىسى بويىچە شىنجاڭدا ئىشلىتىپ (پۈتكۈل شىنجاڭ) ھاكىمىيىتىنى تارتىۋالماقچى بولۇۋاتىدۇ»[11]، شۇ سەۋەبتىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، «ھەرقايسى نازارەت، باشقارمىلار» ئۇچ ۋىلايەتنىڭ «تەشۋىقات ئورگانلىرى»غا ئايلاندى، «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بەئەينى قوزغىلاڭ قوزغايدىغان قوماندانلىق شتاب بولۇپ»، «خەلقنى قوزغىلىپ ئىنقىلاب قىلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرۇشقا قۇتراتتى».[12] بۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقى غۇلجا تەرەپ خادىملىرىنىڭ «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئاشكارا قاتناشقان پۇرسىتى»دىن پايدىلىنىپ، «يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا ‹شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر ھاكىمىيەتكە نىسبەت بويىچە قاتناشسۇن› دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى، سىڭىپ كىرىش يولى بىلەن نۇرغۇنلىغان يوشۇرۇن ئۇنسۇرلارنى پۈتۈن ئۆلكىدىكى ئورگانلار ۋە جامائەت تەشكىلاتلىرىغا ئاشكارا ياكى مەخپىي ئورۇنلاشتۇردى، ئۇلار مەركەزگە قارشى پائالىيەت ئېلىپ باردى» دېگەن.[13] ئىلى

تەرەپنىڭ پائالىيىتى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا قاراشلىق يەتتە ۋىلايەتتىكى ھۆكۈمرانلىقىغا تەھدىت يەتكۈزگەندە، گومىنداڭ ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتىكى نىسپىي ھالدا «مۆتىدىل» بولغان شىنجاڭ سىياسىتىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشكە باشلىغان، ئۇنداق سىياسەتنى قوللانغاندا شىنجاڭنى قوغداپ قېلىش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە پۈتكۈل شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويۇش خەۋپى بارلىقىنى، ئەگەر يەنە داۋاملىق يول قويۇلسا، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن ئېغىر بولىدىغانلىقىنى بايقىغان. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۆتمۈشتىكى نىسپىي ھالدا «مۆتىدىل» بولغان شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ ئورنىغا بىرقەدەر قاتتىق شىنجاڭ سىياسىتىنى دەسسىتىشنى ئويلانغان.

تۆتىنچى، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن بولغان سەۋەبلەر

شىنجاڭ تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىمزالىنىشى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ئۆز-ئارا مۇرەسسەلەشكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى بولغان؛ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشىمۇ ئەمەلىيەتتە ئىككى تەرەپنىڭ كېيىنكى قەدەمدىكى كۆرىشى ئۈچۈن تەييارلىق ۋە دەم ئېلىش بولغان.[14] 1946-يىل 7-ئاينىڭ 18-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ 2-سانلىق يىغىنىدا ماقۇللانغان «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى»دىكى بەلگىلىمە بويىچە، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى، ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ناھىيە ھاكىملىرى خەلق تەرىپىدىن سايلانماقچى بولغان. گومىنداڭ تەرەپ سايلام شەكلىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزلىرىنى قوللايدىغان ئاز سانلىق مىللەت مۇتەئەسسىپ كۈچلىرىنى ئۇچ ۋىلايەتكە سۇقۇندۇرماقچى بولغان؛ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ قانۇنلۇق كۈرەش ۋاستىسى ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ كۈچىنى يەتتە ۋىلايەتكە

كىرگۈزمەكچى بولغان. ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا گومىنداڭنىڭ قول تىقىشىغا يول قويمىغان.[15] شۇڭا سايلام مەسلىسى شۇچاغنىڭ ئۆزىدە ئىككى تەرەپنىڭ كۆرىشىدە مۇھىم نۇقتىغا ئايلانغان. گومىنداڭ تەرەپ تەشۋىقات ئاپپاراتىدىن پايدىلىنىپ داغدۇغا قوزغىغان. 1946 - يىل 9 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى»دە «سايلامنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئورۇنلىنىشىنى تەلەيمىز» دېگەن باش ماقالە ئېلان قىلىنىپ، بۇ سايلام ئۇسۇلى «شىنجاڭدىكى دېموكراتىك سىياسىنىڭ ئانىسى»، «ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى ۋەتەنداشلار ئۆزلىرىنىڭ كۆڭلىدىكىدەك، مۇناسىۋەتلىك بولغان، ئەڭ ۋەكىل بولالايدىغان كىشىلەرنى ئىمكانقەدەر ئەركىن سايلاش ئارقىلىق سىياسىغا قاتناشسا، خەلقە كېرەكلىك سىياسەتنى ئىجرا قىلسا بولىدۇ» دېيىلگەن.[16] ئەمەلىيەتتە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پەقەتلا ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ھىمايە قىلىدىغان فېئودال ۋە دىنىي كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرىنى سىياسىي سەھنىگە چىقارغان. نەتىجىدە يەرلىك فېئودال - دىنىي كۈچلەر ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ سايلامنى كونترول قىلىۋېلىپ، جايلاردا تۈرۈشلۇق ھەربىيلەرمۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئارىلىشىپ، ئۇچ ۋىلايەتكە ئامراق كۈچلەرنىڭ گومىنداڭ كونتروللۇقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە ھوقۇق ئىگىلىشىگە بار كۈچى بىلەن توسقۇنلۇق قىلغان. ئۇچ ۋىلايەت تەرەپمۇ گومىنداڭ كۈچلىرىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە سىڭىپ كىرىشىنى بار كۈچى بىلەن توسقان، دۆربىلجىن ۋەقەسى[17] ئىككى تەرەپنىڭ كۈرىشىگە مۇھىم دەلىل بولالايدۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشتىكى ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتى «شىنجاڭنى گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلدۇرۇش، دەرۋەقە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى قوزغىلاڭنىڭ

غەلىبىسى بىلەنلا قانائەتلىنىپ قالماي، بۇ ئىنقىلابنى مۇقەررەر ھالدا ئالغا سىلجىتىش، پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تەشكىلى، تەشۋىقي - تەرغىبات ئىشلىرىنى قوزغاپ، ھەربىي، سىياسىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى كۆرەش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىنى ئەملگە ئاشۇرۇش»[18]تىن ئىبارەت بولغان. شۇڭا ئەخمەتجان قاسىمى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك سالاھىيىتى بىلەن مەمۇرىي ۋالىي ۋە ھاكىملارنى كۆرسىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق شىنجاڭدا مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان جاي قەشقەر بىلەن تۇرپاننى كونترول قىلىشقا كىرىشكەن. ئۇ ئابدۇكېرىم مەخسۇمنى[19] قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي ۋالىيلىقىغا، ئابدۇراخمان مۇھتىنى[20] تۇرپانىنىڭ ھاكىملىقىغا كۆرسەتكەن. ئابدۇكېرىم مەخسۇم ۋەزىپىگە ئولتۇرۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ياشلار تەشكىلاتى قەشقەردە نەچچە مىڭلىغان ئەزا كۆپەيتكەن، ئۇلار نامايىش قىلىپ، «مەركەز ئارمىيىسى شىنجاڭدىن چىقىپ كەتسۇن» دېگەنگە ئوخشاش شوئارلارنى توۋلىغان، يەرلىك ھۆكۈمەت ۋە تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن قارشىلاشقان. ئابدۇراخمان مۇھتى تۇرپانغا ھاكىم بولغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى مەركەز قىلىپ ئاممىنى قوزغاپ، شۇيەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلغان ھەمدە قارغوجا، ئاستانىلەردە يەر ئاستى قوراللىق كۈچنى مەخپىي تەشكىللەپ، ئۇچ ۋىلايەتتىن ئوغرىلىقچە قورال توشۇپ ئەكىلىپ، پەيت پىشىپ يېتىلگەندە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلانغان. ئىلى تەرەپ خادىملىرى ئۆزلىرىنىڭ «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خىزمىتىگە قاتنىشىش قۇلايلىقى»دىن پايدىلىنىپ، «گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە مەمۇرىي ۋىلايەتتە» زور كۈچ بىلەن

تەشكىلاتىنى تەرەققىي قىلدۇرغان ۋە تەشۋىقات خىزمىتى ئېلىپ بارغان.[21] ئۇلار ئۇرۇمچىدە ئىنقىلابىي ياشلار تەشكىلاتىنى تېز تەرەققىي قىلدۇرغان ھەمدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى قايتا تەشكىللەپ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى ئىگىلىگەن. ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قانۇنىي ئورگانغا ئايلاندۇرغان. ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى مىڭلىغان ئۇيغۇر، قازاق ياشلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ نامايىش ئۆتكۈزۈپ، گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭدىن چىقىپ كەتسۇن، قەشقەر، ئاقسۇلاردا مىللىي قىسىم قۇرۇلسۇن دېگەنگە ئوخشاش بىرمۇنچە تەلەپلەرنى قويغان.

ھەمكارلاشقۇچى ئىككى تەرەپنىڭ مەقسىتى تۇپتىن قارىمۇ-قارشى بولغانلىقى ئۈچۈن، بىر-بىرى بىلەن بولغان كۈرەشمۇ بارغانچە كەسكىنلىشىپ، قىلچە مۇرەسسە قىلىش ئىمكانىيىتى قالمىغان. گومىنداڭ «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ دېموكراتىك سىياسىسىنى يولغا قويۇش ماددىسىنى ھەقىقىي تۇرده ئىجرا قىلمىغان، «ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ۋە تەمىنلەش مەسىلىسى»، «دۆلەت ئارمىيىسىنى ئۇچ ۋىلايەتكە كىرگۈزۈپ دۆلەت چېگرىسىنى ساقلاش مەسىلىسى»، «ئۇچ ۋىلايەت مەمۇرىي ئورگانلىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى»، «ئۇچ ۋىلايەت مەركىزىي ئورگىنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ھۆكۈمەت ئەمىر-پەرمانلىرىنى، پۇل تۇرۇمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش مەسىلىسى»، «ئۇچ ۋىلايەت قاتنىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسىلىسى» قاتارلىق جەھەتلەردە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە ئۆزلۈكسىز بېسىم ئىشلەتكەن.[22] ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى داۋاملىق ساقلاۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا ھەرگىز يول قويمىغان، ئۇلار ئۇچ ۋىلايەتنى مەھكەم كونترول قىلغان. ئۇچ ۋىلايەتكە

قاراشلىق ناھىيىلەرمۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن ئالاقە قىلمىغان، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر-پەرمانلىرى ئوچۇق ۋىلايەتتە زادى ئاقمىغان، بولۇپمۇ تاموژنا، ئەدلىيە، پوچتا-تېلېگراف قاتارلىق تارماقلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋۇجۇدقا چىقمىغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «تىنچلىق بىتىمى»نى ئىجرا قىلىش ئارقىلىق ئوچ ۋىلايەتنى بىرلىككە كەلتۈرمەكچى بولغان مەقسىتىنى زادى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان.[23]

گومىنداڭ تەرەپ شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش قىيىنلىقىنى بىلىپ،[24] 1945-يىل 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن بۇيان شىنجاڭدا داۋام قىلغان تىنچ ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچىنى تولۇقلاپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرنىڭ سانىنى سەل كەم 100 مىڭغا يەتكۈزگەن. 1946-يىل 10-ئاينىڭ ئاخىرىدا، گومىنداڭ سىياسىي پوزىتسىيىسى قاتتىق سۇڭ شىلىەننى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى قىلىپ يۆتكىگەن. سۇڭ شىلىەن بۇ ۋەزىپىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئىلگىرىكى ھەربىي مەغلۇبىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق 100 مىڭغا يېقىن ئەسكىرى بار ئارمىيىنى تەرتىپكە سېلىپ، ئوچ ۋىلايەتكە قارىتىلغان يېڭى ھەربىي ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلاشتۇرۇشنى پۈتتۈرگەن.[25] بۇ چاغدا گومىنداڭ تەرەپ ھەربىي كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەھەتتە ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ، ئوچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ شىددەتلىك سىياسىي ھۇجۇمىغا يول قويۇپ بېرىشنى تەبىئىي ھالدا خالىمىغان، شۇڭا ئىلى تەرەپنىڭ سىياسىي ھۇجۇمىنى قاتتىق سىياسەت ئارقىلىق پۈتۈنلەي بېسىۋەتمەكچى بولغان.

بەشنچى، جاڭ جىجۇڭنىڭ قېيىنشىدىن بولغان سەۋەبلەر

جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ ئىچىدىكى ئاڭلىق زات بولغاچقا، ئۇنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى گومىنداڭنىڭ ئەنئەنىۋى سىياسىتىدىن پەرقلىق بولغان.[26] مەسىلەن، ئۇ شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەت ۋەتەنداشلارنى «چىرايلىق-كېلىشكەن»، «جاپاكەش-ئەمگەكچان»، «ساغلام-تېتىك» دەپ ھېسابلىغان؛ شىنجاڭ خەلقى تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ ئېزىشىگە ئۇچرىغان، «ئۇلارغا ئالاھىدە ھېسداشلىق قىلىش لازىم» دېگەن. ئۇ گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ئازسانلىق مىللەتلەرگە مۇئامىلە قىلىشىدىكى چېكىدىن ئاشقان ھەربىكەتلىرى ھەققىدە تەنبىھ بېرىپ، «سەۋر-تاقەت قىلىش»نى، «يول قويۇش»نى، «ھەممىدە تارىخ ئۇچۇن جاۋابكار بولۇپ، باشقىلار تارتقان ئازابقا ئېچىنىدىغان ئالىيجانابروھ بىلەن سەۋر-تاقەت قىلىش»نى، «ھەر مىللەتنىڭ ئۆچمەنلىك روھىغا مۇئامىلە قىلىشتا ئۇلارنى دوستانىلىق بىلەن تەسىرلەندۈرۈش»نى، «ئۇلارغا مېھرىبانلىق بىلەن يارەدەم بېرىش»نى تەلەپ قىلغان. شۇڭا، جاڭ جىجۇڭ دىپلوماتىيە جەھەتتە: سوۋېت ئىتتىپاقىغا «ھەمكارلىشىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ» ئىككىي تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي ئالاقىسىنى كۈچەيتىشنى تەشەببۇس قىلغان؛ ئېچكى ئىشلار جەھەتتە: «دانا سىياسەت قوللىنىپ، كىشىلەر كۆڭلىنى رام قىلىش»نى تەشەببۇس قىلغان؛ ئىقتىسادىي جەھەتتە: مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ قاتنىشىنى، شىنجاڭنى ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشنى ياخشىلىشنى، شىنجاڭغا مالىيە جەھەتتىن يارەدەم بېرىپ «خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، كىشىلەر كۆڭلىنى رام قىلىپ ئېچكى تەرەپكە تەلپۈندۈرۈشى»نى تەشەببۇس قىلغان.[27]

جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان دەسلەپكى

ۋاقىتتا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ھەقىقەتەن تىسپىي ھالدا مۇتىدىل سىياسەت قوللانغان. ئەمما شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ كۈندىن-كۈنگە داۋالغۇپ تۇراقسىزلىنىشى «بىر قىسىم خەنزۇلار بىلەن خۇيزۇلار»نىڭ «شۇنىڭدەك ئاز ساندىكى مانجۇلار بىلەن شىبەلەر»نىڭ ۋەھىمىگە چۈشۈشىگە سەۋەب بولغان؛ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە-ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىدا «جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش فاڭجېن-سىياسىتىگە نىسبەتەن بارغانسىرى گۇمان تۇغۇلۇپ»، «ئۇ بەك بوشلۇق قىلىۋاتىدۇ، ھەددىدىن زىيادە يول قويۇۋاتىدۇ. ھەتتا شىنجاڭ ئۈنىڭ قولىدا نابۇت بولىدىغان بولدى» دېيىشكەن. ھەتتا ئەزەلدىن سالماقلىق ۋە ئېغىر-بېسىقلىقى بىلەن داڭ چىقارغان تاۋ سىيۈمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ بىر سۆھبەت يىغىنىدا جاڭ جىجۇڭغا ھەسرەت بىلەن: «ئەگەر مۇشۇنداق قىلىپ شىنجاڭنى قولدىن كەتكۈزىدىغان بولساق، كەلگۈسىدە تارىخ ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىمىز» دېگەن.[28] جامائەت پىكرىمۇ چۈققان كۆتۈرۈپ كەتكەن. شۇ چاغدا «ۋەتەن قۇتقۇزۇش گېزىتى»دە «شىنجاڭدىكى كرىزىس» سەرلەۋھىلىك باش ماقالە ئېلان قىلىنىپ، جاڭ جىجۇڭ قوللانغان سىياسەتنىڭ زەئىپلىكى ئەيىبلەنگەن. تەنجىندىكى «يىشباۋ گېزىتى»نىڭ مۇخبىرىمۇ «بىزگە شىنجاڭ كېرەكمۇ-يوق» دېگەن ماقالە ئېلان قىلىپ، جاڭ جىجۇڭنىڭ تىنچلىق سىياسىتىنى «لەگلەك ئۈچۈرۈش» تېپىدىكى خەتەرلىك قىلمىش، مۇبادا يىپ ئۈزۈلۈپ كەتسە، لەگلەكنىڭ قەيەرگە كەتكەنلىكىنى بىلىپ بولمايدۇ، جۇڭگو ناھايىتى ئوبدان بىر پارچە زېمىندىن ئايرىلىپ قالىدۇ دېگەن. ماقالىدە يەنە ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە: «بىزگە شىنجاڭ كېرەكمۇ-يوق؟»دەپ سوئال قويغان. ۋۇخەن، گۇاڭجۇ، شياڭگاڭ قاتارلىق جايلاردىكى گېزىتلەرمۇ بۇ ماقالىنى بەس-بەس بىلەن كۆچۈرۈپ باسقان.[29]

جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش تەشەببۇسىنى جياڭ

جيپشى مۇئەييەنلەشتۇرگەن ۋە قوللىغان بولسىمۇ،[30] لېكىن جاڭ جىجۇڭ يەنىلا ھۆكۈمەتنىڭ، ئاممىنىڭ ۋە جامائەت پىكرىنىڭ غايەت زور بېسىمىغا دۇچار بولغان. جاڭ جىجۇڭ ئەنە شۇنداق شارائىت ئاستىدا، ئۆزىنىڭ 1947 - يىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 5 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان جەنۇبىي شىنجاڭ سەپىرىنى باشلىغان. 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، جاڭ جىجۇڭ قەشقەردە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ قەشقەردىكى ئەزالىرىنىڭ سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشقان. يىغىندا جاڭ جىجۇڭ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەر سۆز قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىنلا بىرقانچە ئۇيغۇر ياشلار مۇنبەرگە چىقىپ سۆزلەپ گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلغان. بەزىلەر جاڭ جىجۇڭنىڭ ئېتىنى ئاتاپ، ئۇنىڭ جاۋاب بېرىشىنى تەلەپ قىلغان. جاڭ جىجۇڭ بۇنداق توغرىدىن - توغرا ئېتىنى ئاتاشنىڭ ھۆرمەتسىزلىك ئىكەنلىكىنى تەنقىدلىگەن ھەمدە ئۆزى نامۇۋاپىق دەپ ھېسابلىغان تەلەپلەرنى رەت قىلغان. ئاممانىڭ ئىنتايىن نارازى بولغان.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، جاڭ جىجۇڭ يەكەن، خوتەنلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن. قەشقەر ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىسىدە ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ۋە ھەر ساھە ۋەكىللىرىنىڭ سۆھبەت يىغىنىنى ئېچىپ، «ھەممىمىز تۇرلۇك ئىددىيەتلەرنى تۆگەتكىنىمىزدىلا تىنچلىقنى مۇستەھكەملەپ، قۇرۇلۇشنى باشلاشقا ئاندىن ئىمكانىيەت تۇغۇلىدۇ» دېگەن مەزمۇندا سۆز قىلغان. ئۇ سۆزىدە جۇڭخۇا مىنگونىڭ خەلقى دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشى كېرەك، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تارىخ، جۇغرافىيە ۋە ئىقتىسات جەھەتتە يېقىن مۇناسىۋىتى بار، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى كۈچەيتىش لازىم. ئەمما بۇ ئىككىسىنى ماسلاشتۇرۇپ ئىلىپ بېرىش كېرەك، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى چىڭىتىشتا دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداش لازىم، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى

قوغدىغانـدا جۇڭگـو-سـوۋېت دوسـتلۇقىنى چىڭـىتىش لازىـم. ئـەركىنلىكنى تەكىتلىگـەندە باشـقىلارنىڭ ئەركىنلىكىگـە زىيـان يەتكۈزمەسـلىكنى ئالـدىنقى شـەرت قىلىـش لازىـم، مەسـىلەن «گـېزىتىلەردە ھېلـى ئـۇنى، ھېلـى بـۇنى خالىغانچـە تىللاش، كوچىلاردا خالىغانچە ئادەم توپلاپ ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى ئۇرۇش» باشقىلارنىڭ ئەركىنلىكىگە دەخلى-تەرۇز قىلغانلىق بولىدۇ دېگەنگە ئوخشاشلارنى تەكىتلىگـەن.[31] ئـەمما بـۇ سـۆزنى قىلىشـتىكى تـۈپ مەيـدان ۋە ئاساسـىي خـاھىش خاتـا بولغـانلىقى ئۈچـۈن ئىككـى تەرەپـنىڭ شـۇ چاغـدىكى تىركىشـىش كەيپـىياتىنى يۈمشـىتالمايلا قالماسـتىن، بـەلكى ئاممىنىـڭ تېخىمـۇ زور نـارازىلىقىنى قوزغىغان.[32]

جـاڭ جىجـۇڭ شـۇ ئاخشـىمى ۋالـىي مەھكىمىسىگـە چۈشـكەن. ئاخشـىمى سائەت 10لاردا، بەش-ئالتە مىـڭ ئۇيغـۇر ئاممىسـى ۋالـىي مەھكىمىسـىنى قورشـاپ، ئـۆزلىرى ئالـدىنقى كۈنلـەردە ئوتتـۇرىغا قويغـان تەلەپلەرگـە جـاڭ جىجـۇڭنىڭ جـاۋاب بېرىشـىنى تەلـەپ قىلغـان ھەمـدە «يوقالسـۇن جـاڭ جىجـۇڭ!» دېگـەن شـوئارلارنى توۋلىغان. كېچە سائەت بىرلەردىن ئاشقىچە تىركەشكەندىن كېيىنمۇ ئاممـا تـارقىلىپ كەتمەكتـە يـوق، بـەلكى داغـدۇغا بارغانسـېرى ئـۇلغايغان. جـاڭ جىجـۇڭ ئامالسـىز قـېلىپ، مـۇئاۋىن رەئـىس ئەخمەتجان قاسـىمىنىڭ مۇھاسـىرىنى بوشىتىشـىنى تاپـلاپ ئادەم ئەۋەتكـەن، لـېكىن ئـۇياقنىڭ نـەدىلىكى بىلىنمىگـەن. جـاڭ جىجۇڭنىڭ ھەمراھلىرى كۆتۈلمىگەن ۋەقە يۈز بېرىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپ قالغان، بىرسى يان دەرۋازىدىن غىپپىدە چىقىپ تېلېفون ئىدارىسىگە بېرىپ شۇيەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە ئەھۋالنى تېلېفون ئـارقىلىق مەلـۇم قىلغـان.[33] شـۇ يـەردە تۇرۇشـلۇق ئارمىيىنىـڭ جۇنجاڭى جاۋ شىگۇاڭ بىۋاسىتە ئەسكەر ئەۋەتىپ باستۇرسا ئېغىر ئـاقىۋەت يـۈز بېرىشـىدىن قورقـۇپ، جـاڭ جىجـۇڭنى ۋالـىي مەھكىمىسـىنىڭ ئارقـا دەرۋازىسـىدىن تۈيـدۈرماي ئېلىپ چىقىـپ

كەتكەن. جاڭ جىجۇڭ بۇنىڭغا ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن قەشقەر ۋالىيسى ئابدۇكېرىم مەخسۇم ئارقىدا تۇرۇپ يول كۆرسەتكەن دەپ ھېسابلاپ، ئۆزىنى ئۇلارنىڭ «مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ ئۇياتقا قويغانلىقى»دىن «قاتتىق غەزەپلەنگەن».[34] ئەتىسى تاڭ سەھەردە، جاڭ جىجۇڭ ئاچچىقى بىلەن قەشقەردىن كەتكەن، يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ بىرەرسىمۇ ئۇنى ئايرودرومغا ئۇزىتىپ چىقمىغان.

جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن «پوزىتسىيەسىنى زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىپ»، «بۇلار زادى غەرەز ئۇقمايدىغان نەرسىلەر ئىكەن»، مېنىڭ «شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىنى باش قاتۇرۇپ تىلىشىمنى ئاجىزلىق دەپ بىلۋاتىدۇ»، مېنى «ھەدەپ قىستاۋاتىدۇ»، گومىنداڭ شىنجاڭدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كەتمىگۈچە «بۇلارنىڭ نەپسى قانائەت تاپمايدىكەن» دېگەن تونۇشقا كەلگەن. شۇڭا ئۇ «ئۇلارغا ئەمدى يول قويماي، قاتتىق پوزىتسىيە قوللىنىش»نى قارار قىلغان.[35]

2 ـ پاراگراف شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ چىڭىتىلغانلىقىنىڭ كونكرېت ئىپادىلىرى

بىرىنچى، تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات، نامايىشقا قارشى نامايىش

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەخمەتجان قاسىمى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىك سۈپىتى بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە تەشكىلات ۋە تەشۋىقات خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرغان. بۇنىڭ سىرتىدا ئۇ ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر

مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى مەركەز قىلىپ، ھەمىشە يۇزلىگەن ۋە مىڭلىغان ئۇيغۇر ۋە قىسمەن قازاق ياشلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ يېغىن ئېچىپ، تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقى ئۈستىدە شىكايەت قىلغان، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ خەلقى ئۈستىدىكى ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقىنى قاتتىق سۆككەن. جاڭ جىجۇڭ ئۆزىگە ئىلى تەرەپنىڭ بەك چوڭ بېسىم ئىشلىتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئۇچ ۋىلايەت رەھبەرلىرىنىڭ جياڭ جىيېشى نەنجىڭدا چاقىرغان مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىۋاتقان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ئىشپىيونلۇق قاتارلىق تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىنى يېغىنغا يېغىن ئېچىپ «تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلاتنى ئىشقا سېلىش، نامايىشقا قارشى نامايىش قىلىش» تىن ئىبارەت يېڭى تاكتىكىنى كېڭىشىپ بەلگىلىگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى لىيۇ مېڭچۈن، شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى لياڭ كېشۇن قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىب تاپقان مەخسۇس گۇرۇپپا تەشكىللەپ، «تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلاتنى ئىشقا سېلىش، نامايىشقا قارشى نامايىش قىلىش» نىڭ كونكرېت چارىلىرىنى تەتقىق قىلىشقا مەسئۇل قىلغان ھەمدە لىيۇ مېڭچۈننى گۇرۇپپا پائالىيىتىنىڭ چاقىرغۇچىسى قىلىپ بېكىتكەن.

گومىنداڭنىڭ «تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش» دېگەن كونكرېت تاكتىكىسىغا شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمى، شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابىنىڭ سىياسىي بۆلۈمى ۋە شىنجاڭ گېزىتخانىسى مەسئۇل بولۇپ، سىياسىي

تەشۋىقات ھۆجۇمىنى قوزغىغان، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئايرىلماس زېمىنى، ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان ھەرىكىتىگە قارشى تۇرۇش دېگەنلەرنى تەكتىلىگەن، شىنجاڭ ئۇلۇكلۇك ھۆكۈمەت يىغىنىدا ماقۇللانغان سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىنى، يەنى شىنجاڭ ئۇلۇكلۇك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغدىشى لازىم، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى ئالاھىدە بولۇۋېلىشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشى لازىم دېگەنگە ئوخشاش مەزمۇنلارنى تەشۋىق قىلغان.

-- تەشكىلىي جەھەتتە، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەر ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى قايتا تەشكىللەپ ۋە كونترول قىلىپ، ئۇنى گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قانۇنىي تەشكىلاتقا ئايلاندۇرغان. شۇ تەشكىلاتتىن پايدىلىنىپ، ئۇيغۇر، قازاق ياشلىرىنى يىغىن ئېچىش، كوچا نامايىشى قىلىش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بېرىشقا ئۇيۇشتۇرغان. گومىنداڭ تەرەپ ئۆزى ئىگىلىيەلەيدىغان ياكى قىسمەن ئىگىلىيەلەيدىغان شىنجاڭ خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، قازاق مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، موڭغۇل مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، مانجۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ، خەنزۇ، خۇيزۇ، قازاق، موڭغۇل، مانجۇ ئاممىسىنى ئايرىم-ئايرىم يىغىپ: «ئىلى تەرەپ شىنجاڭدا ھوقۇقلا ئىگە بولسا، شىنجاڭدىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ياشىشىغا ئورۇن قالمايدۇ» ۋەھاكازا دەپ قۇتراتقان.[36] ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئىنقىلابچىل ياشلار تەشكىلاتى بولغان، شىنجاڭ ئۇلۇكلۇك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەزكۇر ياشلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەت دائىرىسى ئۇچ ۋىلايەتتىن گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتكىچە كېڭەيگەن ھەمدە ئۇرۇمچى

بىلەن قەشقەردە ھەممىدىن جانلىنىپ، گومىنداڭ كۈچلىرىگە قارشى كۈرەش قىلىدىغان مۇھىم كۈچكە ئايلانغان. گومىنداڭ تەرەپ ئۇلارنىڭ پائالىيىتى ۋە تەسىرىنى توسۇش ئۈچۈن 1947-يىل 4-ئايدا سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئۆمىكىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسىگە تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسىنى قۇرغان. شىنجاڭ شۆبىسىگە تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسى «ياشلار مۇلازىمەت جەمئىيىتى»نى قۇرۇپ، ئاھالىنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش نىقابى ئاستىدا ياشلارنى جەلپ قىلغان: «ياشلار ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكى»نى قۇرۇپ، ياش ئارتىسلارنى ئويۇن كۆرسىتىشكە ئۇيۇشتۇرۇش شەكلى ئارقىلىق مەزكۇر تەشكىلاتنىڭ جەمئىيەتتىكى تەسىرىنى كېڭەيتكەن. ئۇنىڭدىن باشقا، مەزكۇر تەشكىلات بىر تۈركۈم ئاتارمەن-چاپارمەنلەرنى مەخپىي توپلاپ، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان جايلاردا جېدەل تېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ كۈچلىرىگە زەربە بەرگەن.

1946-يىلنىڭ ئاخىرىدا، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلاردا ئىچكى ئۇرۇشقا، ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ زوراۋانلىقىغا قارشى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتى ئۇزلۇكسىز يۈكسەلگەن، بۇ ھال ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ كۈرەش ئىرادىسىگە غايەت زور ئىلھام بەرگەن، ئۇلار ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە نامايىش قاتارلىق قانۇنلۇق كۈرەش ۋاستىلىرى ئارقىلىق بېسىم ئىشلىتىش، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە ئەزالىق سۈپىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان قارارلارنى ماقۇللاشقا مەجبۇرلاشنى پىلانلىغان.[37] 1947-يىل 2-ئاينىڭ 20-كۈنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى بىر قىسىم ئۇيغۇر ياشلارنىڭ يىغىلىشىنى ئۆتكۈزگەن، يىغىلىشتىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ

دەرۋازىسى ئالدىغا نامايىش قىلىپ كېلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە 30 نەچچە تۈرلۈك تەلەپ قويغان ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جاۋاب بېرىشىنى تەلەپ قىلغان. 2-ئاينىڭ 21-كۈنى نامايىشچىلارنىڭ سانى بەش مىڭغا يەتكەن، قويغان تەلىپىمۇ 55 خىلغا يەتكەن. ئۇلار قويغان تەلەپلەرنىڭ يادروسى مەركەز ئارمىيىسى ئىچكىرىگە چېكىنىپ كەتسۇن، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە مىللىي ئارمىيە قۇرۇلسۇن، ھەرقايسى ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرى يەرلىك كىشىلەردىن سايلانسۇن دېگەنلەردىن ئىبارەت بولغان. 2-ئاينىڭ 22-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭدا يوق-پەيتىدىن پايدىلىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 1-مۇئاۋىن رەئىسلىك سۈپىتى بىلەن رىياسەتچىلىك قىلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئېچىپ گومىنداڭچىلارەس يەكەن ۋالىيسى جۇ فاڭگاڭ بىلەن خوتەن ۋالىيسى خاۋ دېڭباڭ (ئۇيغۇر)نى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش لايىھىسىنى ماقۇللىغان. گومىنداڭ تەرەپ قاتتىق چۆچۈگەندىن كېيىن، نامايىشقا قارشى نامايىش قىلىش، تەلەپ قويۇشقا قارشى تەلەپ قويۇش ئۇسۇلى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت تەرەپكە قايتۇرما زەربە بېرىشنى قارار قىلغان. 2-ئاينىڭ 24-كۈنى، گومىنداڭ تەرەپ ئۇرۇمچى شەھەر رايونى ۋە يېقىن ئەتراپتىكى خۇيزۇ، قازاق ئاممىسىنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ بىرلەشمە نامايىش ئۆتكۈزگەن. ئەتىسى يەنە خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئون مىڭدىن ئارتۇق خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇلار ئاممىسى بىرلەشمە نامايىش ئۆتكۈزگەن. بۇلارنىڭ ئارسىغا ئاتلىق 5-جۇنىڭ ئەسكەرلىرى پۇقراچە كىيىنىپ قىستۇرۇلغان.[38] نامايىشچى ئاممىا ئەخمەتجان قاسىمغا 16 تۈرلۈك تەلەپ قويغان. ئۇنى يىغىنچاقلىغاندا ئاساسلىقى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە دۆلەت ئارمىيىسىنى مۇداپىئەدە

تۇرغۇزۇش، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ يەرلىك قوراللىق كۈچلىرىنى شىنجاڭ «تىنچلىق بىتىمى» بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، غۇلجا ۋەقەسى ۋاقتىدا يەرلىك گۇناھسىز ئاھالىنى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنى قاتتىق جازالاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، مىللەتلەر ئارىسىدا كەمسىتىش ۋە ئۆچمەنلىك پەيدا قىلىشقا قارشى تۇرۇش دېگەنگە ئوخشاشلاردىن ئىبارەت بولغان.[39] ئەخمەتجان قاسىمى مۇنبەرگە چىقىپ ئاممىغا سۆز قىلغاندا ئامما ئارىسىغا سوۋۇنۇۋالغان بۇرۇق ئۇنسۇرلار چۇقان كۆتۈرگەن ۋە توسقۇنلۇق قىلغان، ئەخمەتجان قاسىمى ۋە بىرقىسىم ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچىگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان. بۇ چاغدا نامايىشچى قوشۇننىڭ تەرتىپى بەك قالايمىقانلىشىپ، ئىككى تەرەپتىن بىرقانچە كىشى يارىلانغان ۋە ئۆلگەن. سۇڭ شىلىەن ۋەقە ئۇلغىيىپ كەتسە ئەھۋالنى كونترول قىلالماي قېلىشتىن قورقۇپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ساقچىنىڭ باشلىقى لىيۇ ياجېنى ئوتتۇرىغا چىقىپ نامايىشچى ئاممىنى نەسىھەت بىلەن تارقىتىشقا ئەۋەتكەن. گارنىزون قوماندانى لو رۇرېننى ئەسكەر چىقىرىپ مۇداپىئەنى كۈچەيتىشكە بۇيرۇغان. 2-ئاينىڭ 26-كۈنى، گومىنداڭ تەرەپ ژاندارما، ساقچىلارنى چىقىرىپ، بوجاڭ، جاجاڭلار بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇمچى شەھەر رايونىدا نوپۇس تەكشۈرۈپ ئاق تېررورلۇقنى يولغا قويغان. 3-ئاينىڭ 5-كۈنى يەنە نوپۇس تەكشۈرۈش نامى ئاستىدا، ئۇرۇمچىنىڭ ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان نەنلياڭ رايونىدا كەڭ كۆلەمدە ئاختۇرۇپ كىشىلەرنى قولغا ئالغان ۋە پاراكەندىچىلىك سالغان. «25-فېۋرال ۋەقەسى» يۈز بەرگەن كۈنى ئاخشىمى سۇڭ شىلىەن ئۇرۇمچىدىكى ئەھۋالنى جياڭ جېيشىغا مەلۇم قىلغان ھەمدە ئۇنىڭ ئۇرۇمچىدە ۋاقتىلىق ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشنى تەستىقلىشىنى تەلەپ قىلغان. ئىككى كۈندىن كېيىن، جياڭ

جيپشى ئۇرۇمچىدە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈشنى جاۋاب تېلېگرامما ئارقىلىق تەستىقلىغان.[40] ھەربىي ھالەت ۋاقتىدا ھەرقانداق ئادەمنىڭ توپلىشىپ نامايىش قىلىشىغا مۇتلەق يول قويۇلمىغان؛ يىغىلىش ئۆتكۈزۈشكە تۇغرا كەلسە، ئالدى بىلەن شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابىنىڭ تەستىقىنى ئېلىش شەرت قىلىنغان. ئۇرۇمچىدە ھەربىي ھالەت يۈرگۈزۈش بۇيرۇقى 3-ئاينىڭ 6-كۈنى بىكار قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن «جەمئىيەت تەرتىپى ۋە ئامانلىقىنى ھەقىقىي كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ئاممىۋى نامايىش ۋاقتىنچە داۋاملىق مەنئى قىلىنغان».[41]

ئەسلىنى ئالغاندا «تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات، تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات» سىياسىتى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى تۈنجى ئىجادىيىتى بولماستىن، ئىچكىرىدە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى باستۇرۇشتا يولغا قويۇلغان ئۇسۇلىنىڭ شىنجاڭغا كۆچۈرۈلۈشى ئىدى خالاس».[42]

ئىككىنچى، «دېموكراتىيە»نى چەكلەش ئېلانى ۋە قانۇن لايىھىسىنىڭ جاكارلىنىشى

ئۇرۇمچىدە «25-فېۋرال ۋەقەسى»نىڭ يۈز بېرىشى شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ يۆنىلىشىگە زور تەسىر كۆرسەتكەن. ھەممىدىن بۇرۇن بۇ جاڭ جىجۇڭنىڭ ئۆزى قوللانغان شىنجاڭ سىياسىتى ئۈستىدە قايتا ئويلىنىشىغا تۇرتكە بولغان. جاڭ جىجۇڭ ئەسلىدە شىنجاڭدا ئۆزىنىڭ ئاتالمىش سەنمىنجۇيىلىق يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئىشىنى تەجرىبە قىلماقچى بولغان ھەمدە بۇنى نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان مەدەنىي

سىياسەت دەپ ھېسابلىغان.[43] ئەمما «25 - فېۋرال ۋەقەسى»نىڭ ساۋاقلىرى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئۆتكەنكى شۇنجاڭ سىياسىتىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى چۈشەندۈرگەن.[44] گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ ئۆتكەنكى نىسپىي ھالدا مۆتىدىل سىياسەت ئۇستىدە قايتا ئويلىنىش باشلانغان. قايتا ئويلىنىش نەتىجىسى «كەڭ ۋە يۈمشاق سىياسەت» ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ سىياسىي ھۆجۇمىنى چەكلىيەلمەيلا قالماستىن ھەمدە شۇنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ بۇرۇنقى ئاداۋەتتىن ۋاز كېچىشىگە تۈرتكە بولالمايلا قالماستىن، بەلكى مىللەتلەر ئارىسىدىكى كۈرەشنى بارغانسېرى ئۆتكۈرلەشتۈرىۋەتتى ۋە كەسكىنلەشتۈرۈۋەتتى دېگەندىن ئىبارەت بولغان.[45] بۇنداق قايتا ئويلىنىش گەرچە خاتا بولسىمۇ[46]، لېكىن ئۇ جاڭ جىجۇڭنى شۇنجاڭنى ئىدارە قىلىشتىكى سىياسىي قارىشىدىن تەۋرىتىپ قويغان.[47] شۇڭا «25 - فېۋرال ۋەقەسى» ئۇنىڭغا بەك قاتتىق تەسىر قىلغان. 3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئىچكىرىدىن ئۇرۇمچىدىكى مەھكىمىسى «غەربىي بىنا»غا قايتىپ كېلىشى بىلەنلا «قاتتىق ئاچچىقلىنىپ»، ساقچى - قوغدىغۇچى خادىملارنى تىللاشقا باشلىغان، ئاندىن كېيىن باش كاتىپ لىيۇ مېڭچۇننى تىللىغان، ئاندىن يەنە سۇڭ شىليەننى ۋە ئۇرۇمچى گارنىزونىغا مەسئۇل 46 - شىنىڭ شىجاڭى لو روبىننى تىللىغان، «چىرايىنى چېچىلغاقلىق، بىئارامىلىق قاپلىغان»، «ھەممەيلەن شۇنجاڭ ۋەزىيىتىدە بۇرۇلۇش بولىدىغانلىقىنى پەملىگەن».[48]

«25 - فېۋرال ۋەقەسى»نىڭ جاڭ جىجۇڭغا كۆرسەتكەن روھىي جەھەتتىكى تەسىرى ئۇنىڭ شۇنجاڭدا «دېموكراتىك سىياسىيىنى يولغا قويۇش»سىياستىدىن توپتوغرا چېكىنىشىگە بىۋاستە سەۋەب بولغان. بۇنداق چېكىنىش بىر ئېلان ۋە بىر قانۇن لايىھىسىدە ئىپادىلەنگەن. بىر ئېلان «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ

ئاساسي پوزىتسىيىسى ۋە مۇستەھكەم مەيدانىنى شەرھلەش» دەپ ئاتالغان. بۇ ئېلاندا، جاڭ جىجۇڭ غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ئەزالىرى نامىدىن: «تىنچلىق بىتىمى» ۋە «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى»[49]نى شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋە قۇرۇلۇش نىشانىغا قاراپ مېڭىشىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان ئىككى چوڭ قىممەتلىك دەستۇر، ئۇنى مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن جياڭ جېيشى قوشۇلۇپ تەستىقلىغان، بۇ ئىككى ھۆججەت «بىر تەرەپتىن مەركەزنىڭ سىياسىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، يەنە بىر تەرەپتىن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئومۇمىي ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ»، كىمكى «تىنچلىق بىتىمى» ۋە «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى»نى بۇزۇشقا ئورۇنسا، شۇ مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئومۇمىي دۈشمىنى ھېسابلىنىدۇ. نۆۋەتتە شىنجاڭدىكى ئەڭ جىددىي ئېھتىياج ـ تىنچلىق، تىنچلىق بولغاندىلا خاتىرجەملىك بولىدۇ، خاتىرجەملىك بولغاندىلا قۇرۇلۇش قىلىشقا بولىدۇ، پەقەت قۇرۇلۇشلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى يورۇقلۇق ۋە بەخت ـ سائادەتكە ئىگە قىلىدۇ. شۇڭا كىمكى تىنچلىقنى بۇزسا، شۇ خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان بولىدۇ، شىنجاڭدا تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك پرىنسىپ جۈڭگو ـ سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى قوغداش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئەمما ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتتە ۋە جەمئىيەتتە دېموكراتىك بولمايۋاتقان كىشىلەر بار، ئۇلار دېموكراتىيە بىلەن دۈشمەنلىشىۋاتىدۇ. «دېموكراتىيىنى بۇرمىلاشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى، چېكى يوق

ئەركىنلىكنىڭ بولمايدىغانلىقى»نى بىلىش لازىم. خەلق ئىرادىسىنى ئىپادىلەيدىغان ھەر دەرىجىلىك، قانۇنلۇق، خەلق پىكرىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ئورگانلار بار، كىشىلەر ئۆزلىرى سايلىغان ۋەكىللىرىنى ئېلىپ تاشلىيالايدۇ، ئەمما خەلق پىكرىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ئورگانلارنىڭ ئورنىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆزىنى خالىغانچە خەلق ۋەكىلى قىلىۋېلىشقا يول قويۇلمايدۇ. «خەلقنىڭ دۆلەتكە قارشى تۇرۇش ئەركىنلىكى، باشقىلارنىڭ ئەركىنلىكىگە دەخلى ـ تەرۇز قىلىش ئەركىنلىكى مۇتلەق يوق». مەسىلەن، 2 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئۈرۈمچىدىكى ئاممىنىڭ نامايىش قىلىپ تەلەپ قويۇش، ھۆكۈمەتكە تەھدىت سېلىش، ھۆكۈمەتكە دۈشمەنلىك قىلىش ھەرىكىتى، 2 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىكى نامايىش قىلىپ تەلەپ قويۇش، پاجىئەلىك ۋەقە پەيدا قىلىش، تەرتىپنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، تىنچلىقنى بۇزىدىغان ئىغۋاگەرلىك ھەرىكىتىنىڭ ھەممىسى تۈزىتىشكە تېگىشلىك. «بىزنىڭ قەتئىي پوزىتسىيىمىز مۇنداق: ئىجابىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىز «تىنچلىق بىتىمى» ۋە «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى»نى پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن چىڭ تۇرۇپ ئىزچىللاشتۇرىمىز؛ سەلبىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، بىز «تىنچلىق بىتىمى» ۋە «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان ئۇنسۇرلارنى ۋە ئارىنى بۇزغۇچىلارنى ئەڭ قاتتىق ۋە ئۇنۇملۇك چارە قوللىنىپ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن قەتئىي جازالايمىز» دېگەنلەرنى تەكىتلىگەن.[50] جاڭ داجۇن بۇ ئېلاننىڭ مەقسىتى خەلقە داۋالى جەھەتتە «كۆرسەتمە بېرىش ئىدى» دېگەن.[51]

شۇنىڭدىن كېيىنلا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە «تىنچلىققا زىيان يەتكۈزگەن دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى»نى ئېلان قىلغان. بۇ «چارە» جەمئىي يەتتە ماددىغا بۆلۈنگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: «تىنچلىقنى قەستەن زىيان يەتكۈزگەن،

تەررورلۇق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئىچكى قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرغان جىنايەتچى ھېسابلىنىپ، ئەڭ قاتتىق جازالىنىدۇ». تىنچلىققا زىيان يەتكۈزۈش جىنايىتى دېگەننىڭ مەزمۇنى: «ئەمەلدارلار ۋە خەلقنە قاتىللىق قىلغانلار؛ ئاشكارا ئادەم توپلاپ زورلۇق بىلەن تەھدىت سېلىپ، باشقىلارغا ياكى مەھكىمىلەرگە دەخلى ـ تەرۇز قىلىپ، جامائەت تەرتىپىگە دەخلى يەتكۈزگەنلەر: جامائەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش مەقسىتىدە تەررورلۇق ۋاستىلىرىنى ئىشلەتكەنلەر؛ پىتنە ـ ئىغۋا تارقاتىپ، مىللەتلەر ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سالغانلار، باشقىلارنى جامائەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا قۇتراتقانلار» دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.[52] جاڭ داجۇن بۇ «چارە»نى ئېلان قىلىشتىكى مەقسەت «خەلقنى قانۇننىڭ نەزەرىيە ئاساسى جەھەتتىن جازالاش ئىدى» دېگەن.[53] مەزكۇر «چارە» بويىچە بولغاندا، ھەرقانداقلىكى سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش ياكى يىغىنلارنىڭ ھەممىسىنى «باشقىلارنى جامائەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا قۇتراتقانلىق» ياكى «جامائەت تەرتىپىگە زىيان يەتكۈزگەنلىك» دەپ چۈشىنىشكە بولىدىكەن. 2 ـ تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا تىنچلىققا زىيان يەتكۈزگەن ئېغىر جىنايەت دەپ ھېسابلاپ، ھۆكۈمەتنىڭ قەتئىي باستۇرۇشى قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدىكەن. مەزكۇر «چارە»نىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ «ھۆكۈمەت مەتبۇئات، يىغىن ئۆتكۈزۈش ۋە سۆز ئەركىنلىكىنى بەلگىلەيدۇ» دېگەن 6 ـ ماددىسى ۋە «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى»نىڭ خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، مەتبۇئات، جەمئىيەتلەرگە ئۇيۇشۇش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەركىنلىكى قانۇن بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ دېگەن بەلگىلىمىسى ئەمەلىيەتتە بىكار قىلىنغان.[54]

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت يىمىرىلگەندىن كېيىن، مەزكۇر «چارە» ئەملىيەتتە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ئاق تېررورلۇق يۈرگۈزۈشتىكى مۇھىم قانۇن ئاساسىغا ئايلانغان.

ئۇچىنچى، ئوسماننى گاھ ئاشكارا، گاھ يوشۇرۇن قوللاش

ئوسمان ئالتايدىكى قازاق چارۋىچى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئەڭ مۇھىم باشلىقى بولغان. ۋۇ جۇڭشىن ئۇنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەپ نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولغاندىن كېيىن، ئوسمان ئالتايدىن ۋەكىل ئەۋەتىپ جاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلغان. جاڭ جىجۇڭ: «مەن شۇ چاغدا بەك تەڭلىكتە قالدىم، بۇنىڭ قانداق ئىش ئىكەنلىكىنىمۇ بىلمەيتتىم. مەن ئوسماننىڭ ئالتايىنىڭ ۋالىيسى بولۇغاندىكىن ئىلى تەرەپنىڭ بىر قىسمى دەپ قاراپ، ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بۇرھان شەھىدى مۇئاۋىن رەئىسلەرنى تەكلىپ قىلىپ ئوسماننىڭ ۋەكىلىنى بىللە قوبۇل قىلدۇق» دېگەن.[55] ئوسماننىڭ ۋەكىلى: تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئالتاي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن ئالاقە قىلمىدى، شۇڭا سالام بېرىشكە مېنى ئەۋەتتى دېگەن. ئوسماننىڭ ۋەكىلى ئالتاينىڭ ئەھۋالى قىيىنلىقىنى ئېيتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلغاندىن تاشقىرى، ئۇرۇمچىدىكى ئابرۇيلۇق زاتلار، مەسىلەن ئەلەن ۋاڭ، جانمقان، سۇلايمان قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئالتايغا قايتىشى، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئالتاي چېگرىسىغا بېرىپ مۇداپىئە كۆرۈشى قاتارلىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. قوبۇلدىن كېيىن بۇ ۋەكىل يەنە ۋاستە ئارقىلىق جاڭ جىجۇڭدىن

مەخپىي يولىورۇق سوراپ: سوۋېت ئىتتىپاقى ئادەملىرىنى ئەۋەتىپ كۆكتوقاي ناھىيىسىدە ۋولفرام رۇدىسى قېزىۋاتىدۇ، ئوسمان ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇپ، قورال كۈچى بىلەن قوغلىۋېتىشنى ئويلاۋاتىدۇ، شۇڭا چېگرا قاراۋۇل قوشۇنى نامى ئاستىدا تېزدىن ھەربىي قوشۇن ئەۋەتىپ ئوسمانغا يارەدەم بېرىشنى ھەمدە ئۇنىڭغا قورال-ياراق، ئوق-دورا يارەدەم بېرىشنى ئۈمىد قىلمىز دېگەن.(56)

جاڭ جىجۇڭنىڭ قانداق ئويدا بولغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بۇرھان شەھىدى مۇئاۋىن رەئىسلەرنى تەكلىپ قىلىپ ئوسمانىنىڭ ۋەكىلىنى بىللە قوبۇل قىلىشى بىلەن ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئوسمانىنىڭ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنى قايرىپ قويۇپ، گومىنداڭ بىلەن بىۋاستە بېرىش-كېلىش قىلغان مۇناسىۋىتى ھەم دېگەندىلا ئاشكارىلانغان، بولۇپمۇ ئوسمانىنىڭ دۆلەت ئارمىيىسى ئالتاي چېگرىسىغا بېرىپ مۇداپىئە كۆرسەدەپ تەلەپ قىلغانلىقى ئىلى تەرەپ زادى تاقەت قىلىپ تۇرالمايدىغان ئىش بولغان. دېمەك، ئوسمان بىلەن ئىلى ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى قىلچە مۇرەسسە قىلىش ئىمكانىيىتى قالمىغان. گومىنداڭ تەرەپ ئوسمان ۋەكىلىنىڭ زىيارەت قىلىپ كەلگەنلىكى ھەققىدە بىر قەدەر مۇرەككەپ تۈيغۇدا بولغان، بىر تەرەپتىن ئوسمانغا قورال-ياراق، ئوق-دورا ۋە باشقا زۆرۈر ماددىي ئەشيالارنى ئىمكانقەدەر يارەدەم بېرىپ، «ئۇلارنىڭ زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ پارچىلاش»نى ئويلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن «ئىلى تەرەپكە سېزىلىپ قىلىپ، سۈركىلىش پەيدا بولۇشىدىن، بىر مۇنچە مەسىلىلەرنى كېڭىشىپ ھەل قىلىش تەس بولۇشىدىن قورققان». شۇڭا جاڭ جىجۇڭ قايتا-قايتا ئويلانغانىدىن كېيىن: «ئاۋۋال ئوسمانغا بىرئاز ئوق-دورا ۋە كۈندىلىك لازىمەتلىك بۇيۇملارنى ئاجرىتىپ»، «ۋەكىلىنىڭ

ئېلىپ كېتىشىگە بېرىش»نى قارار قىلغان: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆكتوقايدا ژولفرام رۇدىسى قازغانلىقى ھەققىدە كۈتۈلمىگەن ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئوسمانىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قوراللىق ھەربىكەت قوللانماسلىقىنى تەلەپ قىلغان: چېگرا قاراۋۇل قوشۇنى ئەۋەتىش مەسلىسى توغرىسىدا «تىنچلىق بىتىمى»دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن ئۈچ ژىلايەتكە تەئەللۇق مەسىلىنىڭ بىر قىسمى ئۈچ ژىلايەت ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسلىسى بىلەن بىر ژاقىتتا ھەل قىلىنمىدۇ، شۇڭا چېگرا قاراۋۇل قوشۇنىنى دەمالالىقا ئەۋەتىشكە بولمايدۇ دېگەن.(57)

ئەمما شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىككى تەرەپنىڭ كۈرىشى كۈندىن-كۈنگە كەسكىنلەشكەنلىكى، شىنجاڭ ۋەزىيىتىمۇ بارغانسېرى جىددىيلەشكەنلىكى ئۈچۈن، جاڭ جىجۈڭ بۇ مەسىلە ئۈستىدىكى بالدۇرقى ئىككىلىنىش پوزىتسىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، «ئوسمانىنى ئىمكانقەدەر قوللاش»، «ئىلى تەرەپنى ئوسماندىن پايدىلىنىپ پارچىلاش ۋە ئىسكەنجىگە ئېلىش ئارقىلىق ئۆزىگە بولغان بېسىمنى يېنىكلىتىش قارارىغا كەلگەن»، شۇ چاغدا نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەيدانىنى ۋە ئۆزىنىڭ جانجان مەنپەئىتىنى ئاساس قىلغان جاڭ جىجۈڭ «بۇنداق ۋاستىنى قوللىنىشتىن مۇقەررەر ھالدا خالىي بولالمىغان».(58) شۇڭا جاڭ جىجۈڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىندا ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتىنى ئەمدى ئۈچ ژىلايەت ھۆكۈمىتى ئارقىلىق بېرىپ يۈرمەي بىۋاستە ئاجرىتىپ بېرىشنى، ئالتاي ۋالىيسىنىڭ تامغىسىنى ۋەكىلىدىن ئەۋەتىپ بېرىشنى ھەمدە ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىگە بىر قىسىم ئاشلىق، رەخت، چاي ۋە باشقا كۈندىلىك تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىنى ئاجرىتىپ بېرىشنى ئاشكارا جاكارلىغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ژاقىتتا، جاڭ

جىجۇڭ ئارمىيە تەرەپنىڭ ئوسمانغا ئۇچ - تۆت يۈز تال مىلتىق، ئون نەچچە يىنىك پىلىموت ۋە بىرقىسىم ئوق - دورا تەقدىم قىلىشنى تەلەپ قىلغان، ھەربىي ئىشلار باشقارمىسى (ھەربىي ستاتىستىكا ئىدارىسى [جۇنتۇڭ] شىنجاڭدا تۇرۇشقا ئەۋەتكەن ئىشپىيونلۇق ئورگان) غا ئوسمانىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئىككى تەرەپنىڭ ئالاقە باغلىشىغا قولايلىق تۇغدۇرىدىغان بىر رادىئو ئىستانسىسى ئەۋەتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. ئالتايغا ئەسكەر ئەۋەتىشكە كەلگەندە، گومىنداڭ تەرەپ «ئەۋەتىشنى خالىمىغان ئەمەس، بەلكى شۇ كۈنلەردە ئەسكىرىي كۈچى يېتىشمىگەنلىكى، بولۇپمۇ تەمىنلەش، ترانسپورت قىيىن بولغانلىقى ئۈچۈن ئىلاجسىز بولدى قىلغان»[59].

جاڭ جىجۇڭ ئالتايغا بېرىلىدىغان ماددىي ئەشيا ۋە خىراجەتنى بىۋاستە ئوسمانغا بېرىپ، مۇقەررەر ھالدا ئىلى تەرەپنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان؛ ئوسمانغا مەخپىي ھالدا ھەربىي قورال بەرگەنلىكى ھەمدە رادىئو ئىستانسىسى ئەۋەتكەنلىكىمۇ ئىلى تەرەپكە سېزىلمەي قالمىغان. شۇڭا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى ئوسمانىنى گومىنداڭغا پۈتۈنلەي تەسلىم بولدى دەپ ھېسابلىغان. 1947 - يىل 2 - ئايدا، ئىلى تەرەپ ئۇچ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى ۋە توپچى ئەسكەرلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ ئالتايغا ھۇجۇم قىلغان، ئاران مىڭدىن ئارتۇق ئادەمى بار ئوسمان قارشىلىق كۆرسىتىشكە پېتىنماي، ئۆزىگە ئەۋەتىپ بېرىلگەن رادىئو ئىستانسىسى ئارقىلىق شىنجاڭدىكى ئارمىيە تەرەپتىن ياردەم تىلەشكە مەجبۇر بولغان. گومىنداڭ تەرەپ ئاز ساندىكى ئەسكەرنى ئەۋەتەي دېسە كارغا يارىمايلا قالماي بەلكى يوقىتىلىپ كېتىشىدىن، بىر شى ئەسكەر ئەۋەتەي دېسە تەمىنلەشنىڭ قىيىنلىقىدىن، ئەگەر ئىلى تەرەپ ئالدىنقى سەپكە ياردەمنى داۋاملىق كۆپەيتسە شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىنىڭ ئۆزۈل - كېسىل ۋەيران بولۇشىدىن ئەنسىرىگەن. بىراق مۇبادا ئوسمان

قوغلانسا ياكى يوقىتىلسا گۇچۇك تەرەپنىڭ ئىلى تەرەپ ئالتايدىن جەنۇبقا يۇرۇش قىلىپ قىلىدىغان ھۇجۇمنىڭ خەۋپىگە ھەرقاچان دۇچ كېلىشىدىنمۇ ئەنسىرىگەن. شۇڭا، شىنجاڭدىكى ئارمىيە تەرەپ زۆرۈر تېپىلغاندا ئوسمانغا دەرھال ماسلاشسۇن دەپ ما شىجېنىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر لىيەننى بەيتىك دېگەن يەردە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن.

ئوسمان قىسمى بەيتىك تېغىغا چېكىنگەندىن كېيىن، شىنجاڭ گارنىزون قوماندانلىق شتابى ئۇنىڭغا قورال-ياراق، ئوق-دورا ۋە باشقا ماددىي ئەشيالارنى يارەدەم بەرگەچكە ئۇنىڭ كۈچى ئۆزلۈكسىز ئۆلغايغان. 1947-يىل 8-ئاينىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، ئوسمان قىسمى ئالتايدىكى مىللىي ئارمىيىگە ھۇجۇم قىلغان، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ چىڭگىل ۋە كۆكتوقايىنى ئىشغال قىلىۋالغان. ئالتايدىكى مىللىي ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇنى 9-ئاينىڭ 10-كۈنى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە چېكىنگەن. 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئوسمان ئالتاينىڭ سىياسىي مەركىزى ئالتاي شەھىرىگە ھۇجۇم قىلغان. ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ قوبۇقساردا مۇداپىئەدە تۇرۇشلۇق چۆچەك 2-ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇنى ئالتاي شەھىرىگە يارەدەم بېرىشكە ماڭغاندا، يول ئۈستىدە ئوسمان قىسمىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان. 9-ئاينىڭ 16-كۈنى، ئوسمان قىسمى ئالتاي شەھىرىگە بېسىپ كىرگەن، دەللىقان ئازغىنا ئادەملىرىنى باشلاپ جېمىنەيدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە چېكىنگەن. ئوسمان ئالتاي شەھىرىدە ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىنى قورۇپ، ۋالىي، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ئەمەلدارلارنى تەيىنلىگەن. ئۇنىڭدىن كېيىنلا، ئوسمان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ بۇرچىن ۋە قاباالارنى ھۇجۇم بىلەن ئېلىپ، پۈتۈن ئالتاي ۋىلايىتىنى دېگۈدەك كونترول قىلغان.

ئوسمانىنىڭ ئالتاينى ئىشغال قىلىشى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە

غايەت زور ھەربىي تەھدىت پەيدا قىلغان، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ سەل قاراپ تۇرمىغان ئەلۋەتتە. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئالتايغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىككى يولغا بۆلۈنگەن، بىرىنچى يولدا چۆچەك 3-ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەنى توپتوغرا بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىگە كىرىپ، ئاندىن ئېرتىش دەريا سىنى بويلاپ، شەرققە يۇرۇش قىلغان: ئىككىنچى يولدىكىلەر ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ بۇرچىن ناھىيىسىدىن ئۆتۈپ تاشيولنى بويلاپ ئالتاي شەھىرىگە يۇرۇش قىلغان. 10-ئاينىڭ 18-كۈنى دەلىلقان مىللىي ئارمىيىگە قوماندانلىق قىلىپ ئالتاي شەھىرىنى ئىشغال قىلغان، ئالتاي ۋىلايەتلىك مەمۇرىي ۋالىي مەھكىمىسىنى قايتا تەشكىللىگەن، ئوسمان قىسمى يەنە بىر قېتىم يېڭىلىپ گۈچۈك، فۇيۇەن تەرەپلەرگە چېكىنگەن.

گومىنداڭ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالتاينى چىڭ ساقلاشقا ئىرادە باغلىغانلىقىنى، يالغۇز ئوسمانىڭ كۈچىگە تايىنىش بىلەن ئالتايدا پۈت تىرەپ تۇرۇشقا ھەرگىز بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتكەن. بىراق ھەربىي قوشۇن ئەۋەتىپ ئوسمانىڭ ئۇرۇش قىلىشىغا بىۋاسىتە يارەملىشەيلى دېسە بۇ شىنجاڭدا ئۇرۇش ئوتىنى قايتا تۇتاشتۇرۇشتىن باشقا ئىش بولمايدىغانلىقىنى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى ئايدىڭلاشمىغان ئەھۋال ئاستىدا شىنجاڭدا ئۇرۇش مەيدانىنى قايتا ئېچىشنىڭ ئاقىلانىلىك بولمايدىغانلىقىنى ئويلىغان. شۇ سەۋەبتىن ئوسمانىڭ ئالتايدىن قوغلاپ چىقىرىلىشى بىلەن كارى بولمىغان.

تۆتىنچى، مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسلىكىگە قويۇلۇشى

مەسئۇد، ئەيسا، مۇھەممەت ئىمىنلەر مەشھۇر پانئىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچى ئۇنسۇرلار بولۇپ، تۈركىي تىل گۇرۇپپىسىدىكى مىللەتلەرنىڭ بىرلىشىپ، مۇستەقىل ئىسلام دۆلىتى قۇرۇشىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇلارنىڭ بۇنداق سىياسىي تەشەببۇسىغا شىنجاڭنىڭ شۇ چاغلاردىكى ھۆكۈمرانلىرى ياڭ زىڭشىن، جىن شۇرېن، شېڭ شىسەيلەر يول قويمىغان، ئۇلار ئىلگىرى-ئاخىر چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن. كېيىنچە ئۇلار گومىنداڭ كۈچلىرىنىڭ ئارىغا ئېلىشىغا ئېرىشىش ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگونى پارچىلاش سۈيىقەستىنى ئانچە-مۇنچە پەردازلاپ، شىنجاڭدا ئاتالمىش «مۇستەقىللىقتىن تۆۋەن، ئاپتونومىيەدىن يۇقىرى تۇرىدىغان» يۇقىرى دەرىجىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلغان. ئەمما بۇ ئادەملەر شۇنداق بىر ئورتاق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، ئۇ بولسىمۇ ئۇلار سوۋېت روسىيەسىگە ئۆچمەنلىك قىلغان، سوۋېت روسىيەسىچە ئىنقىلابتىن قورققان ھەمدە سىياسىي نۇقتىئىنەزەر جەھەتتە ئىلى تەرەپ بىلەن كەسكىن قارىمۇ-قارشى ھالەتتە تۇرغان. شىنجاڭدا تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈلىدىغان چاغدا، جاڭ جىجۇڭ ئۇلارنى شىنجاڭغا بىللە ئېلىپ كېلىشتە، ئۇلارنىڭ مىللىي سالاھىيىتىدىن پايدىلىنىپ ئىلى تەرەپنىڭ سىياسىي تەسىرىنى توسۇشنى كۆزلىگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىچىدە ئىلى تەرەپ بىلەن قارىمۇ-قارشى بولغان، بۇ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كونترول قىلىشى ئۈچۈن ئەلۋەتتە زىيانلىق بولغان. ئاللىقاچانلا سوۋېت ئىتتىپاقىنى مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەردىن پايدىلىنىپ ئىسكەنجىگە ئېلىشىنى ئويلىغان[60] جاڭ جىجۇڭ بۇ چاغدا مەسئۇدنىڭ

كۆچلىرىنى تېخىمۇ كۆچەپ يۆلىگەن.[61] مەسئۇدنىڭ كۆچلىرىنى سوۋېتچە‌رەس ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كۆچلىرى بىلەن توقۇنۇشتۇرۇپ، شۇ ئارقىلىق ئىلى تەرەپنىڭ سىياسىي قۇدرىتى ۋە تەشۋىقات هۇجۇمىنى ئىسكەنجىگە ئالماقچى ۋە ئاجىزلاشتۇرماقچى بولغان. شۇنداق قىلىپ گومىنداڭ بىر تەرەپنى ئۆچۈرۈپ، ئىككىنچى تەرەپنى باسىدىغان سىياسىي هىيلە-مىكىر ئويۇنىنى ئويناش ئۆچۈن ئۆزىنى گويا ئىككى تەرەپنىڭ كەسكىن سىياسىي توقۇنۇشىدا چەتتە تۇرغانىدەك قىلىپ كۆرسەتكەن.[62]

گومىنداڭنىڭ مۇنداق سىياسىي هىيلىسى ئىلى تەرەپنىڭ كۆزىنى بويالمىغان ئەلۋەتتە، ئىلى تەرەپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ گومىنداڭنىڭ هۆكۈمرانلىقىغا قارشى قايناملىق-تاشقىنلىق كۆرىشىنى شىنجاڭدىكى ئاساسىي مىللەت-ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان سىياسىي گۇرۇهلارنىڭ سىياسىي كۆچ سىنىشىشىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشنى خالىمىغان. ئىلى تەرەپ ئەنە شۇنى كۆزدە تۇتۇپ، مەسئۇدنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولۇشىنى مۇقەررەر هالدا بار كۈچى بىلەن توسقان. ئىلى تەرەپ گەرچە گومىنداڭنىڭ مەسئۇدنى ئۆلكە رەئىسى قىلىش قارارىغا قەتئىي قارشى تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ تەرەپ زادى پول قويمىغان، ئۇ ئىلگىرىكى هەربىي تەهدىتىنى بوشاتقاندىن كېيىن، ئىلى تەرەپنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەت ماكانىنى سىياسىي جەهەتتىن سىقماقچى بولغان.

بەشىنچى، تۇرپان، پىچان، توقسۇن دېهقانلار قوزغىلىڭىنىڭ باستۇرۇلۇشى

ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەر ئىنقىلابنى شىنجاڭنىڭ باشقا يەتتە ۋىلايىتىگە كېڭەيتىش ئۈچۈن، مەمۇرىي

ۋالىي ۋە ھاكىملارنى كۆرسىتىش يولى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئەمەلىي كونترول قىلغان جايلارنى سىياسىي جەھەتتە كېڭەيتكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە تۇرپان بىلەن قەشقەر ھەممىدىن مۇھىم ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە بولغان، ئەخمەتجان قاسىمى ئابدۇكېرىم مەخسۇمنى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيلىقىغا كۆرسەتكەن، يەنە ئابدۇراخمان مۇھىتىنى تۇرپاننىڭ ھاكىملىقىغا كۆرسەتكەن.

تۇرپان قۇمۇلغا ۋە ئىچكىرىگە باردىغان قاتناشنىڭ مۇھىم ئۆتەر يولى، شۇنىڭدەك گومىنداڭ ئارمىيىسىنى تەمىنلەيدىغان مۇھىم بازا بولغان، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ كۆرسەتكەن كىشىنىڭ تۇرپان ناھىيىسىگە ھاكىم بولۇشىغا بىرمۇنچە ئادەملەر قارشى پىكىرده بولغان، ئەمما جاڭ جىجۇڭ بۇنى ئەخمەتجان قاسىمى تۇنجى رەت كۆرسەتكەن ھاكىم، رەت قىلىش ئەپسىز دەپ قاراپ قوشۇلۇشقا مەجبۇر بولغان. ئابدۇراخمان مۇھىتى ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، تۇرپان ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى مەركەز قىلىپ، ئاممىنى تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ چېقىپ كىرىشىنى تەلەپ قىلىشقا، ھۆكۈمەتكە ئاشلىق سېتىشنى رەت قىلىشقا ھەرىكەتلەندۇرگەن ھەمدە تۇرپاننىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئاستانە، قاراغوجىلارنى بازا قىلىپ، مەخپىي قوراللىق كۈچ تەشكىللەپ، قوراللىق كۈرەشنى قانات يايدۇرۇشقا تەييارلانغان. 1947 - يىل 6 - ئايدا بەيتىك ۋەقەسى يۈز بەرگەندە، ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى بىرقىسىم ئەسكىرىي كۈچ گۇچۇڭ تەرەپكە يۆتكەلگەن، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدە قوراللىق قوزغىلاڭ ئېلىپ بارغان.

ئۇچ ۋىلايەت تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى دېھقانلارنى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە قوزغاشتا، شۇيەرلەردىكى قوزغىلاڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولسا جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي

شىنجاڭدا بىرلا ۋاقىتتا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەسىر كۆرسىتىشكە بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى بىلەن قىستاپ ھۇجۇم قىلىش ھالىتىنى شەكىللەندۈرۈپ ئۈرۈمچىگە بىۋاسىتە تەھدىت سېلىشقا بولىدۇ ھەمدە گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق ئارمىيىسىنى يېتىم ھالەتتىكى ئۇچ قىسىمغا بۆلۈپ تاشلاشقا بولىدۇ دېگەنلەرنى كۆزدە تۇتقان. 7-ئاينىڭ 8-كۈنى، پىچان ناھىيىسىدىكى 600 دىن ئارتۇق قوراللىق دېھقان لەمجىن ساقچىخانىسىنى ھۇجۇم بىلەن ئېلىپ، بارلىق ساقچىنى يوقاتقان، بارلىق قورال-ياراق، ئات-ئۇلاقلارنى قولغا چۈشۈرگەن. 7-ئاينىڭ 10-كۈنى، قوزغىلاڭچى دېھقانلار يەنە ياڭخىدىكى ساقچىخانىغا ھۇجۇم قىلىپ بىرقانچە ساقچىنى ئۆلتۈرگەن، ئىسكىلاتتىكى 10 مىڭ دەندىن ئارتۇق ئاشلىقنى بۇلاپ كەتكەن. ئاشۇ قوزغىلاڭ غەلىبىسىدىن رىغبەتلەنگەن تۇرپان، پىچان، توقسۇن قوزغىلاڭچى دېھقانلىرى كۆچىنى توپلاپ جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي شىنجاڭنىڭ مۇھىم قاتناش ئۆتكىلى بولغان كۇمۇش ۋە سىڭگىم ئېغىزىغا ھۇجۇم قىلغان. 7-ئاينىڭ 12-كۈنى، توقسۇندىكى قوراللىق دېھقانلار كۇمۇشكە ھۇجۇم قىلغاندا، شۇ يەردە تۈرۈشلۇق 128-شىنىڭ ئىككى لىيەنىنىڭ كەسكىن قارشىلىقىغا ئۇچرىغان. ئەتىسى تاڭ سەھەردە، ئابدۇراخمان مۇھىتى شەخسەن ئۆزى مىڭ كىشىلىكتىن ئارتۇق قوشۇننى باشلاپ 20 نەچچە ئېغىر ۋە يېنىك پىلىموت، بەش-ئالتە يۈز تال مىلتىق بىلەن سىڭگىم ئېغىزىدا تۈرۈشلۇق ئارمىيىگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلغان. سىڭگىم ئېغىزىدا 78-جۇنگە قاراشلىق 176-شىنىڭ بىر يىڭ ئەسكىرى تۈرۈشلۇق ئىكەن، ئۇلار مۇستەھكەم قورغان ئىستىھكامىغا تايىنىپ قارشىلىق كۆرسەتكەن. كۇمۇش، سىڭگىملەرنىڭ خەۋپ ئاستىدا قالغانلىقى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، جاڭ جىجۇڭ جان تومۇر

ئورنىدا تۇرۇۋاتقان تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىن ئايرىلىپ قالماسلىق ئۈچۈن شىنجاڭ گازنىزونىنىڭ باش قوماندانى سۇڭ شىليەنگە: «قەتئىي باستۇرۇڭ، ئۇرۇل-كېسىل تازىلاڭ، سىزنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىڭىزغا تولۇق ھوقۇق بەردۇق» دەپ يولىيورۇق كۆرسەتكەن.(63)

سۇڭ شىليەن جاڭ جىجۇڭ كۆرسەتكەن يولىيورۇقنىڭ روھى بويىچە دەرھال جىددىي ھەربىي يىغىن چاقىرىپ، كۆمۈش، سىڭگىم ئېغىزىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ قەتئىي قارشىلىق كۆرسىتىپ، چىڭ تۇرۇپ ياردەم كۈتۈشىنى قارار قىلغان: ئاتلىق ئەسكەرلەر 5-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى ما چېڭشىياڭغا توقسۇندا تۇرۇشلۇق يېڭ چاڭشۇ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەنگە دەرھال تېلېگراممما بېرىڭ، ئۇلار بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى توقسۇن ناھىيىسىنىڭ شەھەر سىرتىنى قوغداشقا قالدۇرغاندىن تاشقىرى، يېڭ چاڭشۇ تۇەنىنىڭ ئاساسىي كۈچىنى ئۆزى باشلاپ سىڭگىم ئېغىزىغا بېرىپ قوزغىلاڭچى دېھقانلارنى تارمار قىلىۋەتسۇن دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن: 78-جۇنىنىڭ جۇنجاڭى يې چېڭغا قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق 178-شىنىڭ شىجاڭى مو ئېروغا دەرھال تېلېگراممما بېرىڭ، ئۇ ئىككى يىڭ پىيادە ئەسكەرنى ئاپتوموبىل بىلەن سىڭگىمغا ئەۋەتسۇن، ئۇلار يېڭ چاڭشۇ قىسىملىرى بىلەن بىرلىكتە شۇيەردىكى قوزغىلاڭچى ئاممىنى قورشاۋغا ئالسۇن ۋە يوقاتسۇن دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن: قاراشەھەردە تۇرۇشلۇق 128-شىنىڭ شىجاڭى جۇڭ زۇيىنغا بىر تۇەنجاڭنى بەلگىلەڭ، ئۇ خېلى كۆپ ئەسكەرنى باشلاپ كۇمۇشكە ياردەمگە بارسۇن. كۇمۇشتە تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن بىرلىشىپ شۇ يەردىكى قوزغىلاڭچى ئاممىنى يوقاتسۇن دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن: ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق 46-شىغا بىر يىڭ پىيادە ئەسكەر چىقىرىڭلار، ئۇلار ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ تۇرپاننىڭ ئۇرۇمچىگە قاتناشتىكى ئۆتەر يولى داۋانچىڭ ئەتراپىدىكى تاغلىق

يەرلەرگە بېرىپ جايلىشىپ، قېچىۋاتقان «توپىلاڭچىلار»نى توسۇپ زەربە بېرىشكە تەييارلىنىپ تۇرسۇن دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، سۇڭ شىلىيەن يەنە شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىلەرگىمۇ قاتتىق پەخەس بولۇش، ئەگەر قوزغىلاڭ ئالامەتلىرى سېزىلسە، دەرھال ئەسكەر چىقىرىپ باستۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

شىنجاڭدىكى ھەربىي تەرەپ ئۇرۇش قىلىش تەربىيىسىنىمۇ كەم كۆرگەن، قورال يارىقلىرىمۇ كەمچىل بولغان ئاشۇ قوزغىلاڭچى دېھقانلارغا ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشى پۈختا، قورال-يارىقلىرى ساز قۇدرەتلىك قوراللىق كۈچلەر بىلەن تاقابىل تۇرۇشتا مەسىلىنى ئاسانلا ھەل قىلغان. كۈموش تەرەپتىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا ئېغىر قوراللارنىڭ ھىمايىسى يېتەرلىك بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، باتۇرلۇقىغا، جۈشقۇن غەيرىتىگە تايىنىپ قەيسەرلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان. 7-ئاينىڭ 14-كۈنى، 128-شىنىڭ يارده‌م بەرگۈچى قوشۇنى يېتىپ بېرىپ، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن بىرلىشىپ قوزغىلاڭچى ئاممىنى پۈتۈنلەي تىرىپىرەن قىلغان. سىڭگىم ئېغىزى تەرەپتىكى قوزغىلاڭچى قوشۇن ئېغىر-يېنىك قوراللىغا ئىگە بولغانلىقى ھەمدە تەربىيە كۆرگەنلىكى ئۈچۈن بىرقەدەر كۈچلۈك جەڭگىۋارلىققا ئىگە بولغان. ئەمما گومىنداڭنىڭ شۇيەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنىڭ ئىستىھكامى مۇستەھكەم، ئاشلىقى، ئوق-دورىسى يېتەرلىك بولغانلىقى. ئالدىنقى سېپىدە كۈچلۈك ئوت كۈچى تورى ھاسىل قىلغانلىقى ئۈچۈن، پارتىزانلار زور تالاپەتكە ئۇچرىغان ھەمدە مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ئارمىيىنىڭ سېپىنى بىرقانچە قېتىم تەۋرىتىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئەڭ ئاخىرى بەربىر ھۇجۇم قىلىپ ئالالمىغان. 7-ئاينىڭ 14-كۈنى، يې چاڭشۇنىڭ تۇنى ۋە قۇمۇلدىن يارده‌م بېرىشكە ئەۋەتىلگەن قوشۇن يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، پارتىزانلارغا شەرق ھەم غەرب ۋە ئىچكى-تاشقى

جەھەتتىن قىستاپ ھۇجۇم قىلىش ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن، پارتىزانلار ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئايرىم-ئايرىم بۆلۈنۈپ ياڭخى، قاراغوجا، ئاستانە، مۇرتۇق، سۇباش قاتارلىق تەرەپلەرگە چېكىنگەن. سىڭگىم ئېغىزىنى ساقلىغۇچى ئارمىيە بىلەن يارەمگە كەلگەن قوشۇن ئىككىگە بۆلۈنۈپ كەينىدىن قوغلىغان، شۇنىڭدىن كېيىن پارتىزانلار گەرچە كىچىك كۆلەملىك قارشىلىقنى ئۇيۇشتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن كۆچى ئاجىزلىشىپ قالغاچقا ئاخىرى 100 گە يەتمەيدىغان پارتىزان ئىلى تەرەپكە چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان.

تۇرپان، پىچان، توقسۇن قوزغىلىڭى باستۇرۇلغاندىن كېيىن، مەسئۇد ھاكىملىققا باشقا كىشىنى ئەۋەتكەن، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ھەربىي ستاتىستىكا ئىدارىسى سىستېمىسىدىكى كىشى ئۈستىگە ئالغان. ساقچى ئىدارىسىنىڭ مەزكۇر باشلىقى جاڭ جىجۇڭ بىلەن سۇڭ شىلىەنگە ئۇقتۇرمايى تۇرپاندا نۇرغۇن ئادەمنى قولغا ئالغان ۋە بىرقىسمىنى ئۆلتۈرگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، تۇرپان، پىچان، توقسۇنلاردا ۋەقە يۈز بەرگەنلىكى ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ جەنۇبىي شىنجاڭ، شەرقىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىلەرگە كەسكىن ھەربىكەت قىلغۇچى مۇھىم ئۇنسۇرلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن قولغا ئېلىپ ريجىم بىلەن باشقۇرۇش ھەققىدە مەخپىي بۇيرۇق چۈشۈرگەن. جايلاردىكى ئارمىيىنىڭ جۇنجاڭ، شىنجاڭ ۋە تۇەنجاڭلىرى جاڭ جىجۇڭنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا قولغا ئېلىشنى يولغا قويۇپ، قەشقەردىلا 40-50 ئادەمنى قولغا ئالغان. باشقا جايلاردا 20-30 ئادەمنى قولغا ئالغان.(64)

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن شۇنى كۆرۈشكە بولىدۇكى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى بىر قاتار مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر قاتار قاتتىق سىياسەتنى يولغا قويغان. ئەمما بۇنداق قاتتىقلىقنىڭمۇ

مەلۇم چېكى بولغان، مەسىلەن گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئاخباراتىدىن قاچقانىدا، تۇرپان، پىچان، توقسۇنلاردىكى دېھقانلار قوزغىلىڭىنى «ئىلى تەرەپ ئارقىدا تۇرۇپ قوللىغان»، قوزغىلاڭغا قاتناشقانلاردىن ئەسىرگە چۈشكەن كومانىدىرلارنىڭ بەزىلىرىمۇ ئىلى تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن. ئەمما جاڭ جىجۇڭ تۇرپان، پىچان، توقسۇن ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا «ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىلى تەرەپكە چېتىشتىن قەتئىي ساقلىنىپ، تاسادىپىي يۈز بەرگەن قاتاردىلا بىر تەرەپ قىلىش» قاڭجېنىنى قوللانغان.(65) ئوسمان ئالتايىنى قايتا بېسىۋالغاندىن كېيىنمۇ گومىنداڭ يارەمگە ئەسكەر ئەۋەتىشكە پېتىنمىغان. دېمەك گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسى ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بىۋاسىتە ھەربىي توقۇنۇش پەيدا قىلماسلىقنى چەك قىلغان.

3 ـ پاراگراف شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ تارقىلىپ «بۆلۈنمەي» تۇرۇشى

مەسىئۇدنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە رەئىس بولۇشىنى توسۇش ھەققىدە ئىلى تەرەپ ئىلگىرى تۇرلۇك ئۇسۇللارنى قوللانغان. خەۋەر ئېلان قىلىنغان دەسلەپكى ۋاقىتتىلا، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ كوچىلىرىدا مەسئۇدقا قارشى تەشۋىق ۋاراقلىرى ۋە لوزۇنكىلار پەيدا بولغان. جاڭ جىجۇڭ مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قاسىمىنى مەزكۇر قارارنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن قايىل قىلىشقا ئۇرۇنغان، ئەخمەتجان قاسىمى جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىنى تاكى ئۆلكە باشلىقىنى خەلق سايلىغانغا قەدەر داۋاملىق قوشۇمچە ئۆتىشىنى تەشەببۇس قىلىپ، مەسئۇدنىڭ

شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولۇشى توغرىسىدىكى قارارغا زادى قوشۇلۇشقا ئۇنىمىغان. جاڭ جىجۇڭمۇ يول قويماي، مەسئۇدنىڭ رەئىس بولۇشى ھەققىدىكى «ئوچۇق پەرمان ئېلان قىلىنىپ بولدى، ئۇنى ئۆزگەرتىش مۇمكىن ئەمەس» دېگەننى بىلدۇرگەن.(66)

1947 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مەسئۇدنىڭ خىزمەتكە چۈشۈش مۇراسىمى بىلەن ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆتكۈزۈلگەن. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىلى تەرەپتىن بولغان ئەزالىرى يىغىنغا قاتنىشىشنى رەت قىلىش يولى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن. مەسئۇدنىڭ خىزمەتكە چۈشۈش مۇراسىمى بىلەن ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈۋەرگەن بولسىمۇ، لېكىن يىغىندا يەنىلا باشقىچە ئاۋاز يۇز بەرگەن. ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ قەشقەرلىك ئەزاسى ئوسمان دامۇللا ۋەكىللىك سالاھىيىتى بىلەن سۆز قىلىپ، شىنجاڭدا ئۆتمۈشتە سېلىنمىجۇيى ئىجرا قىلىنمىغانلىقى ئۈچۈن كۆپ قېتىم ئىنقىلاب يۇز بەردى، رەئىس جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىنلا، مەركەزگە ھەقىقىي ۋەكىل بولۇپ سەلىنمىجۇيىنى يولغا قويدى، شۇڭا ئۆلكە رەئىسىنى ئۆزگەرتمەسلىكنى ئۈمىد قىلمىمىز، مەركەزنىڭ رەئىس جاڭ جىجۇڭنى ئورنىدا قالدۇرۇپ، رەئىس جاڭ جىجۇڭ ئۆز قولى بىلەن ئىمزالىغان شىنجاڭ «تىنچلىق بىتىمى» بىلەن «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى»نىڭ ئۇزۇل - كېسىل ئىجرا قىلىنىشىغا ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلمىمىز دېگەن.(67) ئوسمان دامۇللا گېپىنىڭ تېگىدە: مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولۇشىغا قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۇرگەن.

يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كېڭەش ئەزاسى ئوسمان دامۇللا قاتارلىق 40 نەچچە كىشى جاڭ جىجۇڭغا بىر پارچە

ئوچۇق خەت يېزىپ، يۇقىرىدىكى پىكىرنى قۇۋۋەتلەپ: «ئۆتكەن يىلى تىنچلىق بىتىمىگە بىنائەن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىر يىل جەريانىدا بىر قىسىم يېڭى تەدبىر قوللىنىپ ۋە پىلان تۈزۈپ ئىشلىگەن بولسىمۇ، لېكىن تىنچلىق بىتىمىنى ۋە سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىنى يولغا قويۇش جەھەتتە تا ھازىرغىچە كىشىنى قانائەتلەندۈرگىدەك خىزمەت قىلالمىدى، خەلق ئۈمىد قىلغان بۇ مەسئۇلىيەت يەنىلا ھۆكۈمەتنىڭ زىممىسىدە. كېڭەش ئەزالىرى شۇنداق ھېسابلايمىزكى، تىنچلىق بىتىمىگە بىنائەن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى يۇقىرىدىكى ۋەزىپىلەرنى ئەملگە ئاشۇرۇشتىن بۇرۇن ئۆزگەرتىش ھاجەتسىز، ئۇ كونا پىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى كېرەك؛ يەنە شۇنداق ھېسابلايمىزكى، مۇشۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتماي، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا بىلدۈرمەي ۋە كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالماي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەھبىرىنى ئۆزگەرتىش مۇۋاپىق ئەمەس. شۇڭا كېڭەش ئەزالىرى تىنچلىق بىتىمىگە بىنائەن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تىنچلىق بىتىممىدە خەلق ئالدىدا ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيىتىدە چىڭ تۇرۇشىنى ھەمدە رەئىسنى خەلق ئاساسىي قانۇن بويىچە سايلاشتىن بۇرۇن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قىلچە ئۆزگەرتمەسلىكنى تەلەپ قىلىمىز» دېگەن.[68] جاڭ جىجۇڭ ئوسمان دامۇللىنىڭ تەلىپىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىق رەت قىلىپ: «تىنچلىق بىتىمىنى رەئىسنىڭ ئالمىشىشى بىلەن ئىجرا قىلالمايدىغان ئىش يوق؛ ئۇيغۇرلاردىن ياشانغان ئابرۇيلۇق مەسئۇل ئەپەندىنى رەئىسلىككە تەيىنلىگەنلىك شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ھۆرمەت قىلغان ئەقىلگە مۇۋاپىق تەدبىر، مەركەزنىڭ ئوچۇق بۇيرۇقىنى

ئۆزگەرتىشىنى تەلەپ قىلىش مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس» دېگەن.[69]

كېڭەش ئەزالىرى بىر-بىرىگە قارىمۇ-قارشى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنگەن: بىرى گومىنداڭچىلارچە بولۇپ مەسئۇدنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە رەئىس بولۇشىنى قوللىغان؛ يەنە بىر تەرەپ قەتئىي قارشى پىكىردە چىڭ تۇرغان، ئىككى تەرەپ بىر-بىرىگە يول قويمىغان. ھەيئەت رياسەتتىكى كۆپ سانلىق ئەزالار كېڭەش ئەزالىرى ئوتتۇرىغا قويغانلىكى تەكلىپ شىنجاڭ ئۆلكىسى بىلەن دۆلەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغان، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭدىن چېقىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىپ دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش بۇيرۇقىغا قارشى تۇرىدىغان بولماسلىقى لازىم دەپ تەكلىپ بەرگەن. ئىلى تەرەپتىكى ئەزالار ئالدىنقى ئىككى نۆۋەتنىڭ پرىنسىپ جەھەتتە قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، ئەمما ئاخىرقى بىر نۆۋەتنىڭ ماقۇل كۆرمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. «بۇ ھال ئۇلارنىڭ ئۆلكىلىك كېڭەشتىن پايدىلىنىپ مەسئۇدنىڭ رەئىس بولۇشىغا قارشى تۇرۇش نىيىتىدىن يانمىغانلىقىنى بىلدۈرگەن».[70] ھەيئەت رياسەتنىڭ پىكرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش زادى مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۆلكىلىك كېڭەش ۋۇجۇدقا چىقمىغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا قاتتىق سىياسەتنى ئىجرا قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىچىدىمۇ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتىمۇ ھېچقانچە پائالىيەت ماكانىغا ئېرىشەلمىگەن. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچىدە، گومىنداڭ تەرەپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ كۆپ سانلىق ئاۋازىدىن پايدىلىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى قويغان تەكلىپلەرنىڭ ماقۇللىنىشىغا ئىمكان بەرمىگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالار قويغان

تەكلىپىنى ئالدى بىلەن كاتىبات باشقارمىسىنىڭ تەرجىمە قىلىپ توپلىشىغا تاپشۇرۇشى كېرەك دەپ بەلگىلىگەن، ئەمەلىيەتتە گومىنداڭ تەرەپنىڭ قارشى تەدبىر كۆرۈش ئۈچۈن ئالدىنئالا مەسلىھەتلىشۈبلىشىغا پۈرسەت تۇغدۇرغان. ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ تەكلىپلىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىندا ماقۇللانغان ھالەتتىمۇ، ئۇنى غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكۈزۈش تەلەپ قىلىنغان، بۇ ئارقىلىق «كېچىكتۈرۈپ بېجىرىش» نامى ئاستىدا قارار قىلىشنى تاشلاپ قويماقچى بولغان. ئەگەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مەسئۇد ئاساسىي پېتەكچى بولىدىغان بولسا، ئىلى تەرەپنىڭ ھۆكۈمەت ئىچىدە بىرەر ھەرىكەت قىلىشى تېخىمۇ مۇمكىن بولمايدىكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەتتە، ئىلى تەرەپ ئۆتكەندە جاڭ جىجۇڭ «مۆتىدىل» سىياسەت يولىغا قويغان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، قانۇنىي كۆرەش شەكلى ئارقىلىق خەلقنى گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشقا چاقىرغان. ئەمما گومىنداڭ شىنجاڭدا قاتتىق سىياسەتنى ئىجرا قىلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت خەلق ئۈستىدىكى كونترولنى كۈچەيتكەن، شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىنى ئاق تېررورلۇق قاپلىغان، جۇڭتۇڭ، جۇنتۇڭ ئىشپىيونلىرى ھەممە يەرگە تارقىلىپ، يەرلىك ئورۇنلاردا خالىغىنىچە ھەرىكەت قىلغان،[71] خەلق مىدىراپ قويسىلا سۈرۈشتۈرۈلىدىغان، زۇۋان سۆزلەمەيدىغان بولغان، ئىلى تەرەپنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى ۋىلايەتلەردە سىياسىي تەشۋىقات پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن گويا ھېچ ئىمكانىيەت قالمىغان. ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ئىلى تەرەپ ئەگەر بىرلەشمە ھۆكۈمەتتە داۋاملىق تۇرىدىغان بولسا، بۇ گومىنداڭنىڭ ئاتالمىش شىنجاڭدىكى «دېموكراتىك سىياسى» دېگەن چىرايلىق گەپلىرىگە پەرداز بولۇپ بەرگەنلىك بولار ئىكەن خالاس، ئۇلار بۇنىڭدىن ھېچقانداق پايدىغا ئىگە بولالمايلا

قالماستىن، بەلكى گومىندائ تەرەپنىڭ «تىنچلىق بىتىمى»گە ئاساسەن ئۇچ ۋىلايەتنى گومىندائنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسىگە كىرگۈزىدىغان غايەت زور بېسىمغا دۇچ كېلەر ئىكەن. بۇنىڭدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلىنىشتىن خالي بولالمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن. 1947-يىل 8-ئاينىڭ 12-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى ئالدى بىلەن ئىلىغا قايتىپ كەتكەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقا ئەزالىرىمۇ كەينى-كەينىدىن خوش دېمەيلا كېتىپ قالغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ پارچىلانغانلىقى ئەمەلىيەتتە جاكارلانغان.

ئىلى تەرەپ چېكىنىپ كەتكىنى بىلەن گومىندائ تەرەپتە يول قويۇش ئوي-پىكرى كۆرۈلمىگەن. 9-ئاينىڭ 1-كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى رەھىمجانغا خەت يازغان، ئۇ خېتىدە ئۆزىنىڭ سەۋر-تاقەت قىلغانلىقى ۋە يول قويۇپ كەلگەنلىكىنى كۆرسەتكەندىن تاشقىرى، «مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى» دېگەن مەرتىۋىسى ۋە سۈپىتى بىلەن «ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ۋەكىلى بولغان ئىككى ئەپەندى»گە «سوئال» قويغان: «1. غۇلجا تەرەپتىكى ئەزالار پۈتۈنلەي چېكىنىپ، تىنچلىق بىتىمىنى بىرتەرەپلىمىلىك بىلەن يىرتىپ تاشلىماقچىمۇ-قانداق؟ 2. غۇلجا تەرەپ تىنچلىق بىتىمىنى بىر تەرەپلىمىلىك بىلەن ئىناۋەتسىز دەپ جاكارلايدىغان بولسا، يەنە بىر قېتىم قوراللىق توپلاڭ كۆتۈرۈپ، ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى بۇزماقچىمۇ-قانداق؟ خىزمەتكە چۈشكەن چاغدىكى قەسەمنامىگە (يۇتۇن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىمىز) دېگىنىڭلارغا خىلاپلىق قىلىش جاۋابكارلىقىنى ئۈستۈڭلەرگە ئېلىشىنى، (تەڭرىيەتنىڭ ۋە دۆلەت قانۇنىنىڭ جازاسىغا ئۇچراش)نى خالاۋاتامسىلەر-قانداق؟ 3. غۇلجا تەرەپتە

ئەگەر يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ئىككى تۈرلۈك ئوي ـ پىكىر بولمىسا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى بولغان ئىككىگىلار ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ، بارلىق مەسىلىلەرنى ئەقىلغا مۇۋاپىق ھەل قىلىش ئۈسۈلىنى تېپىش ئۈستىدە سەممىي مەسلىھەتلىشىشىنى خالامسىلەر ـ يوق؟»[72] 10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجان جاڭ جىجۇڭغا جاۋاب خەت يېزىپ، گومىنداڭ تەرەپنىڭ تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلمىغانلىقىنى ئەيىبلىگەن ھەمدە ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشكە مۇناسىۋەت شەرت قويغان: «(1) شىنجاڭ خەلقى ئارىسىدىكى ئىلغار كىشىلەرنى بېسىش ۋە خارلاشنى تېزدىن مەنئى قىلىڭلار؛ (2). قاماققا ئېلىنغان مۇسۇلمان تەشكىلاتلىرىنىڭ بارلىق ئەزالىرىنى قويۇپ بېرىڭلار ھەمدە بۇلارنى قاماققا ئالغان كىشىلەرنى قاتتىق جازالاڭلار؛ (3) مەسئۇد ئەپەندىنى ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن ئېلىۋېتىڭلار؛ (4) 1946 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئىمزالانغان بىتىمنىڭ بارلىق ماددىلىرىغا تولۇق رىئايە قىلىڭلار».[73]

ئىككى تەرەپ يېزىشقان خەت ـ چەكلەردىن قارىغاندا، ھەر ئىككى تەرەپ قارشى تەرەپنى ئەيىبلىگەن ھەمدە بىر ـ بىرىگە يول قويۇشنى خالىمىغان. گومىنداڭ تەرەپ ئىلى تەرەپكە ئۆچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدە بولۇۋېلىشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش تەلىپىنى قويغان؛ ئىلى تەرەپ گومىنداڭغا مەسئۇدنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىۋېتىش، ھەربىي ـ ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى توختىتىش تەلىپىنى قويغان،[74] ئىككى تەرەپنىڭ سىياسىي ئىختىلاپىنى دەرمەھەل تۈگىتىشى ئەسلا مۇمكىن بولمىغان. ھەرقايسى تەرەپ قايتا ھەمكارلىشىش ھەققىدە قارشى تەرەپكە قويغان تەلەپلەرمۇ ھېچقايسى تەرەپنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ قانائەتلەندۈرەلمىگەن. ھەر ئىككى تەرەپ ئۆتكەنكى ھەمكارلىقتىن نارازى بولغاچقا، ئۆتكەنكى شۇ ھەمكارلىقنى قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قىلچە قىزىقمىغان. دەرۋەقە

ئىككى تەرەپ مەسلىنى ئۇرۇشقا مۇراجىئەت قىلىش يولى بىلەن ھەل قىلىشنىمۇ خالىمىغان، چۈنكى ھەر ئىككى تەرەپ كېيىنكى سىياسىتىنى گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى ئېچكى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ بەلگىلىمەكچى بولۇۋاتقان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇچۇن ئېيتقاندا، كومپارتىيە مەسلىسىنى ھەل قىلىپ بولغاندىن كېيىنلا شىنجاڭ مەسلىسىنى ھەل قىلىشقا ئاندىن توتۇش قىلماقچى بولغان.[75] ئۇچ ۋىلايەت ئۇچۇن ئېيتقاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ سەۋەبى توپەيلىدىن[76]، ئۇرۇشقا مۇراجىئەت قىلىشنى راۋا كۆرمىگەن. چۈنكى سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ «ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە يېقىندىن دىققەت قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭغا بولغان تەسىرىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇشكە ھامان تەييارلىنىپ تۇرغان».[77]

ھەر ئىككى تەرەپ ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۈتۈۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئىككى تەرەپ ئاخىرقى ھېسابتا بۆلۈنۈشنى خالىمايدۇ نام جەھەتتىكى ئالاقىسىنى ساقلاپ تۇرغان. گومىنداڭ تەرەپنى ئالغاندا، جاڭ جىجۇڭ يازغان خېتىدە ئەخمەتجان قاسىمىنى داۋاملىق مۇئاۋىن رەئىس دەپ، رەھىمجاننى مۇئاۋىن نازىر دەپ ئاتىغان ھەمدە ئىككى تەرەپنىڭ ئالاقىلىشىش يولى خەت يېزىشىش ئارقىلىق راۋان ساقلاپ قېلىنغان، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنى ئالغاندا، ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجان 1947 - يىل 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى جاڭ جىجۇڭغا يازغان جاۋاب خېتىدە ئۆزلىرىنىڭ «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى» دېگەن سالاھىيىتى بىلەن ئىمزا قويغان. 1948 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋە 1948 - يىل 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى جاۋاب خەتلىرىدە ئۆزلىرىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى دېگەن سالاھىيىتى بىلەن ئىمزا قويمىغان بولسىمۇ، لېكىن باشقىچە يېڭى سالاھىيەتنىمۇ ئىشلەتمىگەن.[78] بۇچاغدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت «بىرلەشمە بولۇپ

ھەمكارلىشالمىغان» بولسىمۇ، لېكىن «تارقالغانۇ بۆلۈنمىگەن».

ئىزاھلار:

(1) شىمالىي جۇڭگو شەرقىي شىمال بىلەن تاشقى موڭغۇلىيىگە يېقىن جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، «يالتا شەرتنامىسى» بىلەن «جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى» سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭلا جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدا ئالاھىدە ھوقۇق-مەنپەئەتكە ئىگە بولۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلغان، ئامېرىكىلىقلارنىڭ شەرقىي شىمالغا كىرىشىگە ئېنىق يازما چەك قويۇلمىغان، شۇ سەۋەبتىن سوۋېت ئىتتىپاقى ئاشكارا قارشى تۇرۇشنى ئەپسىز كۆرگەن. بىراق ئامېرىكىنىڭ كۆچى شەرقىي شىمالغا كىرىدىغانلا بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقىغە ئىنتايىن زور تەھدىت پەيدا قىلاتتىكەن. شۇڭا ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ شىمالىي جۇڭگودا قۇرۇقلۇققا چىقىشى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ناھايىتى قاتتىق تەسىر قىلغان.

جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالدا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ئېلىپ بېرىش ھەققىدىكى سۆھبىتىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق بولغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ئامېرىكا كۆچلىرىنىڭ جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىغا كىرىشىنى ئۈنۈملۈك توسۇش ئۈچۈن، شەرقىي شىمالدىكى مۇھىم راۋۇت-كان كارخانىلىرىنى مونوپولىيىلىك ئاساستا شېرىكلىشىپ باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇشىنى لازىم تاپقان، جىياڭ جېيشى بولسا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەلىپىگە ئامېرىكىنىڭ كۆچىدىن پايدىلىنىپ تاقابىل تۇرماقچى بولغان. شۇڭا جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالدا ئىقتىسادىي ھەمكارلىقنى يولغا قويۇش ھەققىدىكى سۆھبەتنامە 1945-يىل 10-ئايدىن 1946-يىل 3-ئايغىچە، يەنى سوۋېت ئارمىيىسى شەرقىي شىمالدىن چېكىنىشكە باشلاشتىن بۇرۇن زادى كېلىشىم ھاسىل قىلىش مۇمكىن بولمىغان.

(2) دېڭ لىچۈن: «شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشىنىڭ ئالدى-

كەينىدە ـــ جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتىگە دائىر بىر سەھىپە»، «يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدە تەتقىقات»نىڭ 1989 ـ يىللىق 5 ـ سانى.

(3) شۇ شىيەنتيەن ئەپەندىنىڭ قارىشىچە: جياڭ جيېشىنىڭ «جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق ـ ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»دە زور قۇربان بېرىشىگە جۇڭگونىڭ «شىمالدىكى ئۇچ تەرىپى»دە ئىنتايىن جىددىي ۋەزىيەت يۈز بەرگەنلىكى سەۋەب بولغان. يەنى شەرقىي شىمالدا سوۋېت ئىتتىپاقى ياپونىيەگە قارشى ئۇرۇش قىلغاندىن كېيىن پۈتۈن شەرقىي شىمال زېمىنىنى ئىشغال قىلغان. غەربىي شىمالدىكى شىنجاڭدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا ئوتتەك لاۋۇلداپ شىددەت بىلەن ئەۋج ئالغان، شىمالدا تاشقى موڭغۇلىيە ئەمەلىيەتتە مۇستەقىل بولۇپ بولغان. ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، «جياڭ جيېشى شىمالدىكى بىر زېمىنى (تاشقى موڭغۇلىيە)دىن كېچىپ، ئىككى زېمىنى (غەربىي شىمال بىلەن شەرقىي شىمال)نى قوغداپ قېلىش فاڭجېنىنى قوللانغان. يەنى تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىللىقىنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالدىكى ئالاھىدە ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى ئېتىراپ قىلىش بەدىلىگە سوۋېت ئىتتىپاقىغا مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ شەرقىي شىمال ۋە شىنجاڭغا ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلدۇرغان». قاراڭ: شۇ شىيەنتيەن: «ئۇرۇشتىن كېيىنكى شەرقىي شىمال مەسىلىسى ۋە جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ يۇنىلىشى»، «يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدە تەتقىقات»، 1996 ـ يىللىق 1 ـ سانى.

(4) «ئومۇمىي سەپەرۋەرلىك ۋە توپىلاڭنى باستۇرۇپ دۆلەت قۇرۇش ھەربىكتى»، دەۋر نەشرىياتى 1947 ـ يىل نەشرى، 1 ـ 2 ـ بەتلەر.

(5) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 220 ـ بەت.

(6) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 540 ـ بەت.

(7) چىن شياۋيى مۇھەررىرلىكىدە تۇزۇلگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇھىم تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۇزۇلۇشى ـ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى»، 7 ـ قىسىم، «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)،

نەيبچي، «گومىنداڭ مەركىزي كومىتېتى» تۈزۈپ نەشر قىلغان 1981 - يىل نەشرى، 767 - 768 - بەتلەر، جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 420 - 421 - بەتلەر.

(8) چېن چۈنخوا تەرجىمىسى: «ستالىن بىلەن جياڭ جىڭگونىڭ سۆھبەت خاتىرىسى»، 1945 - يىل 12 - ئاي — 1946 - يىل 1 - ئاي)، ج ك پ مەركىزي كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقات ئىشخانىسى، مەركىزي ئارخىپخانا، مەركىزي پارتىيە تارىخى نەشرىياتى تۈزگەن «ج ك پ تارىخ ماتېرىياللىرى»، 61 - توپلام، 1997 - يىل 3 - ئاي.

(9) شېن جىخوا: «جۇڭگو - سوۋېت ئىتتىپاقلىقى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارانىقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى (1944 - 1950)».

(10)(12)(13) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 757 - بەت.

(11) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 755 - بەت.

(14) يېي جېنشېڭ، (ياپونىيىلىك) لىيۇن شىنىي مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 445 - بەت.

(15) يېي جېنشېڭ، (ياپونىيىلىك) لىيۇن شىنىي مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 447 - بەت.

(16) «سايلامنىڭ ۋاقتىدا ئورۇنلىنىشىنى تىلەيمىز»، «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 1946 - يىل 9 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىكى باش ماقالىسى، «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»نىڭ 3 - قىسىم، 457 - بېتىدىن ئېلىندى.

(17) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ناھىيىلىك كېڭەش ۋە ھاكىملارنىڭ خەلق سايلىمى جەريانىدا، ئون مەمۇرىي ۋىلايەتنىڭ ھەربىرى بىردىن سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىشنى بەلگىلىگەن. ئالتاي ۋىلايىتى سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش رايونىنىڭ ئالتىنچىسىگە كىرگۈزۈلگەن، بۇ رايوندىكى سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىغا مەركۇر ۋىلايەتنىڭ قازاق مۇئاۋىن ۋالىيسى تۇيۇزى باشلىق بولغان،

1946 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى تۈيۈزې چۆچەك ۋىلايىتىنىڭ دۆربىلجىن ناھىيىسىدىن ئۆتۈۋاتقاندا، ئۇ ئۆزى بىلەن بىللە كېتىۋاتقان كې بىنچۈەن (قازاق، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى) ۋە شوپۇر بىلەن تەڭلا ئۆلتۈرۈلگەن. بۇ ۋەقە مەسلىسى ئوستىدە گومىندالڭ تەرەپ بىلەن ئوچ ۋىلايەت تەرەپ بىر ـ بىرىنى ئەيىبلەپ، قاتتىق سۆككەن. ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ۋەقە توغرىسىدا تۈيۈزې دۆربىلجىن كۆلۈبىدا كىنو قويۇلغاندا، ئۇرۇمچىدىن ئېلىپ بارغان ئەكسىيەتچى تەشۋىقات بۆيۈملىرىنى تارقىتىپ ئاممىنىڭ غەزىپىنى قوزغىغاندىن كېيىن، ئاممىا تۈيۈزبىنىڭ ياتقىغا بېسىپ كىرىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن دېسە، جاڭ جىجۇڭ تۈيۈزې تىنچلىق بىتىمى، سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى، سايلام ھۆججەتلىرى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىمزا قويغان باشقا ھۆججەتلەرنى ئېلىپ بارغان، ئەكسىيەتچى تەشۋىقات بۆيۈملىرىنى ئېلىپ بارمىغان، ئۇ ماتېرىياللارنى ئاممىا ئارىسىدا تارقاتقانلىقى ئەقىلگە ۋە قانۇنغا مۇۋاپىق ھەرىكەت دېگەن. قاراڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 538 ـ 539 ـ بەتلەر.

(18) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جىياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 216 ـ بەت.

(19) ئابدۇكېرىم مەخسۇم، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ قەشقەر ۋىلايىتىدىن، چوڭ پومېشچىك قوشۇمچە باي سودىگەر ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا سودىگەرچىلىك قىلغان، ئوغۇل ـ قىزلىرىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ، ئىلغار ئىدىيىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان. شېڭ شىسەي ۋاقتىدا تۇرمىگە قامالغان، 1945 ـ يىل ۋۇ جۇڭشىن ۋاقتىدا قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن قەشقەرگە قايتىپ ئولتۇراقلاشقان. 1946 ـ يىلى ئوچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن قەشقەر مەۋزېي ۋىلايىتىنىڭ تەپتىش ۋالىيسى بولغان، كېيىنكى يىلى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.

(20) ئابدۇراخمان مۇھىتى (1901 ـ 1957)، ئۇيغۇر، شىنجاڭنىڭ تۇرپان ناھىيىسىدىن، ئۇ 1934 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان. 1946 ـ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قايتا تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىن، ئوچ

ۋىلايەت تەرەپنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن تۇرپانغا ھاكىم بولغان. كېيىنكى يىلى 7-ئايدا، تۇربان، پىچان، توقسۇن دېھقانلار قوزغىلىڭىنى قوزغىغان، مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن 100دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقىپ، تىيانشان تېغىنى بويلاپ ئىلىغا چېكىنگەن. 1949-يىل 12-ئايدا جۇڭگو كومپارتىيە تەشكىلاتىغا قاتناشقان، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان. كېيىن ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ بىرلىك سەپ بۆلۈمىگە باشلىق بولۇپ يۆتكەلگەن.

(21)(28) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جيائجۇن-سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 221-بەت.

(22) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 534-بەت.

(23) بەي جېنشېڭ، (يابونىيىلىك) لىيۇەن شىنيى مۇھەررىرلىكىدە تۇرۇلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي-ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، 445-446-بەتلەر.

(24) جاڭ جىجۇڭ سۇڭ شىلىيەنگە: «يېڭى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئىلى تەرەپ بىرمۇنچە نامۇۋاپىق تەلەپلەرنى ئۇزلۇكسىز ئوتتۇرىغا قويدى ھەمدە ياشلارنى دائىم ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتكە كېلىپ تەلەپ قويۇشقا، كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىشقا قۇتراتتى. قالايمىقانچىلىق تۇغدۇردى. ئۇلاردا (ئىلى تەرەپنى دېمەكچى) سەممىيەت يوقتەك قىلىدۇ، كەلگۈسى ئىستىقبالدىن ئۈمىد كۈتۈش قىيىن بولۇۋاتىدۇ» دېگەن. شۇڭا جاڭ جىجۇڭ «شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچنى تولۇقلاش زۆرۈر» دەپ ئويلىغان، چىن چېڭمۇ شۇنداق قاراشتا بولۇپ، «شىنجاڭ مەسلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس» دەپ ھېسابلىغان. قاراڭ: سۇڭ شىلىيەن «غالچا جيائجۇن-سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 218-220-بەتلەر.

(25) بۇ يېڭى ھەربىي ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇرۇمچىنى مەركەز قىلىپ، ماناس دەرياسى لىنىيىسىدە ئۇچ ۋىلايەتكە قارشى كۈچلۈك ھەربىي بېسىمنى ساقلاپ قېلىش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەسكىرىي كۈچنى

مەركەزلەشتۈرۈپ جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي شىنجاڭدىكى بىرقانچە ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم ئورۇنلارنى كونترول قىلىشتىن ئىبارەت بولغان. بۇنىڭدا جىددىي ئېھتىياج ئۈزۈلمەس بولۇپ، يارەملىشىشتىن تاشقىرى، ئىستراتېگىيىلىك ئارقا سەپتىكى ئورۇنلاشقان مۇستەھكەم بولۇشىغا ۋە ھەربىي تەمىنات لىنىيىسىنىڭ راۋان بولۇشىغا ھەقمقىي كاپالەتلىك قىلىش مەقسەت قىلىنغان. قۇدرەتلىك ھەربىي كۈچنى ئارقا تەرەپ قىلغان بۇ يېڭى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى ئىلگىرىلەپ ھۇجۇم قىلىشقىمۇ، چېكىنگەندە مۇداپىئە كۈرۈشكىمۇ ئىمكانىيەت يارىتىپ، ھەم ئوچ ۋىلايەت تەرەپ شەكىللەندۈرگەن ھەربىي تەھدىتنى يوقىتىپ ھەم جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن شەرقىي شىنجاڭ يەرلىرى ئوستىدىكى ئىستراتېگىيىلىك كونترولنى كۈچەيتىپ، ئوچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ سىياسىي، ھەربىي جەھەتتىكى سىكىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالغان.

(26)(29) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قېتىم، 463-464-بەتلەر.

(27) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 442-443، 454-، 500-بەتلەر.

(30) جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭدا ئۇزۇنىڭ تىنچىي مۇتىدىل سىياسىتىنى يولغا قويغاندا، قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچرىغان. جياڭ جيېشى جاڭ جىجۇڭغا «ئۆلارغا ئېيتىمىڭ»، «سىزنىڭ بۇگۈنكى شىنجاڭدىكى تەشەببۇسىڭىز، دەل مېنىڭ تەشەببۇسۇم، ھەممەيلەن يەردەك ئىتتىپاقلىشىپ بۇيرۇقتا بويسۇنسۇن»دەپ تاپىلىغان. بۇ ھەقتە جياڭ جيېشى جاڭ جىجۇڭغا «ئۆز قولىدا يازغان بۇيرۇق»نمۇ بەرگەن. قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ «نۇۋەتتىكى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ۋە پوزىتسىيىمىز» (مىنگونىڭ 36-يىلى 3-ئاينىڭ 30-كۈنى مەمۇرىي بىنادا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز»، جاڭ جىجۇڭنىڭ «70ياشتىكى ئەسلىمىلەر»،

«قوشۇمچە» دېگەن يازمىسىغا بېسىلغان.

(31) 1947 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى قەشقەر ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە ھەر ساھە ۋەكىللىرى سۆھبەت يىغىنىدا بېرىلگەن پىكىرلەرگە جاۋاب: «كۆپچىلىك تۇرلۇك زىددىيەتلەرنى تۈگەتكەندىلا ئاندىن تىنچلىقنى مۇستەھكەملەپ، قۇرۇلۇشنى باشلاشقا بولىدۇ». كىتابچە، 14 - 16 - بەتلەر؛ جاڭ داجۈننىڭ «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل» دېگەن كىتابىنىڭ 7378 - 7382 - بەتلىرىدىن ئېلىندى.

(32) بەي جېنشىڭ، (ياپونىيىلىك) لىيۈن شىتىي مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «شىنجاڭنىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي - ئىجتىمائىي تارىخى ھەققىدە قىسقىچە بايان». 460 - بەت.

(33) ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تېلېفونىنى تەلەپ قويغۇچى ئامما كونترول قىلىۋالغاچقا، جاڭ جىجۈڭنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالغان.

(34)(35) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جىياڭجۈن - سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 256 - بەت.

(36) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جىياڭجۈن - سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 224 - 225 - بەتلەر.

(37) ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ يىغىن ئۆتكۈزۈش، نامايىش قىلىش، تەلەپ قويۇش قاتارلىق ھەرخىل قانۇنىي كۆرەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى گومىنداڭ كۆچلىرى كونتروللۇقىدىكى خوتەن، يەكەن، قۇمۇل، ئۈرۈمچى ۋىلايەتلىرىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇچ ۋىلايەتنى ياقلايدىغان كىشىلەرنى ۋالىي قىلغان. شۇنداق قىلىپ گومىنداڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا تۈپ خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى كونترول قىلغان ئاھالە، يەر مەيدانى گومىنداڭنىڭكىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتكەن. شۇ چاغدا ئۇچ ۋىلايەت ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلقنى گومىنداڭنىڭ تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى بىلەن قارشىلىشىشقا يەنە قوزغاپ، دۆلەت ئارمىيىسىنى شۇ جايدا تۇرۇشقا

ئامالسىز قېلىپ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىدىغان بولسا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ شىنجاڭ ئىنقىلابىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش مەقسىتىگە يېتىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان بولار ئىكەن. قاراڭ: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قىسىم، 466-467-بەتلەر.

(38) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 758-بەتلەر.

(39) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن-سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 229-بەت.

(40) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن-سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 232-بەت.

(41)(45) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7334-7335-بەتلەر.

(42) جۇڭگو خەلقى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى سەككىز يىللىق ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئۇرۇشتىن كېيىن تىنچ ۋە مۇقىم بىر سىياسىي مۇھىتنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئىنتىلىپ تەشنا بولغان، بىراق گومىنداڭ بىر پارتىيە ھاكىم مۇتلەقلىقىدا چىڭ تۇرۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ ياردەمىدە ئىچكى ئۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويغان، بۇ ھال ھەقلىق رەۋىشتە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىغان، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ تىنچلىق، دېموكراتىيىنى تەلەپ قىلىش، ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى تېزدىن قانات يايغان. گومىنداڭ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئالدىدا ئىلاجسىز قېلىپ، تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات قىلىش، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات قۇرۇش، ھەربىكتىكە قارشى ھەربىكەت ئېلىپ بېرىش تاكتىكىسىنى قوللىنىش ئارقىلىق بۇزغۇنچىلىق قىلغان ۋە باستۇرۇشنى يولغا قويغان. 1946-يىل 2-ئايدا چۈڭچىڭ ۋە باشقا جايلاردا، گومىنداڭ ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشەنمەيدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئالداپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كومموندىزمغا قارشى نامايىش ئۆتكۈزگەن، گومىنداڭنىڭ ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرىمۇ بىر قاتار زوراۋانلىق

ھەربىر تىلىنى پەيدا قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى ھەرىكىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان.

(43) جاڭ داجۈن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7354 - بەت.

(44) جاڭ داجۈن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7336 - بەت.

(46) شۇنى كۆرسىتىشكە تېگىشلىككى، جاڭ جىجۇڭ ھەقىقەتەن گومىنداڭ ئىچىدىكى بىرقەدەر ئاڭلىق زات ئىدى. ئۇنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى تارىختىكى ھۆكۈمرانلار شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن سىياسەتتىن ھەقىقەتەن پەرقلىق بولغان. ئەمما گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چوڭ شارائىت ئاستىدا جاڭ جىجۇڭنىڭ شەخسىي ئاڭلىقلىقى پۈتكۈل گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاڭلىقلىقى دېگەن گەپ ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ بەزى ئىرادىسىنى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى چۈشەنمىگەن، ئىزچىللاشتۇرمىغان. يەنە كېلىپ جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداشنى مەقسەت قىلغان، ئۇنىڭ خېلى بىرقىسمى ئىلاجسىزلىقتىن قوللىنىلغان، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئىدىيىسى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىدىيىسىنىڭ چېگرىسىدىن ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە خاس ماھىيەتتىنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كېتەلمىگەن. شۇڭا، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئاتالمىش «دېموكراتىيىسى» چىن مەنىدىكى دېموكراتىيە ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئاتالمىش «مىللىي باراۋەرلىكى» چىن مەنىدىكى مىللىي باراۋەرلىك ئەمەس ئىدى. «25 - فېۋرال» ۋەقەسى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاتالمىش «تەرەققىيپەرۋەر» شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى چۈشەندۈرگەن، ئۇ ھەرگىز شىنجاڭدا «دېموكراتىيە» ۋە «مىللىي باراۋەرلىك»نى يولغا قويغانلىقتىن مەغلۇپ بولمىغان. شۇنى يىلىش كېرەككى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆپ مەنپەئىتى بىلەن توقۇنۇشقان، مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇ شىنجاڭ خەلقى ئالدىدا قانداقمۇ ھەقىقىي

ئامالسىز قېلىپ شىنجاڭدىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلىدىغان بولسا، ئۇچ ۋىلايەتنىڭ شىنجاڭ ئىنقىلابىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش مەقسىتىگە يېتىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان بولار ئىكەن. قاراڭ: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈرگەن: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قىسىم، 466-467-بەتلەر.

(38) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 758-بەتلەر.

(39) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جىياڭجۇن-سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 229-بەت.

(40) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جىياڭجۇن-سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 232-بەت.

(41)(45) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7334-7335-بەتلەر.

(42) جۇڭگو خەلقى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى سەككىز يىللىق ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئۇرۇشتىن كېيىن تىنچ ۋە مۇقىم بىر سىياسىي مۇھىتنىڭ بارلىققا كېلىشىگە ئىنتىلىش تەشنا بولغان. بىراق گومىنداڭ بىر پارتىيە ھاكىم مۇتلەقلىقىدا چىڭ تۇرۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ ياردەمىدە ئىچكى ئۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويغان، بۇ ھال ھەقلىق رەۋىشتە پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىغان، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ تىنچلىق، دېموكراتىيىنى تەلەپ قىلىش، ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى تېزدىن قانات يايغان. گومىنداڭ پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئالدىدا ئىلاجسىز قېلىپ، تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات قىلىش، تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات قۇرۇش، ھەربىكتىكە قارشى ھەربىكەت ئېلىپ بېرىش تاكتىكىسىنى قوللىنىش ئارقىلىق بۇزغۇنچىلىق قىلغان ۋە باستۇرۇشنى يولغا قويغان. 1946-يىل 2-ئايدا چۈڭچىڭ ۋە باشقا جايلاردا، گومىنداڭ ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشەنمەيدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئالداپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىزمغا قارشى نامايىش ئۆتكۈزگەن، گومىنداڭنىڭ ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرىمۇ بىر قاتار زوراۋانلىق

ھەربىرىنى پەيدا قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى ھەرىكىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان.

(43) جاڭ داجۈن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7354 - بەت.

(44) جاڭ داجۈن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7336 - بەت.

(46) شۇنى كۆرسىتىشكە تېگىشلىككى، جاڭ جىجۇڭ ھەقىقەتەن گومىنداڭ ئىچىدىكى بىرقىدەر ئاڭلىق زات ئىدى، ئۇنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى تارىختىكى ھۆكۈمرانلار شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن سىياسەتتىن ھەقىقەتەن پەرقلىق بولغان. ئەمما گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چوڭ شارائىت ئاستىدا جاڭ جىجۇڭنىڭ شەخسىي ئاڭلىقلىقى پۈتكۈل گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاڭلىقلىقى دېگەن گەپ ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇنىڭ بەزى ئىرادىسىنى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى چۈشەنمىگەن، ئىزچىللاشتۇرمىغان. يەنە كېلىپ جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداشنى مەقسەت قىلغان، ئۇنىڭ خېلى بىرقىسمى ئىلاجسىزلىقتىن قوللىنىلغان، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئىدىيىسى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىدىيىسىنىڭ چېگرىسىدىن ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە خاس ماھىيەتنىڭ چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كېتەلمىگەن. شۇڭا، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئاتالمىش «دېموكراتىيىسى» چىن مەنىدىكى دېموكراتىيە ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئاتالمىش «مىللىي باراۋەرلىكى» چىن مەنىدىكى مىللىي باراۋەرلىك ئەمەس ئىدى. «25 - فېۋرال» ۋەقەسى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاتالمىش «تەرەققىيپەرۋەر» شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى چۈشەندۈرگەن، ئۇ ھەرگىز شىنجاڭدا «دېموكراتىيە» ۋە «مىللىي باراۋەرلىك»نى يولغا قويغانلىقتىن مەغلۇپ بولمىغان. شۇنى بىلىش كېرەككى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئىتى بىلەن توقۇنۇشقان، مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇ شىنجاڭ خەلقى ئالدىدا قانداقمۇ ھەقىقىي

دېموكراتىيە ۋە ھەقىقىي مىللىي باراۋەرلىكنى يولغا قويالىسۇن؟

(47) جاڭ جىجۇڭ يولغا قويغان بۇرژۇئا «دېموكراتىك سىياسىي» شىنجاڭدا سىياسىي مۇقىملىقنى ئورنىتالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ تەشكىلاتقا قارشى تەشكىلات قۇرۇش، تەشۋىقاتقا قارشى تەشۋىقات قىلىش تاكتىكىسىنى قوللىنىپ تاقابىل تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. بۇنداق چارىنىڭ ئۆزى ئۈنۈمگە ئېرىشەلمىگەنلىكتىن تاللانغان، بىراق بۇ چارە شىنجاڭ جەمئىيىتىدىكى داۋالغۇشىنى توسۇش ئۈچۈن ئەكسىچە شىنجاڭدىكى مىللىي زىددىيەتنى ئىنتايىن خەتەرلىك دەرىجىگە يەتكۈزگەن: «25-فېۋرال ۋەقەسى»دىن كېيىن، ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى دىنىي قائىدە بويىچە جەسەتنى ئۈچ كۈن ئىچىدە دەپن قىلىشقا ئۇنىمىغان، ئاممىنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ كەتكەن: ئىلى تەرەپ ھۆكۈمەتنىڭ «ساختا تىنچلىقى»نى ئەيىبلەپ، خەلقنى گومىنداڭنىڭ ۋەھشىيانە ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى داۋاملىق كۈرەش قىلىشقا چاقىرغان. ئاز سانىدىكى ياشلار ھەتتا گومىنداڭ بىلەن ئۆلۈمگە قارىماي ئېلىشىدىغان قەتئىي ئىرادىسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن مۇزدەك دەريا‌غا سەكرەپ يۇيۇنغان. (قارالسۇن: جاڭ داجۇن «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل». 7343-7344-بەتلەر). بۇنداق نەتىجە جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشتىكى دەسلەپكى نىيىتىنىڭ تەتۈرىچە بولۇپ، ئۇنى شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشتىكى سىياسىي ئارزۇسىدىن ئۆپتىن تەۋرىتىپ قويغان.

(48)(51)(53) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران-چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل». 7337-بەت.

(49) «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى» 1946-يىل 7-ئاينىڭ 18-كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ 2-سانلىق يىغىنىدا ماقۇللانغان، ئۇ بەزىدە «سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى» دەپمۇ ئاتالغان.

(50) «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي پوزىتسىيىسى ۋە قەتئىي مەيدانىنى شەرھلەش» (مىنگونىڭ 36-يىلى 3-ئاينىڭ 25-كۈنى). قارالسۇن: جاڭ جىجۇڭ يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر»، (قوشۇمچىسى).

(52) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7344 ـ بەت.

(54) «شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى»نىڭ 2 ـ ماددىسىدا: «خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش، جەمئىيەتلەرگە ئۇيۇشۇش، ئولتۇراقلىشىش، كۆچۈش، جىسمانىي، مال ـ مۈلۈك جەھەتتىكى تولۇق ئەركىنلىكى قانۇن بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن. قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 471 ـ بەت.

(55)(56) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 535 ـ 536 ـ بەتلەر.

(57) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 240 ـ بەت.

(58)(59) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 241 ـ 243 ـ بەتلەر.

(60) 1946 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، ۋۇ جۇڭشىننىڭ «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»دە خاتىرىلىنىشىچە، جاڭ جىجۇڭ ئۇنىڭغا: «مەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا مەسئۇد قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىپ قارشى تۇرىمەن» دېگەن.

(61) سۇڭ شىلىەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 219 ـ 220 ـ بەتلەر. جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران ـ چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7336 ـ بەت؛ جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى» 2 ـ قىسىم، 658 ـ 659 ـ بەتلەر. ئەمەلىيەتتە، يالغۇز جاڭ جىجۇڭلا مەسئۇدنى يۆلەش خىيالىدا بولۇپلا قالماي، جاڭ جىيشىمۇ بالدۇرلا شۇنداق نىيەتتە بولغان. مەسىلەن، 1947 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭ مەمۇرىي بىنادا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل ئەمەلدارلىرىغا قىلغان سۆزىدە: «ھەرقايسىڭلارغا بىر خەۋەرنى يەتكۈزۈپ قويماي، بۇ ئىشنى مەركەزدىمۇ ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر بىلىدۇ. مەن بۇ قېتىم نەنجىڭغا قايتىپ بارغاندا، بىرمۇنچە

يولداشلار مېنى ئايرودرومغا چىقىپ كۆتۈۋالدى. ئۇلار ماڭا بۇدا ژېيىۋەنجاڭنىڭ مېنى مۇھىم بىر مەسىلىنى ئېيتىش ئۈچۈن چاقىرتىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتتى. مەن ئەتىسى سارايغا تاماق يېگىلى باردىم، ئۇزۇم يالغۇز ژېيىۋەنجاڭغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئىخچام دوكلات قىلدىم، ژېيىۋەنجاڭ مەندىن: «شىنجاڭنىڭ رەئىسى كىم بولسا بولىدۇ» دەپ سورىدى، مەن جاۋاب بەرگىچە، ژېيىۋەنجاڭ يەنە «ئۇيغۇرلاردىن رەئىس بولىدىغان بىرەرسىنى تېپىشقا بولامدۇ؟ پالانى قانداق؟ دەپ سورىدى. بۇ ئىشنى بەي بۇجاڭ بىرقانچىسىلا بىلىدۇ» دېگەن. ئەمما ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى پالانى دېگەننىڭ كىملىكىنى ئېيتىشنى جاڭ جىجۇڭ شۇ چاغدا ئەپسىز كۆرگەن. لېكىن «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»دىكى خاتىرىگە قارىغاندا، بۇ مەسئۇدنى بىلدۇرىدىكەن. جاڭ جىجۇڭ: «يىلىنىڭ بېشىدا (1947 ـ يىلىنىڭ بېشى دېمەكچى ـ ئاپتور) مەن نەنجىڭدا جياڭ ژېيىۋەنجاڭغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى دوكلات قىلغاندا، جاڭ ژېيىۋەنجاڭ ئۇنى (مەسئۇدنى دېمەكچى ـ ئاپتور) تىلغا ئالدى ۋە مەندىن: ئۇ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولسا قانداق؟ دەپ سورىدى» دېگەن. قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ۋە پوزىتسىيىمىز» (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى مەۋرىي بىنادا ئۇزۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز)؛ جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 541 ـ بەت.

(62) جياڭ جېيشىنىڭ ئۆزى ھېيلە ـ مىكىرگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن. ئۇ سىياسىي ھايات پۈتۈنلەي ئۇستىلىققا باغلىق، ئۇستىلىققا «بۇنىڭ بىلەن بىرلىشىپ ئۇنى بېسىش»، «ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشىپ، بۇنى بېسىش» كەم بولماستۇر. ئەمما «مەيلى ئا بىلەن بىرلىشىشتە بولسۇن، مەيلى ب بىلەن بىرلىشىشتە بولسۇن، كىشىلەرگە بىرلىشمەن دەپ باھانە تېپىپ بەرگەندىن كۆرە، ئۇلارنى ئۆز ـ ئارا كۆرەش قىلىشقا قويۇپ بەرگەن تۈزۈك»، ئەجىر قىلماي پايدا ئالغان تۈزۈك دېگەن قاراشتا بولغان. قاراڭ: (ياپونىيىلىك) گۇۋۇكۇيىبىر يازغان «جياڭ زۇڭتۇڭنىڭ مەخپىي

خاتىرىسى»، 7 ـ قىسىم، 154 ـ 155 ـ بەتلەر.

(63) سۇك شىلىەن: «غالچا جيىاكجون ـ سۇك شىلىەننىك ئۆز بايانلىرى»، 262 ـ بەت.

(64) سۇك شىلىەن: «غالچا جيىاكجون ـ سۇك شىلىەننىك ئۆز بايانلىرى»، 262 ـ بەت. ئۇنىڭدىن باشقا جاك جىجۇك ئېيتقان سان بۇ ساندىن كۆپ ئاز. جەمئىي ئون نەچچە ئادەم ئىكەن. قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 549 ـ بەت.

(65) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 548 ـ بەت.

(66)(67) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 542 ـ بەت.

(68) «ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزاسى ئوسمان دامۇللا قاتارلىقلارنىڭ جاك جىجۇكقا يازغان خېتى»، قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 543 ـ بەت.

(69) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 543 ـ بەت.

(70) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 547 ـ بەت.

(71) تاۋ سىيۇ: «تاۋ سىيۇنىڭ ئۆز بايانلىرى»، خوتەن خەلق نەشرىياتى 1985 ـ يىل نەشرى، 84 ـ بەت.

(72) «جاك جىجۇكنىڭ 1947 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجانغا يازغان خېتى»، قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە).

(73) «1947 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجاننىڭ جاك جىجۇكقا يازغان جاۋاب خېتى»، قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە).

(74) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 554 ـ بەت.

(75) ئەمەلىيەتتە گومىنداڭ ئۆزى قوزغىغان ئىچكى ئۇرۇشتا كەينى ـ كەينىدىن يېڭىلىپ مات بولغان، شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭدا چوڭراق ئىش تەۋرىتىشكە قۇدرىتى يەتمىگەن. 1946 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىلا، چىن چېڭ سۇك شىلىەنگە: كومپارتىيە ئارمىيىسى ئۇرۇش قىلىپ چاڭجىياك بويىغا كېلەي

دەپ قالدى، نەنجىك تەھدىتكە ئۇچرىغانلىقىنى سېزىپ، قايتۇرما ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن زور قوشۇن يۆتكىمەكتە. «مەركەز ھازىر شىنجاڭغا زور كۈچ بىلەن يارەدەم بېرەلمەيدۇ» دېگەن (سۈك شىلىەن: «غالچا جىياڭجۇن ـ سۈك شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 220 ـ بەت). ئىچكى ئۇرۇشنىڭ دەسلىپىدە گومىنداڭ ھەربىي جەھەتتە ئۈستۈنلۈكتە تۇرغان چېغىدا شىنجاڭ مەسلىسىنى ھەل قىلىشقا مادارى يەتمىگەن، ئىچكى ئۇرۇش داۋامىدا گومىنداڭنىڭ كۈچى كۈندىن ـ كۈنگە ئاجىزلاپ بارغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ شىنجاڭدا يەنە بىر ئۇرۇش مەيدانى ئېچىشنى ئەلۋەتتە خالىمىغان، ئۇمىدىنى پەقەت كەلگۈسىدە ئىچكى ئۇرۇش ۋەزىيىتىنىڭ ئۆڭشىلىشىغا باغلىغان. ۋەزىيەت ئۆڭشالغىچە ئۇچ ۋىلايەتكە قوراللىق تىركىشىش سىياسىتىنى قوللىنىشقا مەجبۇر بولغان.

(76) بۇ مەزگىلدە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە كۆرسىتىۋاتقان تەسىرى يەنىلا چوڭ بولغان. مەسىلەن، شىنجاڭ تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، «غۇلجىدىكى مەخپىي بەلگىسى ‹1 ـ نومۇرلۇق› ‹2 ـ نومۇرلۇق› ئۈيلەردە تۇرۇشلۇق سوۋېت مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكى، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرقايسى نازارەت، ئىدارىلىرىدىكى سوۋېت مەسلىھەتچىلىرى ۋە ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى ئىۋان ياكوۋلېۋىچ پولىنوۋ بۈيرۇق بويىچە دۆلىتىگە قايتقان». ئەمما 1947 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، «ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكىنى مەخپىي ھالدا غۇلجىغا يەنە ئەۋەتكەن. مەخپىي بەلگىسى ‹ئەخمەتجان قاسىمى 2 ـ ئىشخانىسى› دەپ ئاتالغان»، مانا بۇنىڭدىن ئۇچ ۋىلايەتكە بولغان تەسىرىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، شېن جىخۇا ئەپەندىنىڭ تەقسىماتىدىن قارىغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇ چاغدىكى شىنجاڭ سىياسىتىمۇ ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى ۋە تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئارقىلىق شىنجاڭنى كونترول قىلىش مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئەھۋال ئاستىدا، «ۋاقتىنچە نىشانىنى ئۇچ ۋىلايەت ئوستىدىكى

كونترولىنى كۈچەيتىشنى ئاساس قىلىپ، ئومۇمىي ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى جىم تۇرۇپ كۆزىتىش»كە قارىتقان. روشەنكى، شۇڭا ئۇ ۋىلايەتنىڭ ئۇرۇش قوزغىشىنى سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ قوللىمىغان. ئەگەر ئۇ ۋىلايەت سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلۈك قوللىشىدىن ئايرىلىدىغان بولسا، ئۆزىنىڭ تەخمىنەن 30 مىڭ كىشىلىك قوراللىق كۈچى بىلەن گومىنداڭنىڭ 100 مىڭغا يېقىن ئادىمى بار ئارمىيىسىگە تاقابىل تۇرۇپ غەلىبە قازىنىشى مۇمكىن بولمىغان. قارىڭ: شىنجاڭ ئۇ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخىنى يېزىش ھەيئىتى يازغان «شىنجاڭ ئۇ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994 ـ يىل نەشرى، 171 ـ، 247 ـ بەتلەر؛ شېن جىخۇا يازغان «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارىتقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى (1944 ـ 1950): سۇئال شىلىيەن يازغان «غالجا جىياڭجۇن ـ سۇئال شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 206 ـ بەت.

(77) شېن جىخۇا: «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارىتقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى»، (1944 ـ 1950).

(78) «1947 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھمجاننىڭ جاڭ جىجۇڭغا يازغان جاۋاب خېتى»، «1948 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھمجاننىڭ جاڭ جىجۇڭغا يازغان جاۋاب خېتى»، «1948 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھمجاننىڭ جاڭ جىجۇڭغا يازغان جاۋاب خېتى»، قارىڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر»، (قوشۇمچە).

IV باب چېگىتلىغان شىنجاڭ سىياستىنىڭ قايتىدىن بوشىتىلىشى

1 ـ پاراگراف شەرقىي تۈركستانچىلار ۋە ئۇلارنىڭ شىنجاڭ سىياسىي ساھەسىدىكى ئىپادىلىرى

شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە ئۇيغۇرلار مۇتلەق كۆپ سانلى ئىگىلەپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ھاياتىدا يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن. ئەمما شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدىغان مەزھەپلەرمۇ ساقلانغان. يەنى ئۇچ ژىلايەتچىلەر[1]، شەرقىي تۈركستانچىلار ۋە مۇتەئەسسىپلەر دېگەن مەزھەپلەر بولغان، ھەربىر مەزھەپ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي ئاساسقىمۇ ئىگە بولغان.

ئۇچ ژىلايەتچىلەر ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئاباباسوپلار[2] ۋەكىللىك قىلغان ئۇچ ژىلايەت تەرەپنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئىبارەت بولغان، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ تەسىرىنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە قوبۇل قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن بولۇشنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يار ـ يۆلىكىگە تايىنىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇشنى قەتئىي تەشەببۇس قىلغان. ئۇچ ژىلايەتچىلەرنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى «ناھايىتى كۆچلۈك جەلپ قىلىش كۈچىگە ۋە ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە بولغان»[3]، ئۇنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىيەتچى

هۆكۈمرانلىقىدىن نارازى بولغانلىكى كەڭ خەلق ئاممىسى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىدىيىسىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغانلىكى ياشلار، بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار، شۇنىڭدەك شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلاشقان چاغلاردا «ئالتە بۈيۈك سىياسەت» تەرىبىسىنى ئېلىپ شىنجاڭ ئىنستىتۇتى قاتارلىق مەكتەپلەردە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ھىمايە قىلغان.[4] شەرقىي تۈركىستانچىلار مەسئۇد، مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالار ۋەكىللىك قىلغان كۈچلەر ئىكەن. بۇ مەزھەپتىكىلەر ئاساسىي جەھەتتىن پانتۈركىزمچىلەر بولغان، ئۇلار جۇڭگونىڭ تارىختا ئۆتكەن ھۆكۈمەتلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى سۆككەن، ئەمما سوۋېت روسىيىسىدىكىدەك ئىنقىلابتىن قورقۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن پەخەس بولۇپ يۈرگەن، شۇڭا ئۇلار دەسلەپكى چاغلاردا شىنجاڭنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولۇشىنى تەشەببۇس قىلماي، مىللىي ئاپتونومىيىنىڭ ئەمەلگە قويۇلۇشىنلا تەلەپ قىلغان. بىراق ئۇلار شىنجاڭدا مەلۇم تەسىرگە ئىگە بولغاندا، بارا-بارا «خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇپ»، «مەركەزگە قارشى تۇرۇپ»، «يۇقىرى دەرىجىلىك ئاپتونومىيە»نى تەشەببۇس قىلغان.[5] شەرقىي تۈركىستانچىلارنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى كەمچىل بولسىمۇ، لېكىن مەسئۇد قاتارلىقلار قولىدىكى ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدا بىر تۈركۈم مۇرتلىرىنى يېتىشتۈرگەن. مۇنەۋۋەرسىپلەر ئاساسەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى فېئودالالار، دىنىي يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن ئىبارەت بولغان، بۇ بىر قىسىم كىشىلەر تەييار مەنپەئەت ئىگىلىرى بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىگە بولۇپ كەلگەن ئىجتىمائىي ئورنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ھەمكارلىشىشنى ئىزدىگەن. بۇ مەزھەپتىكىلەرنىڭ ۋەكىللىرى

بىرقەدەر كۆپ بولغان، ئۇيغۇرلاردىن قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي ۋالىيسى يولۋاس، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي ۋالىيسى خې دېڭباڭ (ئۇيغۇرچە ئىسمى نۇربەك) قاتارلىقلار شۇ جۈملىدىكى كىشىلەردىن بولغان. مۇتەئەسسىپلەر شىنجاڭدا مەلۇم ئىجتىمائىي ئاساسقا ئىگە بولغان، چۈنكى شىنجاڭدا فېئودال كۈچلەر ئىنتايىن زور بولغان، «كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆلارنىڭ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتى بەلگىلىگەن، پۈتۈن بارلار كۈچلۈك بولغان، كىم باي بولسا شۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى يۇقىرى بولغان»، ئۇنىڭدىن باشقا، دىنىي زاتلارمۇ ئىنتايىن زور كۈچكە ئىگە بولغان.[6] شىنجاڭدىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە، ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئۇچ ۋىلايەتچىلەر ۋە شەرقىي تۈركىستانچىلارنىڭ كۈچى نىسپىي ھالدا ئازراق، مۇتەئەسسىپلەرنىڭ كۈچى ئەڭ كۆپ بولغان. مۇتەئەسسىپلەرنىڭ قازاقلار ئىچىدىكى ۋەكىللىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپ سالىس[7] قاتارلىق كىشىلەر ئىكەن، خۇيزۇلار ئىچىدىكى ۋەكىللىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زېڭشەن قاتارلىق كىشىلەر ئىكەن، مۇڭغۇللار ئىچىدىكى ۋەكىللىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە ئىجتىمائىي باشقارمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئېردەنى قاتارلىق كىشىلەر ئىكەن. ئۇرۇمچىدە يۈز بەرگەن «25 ـ فېۋرال ۋەقەسى» دەل شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى قازاق، خۇيزۇ ۋە خەنزۇ مۇتەئەسسىپ كۈچلەرنىڭ چوڭ بىرلىشىشىدىن ئىبارەت بولغان.[8]

جاڭ جىجۇڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىنىڭ شىنجاڭنى باشقۇرۇش سىياسىتىدىكى مۇھىم پەرق: ۋۇ جۇڭشىن شەرقىي تۈركىستانچىلارنى ئىشقا سېلىشقا قەتئىي قارشى تۇرغان، ئۇ بۇ كىشىلەر كۆپ يىللارغىچە مەركەزنىڭ كۈچلۈك ئېتىبارىغا ئىگە

بولغان تۇرۇپ، يەنە شىنجاڭدا بۆلگۈنچىلىكنى دەۋەت قىلدى[9]. ئۇلارغا ئىشىنىشكە بولمايدۇ دەپ ھېسابلىغان. شۇڭا ئۇ شىنجاڭدىكى مۇتەئەسسىپ كىشىلەرنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلغان، چۈنكى بۇ كىشىلەر گومىنداڭغا ئالا كۆڭۈل بولماي جان-جەھلى بىلەن تايانغان: جاڭ جىجۇڭ مەسئۇد قاتارلىق شەرقىي تۈركىستانچىلارنى ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلغان، ئۇ شەرقىي تۈركىستانچىلارنى شىنجاڭنىڭ سىياسىي مۇنبىرىگە چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ «دېموكراتىيە»نى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان يۇقىرى مۇقامدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆچمەنلىك قىلىدىغان سىياسىي مەيدانىدىن پايدىلىنىپ[10]. شىنجاڭنى شىنجاڭلىقلار باشقۇرىدى دېگەن بايراق ئاستىدا. شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى پارچىلاش مەقسىتىگە يەتمەكچى بولغان.[11] دەرۋەقە، گومىنداڭ ئۆزى بىلەن بۇ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي ئىختىلاپنىمۇ كۆرگەن، شۇڭا ئۇلار بىلەن مەلۇم سىياسىي رامكا ئىچىدە ھەمكارلاشقان.[12] ئەمما، جاڭ جىجۇڭ شەرقىي تۈركىستانچىلارنى يۆلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۇتەئەسسىپلەر كۆچلىرىنىمۇ گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ مۇھىم ئىجتىمائىي ئاساسى قىلغان. ئۇ مۇنداق قىلىشتا ئىجتىمائىي ھۆكۈمرانلىق ئاساسىنى كېڭەيتىشنى مەقسەت قىلغاندىن تاشقىرى، سىياسىي نۇقتىئىنەزەرنىمۇ كۆزدە تۇتقان، يەنى «دېموكراتىك سىياسىينىڭ ئاساسىي مەزمۇنى» «ئۆكتىچىلەرنىمۇ ئارىغا سىغدۇرۇش، ياتلارغا كەڭ قورساق بولۇشتىن ئىبارەت» دېگەننى كۆزدە تۇتقان، شۇڭا ئۇ «شىنجاڭنى بىر مەزھەپتىكى كىشىلەرلا كونترول قىلماسلىقى كېرەك، دېموكراتىك ئۇسۇل بىلەن رەھبەرلىك قىلىش لازىم» دەپ ھېسابلىغان.[13]

مەسئۇد ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاساسىي جەھەتتىن گومىنداڭنىڭ گۇماشتىسىغا ئايلانغان، ئۇ قولىدىكى ھوقۇقتىن

ۋە تەشۋىقات قوراللىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ كۆچىنى يېتىشتۈرۈپ ۋە ئۇلغايتىپ، ھەممە يەردە ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ كۆچلىرى بىلەن قارشىلاشقان. ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ كىشىلىرىنى «قىزىل پاچاقلار» دەپ تىللىغان، «ھەمىشە كوچىلاردا ھاراق ئىچىپ مەست بولۇپ چاتاق چىقارغان»، سوۋېت مۇھاجىرلىرىنى ۋە ئىلى تەرەپنىڭ خادىملىرىنى ئۇرۇپ-دۇمبالىغان.[14] مەسئۇد قاتارلىقلار شىنجاڭدىن ئايرىلغىنىغا كۆپ يىل بولغاچقا ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ھېچقانچە ئەگەشكۈچىلىرى يوقلۇقىغا، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىچكى ئىتتىپاقلىقىغا مەلۇم دەرىجىدە بۆلگۈنچىلىك سالغان، شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ قىسمەن مەقسىتىگە يەتكەن.[16] مەسئۇد ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان مەزگىلدىكى شىنجاڭ گېزىتىمۇ ئىلگىرىكى قورۇنۇشنى ئازايتىپ، ئادەم يەيدىغاندەك ياۋۇز قىياپىتىنى ئاشكارىلىغان، ھەتتا «ئەنسىز زامانىنى ئوڭشاشتا قىاتتىق دەستۇردىن پايدىلىنايلى» دېگەن باش ماقالىنى ئېلان قىلىپ، خەلقنىڭ قارشىلىقىنى قورال كۈچى بىلەن باستۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان.[17] گومىنداڭ مەسئۇدنىڭ ئەنە شۇ ئىپادىلىرىدىن ھەرھالدا رازى بولغان، ئەمما ئۇنىڭدىن نارازى بولغان جايلىرىمۇ كۆپ بولغان. مەسىلەن، مەسئۇد شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە، «جاھىل ۋە ئىقتىدارسىزلىقى»نى ئىپادىلەپ، «پۈتۈنلەي ئازسانلىق كىشىلەرنىڭ مۇھاسىرىسىگە چۈشۈپ قېلىش» بىلەنلا قالماي،[18] بەلكى پانتۇركىزملىق ئىدىيىسى خەتىرلىك دەرىجىدە كۈچىيىپ، شىنجاڭدا ئاشكارىدىن-ئاشكارا جۇڭگونى پارچىلاش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان.

1948-يىل 10-ئايدا، جاڭ جىجۇڭ مەسئۇد بىلەن ئەيسا ئاغا شەخسىي نامىدىن بىر پارچە خەت يازغان، بۇ خەت گومىنداڭ

هۆكۈمىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستانچىلارغا بولغان نارازىلىقىنى مەركەزلىك ئەكس ئەتتۈرگەن. جاڭ جىجۇڭ شۇ خېتىدە تۆت مەسىلىنى تىلغا ئالغان: بىرىنچىسى «خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش مەسىلىسى»، ئىككىنچىسى «مەركىزىي هۆكۈمەتكە نارازىلىق مەسىلىسى»، ئۈچىنچىسى «يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە مەسىلىسى»، تۆتىنچىسى «دېموكراتىك سىياسى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەسىلىسى». جاڭ جىجۇڭ «خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش مەسىلىسى» ئۈستىدە توختالغاندا، ئەيسا رەھبەرلىك قىلغان ئۇيغۇرچە گېزىتتە يەرلىك هۆكۈمەت خىزمىتى ئىسكەنجىگە ئېلىنىدى دېيىلگەنلىكى، ئۇنىڭ بىرمۇنچە پاكىتلارنى ئويدۇرۇپ خەلقنى دۆلەت ئارمىيىسىدىن يىراقلاشتۇرغانلىقى، ئەگەر خەنزۇلارغا قارشى ئاڭنىڭ داۋاملىق ئەۋج ئېلىشىغا يول قويۇلىدىغان بولسا، بۇنىڭ شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن زىيىنى بەك چوڭ بولىدىغانلىقى، مەسئۇد قاتارلىقلار رەھبەرلىك قىلغان هاكىمىيەتكىمۇ ئىنتايىن زور تەسىر يەتكۈزىدىغانلىقىنى ئېيتقان. جاڭ جىجۇڭ «مەركىزىي هۆكۈمەتكە نارازىلىق مەسىلىسى» ئۈستىدە توختىلىپ، مەركىزىي هۆكۈمەت پەۋقۇلئاددە قىيىن مەزگىلدە تۇرۇۋاتىدۇ، سىلەر مەركەزنىڭ هالىغا يېتىشىڭلار كېرەك، «ئادەتتىكى نورمال ئەھۋال ئاستىدا» تۇرغان بولسا، «مەركەزنىڭ ئىنتايىن زور كۈچ بىلەن شىنجاڭغا ياردەم بېرىشىگە، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشىگە قىل سىغمايتتى» دېگەن. جاڭ جىجۇڭ «يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە مەسىلىسى» ئۈستىدە توختالغاندا ئاتالمىش «يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە»گە شەرت بولۇشى لازىم، شىنجاڭنىڭ ھەربىي، ئىقتىسادىي ۋە قۇرۇلۇش جەھەتلىرىدە «مۇستەقىل» ياكى «يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە» بولىدىغان قۇدرىتى بارمۇ؟ جۇڭخۇا مىنگو ئاستىدا بىرلىككە كېلىش شىنجاڭ ئۈچۈن پايدىلىق دېگەن. جاڭ جىجۇڭ

«دېموكراتىك سىياسى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەسىلىسى» ئۇستىدە توختالغانىدا، «دېموكراتىك سىياسىغا رەھبەرلىك قىلىدىغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دېموكراتىك سىياسىي روھقا خىلاپلىق قىلماي، دېموكراتىك تۈزۈمنى سەممىيلىك بىلەن ھۆرمەت قىلىشى لازىم»، مەسىلەن، ھاكىمنى ناھىيىلىك كېڭەشىنىڭ سايلىشى، ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىدىن تۆۋەن خادىملارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇشتا ھاكىم كۆرسىتىپ ناھىيىلىك كېڭەشىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈش، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ ئەنگە ئالدۇرۇش قانۇنغا ئايلاندى. ئەمما ھازىر بەزىلەر ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرىنى ۋە ناھىيىدىكى باشقا ئەمەلدارلارنى خالىغانچە يۆتكەۋاتىدۇ ۋە ئالماشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «خەلقە رەھبەرلىك قىلىپ دېموكراتىك سىياسىنى يولغا قويۇشى لازىمكى، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ، ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ ئالىدى بىلەن دېموكراتىيىنى بۇزىدىغان تەدبىرلەرنى قوللانسا بولمايدۇ» دېگەن.(19)

مەسئۇد قاتارلىق شەرقىي تۈركىستانچىلارنىڭ شىنجاڭنىڭ سىياسىي مۇنبىرىدىكى ھەربىكەتلىرى مۇنداق ئىككى چوڭ مەسىلىنى پەيدا قىلغان: بىرىنچىدىن، ئۇلارنىڭ شىنجاڭنى پارچىلاش يولىدا شۇغۇللانغان پانتۈركىزملىق پائالىيەتلىرى ئەسلىدىلا تەرەپ-تەرەپتە خەتەر يوشۇرۇنۇپ تۇرغان شىنجاڭ جەمئىيىتىنىڭ تېخىمۇ داۋالغۇشىغا سەۋەب بولغان، ھەتتا ئۇلارغا ئىلگىرىدىنلا يول قويۇپ كېلىۋاتقان جاڭ جىجۇڭمۇ تاقەت قىلالماي قالغان؛ ئىككىنچىدىن، مەسئۇد باشچىلىقىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن جاكارلانغان «دېموكراتىك سىياسى» مىزانىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان. ئەمەلىيەتتە، نوپۇزلۇق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزى تۈزگەن ئويۇن قائىدىسىگە ئېتىبارسىز قاراپلا قالماي، بەلكى مەسئۇدنىڭ ئوغلى

مەي خۇەنشىن (ئەر توغرۇل)مۇ «جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ۋە كۆزدىن كەچۈرۈش ئۆتمەكى» نامىدىن پايدىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا ھوقۇقى دائىرىسىدىن ھالقىپ بىرمۇنچە قانۇنسىز ئىشلارنى قىلغان، مەسىلەن، يەرلىك ئەمەلدارلارنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئالماشتۇرۇۋەتكەن، يەرلىك خەلق پىكرىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ئورگانلارنى مەنسىتمىگەن، يەرلىك ئاتاقلىق زاتلارنى ھاقارەتلىگەن، يەرلىك ئەدلىيە مەمۇرىي ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالغان ۋە باشقىلار،[20] نەتىجىدە شىنجاڭ جەمئىيىتى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ ۋە قاراڭغۇلىشىپ، سىنىپىي زىددىيەت بۇرۇنقىدىنمۇ كەسكىنلەشكەن.

2 ـ پاراگراف ئۈچ ۋىلايەت بىلەن «ياخشىلىشىش»

مەسئۇد شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىك ئورنىغا چىقىرىلسا ئۇچ ۋىلايەتچىلەرنىڭ نارازىلىقىنى قوزغايدىغانلىقىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى پەرەز قىلغان. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇ قارارغا كېلىشتە ئىلى تەرەپ بىلەن مەسلىھەتلەشمىگەن، چۈنكى «ئەگەر بۇ ئىش ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ ئىلى تەرەپ قوشۇلمىسا ئوڭايسىزلىق يۈز بېرىدىكەن». شۇنداقتىمۇ گومىنداڭ ئىلى تەرەپنىڭ قارشىلىقىغا تاقابىل تۇرىدىغان ئاساسلارنى ئالدىن تېپىپ قويغان، مەسىلەن، «تىنچلىق بىتىمى»دىكى بەلگىلىمە بويىچە رەئىسنى مەركىزىي ھۆكۈمەت تەيىنلەيدىغان بولغان، ئىلى تەرەپ بىلەن مەسلىھەتلىشىش شەرتى قويۇلمىغان، دېمەك، ئىلى تەرەپنىڭ قارشى تۇرۇشى قانۇنىي ئاساسقا ئىگە ئەمەس ئىكەن.[21] بىراق ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتتىكى ئىلى تەرەپ خادىملىرىنىڭ غۇلجىغا قايتىپ كېتىش يولى بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىشى ئۆلكىلىك بىرلەشمە

ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەلىيەتتە پارچىلىنىشىغا سەۋەب بولغان، مۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتنىڭ يۈز بېرىشىنى گومىنداڭ تەرەپ باشتا ئويلاپ باقمىغان.[22]

ئەھۋال گەرچە «ئويلىمىغان يەردىن» چىققان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ تەرەپ يول قويۇش كويىدا بولمىغان. ئىلى تەرەپ «قانۇنىي» يول بىلەن قارشى تۇرغان، گومىنداڭنىڭ كارى بولمىغان؛ ئىلى تەرەپ تۇرپان، پىچان، توقسۇن دېھقانلىرىنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى قوزغىسا،[23] گومىنداڭ ئۇنى قورال كۈچى بىلەن باستۇرغان، ھەتتا جۇڭگو-موڭغۇلىيە چېگرىسىدا قوراللىق توقۇنۇش شەكىلدە يۈز بەرگەن بەيتىك ۋەقەسىگىمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دەسلەپتە ناھايىتى قاتتىق پوزىتسىيە قوللانغان: سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگەن،[24] تەشۋىقات ماشىنىلىرىنى ئىشقا سېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارغان ھەمدە بەيتىكتە تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە ئىستىھكامنى چىڭ ساقلاش، «ئوڭايلىقچە چېكىنمەسلىك» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[25] گومىنداڭ تەرەپنىڭ شۇقەدەر قاتتىق يول تۇتۇشىدىكى ئاساسىي سەۋەب 1945 - يىل 9 - ئايدىكى شىنجاڭ كرىزىسىدىن بۇيان گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچى كۈچىيىپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ماناس دەرياسىنى چېگرا قىلىپ قوراللىق تىركىشىپ تۇرۇۋاتقانلىقىدىن تەپتارتمايدىغان بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە نەنجىڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كومپارتىيىگە داۋاملىق قارشى تۇرىدىغان، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ مۇناسىۋىتى داۋاملىق جىددىيلىشىدىغان بولسا، «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تۈپتىن ھەل قىلىش مۇمكىن بولمايدىكەن»، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مۇمكىن بولمىغان ئىكەن، گومىنداڭ تەرەپنىڭ شىنجاڭدىكى «تىركىشىش شەكىللەنگەن بولسىمۇ لېكىن نىسپىي ھالدا مۇقىم بولۇۋاتقان ۋەزىيەت»تىن

قانائەتلىنىشى تۇرغان گەپ.[26]

ئەمما 1948 - يىل 6 - ئايغا كەلگەندە، گومىنداڭ ئارمىيىسى ئىچكى ئۇرۇشتا قاتتىق زىيانغا ئۇچراپ، ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى 3 مىليون 600 نەچچە مىڭغا چۈشۈپ قالغان، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇش قىلىشقا يارايدىغان ئەسكىرى ئاران 1 مىليون 700 مىڭ بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئەسكەرلەرنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى پارچىلاپ شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو، شەرقىي جۇڭگو، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ۋە غەربىي شىمالدىن ئىبارەت بەش جەڭ مەيدانىدا ئىسكەنجىگە ئېلىپ تۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كۈچى تېخىمۇ ئۈلغىيىپ 2 مىليون 800 مىڭغا يەتكەن. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 8 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە، گومىنداڭ نەنجىڭدا ھەربىي ئىشلار يىغىنى چاقىرىپ، ئۇرۇش سىپىنى قىسقارتىپ، لەنجۇ - لىيەنيۈنگاڭ، تيەنجىن - پۈكۇ، بېيپىڭ - خەنكۇ تۈمۈر يوللىرى ۋە باۋجى - چېڭدۇ تاشيولى قاتارلىق مۇھىم نۇقتىلارغا تايىنىپ، نۇقتىلىق مۇداپىئە كۈرۈشىنى قارار قىلغان. گومىنداڭنىڭ بۇ ئىستراتېگىيىلىك قىسقارتىش، مۇداپىئە كۈرۈش ھالىتى ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى سىياسىتىنىڭ يۈزلىنىشىگە مۇقەررەر تەسىر كۆرسەتكەن.

1948 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى، جاڭ جىجۇڭ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجاننىڭ ئىككىنچى جاۋاب خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى جىددىي ۋەزىيەتنى پەسەيتىشتىكى تۈگۈن، يەنى مەسئۇدنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش - قالدۇرماسلىق مەسىلىسى ۋە شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلىرى مەسىلىسى ئىنتايىن ئايدىڭلاشقان.[27] گومىنداڭ ئىچكى ئۇرۇش مەيدانلىرىدا ئۇزۇل - كېسىل مەغلۇپ بولۇۋاتقان ۋەزىيەتنىڭ بارغانسېرى ئايدىڭلىشىشىغا ئەگىشىپ، گومىنداڭ تەرەپ ئىلى

تەرەپنىڭ ھەربىي ھۇجۇمىغا ئۇچراپ پۈتۈن شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاپ قېلىشقا شۇنچە تەقەززا بولغان. ئەمما گومىنداڭ شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئىلى تەرەپنىڭ قايتا ھەمكارلىشىش ھەققىدىكى شەرتلىرىنى كۆزدە تۇتۇشقا مەجبۇر بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئارمىيە، ھۆكۈمەتنىڭ قاتتىق مەيدانداشتا تۇرۇپ كېلىۋاتقان باشلىقلىرىنى يەڭگۈشلەپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىلى تەرەپتىكى ئەزالىرىنىڭ ئۆتكەنكى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت شەكلىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولغان.

سوۋېت شىلىيەن شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى، شۇنداقلا شىنجاڭدا قاتتىق سىياسەت يۈرگۈزۈشنى كۈچەپ تەشەببۇس قىلغان مۇھىم شەخسىنىڭ بىرى بولغان. شىنجاڭدىكى ئارمىيە ۋە ساقچىلارنىڭ تۈرلۈك قانۇنسىز ھەرىكەتلىرى ھەققىدە باش تارتىپ بولمايدىغان جاۋابكارلىق سوۋېت شىلىيەننىڭ ئۇستىگە چۈشكەن. ئەڭ دەسلەپ ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ سوۋېت شىلىيەنگە ئاشكارا قارشىلىق بىلدۈرۈشنى ئەپسىز كۆرگەن. ئەمما ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن سوۋېت شىلىيەننى ئاشكارا ئەيىبلەۋەرگەن. ئۈچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ قارشىچە، سوۋېت شىلىيەن ئۇرۇمچىدىكى «25 - فېۋرال ۋەقەسى»نى مەخپىي پىلانلاپ ئۇيۇشتۇرغان، ئوسمانىنى مەخپىي كونترول قىلىپ ئۈچ ۋىلايەتكە ھۇجۇم قىلىشقا كۈشكۈرتكەن، بىۋاسىتە ئەسكەر چىقىرىپ تۇرپان، پىچان، توقسۇن دېھقانلار قوزغىلىڭىنى قانلىق باستۇرغان ۋە باشقىلار. جاڭ جىجۇڭ ئۈچ ۋىلايەت كەسكىن قارشى تۇرۇۋاتقان كىشىلەر شىنجاڭدا تۇرۇۋېرىدىغان بولسا، ئىلى تەرەپ بىلەن قايتىدىن ھەمكارلىشىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىپ، جياڭ

جيپشىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ، 1948 - يىل 8 - ئايدا سۇ شىليەننى غەربىي خۇبېيدىكى ئوتتۇرا جۇڭگو «باسمىچىلارنى يوقىتىش» باش قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى قىلىپ يۆتكىۋەتكەن. شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى سىياسىي پوزىتسىيىسى نىسپىي هالدا مۆتىدىل بولغان تاۋ سىيۇ ئۈستىگە ئالغان.

جاڭ جىجۇڭ ئۆزىنىڭ شىنجاڭ ھەققىدىكى مۇددىئاسىنى تاۋ سىيۇگە توغرا چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، تاۋ سىيۇنى شىنجاڭغا بېرىپ خىزمەتكە چۈشۈشتىن بۇرۇن ئۆزىنىڭ لەنجۇدىكى خۇسۇسىي مەھكىمىسىگە تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ، ئىچكى تىنچلىقنى كۈچەپ تەشەببۇس قىلىش ھەققىدە جياڭ جېيشىغا بىرقانچە قېتىم تەكلىپ بېرىپ يازغان خەتلىرىنى ۋە جياڭ جېيشى بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبەت خاتىرىسىنى تاۋ سىيۇگە كۆرسەتكەن. جاڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۇگە: «شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چۈشىنىشى ۋە ھەمكارلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۈرۈشلۇق باش كونسۇلى بىلەن كېلىشىپ، ئىلى تەرەپتىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاتناشقان ئەزالارنىڭ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشىنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم، بۇ سىياسىي جەھەتتىكى ئېھتىياج بولۇپلا قالماي، ئىقتىسادىي جەھەتتىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىنى كېڭەيتىپ، شىنجاڭدا مال باھاسىنىڭ ئۆرلەپ كېتىشىنى چەكلەش ئۈچۈن زۆرۈر» دېگەن.[28] سۇڭ شىليەن شىنجاڭدىن كەتكەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا تاۋ سىيۇ رىياسەتچىلىك قىلغان. لېيۇ مېڭچۇن غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي قوماندانلىق مەھكىمىسىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق بەڭگۇڭتىڭنىڭ باش كاتىپى قوشۇمچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى نامى بىلەن شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمەت خىزمىتىگە

ريياسەتچىلىك قىلغان، چۈي ژۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە ئورۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى سۈپىتى بىلەن ئورۇمچى شەھىرىنىڭ ئىشلىرىغا ريياسەتچىلىك قىلغان. لىيۇ زېرۈك مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىيە خاس ۋەكىلى سۈپىتى بىلەن شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان دىپلوماتىيە ئىشلىرىغا ريياسەتچىلىك قىلغان. ئۇلار بىردەك جاڭ جىجۇڭنىڭ تىنچلىق تەشەببۇسى بويىچە ئىش كۆرۈپ، تۇرپان، پىچان، توقسۇن ۋەقەسىدە قولغا ئېلىنغان ئون نەچچە ئاز سانلىق مىللەت خادىملىرىنى قويۇپ بەرگەن. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسمىنى تىزگىنلەش ۋە باشقۇرۇشنى كۈچەيتكەن ھەمدە تۇرۇشلۇق ئارمىيە بىلەن يەرلىك خەلق ئاممىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىپ، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بۇ ۋاستە توقۇنۇش يۈز بېرىشىدىن ساقلانغان.[29] لىيۇ مېڭچۈن يەنە شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابى سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لياڭ كېشۇن بىلەن شىنجاڭ گېزىتخانىسىنىڭ باشلىقى تەن ژېيشۇگە سوۋېت دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشلىرىنى ۋە ئازاد رايون خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى مۇۋاپىق تەشۋىق قىلىش توغرىسىدا يوليورۇق بەرگەن.

جاڭ جىجۇڭنىڭ مەسئۇدنى رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن يۆتكىشىدە قىينىچىلىق نىسپىي ھالدا چوڭراق بولغان، چۈنكى مەسئۇدنىڭ ۋەزىپىگە ئولتۇرغىنىغا ئۇزاق بولمىغان، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئىچىدە بىرمۇنچە كىشىلەر ئۇنى قوللايدىكەن، ھۆكۈمەتنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەش ۋە ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش رەسمىيىتىدىن دەرمەھەل ئۆتكۈزلمەسلىك ئېھتىمالى بار ئىكەن. شۇڭا مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىش مەسلىسىدە جاڭ جىجۇڭ ئۇدا بىر قارارغا كېلەلمەي ئارىسالدى بولغان. ئەمما ئۇ ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجانىڭ 1948 - يىل 10 -

ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى جاۋاب خېتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ۋەزىيىتىدىكى خەۋپلىك ئەھۋالنى دەرھال ھېس قىلغان[30] ۋە دەرھال ئۇرۇمچىدىكى لېنۇ مېڭچۈن، چۇي ژۇ. لېنۇ زېرۇڭلارنى لەنجۇغا تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ قارشى تەدبىر ئۇستىدە مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، مەسئۇدنى دەرھال ئالماشتۇرۇۋېتىشنى قارار قىلغان. تېلېگرامما ئارقىلىق ئالاقە قىلىشتىكى بىرمۇنچە ئەپسىزلىكتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ نەنجىڭغا ئۆزى بېرىپ جياڭ جېيشىغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىش زۆرۈر بولۇۋاتقان سەۋەبلەرنى چۈشەندۈرگەن، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا مەسئۇدنى ئالماشتۇرمىسا بولمايدىغانلىقىدىكى سەۋەبلەرنى ئالاقىدار تەرەپلەرگىمۇ چۈشەندۈرگەن[31]، شۇنىڭ تۈرتكىسى بىلەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەمۇرىي پالاتاسى 1948 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىدىن قالدۇرۇش قارارىنى ماقۇللىغان. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن جاڭ جىجۇڭ مەسئۇدقا مەخسۇس تېلېگرامما بېرىپ «يېرىم يولدا ئۆزگىرىپ قالغانلىقىڭىزغا چوڭقۇر ھەسرەتلىنىمەن»، «ھازىر مەركەز ئەمەلىي ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، زۆرۈر تەدبىر قوللانماي تۇرالمىدى» دېگەن، جاڭ جىجۇڭ بۇيەردە كۆرسەتكەن «ئەمەلىي ئېھتىياج» «ئاساسلىقى شىنجاڭنىڭ بۆلۈنۈش ۋەزىيىتىنى ئوڭشاش ئۈچۈن يول ئېچىش»نى بىلدۈرگەن.[32]

شىنجاڭ ئۆلكىسىگە يېڭىدىن بۇرھان شەھىدى رەئىس بولغان. بۇرھان شەھىدى نەنجىڭدىن ئۇرۇمچىگە بېرىپ خىزمەتكە چۈشۈشتىن بۇرۇن، لېنۇ زېرۇڭ، چۇي ژۇ، لېنۇ مېڭچۈنلەر بۇرھان شەھىدى بىلەن ئۇزاق سۆزلىشىپ، گومىنداڭ تەرەپنىڭ ئۈچ ۋىلايەت بىلەن قايتىدىن ھەمكارلىشىش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەن. بۇرھان شەھىدى ئەخمەتجان قاسىمىغا خەت يېزىپ، جاڭ جىجۇڭنىڭ «ئاغرىنىشى تېخى تۈگەپ كەتمىگەن» بولسىمۇ،

«لېكىن يولنىڭ يۇنىلىشىنى توغرىلاشقا باشلاپتۇ، ئۇزى ئىلگىرى ناھايىتى چوڭ ئۈمىد بىلەن كۆرسەتكەن مەسئۇدتىن ئەمدى خاتىرجەم بولالمايۋاتاتتى»، ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتاتتى. «ھەم سىزدىن خەۋەر كۈتۈۋاتاتتى» دېگەن.[33] ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەر گەرچە گومىنداڭ بىلەن ھەمكارلىشىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ تەرەپنىڭ ياخشى نىيەت بىلەن بىلدۈرگەن ئارزۇسىنى قوبۇل قىلغان، ئىككى تەرەپنىڭ جىددىي مۇناسىۋىتى يۇمشىغان.

بۇرھان شەھىدى ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن «پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەت» ئېلان قىلغان. ئۇ شۇ مۇراجىئەتتە: «قوماندان جاڭ جىجۇڭ بىزگە: ‹ئەبەدىي تىنچلىققا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، چوقۇم جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، مەملىكەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش لازىم› دەپ ئوچۇق كۆرسەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇقىغا قارشى بولغانلىكى ئىشلار تىنچلىقنى بۇزغانلىق بولىدۇ، بىز ئۇنى ئەكسىيەتچىلىك دەپ تونۇيمىز؛ مەملىكەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى بولغانلىكى ئىشلارنى قىلىش تىنچلىقنى بۇزغانلىق بولىدۇ، بىز ئۇنى ئەكسىيەتچىلىك دەپ تونۇيمىز؛ دېموكراتىك سىياسىيغا قارشى بولغانلىكى ئىشلارنى قىلىش تىنچلىقنى بۇزغانلىق بولىدۇ، بىز ئۇنى ئەكسىيەتچىلىك دەپ تونۇيمىز؛ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا قارشى بولغانلىكى ئىشلارنى قىلىش تىنچلىقنى بۇزغانلىق بولىدۇ، بىز ئۇنى ئەكسىيەتچىلىك دەپ تونۇيمىز! شۇنىڭ ئۈچۈن مەن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارنى بىرلىككە، ئىتتىپاقلىققا، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىشقا، ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ۋە ھەرىكەتلەرگە زادى يول قويماسلىققا چاقىرىمەن»

دېگـەن.[34] بـۇرھان شـەھىدىنىڭ «پـۇتۇن شـىنجاڭ خەلقىگـە مۇراجىئـەتى»دىـن شـۇنى كۆرۈۋېلىشـقا بولىـدۇكى، ئـۇ بىـر قولىـدا جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق بايرىقىنى، يەنە بىر قولىـدا «دېموكراتىـك سىياسى» بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، شـىنجاڭنىڭ ئىچكى-تاشقى بارلىق سىياسەتلىرىگە ئەنە شۇ ئىككى بايراقنى قوماندان قىلغان. بـۇرھان شـەھىدىنىڭ ھاكىمىيـەت يۈرگۈزۈشـى گـومىنداڭنىڭ شـىنجاڭ سىياسـىتىنى يەنـە بىـر قېتىم تەڭشەشـنى تامـاملاپ، ئۆتكـەنكى نىسپـىي قـاتتىق شـىنجاڭ سىياسـىتىنى پـۈتۈنلەي يۇمشـىتىپ، ئۇچ ۋىلايەتكە قايتىدىن مۇرەسسە قىلغانلىقىنى ھەمدە شـىنجاڭدىكى ھـەر مىللـەت خەلقىگـە سىياسـىي جەھەتتە يەنە بىـر قېتىم يول قويغانلىقىنى ئىپادىلىگەن.

بـۇرھان شـەھىدى ئۆتمۈشـتە شـىنجاڭ ئۆلكىلىـك ھۆكۈمـەتنىڭ مـۇئاۋىن رەئىسـى بولغـان مەزگـىلدە، نىسپـىي ھالـدا مۇتـەدىل پوزىتسـىيە تۇتـۇپ، گـومىنداڭ بىلـەن ئـۇچ ۋىلايـەت تەرەپـنىڭ سىياسىي توقۇنۇشىدا، ھامان ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتە تۇرغان، سوۋېت ئىتتىپـاقى بىلـەن خـەلىلا يـېقىن مۇناسـىۋەتتە بولـۇپ، سوۋېتلىكلەرگە يېقىپ قالغان. بۇرھان شەھىدىنى تاللاپ شـىنجاڭ ئۆلكىلىـك ھۆكۈمـەتنىڭ رەئىسلىكىگـە قويۇشـتا ئـۇچ ۋىلايـەت ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «ياخشىلىشىش» مەقسەت قىلىنغانلىقى ناھايىتى ئېنىق. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ ھەرقايسى تەرەپلەرنى ئۆزئارا ئىسكەنجىگـە ئالدۇرۇشـتىن ئىبـارەت سىياسـىي ھىيلىسىنى يەنىلا ئۇنتۇمىغان، شەرقىي تۈركىستانچى مۇھەممەت ئىمىننى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 2-مۇئاۋىن رەئىسى[35] قوشـۇمچە قۇرۇلـۇش نازارىتىنىـڭ نـازىرى قىلـىپ ئۆستۈرۈپ، ئـۇ ئـارقىلىق بـۇرھان شەھىدىگـە توسـقۇنلۇق قىلىـش ۋە ئـۇنى ئىسكەنجىگە ئېلىش مەقسىتىمۇ ناھايىتى ئايدىڭ بولغان.[36]

3 ـ پاراگراف شنجاڭدىكى گومندالڭ هۆكۈمرانلىق گۈرۈھىنىڭ پارچىلىنىشى: شنجاڭنىڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد قىلىنىشى

گومىندالڭ هۆكۈمىتى سوڭ شىليەن يولىدا مەسئۇدنى ھەربىي، مەمۇرىي ۋەزىپىسىدىن ئالماشتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئىلى تەرەپتىكى ئەزالىرى گومىندالڭ يولىدا قايتا ھەمكارلىشىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلمىگەن. كېيىنچە ھەتتا گومىندالڭ تەرەپمۇ ئۇنىڭدىن ئانچە ئۈمىد كۈتمەيدىغان بولغان. چۈنكى، گومىندالڭ يولىدا كومپارتىيىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى پۈتۈنلەي ئايدىڭلىشىپ، ئىلى تەرەپتىكى خادىملارنىڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتكە قايتىپ كېلىپ گومىندالڭ يولىدا شەكلىدە ھەمكارلىقنى ساقلاپ قېلىشى ياكى قالماسلىقى مۇھىم بولماي قالغان، مۇھىم بولغىنى گومىندالڭنىڭ جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى پۈتكۈل ھۆكۈمرانلىقى ئۈزۈل ـ كېسىل گۈمران بولۇشقا ئاز قالغان. شۇنداق ئىكەن شىنجاڭ ھەتتا پۈتكۈل غەربىي شىمال قايسى يولنى تاللىشى كېرەك؟

بىرەر ھۆكۈمران گۇرۇھ گۈمران بولۇشتىن بۇرۇن، ئۇنىڭ ئىچكى قىسمىدا پارچىلىنىش بولۇشىدىن ساقلىنىش مۇمكىن ئەمەس. ئۆزى مۇرەككەپ سىياسىي مەزھەپلەرنىڭ يىغىندىسى بولغان گومىندالڭ ھۆكۈمرانلىق گۈرۈھى گۈمران بولۇش ئالدىدا تۇرغاندا ئۇنىڭ ئەسلىدىكى بوش بىرلەشكەن قىسمى يىمىرىلىش يولىدا قالماي، ئۇنىڭ يادرولۇق قىسمىمۇ پارە ـ پارە بولۇشقا يۈزلەنگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن گومىندالڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى گۇاڭشى سىستېمىسى گۈرۈھى، مابۇفالڭ گۈرۈھى ئۆزىنى ئويلاش يولىدا قالماي، بەلكى گومىندالڭ ھۆكۈمرانلىق گۈرۈھىدىكى مۇھىم

يادرولۇق ئەرباب جاڭ جەجۇڭمۇ چىشىنى چىشلەپ دۆلەت، مىللەتكە خاس ھەقىقەت بىلەن پارتىيە-گۇرۇھقا خاس خۇسۇسىي مەنپەئەتنىڭ ئالدىنقىسىنى تاللاشقا مەجبۇر بولغان. ئەمدى بۇنى كونكرېتلاشتۇرۇپ شىنجاڭ مەسىلىسىگە كەلسەك، جياڭ جېيشىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى نەزەرگە ئېلىشقا پۇتۇنلەي قۇدرىتى يەتمەي قالغان ئەھۋال ئاستىدا، گومىنداڭ ئىچىدىكى تۇرلۇك مەزھەپلەر شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى ئورنى ۋە ئىستىقبالىنى ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇسى بويىچە پىلانلاپ چىققان.

گۇاڭشى گۇرۇھى شىنجاڭ بىلەن ھېچقانداق چوڭقۇر مۇناسىۋەتتە بولمىغان.[37] 1949-يىل 1-ئاينىڭ 21-كۈنى، گۇاڭشى گۇرۇھىنىڭ باشلىنىقى بولغان لى زۇڭرېن پۇتۇن دۆلەتكە «ھۆكۈمران» بولغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇنىڭ پۇتۇن مەملىكەت شاھمات تاختىسىدىكى ئەھمىيەتسىز ئۇرۇقلا ئايلانغان، ئۇ چاڭجياڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنى قوغداپ قېلىش، تەبىئىي ئىستراتېگىيىلىك جاي چاڭجياڭغا تايىنىپ چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى يېرىم زېمىننى قوغداپ قېلىش خىيالىدا بولغان. ئۇ شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانىغا تېلېگراما بېرىپ، ئۇنىڭدىن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ بىر لۇيىنى شىنجاڭنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى قوغداشقا قالدۇرغاندىن تاشقىرى قالغان ئەسكەرلەرنى بىر-بىرلەپ ساناپ ئېچكىرىگە يۆتكەپ چاڭجياڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنىڭ كۆچىنى كۆچەيتىشنى تەلەپ قىلغان.[38]

ما بۇفاڭ گۇرۇھى دىنىي مۇناسىۋەت تۈپەيلىدىن بۇرۇندىنلا شىنجاڭنى مۇھىم بىلىپ كەلگەن. 1945-يىلى، ما بۇفاڭ ئۆزىنىڭ 5-ئاتلىق جۇنىنى شىنجاڭغا يۆتكەشكە ماقۇل بولغان، بۇ ئۇنىڭ كەلگۈسىدە شىنجاڭغا يۇرۇش قىلىشىدىكى مۇھىم بىر قەدەمى بولغان. شۇڭا ئۇ شىنجاڭنى ئۆزىنىڭ مۇھىم ئارقا ھويلىسى ھېسابلاپ، باشقىلار ئالدىدا: «شىنجاڭ مېنىڭ

قولۇمدا، شىنجاڭدا مېنىڭ ئارمىيەم بار، شىنجاڭ خەلقى مېنىڭ سۆزۈمگە كىرىدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان» دەپ ماختانغان.[39] 1949 - يىل 5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، ما بۇفاڭ جاڭ جىجۇڭنىڭ ئورنىغا غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمىسىگە باشلىق بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ شىنجاڭنى باشقۇرۇش قارا نىيىتى تېخىمۇ كۈچەيىپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەربىي ئاساسى كەمچىل بولغان شىنجاڭ شەرقىي تۈركىستانچى كۈچلىرىمۇ ما بۇفاڭنىڭ ئەمەلىي كۈچكە ئىگە گۇرۇھلۇق ئورنىنى ئالاھىدە مۇھىم بىلىپ، ما بۇفاڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈشنى جىددىيلەشتۈرگەن ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ غەربىي شىمالدا ئىسلام دىنىدىكى «مۇستەقىل دۆلەت» قۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىشنى ما بۇفاڭنىڭ جياڭ جېيېشىغا ئېيتىشنى تەلەپ قىلغان.[40] چەتتە ئامېرىكىلىقلارنىڭ قوللىشى بار، ئىچكى جەھەتتە غەربىي شىمالدىكى مۇسۇلمانلار بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە قولۇمدا ئارمىيەم بار دەپ ھېسابلىغان ما بۇفاڭ راستىنلا ئاتالمىش «ئىسلام دىنىي دۆلىتى»نىڭ پادىشاھى بولۇش شېرىن چۈشىنى كۆرۈشكە باشلىغان. ئەمما كېيىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ زەربىسى ئاستىدا كونا ئۈۋىسى تىرى - پىرەن بولۇپ كەتكەچكە، ئۇ خام خىيالىدىن كېچىپ، جېنىنى چەت ئەلگە ئېلىپ قېچىشقا مەجبۇر بولغان.

جاڭ جىجۇڭ جياڭ جېيېشىنىڭ ئۆز گۇرۇھىغا تەۋە ھەم ئىشەنچىلىك ئادەمى بولۇپ كەلگەن. گومىنداڭ گۇرۇھى گۇمران بولۇش ئالدىدا تۇرغاندا، جاڭ جىجۇڭمۇ ئاشۇ يادرولۇق گۇرۇھتىن بارا - بارا ئايرىلىپ چىققان. لى زۇڭرېن تەختكە چىقىۋالغاندىن كېيىن، ئىچكى ئىشلارنى يېڭىلاش، كىشىلەر كۆڭلىنى رام قىلىش، تىنچلىق سۆھبىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭنى مەمۇرىي پالاتانىڭ باشلىقى بولۇشقا كۆپ قېتىم تەكلىپ قىلغان. جاڭ جىجۇڭ قوبۇل قىلىشنى خالىمغان،

گومىندا‌ڭ پۈتۈنلەي ئۇمىدسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا، جا‌ڭ جىجۇڭنىڭ چېكىنىپ غەربىي شىمالنى قوغداش ئارزۇسى تېخىمۇ كۈچەيگەن.[41] ئەمما لى زۇڭرېن «تىنچلىق» ئويۇنىنى ئويناپ، ئۇنىڭ ئورنىغا تەبىئي ھالدا جا‌ڭ جىجۇڭ بېيپىڭغا بېرىپ تىنچلىق سۆھبىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان.

جا‌ڭ جىجۇڭ ئەسلىدە غەربىي شىمالنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتى ئۈچۈن باش قاتۇرۇۋاتقان، شۇ چاغدا ئۇ شىنجاڭغا نىسبەتەن خېلى ئىشەنچ ھاسىل قىلغاندىن تاشقىرى. چىڭخەي، نىڭشيالاردىكى ما جەمەت كۈچلىرىنىڭ تەسلىككە سېلىۋاتقانلىقىنى، گەنسۇغىمۇ كۈچ سەرپ قىلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلغان. 1949 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، جا‌ڭ جىجۇڭ گەنسۇ ئۆلكىلىك پىرقە بۆلۈمىنىڭ ھەيئەتلىكىدىن پايدىلىنىپ «ئۇچ يىلدىن بۇيانقى تىنچلىق ھەرىكىتىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە كەلگۈسىگە بىر نەزەر» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلەپ، «غەربىي شىمالنىڭمۇ كەلگۈسىدە سۈلھىقا كەلمەي قالمايدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ»، كەلگۈسىدە تىنچ يول بىلەن ئۆزگىرىش ياساش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرگەن.[42] گومىندا‌ڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش ۋەزىيىتى بۆزۈلغاندىن كېيىن، جا‌ڭ جىجۇڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ كۆندۈرۈشى بىلەن بېيپىڭدا قېپقالغان، ئۇنىڭ ئورنىغا ما بۇفاڭ غەربىي شىمال ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمىسىگە باشلىق بولغان، جا‌ڭ جىجۇڭنىڭ غەربىي شىمالنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىگە باش قاتۇرۇشتىكى قىيىنچىلىقىنى بىردىنلا كۆپەيتىپ كەتكەن، ئەمما ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرىي ساھەدىكى تەسىرى يەنىلا غايەت چوڭ بولغان.

تاۋ سىيۆ 1948 ـ يىل كۈزدە شىنجاڭغا بېرىپ شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە كىرىشىشتىن بۇرۇنلا، جا‌ڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۆ بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تەھلىل قىلىپ، ھەر ئىككىلىسىلا شىنجاڭدا ھەرگىز مىلىتسىق ئېتىشقا

بولمايدۇ، مىللەتلەردىن بولسا شىنجاڭ جەزمەن چوڭ قالايمىقانچىلىققا گىرىپتار بولىدۇ دېگەن تونۇشقا كەلگەن، دېمەك ئىككىيلەن شىنجاڭنىڭ كەلگۈسىدىكى ئىستىقبالى توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلمۇالغان.[43] لى زۇڭرېن، تاۋ سىيۋېنى شىنجاڭدىكى ئارمىيىنى ئىچكىرىگە يۆتكەش توغرىلىق مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن نەنجىڭغا چاقىرتقاندا، ئۇ جاڭ جىجۇڭنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، نەنجىڭ ۋە گۇاڭجۇغا يىغىنغا بېرىشنى قايتا-قايتا رەت قىلغان، نامدا دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭ قىسىملىرىنى شەرققە يۆتكەش بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە نۇرغۇنلىغان سەپەر خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىشنى باھانە قىلىپ ۋاقىتنى كەينىگە سۈرگەن.[44] 1949-يىل 4-ئاينىڭ 15-كۈنى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئىككىنچى تەرەپنىڭ سۆھبەت ۋەكىللىرى «ئىچكى تىنچلىق پۈتۈمى» ھەققىدە كېلىشىم ھاسىل قىلغان، جاڭ جىجۇڭ بۇنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىمايدىغانلىقىنى پەملەپ، خۇاڭ شاۋخۇڭ بىلەن چۈي ۋۇ «ئىچكى تىنچلىق پۈتۈمى»نى ئېلىپ يولىيورۇق سوراش ئۈچۈن نەنجىڭغا ئۈچۈشتىن بۇرۇن، چۈي ۋۇغا: «ئەگەر پۈتۈم ئىنكار قىلىنسا، سىز شىنجاڭغا قايتىپ تاۋ سىيۋېگە ئېيتىڭ، جياڭ جېيشى ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرىدىكەن، ئەمما شىنجاڭغا تىنچلىق كېرەك، شىنجاڭ تىنچلىق يولىغا مېڭمىشى لازىم، شىنجاڭدا بىر پاي ئوق ئېتىشقىمۇ بولمايدۇ» دېگەن.[45] چۈي ۋۇ شىنجاڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭغا تىنچلىق كېرەك دېگەن پىكرىنى تاۋ سىيۋېگە يۇزتۇرانە تۇرۇپ يەتكۈزگەن.

تاۋ سىيۋې نامدا شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى بولغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە شىنجاڭدىكى ھەربىي قىسىملارنىڭ ئاران تۆتتىن بىرچىسىگە قوماندانلىق قىلالىغان. قاغىلىقتىكى باشقىدىن تەشكىل قىلىنغان 87-شى ۋە لو شۈرىننىڭ 179-

لۇيى خۇ زۇڭنەنگە، ما چېڭشياڭنىڭ 5 - ئاتلىق شىسى[46] ما بۇفاڭغا ئىتائەت قىلغان. شۇڭا تاۋ سىيۇنىڭ شىنجاڭدىكى تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش ئىشىدا ناھايىتى ئېھتىيات قىلىش لازىم بولغان. لى زۇڭرېن شىنجاڭدىكى ئارمىيىنى شەرققە يۆتكەشنى تەلەپ قىلغان، تاۋ سىيۇ جاڭ جىجۇڭنىڭ پىكرىگە بىنائەن ۋاقتىنى قايتا - قايتا كەينىگە سۈرگەندىن تاشقىرى، ئۆزىمۇ: شىنجاڭدا مىللىي مۇناسىۋەت مۇرەككەپ، ئارمىيىنى ئوبدان ئىگىلەش شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ تۇراقلىق بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشتىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل، «ئەگەر ئارمىيىنى يۆتكەپ كەتسە، زېمىنى كەڭ رايون بوش قالىدۇ - دە، مۇقىملىقنى ساقلاش مۇقەررەر قىيىن بولىدۇ» دېگەن تونۇشتا بولغان؛ ئۇنىڭدىن باشقا ئۇ دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ مەنپەئىتىنى ئويلاپ يېكى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئارزۇسىنى كۆزدە تۇتۇپ، ھەربىي قىسمىنىڭ ئىچكىرىگە بېرىپ ئىچكى ئۇرۇش قىلىشىغا قوشۇلمىغان.[47] ئەمما تاۋ سىيۇ ئارمىيىنى شەرقتە يۆتكەش پىلانىغا ئاشكارا قارشىلىق كۆرسەتمەي، ئەپلەپ - سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىش ئۈچۈن چاندۇرماسلىق يولىنى تۇتقان. ئۇ بىر تەرەپتىن ئىچكىرىگە يېقىن قۇمۇلدىن بىر تۇمەن ئەسكەرنى ئەنشى، جيۇچۈەن تەرەپلەرگە يۆتكەپ نامىدا ئالدىدا ماڭغانلار دەپ ھېسابلاپ، ھەربىي قىسمىنى ئىچكىرىگە مېڭىش تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان قىلىپ كۆرسەتكەن: يەنە بىر تەرەپتىن ھەربىي قىسمىنىڭ سەپەرگە چىقىشى ھەققىدىكى تەپسىلىي پىلانىنى ئۆز قولى بىلەن تۇزۇپ، پىلانىنى ناھايىتى چوڭ مەلۇم قىلىپ، خىراجەتنى ناھايىتى جىق تەلەپ قىلغان.[48] لى زۇڭرېننىڭ بۇ ھەربىي خىراجەتنى كۆتۈرۈشكە قۇربى يەتمىگەچكە ئارمىيىنى ئىچكىرىگە يۆتكەش پىلانى تاشلىنىپ قالغان.

لىيۇ مېڭچۈن غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي قوماندانلىق مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك

هۆكومەتنىڭ باش كاتىپى بولۇپ كەلگەن. 1949 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئايروپىلان بىلەن بېيپىڭغا تىنچلىق سۆھبىتىگە بېرىشتىن بۇرۇن، لىيۇ مېڭچۈننى نەنجىڭغا چاقىرىپ كېلىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىقى ھەققىدە يولىيورۇق كۆرسەتكەن. ما بۇفاڭ غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگەندە، لىيۇ مېڭچۈن ما بۇفاڭغا شىنجاڭدا جاڭ جىجۇڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش سىياسىتى ۋە سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىنى داۋاملىق ئىجرا قىلىش لازىم، ئۇنداق بولمىسا ئىستېپا بېرىپ قارشى تۇرمەن دېگەن ئىپادىسىنى بىلدۈرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن لىيۇ مېڭچۈن «دائىم جاڭ جىجۇڭ بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ تۇرغان» ھەمدە سىرتتىكى خەۋەرلەرنى تاۋ سىيۈگە يەتكۈزۈپ تۇرغان.[49] لىيۇ مېڭچۈننىڭ تىنچلىق يولىدىكى پائالىيىتى ئەڭ كۈچلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى بەزى ئەكسىيەتچىلەر كوممۇنىست دەپ ھېسابلىغان.[50] تاۋ جىنچۇ تاۋ سىيۈنىڭ بىر نەۋرە ئۇكىسى بولۇپ، شۇ چاغدا شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابىدا شتاب باشلىقى بولۇپ تۇرغان، ئۇ شىنجاڭغا جۇڭگو كوممۇنىستى چياۋ گۇەنخۇانىڭ قوللىشى بىلەن بېرىپ، شىنجاڭدا ھەقىقەتكە قايتىشقا دەۋەت قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان.[51] شۇ چاغدا ئۇ تاۋ سىيۈ بىلەن ھەرقايسى شىجاڭ، لۇيجاڭلار ئارىسىدا تېخىمۇ قىزغىن ئالاقە باغلاپ يۈرۈپ[52]، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش پائالىيىتىنى ئېلىپ بارغان. شىنجاڭ گارنىزونى باش قوماندانلىق شتابى سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لياڭ كېشۇن تىنچلىق ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن «بۇتخانىنى ئېتىراپ قىلىپ، بۇتنى ئېتىراپ قىلماسلىق» شوئارىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە ئۇرۇشتىن ساقلىنىش ئەلا تەدبىر، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشىغا ھەرگىز قېتىلماسلىق لازىم، دېگەن. 1949 - يىلى 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى،

جاك جىجۇك بىيىپىڭدا «ۋەزىيەت ھەققىدە بايانات» ئېلان قىلىپ، گومىنداڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي خادىملىرىنى «يىراققا نەزەر تاشلاپ، كۆڭلى ـ كۆكسىنى كەڭ تۇتۇپ، ھەممىدە دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ مەنپەئىتىنى ، ئەۋلادلارنىڭ مەڭگۈلۈك بەختـ سائادىتىنى ئويلاش»قا چاقىرىپ، «قەتئىي تۇردە جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن سەممىي ھەمكارلىشىشنى بىلدۈرگەن». ئۇ: «دۆلەت يېڭىدىن تۇغۇلۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ھازىر يېڭىدىن تۇغۇلۇۋاتىدۇ، نېمە ئۈچۈن بىز گومىنداڭ ۋە شەخسلەر ئارقىدا قېلىشنى راۋا كۆرۈپ يېڭىدىن تۇغۇلمايمىز!» دېگەن.[53] جاك جىجۇڭنىڭ مىللەت ۋە دۆلەتكە خاس ھەقىقەت كۆزدە تۇتۇلغان بۇ باياناتى ۋە ھەرىكىتى تاۋ سىيۇ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ كېيىنكى كۈندە تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش يولىدا مېڭىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان.[54]

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئەسلىدە تاۋ سىيۈنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشىغا تۈرتكە بولۇش ئۈچۈن جاك جىجۇڭنى ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تىنچلىق سۆھبىتى ۋەكىللىرى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىشنى ئويلىغان ھەمدە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى دېك لىچۈن ئارقىلىق ئىلىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن باش كونسۇلى يېشىپېۋنىڭ پىكرىنى ئالغان. يېشىپېۋ جاك جىجۇڭ شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسى ئىچىدە چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە، جاك جىجۇڭ كەلسە، ھەقىقەتەن چوك رول ئوينايدۇ دېگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ يەنە دېك لىچۈنگە ۋەدە بېرىپ، گومىنداڭ تەرەپتە تىنچلىق سۆھبىتىنى شەرتسىز قوبۇل قىلىش. شىنجاڭدا يەنە قان تۆكۈش ۋەقەسىنىڭ يۈز بېرىشىنى خالىماسلىق جەھەتتە ھەقىقەتەن سەممىيەت بار، ھازىر شەرت ـ شارائىت پىشىپ قالدى. جاك جىجۇڭ شىنجاڭغا كەلمەسمۇ ھېچقانداق چاتاق چىقمايدۇ دېگەن.[55] ماۋ زېدۇڭ ۋە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سوۋېت

ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، جاڭ جىجۇڭنى شىنجاڭغا ئەۋەتمىگەن، پەقەت 9-ئاينىڭ 8-كۈنى ماۋ زېدۇڭ بېيپىڭدىكى جۇڭنەنخەيدە جاڭ جىجۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭغا ئازادلىق ئارمىيىنىڭ لەنجۇ بىلەن چىڭخەيدىن ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ شىنجاڭغا يورۇش قىلىشنى قارار قىلغانلىقىنى ئۇقتۇرغان ۋە جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھەربىي-مەمۇرىي دائىرىلەرگە تېلېگراممىلا بېرىپ، ئۇلارنى ھەقمقەتكە قايتىشقا چاقىرىشنى ئۈمىد قىلغان. جاڭ جىجۇڭ بۇرۇنلا شۇ ئويدا بولغانلىقىنى، پەقەت 5-ئايدىن بۇيان تاۋ سىيۈ، بۇرھانلار بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغانلىقىنى ئېيتقان. ماۋ زېدۇڭ ئۇنىڭغا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ دېڭ لىچۈننى ئەۋەتىپ غۇلجىدا رادىئو ئىستانسىسى قۇرغانلىقىنى، ئۇ تېلېگراممىسىنى دېڭ لىچۈن ئارقىلىق يوللىسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

9-ئاينىڭ 10-كۈنى جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋ سىيۈ بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بۇرھانغا تېلېگراممىلا ئەۋەتكەن. جاڭ جىجۇڭ شۇ تېلېگراممىسىدا: «ھازىر ئومۇمىي ۋەزىيەت تەدرىجىي ئۆزگىرىپ مەشغۇلىيىتى، ئومۇمىي ئەھۋال مۇقىملاشتى. ھازىر لەنجۇ ئازاد بولۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىسى يالغۇز خەتىرلىك ئەھۋالدا قالدى. ئىنقىلابنىڭ بۈيۈك مەقسىتىنى ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تىنچلىقىنى، شۇنىڭدەك پۈتۈن ئۆلكە خەلقى ۋە بارلىق ئوفىتسېر-جەڭچىلەرنىڭ مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ۋاقتىدا ئوچۇق پوزىتسىيە بىلدۈرۈپ، گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىدىن ئالاقە ئۈزگەنلىكىنى رەسمىي جاكارلاپ خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا ئۆتۈشىلار. مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشىلار. مەن ماۋ جۇشىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە، بارلىق ئوفىتسېر-جەڭچىلەرگە، ئارمىيە-ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا ھەمىشە غەمخورلۇق

قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئىشنى مۇۋاپىق ۋە قانائەتلىنەرلىك بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلدىم. مەن تەكلىپىكە بىنائەن پات يېقىندا ئېچىلىدىغان يېڭى سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا قاتنىشىمەن ھەمدە ماۋجۇشى بىلەن يۈزتۇرانە كېڭىشىش پۈرسىتىگە مۇيەسسەر بولسام، ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭغا بېرىش نىيىتىم بارلىقىنى ئېيتىمەن، ماقۇل كۆرسە تاپشۇرۇقنى ئاڭلاشقا تەييارمەن، سىلەردىن شۇنى ئالاھىدە ئۈمىد قىلىمەنكى، دەرھال قەتئىي قارارغا كېلىپ، بارلىق قىينىچىلىق ۋە غەم-ئەندىشىلەرنى توگىتىپ، ھەممە ئىشنى پۈختا ئورۇنلاشتۇرۇپ، كەسكىن ھەرىكەت قىلىشاڭلار، ئامانلىق ئىمكانىيىتى كۆپەرەك بولىدۇ، توھپە-ئىلەرمۇ چوڭ بولىدۇ. ھەرقايسى جۇنجاڭ، شىنجاڭلارغا ياكى ئالاقىدار ئارمىيە-ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا زۆرۈر تېپىلسا مېنىڭ نامىمدا تېلېگرامما بەرسەڭلەر، ئۇلار ئەھۋالنى چۈشىنىپ قوبۇل قىلىدۇ... سىلەرنىڭ پىكرىڭلار قانداق، تېزدىن تېلېگرامما ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇشىڭلارنى كۈتىمەن» دېگەن.[56] ئەتىسى جاڭ جىجۇڭ يەنە تاۋ سىيۈگە تېلېگرامما بېرىپ، شىنجاڭ تەرەپكە دائىر ئەھۋاللارنى سورىغان ھەمدە تاۋ سىيۈنىڭ ئالاقىدار تەدبىرلەرنى قوللىنىشى ھەققىدە تەكلىپ بەرگەن. مەسىلەن، ما چېڭشياڭنىڭ پوزىتسىيىسى قانداق؟ ئۇنى قايىل قىلىشقا بولسا بەك ياخشى، بولمىسا مەزكۇر قىسمىنى قاراشەھەر ۋە بۈگۈرگە يۆتكەپ، بۈيرۇققا خىلاپلىق قىلمايدىغان، قارشىلىق كۆرسەتمەيدىغان قىلىش تۈزۈك دېگەن؛ يەنە: شىنجاڭدا ئۇرۇشلۇق ئارمىيە باشلىقلىرى ئىچىدىكى ئاخىرىغىچە جاھىللىق قىلىدىغان بىر ئىككىسىنى ئالدى بىلەن ئالماشتۇرۇۋېتىش، كەڭ قورساقلىق قىلىپ ئىشنى بۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىش لازىم، ئۆلكىدىكى شەرقىي تۈركىستانچىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچلىرىنى يەنىلا سەل چاغلاشقا بولمايدۇ، مېنىڭ ۋە ئۆزىڭىزنىڭ نامىدىن ماقالە ئېلان قىلىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ھازىر

يۇرگـۇزۇۋاتقىنى سـەنمىنجۇيىنىڭ ئاساسـىي مەقسىتىگـە ئۇيغـۇن كېلىـدىغان يېڭـى دېموكراتىزم ئىكـەنلىكىنى، ئـاز سـانلىق مىللەتلەرگـە باراۋەرلـىك، ئىتتىپـاقلىق سىياسـىتى ۋە دىنـىي ئېتىقـاد ئەركىنلىكىگـە كاپـالەتلىك قىلىـش سىياسـىتى قوللىنىـدىغانلىقىنى چۈشەندۈرسـىڭىز قانـداق دېگـەن ۋە باشقىلار.[57]

شـۇنى ئېيتىش كېرەككى، تـاۋ سـيۇ شـىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلـەن ئـازاد بولۇشـى داۋامـدا ئالاھىـدە كۆزگـە كۆرۈنـەرلىك ئىش قىلغان ۋە ئالاھىدە مۇۋەپپەقىيەت قازانغان. ئۇنىڭ مـا چېڭشـياڭ، يې چېڭ، لو شۇرېن قاتارلىق جاھىللار بىلەن بولغان مۇناسـىۋىتى پۈتۈنلەي ئـادەتتىكى بېرىش-كېلىش، مېھمانـدارچىلىق داۋامـدا ھاسـىل بولغـان خۇسۇسـىي يېقىنچىلىـق بولغاچقـا، بـۇ مۇناسـىۋەتنىڭ بالـدۇرلا ئاشـكارىدىن-ئاشـكارا بۇزۇلۇشـى مـۇمكىن بولمىغان. 9-ئاينىـڭ 19-كۈنى، جۇنتـۇڭ ئىشپىيونى لو شۇرېن خـۇ زۇڭنەننىڭ يې چېـڭ ھـەربىي قىسـمىنى جەنـۇبىي شـىنجاڭغا يۆتكەپ بۇيرۇق كۈتسۇن، ئەگەر تاۋ سـيۇ ماڭمىسا ياكى كېتىشكە توسقۇنلۇق قىلسـا، كەسـكىن بىرتـەرەپ قىلسـۇن دېگـەن جـەددىي تېلېگرامىمسـىنى تاپشـۇرۇۋالغان. يـې چېـڭ تېلېگـرامىمنى ئالغانـدىن كېـيىن، مـا چېڭشـياڭ، لـو شـۇرېنلار بىلـەن مەسلىھەتلىشـىپ، ھـەربىي قىسـمىنى 9-ئاينىـڭ 20-كۈنـى ماڭدۇرۇش، مېڭىشـتىن بۇرۇن لىـۇ مېڭچـۇن، چـۇي ژۇ، تـاۋ جىنچـۇ قاتـارلىقلارنى قولغـا ئېلىپ تـاۋ سـيۇنى قوشـۇن بىلـەن بىللە يۆتكىلىشكە مەجبۇرلاشـنى قارار قىلغان.[58] يې چېڭ تاۋ سـيۇ بىلەن بولغان شەخسـىي يېقىنچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، تاۋ سـيۇگە ئىشـنى ئالـدىن ئۇقتـۇرۇپ قويۇشـنى تەكلىپ قىلغان. بۇنىڭغا مـا چېڭشـياڭ، لـو شـۇرېنلار ئـاران ماقۇللـۇق بىلدۇرگـەن. ھېلىمـۇ ياخشى تاۋ سـيۇ ئۇلارنىڭ ھەرىكەت پىلانىدىن ۋەقە يـۈز بېرىشـتىن بۇرۇن خەۋەر تاپقاچقا، قىممەتلىك ۋاقىتقا ئىگە بولۇپ، ئۇلار بىلەن

سەممىي سۆزلەشكەن، ئۇلارغا پايدا-زىيانىنى چۈشەندۈرگەن ھەمدە ئۇلارنىڭ ھالىغا يېتىپ. ئەگەر ئۇلار ھەربىي قىسىمدىن ئايرىلىپ چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشىنى خالىسا نۇرغۇن پۇل بېرىدىغانلىقىنى ھەمدە جىسمانىي، مال-مۈلۈك بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان. ما چېڭشياڭ، يې چېڭ، لو شۇرېنلار پۈرسەت قولدىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ، خۇ زۇڭنەننىڭ بۇيرۇقىنى ئەمدى ئىجرا قىلمايدىغانلىقىنى[59]، تاۋ سىيۈنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشكە مەجبۇر بولغان. ئۇنداق قىلماي، ما چېڭشياڭ، يې چېڭ، لو شۇرېنلار لېۋ مېڭچۈن قاتارلىقلارنى تۇتمىز دەپ ئوق چىقىرىدىغانلا بولسا، پۈتكۈل شىنجاڭ ۋەزىيىتى يەنىشتۇرۇپ بولمايدىغان دەرىجىدە يامانلاشقان بولاتتىكەن. تاۋ سىيۈ ما چېڭشياڭ، يې چېڭ، لو شۇرېنلارنىڭ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بۇرھان بىللەن جاڭ جىجۇڭغا تېلېگراممۇ يوللاپ، ئۇنىڭغا ما چېڭشياڭ قاتارلىقلار ئۈرۈمچىدىن كەتكەندىن كېيىن، تاۋ سىيۈ باش بولۇپ گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەت ئۈزۈشنى جاكارلايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان.[60]

ما چېڭشياڭ قاتارلىقلار ئۈرۈمچىدىن كەينى-كەينىدىن كەتكەندىن كېيىن، 9-ئاينىڭ 25-كۈنى ئەتىگەندە، تاۋ سىيۈ جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ھەربىي قىسىم كادىرلىرىنى تەڭشىگەن. چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە، تاۋ سىيۈ شياۋگۇەندىن يۇقىرى ئوفىتسېرلاردىن 300 نەچچە كىشىنى يىغىپ مەجلىس ئېچىپ، شىنجاڭنىڭ شۇ چاغدىكى سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىنى تەھلىل قىلىپ، تىنچ يول بىلەن ھەقمەتكە قايتىپ خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا ئۆتۈشتىن ئىبارەت بىرلا چىقىش يولى بارلىقىنى كۆرسەتكەن. يىغىندىن كېيىن، تاۋ سىيۈ بىلەن لېۋ مېڭچۈن ھەقمەتكە

قايتىش توغرىسىدىكى ئومۇمىي تەلىپگە ئاساسلىنىپ، مۇئاۋىن باش قوماندان، قوشۇمچە قايتا تەشكىللەنگەن 42-شىنجاڭ جاۋ شىگۇاڭ قاتارلىق كىشىلەر ئىمزا قويۇپ، ھەقتەكە قايتىش توغرىسىدىكى تەلىپگرامما ئېلان قىلغان.

بۇرھان شەھىدنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىگە جاڭ جىجۇڭ ئۈزى كۆرسەتكەن، ئۇنىڭغا جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن تىنچلىق سىياسىتى زور دەرىجىدە تەسىر كۆرسەتكەن. 1949-يىل 2-ئايدا، بۇرھان شەھىدى لەنجۇدا گەنسۇ، چىڭخەي، شىنجاڭ ئۆلكە باشلىقلىرىنىڭ يىغىنىغا قاتناشقان مەزگىلدە، جاڭ جىجۇڭ بۇرھانغا شىنجاڭ خىزمىتى ھەققىدە يولىيورۇق بېرىپ: «11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى ۋە سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دوستانە مۇناسىۋەتنى چوقۇم كۈچەيتىش، ئىلى تەرەپ بىلەن تېزدىن ياخشىلىشىش لازىم. بىز پۈتكۈل غەربىي شىمال دائىرىسىدە چوقۇم تىنچ ۋەزىيەتنى ساقلاپ، ئۇرۇشنى چەكلىشىمىز لازىم» دېگەن. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي مەسىلىسى ھەققىدە جاڭ جىجۇڭ بۇرھانغا: «ئىقتىسادىي جەھەتتە سىلەر قانداقلىكى تەدبىر قوللانسىڭلار، مەن قوشۇلىمەن» دېگەن. شۇڭا ئىككىيلەن مەسلىھەتلىشىپ شىنجاڭدا مۇستەقىل شىنجاڭ پۇلى تارقىتىش قارارىغا كەلگەن.[61] شۇنىڭدىن كېيىن، جاڭ جىجۇڭ بۇرھانغا يەنە ئۆزىنىڭ شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى ۋەزىيىتى ھەققىدىكى ھۆكۈمىنى ئېيتقان. ئۇ مۇنداق دېگەن: «ھازىر ئىچكىرىدە يۇز بېرىۋاتقان ھەممە ئەھۋال شىنجاڭغا مۇقەررەر تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئىچكىرىدە يۇز بەرگەن ئەھۋاللارنى ئىككى خىل تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ: بىرىنچىسى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ھەمكارلىشىپ، بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى مۇمكىن. ئەگەر شۇنداق بولسا،

ئۇنىڭ شىنجاڭغا كۆرسىتمىدىغان تەسىرى ئانچە چوڭ بولمايدۇ. مەن غەربىي شىمالدا بار كۈچۈم بىلەن تىنچ ۋەزىيەتنى ساقلاشقا، شىنجاڭ بىلەن قوشنا دۆلەتنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىشكە، ئىقتىسادىي خىزمەتنى تەرتىپكە سېلىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا تىرىشىمەن. مۇشۇ ئىشلار ئورۇنلانسا شىنجاڭدا ھېچقانداق زور ۋەقە يۈز بەرمەيدۇ. ئىككىنچىسى. كومپارتىيە رەھبەرلىك قىلغان بىر پۈتۈن ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشى مۇمكىن. گومىنداڭنىڭ كۈچلىرىنىڭ پۈتۈنلەي يوقىتىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇلارنىڭ قالدۇق كۈچلىرى چېكىنىپ تەيۋەنگە بېرىۋېلىشى مۇمكىن. كومپارتىيىنىڭ ئۇلارغا يەنە بىر قېتىم قوللىنىشىمۇ ئاسان ئەمەس. مۇبادا ئىككىنچى خىل ئەھۋال يۈز بەرسە، شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى قانداق بولىدۇ؟ شىنجاڭنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر مەسىلىسى، چەت ئەللەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت مەسىلىسى دېگەنگە ئوخشاش ئىچكىرىنىڭكىگە ئوخشاشمايدىغان بىرمۇنچە ئالاھىدىلىكلىرى بار. بۇ پاكىتلارنى كۆزدە تۇتۇپ، كومپارتىيە ئىچكىرىدىن پەرقلىنىدىغان سىياسەتلەرنى قوللىنىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ھازىر خىزمەت ئۇتۇقۇاتقان ھۆكۈمەتنى يېڭىۋاشتىن تەستىقلىشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن.»[62] جاڭ جىجۇڭ بۇرھانغا يەنە ئۆزىنىڭ غەربىي شىمالدا بىر ئىلاج قىلىپ ئورۇشتىن ساقلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، «شىنجاڭدا بەلكىم شېڭ شىسەينىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكىدەك سىياسەت (شېڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىرلىشىش، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش سىياسىتىنى دېمەكچى) بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلەر» دېگەن.[63]

جاڭ جىجۇڭنىڭ بۇرھانىنى تاللاپ شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە قويۇشى يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن كۆرۈلگەن تەدبىر بولغان. جاڭ جىجۇڭ ئۇنىڭ «ۋەتەن كۆزقارىشىغا ئىگە» ئىكەنلىكى، ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىقىنى[64]

يارتىپ، ئۇنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولۇشقا بىرقەدەر مۇۋاپىق كىشى دەپ ھېسابلىغان. شۇڭا 1947 - يىلىدىلا جاڭ جىجۇڭ جياڭ جېيشىغا بۇرھان ئالاھىدە يېتىشتۇرۇشكە بولىدىغان ئىختىساس ئىگىسى. ئالدى بىلەن ئۇنى مەركەز بىلەن تونۇشتۇرۇپ، باردى - كەلدى قىلدۇرۇپ. كېيىن شىنجاڭغا رەھبەر قىلىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلساق بولىدۇ دەپ تەكلىپ بەرگەن. ئۇ بۇرھاننى نەنجىڭغا يۆتكەپ ئالاھىدە ھۆكۈمەت ئەزاسى قىلىش ھەققىدە تەكلىپ بەرگەن.[65] بۇرھان شىنجاڭنى باشقۇرغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ قارشى ئالغان، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ دېڭ لىچۈنگە: بۇرھان ھەقىقىي ئىلغار كىشى، بىزنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئىتتىپاقچىمىز بولالايدۇ، ئۇ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىچىدە يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە، خەنزۇلارنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەسىراتىمۇ ناھايىتى ياخشى، ئۇنىڭدا تار مىللەتچىلىك قارىشى يوقتۇلەي يوق، ئۇ ناھايىتى قابىلىيەتلىك، ئۇ رۇسچە، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچىنى ئوبدان بىلىدۇ، شىنجاڭدىكى ئەڭ كۆزۈنەرلىك ئىختىساس ئىگىسى، ئەگەر شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مەسئۇل كىشى تاللاشقا توغرا كەلسە، ئۇ ھەممىدىن ياخشى دېگەن.[66] بۇرھان سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغاچقا، شىنجاڭ ئۇچۇن تىنچ تاشقى مۇھىت ھاسىل بولغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇرھان جاڭ جىجۇڭنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، ئۇچ ۋىلايەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلاشقا كىرىشكەن.[67] 1949 - يىلى 8 - ئايدا، ماناس، قۇتۇبى، سانجى ناھىيىلىرىدە ئۇچ ۋىلايەت ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قىلىدىكەن دېگەن گەپ تارقالغان. بۇرھان لىۋ مېڭچۇن بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۇن ماناسقا ۋەكىل ئەۋەتىشنى قارار قىلغان. ئىككى تەرەپ ۋەكىللىرى كۆرۈشكەندە قارشى تەرەپكە ھۇجۇم قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ، ئاردىكى ئوقۇشماسلىق

تۇگمتىلگەن. بۇرھان يەنە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئوبدان شەخسىي مۇناسىۋەتنى ساقلاپ، ھەمىشە خەت ئالاقىسى قىلىپ تۇرغان. 1949 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى. بۇرھان ئەخمەتجان قاسىمغا يازغان خېتىدە: «ئىچكى ۋەزىيەت» غەلىبىلىك تەرەققىي قىلماقتا دېگەن، ئەمما ئۆزىنىڭ خۇددى ئىبرەتلىك سۆزلەردە ئېيتىلغاندەك «كۆۋرۈكتىن ئۆتكۈچە ئېيمقىنى يېزىنە دېيىشكە تۇغرا كەپتۇ» دېگەنگە ئوخشاش ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى، گومىنداڭ تەرەپ بىلەن ھەر جەھەتتىن ھەپىلىشىشكە ۋە ئالاقە باغلاشقا تۇغرا كېلىۋاتقانلىقىنى ئېيتقان.[68]

بۇرھان شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچىدىمۇ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنىڭ تۈرلۈك تەييارلىق ئىشلىرىنى ناھايىتى جىددىي ئېلىپ بارغان. ئۇ جاڭ جىجۇڭ بىلەن كېڭىشىپ بەلگىلىگەن پرىنسىپ بويىچە، 1949 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى شىنجاڭ كۆمۈش پۇلىنى تارقىتىپ، گومىنداڭنىڭ «ئالتۇن پۇلى»نى شىنجاڭدا خەجلەشنى توختىتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئالاقىنى ئۈزگەن. بۇرھان ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچىدىكى تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرغان خادىملارنى ھەرباب بىلەن قولغا كەلتۈرگەن[69]؛ جاھىل شەرقىي تۈركىستانچى مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسا قاتارلىق كىشىلەرگە كەلگەندە، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت «تىنچ يول بىلەن ئازادلىققا چىقىشنى تېزدىن ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۇچۇن» ئۇلارنىڭمۇ چەت ئەلگە چىقىپ كېتىشىگە قوشۇلغان.[70] 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جاڭ جىجۇڭ تاۋ سىيۈ بىلەن بۇرھانغا تېلېگراممما بېرىپ، ئۇلارنى گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىدىن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈشكە چاقىرغان. 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى بۇرھان بىلەن تاۋ سىيۈ بىرلىكتە جاڭ جىجۇڭغا جاۋاب تېلېگراممما يوللاپ: «ھۆكۈمەت تەرەپكە كەلسەك، تاكتىكىدا ئۆزگىرىش ياساش بىلەن تەڭلا

جاسابلىرى ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن تۇزگەن تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن ئۇچ ۋىلايەتتىن ئەسلىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى بولغانلارنى قايتىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىپ، ھەمكارلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تۇزۇلگەن تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىگە ھەمدە ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي پروگراممىسىغا بىنائەن، مەركىزىي ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ۋاقتىنچە يەرلىك مەمۇرىي ئىشلارنى يولغا قويۇپ، مەركەزنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ، ئۆلكىمىزنىڭ ۋاقتىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنى تەشكىللىمەكچى» دەپ ئېيتقان.[71] 9-ئاينىڭ 19-كۈنى بۇرھان دېڭ لىچۈن ئارقىلىق ماۋ زېدۇڭغا بىر پارچە تېلېگراممىا يوللاپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەت ئۈزگەنلىكىنى بىلدۈرگەن.[72] 9-ئاينىڭ 26-كۈنى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بۇرھان قاتارلىق كىشىلەر ھەممەتكە قايتقانلىق ھەققىدە ئومۇمىي تېلېگراممىا بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشقان.

ئىزاھلار:

(1) جاڭ جىجۇڭ ئۆلارنى ئادەتتە «رادىكاللار» دەپ ئاتىغان. بەزىدە «ئالغا تەرەپدارلىرى» دەپمۇ ئاتىغان. قارالڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 541-، 658-بەتلەر.

(2) ئابدۇكېرىم ئابباسوپ (1921-1949)، شىنجاڭ ئاتوشتىن. ئۇيغۇر، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى. ئۇ 1938-يىلى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا ئوقۇپ، جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى لىن جىلۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ ئىنقىلابىي ئىدىيىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىغان. 1940-يىلى شېڭ شىسەي ئۇنى «خائىن پەرزەنتى» ھېسابلاپ ساۋەنگە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولۇشقا ئاپاردۇرۇۋەنكەن. ئۇ 1944-يىلى 4-ئايدا

تەشەببۇسكار بولۇپ «ئازادلىق تەشكىلاتى»نى قۇرغان ھەمدە شۇ تەشكىلاتنىڭ مۇھىم ئەزاسى بولغان. شۇ يىلى 11 ـ ئايتىڭ 7 ـ كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، پارتىزان ئەترىتىنى باشلاپ غۇلجا شەھىرىگە ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئىستراتېگىيىلىك جايلارغا ھۇجۇم قىلغان. ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىدە ئىچكى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى. تەشۋىقات بۆلۈم باشلىقى بولغان. 1946 ـ يىل 7 ـ ئايدا، شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى بولغان. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا، نەنجىڭغا بېرىپ «مىللىي قۇرۇلتاي»غا قاتنىشىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇھىم رەھبىرىي خادىمى دۇڭ بىۋۇ بىلەن كۆرۈشۈپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىشنى تەلەپ قىلغان. شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزى ئىلگىرى مەخپىي قۇرغان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنى يەنە بىر ئىلغار تەشكىلات ـ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى بىلەن دېموكراتىك ئىنقىلابىي پارتىيە دېگەن بىر پارتىيە قىلىپ بىرلەشتۈرگەن ھەمدە رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالغان. سوۋېتلىكلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنى بارلىق تەشكىلىي پائالىيەتلەرنى توختىتىشقا ۋە بارلىق ھۆججەتلەرنى كۆيدۈرۈۋېتىشكە بۇيرۇغان. كېيىنچە سوۋېتلىكلەرنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسىگە ئۇچرىغان. 1949 ـ يىل 8 ـ ئايدا ئايروپىلان ۋەقەسىدە قازا تاپقان. قارالسۇن: جەن جىخۇا يازغان «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى (1944 ـ 1950)»، «يېقىنقى زامان تارىخ تەتقىقاتى»نىڭ 1999 ـ يىللىق 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(3) جالالدىن جىجۇڭ: «جالالدىن جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 541 ـ بەت.

(4) «مۇۋەققەت شتاب باشلىقى لو...نىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش دوكلاتى»، قارالسۇن: ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى». 1945 ـ يىل 7 ـ ئايىنىڭ 3 ـ كۈنى.

(5) سۇلايمان: «غالچا جىياڭجون ـ سۇلايمان شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 219 ـ بەت: جالالدىن جىجۇڭ: «جالالدىن جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم،

571 ـ بەت. ئەملىيەتتە، مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر باشتىلا شىنجاڭدا «يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە»نى يولغا قويۇشنى تەشەببۇس قىلغان. يەقەت گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە چىرايلىق كۆرۈنۈش ئۈچۈن ئۇزىنى نىسپىي ھالدا يېپىقراق تۇتۇپ، كېيىنكى چاغلاردا شىنجاڭنىڭ سىياسىي ساھەسىگە قەدەم قويغان ژاقتىكىدەك قىپىالىڭاچ ئوتتۇرىغا چىقمىغان. شۇڭا سۇڭ شىليەننىڭ ئۇلار شىنجاڭنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولۇشىنى قوزۇغىتىلمەيتتى، يەقەت مىللىي ئاپتونومىيىنى ئەملگە قويۇشنىلا تەلەپ قىلاتتى دېگەنلىكى ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشەنمەسلىكتىن بولغان. قارالسۇن: «ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»: خۇاڭ جيەنخۇانىڭ «ۋۇ جۇڭشىن ۋە مەسئۇد» دېگەن ماقالىسى، «شىنجاڭ يەرلىك تەزكىرىسى»نىڭ 1994 ـ يىللىق 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(6) «بارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا شىنجاڭ ئالاھىدە رايونىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات» (1949 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى). قارالسۇن: شىنجاڭ ئۇچۇ ژىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىنى يېزىش ھەيئىتى تۈزگەن «شىنجاڭ ئۇچۇ ژىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىنىڭ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىغان دوكلاتى ۋە ھۆججەتلىرى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل.

(7) سالىس (1919 ـ 1950). ئۆز ئىسمى «قالى ئاسقار ئاسىر». شىنجاڭ ئۇرۇمچى ناھىيىسىدىن، قازاق. ئىلگىرى ـ ئاخىر ئۇرۇمچى موڭغۇل ـ قازاق مەكتىپىدە، ئاددىي دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان، خەنزۇچىنى ئوبدان بىلىدىكەن، 1942 ـ يىلى شىنجاڭ قازاق ـ قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1944 ـ يىلى شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان، ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭنى باشقۇرغاندا قويۇپ بېرىلگەن، يەتتىلا قازاق، قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى بولغان. شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە مۇئاۋىن باش كاتىپ بولغان. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، ئوسمان بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىغا نوسقۇنلۇق

قىلغان، ئازادلىقتىن كېيىن، توپىلاڭچى باندىتلارنى باشلاپ شىنجاڭدىن قېچىپ كەتكەن. 1950 - يىلى چىڭخەيدە ئۆلگەن.

(8) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 7336 - بەت.

(9) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى.

(10) ژۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1946 - يىل 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى.

(11) خۇاڭ جيەنخۇا: «گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ھەققىدە مۇلاھىزە»، «غەربىي شىمال تارىخى ژۇرنىلى»نىڭ 1994 - يىللىق 4 - سانى.

(12) گومىنداڭ مەسئۇل قاتارلىقلار تەشەببۇس قىلغان «تۈركىي مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش» نەزەريىسىدىن خەۋەردار بولغان. مەسئۇل قاتارلىقلارنى شىنجاڭغا قايتۇرۇشتا ئۇلار بىلەن مەلۇم سىياسىي رامكا ئاستىدا ھەمكارلىشىشنى كۆزلىگەن، خۇددى تاڭ زۇڭنىڭ جياڭ جيېشىغا تەكلىپ بەرگىنىدەك، «ئۇلارنىڭ چوڭ گەپ سېتىپ ئىشقا دەخلى يەتكۈزۈشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، مەركەز ئۇلار بىلەن سەممىي سۆزلىشىشكە مۇھىم ئەربابنى (شىنجاڭغا بېرىش ئالدىدا تۇرغان خادىمنى) ئەۋەتىپ، ئەقلىغا مۇۋاپىق ھەمكارلىشىش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى تەلەپ قىلغان». جاڭ جىجۇڭ كېيىنچە ئەسلەپ، مەسئۇلنىڭ پانتۇركىست ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىكەنلىكىدىن ئۆزىنىڭ «ئىلگىرى قىلچە خەۋىرى يوق» لۇقمىنى ئېيتقان. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. ژۇ جۇڭشىن بىلەن جاڭ جىجۇڭ مەسئۇل قاتارلىق كىشىلەرنى ئىشقا قويۇش مەسىلىسىدە ئۆزاققىچە بىر پىكىرگە كېلەلمىگەن، ژۇ جۇڭشىن مەسئۇل قاتارلىقلارنى بۆلۈنۈشىنى تەرغىب قىلىدۇ دېسە، جاڭ جىجۇڭ مەن مەسئۇل قاتارلىقلارنىڭ «سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى» سىياسىي مەيدانىدىن پايدىلانماقچى دېگەن. ژۇ جۇڭشىن مەسئۇل قاتارلىقلارنىڭ شىنجاڭنى بۆلۈۋېتىش يولىدىكى پائالىيەتلىرىنى جياڭ جيېشىغا كۆپ قېتىم مەلۇم قىلغان، جياڭ جيېشى

بۇنى سەزگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇدا ئورۇنسىز يول قويۇپ بەرگەن. قارالغا: جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈزۈپ ئىلاۋە يازغان «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم - ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى ئاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 683 - 684 - بەتلەر؛ ۋۇ جۇڭشىنىڭ 1945 - يىل 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، 1946 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»؛ جاڭ جىجۇڭ يازغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 545 - بەت؛ خۇاڭ جيەنخۇا يازغان «ۋۇ جۇڭشىن ۋە مەسئۇد».

(13) «1948 - يىل 10 - ئايدا جاڭ جىجۇڭنىڭ مەسئۇد قاتارلىقلارغا يازغان خېتى»، قارالغا: جاڭ جىجۇڭ يازغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 575 - بەت.

(14) «شىنجاڭدىكى پانتۇركىزم ھەرىكىتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»، «پانتۇركىزم - پانئىسلامىزم تەتقىقاتى تېمىسا گۇرۇپپىسىنىڭ ئېچكى پايدىلىنىش ماتېرىيالى» (1) گە بېسىلغان، 1992 - يىل 1 - ئاي، ئۇرۇمچى، شاپېگراف نۇسخىسى، 56 - بەت.

(15) *Barnett, A. Doak, China on the Eve of the Communist Takeover, London, Thames & Hudson, 1963, P.257*.

سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جياڭجۇن - سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 219 - بەت.

(16) [ئەنگلىيىلىك] W. D. A فوربېس: «شىنجاڭ مىلىتارىستلىرى ۋە مۇسۇلمانلار: 1911 - يىلىدىن 1949 - يىلىغىچە داۋام قىلغان مىنگو دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي تارىخى»، 233 - بەت.

(17) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن: «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3 - قىسىم، 487 - 488 - بەتلەر.

(18) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 571 - بەت.

(19) «1948 - يىل 10 - ئايدا جاڭ جىجۇڭنىڭ مەسئۇد قاتارلىقلارغا يازغان خېتى»، جاڭ جىجۇڭ يازغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 572 - 576 - بەتلەر.

(20) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 577 ـ بەت.

(21)(22) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 541 ـ 542 ـ بەتلەر.

(23) ئىلى تەرەپ تۇرپانغا ئەۋەتكەن پارتىزانلارنى تايانچ قىلىپ، شۇ جايدىكى دېھقانلارنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىنى قوزغىغان، گومىنداڭنىڭ ھەربىي كۈچى خېلىلا كۈچلۈك بولغان تۇرپان، پىچان، توقسۇن ۋادىسىدا بۇنداق قوزغىلاڭنىڭ غەلىبە قىلىش ئىمكانىيىتى ناھايىتى ئاز بولغان، بۇ نۇقتىنى ئىلى تەرەپ ھېسابقا ئېلىشقا تېگىشلىك ئىكەن. شۇڭا گومىنداڭنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى تۇرپانغا يارەدەم بېرىدىغان ئەسكەرلىرىنى كۆپەيتكەندە، بۇرھان جاك جىجۇك بىلەن سۆك شىلىەننى ئىزدەپ تېپىپ، قوراللىق باستۇرماسلىقنى، تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش لازىملىقىنى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ گارنىزون باش شتابى بىلەن بىرلىكتە تەكشۈرۈشكە ئادەم ئەۋەتىپ، ھەل قىلىش چارىسىنى ئاندىن مۇھاكىمە قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان (سۆك شىلىەن: «غالچا جىياڭجۇن ـ سۆك شىلىەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 263 ـ 264 ـ بەتلەر). بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئىلى تەرەپ ھاپىلا ـ شاپىلا ئىش تەۋرىتىشتە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنى مەسئۇدنى ئىشقا قويۇش مەسىلىسىدە يول قويۇشقا مەجبۇرلاشنى ئاساسىي مەقسەت قىلغان.

(24) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 781 ـ بەت.

(25) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 780 ـ بەت.

(26) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 558 ـ بەت. گومىنداڭ تەرەپنىڭ «شىنجاڭ مەسىلىسى»نى تۇپتىن ھەل قىلىش دېگىنى ئۇرۇش مەيدانىدا قولدىن كەتكەن ئوچ ۋىلايەتنى «تىنچلىق بىتىمى»نى ئىجرا قىلىش يولى بىلەن يېڭىۋاشتىن تىنچ «بىرلىككە كەلتۇرۇش»نى بىلدۈرەتتى.

(27)(31) جاك جىجۇك: «جاك جىجۇك ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 570 ـ بەت.

(28)(43) «ئومۇمىي مۇلاھىزە. جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى»،

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى جەمئىتى ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تورگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىل نەشرى، 17 ـ 18 ـ بەتلەر.

(29)(47) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، خۇنەن خەلق نەشرىياتى 1985 ـ يىل نەشرى، 86 ـ 87 ـ بەتلەر.

(30) ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجاننىڭ جاڭ جىجۇڭغا يازغان شۇ خېتىدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىلى تەرەپ گومىنداڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلاشقا كۆرۈنەرلىك ھالدا قىزىقمايدىغان بولغان، خەتتە ئىشلەتكەن سۆزلىرىمۇ قاتتىقلىشىشقا باشلىغان. مەسىلەن ئۇلار خېتىدە جاڭ جىجۇڭنى «ئۆز ـ ئارا ھەمكارلىشىش ۋە ئىككى تەرەپ چۈشىنىش ھاسىل قىلىمغان تالاش ـ تارتىشنى ھەل قىلىش» سەممىيىتى يوق دەپ ئەيىبلىگەن، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئۇنكەندە ئۇلارغا يازغان خېتىنى «خەلقىمىزنىڭ قانۇنىي تەلەپلىرىنى ھاقارەتلەيدىغان خەت» دېگەن («ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن رەھىمجاننىڭ 1948 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى جاڭ جىجۇڭغا يازغان خېتى»، قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «70 ياشىتىكى ئەسلىمىلەر» قوشۇمچە): ئېھتىمال ئىلى تەرەپنىڭ پوزىتسىيەسىدىكى روشەن ئۆزگىرىش گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەسئۇدىنى ئۇلكە رەئىسلىكى ۋەزىپىسىدىن ئالماشتۇرۇۋېتىش قەدىمىنى تېزلىتىشىگە سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن.

(32) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 578 ـ بەت.

(33) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە 702 ـ بەت.

(34) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە 716 ـ بەت.

(35) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 1 ـ مۇئاۋىن رەئىسى يەنىلا ئەخمەتجان قاسىمى بولغان (ئىشقا چۈشمىگەن).

(36) بۇرھان شەھىدى گەرچە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا بىۋاستە قاتناشمىغان بولسىمۇ، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىش مەسلىسىدە ئۇچ ۋىلايەتچىلەر بىلەن تامامەن بىردەك بولغان. بۇ جەھەتتە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرىدىغان ئامېرىكاپەرەس مۇھەممەت ئىمىن بىلەن ئوت

بىلەن سۈرەك چىقىشالمىغان. بۇ ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدا 1949 - يىل 2 - ئايدا شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالى ۋە تەقدىرى جەھەتتە سىياسىي قارىمۇ - قارشىلىق يۈز بەرگەن. مۇھەممەت ئىمىن گومىنداڭ گۇمران بولۇشتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ گومىنداڭ ھاكىمىيىتىدىن ئايرىلىشىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قول تىقىشىغا يول قويماسلىقنى، ئامېرىكىلىقلارنىڭ قوللىشىغا تايىنىپ كومپارتىيە كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسۇشنى تەشەببۇس قىلغان. بۇ تەشەببۇس شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشىنى ئىلگىرى سۈرۈۋاتقان بۇرھاننىڭ تەشەببۇسىغا سىياسىي جەھەتتە كەسكىن قارشى كەلگەن. مۇھەممەت ئىمىن بۇرھان بىلەن ئاشكارا قارشىلىشىپ، بۇرھان چاقىرغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىغا قاتنىشىشنى رەت قىلغان. شۇڭا بۇ ئىككىيلەن بېرىش - كېلىش قىلمايدىغان ھەتتا كۆرۈشكەندە سۆزلەشمەيدىغان بولغان. مۇھەممەت ئىمىن ئامېرىكىنىڭ قوللىشى ئاستىدا خوتەندە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى»نى قۇرۇش خىيالىدا بولغان. پەقەت خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا تېز يېقىنلاپ كەلگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۇنىڭ خام خىيالى بەربات بولغان. قاراڭ: بۇرھان شەھىدى يازغان «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە 709 - 710 - بەتلەر؛ «ئۇرۇمچىدىكى ھەربىي - مەمۇرىي باشلىقلارنىڭ يېقىنىدىن بۇيانقى سىياسىي خاھىشى» (1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 4 - كۈنى)، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمىتى ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى، 196 - بەت؛ يۇەن شۇ يازغان «20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرى شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدىكى بوران - چاپقۇن ۋە ئامېرىكا كونسۇلخانىسى»، «شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ 2002 - يىللىق 1 - سانىغا بېسىلغان.

(37) 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا، گۇاڭشى گۇرۇھىدىكى خۇاڭ شاۋخۇڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىش پىلانىنى تۈزۈپ باققان. گەرچە بۇ پىلان قەغەز يۈزىدىلا قېپقالماي يولغا قويۇلغان بولسىمۇ لېكىن ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشمىگەن. گۇاڭشى گۇرۇھى شىنجاڭنى ئەزەلدىن كونترول قىلىپ

باقمىغانلىقى ئۈچۈن، شىنجاڭغا مېھمان-مۇھەببەت باغلىمىغان. 1949-يىل 1-ئاينىڭ 21-كۈنى گۇاڭشى گىنۇرۇھىدىكى مۇئاۋىن زۇڭتۇڭ لى زۇڭرېن زۇڭتۇڭلۇق ۋەزىپىسىنى ۋاكالىتەن ئۈتىگۈەندىن كېيىن، تېز ئارىدىلا شىنجاڭدىن ۋاز كېچىشنى ئورۇنلاشتۇرغان.

(38) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، خۇنەن خەلق نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى، 86-بەت: جاڭ شىيەنۈېن مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ تېزىسلىرى»، خېنەن خەلق نەشرىياتى 1985-يىل نەشرى، 752-بەت. بۇ قارارتى چىقىرىش جەريانى مۇنداق بولغان: دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى تەكلىپ بېرىپ، ئۇرۇش سېپى بەك ئۇزۇن، ئەسكەرلەر تەقسىم قىلىشقا يېتىشمەيۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا شىنجاڭدا 100 مىڭغا يېقىن ئەسكەرنىڭ تۇرۇشى زۆرۈر ئەمەستەك قىلىدۇ دەپ. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ كۆپ قىسمىنى شەرققە يۆتكەشنى تەكلىپ قىلغان. بۇ تەكلىپكە لى زۇڭرېن، خې يىڭچىنلار قوشۇلۇپ، غەربىي شىمال ھەربىي-مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى جاڭ جىجۇڭدىن پىكىر سورىغان. جاڭ جىجۇڭ: «شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنى شەرققە يۆتكەشكە مەن قارشى ئەمەس، ئەمما يول بەك يىراق. پىيادە يۈرۈشمۇ، ماشىنا بىلەن توشۇشمۇ ئاسانغا توختىمايدۇ. ئەگەر ياخشىسى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋ سىيۈنى تېلېگراممۇ ئارقىلىق نەنجىڭغا چاقىرىپ ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن ئاندىن بىر قارارغا كەلسە»دەپ جاۋاب بەرگەن. لى زۇڭرېن جاڭ جىجۇڭنىڭ پىكرىنى قوبۇل قىلىپ، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرغان. قارالغ: مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى ھەيئىتى تۈزگەن «جۇڭخۇا تارىخ ماتېرىياللىرى خەزىنىسى»، 6-قىسىم، جۇڭگو تارىخ نەشرىياتى 1996-يىل نەشرى، 218-219-بەتلەر.

(39) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە، 721-بەت.

(40) شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى»، 3-قىسىم، 509-بەت.

(41) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 784-بەت.

(42) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 785-بەت.
(44) مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەش تارىخ ماتېرىياللىرى ھەيئىتى تۈزگەن «جۇڭخۇا تارىخ ماتېرىياللىرى خەزىنىسى»، 6-قىسىم. جۇڭگو تارىخ نەشرىياتى 1996-يىل نەشرى، 218-بەت.
(45) چوي ۋۇنىڭ ئەسلىشىچە، ئۇ يولغا چىقىشتىن بۇرۇن جاڭ جىجۇڭ ئۇنىڭغا شۇنداق تاپشۇرغاندىن تاشقىرى، جۇ ئىنلەيمۇ ئۇنىڭغا: «دۆلەت ئىچىدە تىنچلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئۈمىد ناھايىتى ئاز، ئەگەر مۇناسىۋەت ئۈزۈلسە، سىز دەرھال شىنجاڭغا قايتىپ بېرىپ، ئۇ تەرەپتىكى ھەربىي قىسىملارنى ھەقىقەتكە قايتىشقا دەۋەت قىلىڭ. ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە خەلقنى زىيانغا ئۇچراتماسلىققا ياكى ئازراق ئۇچرىتىشقا تىرىشىڭ» دەپ تاپىلىغان. قاراڭ: چوي ۋۇ يازغان «شىنجاڭنىڭ 26-سىنتەبىردە ھەقىقەتكە قايتقانلىقى توغرىسىدا ئەسلىمە». شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990-يىل نەشرى، 393-394-بەتلەر.
(46) شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىملار كېيىنچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان، بۇرۇنقى جۇن دەرىجىلىك تەشكىلىي تۈزۈلۈش شى دەرىجىلىك تۈزۈلۈشكە قىسقارتىلغان، بۇرۇنقى شى دەرىجىلىك تەشكىلىي تۈزۈلۈش لۇي دەرىجىلىك تۈزۈلۈشكە قىسقارتىلغان.
(48)(49) ناۋ سىيۈ: «ناۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، 88-بەت.
(50) دېڭ لىچۈن: «ئۇرۇمچىدىكى ھەربىي-مەمۇرىي باشلىقلارنىڭ يېقىندىن بۇيانقى سىياسىي خاھىشى» (1949-يىل 9-ئاينىڭ 4-كۈنى). شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە-تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، 197-بەت.
(51) ناۋ جىنچۇ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە چۇڭچىڭدا جۇ ئىنلەينىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغان چىاۋ گۈەنخۇا بىلەن تونۇشقان، جۇ ئىنلەي چىاۋ گۈەنخۇاغا ناۋ جىنچۇغا خىزمەت ئىشلەش توغرىلىق يولىيورۇق بەرگەن، ناۋ جىنچۇ 1948-يىل 7-ئايدا شىنجاڭغا بېرىپ خىزمەتكە چۈشۈشتىن بۇرۇن

ئالاهىده شياڭگاڭغا بېرىپ پارتىيىنىڭ مەخپىي خىزمىتىنى قىلىۋاتقان چياۋ گۈەنخۇا بىلەن كۆرۈشكەن ھەمدە مەخپىي ئالاقە ئورناتقان. قارالغ: «ئۇيغۇر مۇلاھىزە. جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى». شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، 5 ـ بەت.

(52) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، 92 ـ بەت.

(53) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 851 ـ بەت.

(54) «ئۇيغۇر مۇلاھىزە: جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى». شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىل نەشرى، 6 ـ بەت.

(55) دېڭ لىچۈن: «شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلىرىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنى مۇھاكىمە قىلغانلىقىغا دائىر بەزى ئەھۋاللار» 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى). شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىل نەشرى، 179 ـ بەت.

(56) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 581 ـ 582 ـ بەتلەر؛ «جاڭ جىجۇڭ جياڭجۇندىن كەلگەن تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى»، 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىكى «شىنجاڭ گېزىتى»گە بېسىلغان.

(57) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 582 ـ 583 ـ بەتلەر.

(58) «ئۇيغۇر مۇلاھىزە. شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسى ۋە ھۆكۈمىتى ئىچىدىكى كۆرەش». شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد

قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى، 24 - بەت.

(59) 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى، خۇ زۇڭنەن يې چېڭغا يەنە تېلېگراممۇ بېرىپ: «ئۇرۇمچىدىكى توپىلاڭچىلارنى تارتىلاش، ھەربىي قىسمىنى جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندۈرۈشكە بۇيرۇغان، بۇنىڭدىن كېيىن ھاۋا ئارقىلىق يارەمنى بېرىلمەيدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان». قارالسۇن: «ئومۇمىي مۇلاھىزە. شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسى ۋە ھۆكۈمىتى ئىچىدىكى كۆرەش»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى، 25 - بەت.

(60) تاۋ سىيۈ: «تاۋ سىيۈنىڭ ئۆز بايانلىرى»، 108 - بەت.

(61) بۇرھان شەھىدىنىڭ 1949 - يىل 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى خاتىرىسى، قارالسۇن: بۇرھان شەھىدى يازغان «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم» ئۇيغۇرچە 718 - بەت. مۇستەقىل شىنجاڭ پۇلى تارقىتىش ــ شىنجاڭدا يېڭى شىنجاڭ پۇلى تارقىتىپ، بۇرۇنقى شىنجاڭ پۇلى بىلەن گومىنداڭ پۇلىنى ئۆز - ئارا ئالماشتۇرۇپ خەجلەيدىغان سىياسەتنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

(62) بۇرھان شەھىدىنىڭ 1949 - يىل 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىكى خاتىرىسى، قارالسۇن: بۇرھان شەھىدى يازغان «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە، 725 - 727 - بەتلەر.

(63) بۇرھان شەھىدىنىڭ 1949 - يىل 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىكى خاتىرىسى، قارالسۇن: بۇرھان شەھىدى يازغان «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم»، ئۇيغۇرچە، 727 - بەت.

(64) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 541 - بەت.

(65) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 542 - بەت.

(66) دېڭ لىچۈن: «ئۇرۇمچىدىكى تىنچلىق ھەرىكىتىنىڭ ئەھۋالى» (1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى)، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى، 186 -

بەت.

(67) 1949 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تاۋ سىيۇ جاڭ جىجۇڭغا تېلېگراممما بېرىپ: «ئىلى تەرەپ بىلەن ئالاقە باغلاش ئىشىنى بۇرھان بېجىرىۋاتىدۇ، ھەمكارلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرمەكچى» دېگەن. قارالسۇن: تاۋ سىيۇ يازغان «تاۋ سىيۇنىڭ ئۆز بايانلىرى». 110 ـ بەت.

(68) دېگەن لىچۈن: «بۇرھاننىڭ ئەخمەتجانغا يازغان خېتىنى يوللاپ بېرىش» (1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى)، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە تارىخى خىزمەت ھەيئىتى قاتارلىق تارماقلار تۈزگەن «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1990 ـ يىل نەشرى، 212 ـ بەت.

(69) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مالىيە نازارىتىنىڭ باشلىقى جانمەقان قازاقلارنىڭ قەبىلە باشلىقى بولغان، ئۇ ئوسمان بىلەن بىرلىشىپ، ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى ماكىنانىنىڭ كۆشكۈرتۈشى ئارقىسىدا توپىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان. بۇرھان ئۇنى بىللە ھەقىقەتكە قايتىش ئۈچۈن ۋ.لغا كەلتۈرۈشكە ئۇدا تىرىشقان بولسىمۇ، لېكىن ۋۇجۇدقا چىقمىغان. قارالسۇن: بۇرھان شەھىدى يازغان «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم». ئۇيغۇرچە، 739 ـ 740 ـ بەتلەر.

(70) بۇرھان شەھىدى: «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم». ئۇيغۇرچە. 747 ـ بەت.

(71) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى». 2 ـ قىسىم، 584 ـ بەت.

(72) 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى بۇرھان شەھىدىنىڭ تاۋ زېدۇڭغا يوللىغان تېلېگراممىسى. قارالسۇن: بۇرھان شەھىدى «شىنجاڭدىكى 50 يىلىم» ئۇيغۇرچە، 761 ـ بەت.

۱۷ باب ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ۋە شىنجاڭ مەسىلىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان سىياسەت

1 ـ پاراگراف ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قارىتىلغان سىياسەت

1944 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھەممىدىن بۇرۇن ئىلى ۋىلايىتىدە پارتلىغان. كېيىنكى يىلى 9 ـ ئايغىچە تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە كېڭەيگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئوخشاش بولمىغان مەزگىلدە ئوخشاش بولمىغان سىياسەتنى قوللانغان. بۇنى ھازىر ئايرىم ـ ئايرىم بايان قىلىمىز.

بىرىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىغا ھەربىي ۋاستە بىلەن توسقۇنلۇق قىلغانلىقى
(1944 ـ يىل نويابىردىن 1945 ـ يىل سېنتەبىرگىچە)

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ ياردىمىدە قۇرۇلغان «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» پۈختىلىق بىلەن پىلانلاپ ئۇيۇشتۇرغان. بۇ تەشكىلات ئالدى بىلەن نىلقا پارتىزانلىرىنى ھەربىكەتلەندۇرۇپ، غۇلجىدىن تەخمىنەن يۈز كىلومېتىر

يىراقلىقتىكى نىلقا ئاھىيىسىدە چارۋىچىلار قوزغىلىڭىنى قوزغىغان. غۇلجىدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىدىن 1600دىن ئارتۇق ئەسكەر باستۇرمىز دەپ بارغاچقا، غۇلجا شەھىرىنىڭ مۇداپىئەسى بوش قالغان، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىدىكى ئاران 1500دىن ئارتۇق ئەسكەر ھەرقايسى يېگانە تايانچ پونكىتلارغا تارقىلىپ جايلاشقان. «غۇلجا ئازادلىق تەشكىلاتى» سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، ئاشۇ پايدىلىق پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، غۇلجىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن. قوزغىلاڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەربىيىلەنگەن پارتىزانلار ۋە يەرلىك ئاممىا قاتناشقان. سوۋېت ئەسكەرلىرىمۇ جەڭگە قاتناشقان.[1] 11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قوزغىلاڭچىلار غۇلجا شەھىرىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنى ئىشغال قىلغان. گومىنداڭ ئارمىيىسى شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ھەرەمباغقا چېكىنگەن.

جىياڭ جىيېشىنىڭ ئىلى ئىنقىلابى ھەققىدىكى بىرىنچى ئىنكاسى قوراللىق باستۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇ ئۈرۈمچىدە تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىۋاتقان جۇ شاۋلىياڭغا «بارلىق كۈچى بىلەن» غۇلجىغا «ئەسكىرىي كۈچنى توپلاپ». «توپلاڭنى بالدۇرراق تىنچلاندۇرۇش» ھەققىدە يوليورۇق بەرگەن.[2]

جۇ شاۋلىياڭ جىياڭ جىيېشىنىڭ يوليورۇقى بويىچە غۇلجىغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن ئەسكىرىي كۈچنى بەش يول بويىچە ئۈيۈشتۇرغان. ئەمما شۇ چاغدا جىياڭ جىيېشى ئىلى ئىنقىلابىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئارقىدا تۇرۇپ قوللاۋاتقانلىقىنى[3] سېزىپ قېلىپ، شىنجاڭ مەسلىسىنىڭ جىددىيلىكىنى ئاڭقىرىشقا باشلىغان. ئۇ جۇ شاۋلىياڭغا غۇلجىغا يېقىن ئەتراپقا توپلىغان ئەسكىرىي كۈچ بىلەن پائال

هۇجۇم قىلىپ، «غۇلجا، سۇيدۇڭ (ھازىرقى قورغاس ناھىيىسىنىڭ بىر قىسمى - ئاپتور)نى ئەسلىگە كەلتۈرۈش»، ئىلاج بولمىغاندا، «غۇلجىدا بار كۈچى بىلەن ئۇزاققىچە تىركىشىپ تۇرۇش تەدبىرىنى قوللىنىش»، ھەمدە ھەربىي قىسمىنى يۆتكەپ ئۇرۇمچىدىن يۇيمىنگىچە بولغان تاشيول مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى مۇھىم جايلارنى ھەقىقىي قوغداپ، «ۋەقە يۈز بەرگەن» جايلارنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ۋە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئايرودورومىلاردا تېزدىن مۇداپىئە ئىستىھكامىنى قۇرۇپ، «ھەرگىز قولدىن كەتكۈزۈپ قويماسلىق» ھەققىدە يولۇرۇق بەرگەن.[4]

ھەرەمباغقا يارەم بېرىشكە ماڭغان بەش يول ھەربىي قىسمىنىڭ ئوچ يولى قار- مۇز قاپلاپ كەتكەن تەڭرىتاغ داۋانلىرىدىن ئۆتەلمىگەن، قالغان ئىككى يولدىكىلىرىمۇ قوزغىلاڭچى ئامما بىلەن سوۋېت ئارمىيىسى توسقانلىقى ئۈچۈن مەغلۇپ بولغان. جياڭ جيېشى ئىلىنى «تىنچىتىش» مۇمكىن بولمىغانلىقىنى بىلىپ، غۇلجىدا «ئۇزاققىچە تىركىشىپ تۇرۇش چارىسى»نى قوللانغان. 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى، جۇ شاۋلياڭ ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ ترانسپورت ئايروپىلانىغا ئولتۇرۇپ غۇلجا ئاسمىنىغا بېرىپ شۇ يەردە مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ئارمىيىدىن جياڭ جيېشىغا ۋاكالىتەن ھال سورىغان.[5] 1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى، جياڭ جيېشى ھەرەمباغدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرگە شەخسەن ئۆزى يولۇرۇق بېرىپ: «ستالىنگرادتىن ھالقىپ ئۆتكەنىدەك روھ بىلەن ئاخىرغىچە چىڭ تۇرۇڭلار» دېگەن.[6] قوزغىلاڭچى ئامما ئىلى ئاسمىنىنى ئېگىزگە ئاتىدىغان پىلىموت بىلەن قامال قىلىپ، گومىنداڭنىڭ ھاۋا ئارقىلىق يارەم بېرىش يولىنى

ئۇزۇپ تاشلىغان: ھەرەمباغ تايانچ پونكىتىغا زەمبىرەكتىن شىددەتلىك ئوت ئېچىپ ھۇجۇم قىلغان. «ھەمىشە كۈنىگە نەچچە مىڭ پاي زەمبىرەك ئوقى ئاتقان». [7] مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ئارمىيىنىڭ ئوق-دورىسى ۋە يېمەك-ئىچمىكى تۈگەپ، «ئۇزاققىچە تىركىشىپ تۇرۇش» ئامالى قالمىغان. 1-ئاينىڭ 29-كۈنى، جياڭ جيېشى مۇھاسىرىنى يۇزۇپ چىقىشنى تەستىقلىغان. [8] قالدۇق ئەسكەرلەر مۇھاسىرىنى يۇرۇش جەريانىدا يوقىتىلغان. جياڭ جيېشى يارەمگە بارغان ئارمىيىنىڭ «زەئىپلىكى»دىن ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، جۇ شاۇلياڭغا «يارەمگە بارغان قىسمىنىڭ يۈقىرى دەرىجىلىك مەسئۇل قوماندانلىرىنى جۇنجاڭدىن تارتىپ تۇەنجاڭ. يىگجاڭلارغىچە قاتتىق جازالاش، بولۇپمۇ شىجاڭ ۋە تۇەنجاڭ دەرىجىلىكلەرنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاپ ھەربىي سوتقا تاپشۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن تىرىشچانلىق ۋە قەھرىمانلىق كۆرسىتەلمىگەنلەرگە ئىبرەت قىلىش» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. [9]

ئىلى قولدىن كەتكەندىن كېيىن، جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ خەلقىنى ئىنقىلاب قىلىشقا قوزغىشى ئىلى بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى پۈتۈن شىنجاڭغا كېڭىيىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن. ئۇ ھەرەمباغدا مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ مۇھاسىرىنى يۇزۇپ چىقىشنى تەستىقلىغان كۈندىكى خاتىرىسىدە: ئەگەر روسىيە شىنجاڭ مەسىلىسىگە قول تىقىش سىياسىتىدىن ۋاز كەچمەيدىغان بولسا، «ياپونىيىگە قارشى ئۇرۇش ئاياغلاشقاندىن كېيىن ئاندىن ئومۇمىي تۇردە ھەل قىلىشقا تىرىشىمىز. ئەمما ئۇرۇمچى، تۇرپان، قاراشەھەر، قۇمۇللارنى قولدىن بەرمەي چىڭ ساقلاپ، كەلگۈسىدە پۈتۈن شىنجاڭنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىكى تايانچ بازا قىلىش لازىم» دەپ يازغان. [10] 2-ئاينىڭ 11-

كۈنى، ئۇ جۇ شاۋلياڭغا مۇشۇ ئىستراتېگىيىلىك مۇددىئاسىنى كونكرېت ئىزچىللاشتۇرۇش ھەققىدە خەت يېزىپ: ھازىر شىنجاڭ ھەققىدىكى پىلان شۇكى، مۇھىم تايانچ پونكىتلارنى قولدىن بەرمەي چوڭ ساقلاپ، كەلگۈسىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ بازىسى قىلىش لازىم. مۇبادا ئومۇمىي ۋەزىيەتنى ساقلاپ قېلىشقا زورۇقىدىغان بولساق، پۈتۈن شىنجاڭ ئوڭۇشاش مۇمكىن بولمايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭ مەلۇم دۆلەتنىڭ پاراكەندە قىلىشىدىن تولا ئەندىشە قىلىپ كەتمەسلىكى كېرەك. مەن ئۇ دۆلەتنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى پاراكەندە قىلىشىدىن ئەنسىرىمەيمەن. زادى ئىلاج بولمىغاندا، شىمالىي شىنجاڭ تەرەپ ئىنتايىن ئاز ساندىكى تايانچ پونكىتلارنى ساقلاپ قېلىپ، شەھەرنى ساقلاش ئىرادىسىگە ئىگە خەل قوشۇنىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىنتايىن ياخشى تەمىنلەش لازىم، ئادەم سانىنى ھاۋا ئارقىلىق توشۇلىدىغان ئاشلىق ۋە ئوق-دورىنىڭ مىقدارىغا قاراپ بەلگىلەش، قالغان كۆپ ساندىكى ئەسكەرلەرنى ئارقا سەپكە يۆتكەپ ئاساسىنى مۇستەھكەملەش لازىم. جەڭ ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى قىسمىنى تېزدىن جەڭ، شىخو تەرەپكە يۆتكەپ مۇداپىئە ھاسىل قىلىش لازىم. مۇشۇ پەيتتە ئەتىياز پەسلىدە جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەممىسىدە پاراكەندىچىلىك يۈز بېرىشىنى كۆزدە تۇتۇپ، پائال تەييارلىق كۆرمەي بولمايدۇ، ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن غەم ئەندىشىگە قېلىشمۇ ھاجەتسىز، مۇقىم سىياسەت ۋە قەتئىي جاسارەت بولسىلا، قولدىن كەلمەيدىغان پىلاننى تۈزمىگەن تۈزۈك. قولدىن بەرگەندىلا، قولغا كەلتۈرۈشكە بولىدۇ، ئۇنداق قىلماي، مۇداپىئەنى كۆپ قۇرۇپ، كۈچ چېچىۋېتىلسە، ھېچ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا بولمايدۇ دېگەن.(11)

جۇ شاۋلياڭ جىياڭ جىيېشىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەربىي

مۇداپىئەسى ھەققىدىكى پىلانغا بىنائەن، شىمالىي شىنجاڭ رايونىدا تېزلىكتە يېڭى مۇداپىئە خاراكتېرلىك ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بارغان: جېڭ ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى ھەرقايسى تاغ ئېغىزلىرىدىن ۋاز كېچىپ، تۇرۇشلۇق ئارمىيىنى جىڭغا چېكىندۈرۈپ مۇداپىئەدە تۇرغۇزۇپ[12]، ئۇنى ئۇرۇمچىنى قورشاپ مۇھاپىزەت قىلىشتىكى تاشقى توسۇق قىلغان: ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ كۆكتوقاي ناھىيىسى، ئۆلاست دەريا‌سى ئەتراپىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنى چېكىندۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچى سىرتىدىكى گۈچۈڭ، قۇتۇبى، ماناس، شىخودىكى كۆچلىرىنى كۆچەيتكەن[13]؛ ئالتايدا ئالتاي شەھىرى ۋە بۇرۇلتوقايىنى قوغداش ئۈچۈن ئازغىنا ئەسكەر قالدۇرغان. بۇ ئىككى ئورۇندىكى ئەسكەرلەرگە ھەربىي تەمىناتنى كەلگۈسىدە ھاۋا تىرانسپورتى ئارقىلىق يەتكۈزۈپ بېرىمەكچى بولغان. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەرتمىگەن، جەنۇبىي شىنجاڭنى ساقلاۋاتقان قىسىملارنىڭ تولىسى شېڭ شىسەي ۋاقتىدىكى كونا قىسىملار بولۇپ، قورال-يارا‌قلىرى كونىراپ كەتكەن، ئەمما ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇش تەدبىرى ۋە تاكتىكىسىنى بىلىۋالغان، «ھەربىكەتچان ئۇرۇش قىلىشقا ماھىر بولغان»[14] ھەمدە گومىنداڭنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇنغان.[15]

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جياڭ جېيشى شىنجاڭدا ئۇرۇش تەييارلىقىنى ئاكتىپ ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان. شۇ چاغدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئون شى ئەسكىرى بار ئىكەن[16]، قىسىملارنىڭ شتاتى تولۇقلانمىغاچقا[17]، ئومۇمىي ئەسكىرىي كۈچى 40 مىڭغا يەتمەيدىكەن[18]. جياڭ جېيشى چىڭخەيدىكى ما بۇفاڭنىڭ ئىككى شى ئاتلىق ئەسكىرىنى شىنجاڭغا يۆتكەپ[19]، شىنجاڭدىكى ھەربىكەتچان ئۇرۇش قىلغۇچى كۈچىنى كۈچەيتكەن. شىنجاڭ بىلەن

ئىچكىرىنى دەشت- باياۋان ئايرىپ تۇرغاچقا، ھەربىي تەمىنات ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى ياكى مەغلۇبىيىتىنى بەلگىلەيدىغان يېتەكچى ئامىلغا ئايلانغان، جياڭ جيېشى قاتناش مىنىستىرى يۇ پېڭفېينى شىنجاڭنىڭ قاتناش، ھەربىي تەمىنات ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئىككى قېتىم ئەۋەتكەن. يۇ پېڭفېي شىنجاڭغا 255 دانە ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ بەرگەن، جياڭ جيېشىغا ئىلتىماس قىلىپ، شىنجاڭ تەمىنلەش باشقارمىسىنى قۇرغان[20]. بۇ باشقارما شىنجاڭدىكى بىر- بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ھەرقايسى سىستېمىدىكى قىسىملارنىڭ ئارقا سەپ تەمىناتىنى بىر تۇتاش باشقۇرغان. شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ لەنجۇ- ئۇرۇمچى تاشيولىدىن ئىبارەت بىرلا قاتناش يولى بولغان، مۇشۇ يول قولدىن كەتسە، شىنجاڭ ئىچكىرىنىڭ يۈلىشىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولۇپ، ھالاكەتلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدىكەن. جياڭ جيېشى جەنۇبىي شىنجاڭ تاشيولىنى ياساش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئەنشىدىن چاقىلىق ئارقىلىق قاراشەھەرگە بارىدىغان بىر يولنى ۋە ئەنشىدىن يۇمىن ئارقىلىق تۇرپانغا بارىدىغان بىر يولنى 1945- يىل 8- ئايغىچە پۈتكۈزۈپ بولۇشنى بەلگىلىگەن.[21] شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋەزىيىتى بىرقەدەر جىددىي بولغان، ئۇرۇمچى قولدىن كېتىدىغان ياكى قورشاۋدا قالىدىغان بولسا، شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزىي جەزمەن ئۇرۇمچىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا يۆتكىلىدىكەن. جياڭ جيېشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تۆۋەندە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنى قۇرۇپ،[22] سىياسىي مەركەز ئۇرۇمچى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغاندا، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ تەبىئىي ھالدا شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزىگە ئايلىنىشى ئۈچۈن ھازىرلىق كۆرۈش توغرىسىدا

بۇيرۇق چۈشۈرگەن. جياڭ جيېشى كەلگۈسىدىكى ئۇرۇش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن شىنجاڭدا ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەتنى بىر گەۋدىگە ئايلاندۇرۇپ، ۋۇ جۈڭشىننى شىنجاڭدىكى ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت باشلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى ۋەزىپىنى قوشۇپ ئۆتەيدىغان قىلىشنى ئويلىنىپمۇ كۆرگەن[23].

ئىلىنىڭ كەڭ كۆلەملىك ھەربىي ھەرىكەت قوللانغان ۋاقتى جياڭ جيېشىنىڭ مۆلچىرىدىكىدىن كېچىككەن، يەنى 1945 - يىل 7 - ئايدىن تارتىپ جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدا گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلارغا پۈتۈن سەپ بويىچە ھۇجۇم قوزغاپ، مۇھىم نۇقتىنى شىمالىي شىنجاڭ رايونىغا قارىتىلغان. جياڭ جيېشى شىمالىي شىنجاڭدا مۇداپىئە سېپى قۇرغان شەھەر چۆچەك ھەمىدىن بۇرۇن تاشلىنىپ قالغان، چۆچەك ۋالىيسى پىڭ رۇڭ ئوفىتسىر ئەسكەرلىرىنى باشلاپ جەڭ قىلماپلا قېچىپ كەتكەن. چۆچەك قولدىن كېتىپلا گومىنداڭ ئارمىيىسى ئارىسالدى بولۇپ قالغان، شىنجاڭنىڭ ھەربىي قوماندانلىق قاتلىمىدا پىكىر ئىختىلاپى تۇغۇلغان: بەزىلەر جىڭدىكى ئارمىيىنى چېكىندۈرۈپ شىخونى مۇستەھكەملەشنى قۇۋۋەتلىسە، بەزىلەر ئاۋۋال ئالتايدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنى چېكىندۈرۈشنى قۇۋۋەتلىگەن، يەنە بەزىلەر ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قالغاندا ئاندىن چېكىندۈرۈشنى قۇۋۋەتلىگەن. جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭغا: «جىڭدىنمۇ، ئالتايدىنمۇ چېكىنمەي. ئۇ يەرلەرنى چىڭ ساقلىسۇن، مەركەز دەرھال يارداملىشىدۇ» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[24] شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ۋۇ جۈڭشىنغا نازىم بۇيرۇق چۈشۈرۈپ: «يەرلىك ھەر دەرىجىلىك مۇلكى، ھەربىي ئەمەلدارلارنىڭ زىممىنىدىكى ساقلاش مەسئۇلىيىتى بار، مۇبادا بىرەر ئەمەلدار ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن چېكىنىپ،

ۆەزىپىسىنى ئادا قىلمىسا، قانۇن بويىچە شۇ جايدىلا ئېتىپ تاشلانسۇن» دېگەن ھەمدە ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارغا: «شەھەر بىلەن ھايات-ماماتتا بىللە بولۇش ئىرادىسىنى تىكلەپ، دۆلەت زېمىنىنى جىددىي مەسئۇلىيەت بىلەن قوغداشىنى مۇھىم بىلىش لازىم» دەپ قاتتىق بۇيرۇق قىلغان.[25]

چۆچەك قولدىن كېتىشى بىلەنلا گومىنداڭ مۇداپىئە قۇرغان ياشقا سىرتقى شەھەر-بازارلاردىكى ھەربىي تايانچ پونكىتلىرىمۇ كەينى-كەينىدىن قولدىن كەتكەن، ئىككى تەرەپنىڭ ئۇرۇشى ئاساسەن جەڭ، شىخو قاتارلىق جايلارغا مەركەزلەشكەن. جەڭ، شىخولارنى جىڭ جېبشى ئۇرۇمچىنى قورشاپ قوغداشتىكى توسۇق قىلىپ كۆڭۈل قويۇپ ئورۇنلاشتۇرغان، بۇ يەردە 12 مىڭدىن ئارتۇق خەل ئەسكەر تۇرغۇزۇلغان، چەڭ ساقلاش ئۇچۇن مۇستەھكەم ئىستىھكاملار ياسالغان. ئىلى تەرەپ بۇ يەرنى جەزمەن ئېلىش ئۇچۇن ئاساسىي كۈچىنى مۇشۇ يەردىكى ئۇرۇشقا ئاتلاندۇرغان، «زەمبىرەك ۋە يېڭى تېپتىكى قوراللىرىنىڭ سانى ھەسسىلەپ كۆپەيگەن»، «قوماندان ۋە ئېتىش ماھىرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇرۇسلاردىن بولغان»[26]، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەتتا ئايروپىلانلىرى (جۇملىدىن ئېغىر بومبارداىمانچى ئايروپىلانلىرى)نى چىقىرىپ، جەڭ، شىخولارنى ساقلاۋاتقان ئارمىيىنى ئوققا تۇتقان ۋە بومبارداىمان قىلغان[27]، گومىنداڭنىڭ تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىدىن «ناھايىتى كۆپ ئادەم ئۆلگەن ۋە يارىدار بولغان»[28]، بەزى ئىستىھكاملاردىكى پوتەيلەرنىڭ «يېرىمىدىن كۆپرەكى» زەمبىرەك ئوقى تېگىپ ۋە بومبارداىمان قىلىنىپ «ۋەيران بولغان».[29]

جىڭ جېبشى سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ شىخونى بومبارداىمان قىلغانلىقىدىن تۇنجى قېتىم خەۋەر تاپقاندا،

قاتتىق «قورقماق ۋە غەزەپلەنمەك»[30]: كېيىن ئۇ «ئەقىل ئىشلىتىپ تەتقىق قىلغان»دىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسىنى بۇزۇپ، شەرقىي شىمالدا روسىيە ئارمىيىسى ئىشغال قىلغان جاڭجياكۇ، شەنخەيگۇەن، چىنخۇاڭداۋلارنى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئۆتۈنۈپ بەردى، ئەمدى شىنجاڭدا شىخو، جىڭلارنى بومبارداردىمان قىلىپ، «بىز بىلەن دۇشمەنلىشىشكە بەل باغلاپتۇ»، شۇڭا «شەرقتىكى ئۇچ ئۆلكىدە ۋە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە ترانسپورتى ئۈستىدە تېز تەييارلىق كۆرۈپ ھەر ئېھتىمالغا ئالدىنى ئېلىش لازىم» دېگەن تونۇشقا كەلگەن.[31] ئەمما ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئۇرۇشنى كېڭەيتىش مۇددىئاسى ئۈستىدە يېڭى ھۆكۈم چىقىرىپ: بىرىنچىدىن، گومىنداڭنىڭ شەرقىي شىمال ھەققىدىكى دىققىتىنى باشقا ياققا بۇراپ، شەرقىي شىمالنى ئۆتكۈرۈۋېلىش ۋاقتىنى كېچىكتۈرمەكچى، ئىككىنچىدىن، شىنجاڭ مەسىلىسىنى باھانە قىلىپ، شەرقىي شىمالنى ئۆتكۈزۈپ بېرىش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىشتىن باش تارتماقچى، ئۈچىنچىدىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە تەھدىت سېلىپ، ماۋ زېدۇڭنىڭ چۈڭچىڭدا سۆھبەت ئۆتكۈزۈشىنى ئاستىرتىن قوللىماقچى، تۆتىنچىدىن، ئىلىنىڭ كۆپرەك زېمىنىنى ئىگىلىشىنى قوللاپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىش قارا نىيىتىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن تەييار پاكىت پەيدا قىلماقچى دېگەن تونۇشقا كەلگەن. جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مۇددىئاسى ھەققىدىكى ئەنە شۇ تەھلىلگە ئاساسەن، پۈتۈن كۈچىنى شەرقىي شىمالنى ئۆتكۈرۈۋېلىش مەسىلىسىگە قارىتىش، «شىنجاڭ قولدىن كەتكەن ھالەتتىمۇ پەقەت ۋاقتىنچە چىداشلىق بېرىپ، دەرھال ئاكتىپ قارشىلىق كۆرسىتىشتىن

ساقلىنىش» قارارىغا كەلگەن.[32]

شۇڭا جياڭ جيېشى 9-ئاينىڭ 7-، 8-كۈنلىرى شىخو، جىڭلار كەينى-كەينىدىن قولدىن كەتكەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزى-ئۈرۈمچىنى جان تىكىپ ساقلاش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن. ئۇ چىڭخەيدىن شىنجاڭغا قاراپ كېتىۋاتقان ئىككى شى ئاتلىق ئەسكەرنى تېز يۈرۈشكە ئالدىراتقان، 5-ئۈرۈش رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى گو جىچياۋنى 8-ئۈرۈش رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى نامى بىلەن ئۈرۈمچىگە ئايروپىلاندا بېرىپ ھەربىي ئىشلارغا «ياردەملىشىش»كە يۆتكىگەن. ئەمەلىيەتتە گو جىچياۋ ئۈرۈمچىنى قوغداش ئۈرۈشىنى ئۈيۈشتۇرغان ۋە ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلغان؛ جياڭ جىجۇڭنى شىنجاڭغا «ئەسكەرلەرنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇش، كىشىلەر كۆڭلىنى تىنچىتىش» ئۈچۈن ئەۋەتكەن[33]؛ زور پاراكەندىچىلىكتە قالغان شىنجاڭدىكى «ئارمىيە-خەلقنى باشقۇرغۇچى» جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىننى «قەتئىي خاتىرجەم بۇلۇڭلار، ھەرگىز چوڭ ۋەقە چىقمايدۇ» دەپ بەزلىگەن؛[34] ۋۇ جۇڭشىنغا كىشىلەرنى بىئارام قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئەھۋالنى مەلۇم قىلىشقا «چۈڭچىڭغا ۋاقتىنچە كەلمەسلىك» ھەققىدە يولىيورۇق بەرگەن؛[35] شىنجاڭدىكى ھەرقايسى قىسىملارغا ئۆز جايىنى چىڭ ساقلاش، «ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن يۆتكەلمەسلىك» ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن؛[36] جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىننىڭ ھەر دەرىجىلىك ئارمىيە، خەلق باشلىقلىرىغا ھەرقانداق كىشى بۇيرۇق ئالماي تۇرۇپ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن چېكىنسە جەڭدىن قاچقان ھېسابلىنىپ جازاغا تارتىلىدۇ دېگەن بۇيرۇقنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى قايتا-قايتا تاپىلىغان؛[37] جياڭ جىجۇڭغا ئۇرۇشتا ئاجىزلىق قىلغان 29-گۇرۇپپا ئارمىيىنىڭ

باش قوماندانى لى تيېجۇنگە مېنىڭ «ئۇمىدىم»نى يەتكۈزۈپ، «ئۇنى مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش يولىدا جان پىدا قىلىش روھى، جەڭگە تەڭ ئاتلىنىپ ھايات-ماماتتا بىللە بولۇش ئىرادىسى بىلەن ئۇرۇمچىنى قوغداشقا بۇيرۇڭ» دېگەن.[38]

جياڭ جيېشى ئۇرۇمچىنى جان پىدا قىلىپ قوغداتماقچى بولغىنىدا ھەممىدىن بۇرۇن ئۇرۇمچى شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزى، ئەگەر ئۇرۇمچى قولدىن كەتسە پۈتكۈل شىنجاڭنىڭ قىياپىتى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كېتىدۇ دېگەن ئىستراتېگىيىلىك ئويىنى كۆزدە تۇتقان؛ ئاندىن قالسا تاكتىكا جەھەتنى كۆزدە تۇتۇپ، شىنجاڭنى ساقلاۋاتقان ئارمىيىنىڭ تولىسى پىيادە ئەسكەرلەر، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق دالدىسى يوق دېشتى-بايا ۋاۋاندا ھەربىكەتچان ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارى ناچار، ئۇلار مۇداپىئە ئىستېھكامى سېپىلىنغان ئورنىدىن ئايرىلسا، قارشى تەرەپنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى ئاسانلا قوغلاپ يۇرۇپ قىرىۋېتىدۇ، ئىستېھكامدىن چېكىنىپ پۈتۈن ئارمىيە گۇمران بولغاندىن كېيىن، ئىستېھكامنى جان پىدا قىلىپ ساقلاپ ئەھۋالنىڭ ئۆڭشىلىشىنى كۈتكەن تۇرۇك دەپ ئويلىغان.[39] بىراق شۇڭا غدا ئۇرۇمچىدە بارى ئاران ئالتە يىڭ ئەسكىرىي كۈچتىن ئىبارەت بولغان، يارەم بېرىشكە كېلىدىغان قىسىملار ئەڭ تېز بولغاندىمۇ ئون كۈندە يېتىپ كېلەلەيدىكەن، «غۇلجا ئارمىيىسى ئالغا ئىلگىرىلەشنى توختاتسا بىر گەپ»، بولمىسا «ئۇرۇمچىنى ساقلاپ قېلىشقا زادى ئاساس يوق ئىكەن».[40] ئىلى تەرەپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قوزغىمىغان، جاڭ جيېشى جان تىكىپ قوغدىماقچى بولغان ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم جاي شۇندىلا خەتەردىن خالىي بولغان.

ئىككىنچى، ئۇچ ۋىلايەتنى «تىنچلىق بىتىمى» بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈشكە ئورۇنۇش
(1945 - يىل سېنتەبىردىن 1947 - يىل ئاۋغۇستقىچە)

1944 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىلا جياڭ جېيشى شىنجاڭ مەسىلىسىنى دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق ھەل قىلىشنى ئۈمىد قىلغان[41]. ئەمما 1945 - يىل 6 - 7 - ئايلارغا كەلگەندىلا ستالىننىڭ شىنجاڭغا نىسبەتەن زېمىن تەلىپىنىڭ يوقلۇقى ۋە جۇڭگونىڭ قولدىن كەتكەن زېمىنى ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىشى «قانۇنغا مۇۋاپىق ئارزۇ ئىكەنلىكى» ھەققىدە ئىپادە بىلدۈرگەنلىك خەۋىرى كەينى - كەينىدىن يېتىپ كەلگەن[42]. ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈمىدى تۇغۇلغانلىقىنى ھېس قىلغان جياڭ جېيشى 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ شىنجاڭدىكى ھەربىي ئورۇنلاشتۇرمىسىنى تەڭشەشكە كىرىشىپ، جۇ شاۋلياڭغا ئالتاينى «مۇستەھكەم ساقلاش» ھەمدە ئەرتەينى[43] قايتۇرۇۋېلىشنى پىلانلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇنىڭدىن كېيىنلا جياڭ جېيشى جۇ شاۋلياڭغا: «ئادەتتىكى كۆزنىتىشتىن قارىغاندا، بۇ يىل 10 - ئايدا ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش مۇمكىن بولمىدىكەن، شۇڭا چىڭخەيدىكى ئاتلىق 5 - جۇن شىنجاڭغا يېتىپ بېرىشى بىلەنلا، ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش ئىشىغا تەييارلىق كۆرۈشمىز لازىم» دەپ تاپىلىغان.[44]

جياڭ جېيشى سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلى ئىنقىلابىنى قوللىمايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىكەن، ئىلىنى قورال كۈچى بىلەن قايتۇرۇۋېلىش ناھايىتى ئاسانغا توختايدۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلغان. ئەمما ئەمەلىيەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلى

ئىنقىلابىنى داۋاملىق قوللاش بىلەنلا قالماي، بەلكى ئىلى ئىنقىلابىنى تارباغاتاي، ئالتاي رايونلىرىغا كېڭەيتكەن، بۇنىڭ بىلەن جياڭ جيېشى قولدىن كەتكەن زېمىننى قورال كۈچى بىلەن قايتۇرۇۋېلىش قىيىنلىقىنى تونۇپ يەتكەن. دەل شۇ پەيتتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروۋ جۇڭگو دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىگە ئىلىدىكى قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ «جۇڭگودىن ئايرىلىشنى تەشەببۇس قىلىش نىيىتى يوق»، ئەمما ئۇلار ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدە «ئاپتونومىيە»نى يولغا قويۇشنى تەلەپ قىلىدۇ دېگەن بىر مەمۇرانىدۇمنى تاپشۇرغان.[45] جياڭ جيېشى ئاتالمىش «ئاپتونومىيە»نى سوۋېت ئىتتىپاقى پەيدا قىلغان قورچاق دەپ ھېسابلىغان، ئۇ شىنجاڭ قاتارلىق جايلارنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى تاشقى مۇڭغۇلىيىنى مۇستەقىل قىلىش بەدىلىگە ساقلاپ قالعاچقا[46]، شىنجاڭنىڭ يەنە يەر ئاجرىتىپ «ئاپتونومىيە» بولۇشىغا ئەلۋەتتە يول قويمايتتى. ئۇ ئۇچ ۋىلايەت بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ۋەكىل ئەۋەتىشتە «قولدىن كەتكەن» ئۇچ ۋىلايەتنى سۆھبەت ئۇسۇلىدە قايتۇرۇۋېلىشنى مەقسەت قىلغان.

«تىنچلىق بىتىمى» ئىككى تەرەپنىڭ 30 نەچچە قېتىم قايتا-قايتا كېڭىشىشى، مۇھاكىمە قىلىشى، مۇرەسسە قىلىشى ۋە رەسمىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈشىدىن كېيىن تۈزۈلگەن، ئىككى تەرەپ ئىمزالىغان «تىنچلىق بىتىمى»دىكى بەلگىلىمە بويىچە، ئۇچ ۋىلايەت پۈتۈنلەي شىنجاڭ ئۇلۇكلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلىدىغان بولغان. بىردىنبىر ئالاھىدە يېرى ئالتە تۇمەن ئارمىيە (يېرىمى دۆلەت ئارمىيىسى ۋە يېرىمى ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى)نى ساقلاپ قالماقچى بولغان. ئەمما ئاشۇ ئالتە تۇمەن ئارمىيىمۇ پۈتۈنلەي گومىنداڭ

ھەربىي سىستېمىسىنىڭ سىرتىدا مۇستەقىل بولماستىن، ئۇچ ۋىلايەت ئارمىيىسى قوماندانلىرىنىڭ «شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزون باش قوماندانى ۋە ئۆلكە بويىچە ئامانلىق ساقلاش قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشى لازىم» بولغان: ئارمىيىنىڭ تەمىناتى ۋە كەلگۈسىدىكى قورال-جابدۇقلىرىنى مەركەز شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ۋە ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ نىزامى ۋە ئۆلچىمى بويىچە يېرىدىغان بولغان: ئارمىيىنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرى «نۆۋەت بىلەن ئوفىتسېرلەر مەكتىپىگە ئەۋەتىلىپ ئوفىتسېرلەر ئىگە بولۇشقا تېگىشلىك تەربىيىگە ئىگە قىلىنماقچى بولغان»؛ ھەربىي قىسىملارغا «ھۆكۈمەت تەلىم-تەربىيە خادىملىرىنى ئەۋەتىپ، مەشىق قىلىشقا يارەملەشتۇرمەكچى بولغان»؛ ئۇچ ۋىلايەت دائىرىسىدىكى دۆلەت چېگرىسىنى مۇداپىئە قىلىشقا مەركەزنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى ئۈستىگە ئالغان ئارمىيىسى مەسئۇل بولىدىغان بولغان.[47]

ئەمما شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشىنىڭ ئىس-تۈتەكلىرى ئارىسىدا بارلىققا كەلگەن، مەملىكەت بويىچە تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاش مۇمكىن بولمايۋاتقان يەردە بىر بۆلۈكنىڭ جايلاشقان شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىنى ساقلاش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن. شۇڭا ئىلى تەرەپ «ئەندىشە»دىن، «گۇمان»دىن خالىي بولالمىغان. ئەمەلىيەتتىمۇ ئىلى تەرەپ «ئۇچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدە بولۇشىدىن ۋاز كېچىشىنى، ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشنى، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتكە كىرىشىنى، مەركىزىي ئورگانىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۇرگۈزۈشىنى خالىمىغان».[48] بۇنىڭ نەتىجىسىدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت شەكىل جەھەتتە قۇرۇلغانۇ، ئەمەلىيەتتە ئىككى تەرەپ بىرلەشمەي، بىر-بىرىگە

هۇجۇم قىلغىنى. ئىلى تەرەپ گومىنداڭنى «تىنچلىق بىتىمى»نىڭ دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويۇش قاتارلىق مەددىلىرىنى ھەقىقىي ئىجرا قىلمىدى دەپ ئەيىبلىسە، گومىنداڭ تەرەپ ئۇچ ۋىلايەتنى ئالاھىدە بولۇۋالدى دېگەن. 1947 - يىل 8 - ئايدا، ئىلى تەرەپ مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولغانلىقىغا قارشىلىق بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئۈرۈمچىدە خىزمەت ئۆتەۋاتقان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى ۋە باشقا خادىملىرىنى پۈتۈنلەي قايتۇرۇپ كېتىپ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغان، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇچ ۋىلايەتنى «تىنچلىق بىتىمى» ئارقىلىق بىرلىككە كەلتۈرۈش خام خىيالى بەربات بولغان.

ئۈچىنچى، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ قوراللىق كۈچلىرى بىلەن تىركىشىپ تۇرۇپ ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۈتۈش
(1947 - يىل ئاۋغۇستتىن 1948 - يىل دېكابىرغىچە)

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچ ۋىلايەتنى «تىنچلىق بىتىمى» بويىچە بىرلىككە كەلتۈرۈش قىيىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ[49]، شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچىنى كۈچەيتىشكە باشلىغان[50]. ئىلى تەرەپكە تۇتقان پوزىتسىيىسىمۇ قاتتىقلىشىپ بارغان. 1947 - يىل 5 - ئايدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلىگەن[51] ھەمدە گومىنداڭغا تەسلىم بولغان ئالتاي ۋالىيسى ئوسمانىنى ئاشكارا قوللىغان.[52] ئىلى تەرەپنىڭ رەھبەرلىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىغا قاتناشماسلىق يولى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن، كېيىن يەنە بەيتىك توقۇنۇشى يۈز بەرگەن.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، گومىنداڭ بىلەن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپىنىڭ ھەربىي جەھەتتىن

تىركىشىش ھالىتى باشلانغان. شىنجاڭدىكى ھەربىي دائىرىلەر جياڭ جيېشىنىڭ ئوسمانىنى قوللاش بۇيرۇقىغا بىنائەن[53]، ئوسمانىنى نۇرغۇنلىغان قورال، ئوق-دورا ۋە باشقا ھەربىي لازىمەتلىك ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەپ، ئوسمانىنىڭ بەيتىكنى بازا قىلىپ ئالتايغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلدۇرۇپ قوللىغان.[54] ئوسمان ئالتاي تەرەپكە تېز ئىلگىرىلەپ، 8-ئاينىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 9-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئالتاينىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم جايلىرىنى ئىشغال قىلغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلى تەرەپنىڭ قايتۇرما زەربە بېرىشىنى قوللىغان، ئوسمان ئالتايدىن يەنە بىر قېتىم قوغلاپ چىقىرىلغان.

گومىنداڭ ئوسمان قىسىملىرى بىلەن ئۈچ ۋىلايەتنىڭ قوراللىق ئىلىشىشىغا قاراپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشى ئاستىدىكى ئىلىنىڭ قۇدرەتلىك ھەربىي ئەمەلىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلگەن. گەرچە گومىنداڭ ئىچىدە ئۈچ ۋىلايەتنى قورال كۈچى بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار ئۇزلۇكسىز چىقىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن جاڭ جىجۇڭ ئۇنىڭغا ھەممىدىن بۇرۇن قەتئىي قارشى تۇرغان. جاڭ جىجۇڭ ئۇرۇمچىنى قۇتۇلدۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا ئۇرۇمچى قوزغىلىڭىنى يېقى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئۇرۇمچى قوزغىلىڭىنى قوللاشنى خالىمايدۇ، ئەگەر گومىنداڭ تەرەپ ئالدى بىلەن ئۇرۇمچى قوزغىلىڭىنى بولسا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پۇتۇنلەي گۇمران بولۇشىنى خالامدۇ؟ ئەخمەتجان بىرسىگە: سىلەر ئۇرۇمچى قوزغىلاڭلار، بەلكىم شىخونى ئىشغال قىلالايسىلەر؛ ئۈچ ۋىلايەتنى ئىشغال قىلغان تەقدىرىڭلاردىمۇ، بىز پۈتۈن شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، پارتىزانلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بارالايمىز دەپتۇ دېگەن.[55] تىركىشىپ تۇرۇۋاتقان ھەر ئىككى تەرەپ بىرقەدەر قۇدرەتلىك ھەربىي ئەمەلىي كۈچكە ئىگە بولغان پەيتتە، ھېچقايسى تەرەپ يەكلىللىك بىلەن ئۇرۇش قوزغاشقا پېتىنمىغان، شۇنىڭ بىلەن

ئۇرۇشتىن ۋاقتىنچە خالىي بولغان.[56]

تۆتىنچى، شىنجاڭنىڭ رېئال ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۈچ ۋىلايەتكە يول قويۇش
(1948 - يىل دېكابىردىن 1949 - يىل سېنتەبىرگىچە)

1948 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، گومىنداڭ مەملىكەت بويىچە ھەممە ئۇرۇش مەيدانلىرىدا زەربە يەيدىغان پاسسىپ ئەھۋالغا چۈشۈپ، مەغلۇپ بولۇش ھالىتى ئاشكارىلىنىپ قالغان. ئەنە شۇنداق ۋەزىيەت ئاستىدا، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەربىي ھۈجۇم قوزغىشىدىن قورققان گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاپ، ھەربىي جەھەتتە تىركىشىش ھالىتىنى تېزدىن ئاياغلاشتۇرماقچى بولغان.

ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاشقا بىرىنچىدىن شىنجاڭدىكى ھەربىي - ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكىتى قىلىش مەسىلىسى[57]، ئىككىنچىدىن مەسئۇدنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش مەسىلىسى توسالغۇ بولغان. سۇڭ شىلىەن شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى، شىنجاڭدىكى ھەربىي - ساقچى ئورگانلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكىتى قىلغانلىقىدىكى ئاساسىي جاۋابكارلىق شۇنىڭ ئۈستىدە بولغانلىقى ھەمدە ئۇ ئۈچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ھۈجۇم نىشانىغا ئايلانغانلىقى ئۈچۈن، جاڭ جىجۇڭ ھەممىدىن بۇرۇن جياڭ جىيشىغا ئىلتىماس قىلىپ سۇڭ شىلىەننى ئىچكىرىدە ھەربىي باشلىق بولۇشقا يۆتكىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى تاۋ سىيۈنى قويغان. ئىككىنچى قەدەمدە جاڭ جىجۇڭ بىر ئامال قىلىپ مەسئۇدنى ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن

ئالماشتۇرۇۋەتمەكچى بولغان. ئۇ مۇشۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن ئۆزى نەنجىگا بېرىپ، مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇش سەۋەبلىرىنى جىياڭ جيېشىغا ۋە ئالاقىدار تەرەپلەرگە چۈشەندۈرگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مەلۇم مۇناسىۋىتى بار بۇرھاننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ كېيىنكى رەئىسلىكىگە ئالاھىدە كۆرسەتكەن. جىياڭ جيېشى جاڭ جىجۇڭنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلغان. 1948-يىلىنىڭ ئاخىرىدا، مىللىي ھۆكۈمەت مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇش بۇيرۇقىنى جاكارلىغان، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا بۇرھاننى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىگەن.

1949-يىل 1-ئايدا مۇئاۋىن زۇڭتۇڭ لى زۇڭرېن زۇڭتۇڭنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى ۋاكالىتەن يۈرگۈزگەندىن كېيىن، ئۈچ ۋىلايەت بىلەن قوراللىق تىركىشىش سىياسىتىدىن ۋاز كېچىپ، شىنجاڭدا چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرىنى ئۈستىگە ئېلىش ئۈچۈن بىر يىگىلا ئەسكەر قالدۇرۇپ، قالغان قىسىملارنى بىر-بىرلەپ ساناپ ئېچكى ئۇرۇشقا قاتنىشىش ئۈچۈن ئىچكىرىگە يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتىتا، «شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ بىخەتەرلىكىنى ساقلاشنى كۆزدە تۇتۇپ»[58]، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگو-سوۋېتنىڭ شىنجاڭدىكى سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ماقۇل بولۇشنى قارار قىلغان. غەربىي شىمالنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي قوماندانلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن ما بۇفاڭ[59] ئۆزىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق ئەسكەر قىسمىنى لەنجۇغا چېكىندۈرۈپ ئۆز ئۇۋىسىنى ساقلىتىشنى يېپىش ئۈچۈن جۇڭگو-سوۋېت سۆھبىتىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىنىشىغا تۈرتكە بولۇشقا

بەكرەك شاپاشلىغان.

ئەمما گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئويلىمىغان يېرىدىن چىققان تاۋ سىيۇ شىنجاڭ ئەھۋالىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى، «ئەگەر ئارمىيە يۆتكەپ كېتىلسە، زېمىنى شۇنچىۋالا كەڭ رايوندا بوشلۇق ھاسىل بولۇپ، مۇقىملىقنى ساقلاش مۇقەررەر تەس بولىدىغانلىقىنى»نى، «ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەربىي قىسىم ئېچكىرىگە بارسا ئېچكى ئۇرۇشقا قاتنىشىشتىن باشقا يول يوق ئىكەنلىكى»نى، بۇنداق بولۇشنى ئۆزى خالىمايدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، تۇرلۇك باھانىلەرنى كۆرسىتىپ ۋاقىتنى كەينىگە سۈرۈپ، ئاشۇ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلمىغان. جۇڭگو-سوۋېتنىڭ شىنجاڭدىكى سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدە ئاللىقاچان باشلانغان سۆھبەتكە كەلگەندە، سۆھبەتكە ئەمەلىي رىياسەتچىلىك قىلغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بۇرھان شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ مۇقىم بولۇشى جۇڭگو-سوۋېت سودا سۆھبىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك دەپ ھېسابلاپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ لەنجۇ قولدىن كەتكەن، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ چېكىنىش يولى ئۇزۇلگەن ۋەزىيەت ئاستىدا سۆھبەتنى توختىتىش ھەققىدىكى يولىورۇقنى ئىجرا قىلماي، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭنىڭ سودا كېلىشىمى»نى ئىمزالىغان، بىرلا يېرى سۆھبەت كېلىشىمىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەستىقلىمىغان خالاس.

2 ـ پاراگراف شنجاڭ مەسلىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان سىياسەت

بىرىنچى، باشتىن ـ ئاخىرغىچە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇرەسسەلىشىش سىياستىنىڭ يولغا قويۇلۇشى

1943 ـ يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى كۆچلىرىنى قوغلاپ چىقارغاچقا، جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتى جىددىي بۇرۇلۇش ياساپ توڭلاش مەزگىلىگە قەدەم قويغان. شىنجاڭدەك تەسىر دائىرىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا كۆڭلى تىنمىغان سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدا گومىنداڭغا ئۇزلۇكسىز ئاۋارىگەرچىلىك پەيدا قىلىپ تۇرغان. بۇ مەسىلىنى، يەنى شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى تولىراق سوۋېت ئىتتىپاقىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى، شىنجاڭ مەسىلىسى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ئىكەنلىكىنى گومىنداڭ ئىچىدىكىلەرمۇ ئاللىقاچان تونۇپ يەتكەن. ئەمما سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتىنى مۆلچەرلەشتە ئۇمىدۋار بولمىغان، باشقىچە ئېيتقاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى جىياڭ جېيشىنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىن جەزمەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى يولغا ماڭىدىغانلىقىنى ئالدىن پەملىگەن. شۇڭا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ شىنجاڭ مەسىلىسىدە بوش قويۇۋېتىشنى خالىمىغان، گومىنداڭ تەرەپ شىنجاڭ مەسىلىسىدىكى ئاساسىي تۈگۈننىڭ نەدىلىكىنى ئېنىق كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن شۇڭا غدىكى پۈتكۈل خەلقئارا ۋەزىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئوبدان مۇناسىۋەتنى ئىدىئولوگىيە چېگرىسىدىن ھالقىغان ھالدا ساقلاپ قېلىشى

مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئويلىغان. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى جۇڭگو-سوۋېتنىڭ ئەمەلىي كۈچ سىلىشتۇرمىسى جەھەتتىكى كۆرۈنەرلىك پەرقنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭغا دائىر بىر قاتار مەسىلىلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇرەسسەلىشىش سىياسىتىنى كۈچەپ يولغا قويۇشقا مەجبۇر بولغان.

1) ئالتاي ۋەقەسى

1944-يىل 3-ئايدا، گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە ئالتايلىق قازاقلارنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى قوراللىق كۈچى-ئوسمان قىسىملىرىنى قورشاپ يوقىتىۋاتقاندا، سوۋېت ئىتتىپاقى كۈپ قېتىم ئايروپىلان چىقىرىپ دۆلەت ئارمىيىسىنى بومبارداىمان قىلغان. دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى بۇ ۋەقەنى باش ئەلچى پانيۇشكىنغا يۇرتۇرانە ئۇقتۇرۇپ، ئۇنىڭ سوۋېت ھۆكۈمىتىگە ئايروپىلان مەنبەسىنى تەكشۈرۈشنى، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ئېيتىپ قويۇشنى تاپىلىغان. سوۋېت ھۆكۈمىتى ئەكسىچە گەپ قىلىپ، جۇڭگو قوشۇنلىرى تاشقى موڭغۇلىيەگە قېچىپ كېتىۋاتقان شىنجاڭلىق قازاقلارنى چېگرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ قوغلاپ بومبارداىمان قىلغاچقا، تاشقى موڭغۇلىيە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن شىنجاڭ قوشۇنلىرىغا قارشى تەدبىر قوللىنىشقا مەجبۇر بولغان، ئەگەر شىنجاڭ ئارمىيىسى كەلگۈسىدە موڭغۇلىيە چېگرىسىنى بۇزىدىغان يەنە شۇنداق ۋەقە پەيدا قىلسا، سوۋېت ھۆكۈمىتى 1936-يىلى موڭغۇلىيە بىلەن ئىمزالىغان ئۆز-ئارا ياردەملىشىش شەرتنامىسى بويىچە موڭغۇلىيەگە ھەرقانداق زۆرۈر يارداەم ۋە مەدەت بەرمەي تۇرالمايدۇ دېگەن.[60] 1924-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى جۇڭگو بىلەن روسىيەنىڭ ھەل بولماي كەلگەن ۋەقەلەرنى ھەل قىلىش پروگراممىسىدا تاشقى موڭغۇلىيىنى جۇڭخۇا مىنگونىڭ بىر قىسمى دەپ ئېتىراپ قىلغان، 1936-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى موڭغۇلىيە

بىلەن ئۆزئارا يارەملىشىش شەرتنامىسىنى ئىمزالىغانلىقى جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا دەخلى - تەرۇز قىلغانلىقى بولاتتى. شۇ شەرتنامىگە ئاساسەن جۇڭگوغا قوراللىق تەھدىت سالغانلىقى پۈتۈنلەي يولسىزلىق ئىدى.

ئەمما شۇ پەيتتە جىياڭ جيېشى ياپونىيەنىڭ بېيپىڭ - خەنكۇ تۆمۈر يولىدىكى جېڭجۇ، لويياڭ رايونلىرىدا كەڭ كۆلەملىك ھۇجۇم قوزغىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ[61]، شىنجاڭ ۋەزىيىتى ھەققىدە بىرەر ئىش قىلىشقا چامىسى يەتمىگەن. ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، جىياڭ جيېشى جۇڭگو ئارمىيىسىنىڭ جۇڭگو - موڭغۇلىيە چېگرىسىدىن 70 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى قۇبۇدىن 120 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئىرتەيگە چېكىنىشى ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[62] ئەمما سوۋېت ئايروپىلانلىرى داۋاملىق كېلىپ بومبارداىمان قىلىپ تۇرغان، 4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى، جياڭ جيېشى ئۆز خاتىرىسىدە ئۆز - ئۆزىنى مەسخىرىدىن ئاقلىغاندەك ئامالسىزلىق كەيپىياتىنى ئىپادىلەپ: «روسىيەنىڭ ۋەھشىيلىكى ئالدىدا چىشىمنى چىشلەپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم؛ شەكىل جەھەتتە ناھايىتى ئاجىزلىق قىلغاندەك كۆرۈنسەمۇ، لېكىن دىپلوماتىيە شارائىتىدا بىردىنبىر يول شۇ. ئەگەر بىز ئۇلار بىلەن قائىدە بويىچە ئۇستۇنلۇكنى تالىشىدىغان بولساق، روسىيە پايدىلىنىدىغان يوچۇققا تېخىمۇ كۆپ ئىگە بولىدۇ؛ بىز تاشقى يارەمسىز بولغاچقا جەزمەن خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈپ قالمىز» دېگەن.[63] جياڭ جيېشى داۋاملىق «چىشىنى چىشلەپ ئۆزىنى تۇتۇۋالغانلىقى» ئۈچۈن، جۇڭگو ئارمىيىسىگە توقۇنۇش پەيدا قىلىشتىن بار كۈچى بىلەن ساقلىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئاخىرى ئەھۋالنى تەدرىجىي پەسەيتىپ بارغان. كېيىنچە جياڭ جىڭگو ئاشۇ ۋەقەگە باھا بېرىپ: «ئاجىز دۆلەتتە دىپلوماتىيە بولمايدىكەن، خەق پىچاق بوپقالدى، بىز لوق گۆش، يامانغا خوش دەپ ئىتائەت

قىلىشقا، ئومۇملۇقتى كۆزلەپ مادارا قىلىشقا، ئىككى زىيانغا دۇچ كەلگەندە ئاز زىيان تارتىدىغان تەرىپىنى تاللاشقا مەجبۇر بولۇۋاتىمىز» دېگەن.[64]

2) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەسلىسى[65]

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىنقىلابىنى قوزغىغان ۋە قوللىغانلىقىنى بەش قولدەك بىلىپ تۇرغان. ئىلى ئىنقىلابى باشلىنىشى بىلەنلا جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلى ئىنقىلابىنى قوللىشىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن، جۇڭگو-سوۋېت مۇناسىۋىتىنى ياخشىلاش يوللىرىنى ئىزدىگەن.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى يېۋسېيېۋ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇشتىن كېيىن جۇڭگو-سوۋېت ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا سودا ئىشلىرىنىڭ راۋان بولۇشىنىلا ئارزۇ قىلىپ كەلدى دېگەن.[66] جياڭ جيېشى دەرھال مەسلىھەتچىلەر ئىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى يۇ داۋىڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سودا ۋەكىلى سىگاۋسو بىلەن مۇناسىۋەت باغلاشقا ئەۋەتكەن. 1944-يىل 12-ئايدا ئۇنى يەنە ئۇرۇمچىگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باش كونسۇلى بىلەن «ئىقتىسادىي ھەمكارلىق» ۋە چېگرا رايونىدا ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ ئامانلىق ساقلاش توغرىسىدا سۆزلىشىشكە، سۆھبەتنىڭ «غۇلجا توپىلىڭى»غا تەسىر كۆرسىتىش-كۆرسىتەلمەسلىكىنى كۆزىتىشكە ئەۋەتكەن. جياڭ جيېشى جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۇڭشىنغىمۇ: «روسىيىگە قارىتا دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى شۇ يەردىلا ئېلىپ بېرىڭلار، ئازراقلا ئۈمىد بولسا، ئىقتىسادىي ھەمكارلىق جەھەتتە ئىمكانقەدەر يول قويۇپ، زېمىن پوتونلۇكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىمىزنى ساقلاپ قېلىش لازىم» دەپ ئالاھىدە تاپىلىغان.[67]

يېۋسېيېۋ ئىلى قوزغىلىڭى «ئومۇمىي خەلق خاراكتېرىدىكى

قوزغىلاڭدەك قىلىدۇ»، ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئالاقىسى يوق دېگەن، نەتىجىدە بۇ داۋىڭ چېگرا رايونىدا ھەمكارلىشىپ ئامانلىق ساقلاش ھەققىدە سۆھبەت ئېلىپ بارالمىغان. بۇ داۋىڭ شىنجاڭ-سوۋېت سودىسى ھەققىدە ئوتتۇرىغا قويغان لايىھە ھەققىدە، يېڭىسىيۇ ئۇنى پەقەت شىنجاڭ ئۆلكىلىك سودا شىركىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشقى سودا خەلق كومىسسارىياتى شىنجاڭدا تۇرۇشقا ئەۋەتكەن ئورگان ئوتتۇرىسىدىكى سودا بولۇپ قاپتۇ، «ھەمكارلىشىش دائىرىسى بەك تار بولۇپ قالغانىدەك قىلىدۇ» دەپ ھېسابلىغان ھەمدە سوۋېت ھۆكۈمىتى ماڭا بۇ مەسىلە ئۈستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ھوقۇقىنى بەرگىنى يوق دېگەن.[68] سۇڭ زېۋېن بۇ داۋىڭ بىلەن يېڭىسىيۇنىڭ سۆھبەتلىشىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئالاقىدار تارماقلارنى يىغىپ كېڭىشىش ئارقىلىق «شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى جۇڭگو-سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدىكى تەكلىپ»نى ئىشلەپ چىقىپ، سودا جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودىنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئېلىپ بېرىشى پرىنسىپ قىلىنىدۇ، ئىقتىسادىي ھەمكارلىق جەھەتتە شېرىكلىشىپ كان ئېچىشقا، زاۋۇت قۇرۇشقا بولىدۇ، قاراماي نېفىت كېنى جەھەتتىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېخنىكا جەھەتتىن ھەمكارلىشىشىنى قارشى ئالىمىز ھەمدە بىر قىسىم نېفىتنى سوۋېت تەرەپكە سېتىپ بېرىمىز دېگەنلەرنى ئوتتۇرىغا قويغان.[69] 1945-يىل 1-ئاينىڭ 29-كۈنى، سۇڭ زېۋېن بۇ تەكلىپنى سگاۋسوغا يوزمۇ-يوز تۇرۇپ تاپشۇرۇپ «سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدە قايتا ۋەقە تۇغدۇرماسلىقىنى ئۈمىد قىلغان»[70]، ئەمما سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ جاۋاب قايتۇرماي[71]، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا سودا ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش يولىنى ئېتىپ تاشلىغان.

«جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق-ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسى»دە سوۋېت ئىتتىپاقى كۆرۈنۈشتە شىنجاڭنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق ھەققىدە ۋەدە بەرگەن بولسىمۇ[72]. لېكىن ئەمەلىيەتتە ئىلىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونلارغا ھۇجۇم قىلىشىغا ئاستىرتىن ياردەم بەرگەن ھەمدە جياڭ، شىخو ئۇرۇشلىرىدا ھاۋا ئارمىيىسىنى چىقىرىپ ئۇرۇشقا ياردەملەشكەن. جياڭ جېيشى گەرچە «قاتتىق چۆچۈپ غەزەپلەنگەن بولسىمۇ»، لېكىن شەرقىي شىمال مەسىلىسىنى ئەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭ قولدىن كېتىدىغانلىقىنى قىلىسىمۇ «پائال قارشىلىق» كۆرسەتمىگەن. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇداپىئەسى خەۋپ ئاستىدا قالغان جىددىي پەيتتە، جياڭ جېيشى جۇ شياۋلياڭ بىلەن ژۇ جۇڭشىنغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىغا «ياردەم بەرگەنلىكى» ھەققىدىكى دەلىل-ئىسپاتلارنى «بىر ئىلاج قىلىپ توپلاش» ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن[73]. ئەمما بۇ «دەلىل-ئىسپاتلار»نى جياڭ جېيشى ۋاقتىنچە «ئاشكارىلىماسلىقنى تەشەببۇس قىلغان».[74] سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتىلغان دىپلوماتىيە ۋە تەشۋىقات جەھەتتىمۇ «تېگىشلىك ۋە مۇۋاپىق ئىپادە بىلدۈرۈش، سوۋېت تەرەپكە باھانە تېپىپ بەرمەسلىك ئۈچۈن چىشىغا تېگىشتىن ساقلىنىش لازىم» دېگەن.[75]

3) بەيتىك ۋەقەسى

بەيتىك تېغى ئۇرۇمچى، ئالتاي، قۇمۇل ۋىلايەتلىرى ئارىسىغا جايلاشقان مۇھىم ئوتكەل، شۇنداقلا گۈچۈك، باركۆللەرنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى توسۇق بولۇپ، ئىستراتېگىيىلىك ئورنى ناھايىتى مۇھىم بولغان. گومىنداڭنىڭ بەيتىك تېغىدا بىر لىيەن ئەسكىرى تۇرىدىكەن. 1947-يىل 6-ئاينىڭ 5-كۈنىدىن ئېتىبارەن، موڭغۇلىيە ئارمىيىسى بەيتىك تېغى موڭغۇلىيە زېمىنى دېگەننى باھانە قىلىپ، كۈچەيتىلگەن بىر يېڭ ئەسكىرى بىلەن سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ ھىمايىسىدە جۇڭگو

ئارمىيىسى تۇرۇشلۇق جايغا ئۆزلۈكسىز ھۇجۇم قىلغان، ئەنە شۇ بىر يېتەك ۋەقەسى دەپ ئاتالغان. دەسلەپتە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بەيتەك ۋەقەسىگە ئىنكاسى كۈچلۈك بولغان. بىر تەرەپتىن تەشۋىقات ئاپپاراتلىرىنى ئىشقا سېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارغان، يەنە بىر تەرەپتىن ئىلگىرى-ئاخىر سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيىگە قاتتىق ئېتىراز بىلدۈرگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇنداق قىلىشىغا ھەممىدىن بۇرۇن شەرقىي شىمال مەسلىسى سەۋەب بولغان. ئۇرۇشتىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى شەرقىي شىمالنى مۇستەقىل ئىشغالىيەت دائىرىسىگە ئايلاندۇرۇشنى ئويلاپ، باشقا دۆلەتلەرنىڭ قول تىقىشىغا يول قويمىغان؛ جىياڭ جېيشى بولسا شەرقىي شىمالغا ئامېرىكىنىڭ كۈچىنى باشلاپ كىرىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئىسكەنجىگە ئېلىشنى ئويلىغان. گومىنداڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى شەرقىي شىمالدا ھەمكارلىشىپ ئاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى يۇرۇلۇپلا جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالدا ئۆز كۈچىنى ئۇلغايتىشىنى قوللىغان. جىياڭ جېيشى بەيتەك ۋەقەسىدىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، شۇ ئارقىلىق پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئالدىدا جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ كۈچلىرىگە زەربە بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئاندىن قالسا، بەيتەك ۋەقەسىنىڭ يۈز بېرىشىگە ئوسمان بىلەن مەسئۇد مەسلىسى سەۋەب بولغان-بولمىغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، بۇ ۋەقە قانداقلا بولمىسۇن جۇڭگو بىلەن موڭغۇلىيىنىڭ زېمىن تالىشىشى شەكىلدە ئىپادىلەنگەن، ئەگەر جۇڭگو «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيىگە جىددىي دىپلوماتىيە يولى بىلەن» ئېتىراز بىلدۈرمىگەن بولسا، ئەمەلىيەتتە «ھۆكۈمەت بۇ ۋەقەنى ئىنكار قىلغان ياكى تاجاۋۇزغا ئاشكارا يول قويغان بولاتتىكەن»[76]؛ شۇ سەۋەبتىن جىياڭ جېيشى بەيتەك ۋەقەسى مەسلىسىدە چىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ،

بەيتىك تېغىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە ئىستېھكامنى چىڭ ساقلاش، ئەسلىدە تۇرۇپ كېلىۋاتقان جاينى ھەرگىز قولدىن كەتكۈزۈپ قويماسلىق ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن.[77]

ئەمما تېگى - تەكتىدىن ئالغاندا جۇڭگو ئاجىز دۆلەت بولغاچقا، بەيتىك ۋەقەسى مەسىلىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەسكىن قارشى تۇرىدىغان بولسا، شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ تېخىمۇ مۇرەككەپلىشىپ كېتىشى، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ تېخىمۇ قىيىنلىشىشى مۇمكىن ئىكەن. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىلگىرىلىگەن بولۇپ چېكىنىش ھېيلىسىنى ئىشلەتكەندىن كېيىن، تېز ئارىدا مەركىزىي سىياسىي كومىتېتنىڭ ئېچكى ئىشلار، تاشقى ئىشلار، ھەربىي ئىشلاردىن ئىبارەت ئۈچ مەخسۇس ھەيئەتنىڭ بىرلەشمە يىغىنى شۇ ۋەقە توغرىسىدا قارشى تەدبىر بەلگىلىگەن. ئۇنىڭدىكى ھەممىدىن مۇھىم بىر مادىدا «ۋەقەنى كېڭەيتمەسلىك» دېگەندىن ئىبارەت بولغان[78]. دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى يې گۇڭچاۋ شىنجاڭنىڭ ھەربىي قوماندانلىغا بەيتىك تېغىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇقنى، يەنى «ۋەقەنى كېڭەيتمەسلىك» ھەققىدىن تىرىشىپ ساقلىنىش» بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈش توغرىسىدا تېلېگراممىا ئارقىلىق يولىيورۇق كۆرسەتكەن[79]. غەربىي شىمالنىڭ ئالىي ھەربىي - مەمۇرىي باشلىقى بولغان جاڭ جىجۇڭمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بەيتىك ۋەقەسى مەسىلىسىدە مۇرەسسە سىياسىتىنى قوللىنىشىنى كۈچەپ قۇۋۋەتلىگەن، ئۇ جياڭ جېيشىغا ۋە مەركەزدىكى باشقا مۇھىم ئەربابلارغا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقاتنى توختىتىش توغرىسىدا كەينى - كەينىدىن تېلېگراممىا يوللىغان ھەمدە دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بەي چۈڭشىنىڭ بەيتىك ۋەقەسى مەسىلىسى مۇناسىۋىتى بىلەن شىنجاڭغا

قىلماقچى بولغان سەپىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ھەققىدە جياڭ جيېشىغا جەددىي تېلېگرامما بەرگەن، يەنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كومپارتىيىگە قارشى مەيدانداتۇرۇپ كېلىۋاتقان بەي چۇڭشىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چىشىغا تېگىپ سېلىشتىدىن ئەنسىرىگەن. بەيتىك توقۇنۇشى ئەمەلىيەتتە 1948 - يىل 9 - ئايغىچە داۋاملاشقان[80]، ئەمما گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بەيتىك ۋەقەسىنى سىياسىي جەھەتتىن ئەتەي كۆپىتۇرۇپ كۆرسىتىدىغان ئىشنى ئاساسىي جەھەتتىن قايتا ئېلىپ بارمىغان.

4) 1949 - يىلى شىنجاڭ - سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدە ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەت

يۇقىرىدا سۆز زېمىنىڭ «شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى جۇڭگو - سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدىكى تەكلىپ»نى سوۋېت تەرەپكە تاپشۇرسا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جاۋاب قايتۇرمىغانلىقىنى بايان قىلغان ئىدۇق: 1946 - يىل 11 - ئايدا، جاڭ جېجۇڭ «جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى جۇڭگو - سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدىكى تەكلىپى»نى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى ساۋېلىيېۋقا يوزمۇ - يوز تۇرۇپ تاپشۇرسا، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ يەنە ئۇزاققىچە جاۋاب قايتۇرمىغان. ئەمما 1949 - يىلىنىڭ بېشىدا گومىنداڭنىڭ چوڭ قوررۇقلۇقتىكى ھۆكۈمرانلىقى ئۇرۇل - كېسىل گۇمران بولۇش ئالدىدا تۇرغانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى موسكۋانىڭ تەستىقىغا بىنائەن، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خاس ۋەكىلى لېيو زېروڭغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزى ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەر ئاساسىدا شىنجاڭ - سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنى خالايدىغانلىقىنى توساتتىن ئاغزاكى بايان قىلغان. روشەنكى، سوۋېت ئىتتىپاقى

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى گۈمران بولۇش ئالدىدا تۇرغان پەيتتىن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭدا ئالاھىدە ھوقۇق ـ مەنپەئەتكە ئىگە بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان شەرتنامىنى ئىمزالاپ، ئۇنى يېڭى جۇڭگو بىلەن ئالاقە باغلاشتىكى دەسمايىسى قىلماقچى بولغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى غەربىي شىمال ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇش، ئارقا سەپتىكى تەھدىتنى ئىمكانقەدەر ئازايتىشنى كۆزدە تۇتۇپ[81]، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سۆھبەت ھەققىدىكى تەلىپىگە ماقۇل بولۇشنى قارار قىلغان ھەمدە مەمۇرىي پالاتا باشلىقى سۇن كې جاڭ جىجۇڭنىڭ سۆھبەت ئىشلىرىغا تولۇق ھوقۇق بىلەن مەسئۇل بولۇشى ھەققىدە يوليورۇق كۆرسەتكەن[82]. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئالاھىدە مۇددىئانى كۆزدە تۇتۇپ ئېلىپ بارغان ئىقتىسادىي سۆھبەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرگە ئىنتايىن زور دەرىجىدە يول قويغان ۋە مادارا قىلغان، ئاساسىي جەھەتتىن ئانچە كۆپ تالاش ـ تارتىش قىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا تېزدىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تۆۋەندىكىچە كېلىشىم ھاسىل قىلغان: سوۋېت سودا ئورگانلىرى جۇڭگو تەرەپنىڭ ھۆكۈمەت سودا ئورگانلىرى، شېرىك تەشكىلاتلىرى، سودا ـ سارايلىرى ۋە سودىگەرلىرى بىلەن سودا قىلسا بولىدۇ؛ جۇڭگو تەرەپ سوۋېت سودا ئورگانلىرىدىن ئالىدىغان ئىمپورت ـ ئېكسپورت بېجى ئۆز دۆلىتىنىڭ سودا ئورگانلىرىدىن ياكى سودىگەرلىرىدىن ئالىدىغان بېجىدىن ئۈستۈن بولۇپ كەتمەسلىكى لازىم؛ ئىككى تەرەپ شىنجاڭدا جۇڭگو ـ سوۋېت ھەمكارلىق شىركىتىدىن ئىككىنى قۇرۇشقا قوشۇلدى، ئۇنىڭ بىرى رەڭلىك ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار (ئالتۇن ـ كۈمۈش، ئاق ئالتۇن بۇنىڭ سىرتىدا)نى قىدىرىش ۋە قېزىش، يەنە بىرى نېفىت ئېلىش ۋە چەككىلەش شىركىتى بولىدۇ. ئۇيۇشتۇرۇش ئۇسۇلى: ئىككى

تەرەپ پاي دەسمايىسىنى تەك يېرىمدىن چىقىرىدۇ، ئىشلەپچىقىرىلغان قېزىلما بايلىقنى ئىككى تەرەپ تەك يېرىمدىن سېتىۋالىدۇ، شىركەتنىڭ مۇدىرلىرى ئىككى تەرەپتىن تەڭگە تەك قويۇلىدۇ، مۇدىرىيەتنىڭ باش مۇدىرى جۇڭگولۇق، مۇئاۋىن باش مۇدىرى سوۋېتلىك بولىدۇ، باش دىرېكتور سوۋېتلىك، مۇئاۋىن باش دىرېكتور جۇڭگولۇق بولىدۇ، باش ھېسابات تەكشۈرگۈچى جۇڭگولۇق. مۇئاۋىنى سوۋېتلىك بولىدۇ، شىركەتنىڭ خىزمەتچىلىرى ئىككى تەرەپتىن تەك يېرىمدىن قويۇلىدۇ ۋە باشقىلار.[83] ئىككى تەرەپ كېلىشىم ھاسىل قىلغان پەيتتە، سوۋېت تەرەپ بىردىنلا پوزىتسىيەسىنى ئۆزگەرتىپ، جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئېغىر دەرىجىدە زىيان يەتكۈزىدىغان يەنە بىر مۇنچە تەلەپلەرنى كۆپەيتكەن، مەسىلەن، نېفىت ۋە مېتال شىركىتى مۇھاپىزەتچىلەرنى ئۆزى سەپلەش، تۆمۈر يول ياساش، تاشيوللارغا تېلېفون سىمى تارتىش، سىمسىز تېلېگراف ئالاقىسىدىن پايدىلىنىش، ترانسپورتنى سوۋېتلىكلەر ئۆز ئايروپىلانى بىلەن ئېلىپ بېرىش. سوۋېت تەرەپنىڭ سودا ۋە كان خادىملىرى جۇڭگو چېگرىسىدىن ئەركىن كىرىپ-چىقىش ۋەھاكازا.[84]

دىپلوماتىيە مىسسىترلىكى سوۋېت تەرەپنىڭ ھاسىل قىلىنىپ بولغان كېلىشىمنى ئۆزگەرتىشىگە ئېھتىمال ئىلگىرىلىگەن بولۇپ چېكىنىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، جۇڭگو تەرەپنى ماقۇل بولغان مادداىلار بويىچە كېلىشىم ئىمزالاشقا مەجبۇرلىماقچى بولغانلىقى سەۋەب بولغان دەپ ھۆكۈم قىلغان.[85] پەقەت غەربىي شىمالىنىڭ ھەربىي ۋەزىيىتى كۇندىن-كۇنگە جىددىيلەشكەنلىكى، بولۇپمۇ لەنجۇنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھۇجۇم بىلەن ئالغاندىن كېيىن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ چېكىنىش يولى ئۈزۈلگەنلىكى ئوچۇنلا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت جەريانىدا ھەرقانچە يول قويغان

ياكى ھەرقانداق كىلىشىم ھاسىل قىلغان بىلەنمۇ گومىنداڭنى شىنجاڭدا مەغلۇپ بولۇش تەقدىرىدىن قۇتۇلدۇرالمايدىغانلىقىنى سەزگەچكە سۆھبەت ۋەكىلىگە سۆھبەتنى بىر ئىلاج قىلىپ توختىتىش ھەققىدە يولىيورۇق كۆرسەتكەن، سۆھبەت ۋەكىلى ئىمزا قويغان «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭنىڭ سودا كېلىشىمى»نمۇ تەستىقلىمىغان.

يۇقىرىدا ئىزھار قىلىنغان ھىرقاتار پاكىتلاردىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتا مۇرەسسەلىشىش سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇ نۇقتىنى گومىنداڭنىڭ ئۆزىمۇ ئىنكار قىلمىغان: «تەكشۈرۈشىمىزچە شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە. سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مۇھىم بولغاچقا، نەچچە يىلدىن بۇيان ھۆكۈمەت دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزمەسلىك پرىنسىپى ئاستىدا، شىنجاڭنى تۇراقلاشتۇرۇشنى كۆزلەپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يول قويماي تۇرالمىدى.»[86]

ئىككىنچى، سوۋېت ئىتتىپاقنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرىگە ئەنگلىيە، ئامېرىكا كۆچلىرى ئارقىلىق توسقۇنلۇق قىلىنىشى

1942 - يىل 7 - ئايدا، خې يىڭچىن رىياسەتچىلىك قىلىپ تۇرغان «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»دا، ئەنگلىيە، ئامېرىكا خىرىستىئانلىرىنى بىر ئامال قىلىپ شىنجاڭغا دىن تارقىتىش ئۈچۈن كىرگۈزۈپ «سوۋېت ئىتتىپاقىنى كۆپىرەك ئالدى - كەينىگە قاراپ، ئۆزىنى تارتىپراق ھەربىكەت قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈش» تۇنجى قېتىم ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان.[87] 8 - ئايدا، شېڭ شىسەي بىلەن جۇ شاۋلياڭ جىياڭ جېيشىغا يوللىغان ئالاقىسىدە يەنە

بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ: «سوۋېت ئىتتىپاقى ھازىر ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىنىڭ ياردىمىگە موھتاج بولۇۋاتىدۇ، بىز ئەنگلىيىلىك، ئامېرىكىلىق ژاتلارنىڭ دائىم شىنجاڭغا كېلىپ تۇرۇشىنى قارشى ئېلىشىمىز، بولۇپمۇ ئەنگلىيىنىڭ ئۇرۇمچىدە كونسۇل قويۇشىنى ئۈمىد قىلىشىمىز، زۆرۈر تېپىلغاندا ئەنگلىيىلىك، ئامېرىكىلىق تېخنىك خادىملارنى ۋە مەسلىھەتچىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى ئەنگلىيىلىكلەر بىلەن ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئادەم كۈچى ۋە مالىيە كۈچىگە تايىنىپ ئېچىشىمىز لازىم» دەپ تەكلىپ بەرگەن.[88] جياڭ جيېشى بۇ تەكلىپكە «شۇ بويىچە بېجىرىلسە بولىدۇ» دەپ تەستىق سالغان[89]. دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى جياڭ جيېشىنىڭ كۆرسەتمىسىگە بىنائەن، ئەنگلىيىنىڭ ئۇرۇمچىدە كونسۇلخانا تەسىس قىلىشىغا رۇخسەت قىلغان، ھەتتا شىنجاڭدا مۇھاجىرلىرى يوق ئامېرىكىنىڭمۇ كونسۇلخانا تەسىس قىلىشىنى تەكلىپ قىلغان. ئامېرىكا ئۇرۇمچىدە كونسۇلخانا تەسىس قىلىشتا «سوۋېت ئىتتىپاقىنى نازارەت قىلىش»نى مەقسەت قىلغان.[90]

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلىرى شىنجاڭدىن چېقىپ كەتكەندىن كېيىن، جياڭ جيېشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قايتا باستۇرۇپ كىرىشىنى توسۇشتا «ئامېرىكا بىلەن ئەنگلىيىنىڭ پوزىتسىيىسى ھەل قىلغۇچ» دەپ ھېسابلىغان.[91] 1944 - يىل 3 - ئايدا سوۋېت ئايروپىلانلىرى چېگرىدىن ئۆتۈپ جۇڭگو ئارمىيىسىنى بومبارداىمان قىلغاندا، جياڭ جيېشى ئالاقىدار ئەھۋاللارنى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى روزۋېلتقا ئۇزلۇكسىز خەۋەر قىلىپ، روزۋېلتنىڭ «مۇمكىن بولغان ھەممە تىرىشچانلىقنى كۆرسىتىپ»، ۋەقەنىڭ تېخىمۇ كېڭىيىپ كېتىشىنى توسۇشنى ئېيتقان.[92] جياڭ جيېشى ئامېرىكىنىڭ دىققىتىنى قوزغاش ئۈچۈن «بۇنى يەرلىك ۋەقە دەپ قاراشقا

بولمايدۇ، بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى يىراق شەرق سىياسىتىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم بىر ئالامىتى»، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ياپونىيەنىمۇ «مەلۇم دەرىجىدە يارىشىپ قالغاندەك تۇرىدۇ» دېگەن.[93] روزۋېلت گەرچە جياڭ جېيشىنىڭ كۆز قارىشىغا قوشۇلمىغان، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ياپونىيەنىڭ «كېلىشىمى» «پۈتۈنلەي ئىشەنچلىك ئەمەستەك قىلىدۇ» دەپ ھېسابلىغان بولسىمۇ[94]، لېكىن ئۇ يەنىلا مۇئاۋىن زۇڭتۇڭى ۋاللاتسېنى موسكۋا بىلەن چۈڭچىڭغا ئەۋەتىپ جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جىددىي مۇناسىۋىتىنى كېلىشتۈرگەن، بۇ ھال ئالتاي ۋەقەسىنى تىنچىتىشتا مەلۇم رول ئوينىغان.

1945-يىل 9-ئاينىڭ باشلىرىدا، سوۋېت ئايروپىلانلىرى جىڭ: شىخولارنى بومبارداىمان قىلغانىدا، جياڭ جېيشى ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى خۇرلېي بىلەن جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى ۋېدېمېيېرنى تەكلىپ قىلىپ قارشى تەدبىر ئۇسۇلىدە مەسلىھەتلەشكەن، «ئۇلار ھەقىقىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈشكە قاتنىشىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىشنى ئىنتايىن خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن».[95] ئۇنىڭدىن باشقا جياڭ جېيشى يەنە مۇشۇ ۋەقە توغرىسىدا سۆڭ زىۋېننىڭ «ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىدا ئەھۋالغا قاراپ مەسلىھەتلىشىش»نى تەلەپ قىلغان.[96] سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىدە ئىلى جىڭ، شىخو مۇداپىئە لىنىيىسىنى ھۇجۇم بىلەن ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئەسكەرسىز بوش قالغان ئۈرۈمچىگە غەلىبە بىلەن قىلىچ ئوينىتىپ توپتوغرا بېسىپ كىرمىگەن، بۇنىڭغا مۇھىمى ئۈرۈمچىدە ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىنىڭ كونسۇلخانىلىرى بولغانلىقى سەۋەب بولغان، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنىڭ ئىلى ئىنقىلابىنى قوللاۋاتقانلىقىنى ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكا

دىپلوماتلىرىنىڭ بىۋاسىتە كۆرۈپ قېلىشىنى خالىمىغان ئەلۋەتتە.

بەيتىك ۋەقەسى باشلانغاندا، شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى سۇڭ شىلىيەن سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ جۇڭگونىڭ تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى بومبارىدىمان قىلغانلىقىنى ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىغا خەۋەر قىلغان، ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ بەيتىك ئۇرۇشىنىڭ ئەھۋالى ھەققىدىكى ماتېرىياللارنىڭ كۆچۈرمىسىنى ئامېرىكا تەرەپكە يوللاپ تۇرغان.[97] شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، گومىنداڭ يەنە ئامېرىكا مۇخبىرىنىڭ بەيتىكتىكى ئالدىنقى سەپنى زىيارەت-قىلىشىغا رۇخسەت قىلىپ ۋە يارەملىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئامېرىكىدىن پايدىلىنىپ جامائەت پىكرى بېسىمى پەيدا قىلغان.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، گومىنداڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيىتىنى ئەنگلىيە بىلەن ئامېرىكىدىن پايدىلىنىپ ئىسكەنجىگە ئېلىشى مەلۇم نەتىجىگە ئېرىشكەن؛ ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «گومىنداڭ بىلەن ئامېرىكىنىڭ بىرلىشىشى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقا سەپىگە خەنجەر سانجىغانلىق بىلەن باراۋەر بولغان»[98]، بۇ ھال ئۆز نۆۋىتىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا جىددىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا تۈرتكە بولغان. ئامېرىكىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە كۆڭۈل بۆلۈشىگە ئۆزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دۇنيانى تالىشىشتىكى ئىستراتېگىيىلىك ئېھتىياجى سەۋەب بولغاندىن تاشقىرى، شىنجاڭنىڭ مول بايلىقىغا چىشىنى بىلگەنلىكىمۇ سەۋەب بولغان.[99]

ئۆچىنچى، شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارىتا قوشنىدارچىلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشىگە يول قويۇلۇشى

شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالاقىسى يېقىن بولۇپ كەلگەن، ئەزەلدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بولۇپ كەلگەن جياڭ جيېشى ئىلگىرى شېڭ شىسەيگە: شىنجاڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن «بولۇپمۇ يېقىن قوشنا بولۇپ ئۆتۈش زۆرۈرىيىتى بار» دېگەن[100]. ئۇ ۋۇ جۈڭشىننى تاللاپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى قىلىپ تەيىنلەشتە «ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىشىنىدۇ»[101]، «خەق» ئۇنىڭدىن قورقمايدۇ دېگەننى ئاساس قىلغان.[102] بۇ يەردە ئېيتىلغان «تاشقى جەھەت» ۋە «خەق» سوۋېت ئىتتىپاقىغا، يەنى سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنىڭ بۇ يەرلىك باشلىقىنى لايىق كۆرۈدىغانلىقىغا قارىتىلغان. ۋۇ جۈڭشىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۆڭلىدە قارشى تۇرۇپ كەلگەن، ئەمما ئۇ شىنجاڭنىڭ شارائىتىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشنىڭ «سىرت بىلەن چىقىشىش، ئىچكى قىسمىنى تىنچلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت فاكتىچىننى ئوتتۇرىغا قويۇپ[103]، «شىنجاڭ گېزىتى»گە مەركىزىي ئاگېنتلىقنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كومپارتىيىگە قارشى خەۋەرلىرىنى باسماسلىق، قول ئاستىدىكىلەرگە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئاشكارا ھەرىكەت قىلدۇرماسلىق ۋە باشقىلار توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

جاڭ جىجۇڭ گومىنداڭ ئىچىدە بۇرۇنىدىلا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشنى تەشەببۇس قىلىپ كەلگەن، جياڭ جيېشى ئەنە شۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتۇپ ئۇنى شىنجاڭغا سۈھبەتكە رىياسەتچىلىك قىلىشقا

ئەۋەتكەن[104]. جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭنى باشقۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى سىياسەتنى مۇتلەق قوللىنىشقا بولمايلا قالماستىن، ئۇنىڭ ئەكسىچە، چوقۇم سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈش لازىملىقىنى، شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشقا ۋە شىنجاڭنى تۇراقلاشتۇرۇشقا، شىنجاڭنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ يەتكەن، شۇڭا جياڭ جيېشى ئۇنىڭ شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشىگە يول قويۇپ بەرگەن. يەنى جياڭ جيېشى ئۇنىڭ شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشىگە قوشۇلغان.[105] جاڭ جىجۇڭ ۋۇ جۇڭشىندىن باشقىچە يول تۇتۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى ئېغىزىدىلا دەپ قالماي، بەلكى بۇ سىياسەتنى كونكرېت ھەرىكىتىدە ئەمەلىيلەشتۈرگەن. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچ مىڭ تونناددىن ئارتۇق مەددىي ئەشيالىرىنى قوبۇل بىلەن شىڭشىڭشىيادا تۇرۇپ قالغان، جاڭ جىجۇڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇ مەددىي ئەشيالىرىنى ئۆز دۆلىتىگە ئېلىپ كېتىشىگە يارەدەم بەرگەن. 1948 - يىل 8 - ئايدا، جۇڭگو - سوۋېت ئاۋىئاتسىيە كېلىشىمى (ئالمۇتادىن غۇلجا، ئۈرۈمچى ئارقىلىق قۇمۇلغا بارىدىغان ھاۋا يولى)نىڭ قەرەلى توشقان، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى كېلىشىمنى بىكار قىلىشنى كۆچەپ قوزغۇتلىگەن، جاڭ جىجۇڭ جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ۋە شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كۆزدە تۇتۇشنى تەكىتلەپ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنى مەزكۇر ئاۋىئاتسىيە كېلىشىمىنى بەش يىل ئۇزارتىشقا قايىل قىلغان. جاڭ جىجۇڭ يەنە ئۈرۈمچىدىكى جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ھەمدە ئۆزى باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالغان، مەزكۇر جەمئىيەت ئىككى

دۆلەتنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى، ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتە ناھايىتى ئوبدان رول ئوينىغان.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشىگە يول قويۇشى ئامالسىزلىقتىن بولغان، چۈنكى «مېتروپولىيىنىڭ چەت ياقىسىدىكى ئۆلكىلەرنىڭ كۆچلۈك قوشنا دۆلەت بىلەن يېقىنلىشىشىغا ۋە دوستانە ئالاقە قىلىشىغا قارشى تۇرۇشى ئەخمىقانىلىك بولىدۇ، ئۇنداق قارشى تۇرۇش ئىنتايىن زور خەۋپكە ئېلىپ بارىدۇ، بەلكىم ئۇ چەت ياقىسىدىكى ئۆلكىنى كۆچلۈك قوشنا دۆلەتنىڭ بېقىندىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن». [106] ئەمما ئەسلىنى ئالغاندا، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇشى، شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈشىنى كۆككە كۆتۈرۈشى ئەمەلىيەتتە بىر-بىرىگە زىت ئىدى. مەسىلەن، جاڭ جىجۇڭنىڭ ئېيتىشىچە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئەزەلدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بولۇپ كەلگەن، كۆپ سانلىق كىشىلەر جاڭ جىجۇڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش تەشەببۇسىدىن گۇمانلىنىپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭغا قاتتىق قارشى تۇرغان، بولۇپمۇ ئۇ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىكى تەرەپنى زادى قايىل قىلالمىغان. شىنجاڭ مەسلىسىنىڭ ھەل قىلىنىشى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ناھايىتى زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان، جاڭ جىجۇڭ دىپلوماتىيە فاكۇلتېتىنى جەھەتتە نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن بىر پىكىرده بولمىغاچقا ئاساسىي باشقۇرغۇچى تارماقلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىگەن، «بۇ ھەل قىلىش ھەممىدىن تەس زىددىيەتكە ئايلانغان». ئۇنىڭدىن باشقا. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچىدىمۇ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە ئىچىدىمۇ بەزىلەر «ماجىرا پەيدا قىلىپ»، «سوۋېت

ئىتتىپاقىغا قارشى دولقۇن قوزغىغان». شۇڭا، نەنجىڭدىكى مەركىزىي ھۆكۈمەت ئىچىدىمۇ، شىنجاڭ ئۆلكىسى ئىچىدىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتە زىددىيەت ھەقىقەتەن بەك كۈچ بولغان».[107]

شۇ چاغدا بولۇپمۇ ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى باۋماۋشۇن: «مېنىڭ بىلىشىمچە، 20 يىلدىن بۇيان سىلەرنىڭ ھۆكۈمىتىڭلارنىڭ روسىيە بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئۇدا ئانچە دوستانە بولماي كەلدى، بىرەر يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي سىياسىتىدىن ئايرىلىشى مۇمكىنمۇ؟ ئەگەر مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئىجرا قىلغىنى بىر خىل، يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىجرا قىلغىنى باشقا بىر خىل بولسا، مەزكۇر يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ مەركەز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يېقىن دېسە، بۇنىڭغا قارشى تەرەپ قانداقمۇ ئىشەنسۇن؟...شۇڭا، مېنىڭ قارىشىمچە بۇ سىياسەتنى ئاقتۇرۇش ئاسان بولمىسا كېرەك» دەپ دەل جايىدا كۆرسەتكەن.[108]

ئىزاھلار:

(1) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇرغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ماتېرىياللار نۇرغۇن. ئۆز ۋاقتىدا ھەرەمباغنى ساقلاۋاتقان ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش قىلىشىغا قوماندانلىق قىلغان 29-گۇرۇپپا ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى لى تېيجۇن: «‹باندىت›لارنىڭ بەنجاڭدىن يۇقىرى قوماندانلىرىنى ۋە مەخسۇس قىسىملىرىنىڭ تېخنىكىلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن. ئۆز بىلەن دۈشمەن ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلغان جايلاردا سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ ۋە ئىنتايىن رەتلىك خىل ئاتلىق ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇرۇشقا قاتناشقانلىقى بىر قانچە قېتىم سېزىلدى» دېگەن («لى تېيجۇننىڭ 1945-يىل 1-ئاينىڭ 30-كۈنى ۋۇ جۇڭشىنغا يازغان خېتى». قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 2-ئاينىڭ 6-كۈنىدىكى

«شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»). 1949 - يىل 8 - ئايدا غۇلجىغا بېرىپ تۇرغان چ ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى دېگەن لىچۇن ئۆز ماقالىسىدا: «1944 - يىلدىكى ھەل قىلغۇچ بىر جەڭدە گومىنداڭنىڭ بىر شىلىق ئاساسىي كۈچى ئىلىنىڭ يېقىن ئەتراپىدا يوقىتىلغان، بۇ ئەھلىيەتتە سوۋېت تەرەپ قوللىغان ۋە يارىدەم بەرگەن قوزغىلاڭچى ئاممىنىڭ قىلغان ئىشى، شۇ چاغدا غەنىيمەت ئالغان قوراللار بىلەن مىللىي ئارمىيە تولۇق قوراللاندۇرۇلغان» دەپ يازغان (دېگەن لىچۇن: شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدە جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىگە دائىر بىر سەھىپە»، قارالغا: «يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدە تەتقىقات»نىڭ 1989 - يىللىق 5 - سانى). جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ 1947 - يىلدىن 1949 - يىلغا قەدەر غۇلجىدا ئۇزاق ۋاقىت تۇرغان تېلېگراف خادىمى يېگەن گوئەنمۇ: «ئىلىنىڭ ۋەزىيىتى ھەقىقەتەن سوۋېت ئارمىيىسىگە تايىنىپ ئۇرۇش قىلىش ئارقىسىدا بارلىققا كەلگەن» دېگەن [«يولداش يېگەن گوئەننىڭ 1979 - يىل 3 - ئايدا ئۈچ ۋىلايەت ئەھۋالى ھەققىدە ئېيتقانلىرى»]. قارالغا: شىنجاڭ مىللەتلەر تەتقىقات ئورنىنىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ئىشخانىسى تۈزگەن «شىنجاڭنى ئىنقىلابىغا دائىر پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى - زىيارەت ماتېرىياللىرى توپلىمى» (2)، 1981 - يىل شاپېگراف نۇسخىسى]. شۇ كەلەردە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇرغان ھەقىقىي سەۋەبنى يوشۇرۇش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسى 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى رادىئودا: 10 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 5000 ئەسكىرى ئاسىيلىق قىلدى، خەۋەرلەردىن قارىغاندا ئۇلار شىنجاڭغا قېچىپ بارغانمىش دېگەن. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش سودا ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ كاتىپى ريكوۋېلياساندىچۇەنمۇ سەرتتىكىلەرگە: سوۋېت دائىرىلىرى ئاسىيلىق قىلغان ئەسكەرلەرنىڭ ئىز - دېرىكىنى رازۋېد قىلىشقا 200 مىڭ رۇبلى مۇكاپات پۇلى ئاجراتتى دېگەن («زۇڭسەينىڭ 1944 - يىلدىكى مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى». قارالغا: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944 - يىل 12 -

ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»). سوۋېت ئەسكەرلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىش تەپسىلاتى ھەققىدە تۆۋەندىكىلەرگە قارالسۇن: «شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» ۋە شېن جىخۇا يازغان «جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاق تۈزۈشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا قارانقان سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشى (1944 - 1950 - يىللار).

(2) «زۇڭسەينىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى». قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىننىڭ 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(3) 1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جىاڭ جېيشى جۇ شاۋلياڭنىڭ: «ئىلى باندىتلىرىنىڭ ئاپىتى بارغانسېرى ئەدەب كەتتى». ئۇلارنىڭ قوماندانى ئۆتمۇشتە شېڭ شىسەينىڭ دۇبەن مەھكىمىسىدە تۇرغان سوۋېتلىك مەسلىھەتچى پولىنوۋ ئىكەن دېگەن دوكلاتىنى تاپشۇرۇۋالغان. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۈرۈشلۇق كونسۇلىمۇ ھاراق ئىچكەندىن كېيىن باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىپ: «جۇڭگو ئارمىيىسى شىنجاڭغا كىرىپ نېمە قىلىدۇ؟ ئەسكەر كۆپەيسە باندىتلار شۇنچە كۆپىيىدۇ» دېگەن. قارالسۇن: جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۈرۈپ ئىلاۋە يازغان «جىاڭ جېيشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم» ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 473 - بەت.

(4) «جىاڭ جېيشىنىڭ جۇ شاۋلياڭ بىلەن ژۇ جۇڭشىنغا يازغان خېتى» (1944 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى). قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىننىڭ 1944 - يىل 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(5) ۋاڭ يۈنۋۇ مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «مىنگو شاڭجىياڭنى جۇ شاۋلياڭنىڭ تەرجىمھالى»، تەيبېي، تىجارەت باسمىخانىسى 1981 - يىل نەشرى، 36 - بەت.

(6)(7) «قۇرۇقلۇق ئارمىيىنىڭ يېڭى تەشكىللەنگەن 2 - جۇن قوماندانلىق شتابىنىڭ تېز خەت - ئالاقىسى» (ئۇرۇشقا دائىر ئالاقە نومۇرى 514). قارالسۇن:

ۋە جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(8) ۋە جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى؛ خۇ شېڭ: «غۇلجىدا مۇھاسىرىنى بۇزۇش جەريانى» (1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى)، قارالغا: ۋە جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(9) «جياڭ جيېشىنىڭ جۇ شاۇلياڭغا يازغان خېتى» (1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى)، قارالغا: ۋە جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(10) جياڭ جيېشىنىڭ 1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىكى خاتىرىسى، [ئاپتورىكىملىق] خۇاڭ رېنيۈنىڭ «جياڭ جيېشىنىڭ خاتىرىسىنى زور تارىخ نۇقتىسىدىن ئوقۇش» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىندى، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1998 - يىل نەشرى، 400 - بەت.

(11) «جياڭ جيېشىنىڭ جۇ شاۇلياڭغا يازغان خېتى» (1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى).

(12) ۋە جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى.

(13) ۋە جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى.

(14) جاڭ داجۇن: «شىنجاڭدىكى بوران - چاپقۇنلۇق يەتمىش يىل»، 6524 - بەت.

(15) ۋە جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى.

(16) يو فېيپېڭ قاتارلىقلار: «ئورۇمچىدە ترانسپورت باش باشقارمىسى تەسىس قىلىپ ھەربىي ئېھتىياجغا ماسلىشىشنى ئىلتىماس قىلىش ھەققىدە» (1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى)، قارالغا: ۋە جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(17) ۋە جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 5 -

ئاينىڭ 20 - كۈنى.

(18) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى.

(19) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى. جياڭ جيېشى 1945 - يىل 1 - ئايدا ما بۇفاڭنىڭ ئىككى شى ئاتلىق ئەسكىرىنى شىنجاڭغا يۆتكەشنى قارار قىلغان، ئەمما ما بۇفاڭ شۇ پەيتتىن پايدىلىنىپ جياڭ جيېشىدىن قورال - جابدۇق، پول خىراجىتى قاتارلىقلارنى تەلەپ قىلغاچقا، ما بۇفاڭنىڭ قىسىملىرى 9 - ئايغىچە كېچىكىپ، شىنجاڭغا كەينى - كەينىدىن يېتىپ بارغان.

(20) يۇ فېيپېڭ: «ئۇرۇمچىدە ترانسپورت باش باشقارمىسىنى تەسىس قىلىپ، ھەربىي ئېھتىياجغا ماسلىشىشنى ئىلتىماس قىلىش ھەققىدە» (1945 - يىل 1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى). 1945 - يىل 1 - ئايدا، يۇ فېيپېڭ، جۇ شاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىنلەر بىرلىشىپ جياڭ جيېشىغا شىنجاڭدا تەمىنات باشقارمىسى تەسىس قىلىشنى ئىلتىماس قىلغان، جياڭ جيېشى ئۇنى تەستىقلىغان، ئەمما ھەرقايسى ئالاقىدار تارماقلار تەمىنات باشقارمىسىنىڭ ئۇرۇش ترانسپورت ئىدارىسىگە ياكى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىگە قاراشلىق بولۇشى ئۈستىدە ئۆزئارا تارتىشىپ يۈرگەن، كېيىن جياڭ جيېشى ئۇنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدىغانلىقىنى بېكىتكەن. 6 - ئايدا، شىنجاڭ تەمىنات باشقارمىسى قۇرۇلغان.

(21) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى. جەنۇبىي شىنجاڭ تاشيولىدىن كېيىن، پەقەت ئەنشىدىن چاقىلىق ئارقىلىق قارا شەھەرگە بارىدىغان يوللا ياسالغان. بۇ يولدا 1946 - يىل 1 - ئايدا پوتون لىنىيە بويىچە جىددىي قاتناش باشلانغان.

(22) «جياڭ جيېشى ۋۇ جۇڭشىنغا يازغان تېز خەت - چەك» (1945 - يىل 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى). قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945 - يىل 6 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى». 1945 - يىل 4 - ئايدا، جياڭ جيېشى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنى تەسىس

قىلىشنى قارار قىلغان. مەھكىمىنىڭ ئورنى ۋە مۇدىر نامزاتىمۇ ئىلگىرى-ئاخىر بېكىتىلگەن. ئەمما كونكرېت بولغا قويۇش ۋاقتىدا ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جېپىڭغا شىنجاڭنى تۆت ئۆلكىگە ئايرىش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئۆلكىگە ئايرىش تەكلىپى گەرچە گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى دائىمىي كومىتېت يىغىنى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنى قۇرۇش ۋاقتى كېچىكتۈرۈلگەن. كېيىنچە مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتىگە ئاساس سالغاچقا، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى ۋالىي مەھكىمىلىرىنىڭ ئۈستىگە يەنە تۆپىلەپ جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىغان. شۇنىڭ بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنى تەسىس قىلىش ئىشى قېپقالغان.

(23) جياڭ جېپىڭ ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي ۋەزىپىلىرىنى تەڭ ئۈستىگە ئالسۇن دەپ ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان، ئەمما ۋۇ جۇڭشىن ھەربىي باشلىق بولۇشىنى خالىمىغانلىقتى ئۈچۈن، ئۇ ئىش قېپقالغان. قارالغا: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 5-ئاينىڭ 30-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(24) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945-يىل 8-ئاينىڭ 5-كۈنى.

(25) «زۇڭھەينىڭ 8-ئاينىڭ 4-كۈنىدىكى مەخپىي نومۇرلۇق يازما بۇيرۇقى»، قارالغا: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 8-ئاينىڭ 5-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(26) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 764-بەت.

(27) تۆۋەندىكى پاكىتلارغا قاراپ ئايروپىلان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ: (1) ئايروپىلاننىڭ «ئىككى قانىتىدا بېغىررەك يۇلتۇز بەلگىسى بار»؛(2) گومىنداڭ ئەسىر ئالغان ئىلى تەرەپ خادىمى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 48 ئايروپىلانى دەريا بويىدىكى بازىلارغا بۆلۈنۈپ قونغانلىقىنى ئېيتقان؛(3) سوۋېت ئىتتىپاقى «ئىككى تۆەن ئاتلىق

ئەسكەر، 20 دانە ئايروپىلاننىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقىنى رادىئودا ئاڭلاتقان». قارالسۇن: «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 762-بەت؛ ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 15-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(28)(29)(30)(31) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 762-763-بەتلەر.

(32) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 764-بەت.

(33) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 418-بەت.

(34) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 763-بەت؛ «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37-جىلد، قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيياپى، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984-يىل نەشرى، 319-بەت.

(35) «چۇڭچىڭدىكى ھۆرمەتلىك ئاقسۇاقالنىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى»، قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 9-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(36) «چۇڭچىڭدىكى ھۆرمەتلىك ئاقسۇاقالنىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى»، قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 8-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(37) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 763-بەت؛ «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە-سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37-جىلد، قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيياپى، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984-يىل نەشرى، 319-بەت.

(38) «جاڭ جىجۇڭنىڭ جياڭ جېيشىغا يوللىغان تېلېگراممىسى» (1945-يىل 9-ئاينىڭ 13-كۈنى)، قارالسۇن: ژۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 13-كۈنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(39) بۇ مەسىلىنى جياڭ جېيشىنىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۇچراپ مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئارمىيىگە ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا ئېنىق چۈشەندۈرۈپ: «جىڭدىكىلەر مۇشۇ پەيتتە جايىنى

چىڭ ساقلاپ چېكىنمەسلىكى لازىم. بولمىسا ئىلىدا مۇھاسىرىنى بۇزماقچى بولغان چاغدىكىدەك مەغلۇبىيەت يولىغا قايتا قەدەم قويىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەرخىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ئەڭ ئاخىرقى بەش مىنۇتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دېگەن. ئۇ جۇ شاۋلياڭ بىلەن ۋۇ جۈڭشىنغا ئۇرۇمچىنى جان تىكىپ ساقلاش ھەققىدە ئاگاھلاندۇرغان چاغدىمۇ شۇ نۇقتىنى تەكىتلەپ: «جىڭدىكى قىسىم ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن چېكىنىپ مۇداپىئە كۈرۈمەن دېمىسۇن، شۇنى بىلىش كېرەككى، چېكىنىدىغانلا بولسا، پۈتۈن قوشۇن يول ئۈستىدىلا يوقىتىلىدۇ، قىلچە قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتى بولمايدۇ» دېگەن. قاراڭ: گو چى يازغان «قۇمۇلۇقتا ھالال قان تۆكۈپ شىنجاڭ ئۈچۈن ئۇرۇش قىلىش»، تەيبەي، مۇقەددەس مەدەنىيەت كىتابخانىسى 1986 ـ يىل نەشرى، 96 ـ بەت: «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۈڭگو» (1)، 763 ـ بەت: «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە ـ سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37 ـ جىلد، قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيبەي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984 ـ يىل نەشرى، 319 ـ بەت.

(40) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 419 ـ بەت.

(41) خۇاڭ جيەنخۇا: «ئۇرۇمچى سۆھبىتىدىن ئىلگىرى شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە سۆزبەت ئىتتىپاقى بىلەن ئالاقىلىشىش»، «غەربىي شىمال تارىخ ـ جۇغراپىيىسى»نىڭ 1996 ـ يىللىق 1 ـ سانى.

(42) C.F. جونېس يازغان، فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتى تەرجىمە قىلغان: «1942–1946 ـ يىللاردىكى يىراق شەرق»، 1 ـ قىسىم، شاڭخەي تەرجىمە ئەسەرلەر نەشرىياتى 1978 ـ يىل نەشرى، 269 ـ بەت: «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 618 ـ بەت.

(43)(44) ۋۇ جۈڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى. ئېرتەي گۈچۈڭدىن ئالتايغا بارىدىغان قاتناش بوغۇزى، ئېرتەينى قايتۇرۇۋېلىشتا گۈچۈڭدىن ئالتايغىچە بولغان قۇرۇقلۇقتىكى ھەربىي تەمىنات يەتكۈزۈش يولىنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئالتاينى قولدىن بەرمەسلىككە كاپالەتلىك قىلىش مەقسەت قىلىنغان.

(45) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 765 ـ 766 ـ بەتلەر.
(46) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 593 ـ 594 ـ بەتلەر. ئەسلىنى ئالغاندا «ئاپتونومىيە» دېگەننىڭ ئۆزى ناھايىتى مۇجمەل ئۇقۇم، ئەمما جىياڭ جيېشىنىڭ قارىشىچە، بۇ يەردە ئېيتىلغان «ئاپتونومىيە» ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ ئەمەلدىكى «مۇستەقىللىق»نى ئىشقا ئاشۇرۇشنى بىلدۈرگەن. ۋۇ جۇڭشىنمۇ «ئاپتونومىيە»نى شۇنداق چۈشەنگەن، مەسىلەن، 1945 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، تاڭ زۇڭ چۈڭچىڭدا ۋۇ جۇڭشىننى زىيارەت قىلغاندا، ۋۇ جۇڭشىن ئىلى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا ئۇلارنىڭ ئاپتونومىيە بولۇشىغا يول قويماسلىق لازىم، يول قويۇلسا ھەممە مىللەت بەس ـ بەس بىلەن ئۇنى دوراپ، شىنجاڭ پۈتۈنلەي قولدىن كېتىدۇ دېگەننى قۇۋۋەتلىگەن. قاراڭ: جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئارخىپخانىسى تۇزۇپ ئىلاۋە يازغان «جياڭ جيېشىنىڭ يېنىدا تۇرغان سەككىز يىل ۋاقتىم ـ ياساۋۇلخانىنىڭ ئالىي مەسلىھەتچىسى تاڭ زۇڭنىڭ خاتىرىسى»، 512 ـ بەت.
(47) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 771-773 ـ بەتلەر.
(48) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم، 535 ـ بەت.
(49) جاڭ جىجۇڭ ئىلى تەرەپنىڭ تىنچلىق ھەققىدە سەمىمىيەتى يوق دەپ ھېسابلاپ، 1946 ـ يىل 9 ـ 10 ـ ئايلاردا غەربىي شىمال ھەربىي ـ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ شتاب باشلىقى سۇڭ شىلىەننى ئۆزلىرى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسمىلارنىڭ ئەسكەر ۋە قورال ـ سايمانلىرىنى تولۇقلاش ھەققىدە تۇرغەن جەدۋەلنى ئېلىپ جياڭ جيېشى ۋە چىن چېڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە ئەۋەتكەن. جياڭ جيېشى شىنجاڭنىڭ ھەربىي كۈچىنى كۈچەيتىشنى تەلەپ قىلغان پىلانىغا تەستىق سېلىپ، باش شتاب باشلىقى چىن چېڭنىڭ «ئەھۋالغا قاراپ بېجىرىشى»گە تاپشۇرغان. چىن چېڭمۇ «شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەقىقىي تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس» دەپ ھېسابلاپ، «دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدە» شىنجاڭغا كېرەكلىك ئەسكەر، قورال، سايمان قاتارلىقلارنى تولۇقلاپ بەرسۇن دەپ ماقۇل بولغان. مانا بۇلار شۇنى

چوشەندۇرىدۇكى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت بەلگىلىگوچى يۇقىرى قاتلىمى شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش تەسلىكىنى تونۇپ يەتكەن. قارالغا: سۇڭ شىليەن يازغان «غالچا جياڭجون»، جۇڭگو تارىخ نەشرىياتى 1986 ـ يىل نەشرى، 218 ـ 220 ـ بەتلەر.

(50) 1946 ـ يىل 10 ـ ئايدا، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى شىنجاڭنىڭ ئاۋۋال چېگرا قاراۋۇل چوڭ ئەترىتىدىن تۆتنى قۇرۇپ، ھەربىر چوڭ ئەترەتكە تەخمىنەن 500 ئادەم سەپلەپ، چېگرىنى ساقلىتىشىغا، ۋەقەلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنى مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ يىغىپ تەرتىپكە سېلىشى ۋە تەلىم بېرىشىگە رۇخسەت قىلغان: ئارقىمۇ ـ ئارقا 15 مىڭ ئەسكەرنى تولۇقلىشىغا رۇخسەت قىلغان: بىر ئاپتوموبىل تۆۋنى (تەخمىنەن 300 يۇڭ ئاپتوموبىلغا ئىگە)نى كۆپەيتىشىگە رۇخسەت قىلغان: 3000 ھەربىي ئاتنى تولۇقلىشىغا رۇخسەت قىلغان: ئۇنىڭدىن باشقا بىر تۈركۈم قورال ـ سايمان، ئوق ـ دورا قاتارلىقلارنى تولۇقلاپ بەرگەن. قارالغا: سۇڭ شىليەن يازغان «غالچا جياڭجون»، 218 ـ 220 ـ بەتلەر.

(51) مەسئۇد قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا، ئىلى ئىنقىلابىغا قارشى تۇرۇپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن قارىمۇ ـ قارشى ئورۇندا تۇرغان، گومىنداڭ دەل «مەسئۇد قاتارلىقلارنىڭ سىياسىي مەيدانى ۋە ئىلى تەرەپ بىلەن قارشىلىق زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ، شۇلارنىڭ تەسىرىدە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ»، ئۇيغۇرلارنى پارچىلاش مەقسىتىگە يېتىشنى ئويلىغان. قارالغا: سۇڭ شىليەن يازغان «غالچا جياڭجون»، 220 ـ بەت؛ خۇاڭ جيەنخۇا يازغان «گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ھەققىدە مۇلاھىزە»، «غەربىي شىمال تارىخ ـ جۇغراپىيىسى» 1994 ـ يىللىق 4 ـ سانى.

(52) ئوسمانىنى ئەسلىدە ۋالىيلىققا ئىلى تەرەپ تەيىنلىگەن، ئۇ ئىلىنىڭ سىياسىتىدىن قورقۇپ گومىنداڭغا تەسلىم بولغان. گومىنداڭ دەسلەپتە ئوسمانغا ئىلى تەرەپكە بىلىندۇرمەي يارەم بەرگەن، كېيىنچە ئالتاينىڭ خىراجىتىنى ئاشكارا ھالدا ئوسمانغا بېۋاستە ئاجرىتىپ بەرگەن ھەمدە ئوسمانىنى نۇرغۇن تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن تەمىنلىگەن.

(53) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 781 ـ بەت.
(54) چۈنكى ئوسمان ئوچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى تەرىپىدىن بەيتىك تېغىغا قوغلىۋېتىلگەن.
(55) جاك جىجۇك: «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ ئاساسىي كۆز قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيەمىز» (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى مەۋزۇرىي بىتادا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز)، قاراڭ: جاك جىجۇك يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» قوشۇمچە.
(56) كۆرسىتىشكە تېگىشلىكى شۇكى، ئوچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىلەن قوراللىق تىركىشىپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى 100 مىڭغا يېقىن ئەسكىرىي كۈچىنى ئىسكەنجىگە ئالغان. بۇنىڭ ئۈزى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى چاڭجىياڭ مۇداپىئە لىنىيىسى ۋە غەربىي شىمال ئۇرۇش مەيدانىدا ئۇچراۋاتقان ھەربىي بېسىمىنى مەلۇم دەرىجىدە يېنىكلىتىپ، ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا كۈچلۈك يارەم بەرگەن. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ماۋ زېدۇڭ ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئىلى مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئىجابىي رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان، پېڭ دېخۇەيگە: «غۇلجا مىللىي ئارمىيىسىدىن بىركىشى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى بولۇشى لازىم»، «مىللىي ئارمىيىنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىش كېرەك»، «مىللىي ئارمىيىنىڭ بىر قىسمى ئۇرۇمچىگە، يەنە بىر قىسمى شىخوغا ئورۇنلاشتۇرۇلسۇن» دەپ يوليورۇق كۆرسەتكەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ماۋ زېدۇڭ يەنە پېڭ دېخۇەيگە: «خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ئۇيغۇرلار (شۇنىڭدەك باشقا مىللەتلەر) بىلەن قېرىنداشلارچە مۇناسىۋەت ئورناتقاندىلا، ئاندىن خەلق دېموكراتىيىسى ئاساسىدىكى شىنجاڭنى بەرپا قىلالايدۇ. شۇڭا، 14 مىڭ كىشىلىك مىللىي ئارمىيە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئورۇنلىشىپ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇيغۇر، قىرغىز، موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەر بىلەن ئالاقە باغلاشتىكى ۋاستىسى بولۇپ،

ئاممىۋى خىزمەت ئېلىپ بېرىشى، خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشى، يەرلىك قوراللىق تەشكىلات ۋە پارتىيە تەشكىلاتىنى قۇرۇشى لازىم» دەپ يولىيورۇق كۆرسەتكەن. ماۋ زېدۇڭنىڭ سەممىي غەمخورلۇقى ئاستىدا، مىللىي ئارمىيە تېزلىكتە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 5-كورپۇسى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. بۇ كورپۇسنىڭ كورپۇس، شى دەرىجىلىك ئاساسىي رەھبەرلىرى ئازسانلىق مىللەتلەردىن بولغان. شىنجاڭ ھەربىي رايونى، قەشقەر ھەربىي رايونى، ئىلى ھەربىي رايونى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونىغىمۇ بىرمۇنچە ئازسانلىق مىللەت كادىرلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. شىنجاڭدا يەنە مىللىي ئارمىيىدىن نۇرغۇن كادىر يەرلىك خىزمەتكە يۆتكەلگەن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان بىر تۈركۈم ئىلغارلارمۇ تېزدىن جۇڭگو كومپارتىيىسىگە قوبۇل قىلىنغان ھەمدە ھەر دەرىجىلىك پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىك ئەزالىرىغا ئايلانغان. بۇ ئازسانلىق مىللەت كادىرلىرى باندىتلارنى تازىلاش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، دېموكراتىك ئىسلاھات، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق تۈرلۈك خىزمەتلەردە مۇھىم روللارنى ئويناپ كەلگەن. قارالسۇن: «ماۋزېدۇڭنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ماقالىلىرى»، 1-قىسىم، مەركىزىي ھۆججەتلەر نەشرىياتى 1987-يىل نەشرى، 49-88-بەتلەر. شۇ يۇچى: «ماۋ زېدۇڭ ۋە شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى»، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەشۋىقات بۆلۈمى تۈزگەن «ماۋ زېدۇڭ ۋە شىنجاڭ ماۋزېدۇڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىق خاتىرىسگە بېغىشلانغان ماقالىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994-يىل نەشرى، 93-بەت.

(57) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 570-بەت.

(58) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 159-بەت.

(59) ما بۇفاڭ 1949-يىل 5-ئايدا غەربىي شىمالنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي مۇۋەققەت باشلىقى بولغان، 7-ئايدا غەربىي شىمالنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگەن.

(60) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (1)، 166-بەت.

(61) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (1)، 164-بەت.

(62) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (1)، 164 ـ 166 ـ بەتلەرگە قارالسۇن.

(63) جياڭ جيېشىنىڭ 1944 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىكى خاتىرىسى. قارالسۇن: جياڭ جىڭگو يازغان «بوران ـ چاپقۇن ئىچىدىكى جىمجىتلىق»، 41 ـ بەت.

(64) جياڭ جىڭگو: «بوران ـ چاپقۇن ئىچىدىكى جىمجىتلىق»، 40 ـ 41 ـ بەتلەر.

(65) شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ۋەتىنىمىزنىڭ چېت ـ ياقىدىكى غەربىي شىمال رايونىدا يۈز بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ماۋ زېدۇڭ بۇ ئىنقىلاب پارتلىغاندىن تارتىپلا ئۇنىڭغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلگەن. 1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ماۋ زېدۇڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مەملىكەتلىك 7 ـ قۇرۇلتىيىدا بەرگەن سىياسىي دوكلاتىدا: «1944 ـ يىلىدىن ھازىرغا قەدەر شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنى قوراللىق باستۇرۇش ۋەقەلىرى» «گومىنداڭنىڭ خەلققە قارشى گۇرۇھى»نىڭ «پۈتۈنلەي چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ۋە شىمال مىلىتارىستلىرى ھۆكۈمىتىنىڭ ئەكسىيەتچىل سىياسەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ»، ئازسانلىق مىللەتلەرنى «ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىشتا» «قىلمىغىنى قالمىغانلىقى»نىڭ ئىپادىسى. «بۇ چوڭ خەنزۇچىلىقتا ئاساسلانغان خاتا مىللىي ئىدىيە ۋە خاتا مىللىي سىياسەت»نىڭ «دەلىلى» دەپ كۆرسەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىمۇ جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن ئالاقە باغلاشنى ئىستىگەن. 1946 ـ يىل 12 ـ ئايدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ نەنجىڭغا بېرىپ قورچاق مىللىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى دۇڭ بىۋۇ بىلەن ئالاقە باغلىغان. ئابدۇكېرىم ئابباسوپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دۇڭ بىۋۇنىڭ پىكرى بويىچە «شىنجاڭ كومىۋىنىزمچىلار ئىتتىپاقى» بىلەن «خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى»نى بىرلەشتۇرۇپ «دېموكراتىك ئىنقىلابىي پارتىيە»گە ئايلاندۇرغان. دۇڭ بىۋۇ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن رادىئو ئىستانسىسىنىڭ قۇۋۋىتى كۈچلۈك بولغاچقا

يەنئەندىكى پارتىيە مەركىزىي گومىتېتى بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىپ تۇرالمىغان بولسىمۇ، لېكىن «دېموكراتىك ئىنقىلابىي پارتىيە» گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رول ئويناغان. 1949 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقچىسى دېڭ لىچۈن غۇلجىغا بېرىپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىسىنى راۋانلاشتۇرغان. بۇ ئەينى زامانداۋى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى بىۋاستە قوبۇل قىلغانلىقىنىڭ بەلگىسى بولغان. 1949 - يىل 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، ماۋ زېدۇڭ يېڭى سىياسىي كېڭەشكە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى نامى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمىغا خەت ئەۋەتىپ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنى يېڭى سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلغان. تەكلىپ خېتىدە: «سىلەرنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۆرىشىڭلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، غەربىي شىمالدىكى خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىلىك راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭنىڭ پۈتۈنلەي ئازاد بولۇشىغا ئانچە ئۇزاق ۋاقىت قالمىدى. سىلەرنىڭ كۆرىشىڭلار پات ئارىدا ئەڭ ئاخىرقى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكۈسى» دېيىلگەن. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ماۋ زېدۇڭ يەنە شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلات ھەيئىتىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى ئەسئەت ئىسھاقوۋىغا تېلېگىراممىسىنى بېرىپ: «ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى خەلقنىڭ كۆرىشى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ئازادلىقى ۋە پۈتۈن جۇڭگونىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن قوشۇلغان مۇھىم تۆھپە» دېگەن. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، دېموكراتىك ئىسلاھات ۋە سوتسىيالىستىك ئۇزگەرتىش ۋەزىپىسىنى تاماملىدى، ئۇلار مىللىتى ئىچىدىكى ئېكسپىلاتاتسىيىچى سىنىپلار ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى

يوقىتىپ، دۆلەتنىڭ ھەقىقىي خوجايىنلىرىغا ئايلاندى. قاراڭ: «ماۋ زېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى». 3-توم. ئۇيغۇرچە 2095-2096-بەتلەر: «ماۋ زېدۇڭنىڭ جۇمھۇرىيەتتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ماقالىلىرى». 1-قىسىم. 82-بەت: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى ئىنقىلابىي تارىخنى يېزىش ھەيئىتى تۈزگەن «ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىنىڭ چوڭ ئىشلار خاتىرىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994-يىل نەشرى، 308-، 339-بەتلەر؛ شۇ يوچى «ماۋ زېدۇڭ ۋە شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابى»، 93-بەت.

(66) «ۋۇ جۇڭشىننىڭ يېڭىبېيۇ بىلەن سۆھبىتى» (1944-يىل 11-ئاينىڭ 15-كۈنى)، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944-يىل 11-ئاينىڭ 15-كۈندىكى «شىنجاڭنى ئىدارە قىلىش خاتىرىسى».

(67) «جياڭ جېيشىنىڭ ۋۇ جۇڭشىن بىلەن جۇ شاۋلياڭغا يازغان خېتى» (1944-يىل 11-ئاينىڭ 25-كۈنى)، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944-يىل 12-ئاينىڭ 3-كۈندىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(68) «بۇ داۋمىڭنىڭ يېڭىبېيۇ بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى» (1944-يىل 12-ئاينىڭ 5-كۈنى)، «بۇ داۋمىڭنىڭ يېڭىبېيۇ بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى» (1944-يىل 12-ئاينىڭ 12-كۈنى)، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1944-يىل 12-ئاينىڭ 5-كۈنى ۋە 12-ئاينىڭ 13-كۈندىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(69) «زۇكسەينىڭ مەخپىي تېلېگراممىسى»، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 1-ئاينىڭ 20-كۈندىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(70) «ئۇرۇمچىدىكى كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 805-بەت.

(71) «ئۇرۇمچىدىكى كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 805-بەت: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 140-بەت.

(72) «ئۇرۇمچى ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 655-بەت.

(73) «جۇڭچىڭدىكى ھۆرمەتلىك ئاقسىاقالنىڭ مەخپىي نومۇرلۇق تېلېگراممىسى»، قاراڭ: ۋۇ جۇڭشىننىڭ 1945-يىل 9-ئاينىڭ 8-

كۆنىدىكى «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى».

(74)(75)(96) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 764 ـ بەت.

(76)(77) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 781 ـ بەت.

(78) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 789 ـ بەت.

(79) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1)، 780 ـ بەت.

(80) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 253 ـ بەت.

(81) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي ياجاۋۇزى»، 145 ـ بەت.

(82) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 142 ـ بەت.

(83) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 141-144 ـ بەتلەر.

(84) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 146 ـ بەت.

(85)(86) «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 147 ـ بەت.

(87) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، 439 ـ بەت.

(88) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسىي» (4)، 803 ـ بەت.

(89) «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام، 2 ـ قىسىم، «سىياسىي» (4)، 802 ـ بەت.

(90) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 199 ـ بەت.

(91) [ئامېرىكىلىق] گاۋ ۋورون يازغان، لىۋ جىدو قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان: «رەقىب ۋە ئىتتىپاقچى دوست»، ئىجتىمائىي پەن ئەسەرلىرى نەشرىياتى 1992 ـ يىل نەشرى، 209 ـ بەت.

(92) چېن جىچى تەھرىرلىگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ دىپلوماتىيە تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار توپلىمى» (13)، تەيبېي، بوخەيتاڭ مەدەنىيەت شىركىتى، 1996 ـ يىل نەشرى، 6203 ـ بەت.

(93) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (1)، 164 ـ بەت.

(94) «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (1)، 165 ـ بەت.
(95) «ئۇرۇشتىن كېيىنكى جۇڭگو» (1) 762 ـ بەت.
(97)(108) سۇك شىليەن: «غالچا جىياڭجۇن ـ سۇك شىليەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، 204 ـ 205 ـ بەتلەر.
(98) دېڭ لىچۈن: «شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ـ جۇڭگو ـ سوۋېت مۇناسىۋىتىگە دائىر بىر سەھىپە».
(99) ئامېرىكا ئۇرۇشتىن كېيىن شىنجاڭنى ئېچىشنى پىلانلاپ باققان. ئۇ «شىنجاڭ دۇنياسىدىكى ئەڭ باي زېمىن. ئالتۇن، بېنزىن، رېزىنكە (ئەسلى تېكىست شۇنداق)، زامانىۋى سانائەتنىڭ ئاساسىي خام ئەشيالىرىنىڭ تېپىلمايدىغىنى يوق. ئالتۇن زاپىسىنىڭ كۆپلۈكىنى جاھاندىكى كىشىلەر تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ» دەپ ھېسابلىغان. ئامېرىكا جۇڭگوغا «يارەملىشىپ» شىنجاڭنى ئېچىش ئۈچۈن 600 مىليون ئامېرىكا دوللىرى، 150 مىڭ ئامېرىكىلىق مۇتەخەسسىس لازىم بولىدىغانلىقىنى ھېسابلاپ چىققان. قارىڭ: «گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي بۇيرۇق بۆلۈمىنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىن ‹ئامېرىكىنىڭ شىنجاڭنى ئېچىش مۆلچىرىگە ئائىت ئاخبارات› ھەققىدە ئىقتىسادىي مىنىستىرلىككە يازغان تېز خەتى»، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات يۈرتى 3 ـ ئورنىنىڭ نەنجىڭدىكى تارىخىي ماتېرىياللارنى رەتلەش باشقارمىسى تاللاپ تۇزگەن «جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان سىياسىي تارىخىغا ئائىت ماتېرىياللار توپلىمى»، 4 ـ توپلام (1945 ـ 1949 ـ يىللار)، 1961 ـ يىل 6 ـ ئايدىكى شاپىگراف نۇسخىسى.
(100) «زۇڭتۇڭ جياڭ ھەزرەتنىڭ ئىدىيە ـ سۆزلىرى ئومۇمىي توپلىمى»، 37 ـ جىلد قوشۇمچە خاتىرىلەر، تەيبېي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1984 ـ يىل نەشرى، 106 ـ بەت.
(101)(103) «زۇڭسەينى زىيارەت» (1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى)، قارىڭ: ۋۇ جۇڭشىن يازغان «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى. شىنجاڭنى باشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر».
(102) «زۇڭسەينى زىيارەت» (1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى)، قارىڭ: ۋۇ جۇڭشىن يازغان «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى. شىنجاڭنى

باشقۇرۇشتىن بۇرۇنقى كەچۈرمىشلەر».

(104) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2-قىسىم، 422-بەت.

(105) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 525-بەت؛ يۇ جەنباڭ: «جاڭ جىجۇڭ ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسى—جاڭ جىجۇڭنىڭ مەخپىي ئىشلار كاتىپىنىڭ ئەسلىمىسى»، 132-133-بەتلەر.

(106) جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخ تەتقىقات ئورنى تۈزگەن: «خۇ شىنىڭ يازغان ۋە كەلگەن خەت-چەكلىرىدىن تاللانما»، 2-قىسىم، 1979-يىل نەشرى، 245-246-بەتلەر. جۇن گاۋېرنىڭ «شىنجاڭدىكى ئۇرۇش مەيدانى»دىن ئېلىندى. جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى يېقىنقى زامان تارىخ تەتقىقات ئورنى «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقات» تەھرىر بۆلۈمى تۈزگەن «چەت ئەللەردە جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخى ھەققىدىكى تەتقىقات»، 20-توپلام، جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى 1992-يىل نەشرى، 74-بەت.

(107) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 525-526-بەتلەر.

VI باب شنجاڭ سياسىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە يولغا قويۇلۇش نەتىجىسى

1 ـ پاراگراف شنجاڭ سياسىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى

بىرىنچى، شنجاڭ سياسىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى

1) شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ روشەن باسقۇچلۇق خۇسۇسىيىتى گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا بۈاسىتە ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ شىنجاڭ سياسىتىنىڭ ئوخشاش بولمىغان باسقۇچلۇق خۇسۇسىيىتى ئىپادىلەنگەن. بىرىنچى باسقۇچى 1944 ـ يىل 8 ـ ئايدىن 1946 ـ يىل 3 ـ ئايغا قەدەر، يەنى ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالغان مەزگىل (جۇملىدىن جۇ شاۋلياڭ مۇئاۋىنلىقىدىكى «ۋاقىتلىق قوشۇمچە» ئۆتىگەن بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىتمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)؛ ئىككىنچى باسقۇچى 1946 ـ يىل 4 ـ ئايدىن 1949 ـ يىل 9 ـ ئايغا قەدەر، يەنى جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۆتىگەندىن تارتىپ شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد

بولغانغا قەدەر. ئىككىنچى باسقۇچ ئۆز نۆۋىتىدە 1947 - يىل 5 - ئايدا مەسئۇدنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولغانلىقىنى بەلگە قىلىپ ئىلگىرى - ئاخىر ئىككى مەزگىلگە بۆلۈنگەن.

گومىتاڭ ھۆكۈمىتى بىرىنچى باسقۇچتا شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مۇستەبتلىك ئۇسۇلى بىلەن ئىدارە قىلغان. ھەممىگە مەلۇمكى، 1943 - يىلى جياڭ جيېشىنىڭ «جۇڭگونىڭ تەقدىرى» دېگەن كىتابنى توقۇپ چىقىشى ئۇنىڭ چوڭ خەنزۇچىلىق ئىدىيىسىنىڭ يامان خۇسۇسىيەتلىك كېڭىيىپ ئەۋج ئالغانلىقىنىڭ ئالامىتى بولدى. شۇڭا ئۇ 1944 - يىل 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس تاللاش ۋاقتىدا، موڭغۇل - تىبەت ھەيئىتىنىڭ باشلىقى ۋۇ جۇڭشىنغا ئالاھىدە ئىلتىپات قىلغان، چۈنكى ۋۇ جۇڭشىن جياڭ جيېشىنىڭ مىللىي ئاسسىمىلياتسىيە سىياسىتىنىڭ ئاكتىپ جارچىسى ۋە يۈرگۈزگۈچىسى بولۇپلا قالماي، جۇڭگونىڭ چېگرا رايونىنى ئىدارە قىلىشتىكى ئەنئەنىۋى ئۇسۇلنىڭ: ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ يۇقىرى قاتلىمىنى ئۆزىگە تارتىپ خەلق ئاممىسىنى ئىسكەنجىگە ئېلىشقا ئۇستا ئىدى. جياڭ جيېشى بىر تەرەپتىن ۋۇ جۇڭشىننىڭ ياردىمىدە شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئازسانلىق مىللەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىكى ئەنئەنىۋى ئۇسۇلى بىلەن ئىدارە قىلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قارىتا چىڭ ئىدىيىۋى، تەشكىلىي كونترول سىستېمىسىنى تۇرغۇزۇپ، ئىچكىرىدە يولغا قويغان مۇستەبت ھۆكۈمرانلىقنى ئۆز پېتى دېگۈدەك شىنجاڭغا كۆچۈرۈپ ئىشلەتكەن، مەسىلەن، «شىنجاڭنى پىرقە (پارتىيە) قېلىپىغا سېلىش» تەشۋىقاتىنى داغدۇغا بىلەن ئېلىپ بېرىپ، شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىكى ئىدىيىۋى ئاساسىنى ئورناتقان: بوجا تۇزۇمىنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتىكى تەشكىلىي ئاساسنى ئورناتقان ۋە باشقىلار. 1944 -

يىل 11 - ئايدا، سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەر ئىنقىلابىنى قوزغىغان ۋە قوللىغان چاغدا، شىمالىي شىنجاڭ تەرەپتىكى ھەرقايسى ئازسانلىق مىللەت خەلقى بىر بولسا ئۇنىڭغا تولۇق ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقى ۋە قوللايدىغانلىقىنى ئىپادىلىگەن. يا بولمىسا، ئۆزلىرى شۇ قوراللىق قارشى تۇرۇش كۆرىشىگە ئاتلانغان. بۇ جەددىي ۋەزىيەت ئارقىسىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى باشقىدىن ئويلىنىپ، ئۆتمۈشتىكى سىياسەتنى يەنە داۋاملاشتۇرۇۋەرسە پۈتكۈل شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويىدىغانلىقىنى سېزىپ، ھۆكۈمرانلىق ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولغان. جىياڭ جېيشىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، شىنجاڭغا نىسبەتەن «سىياسىي ۋە دىنىي» ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشقا پائال تەييارلانغان[1]. 2 - تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرگە سىياسىي جەھەتتە يول قويۇشقا باشلىغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى بېرىنچى باسقۇچىدىن ئىككىنچى باسقۇچىغا ئۆتكەن.

گومىنداڭنىڭ جىياڭ جېيشى ۋەكىللىكىدىكى بىر تۈركۈم ھەربىي - مەمۇرىي ئەربابلىرى بۇرژۇئا سىياسىي ئىلمىدىن مەلۇم دەرىجىدە خەۋەردار بولغان. بۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىنىڭ بېرىنچى مەزگىلىدىكى شىنجاڭ سىياسىتىدە، يەنى مۇستەبىتچىلىك تەرىكىبىنى كۆرۈنەرلىك ھالدا كېمەيتىپ، بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىي مەزمۇنىنى كۆپەيتكەنلىكىدە ئەكس ئەتكەن. مەسىلەن، ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرىنىڭ ھاكىمىيەت تەشكىلاتلىرىغا كەڭ كۆلەمدە ئىشتىراك قىلىشىغا يول قويغان، ئازسانلىق مىللەت خەلقىگە ھەرخىل دېموكراتىك سىياسىي ھوقۇق بەرگەن، كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ شىنجاڭدىكى مىللىي زىددىيەتنى پەسەيتكەن، شىنجاڭ مەسىلىسىنى شىنجاڭ ئىقتىسادىنى

راۋاجلاندۇرۇش يولى بىلەن تۇپتىن ھەل قىلىشقا كىرىشكەن ۋە باشقىلار.[2] گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مۇنداق قىلىشتا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زۇلۇمغا قارشى غەزەپلىك ھېسسىياتىنى شۇ ئارقىلىق تۇگىتىش ھەمدە «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭچىلار رايونلىرىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدا تۈزۈلگەن بىتىم»نى ئەمەلىيلەشتۈرۈش شەكلى ئارقىلىق ئۇرۇش مەيدانىدا قولدىن كەتكەن ئوچ ۋىلايەتنى يېڭىۋاشتىن قايتىۋېلىشنى كۆزدە تۇتقان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇ مەقسەتكە يېتەلمەيدىغانلىقىنى ۋە خەلقنى قوراللىق باستۇرۇشقا يېتەرلىك كۈچكە ئىگە بولغانلىقىنى سەزگىنىدە، ئۆزىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى يەنە تەڭشەپ، «كومۇنىزمغا قارشى مۇتەخەسسىس» دەپ ئاتالغان مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىك ئورنىغا چىقىرىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە قاتتىق زالىملىق ئاساسىدىكى ئەشەددىي بېسىم سىياسىتىنى قايتىدىن قوللىنىپ، پەقەت بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ بەزى ئەۋرەت لاتىسىنلا ساقلاپ قالغان، خالاس. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچتىكى شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ بىرىنچى مەزگىلىدىن 2 ـ مەزگىلىگە ئۆتۈشى تامامىلانغان.

2) شىنجاڭ سىياسىتى ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىشىنىڭ مۇھىم تەسىرىگە ئۇچرىغان.

سىياسەت تۈزۈش ـ سىستېمىلىق قۇرۇلۇش، سىياسەتنىڭ ئۆزگىرىشىمۇ كۆپ خىل ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىش گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ يۆنىلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن مۇھىم بىر ئامىل.

سوۋېت ئىتتىپاقى 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرى ئاخىرىدىن

40 - يىللىرىنىڭ باشلىرىغىچە شەنجاڭنى سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھەربىي جەھەتلەردىن كونترول قىلىپ كەلگەن، ئۆزىنىڭ قوۇدرىتى چەكلىك بولغان گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا بوپتۇ دېيىشتىن باشقا ئامال قىلالماي، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا خىرس قىلمىغانلىقىغىلا شۈكرى - قانائەت قىلغان. سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشى باشلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدە ئېغىر ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغاندا، جياڭ جېيشى بۇرۇنقى شەنجاڭ سىياسىتىنى بىردىنلا ئۆزگەرتىپ، خې يىڭچىن قاتارلىقلارغا «شەنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»نى تۈزۈش ھەمدە شۇ پىلان بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەنجاڭدىكى كۈچلىرىنى مۇڭاپىق پەيتتە قوغلاپ چىقىرىش، شەنجاڭغا گومىنداڭنىڭ سىياسىي، ھەربىي كۈچلىرىنى تەدرىجىي سىڭدۈرۈپ، ئەڭ ئاخىرىدا شېڭ شىسەينىڭ ئۇرنىنى ئىگىلەپ شەنجاڭنى تولۇق كونترول قىلىش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشىدا پاسسىپ ھالەتتىن قۇتۇلۇپ تەشەببۇسكار ئورۇنغا ئۆتكەن ۋە ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغاندىن كېيىن، شەنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى قوللىغان ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەن؛ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پۈتۈن شەنجاڭغا كېڭىيىپ كېتىشىدىن قورققان جياڭ جېيشى شەنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنى تىنچلاندۇرۇش، شەنجاڭ ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن، شەنجاڭدا ئاتالمىش «سىياسىي ۋە دىنىي ئىسلاھات» ئېلىپ بېرىشقا جەددىي كىرىشىشكە مەجبۇر بولغان.

ئىچكى ۋەزىيەتتىكى ئۆزگىرىشمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شەنجاڭ سىياسىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە سەۋەب بولغان. 1946 - يىل 6 - ئايدا، گومىنداڭ ئۆزىنىڭ ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچىگە

تايىنىپ ئەتراپلىق ئىچكى ئۇرۇشنى ۋەھشىيلىك بىلەن قوزغاپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئارمىيىسىنى بىراقلا يوقىتىش قەستىدە بولغان. بۇ ھال گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتتىق تەدبىر قوللىنىشىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسەتكەن: بىر تەرەپتىن شىنجاڭدا ھەربىي ھازىرلىقنى كېڭەيتىپ ئۇرۇشقا تەييارلىنىپ[3]، ئۇچ ۋىلايەتكە قورال كۆچى ئىشلەتمەكچى بولغان؛ يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىزمغا قارشى تۇرۇشتا داڭ چىقارغان مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى دېگەن يۇقىرى ئورۇنغا چىقىرىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كۈچلىرىنى بوغۇش ۋە توسۇشنى كۆزلىگەن. گومىنداڭ ھاكىمىيىتى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ زەربىسىدە لىڭشىپ قالغاندا، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇش ئۈچۈن مەسئۇدنى ئۆلكە رەئىسلىكى ۋەزىپىسىدىن ئالماشتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سوۋېتپەرەس بۇرھاننى رەئىسلىككە تەيىنلەپ، ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى بىلەن ياخشىلاشماقچى بولغان؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، غەربىي شىمال ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇپ، ئارقا سەپتىكى تەھدىتنى ئىمكانقەدەر ئازايتىشنى كۆزدە تۇتۇپ. يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ-سوۋېت سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىقى ئۇستىدە سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە باشلىغان ھەمدە سۆھبەت جەريانىدا بىرقانچە جەھەتتە چوڭ يول قويغان[4]. پەقەت لەنجۇ قولىدىن كەتكەن، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنىڭ چېكىنىش يولى ئۇزۇلگەن ئەھۋال ئاستىدىلا، گومىنداڭ دائىرىلىرى سۆھبەت جەريانىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەرقانچە مۇرەسسە قىلىپ يول قويغان ھالەتتىمۇ گومىنداڭنى شىنجاڭدا مەغلۇپ بولۇش تەقدىرىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان چېغىدىلا سۆھبەت ۋەكىلىگە سۆھبەتتىن توختىتىش توغرىسىدا يوليورۇق

بېرىپ، سۆھبەت ۋەكىلى ئىمزا قويغان «سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭنىڭ سودا كېلىشىمى»نى تەستىقلىمىغان.

3) شىنجاڭ سىياسىتىگە نەزەرىيە جەھەتتە بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ تەركىبى ئاربلاشتۇرۇلغان، ئۇنىڭ ماھىيىتى مۇستەبىتچىلىك.

جياڭ جېپشى ۋەكىللىكىدىكى يېڭى مىللىتارىستلارنىڭ باش كۆتۈرۈشى يېڭى-كونا سىياسىي كۈچلەر ئاربلاشمىسىنىڭ غەيرىي نورمال ئىجتىمائىي مەھسۇلى بولۇپ، ئۇ بەرپا قىلغان ھاكىمىيەت پومېشچىكلار بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ بىرلەشمە دىكتاتورىسى دېمەكتۇر. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەنە شۇ خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىگە نەزەرىيە جەھەتتە بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ مەلۇم تەركىبلىرىنى ئاربلاشتۇرۇشىنى بەلگىلىگەن، ئەمما ئۇ ماھىيەتتە مۇستەبىتچىلىك دېمەكتۇر. خۇددى بەزىلەر كۆرسەتكەندەك: جياڭ جېپشى «فېئودال مۇستەبىت تۈزۈمنى ئىنتايىن ئىنچىكىلىك، ئەپچىللىك بىلەن ئوپېراتسىيە قىلىپ، ئۇنىڭ مۇستەبىتلىكىنى ساقلاپ قالغان. ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىن قېپقالغان ياۋۇزلۇقىنى ئاجرىتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بۇرژۇئا سىياسىي تۈزۈمنىڭ ئالدامچىلىقىنى ئالماشتۇرغان»: شۇڭا مۇستەبىتلىككە قارشى قوراللىنىش بولغان «دېموكراتىيە» جياڭ جېپشىنىڭ قولىدا مۇستەبىتلىك قورالىغا ئايلانغان.[5]

پاكىتمۇ دەل شۇنداق. گومىنداڭنىڭ تارىختىكى قۇرۇلتايلىرىنىڭ قارار ۋە خىتابنامىلىرىدە جۇڭگودىكى مىللەتلەر سىياسىي جەھەتتە باببارا ۋەرنىڭ چېگرا رايونىدىكى مىللىي ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىغا يارەم بېرىش دېگەن سۆزلەر ئاز ئەمەس، ئەمەلىيەتتە بولسا، ئازسانلىق مىللەتلەرنى سىياسىي جەھەتتە ۋەھشىيلىك بىلەن ئېزىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە غالجىرلىق بىلەن بۇلاپ-تالىغان. مەسىلەن، شىنجاڭدا،

«مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭدىكى قورغىلاڭچىلار رايونلىرىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدا تۈزۈلگەن بىتىم»دە شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك كىشىلىرىنى مەمۇرىي ئەمەلدار قىلىپ سايلىشىغا يول قويۇلغان، ئەمما ئەمەلىيەتتە گومىنداڭنىڭ ھەربىي-ساقچى خادىملىرى خەلقنى ئۆزلىرىنىڭ (ھەربىي-ساقچىلارنىڭ) ئىرادىسى بويىچە ئاۋاز بېرىشكە نەيزە-قامچىلار بىلەن تەھدىت سېلىپ قىستىغان؛ شۇ بىتىمدە خەلق سۆز، يىغىن ئۆتكۈزۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن. ئەمما گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچى، ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرى مەخپىي قولغا ئېلىش ۋە يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىدىكى نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەت بىر-بىرىدىن ئاجرالغان مۇناق خۇسۇسىيەت ئىغىرىسىدا، 1947-يىل 3-ئايدا، جاڭ جىجۇاڭ ئۇرۇمچىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇللىرىغا قىلغان سۆزىدە گەپنى يوشۇرماي: «بىز ھەر كۈنى سەنمىنجۇيى توغرىسىدا سۆزلەيمىز، بىراق ئەمەلىيەتتە ھېچقايسىسىنى ئەمەلىيلەشتۈرمىدۇق، ھەممىسى قۇرۇق، بىكار گەپ بولدى» دەپ كۆرسەتكەن.[6]

4) شىنجاڭ سىياسىتى جىياڭ جېيشىنىڭ ئارزۇسىنى ئاساسىي جەھەتتىن گەۋدىلەندۈرگەن.

1932-يىلىنىڭ باشلىرىدا، گومىنداڭنىڭ ئىچىدە جىياڭ جېيشى ئارمىيىنى، ۋاڭ جىڭۋېي ھۆكۈمەتنى باشقۇرىدىغان، جىياڭ جېيشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋېي پارتىيىنى ئورتاق باشقۇرىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەنگەن، مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى لىن سېن قۇرۇق سۆلەت ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇ رەھبەرلىك قىلغان مىللىي ھۆكۈمەت ھەيئىتى «ھېچقانداق ئەمەلىي مەمۇرىي ئىشنى ھەل قىلالمايدىغان» بولۇپ قالدى.[7] گومىنداڭ

ھۆكۈمىتى ئىچىدىكى مۇناسىۋەتلىك تەقسىم قىلىش ۋەزىيىتى 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا جياڭ جيېشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋەي شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزۈشكە تەڭ قاتنىشىدىغان تەدبىر كۆرۈش قېلىپىنى بەلگىلىگەن. ئومۇمەن ئېيتقاندا، جياڭ جيېشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋەي شىنجاڭنىڭ چوڭ - چوڭ مەسىلىلىرى ئۈستىدە ئۆز - ئارا مەسلىھەتلىشىپ، بىر - بىرى قوبۇل قىلالايدىغان لايىھىلەرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن، مەسىلەن، خۇاڭ مۇسۇڭنى شىنجاڭدىن ھال سوراش ۋەكىلى قىلىپ تاللىغانلىقى ئەنە شۇنىڭ بىر مىسالى. خۇاڭ مۇسۇڭنىڭ شىنجاڭدىن ھال سوراش جەريانىدا كونكرېت تاكتىكىلارنى قوللىنىشى جەھەتتىكى كونكرېت ئىش تەقسىماتى جياڭ جيېشى بىلەن ۋاڭ جىڭۋەينىڭ ئۆزلىرى يۈرگۈزىدىغان خىزمەت ھوقۇقى دائىرىسى بويىچە ئايرىلغان: خۇاڭ مۇسۇڭ ھەربىي قوماندانلىق جەھەتتە جياڭ جيېشىنىڭ پەرمانىغا ئىتائەت قىلغان، سىياسىي يېتەكچىلىك جەھەتتە ۋاڭ جىڭۋەينىڭ تېلېگراممىسىنى ئۆلچەم قىلغان.[8]

جياڭ جيېشىنىڭ گومىنداڭ ئىچىدىكى ئىستىبداتلىق ئورنىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، مەمۇرىي پالاتا باشلىقلىقىنى ئۈنىڭ ئۆزى قوشۇمچە ئۆتىگەندىمۇ، كۈڭ شياڭشى، سۇڭ زىۋېن قاتارلىقلار ئۆتىگەندىمۇ، ياكى مىللىي ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىنى ئۈنىڭ ئۆزى قوشۇمچە ئۆتىگەندىمۇ، ئۇ (جياڭ جيېشى) گومىنداڭنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە چوڭ ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا مەركەزلەشتۈرگەن، بۇ ھال جياڭ جيېشىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزۈش جەريانىدا مۇتلەق يېتەكچى ئورۇندا تۇرۇشىنى بەلگىلىگەن. بۇ نۇقتا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى بەلگىلەشتىكى ئۇچ خىل قېلىپىدا ئېنىق ئەكس ئەتكەن.

شىنجاڭ سىياسىتىنى بەلگىلەشتىكى بىرىنچى خىل

قبلىپ شۇكى، جياڭ جيېشى شىنجاڭ سىياسىتىنى ئۆزىنىڭ تەھلىلى ھەم ھۆكۈمىگە ياكى قول ئاستىدىكىلەرنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن تۈزگەن. مەسىلەن، ۋۇ جۈڭشىننى تاللاپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەش، شىنجاڭدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەرەققىياتىنى تايانچ بازىلارنى مۇستەھكەملەش يولى بىلەن توسۇش قاتارلىق قارارلارنى جياڭ جيېشى ئۆزىنىڭ تەھلىلى ۋە ھۆكۈمىگە ئاساسەن چىقارغان.[9] مەسئۇدنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىك ۋە سۇڭ شىلىيەننى شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەش ۋە ئۇنىڭدىن قالدۇرۇشنى جياڭ جيېشى جاڭ جىجۇڭنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن قارار قىلغان. شىنجاڭ سىياسىتىنى بەلگىلەشتىكى ئىككىنچى خىل قىلىپ شۇكى، جياڭ جيېشىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئالاقىدار ئاپپاراتلار ياكى ئاقىللار سىياسەت تۈزۈپ ئۇنىڭ پايدىلىنىشى ۋە تاللىشىغا سۇنغان. مەسىلەن، فابى بىلەن شىنجاڭ پۇلىنى 5:1 نىسبەت بويىچە ئالماشتۇرۇشنى مالىيە مىنىستىرلىكى جياڭ جيېشىنىڭ بۇيرۇقى ۋە ئۇ بەلگىلەپ بەرگەن پرىنسىپ بويىچە تۈزۈپ چىققان ھەمدە ئۇنىڭ تەستىقى بىلەن يولغا قويغان؛ «شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئومۇمىي پىلانى»نى خې يىڭچىن جياڭ جيېشىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئالاقىدار خادىملارنى يىغىپ مۇھاكىمە قىلىپ تۈزگەندىن كېيىن جياڭ جيېشىنىڭ قارار قىلىشتا پايدىلىنىشىغا سۇنغان.[10] مولوتوۋنىڭ شېك شىسەيگە يازغان خېتى ۋە شېك شىسەي پەيدا قىلغان «11 ـ ئاۋغۇست خاتىرىسى ـ لىن جيۇڭ ۋەقەسى» ھەققىدە، باساۋۇلخانىنىڭ 2 ـ باشقارما 5 ـ گۇرۇپپىسى (دىپلوماتىيىگە مەسئۇل)، 6 ـ گۇرۇپپىسى (ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرىنىڭ ئاخبارات ـ دوكلاتىغا مەسئۇل)نىڭ باشلىقى چېن بۇلېي، تاڭ زۇڭ جياڭ جيېشىنىڭ بۇيرۇقى

بويىچە قارشى تەدبىرنى مۇھاكىمە قىلىپ، ئۇنى جياڭ جيېشىنىڭ تاللاپ يولغا قويۇشىغا سۇنغان.[11] شىنجاڭ سياسىتىنى بەلگىلەشتىكى ئۇچىنچى خىل قېلىپ شۇكى، سياسەتنى مەركىزىي سياسىي كېڭەشمە ياكى مەركىزىي دائىمىي كومىتېت قاتارلىق ھاكىمىيەت ئورگانلىرى مۇھاكىمە قىلىپ تۇزگەن. مەسىلەن، 1947 ـ يىلى بەيتىك ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسىنى مەركىزىي سياسىي كومىتېتنىڭ ئىچكى ئىشلار، دىپلوماتىيە، ھەربىي ئىشلار مەخسۇس كومىتېتلىرىنىڭ بىرلەشمە يىغىنى تۇزگەن. 1945 ـ يىلى ۋۇ جۇڭشىننىڭ شىنجاڭنى ئۆلكىگە ئايرىش تەكلىپىنى مەركىزىي دائىمىي كومىتېت ئىنكار قىلغان. ئەمما شىنجاڭ سىياسىتىنى بەلگىلەش ئۇسۇلى ئەنە شۇنداق بولغىنى بىلەن، سياسەتنى تۇزۇش جەريانىدا جياڭ جيېشىنىڭ شەخسىي ئارزۇسى بەرىبىر يېتەكچى ئورۇندا تۇرغان، چۇنكى ئۇ مەركىزىي سياسىي كېڭەشمىنىڭ رەئىسى ۋە گومىنداڭنىڭ زۇڭسەيى (مەركىزىي دائىمىي كومىتېت 1926 ـ يىلىدىن كېيىن رەئىس تەسىس قىلمىغان) بولۇپ تۇرغان. مەسىلەن، دۆلەت مۇداپىئە ئالىي كومىتېتى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە «گومىنداڭنىڭ مەركىزىي كومىتېتى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان، ھۆكۈمەتتىن ئۈستۈن تۇرىدىغان دۆلەت مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى بەلگىلىگۈچى ئورگان» بولغان، ئەمما بۇ ئورگان جياڭ جيېشىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ ھېچقانداق تەدبىرنى بەلگىلىيەلمىگەن.[12] گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن جياڭ جيېشىنىڭ شەخسىي ئارزۇسىنى گەۋدىلەندۈرگەنلىكىنى ئەنە شۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

ئىككىنچى، شىنجاڭ سىياسىتىدىكى ئالاھىدىلىكنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى

خوش، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىدە نېمە ئۈچۈن شۇنداق ئالاھىدىلىكلەر شەكىللەنگەن؟

بىرىنچىدىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ بىلەن بولغان ئالاقە مەنبەسى چوڭقۇر بولماي كەلگەن. گومىنداڭ تەرەپنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيىتىنىڭ باشلىنىش ۋاقتىنى گەرچە شىنخەي ئىنقىلابى دەۋرىگىچە سۈرۈشكە بولسىمۇ، 1928 - يىل 6 - ئايدا شىنجاڭنىڭ تۇنۇقى ياڭ زىڭشىن مىللىي ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىپ تېلېگراممىا يوللىغان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭنىڭ شىنجاڭنى ئەمەلىي كونترول قىلغان ۋاقتىنىڭ پەقەت 1944 - يىل 8 - ئايدا شېڭ شىسەينى قوغلۇۋەتكەن چاغدىن تارتىپ ھېسابلاشقىلا بولىدۇ. شىنجاڭ ئەسلىدىلا مىللەت ۋە دىن ئەھۋالى بىر قەدەر مۇرەككەپ رايون بولۇپ كەلگەن، 20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا جۇڭگو - سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ مۇناسىۋىتى شىنجاڭ مەسىلىسى سەۋەبلىك ئالاھىدە نازۇكلىشىپ كەتكەن. شىنجاڭ مەسىلىسىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتمىگەن ۋە بېشىدىن كەچۈرمىگەن گومىنداڭ دائىرىلىرى ئەنە شۇنداق ئىنتايىن مۇرەككەپ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئارمانغا چۈشلۈق دەرمانى يوقلۇقىنى ئاشكارىلىغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇ تۇزگەن شىنجاڭ سىياسىتى ھامان شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ماس كەلمەيلا قالماستىن، بەلكى خەلقنىڭ ئارزۇسىغا زىت كەلگەن. مەسىلەن، جىياڭ جېيشى ۋۇ جۇڭشىن شىنجاڭ ئۆلكىسىگە رەئىس بولسا شىنجاڭ خەلقىنى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنى تىنچلاندۇرۇشقا بولىدۇ دەپ قارىغان[13]، لېكىن ئەمەلىيەتتە ۋۇ جۇڭشىن

شىنجاڭ خەلقىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپلا قالماي، بەلكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋۇ جۇڭشىن باشچىلىقىدىكى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتىنى «سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى گۇرۇھ» دەپ ھېسابلىشىغا سەۋەبچى بولغان[14]. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەسلىدە ناھايىتى كەسكىن بولغان زىددىيەتنى تېخىمۇ كەسكىنلەشتۈرۈۋەتكەن. يەنە بىر مىسال، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەسئۇد شىنجاڭ ئۇلكىسىگە رەئىس بولسا ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى ئىلى تەرەپ كۇچلىرىنى باسقىلى بولىدۇ دەپ ھېسابلاپ، ئىككى تەرەپنى تۇتۇشتۇرۇپ قويۇپ پايدا ئالماقچى. بىرىنى يۆلەپ، يەنە بىرىنى بېسىش ئۇنۇمىگە ئىگە بولماقچى بولغان، ئەمما ئەملىيەتتە مەسئۇدنىڭ رەئىس بولۇشى شىنجاڭ ئۇلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەلدە يىمىرىلىشىگە سەۋەب بولۇپلا قالماي، بەلكى بۇ داڭدار پانتۇركىست ئەسەبىيلىشىپ شىنجاڭنى بۆلىدىغان قارا ئۇغۇ يولغا ماڭغان. ھەتتا ئۇنى ئارىسىغا ئالغان گومىنداڭ ھۆكۈمىتىمۇ تاقەت قىلىپ تۇرالماي ئۇنى ئالماشتۇرۇۋېتىشقا مەجبۇر بولغان.

ئىككىنچىدىن، گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ماھىيەتتە ئەكسىيەتچىلىككە ئىگە بولۇپ كەلگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى گەرچە ئۆزىنى بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ بەزى نەرسىلىرى بىلەن پەدەزلەپ كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، جىياڭ جېيشىنىڭ ئۆزىنىڭمۇ، شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنىڭمۇ تومۇرىدا بۇرژۇئا دېموكراتىيىسىنىڭ ھېچقانچە قېنى ئايلانغىنى يوق. ئۇلارنىڭ تومۇرىغا ئەڭ ئاساسلىقى يەنىلا ئەنئەنىۋى ئىدىئولوگىيە يىغىندىسى ئورناپ قالغان، ئۇلارنىڭ ئارمىيىنى قورال قىلىپ خەلقنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇشى، ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرىدىغان مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقنى تىكلەش

سىياسىي ئىستىكى فېئودالىق جەمئىيەتنىڭكىدىن ھېچقانچە پەرقلەنمەيدۇ. فېئودالىق مۇستەبىت تۈزۈم دەۋرىدە، خەلقتە دېموكراتىيە بولۇشىدىن ئىبغىز ئىبچىش مۇمكىن بولمىغان: مىللىتارىستلىق سىياسىسىنىڭ قاتتىق بېسىمى ئاستىدا خەلقنىڭ ھوقۇقسىزلىق ۋە مىللىتارىستلارنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق ئەھۋالى يەنىلا فېئودالىق مۇستەبىت تۈزۈم دەۋرىدىكىگە پۈتۈنلەي ئوخشايدۇ. گومىنداڭنىڭ مىللىتارىستلىق ھاكىمىيىتىنىڭ ئەنە شۇ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى ئۇنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تۈزۈش ۋە تەڭشەش ۋاقتىدا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتماي، پۈتۈنلەي شىنجاڭدىكى مۇستەبىت-مۇتلەق ھۆكۈمرانلىقنى قوغداشنى مەقسەت قىلىشنى بەلگىلىگەن. شۇڭا، گومىنداڭ شىنجاڭدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنى بېسىش ئۈچۈن پۈتۈنلەي فېئودال-دىنىي كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن[15]، شېڭ شىسەي دەۋرىدە قاتتىق زەربىگە ئۇچرىغان كونا كۈچلەر قايتا باش كۆتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك يەرلىك ھاكىمىيەت تەشكىلاتلىرىنى يېڭىۋاشتىن ئىگىلەپ، شىنجاڭنىڭ سىياسىي جەھەتتە تېخىمۇ قاراڭغۇلىشىشىغا سەۋەب بولغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى گەرچە ۋەزىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ سىياسىتىنى ئۇزلۇكسىز تەڭشەپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن قانداق تەڭشىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ گومىنداڭنىڭ خەلقنى ئېزىدىغان ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان سىنىپىي ماھىيىتىنى ئۆزگەرتەلمىگەن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ قارشىلىقىنى توگىتەلمىگەن، ئەكسىچە، سىياسەتنى كۆپتىن-كۆپ تەڭشىشى مۇقەررەر ھالدا شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي داۋالغۇشنى كۈچەيتىۋەتكەن.

ئۇچىنچىدىن، شىنجاڭدىكى ئالاھىدە شارائىت سەۋەب بولغان. شىنجاڭ سىياسىتى تېگى-تەكتىدىن ئىبىتقاندا گومىنداڭ

ھۆكۈمىتىنىڭ پۈتكۈل ئىچكى سىياسىتىنىڭ شىنجاڭدىكى داۋامى دېمەكتۇر، ئەمما شىنجاڭ قانداقلا بولمىسۇن جۇڭگونىڭ چېگرىغا جايلاشقان ئۆلكىسى بولۇپ، مىللەت ۋە دىن ئەھۋالى مۇرەككەپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولۇپ كەلگەن، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىنى تۇراقلاشتۇرۇش گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەمەل قىلىشى لازىم بولغان ئاساسىي پرىنسىپقا ئايلانغان. شۇڭا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا ئۆز سىياسىتىنى يولغا قويۇشتا شىنجاڭدىكى ئالاھىدە شارائىتنى نەزەردە تۇتۇپ تېخىمۇ جانلىق چارە قوللانماي تۇرالمىغان. مەسىلەن، شىنجاڭدىكى ئارمىيىنىڭ خىراجىتىنى 1945-يىلىدىن باشلاپ پۈتۈنلەي مەركەز مالىيىسى ئۈستىگە ئالغان[16]، شىنجاڭنىڭ ئۆز ئالدىغا پۇل تارقىتىشىغا يول قويغان. قايسى بىلەن شىنجاڭ پۇلىنى بەشكە بىر بويىچە ئالماشتۇرۇش نىسبىتىنى ساقلاشنى بەلگىلىگەن[17]، شىنجاڭ پۇلىنى پېرېۋوت قىلىپ ئىچكىرىدىن مال سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلغان[18]. 1947-يىل 7-ئايدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە بارلىق باجنى پىرىم يىلغىچە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىنى بىر يىلغىچە ئالمىغان. شىنجاڭ شۇ چاغدا جۇڭگودىكى پىرىم يىلدىن بىر يىلغىچە باج ئېلىنمىغان بىردىنبىر ئۆلكە بولغان.[19] ئەمما بۇ سىياسەتلەر مەملىكەت خاراكتېرلىك سىياسەتلەر كۆپىنچە شىنجاڭدا ئاقمىغاچقا ئۆزگەرتىپ جانلىق يولغا قويۇلغان سىياسەت. بىراق ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىنكى سىياسەت شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ھېچقانچە نەپكە ئىگە قىلمىغان. پەقەتلا شىنجاڭ سىياسىتىدىكى ئالدامچىلىقنى ئاشۇرغان: شىنجاڭدىكى ئارمىيە خىراجىتىنى مەركىزي ھۆكۈمەت ئۈستىگە ئالغىنى بىلەن ئۇنى بۇ ھۆكۈمەت ئاساسىي جەھەتتىن قەغەز پۇل ئارقىلىق تۆلىگەن.

نەتىجىدە ئۇ «نەرسە سېتىۋېلىش ئۈچۈن كۆپەيتىلگەن قەغەز پۇللار» بولۇپ «ئۆزى ھېچنەرسىگە دال بولمىغان»؛[20] يېرىم يىلدىن بىر يىلغىچە باج ئالماسلىقى شىنجاڭنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي چىقىمىنى پۈل پاخاللىقىنى پەيدا قىلىش ئارقىلىق قامداش ئۈچۈن بولغان. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىگە نەزەرىيە جەھەتتە بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىتىنىڭ تەركىبلىرىنى ئارىلاشتۇرغانلىقى بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىتىنىڭ نامىدىن پايدىلىنىپ، ئەمەلىيەتتە مۇستەبىتلىكنى يولغا قويۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

تۆتىنچىدىن، جياڭ جېيشىنىڭ ئۆز كۈچى چەكلىك بولغان. جياڭ جېيشىنىڭ بىر پارتىيە مۇستەبىتلىك سىستېمىسىنىڭ شەكىللىنىشى ئۈنىڭ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى كونترول قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغانلىقىدىن دېرەك بەرمىگەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغان چاغدىمۇ مىللىي ھۆكۈمەت جۇڭگونىڭ ئۆزىدىكى 18 ئۆلكىنىڭ 11ى(ئەنخۇي، جېجياڭ، فۇجيەن، خېنەن، خۇنەن، خۇبېي، جياڭشى، جياڭسۇ، گۇاڭدۇڭ، گۇيجۇ، شەندۇڭ)نىلا باشقۇرۇپ، مەملىكەت بويىچە ئاھالىنىڭ ئۈچتىن ئىككىسى قىسمىنى ھەمدە جۇڭگونىڭ تەخمىنەن تۆتتىن بىر زېمىنىنى كونترول قىلغان.[21] جياڭ جېيشىنىڭ ئۆز كۈچى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىچكى-تاشقى ھەرخىل كۈچلەر بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ھەرخىل پايدىلىق پۇرسەت ۋە ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ، بىر بولسا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭنى كونترول قىلىشىنى كۆزلەشكە، يا بولمىسا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەشنى ئىستەشكە مەجبۇر بولغان. مەسىلەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا بولغان تەسىرىنى توسالماي قالغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىنى شىنجاڭدىكى ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيە كۈچلىرىدىن

پايدىلىنىپ ئىسكەنجىگە ئېلىشقا مەجبۇر بولغان.[22] شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىچىدە ئەخمەتجان قاسىمى ۋەكىللىكىدىكى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ سىياسىي ھۇجۇمىنى توسالماي قالغاندا، ئۇسسۇزلۇقىنى ئوغا بىلەن قاندۇرۇشقا مەجبۇر بولۇپ، مەسئۇد ۋەكىللىكىدىكى شەرقىي تۈركىستانچىلارنى يۆلەپ ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە قارشى قويغان: شىنجاڭدىكى ھەربىي كۈچلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش جەھەتتە، گومىنداڭ ئارمىيىسى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپنىڭ ھەربىي ھۇجۇمىنى چەكلىيەلمەي قالغاندا، غەربىي شىمالدىكى مىلىتارىست ما بۇفاڭنىڭ ئاتلىق 5- جۇنىنى شىنجاڭغا يۆتكەشكە مەجبۇر بولغان. شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشنىڭ ھەرخىل كۈچلەردىن پايدىلىنىپ تەڭپۇڭلۇقنى كۆزلەيدىغان مۇناداق تاكتىكىسى تاشقى ۋەزىيەتنىڭ كاشىلىسىغا تەبئىي ھالدا بەك كۆپ ئۇچراپ، كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتكە بېرىلىپ كېتىدىغان، ئەتىگەنكى پەرماننى كەچتە بىكار قىلىدىغان تۇستە ئىپادىلىنىپ، سىياسەتنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا ساقلاشقا تېگىشلىك مۇقىملىق ۋە سەجىللىقتىن مەھرۇم بولغان.

بەشىنچىدىن، گومىنداڭنىڭ يۇقىرى قاتلىمىنىڭ سىياسىتىنى تۆۋەندە ئىزچىللاشتۇرىدىغان ئەمەلىي ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى كەم بولغان. بەزىلەر جياڭ جيېشىغا مۇناداق باھا بەرگەن: «جياڭ جيېشى يېتىشسىزلىكىنى تولۇقلاش يولى بىلەن بىر يۇقىرى قاتلام ئاپپاراتنى زورمۇزور قۇراشتۇردى. ئەمما غايىنى تۆۋەن قاتلامغا يەتكۈزىدىغان ئەمەلىي تەشكىلاتى يوق. شۇڭا ئۇ كونا زاماندىكى دۇنيا قاراشتىن ئىنتايىن نەپرەتلەنسىمۇ، لېكىن ئۆزى كەلگۈسى ئارزۇ-ئىستەك ھەققىدە بىرەر كونكرېت يولغا قويۇش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويالمىدى».[23] شۇنى ئېيتىش كېرەككى، جياڭ جيېشىغا بېرىلگەن بۇ باھا دەل جايىدا بولغان. يېڭى مىلىتارىستلاردىن بولغان جياڭ جيېشى

تارىختىكى شىنجاڭ ھۆكۈمرانلىرى يولغا قويغان نەرسىلەردىن نارازى بولغان[24]، ئەمما ئۇ شىنجاڭنىڭ سىياسىي ئىسلاھاتى ھەققىدە بىرەر لايىھىنى تۈزەلمىگەن، دەسلەپتە ۋۇ جۈڭشىندىن پايدىلىنىپ شىنجاڭغا جۈڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسۇلى بىلەن ھۆكۈمرانلىق قىلغان، ئۇ ئاقمىغاندىن كېيىن جاڭ جىجۈڭنى شىنجاڭغا يۆتكەپ، ئاتالمىش بۇرژۇئا «دېموكراتىك سىياسىي»نى يولغا قويدۇرغان. ئەمما شىنجاڭدا بۇرژۇئا «دېموكراتىك سىياسىي»نى زادى قايسى تەرىقىدە يولغا قويۇش توغرىلىق جياڭ جىيېشىنىڭ كۆڭلىدە سان بولمىغان. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملىيەلەيدىغانلا بولسا، ھەرقانداق ئۇسۇلدىن پايدىلىنىشنى راۋا كۆرگەن. ئەمما، جياڭ جىيېشىنىڭ شىنجاڭ سىياسىنى يېڭىلاش دەپ ئاتالغان بىر يۈرۈش لايىھىسى بولغان ھالەتتىمۇ شىنجاڭدا ئۇنىڭ لايىھىسىنى تۆۋەنگىچە يولغا قويمىدىغان بىرەرلىك ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى بارلىققا كەلمىگەن، خۇددى خۇاڭ رىنيۇ ئەپەندى كۆرسەتكەندەك، جياڭ جىيېشى گەرچە بىر «يۇقىرى قاتلام ئاپپاراتى»نى زورمۇزور قۇراشتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ «غايىسى»نى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرىدىغان «تۆۋەن قاتلام» تەشكىلاتى بولمىغان. چۈنكى جياڭ جىيېشى گۇرۇھى ھاجەتمەن بولغان بىرلىك تەشكىلاتلار فېئودالىلىق جەمئىيەتكە سادىق كونا-يېڭى مۇرتلارنىڭ قولىدىلا ئىدى، ئاتالمىش بۇرژۇئا «دېموكراتىك سىياسىي»نى بىرلىك ئورۇنلارغا خوجا بولۇۋالغان ئەنە شۇ فېئودال ئىمتىيازلىق كىشىلەردىن پايدىلىنىپ يولغا قويۇشنىڭ ئۆزى دەرەخ بېشىدىن بېلىق ئىزدىگەندەك كۈلكىلىك ئىش ئىدى. ئاندىن قالسا ھەربىيلەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشى «دېموكراتىك سىياسىي» كۆز قاراشقا زىت كېلەتتى. جاڭ جىجۈڭنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، «ھەربىيلەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشى

» «ئېقىمغا خىلاپ كېلىدىغان قالاقلىق» دېمەكتۇر[25]. ئەمما ھەربىيلەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدا «دېموكراتىك سىياسىي»نى يولغا قويۇشى جەريانىدا باشتىن ـ ئاخىر داۋاملاشقان.[26] ھەربىيلەرنىڭ مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشىنى شىنجاڭدا «دېموكراتىك سىياسىي»نى يولغا قويۇشنىڭ كاپالىتى قىلىشنىڭ ئۆزى «دېموكراتىك سىياسىي»نىڭ ساختىلىقى ۋە ئالدامچىلىقىنى نامايان قىلغان. روشەنكى، ساختا «دېموكراتىيە» شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي تەلىپىنى ھەرگىز قاندۇرالمىغان، شۇ سەۋەبتىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھۆكۈمرانلىق ئۇسۇلىنى كەينى ـ كەينىدىن يەڭگۈشلەشكە مەجبۇر بولغان، نەتىجىدە شىنجاڭ سىياسىتى تۇزۇلۇش ۋە ئىجرا قىلىنىش جەريانىدا تۇراقسىز ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ قالغان.

2 ـ پاراگراف شىنجاڭ سىياسىتىنىڭ يوغا قويۇلۇش نەتىجىسى

بىرىنچى، سىياسىي ساھەنى تېخىمۇ زۇلمەت قاپلىغان

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭغا بىۋاسىتە ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى چاغلاردا، شېڭ شىسەي دەۋرىدە قاتتىق ئازار يېگەن فېئودال ـ دىنىي كۈچلەرنى قايتىدىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى فېئودال ـ دىنىي كۈچلەر بىلەن بىرلىشىشىنى ئەملگە ئاشۇرغان ھەمدە فېئودال ـ دىنىي كۈچلەرنى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى قىلغان.

شىنجاڭ «تىنچلىق بىتىمى» ئىمزالىنىپ يولغا

قويۇلغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شەكىل جەھەتتە ھەر مىللەت خەلقىگە مەلۇم دېموكراتىك سىياسىي ھوقۇقلارنى بېرىشكە مەجبۇر بولغان، ئەمما شىنجاڭ جەمئىيىتىدىكى تەرەققىيپەرۋەر كۈچلەرنى بېسىش ئۈچۈن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى داۋاملىق تۇردە «چىرىك كونا كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن». [27] شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەركىبىدە فېئودال يۇقىرى قاتلام كىشىلەر ناھايىتى زور نىسبەتنى ئىگىلىگەن، جايلاردىكى مەمۇرىي ۋالىي ۋە ھاكىملارنىڭمۇ تولىسى فېئودال يۇقىرى قاتلام كىشىلەردىن ياكى ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ سايلىمىنى كونترول قىلالمايلا قالغاندا، جايلاردا تۈرۈشلۇق ھەربىي-ساقچىلار پەردە ئارقىسىدىن ئالدىغا سەكرەپ چىقىپ، ھەربىيلەر مەمۇرىي ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان رەزىل ئويۇننى قىپيالىڭاچ ئوينىغان، مەسىلەن، سايلىغۇچىلارنى بىزنىڭ ئارزۇيىمىز بويىچە ئاۋاز بېرىسەن دەپ قورقۇتقان، ئەگەر مەقسىتىگە يېتەلمەيلا قالسا، يىغىن مەيدانىنى قوراللىق مۇھاسىرىگە ئالغان ھەتتا سايلىغۇچىلارنى قامچا ۋە مىلتىق پايىنكى بىلەن قاتتىق ئۇرغان. مەسئۇد ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغانداء، ھەتتا «سايلام»دىن ئىبارەت دېموكراتىيىنىڭ گەۋدىسىنىمۇ چۈرۈۋېتىپ، يەرلىك ئەمەلدارلارنى ئۆز مەيلىچە ئالماشتۇرۇۋەتكەن.

گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچى، ئىشپىيون خادىملىرى پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا زورلۇق-زومبۇلۇق قىلغان، بولۇپمۇ ھەرخىل چىرىك كونا كۈچلەرنىڭ ۋەكىللىرى يامانغا يانتاياق بولۇپ، خالىغىنىنى قىلغان، ھەتتا گومىنداڭ تەرەپمۇ بوجاڭ، جاجاڭلىقنى «ئەمەلىيەتتە يەرلىك قەبىھ ئۇنسۇرلار چاڭگىلىغا ئېلىۋالغان، خەلق ئاز زىيان تارتمىغان» دەپ ئېتىراپ قىلغان. [28] بۇ زومىگەر-تۆرىلەر خەلقنى خالىغانچە

بوزەك قىلىپ قالماي، ھەتتا «بىكاردىن - بىكار كىشىلەرنى تۇتۇپ قاماپ قويغان ياكى ئۆلتۈرۈۋەتكەن»[29]، «بىرمۇنچە پومبىشچىكلار ئۆز ئائىلىسىدە ئۇرۇپ - دۇمبالايدىغان جازا قوراللىرى ۋە ئادەم قامايدىغان قاماقخانا بىنا قىلغان»[30]. قۇمۇل ۋاڭى بەشىر «بىرەر ئادەمنى ئۆلتۈرۈشۈم بىرەر ئىتنى ئۆلتۈرۈشۈمدىنمۇ ئاسان» دەپ جار سالغان[31]. ھاياتلىق ھوقۇقىمۇ ھېچقانداق كاپالەتكە ئىگە بولمىغان جەمئىيەتتە ئاددىي خەلقنىڭ باشقا ئىجتىمائىي ئەھۋالى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم.

ئىككىنچى، خەلق تۇرمۇشى تېخىمۇ مۇشكۇللەشكەن

گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ناھايىتى زور ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ چىقىمى پۈتۈنلەي دېگۈدەك شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زىممىسىگە چۈشكەن. ھۆكۈمەت خەلقتىن ھەرخىل - ھەر ياڭزا ئالۋان - ياساقلارنى ئالغان، باجنىڭ تۈرى نەچچە ئون خىلغا يەتكەن. 1944 - يىلى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تۆلىگەن باج سوممىسى 1937 - يىلدىكىدىن يەتتە ھەسسىدىن جىقراق كۆپەيگەن. دېھقانلار يالغۇز يەر بېجى ئۈچۈن دېھقانچىلىق كىرىمىنىڭ 15 پىرسەنتتىن ئارتۇقراقىنى تۆلىگەن. دېھقانلار دارامىتىنىڭ 1/2 ىدىن كۆپرەكىنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بېجى ئۈچۈن تاپشۇرغان.[32] ئۇنىڭ ئۈستىگە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ مالىيە قىزىل رەقىمىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ ئۆزىدە ھەدەپ پۇل باسقاندىن تاشقىرى، يەنە نۇرغۇنلىغان فابىنى ئايروپىلاندا توشۇپ كەلگەن، شىنجاڭ قەغەز پۇلىنىڭ پاخاللىشىش سۈرئىتى ئۇچقانداك تېزلەشكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قەغەز پۇلغا مەجبۇرىي مال سېتىۋالغان، ئەمما خەلق باجغا ماددىي نەرسىلەرنى

تاپشۇرغان.[33] شىنجاڭ خەلقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بىۋاسىتە ھەم ۋاسىتىلىك ھالدا تالان-تاراج قىلىنىپ، سودا-سانائەت ئىشتىن توختىغان، خەلق تۇرمۇشى قىيىنلاشقان[34]، كەڭ دېھقان-چارۋىچىلار بەس-بەس بىلەن قېچىپ كەتكەن، قېچىپ كېتەلمىگەنلەر ئاران-ئاران قورساق تويغۇزۇپ، ئەتىگەنلىكىنى تاپسا كەچلىكىنى تاپالماي قىينالغان.

گومىنداڭ شىنجاڭدىكى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرىنى نورمال ماڭغۇزۇش ئۈچۈن ھەرقايسى ئازسانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى ۋېئۇدال ۋە دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرىگە تايىنىشنى لازىم تاپقان، بۇ ۋېئۇدال-دىنىي يۇقىرى قاتلام كىشىلىرى جەمئىيەتنى گومىنداڭ بەرگەن ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، خەلقنە زورلۇق بىلەن ئالۋان-ياساق سېلىپ، ئۆز چۈنتىكىنى تولدۇرغان. يەكەن ناھىيىسىدىكى بىر بوجاڭنىڭ ۋەزىپە ئۆتىگەن قىسقىغىنا بىرقانچە يىل ئىچىدە ئىگە بولغان يېرى 30 مودىن تېز كۆپەيىپ 1500 موغا يەتكەن. شاڭجاڭ-بوجاڭلار ھېچقانداق باج-سېلىق تۆلىمىگەن، شۇنىڭ بىلەنلا قالماي ئۇلارنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ۋە يالاقچىلىرىمۇ باج-سېلىقنى كەمدىن-كەم تۆلىگەن.[35] يېزىلاردىكى پومېشچىكلار ئەمەلدارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ سېلىقىنى دېھقانلارنىڭ زىممىسىگە ئارتىپ قويغان، ئۇلارنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك يەرلىرى غەللە-پاراق يېغىش دەپتىرىدە ئىككىنچى، ئۈچىنچى دەرىجىلىك يەرلەرگە ئايلاندۇرۇلغان، ئادەتتىكى دېھقانلارنىڭ ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى دەرىجىلىك يەرلىرى غەللە-پاراق يېغىش دەپتىرىدە بىرىنچى دەرىجىلىك يەرلەرگە ئايلاندۇرۇلغان.[36] پومېشچىكلار يەنە يەر جاڭلىغۇچى ئەمەلدارلارغا پارا بېرىپ، ئۆزىنىڭ «جاڭلاشتا كۆپ چىققان يەرلىرىنى ئاز مەلۇم قىلغان»، دېھقانلارنىڭ «جاڭلاشتا ئاز چىققان يەرلىرىنى كۆپ ھېسابلاتقان»، نەتىجىدە يەرلىرى كۆپلەر

غەللە - پاراقنى ئاز تاپشۇرىدىغان ياكى يېرى ئازلار غەللە - پاراقنى كۆپ تاپشۇرىدىغان ئەھۋال شەكىللەنگەن، ھەتتا بىر سوئاك يېرىمۇ يوقلار ئاشلىق بېجىنى تولۇق تاپشۇرىدىغان ئەھۋال يۇز بەرگەن. بۇنداق ناموۋاپىق ھادىسىلەر ئاندا - ساندا كۆرۈلمەستىن، يېزىلارنىڭ «ھەممە يېرىدە ئۇچراپ تۇرغان»[37]. بىرمۇنچە دېھقانلار باج تاپشۇرالمىغاچقا ئېسىپ ئۆرۈلگان ھەتتا ۋاقتىسىز ئۆلۈپ كەتكەن؛ يەنە بەزىلەر باج تاپشۇرۇش ئۈچۈن يېرىنى سېتىۋەتكەن. بەزىلەر يەرلىرىنى تاشلاپلا باشقا يۇرتقا قېچىپ كەتكەن. بىرمۇنچە دېھقانلار ئېغىر سىلىق ۋە ھەرخىل ئېكسپىلاتاتسىيە دەستىدىن قەرزگە بوغۇلۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇر بولغان.[38]

1946 - يىل 7 - ئايدا ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى»غا: «ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان دېھقانلارغا يارىدەم بېرىلىدۇ، ئىجارىكەشلىك ھوقۇقى قوغدىلىدۇ، يەرلەرنى مەركەزلەشتۈرۈۋېلىشنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، تېرىغۇچىنى يەرگە ئىگە قىلىش مەقسىتى ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ» دېگەن ماددا كىرگۈزۈلگەن.[39] ئەمەلىيەتتە بۇ پۈتۈنلەي قەغەزدىكى قۇرۇق گەپكە ئايلانغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرخىل ئالۋان - ياساقنى كۈندىن - كۈنگە كۆپەيتىشى ئارقىسىدا يەر ئەكسىچە دېھقانلارنىڭ ئېغىر يۈكىگە ئايلانغان. دېھقانلار باجنى تولۇق تۆلەش ئۈچۈن يەرلىرىنى بەس - بەس بىلەن ساتقان، ھەتتا «ئوتتۇرا دېھقان ئائىلىلىرىدىنمۇ يەر ساتىدىغانلار چىققان».[40] شىنجاڭدا ھەرخىل مالالارنىڭ باھاسى ئۆرلەۋاتقان پەيتتە ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسىچە «يەرنىڭ باھاسى بىراقلا چۈشۈپ كەتكەن». ئىلگىرى ھەر مو بىرىنچى دەرىجىلىك يەرنىڭ 10 - 15 چارەك گۈرۈچ بولغان باھاسى ئىككى چارەك گۈرۈچكە چۈشۈپ قالغان؛ ھەر مو ئىككىنچى دەرىجىلىك يەرنىڭ 8 - 10 چارەك گۈرۈچ

بولغان باهاسى بىر چارەك گۈرۈچكە چۈشۈپ قالغان، ھەر مو ئۈچىنچى دەرىجىلىك يەرنىڭ 5 ـ 6 چارەك گۈرۈچ بولغان باهاسى يېرىم چارەك گۈرۈچكە چۈشۈپ قالغان.[41] ئىمتىيازلىق سىنىپ شىلىپ تاپقان پۇلىغا بەس ـ بەس بىلەن يەر سېتىۋېلىپ، ھەر دېگەندىلا نەچچە ئون مو يەرگە، كۆپ بولغاندا نەچچە يۈز مو يەرگە ئىگە بولغان. يەرنىڭ مەركەزلىشىش كۈلمى ۋە سۈرئىتى بۈرۈنقىغا سېلىشتۇرۇپ بولمايدىغان دەرىجىگە يەتكەن.[42] دېھقانلار قەدىر ئەھۋال كۈن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن نائىلاج يەردىن باشقا تەرەپتىن كىرىم قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. يەنى ئۈششاق ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە تېخنىكىسىغا تايىنىپ قول ھۈنىرى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ ئازدۇر ـ كۆپتۇر پۇل تېپىپ ئائىلىسىنىڭ ھاجىتىدىن چىققان. مەخسۇس قول سانائەت كەسپىنى ئالغاندا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كەڭ زېمىنىدا ئۈچتىن ئىككىسى قىسمىدىن ئارتۇق قول ھۈنەرۋەنچىلىك ئىشخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىمۇ تەخ بولمىغان، ھەتتا مەخسۇس سايمانلىرىمۇ يوق دېيەرلىك بولغان[43]. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى ئەنە شۇنىڭدىن پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

ئۈچىنچى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ غەزىپىنى قوزغىغان

گومىنداڭ شىنجاڭدا ئۆزىنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى يولغا قويۇش ۋە قوغداش ئۈچۈن، كونا جەندىسىگە يېپىشىپ، ھەرقانداق زور ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشىنى رەت قىلىشقا مەجبۇر بولغان، ھەتتا ئۇ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تاشقىنىنىڭ زەربىسى ئاستىدا لىڭشىپ قالغاندىمۇ ساختا، بۇرژۇئا دېموكراتىك سىياسىسىنىڭ بەزى شەكىللىرىنى كۆچۈرۈپ كېلىپ خەلقنى ئالدىغان، خالاس. بۇ ھال گومىنداڭنىڭ سىياسىي جەھەتتە

ئـامـمـنى ئۇنۇملـۇك تەشـكىللىيەلمەيدىغانلىقى ۋە سەپـەرۋەر قىلالمايدىغانلىقىنى، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى ئاساس قىلغان يېڭى تەلەپنى سىياسىي تۈزۈم رامكىسىغا سالالمايدىغانلىقىنى ھەتتا ئۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتىدىغانلىقىنى، ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان ھەننۇا كۆچلەرنى پۈتۈنلەي ئۆز ھاكىمىيىتىنىڭ دۈشمىنى ھېسابلاپ، قورال كۈچى بىلەن يوقىتىشتىن ئايانمايدىغانلىقىنى بەلگىلىگەن. بۇ ھال گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىنىڭ مۇكەممەل ۋە مۇستەھكەم قانۇنىي ئاساسى كەملىكىنى بەلگىلىگەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىق ئاساسىنىڭ ئاجىزلىقى ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى فېئودال-دىنىي كونا كۈچلەر بىلەن جىددىي تىل بىرىكتۈرۈشىگە تۈرتكە بولغان، ئەمما شۇنى ئويلاپ باقمىغانكى، 20-ئەسىرنىڭ 40-يىللىرىدا شىنجاڭ خەلق ئاممىسىنىڭ كۈچى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن، ئۇنى ئاز ساندىكى ئىمتىيازلىق كىشىلەرنىڭ پۈتۈنلەي كونترول قىلىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي تەسىرى ئاستىدا ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئېڭى تولۇق ئويغانغان، ئۇلار سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتە ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە قىلچە ئورۇنغا ئىگە بولمىغان، بۇنىڭ ئۈزرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىل-يېزىق، مەدەنىيەت ئادىتى جەھەتتە رۇسلارنىڭكىدىن پەرقلىنىدىغان ئەركىنلىككە ئىگە ئىكەنلىكى» ۋە «ھەربىي ۋە مەمۇرىي جەھەتتە»، «سانائەت ۋە تېخنىكا تەرەققىياتى جەھەتتە» «رۇسلار بىلەن باباراۋەر ئەركىنلىككە ئىگە ئىكەنلىكى» بىلەن كۆچلۈك ئەكسى پەرقنى شەكىللەندۈرگەن. «ئابستراكت ھەم كۆرۈنمەيدىغان ماركس جەلب قىلالمايدىغان كىشىلەرنى كونكرېت ھەم كۆرۈنۈپ تۇرغان ماركسىزمچىلار جەلب قىلمۇالغان».[44] شىنجاڭدىكى كونا كۈچلەر گۈرۈھى خەلق ئاممىسىنى بۇرۇنقىغا

ئوخشاش ئۆز كۆڭلىدىكىدەك كونترول قىلالمايدۇ قالغانلا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى خەلقنى قوراللىق باستۇرۇشقا تايىنىپ تۇتۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان، بۇ ھال ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغۇچى كۈچلەرنى ئۆز تەلىپىنى ئىپادىلەشتە ۋە ئۆز نىشانىغا يېتىشتە مۇقەررەر ھالدا تۇرۇمدىن تاشقىرى يول تۇتۇشقا مەجبۇر قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى يارەم بەرگەن ۋە تەسىر كۆرسەتكەن، شۇنىڭ بىلەن ئوچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى، تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن تولۇق شەرت-شارائىت ھازىرلانغان. شۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ يېتەرلىك ھەربىي كۈچىگە تايىنىپ، خەلقنىڭ قارشىلىق غەزىپىنى ۋاقىتىنچە بېسىپ، ئۇنى گومىنداڭغا قارشى تېخىمۇ كەڭ كۆلەملىك قوزغىلاڭغا ئايلاندۇرمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ قوزغىلاڭنىڭ توپلانغان ئېنېرگىيىسى تېخىمۇ زور، پارتلاش دەرىجىسى تېخىمۇ شىددەتلىك بولغان. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى 100 مىڭ كىشىلىك ئارمىيىسىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشىدىن ۋاز كېچىشى، ھەتتا ما چېڭشياڭ، يې چېڭ، لو شۇرىن تېپىدىكى جاھىللارنىڭمۇ نائىلاج ئارمىيىسىنى تاشلاپ ئۆز جېنىنى چەت ئەلگە ئېلىپ قېچىشىدىكى ئەڭ مۇھىم بىر سەۋەب شۇكى، ئەگەر ئۇلار قارامىلىق قىلىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا قەدەم قويۇشىغا توسقۇنلۇق قىلىشقا پېتىنىدىغان بولسا، خەلق ئۇرۇشىنىڭ بىپايان دېڭىزىغا جەزمەن غەرق بولغان بولاتتى. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا يولغا قويغان قاتتىق بېسىملىق مۇستەبىت سىياسىتى شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى ئۈچۈن مۇھىم شەرت ھازىرلاپ بەرگەن.

ئىزاهلار:

(1) چىن شياۋيى مۇھەررىرلىكىدە تۈزۈلگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇھىم تارىخي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۈزۈلۈشى ــ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى»، 7 ـ قىسىم، ئۈرۈمچى كېينكى جۇڭگو (1)، تەيپېي، «گومىنداڭ مەركىزي كومىتېتى» تۈزۈپ باستۇرغان، 1981 ـ يىل نەشرى، 764 ـ بەت.

(2) خۇاڭ جيەنخۇا: «گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ھەققىدە مۇلاھىزە»، «غەربىي شىمال تارىخ ـ جۇغراپىيىسى»، 1994 ـ يىل 4 ـ سان.

(3) سۇڭ شىلىيەن: «غالچا جىياڭجۇن ـ سۇڭ شىلىيەننىڭ ئۆز بايانلىرى»، جۇڭگو تارىخ نەشرىياتىنىڭ 1986 ـ يىل نەشرى، 218ـ220 ـ بەتلەر.

(4) تەيپېي، «جۇڭخۇا مىنگو دىپلوماتىيە مىتىستىرلىكى» تۈزۈپ باستۇرغان: «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى»، 1950 ـ يىل نەشرى، 142 ـ 146 ـ بەتلەر.

(5) شۇ ماۋ: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ سىياسىي تۈزۈم تارىخى»، شاڭخەي خەلق نەشرىياتى 992 ـ يىل نەشرى، 3 ـ بەت.

(6) جاڭ جىجۇڭ: «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى 3 ـ ئايىنىڭ 30 ـ كۈنى مەۋزىي بىنادا ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز)، قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە)، شاپېگراف نۇسخىسى، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ ئورنىنىڭ ماتېرىيال بۆلۈمى.

(7) شۇ ماۋ: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ سىياسىي تۈزۈم تارىخى»، 243 ـ بەت.

(8) جۇڭگو 2 ـ تارىخ ئارخىپخانىسىنىڭ ئارخىپى، سەي جىنسۇڭنىڭ «شېڭ شىسەي شىنجاڭدا» دېگەن ماقالىسىنىڭ خېنەن خەلق نەشرىياتى 1998 ـ يىل نەشرى، 99 ـ 100 ـ بەتلىرىدىن ئېلىندى.

(9) خۇاڭ جيەنخۇا: «جياڭ جيېشى ۋە شىنجاڭدىكى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى»، «جۇڭگو چېگرا رايونلىرى تارىخ ـ جۇغراپىيىسى تەتقىقاتى»نىڭ 1999 ـ

پىللىق 4 ـ سانى: جۇڭگو خەلق ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ گېزىت ـ ژۇرنال ماتېرىياللىرىنى نۇسخىلاش مەركىزى: «جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان تارىخى»، 2000 ـ يىللىق 7 ـ سانى.

(10) چىن شياۋيى مۇھەررلىكىدە تۈزۈلگەن: «جۇڭخۇا مىنگونىڭ مۇھىم تارىخىي ماتېرىياللىرىنىڭ دەسلەپكى تۈزۈلۈشى ــ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى»، 3 ـ قىسىم، «ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە» (2)، تەيبېي، «گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى پارتىيە تارىخى ھەيئىتى»، 1981 ـ يىل نەشرى، 438ـ440 ـ بەتلەر.

(11) جاۋ مىڭ: «شېڭ شىسەينىڭ ئۆزىنى جياڭ جېيشىنىڭ قوينىغا ئېتىشىنىڭ ئېچكى سىرى»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى»، 1985 ـ يىللىق 3 ـ سانى.

(12) جاڭ لىيەنخۇڭ: «گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇرۇش ۋاقتىدىكى دىپلوماتىيە تەدبىرلىرىنى بەلگىلەش مېخانىزمى ھەققىدە دەسلەپكى مۇلاھىزە»، «يېقىنقى زامان تارىخ تەتقىقاتى» 1997 ـ يىللىق 2 ـ سانى.

(13) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى» (نەشر قىلىنمىغان نۇسخىسى)، 1944 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى: خۇاڭ جيەنخۇا: «ۋۇ جۇڭشىننىڭ ئىستېپا بېرىشى ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى»، «قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1996 ـ يىللىق 1 ـ سانى.

(14) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى» (ئېلان قىلىنمىغان نۇسخىسى)، 1945 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى.

(15) گومىنداڭ ئۇيۇشمىسىنىڭ شىددەتلىك سىياسىي تەشۋىقات ھۇجۇمىنى توسۇش ئۈچۈن شىنجاڭدىكى فېئودال ـ دىنىي كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن. بۇنى ھەتتا جاڭ جىجۇڭمۇ ئەيىبلەپ: گومىنداڭ تەرەپ ئۆز مەقسىتى ئۈچۈن قولىدىن كەلگەنلىكى ۋاستىلەرنى ئىشلەتكەن، «يەرلىك كونا كۈچلەر» بىلەن بىرلەشكەن دېگەن. قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ سۆزلىگەن «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» (مىنگونىڭ 36 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى مەمۇرىي بىنادا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان

سۆز).

(16) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى.

(17) جۇڭگو 2 ـ تارىخ ئارخىپخانىسى تۈزگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام. 2 ـ قىسىم. «سىياسى» (4). جياڭسۇ قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتى 1998 ـ يىل نەشرى. 812ـ813 ـ بەتلەر.

(18) جاڭ جىجۇڭ: «مېنىڭ ھەقىقىي جاۋابىم ۋە جىددىي ئاگاھلاندۇرۇشۇم» (1946 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى). قارالغا: جاڭ جىجۇڭ يازغان «70 ياشتىكى ئەسلىمىلەر» (قوشۇمچە).

(19) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 ـ قىسىم. تارىخ ماتېرىياللىرى نەشرىياتى 1985 ـ يىل نەشرى. 459 ـ بەت.

(20) ۋۇ جۇڭشىن: «شىنجاڭنى باشقۇرۇش خاتىرىسى»، 1945 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى.

(21) جۇ ئېرگېن دوللىبس: «ۋاقتى سوزۇلغان ئىنقىلاب ـ 1925 ـ 1937 ـ يىللاردىكى جۇڭگو گومىنداڭ سىياسىسى»، 1969 ـ يىلدىكى نېمىسچە نەشرى. 108 ـ بەت: گاۋيىنىڭ «جياڭ جيېشى ۋە غەربىي شىمالدىكى تۆت ما فامىلىلىك شەخس»، دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىندى. ساقچى ـ كوماندىرلار ماۋارىپ نەشرىياتى 1993 ـ يىل نەشرى. 74 ـ بەت.

(22) جۇڭگو 2 ـ تارىخ ئارخىپخانىسى تۈزگەن: «جۇڭخۇا مىنگو تارىخىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرى توپلىمى»، 5 ـ توپلام. 2 ـ قىسىم. «سىياسى» (4). 802 ـ بەت: خۇاڭ جيەنخۇا: «1943 ـ 1949 ـ يىللىرى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدە سۇيىت ئىتتىپاقىغا قاراتقان سىياسىتى»، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 2002 ـ يىللىق 1 ـ سانى.

(23) خۇاڭ رېنيۈ: «جياڭ جيېشىنىڭ خاتىرىسىنى زور تارىخ نۇقتىسىدىن ئوقۇش»، 298 ـ بەت.

(24) مەسىلەن، جياڭ جيېشى شېڭ شىسەينىڭ گومىنداڭغا تەسلىم

بولغانلىقىنى «شېكىل شەيئىنىڭ تۇۋا قىلىپ ھەقىقەتكە قايتىشى»، «ئازغان ئوغۇلنىڭ يامان يولدىن قايتىشى» دەپ ئاتىغان: شىنجاڭنىڭ ئۇنىڭ (جياڭ جيېشىنىڭ) بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشىنى «زېمىننىڭ قايتۇرۇۋېلىنىشى» دېگەن. جياڭ جيېشىنىڭ مۇناداق تونۇشقا كېلىشىدىكى سەۋەب شۇكى، «مىللىتارىستلار ئۆزلىرىنىڭ مىللىتارىست ئىگەنلىكىنى ئەزەلدىن ئېتىراپ قىلىپ باقمىغان، مەركىزىي ھاكىمىيەتنى قولغا كەلتۈرگەن جياڭ جيېشى ئۆزىنى «قانۇنىي»لىقىنىڭ، «ئىخلاسمەنلىك»نىڭ نامايەندىسى ھېسابلىغان. باشقا مىللىتارىست بۆلۈنمە كۈچلىرىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئۇنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقى ئۈچۈن تەھدىت ۋە بالايىئاپەتكە ئايلانغان». قاراڭ: خۇاڭ رېنيۇ يازغان «جياڭ جيېشىنىڭ خاتىرىسىنى زور تارىخ نۇقتىسىدىن ئوقۇش»، 298 - بەت؛ گاۋ يى: «جياڭ جيېشى ۋە غەربىي شىمالدىكى تۆت ما فامىلىلىك شەخس»، 74 - بەت.

(25) جاڭ جىجۇڭ: «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» (مىنگونىڭ 36 - يىلى 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەۋرىي بىنادا ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز).

(26) شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىتىمىدىكى «ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەۋرىي ئەمەلدارلىققا سايلايدىغان ھوقۇق بېرىدۇ» دېگەن مادىدىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش دېيىلگەن بولسىمۇ، لېكىن خەلقنىڭ ئىرادىسى بويىچە بولۇۋاتقان سايلامنى كونترول قىلالماي قالغان ئەھۋال ئاستىدا، جايلاردا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر پەردە ئارقىسىدىن ئالدىغا سەكرەپ چىقىپ سايلامغا ئارىلىشىشقا مەجبۇر بولغان. ئۇلار خەلقتىن ئۆلارنىڭ (ھەربىيلەرنىڭ) ئىرادىسى بويىچە ئۇلار رازى بولىدىغان «يەرلىك ئەمەلدارلار»نى سايلاشنى تەلەپ قىلغان. جاڭ جىجۇڭ ھەربىيلەرنىڭ مەۋرىي ئىشلارغا ئارىلىشىشىغا كۆپ قېتىم قارشى تۇرغان، ئەمما ئۇ ھەربىيلەرنىڭ مەۋرىي ئىشلارغا ئوچۇق - ئاشكارا ئارىلىشىشىغىلا قارشى تۇرغان، بىراق ئۇ ھەربىيلەرنىڭ «پەردە ئارقىسىدا تۇرۇشى»غا، «ئارقىدا تۇرۇپ قۇترىتىشى»غا، جايلارنى كونترول قىلىشىغا قارشى تۇرمىغان، بىرلا

يېرى «باشتىنلا ئېھتىيات قىلىپ، ئۇستىلىق بىلەن پايدىلىنىش كېرەك» دېگەن خالاس. قاراڭ: جاڭ جىجۇڭ «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» (مىنگۇنىڭ 36 - يىلى 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەۋزۇلۇق بىناداۇ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز).

(27) جاڭ جىجۇڭ: «ھازىرقى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۇپ قارىشىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» (مىنگۇنىڭ 36 - يىلى 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەۋزۇلۇق بىناداۇ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇل كادىرلىرىغا قىلغان سۆز).

(28) شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىنىڭ ئارخىپى: سىياسى 1 - 3 - 9.

(29) «شىنجاڭنىڭ يېزا جەمئىيىتى». 1 - قىسىم، يېزا ئۇقۇشلۇقلىرى نەشرىياتى 1988 - يىل نەشرى، 50 - بەت.

(30) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى». شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980 - يىل نەشرى، 112 - بەت.

(31) «شىنجاڭنىڭ يېزا جەمئىيىتى». 1 - قىسىم، 82 - بەت.

(32) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 44 - بەت.

(33) ئوۋېن لاتتىمور: «ئاسىيانىڭ تۆگۈنى: شىنجاڭ ۋە جۇڭگونىڭ ئىچكى ئاسىيادىكى چېگرا رايونى»، 85 - ، 178 - ، 179 - بەتلەر.

(34) چېن لى: «غۇلجا ۋەقەسى ھەققىدە قىسقىچە خاتىرە»، 11 - بەت.

(35) ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۇروسى تەشۋىقات بۆلۈمى تۈزگەن: «شىنجاڭ جەمئىيىتىنى تەكشۈرۈش». 1951 - يىل مەخ مەتبەئىدە بېسىلغان نۇسخا، 39 - بەت.

(36)(37) شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئارخىپخانىنىڭ ئارخىپى: سىياسى، 2 - 2 - 415.

(38) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 44 - بەت.

(39) جاڭ جىجۇڭ: «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىلىرى»، 2 - قىسىم، 473 - بەت.

(40) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 45 - بەت.

(41) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 44 ـ بەت

(42) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 45 ـ بەت: «شىنجاڭ جەمئىيىتىنى تەكشۈرۈش»، 27 ـ بەت.

(43) «جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا جەمئىيىتى»، 171 ـ بەت.

(44) ئوۋېن لاتتىمور يازغان، ساۋ ۋېيفېڭ تەرجىمە قىلغان: «ئاسىيا تەدبىرى»، تىجارەت باسمىخانىسى 1962 ـ يىل نەشرى، 88 ـ بەت.

ئاخىرقى سۆز

شىنجاڭ جۇڭگونىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىغا جايلاشقانلىقىغا قارىماي، شۇ چاغدىكى قالايمىقان خەلقئارا شارائىتنى يېغىنچاق گەۋدىلەندۈرۈپ، شۇ چاغدىكى دۇنيا بويىچە بىرنەچچە چوڭ دۆلەتنىڭ قوراللىق ئېلىشىشىنىڭ مۇھىم كۆرۈنۈشىنى مەركەزلەشتۈرگەن. يەنە بىرمۇنچە يورۇتۇلمىغان تارىخىي ۋەقەلەر بارکى، ئۇلارنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. پېقىر ئاپتور گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋاقتىدىكى شىنجاڭنىڭ يەرلىك تارىخىنى تۇنجى قېتىم مەركەزنىڭ سىياسىيتى جەھەتتىن كۆزىتىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋاقتىدىكى شىنجاڭ سىياسىتى ھەققىدە پۈتۈن دائىرىلىك، سىستېمىلىق تەتقىقات ئېلىپ باردىم. بۇ يېڭى تەتقىقات نۇقتىئىنەزىرى يېڭىچە تەتقىقات رامكىسىنى ھاسىل قىلىپ، يېڭى تارىخىي ماتېرىياللارنى تېپىش لازىملىقىنى بەلگىلىگەن. پېقىر بۇ ئىشنى ئىمكانىيىتىمنىڭ بارچە ئىشلىگەن بولساممۇ لېكىن ئوبدان ئىشلىگەن بولۇشۇم ناتايىن. مەسىلەن، يېڭى تارىخىي ماتېرىياللارنى تېپىشنى ئالساق، شارائىت چەكلىگەنلىكى ئۈچۈن، جۇڭگونىڭ تەيۋەن رايونىدا ساقلانغان بەزى بىرىنچى قول ماتېرىياللارنى، يەنى جىياڭ جىيېشىنىڭ خاتىرىسىگە ئوخشاش ماتېرىياللارنى بۇاستە كۆرۈشۈم ھازىرچە مۇمكىن بولمىدى، شۇڭا مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تەييارلاش ۋە تۈزۈش جەريانى تازا ئېنىق بولماي قالدى، بۇنى بىر يېتەرسىزلىك دېمەي بولمايدۇ.

بۇ كىتاب پېقىرنىڭ دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيىسىنى

ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈپ، تولۇقلاش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. مەن دوكتورلۇق ئۇنۋانىي ئۈچۈن تەرىشىپ ئوقۇۋاتقان مەزگىلده، ئۇستازىم ۋېي لياڭتاۋ ئەپەندى بۇ دىسسېرتاتسىيەمنىڭ تېمىسىنى تاللاش، ئۇنى يېزىش ۋە ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈشىنىڭ پۈتۈن جەريانىغا يېتەكچىلىك قىلدى، پروفېسسور يۇ كۈنچى، تەتقىقاتچى شۇ خۇي، پروفېسسور سۇي جىچىڭ، پروفېسسور جۇ يىڭچۈەن، پروفېسسور يەن شىئەن، پروفېسسور لى چاڭشيەن، پروفېسسور يەن تاۋ، پروفېسسور ياڭ جيەنشىن، پروفېسسور ۋاڭ شىلۇڭ، تەتقىقاتچى رېن يىڭبي، دوتسېنت خۇ ئاشياڭ، دوتسېنت يې مېيشيالار ئىنتايىن ئالدىراشلىق ئىچىده دىسسېرتاتسىيىنى كۆرۈپ چىقتى ھەمده ناھايىتى ئوبدان تۈزىتىش پىكىرلىرىنى بەردى. بۇ دىسسېرتاتسىيىنىڭ ئەڭ ئاخىرى كىتابقا ئايلىنالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئاشۇ ئۇستازلارنىڭ دىسسېرتاتسىيىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرگەنلىكى ۋە بۇنىڭغا ئىلھام بەرگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتىمەن. بۇ كىتابنى نەشر قىلىش جەريانىدا، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشتىم، ئۇلارغا چىن كۆڭلۈمدىن ئېھتىرام ۋە سەمىمىي تەشەككۈر بىلدۈرىمەن.

خۇاڭ جيەنخوا

2002 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى

ئاۋئاتسىيە ـ ئالەم قاتنىشى

ئۇنىۋېرسىتېتى ئىجتىمائىي

باشقۇرۇش ئىنستىتۇتى

36.陈福霖：《通往权力之路：盛世才在新疆的最初几年（1930—1934）》，中国社会科学院近代史研究所《国外中国近代史研究》编辑部编《国外中国近代史研究》第 24 辑，中国社会科学出版社 1994 年版。

37.林正言：《盛世才简传》，台北，《传记文学》第 55 卷 2 期。

38.郭殿丞述，徐存甫记《我随黄慕松宣慰新疆的经过纪实》（未刊稿），中国人民政治协商会议全国委员会文史资料研究委员会存稿编号 65—976。

39.沈社荣：《30 年代国民政府的西北战略意识》，《宁夏大学学报》1999 年第 3 期。

40.袁澍：《20 世纪 40 年代新疆政局风暴与美国领事馆》，载《新疆师范大学学报》2002 年第 1 期。

四、报　纸

1.（南京）《中央日报》（1929—1937 年），藏南京市图书馆。

2.《新疆日报》（1944—1949 年），藏新疆日报社资料室。

23.黄建华：《国民党政府的新疆政策述论》，《西北史地》1994 年第 4 期。

24.黄建华：《杨增新的反腐败政策》，《新疆社科论坛》1999 年第 4 期。

25.黄建华：《金树仁案探析》，《喀什师范学院学报》1994 年第 4 期。

26.黄建华：《吴忠信与麦斯武德》，《新疆地方志》1996 年第 3 期。

27.黄建华：《吴忠信辞职及其原因》，《喀什师范学院学报》1996 年第 1 期。

28.黄建华：《1943—1949 年国民党政府在新疆问题上的对苏政策》，《新疆大学学报》2002 年第 1 期。

29.黄建华：《论国民党政府的新疆政策特点及其成因》，《新疆师范大学学报》2002 年第 2 期。

30.黄建华：《北洋政府的新疆对苏政策》，《西北史地》1999 年 4 期，中国人民大学复印报刊资料中心编《中国现代史》2000 年第 6 期。

31.黄建华：《国民政府从盛世才手中谋取新疆的两次策划及失败的原因探析》，《喀什师范学院学报》2002 年第 2 期。

32.黄建华：《吴忠信招降乌斯满的活动》，《西北民族研究》1999 年第 2 期。

33.黄建华：《1944—1949 年的新疆农田水利》，《新疆大学学报》1997 年第 1 期。

34.王续添：《地方主义与民国社会》，《教学研究》2000 年第 2 期；中国人民大学复印报刊资料中心编：《中国现代史》2000 年第 7 期。

35.约翰·加弗：《新疆战场》，中国社会科学院近代史研究所《国外中国近代史研究》编辑部编《国外中国近代史研究》第 20 辑，中国社会科学出版社 1992 年版。

9.大森译：《新疆赤化的一剖面》，《西北评坛》1935 年 2 卷 2 期。

10.汤叔涛：《开发新疆的二个基本问题》，《开发西北》1935 年 3 卷 4 期。

11.杨赞绪：《开发新疆实业管见》，《开发西北》1934 年 1 卷 1 期。

12.杨秉离：《日本国防计划与中国西北问题》，《西北问题》1934 年 1 卷 1 期。

13.薛衔天：《战后东北问题与中苏关系走向》，《近代史研究》1996 年第 1 期。

14.高素兰：《盛世才入新疆主政经纬——（民国十九年至二十三年）》，台北，《国史馆刊》1997 年 6 月出版。

15.邓力群：《新疆和平解放前后——中苏关系之一页》，《近代史研究》1989 年第 5 期。

16.沈志华：《中苏结盟与苏联对新疆政策的变化（1944—1950）》，《近代史研究》1999 年第 3 期。

17.赵明：《盛世才投靠蒋介石内幕》，《新疆社会科学》1985 年第 3 期。

18.张连红：《国民政府战时外交决策机制初探》，《近代史研究》1997 年第 2 期。

19.纪大椿：《维吾尔族度量衡旧制考索》，载殷晴主编《新疆经济开发史研究》下册，新疆人民出版社 1995 年版。

20.黄建华：《蒋介石与新疆三区革命》，《中国边疆史地研究》1999 年第 4 期，中国人民大学复印报刊资料中心编《中国现代史》，2000 年第 7 期。

21.黄建华：《吴忠信与蒋介石在新疆问题上的分歧》，《新疆大学学报》1999 年第 4 期。

22.黄建华：《迪化和谈前有关新疆问题的对苏交涉》，《西北史地》1996 年第 1 期。

Oxford University Press,1953.（M.贝洛夫：《1944—1951年苏联的远东政策》，牛津大学出版社 1953 年版。）

5.Whiting,Allen S.& Sheng,Shih—ts' ai:Pawn or Pivot?Michigan State University Press,1958.（艾伦·怀汀、盛世才：《小卒或枢纽？》，密歇根州立大学出版社 1958 年版。）

6.Barnett,A.Doak,China on the Eve of the Communist Takeover,London,Thames & Hudson,1963.(宋希濂：《鹰犬将军——宋希濂自述》)

三、文 章

1.余贻泽：《新疆问题之症结》，《新亚细亚》1934 年 7 卷 5 期。

2.孟英庾：《英俄日角逐下之新疆问题》，《新亚细亚》1935 年 9 卷 2 期。

3.宗则：《望国人莫忽视新疆危机》(一)，《西北评坛》1935 年 2 卷 2 期。

4.郭维屏：《南疆事变与帝国主义者侵略新疆之分析》，《西北问题研究会会刊》1934 年 1 卷 1 期。

5.丁瑞馨：《新疆现状怎样改变》，《突厥》1937 年 4 卷 3—4 期合刊。

6.刘熙：《建设新疆之先决问题》，《边事研究》1935 年 1 卷 5 期。

7.于云疾：《新疆屯垦及今后之计划》，《新亚细亚》1931 年 2 卷 1 期。

8.陈延祺：《杨增新是如何缓解新疆财政危机的》，《新疆社会科学》1989 年第 1 期。

73.台北，天一出版社编：《罗家伦传记资料》，1985 年版。
74.台北，天一出版社编：《王世杰传记资料》，1985 年版。
75.陶文钊、杨奎松、王建朗：《中国对外关系》，中共党史出版社 1995 年版。
76.贺渊：《三民主义与中国政治》，社会科学文献出版社 1995 年版。
77.王绳祖主编：《国际关系史》，世界知识出版社 1995 年版。
78.吴福章编：《西安事变亲历记》，中国文史出版社 1996 年版。
79.郭廷以：《近代中国史纲》，香港，中文大学出版社 1980 年版。
80.《总动员与戡乱建国运动》，时代出版社 1947 年版。

（二）英文

1.Forbes,Andrew D.W.,Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: Political History of Republican Sinkiang 1911-1949，Cambridge University Press,1986.（A.D.W.福布斯：《新疆军阀与穆斯林：1911—1949 年民国新疆政治史》，剑桥大学出版社 1986 年版。）
2.Lattimore,O.,Pivot of Asia:Sinkiang and the Inner Asian Frontiers of China，Little Brown & Co. ,1950（欧文·拉铁摩尔：《亚洲枢纽：新疆与中国内亚边疆》，立特布朗出版公司 1950 年版。）
3.Chen,Jack,The Sinkiang Story，MacMillan Publishing Co.,1977.（陈杰克：《新疆故事》，麦克米兰出版公司 1977 年版。）
4.Beloff,M,Soviet Policy in the Far East,1944-1951，

1962 年版。

58.徐矛：《中华民国政治制度史》，上海人民出版社 1992 年版。

59.陈力：《伊宁事变纪略》，正中书局 1948 年版。

60.中共新疆维吾尔自治区委员会政策研究室等多家单位组编：《新疆农村社会》，农村读物出版社 1988 年版。

61.《南疆农村社会》，新疆人民出版社 1980 年版。

62.中共中央新疆分局宣传部编：《新疆社会调查》，1951 年铅印本。

63.新疆维吾尔自治区丛刊编辑组：《维吾尔族社会历史调查》，新疆人民出版社 1985 年版。

64.《维吾尔族历史》编写组编著：《维吾尔族简史》，新疆人民出版社 1989 年版。

65.余振贵：《中国历代政权与伊斯兰教》，宁夏人民出版社 1996 年版。

66.张声作主编：《宗教与民族》，中国社会科学出版社 1997 年。

67.向青、石志夫主编：《苏联与中国革命》，中央编译出版社 1994 年版。

68.石柏林：《凄风苦雨中的民国经济》，河南人民出版社 1993 年版。

69.吴忠信：《主新日记》（未刊复印件），藏新疆社会科学院历史所资料室。

70.蒋中正：《苏俄在中国——中国与俄共三十年经历纪要》，台北，黎明文化事业公司 1982 年版。

71.全国政协文史资料委员会编：《中华文史资料文库》第 6 册，中国文史出版社 1996 年版。

72.郭德宏主编：《共产国际、苏联与中国革命关系研究述评》，中共党史出版社 1996 年版。

记》，新疆人民出版社 1994 年版。

41.新疆三区革命史编纂委员会编：《新疆三区革命领导人向中共中央的报告及文选》，新疆人民出版社 1995 年版。

42.公安部档案馆编注：《在蒋介石身边八年——侍从室高级幕僚唐纵日记》，群众出版社 1992 年版。

43.《盛世才祸新记略之二》，1945 年油印本。

44.刀抱石编：《民国吴礼卿先生忠信年谱》，台北，商务印书馆 1988 年版。

45.《新疆冤狱始末》编写组：《新疆冤狱始末》，中国青年出版社 1990 年版。

46.张宪文主编：《中华民国史纲》，河南人民出版社 1985 年版。

47.陶峙岳：《陶峙岳自述》，湖南人民出版社 1985 年版。

48.徐迅：《民族主义》，中国社会科学出版社 1998 年版。

49.《革命文献》，第 69、70 辑，台北，“国民党中央委员会党史史料编纂委员会”1976 年版。

50.张治中：《七十回忆录》（附录），油印本。

51.新疆民族研究所近代史室编：《新疆革命史参考资料访问材料汇编》（二），1981 年打印本。

52.王云五主编：《民国朱上将绍良年谱》，台北，商务印书馆 1981 年版。

53.郭岐：《黄沙碧血战新疆》，台北，圣文书局 1986 年版。

54.F.C.琼斯著，复旦大学外语系译《1942—1946 年的远东》，上海译文出版社 1978 年版。

55.宋希濂：《鹰犬将军——宋希濂自述》，中国文史出版社 1986 年版。

56.［美］高沃龙著，刘戟锋等译：《对手与盟友》，社会科学文献出版社 1992 年版。

57.拉铁摩尔著，曹未风译：《亚洲的决策》，商务印书馆

26.余湛邦：《张治中——张治中机要秘书回忆录》，吉林文史出版社 1992 年版。

27.余湛邦：《张治中与中国共产党——张治中机要秘书回忆录》，中共中央党校出版社 1991 年版。

28.周昆田：《三民主义边疆政策》，台北，“中央文物供应社”1984 年版。

29.周昆田：《边疆政策研究》，台北，蒙藏委员会编印 1962 年版。

30.吴绍麟：《新疆概观》。

31.包尔汉：《新疆五十年》，文史资料出版社 1984 年版。

32.新疆维吾尔自治区政协文史资料委员会编：《新疆文史资料选辑》

第 2 辑，新疆人民出版社 1979 年版。

第 5 辑，新疆人民出版社 1979 年版。

第 6 辑，新疆人民出版社 1980 年版。

33.《总统蒋公思想言论总集》，台北，“国民党中央委员会党史委员会”1984 年版。

34.［美］齐锡生著，杨云若、萧延中译：《中国的军阀政治（1916—1928）》，中国人民大学出版社 1991 年版。

35.黄绍竑：《五十回忆》，岳麓书社 1999 年版。

36.台北，“中华民国外交部”编印：《苏联对新疆之经济侵略》，1950 年版。

37.［日］古屋奎二：《蒋总统秘录——中日关系八十年之证言》，台北，中央日报社译印 1976 年版。

38.［美］黄仁宇：《从大历史的角度读蒋介石日记》，中国社会科学出版社 1998 年版。

39.蒋经国：《风雨中的宁静》，台北，黎明文化事业公司 1977 年版。

40.新疆三区革命史编纂委员会编：《新疆三区革命大事

10.曾问吾：《中国经营西域史》，上海商务印书馆 1936 年版。

11.王柯：《民族与国家——中国多民族统一国家思想的系谱》，中国社会科学出版社 2001 年版。

12.新疆维吾尔自治区交通史志编纂委员会编：《新疆公路交通史》第一册，人民出版社 1992 年版。

13.王铁崖编：《中外旧约章汇编》第三册，三联书店 1962 年版。

14.张大军：《新疆风暴七十年》，台北，兰溪出版社 1980 年版。

15.新疆社会科学院历史所编著：《新疆简史》第三册，新疆人民出版社 1987 年版。

16.白振声、[日]鲤渊信一主编：《新疆现代政治社会史略》，中国社会科学出版 1992 年版。

17.蔡锦松：《盛世才在新疆》，河南人民出版社 1998 年版。

18.朱培民：《新疆革命史》，新疆人民出版社 1993 年版。

19.厉声：《新疆对苏（俄）贸易史（1600—1990）》，新疆人民出版社 1993 年版。

20.新疆三区革命史编纂委员会编纂：《新疆三区革命史》，民族出版社 1998 年版。

21.新疆三区革命史编纂委员会编：《新疆三区革命领导人向中共中央的报告及文选》，新疆人民出版社 1995 年版。

22.新疆维吾尔自治区党史工作委员会等部门编：《新疆和平解放》，新疆人民出版社 1990 年版。

23.新疆三区革命史编纂委员会：《新疆三区革命大事记》，新疆人民出版社 1994 年版。

24.高屹：《蒋介石与西北四马》，警官教育出版社 1993 年版。

25.张治中：《张治中回忆录》，文史资料出版社 1985 年版。

第六编　傀儡组织，1981 年版。
第七编　战后中国，1981 年版。
5.中国科学院历史研究所第三所南京史料整理处选辑：《中国现代政治史资料汇编》第 4 辑（1946—1949），1961 年油印本。
6.陈志奇编辑：《中华民国外交史料汇编》，台北，渤海堂文化公司 1996 年版。
7.台北，“中央研究院”编《中俄关系史料——新疆边防（中华民国六——八年）》，1961 年版。
8.陈春华译：《斯大林与蒋经国会谈记录（1945.12—1946.1）》，中共中央党史研究室、中央档案馆、中央党史出版社编《中共党史资料》第 61 辑，1997 年 3 月。

二、书　籍

（一）汉　文

1.陈力：《伊宁事变纪略》，正中书局 1948 年版
2.褚民谊：《视察新疆报告》，油印本，藏甘肃省图书馆。
3.吴蔼宸：《新疆记游》，商务印书馆 1935 年版。
4.蒋君章：《新疆经营论》，正中书局 1937 年版。
5.广禄：《广禄回忆录》，台北，文星出版社 1964 年版。
6.杨增新：《补过斋文牍》。
7.杨增新：《补过斋文牍续编》。
8.杨增新：《补过斋日记》。
9.杨增新：《补过斋读老子日记》。

主要参考资料

一、档　案

1.新疆维吾尔自治区档案馆档案政治类。

2.新疆社会科学院历史所资料室藏档案抄件。

3.中国第二历史档案馆编:《中华民国史档案资料汇编》。

第五辑第一编,《政治》(五),江苏古籍出版社 1994 年版。

第五辑第二编,《政治》(四),江苏古籍出版社 1998 年版。

第五辑第一编,《文化》(二),江苏古籍出版社 1994 年版。

4.秦孝仪主编:《中华民国重要史料初编——对日抗战时期》。

绪　编　台北,"国民党中央委员会"编印 1990 年版。

第二编　作战经过,1981 年版。

第三编　战时外交,1981 年版。

第四编　战时建设,1988 年版。

责任编辑：卡哈尔·普拉提
责任校对：胡达拜尔的

图书在版编目(CIP)数据

国民党政府的新疆政策研究/黄建华著；
艾·帕萨尔译. —北京：民族出版社，2005.6
ISBN 7-105-07114-1

Ⅰ.国… Ⅱ.①黄…②艾…Ⅲ.国民政府—新疆
—政策—研究—维吾尔语(中国少数民族语言)
Ⅳ.D693.62

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 072920 号

出版发行：民族出版社　http://www.e56.com.cn
社　址：北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　话：010-64290862（维文室）
印　刷：北京迪鑫印刷厂
版　次：2005 年 7 月第 1 版　2005 年 7 月北京第 1 次印刷
开　本：850 毫米×1168 毫米
印　张：15.75
印　数：0001-3000 册
定　价：22.00 元

مەسئۇل مۇھەررىر : قاھار پولات
مەسئۇل كوررېكتور : خۇدابەردى خېلىل

گومنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىۋىتى

تەرجىمە قىلغۇچى : ئەخمەت پاسار

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېيگىلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى :100013، تېلېفون نومۇرى : 64290862 ـ 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2005 ـ يىل 7 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2005 ـ يىل 7 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850×1168م م. 32كەسلەم
باسما تاۋىقى : 15.75
سانى : 3000 ـ 0001
باھاسى : 22 .00 يۈەن